

SCRIERE ȘI IMAGINI

SPATIUL

CARPATO-NISTRIAN

(SECOLELE I A. CHR. – IV P. CHR.)

M F N N I O
I L L A D I A N O
L E G V M A C
C O R N E L I V S V T A
S A C T V A R I V I
A M B I C E Q M

IMP NERVA TRAIANO CAESARE
PR PR CIT PER VEXIL LEG V MAC
ET AUX I EIVS V B CVRA M EN
LEG V MAC

PERERRORE AVTICENTIAMVS VRPATASVNTPRAC

ADIPSOS TYRANOS VIOVE ABUS SECUNDVM MIEGES
STIMATVROS QVOD ORI GINEBNE LICINONQVAESI
TADIGNOSHONORECIVES MERIPRAECEPPERIMVS
OQYINIO STEPTA ALOS XAIPEN
MOTY PANON
ANTIFAPONTANOGEIOMPRAMMATONTTEM
PHENTI QNMOT POT QNKYPIQNHMDNANEI
KH TON KAIEYTYXE ETATONAY TONK PAT OF QN
TOY TOIEMOY TOIETRAMMAE INTPROETAZALO
TQZIGNONTEETHNGEIA NEI SYMAZMEGALLO
ΔOPIANTHMEGALHAY TONTY XHEY XAPIETH
ZETE EPPOZ ΘAIVMAE KAIEYTYXEINTI OLA
LOISETE SINEYXOMAI ATTEDOHTPRO
ΓKALANAZQNMARTION ANNEONOSYH
ANE STATHETIIMOYKIANOY KAIFABIANOY
VTITATON ENTQ ZEMPO ETEI P
APXHE ITALIOYKALITOPYNIOY

SILVIU SANIE

SCRIERE ȘI IMAGINI
ÎN
SPAȚIUL
CARPATO-NISTRAN
(SECOLELE VI A.CHR. – IV P.CHR.)

32

Historica



Redactor: Dana LUNGU

ISBN 973-8243-98-X

© EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA”, 2003
700511 IAȘI, STR. PĂCURARI NR. 9, TEL./FAX: 0232-314 947

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
SANIE, SILVIU

Scriere și Imagini în spațiul carpato-nistran:
secolele VI a.Chr. – IV p.Chr. / Silviu Sanie. – Iași :
Ediția Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2003

Bibliogr.

Index

ISBN 973-8243-98-X

SILVIU SANIE

SCRIERE ȘI IMAGINI
ÎN
SPAȚIUL
CARPATO-NISTRIAN
(SECOLELE VI A.CHR. – IV P.CHR.)

EDITURA UNIVERSITĂȚII  „ALEXANDRU IOAN CUZA”
IAȘI
2003

<https://biblioteca-digitala.ro>

*În memoria celor care au construit
din litere și imagini punți între oameni
și scuturi împotriva uitării.*

Cuprins

Cuvânt înainte	7
Abrevieri și bibliografie selectivă	10
Introducere	18
CAPITOLUL I. Tyras. Scriere și imagini în cetatea greacă. Continuitate și schimbare în epoca romană	23
Inscripții lapidare: <i>Tituli sacri; Decreta; Tituli honorarii; Epistulae; Tituli sepulcrales</i> . Inscripții ceramice.	
CAPITOLUL II. Barboși-Galați. Mărturii scrise și imagini din cetățuia getică (A), castru, <i>castellum</i> și așezarea civilă romană (B)	43
A. P ₁ Ba – Piesă ihtioidă; P ₂ Ba – Piesă cu aspect de piatră de ascuțit; B. Inscripții lapidare și ceramice; Imagini; Baf ₁ – Un tipar pentru turnat; Baal ₁ – Piesă de alabastru.	
CAPITOLUL III. Scriere și imagini pe obiecte descoperite în cetăți, așezări geto-dacice și daco-carpice	143
1. Bâțca Doamnei-Piatra Neamț; 2. Dumbrava (com. Ciurea, jud. Iași); 3. Mircești (jud. Iași); 4. Vânători-Neamț (jud. Neamț)	
Considerații finale	209
Anexa 1. VOCABULE CUNOSCUTE PRIN CERCETĂRILE ANTERIOARE (Tabel selectiv)	224
Anexa 2 VOCABULE MENȚIONATE PE UNELE PIESE INCLUSE ÎN ACEST VOLUM (Tabel selectiv)	236
Writing and Images in the Carpathians-Dniester Area (centuries VI B. C. – IV A.D.) (Rezumat în limba engleză)	247
Lista ilustrațiilor (În limba engleză)	266
Indici	271

Contents

Foreword	7	
Abbreviations and Selective Bibliography	10	
Introduction	18	
CHAPTER I. Tyras. Writing and images in the Greek city. Continuity and change in the Roman period	23	
<i>Lapidary inscriptions: Tituli sacri; Decreta; Tituli honorarii; Epistolæ; Tituli sepulcrales. Ceramic inscriptions.</i>		
CHAPTER II. Barboși-Galați. Written records and images from the Getic fortress (A), <i>castrum, castellum</i> and Roman civil settlement (B)	43	
A. P ₁ Ba – Ichtioid object; P ₂ Ba – object with aspect of whet-stone; B. Lapidary and ceramic inscriptions; Images; Baf ₁ – Mould for making buckles; Baal ₁ – An alabaster object.		
CHAPTER III. Writing and images on objects discovered in Geto-Dacian and Daco-Carpian fortresses and settlements	143	
1. Bâta Doamnei-Piatra Neamț; 2. Dumbrava (Ciurea commune, Iași county); 3. Mircești (Iași county); 4. Vânători-Neamț (Neamț county)		
Final Considerations	209	
Annex 1. KNOWN WORDS FROM PREVIOUS RESEARCHES (Selective Tabel)		224
Annex 2. MENTIONED WORDS ON THE GRAFFITI AND DIPINTI COMMENTED IN THIS VOLUME (Selective Tabel)		236
Writing and Images in the Carpathians-Dniester Area (centuries VI B. C. – IV A.D.) (Summary)	247	
List of Illustrations	266	
Indexes	271	

Cuvânt înainte

Între rezultatele importante ale cercetării culturii geto-dacice în spațiul est carpatic poate fi consemnată și relevarea cu pregnanță a faptului că ne aflăm în fața unei culturi care a cunoscut scrierea și a apreciat imaginea. Continuarea investigației prin sporirea numărului mărturiilor pe care se bazează această aserțiune are de astă dată între principalele obiective stabilirea zonei de origine și perioadei de pătrundere a scrierii, a gradului ei de utilizare, a direcțiilor de propagare, a rolului virtual pe care l-a deținut în acest spațiu pe parcursul unui mileniu (sec. VI a. Chr. – IV p. Chr.).

Fără intenția de a scrie istoria spațiului carpato-nistran pe parcursul unui mileniu doar pe baza surselor epigrafice și iconografice, considerăm că îmbogățirea acestor izvoare – iconografia este zestrea esențială a imaginarului – înmulțirea elementelor cunoscute din noile reprezentări, a datelor provenite din însemnări, pot contribui la fundamentarea unei istorii a mentalităților și la o estimare mai cuprinzătoare a realităților acelor vremuri.

Explorarea scrierii și lumii imaginilor este adeseori însoțită de investigații în domenii diferite: istorie, istoria religiilor, arheologie, epigrafie, imagologie, lingvistică. În această situație pe parcursul întocmirii acestei cărți nu a putut fi aplicată o metodologie unică. De asemeni, în unele cazuri materialul lingvistic cunoscut prin descifrarea însemnărilor nu a beneficiat de analize complete.

Au fost descoperite reliefuri culturale, altare cu inscripții, fragmente de piatră, marmură și ceramică cu urmele unei refolosiri sui generis. Ele păstrează însemnări și imagini ce se impune a fi cunoscute pentru a înțelege cele petrecute într-o etapă în care obiectele și mai ales monumentele au fost în parte distruse sau nu-și mai aveau rolul, locul și însemnătatea inițială.

Pe multe din piesele cercetate imaginilor le sunt alăturate mici inscripții – graffiti și dipinti. Pentru o anumită categorie de descoperiri separarea lor nici nu este posibilă. A fost de altfel una din cauzele pentru care apar împreună și în titlul cărții cu toate că înfățișăm descoperiri dintr-o perioadă depărtată de cea în care a fost străbătut drumul de la pictograme și ideograme la alfabet.

Cercetarea nu vizează doar aspectul filologic, căci scrierea este considerată un progres uman științific și social de importanță capitală, unii cercetători ai trecutului apreciind că timpurile istorice încep odată cu scrierea.

Perioada unor însemnate colonizări grecești în diferitele zone ale Mediteranei și Pontului Euxin coincide cronologic cu o primă etapă a revoluției scrisului în Grecia continentală și insulară.

Tyras, colonia fondată la Limanul Nistrului, a avut influență asupra unei întinse zone din spațiul getic. S-au adăugat legăturile cu celelalte cetăți grecești de pe țărmurile Pontului Euxin și a altora mai depărtate. Multiplele relații: între coloniști și autohtoni, schimburi comerciale, conflicte, cumpărarea păcii, solicitarea protecției etc. s-au soldat cu impor-

tante influențe. Dacă n-au avut, în timp, numărul și forța militară, posibil și intenția unor cuceriri, o „colonizare culturală” greacă de intensitate diferită poate fi constatată în preajma cetăților sau în teritorii mai depărtate.

În paginile care urmează sunt prezentate inscripții de la Tyras, în număr semnificativ, care ilustrează domenii diferite (administrație, armată, viață social-economică, religie etc.) elocvente pentru rolul cetății în zonă, pentru amploarea răspândirii scrisului și pentru posibilitățile virtuale de iradiere a culturii.

Publicarea exhaustivă a epigrafelor – o întreprindere complexă, utilă – nu este în concordanță cu scopurile principale ale lucrării de față.

Inscripțiile descoperite la Tyras, datând din perioada în care orașul grecesc intrase între fruntariile Romei, sunt publicate în continuarea celor din epoca autonomă. Ele pot fi relevante și pentru estimarea politicii romane în zonă, de subliniere a domeniilor în care sunt mai numeroase inscripțiile în limba latină, de evidențierea unor aspecte referitoare la continuitatea modului de administrare grecesc și în epoca romană.

În același timp, marchează începuturile unei alte „colonizări culturale” – romane – succedată de astă dată pentru alte zone de cucerire militară și colonizare.

De la primul teritoriu intrat în granițele Măesiei și apoi ale Măesiei Inferior sunt prezentate, în continuare, descoperirile modeste de la Orlovka-Kartal (Aliobrix?) și cele de la Barboși-Galați. Conținutul epigrafelor incluse în CIL sau ISM V este doar menționat, iar textele inscripțiilor publicate după apariția volumelor amintite prezentate integral.

Inedite sunt însemnările de pe obiecte din cetățile și așezările geto-dacice de la Barboși-Galați, Bâta Doamnei-Piatra Neamț, Dumbrava (com. Ciurea, jud. Iași), din mediu carpic de la Mircești (jud. Iași) și Vânători (jud. Neamț) și câteva din așezarea romană de la Barboși-Galați. Au fost de asemeni recuperate interesante imagini ilustrate pe suprafața unor piese.

În cazul unui număr restrâns de obiecte, considerațiile asupra însemnărilor lizibile au fost prezentate alături de descrierea lor generală. Când se aduna un număr mai mare de cuvinte, erau alăturate vocabulelor recoltate și de pe alte piese pentru a fi prezentate comentarii comune.

Numărul obiectelor cu însemnări și imagini este neașteptat de mare. Doar o mică parte din cele prelucrate au fost incluse în paginile care urmează. A fost operată o selecție care a avut în vedere atât prezența mai multor localități cât și a unor piese din materiale diferite (alabastru, piatră, silex, ceramică, metal).

Deocamdată, nu au fost găsite nici toponime care ar tranșa dispute privind localizarea unor *давæ* menționate de Ptolemæus, și nici numele unor dinaști geto-daci.

În cuprinsul însemnărilor întâlnim cuvinte grecești, iraniene (scitice și sarmatice) și traco-getice.

Lecturile fără dubiu urmate de atribuire sigure vor oferi un important material lingviștilor. Numărul acestor modeste însemnări ilustrează gradul de răspândire a scrierii și îndreptățesc speranța descoperirii unor inscripții mai importante cel puțin în marile cetăți și așezări. Este de asemeni pus în circulația științifică un bogat material imagistic.

Multe piese din silex vor fi considerate după o atentă cercetare, ceea ce sunt, produse ale glipticii.

Sunt prezentate considerații asupra celor care au vehiculat scrierea în spațiul getic, a limbii inscripțiilor, a însemnătății alfabetizării, a fenomenelor de mobilitate culturală.

Vedem chipuri, cunoaștem nume de oameni și de zei, de locuri, scene de cult și din viața cotidiană și, grație acestora, mileniile se contractă și trecutul este mai aproape.

*
* *
*

Colega dr. Silvia Teodor mi-a oferit posibilitatea de a vedea o mare parte a materialelor arheologice recoltate în cetatea geto-dacică de la Poiana (jud. Galați). Piesele selectate și cercetate impun prin număr și diversitate o publicare separată. Un fragment ceramic supus unei analize ample în lucrarea de față se numără între descoperirile prilejuite de săpăturile arheologice desfășurate la Vânători-Neamț (jud. Neamț) de colegul prof. dr. Dan Gh. Teodor. Prin tânărul coleg, dr. Victor Cojocaru, cu prilejul deplasării pentru documentare la șantierul arheologic și Muzeul de Istorie de la Cetatea Albă, am văzut în bune condiții materialele provenite din cercetările mai vechi și descoperirile recente de la Tyras. Colegialitatea din cadrul Institutului de Arheologie Iași și tradiția școlii arheologice de continuă solicitare a fundamentării fiecărei afirmații au constituit un sprijin și o normală barieră în alcătuirea acestei cărți. Cele mai multe desene au fost executate de doamnele Emilia Drumea și Waltraud Delibaș și de domnul Romeo Ionescu.

În diferite faze ale întocmirii lucrării, primul ei lector, soția mea Șeiva Sanie mi-a fost un permanent sprijin.

O bursă la Școala Germană de la Roma oferită de Deutsches Archæologisches Institut și stagiul de documentare datorat schimburilor dintre Academia Română și Academia de Științe și Umanistică a Israelului mi-au oferit posibilitatea consultării unor valoroase cărți și reviste la bibliotecile din Roma și Tel Aviv.

La Editura Universității „Al. I. Cuza”, la conducătorul ei prof. dr. Andrei Corbea, la doamna Eugenia Macovei, sufletul Editurii, la dna Dana Lungu, redactor de carte și dl Alexandru Cvasnâi care a încercat să dea cărții un aspect agreabil, am găsit, din nou, înțelegerea necesară unei bune colaborări.

Ministerul Culturii și Cultelor a sprijinit financiar drumul manuscrisului spre carte. Tuturor, oameni și instituții le adresez mulțumiri și pe această cale.

Iași, 1 octombrie 2003

SILVIU SANIE

Abrevieri și bibliografie selectivă

- AA* *Archäologischer Anzeiger*, Berlin
- Abaev, Et.* V.I. Abaev, *Istoriko-etimologičeskij slovar' osetinskogo jazyka*, Moscova-Leningrad, I-IV, 1958-1989
- Abaev, Osetinskij* V.I. Abaev, *Osetinskij jazyk i folklor*, Moscova-Leningrad, 1949
- ACMI* *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice*, București
- Acta.Orient.Hung.* *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, Budapesta
- AĖ* *L'Année Épigraphique*, Paris
- AEA* *Archivo Español de Arqueología*, Madrid
- AEM* *Archäologisch-Epigraphische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn*, Wien
- AJA* *The American Journal of Archaeology*, New York
- Amiet, La glyptique* P. Amiet, *La glyptique mésopotamienne archaïque*, Paris, 1961
- ANRW* *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, Berlin-New York
- Antičnaja Tira* *Antičnaja Tira i srednevekovyj Belgorod* (Culegere de studii), Kiev, 1979
- Antičnye Pamjatniki* *Antičnye Pamjatniki severo-zapadnogo Pričernomor'ja* (Culegere de studii bilingvă – rusă și engleză), Kiev 2001
- ArhMold* *Arheologia Moldovei*, Iași
- Aricescu, Armata* A. Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, București, 1977
- ARMSI* *Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice*. București
- Bartholomæ, Altiranische* Christian Bartholomæ, *Altiranische Wörterbuch*, Strassburg, 1904 (= Berlin-New York, 1979)
- BCH* *Bulletin de Correspondance Hellénique*, Paris
- BCMI* *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, București
- Bechtel, Die hist.PN* Fr. Bechtel, *Die historischen Personennamen des Griechischen bis zur Kaiserzeit*, Halle a.d.S., 1917
- Beneš, Auxilia Romana* J. Beneš, *Auxilia Romana in Mæsia atque in Dacia*, Praga, 1978
- Berciu, Buridava* D. Berciu, *Buridava dacică*, București, 1981
- BerRGK* *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des DAI*, Frankfurt am Main (Berlin)

- Britannia* *Britannia*, London
- BSH* *Académie Roumaine. Bulletin de la section Historique*, București
- Cæsaraugusta* *Cæsaraugusta*, Zaragoza
- CCET* *Corpus Cultus Equitis Thracii*, Leiden, I (1979) – II/1-2 (1981, 1984) – IV (1979)
- CIG* *Corpus Inscriptionum Græcarum*, Berlin
- CIL* *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Berlin
- CIMRM* M.J. Vermaseren, *Corpus Inscriptionum et Monumentorum Religionis Mithriacæ*, I-II, Haga, 1956-1960
- CNA* *Cronica Numismatică și Arheologică*, București
- Coulmas, The Writing* F. Coulmas, *The Writing System of the World*, New York, 1989
- Crisia* *Crisia*, Oradea
- Crișan, Ceramica* I.H. Crișan, *Ceramica daco-getică. Cu specială privire la Transilvania*, București 1969
- Idem, Spiritualitatea* –, *Spiritualitatea geto-dacilor. Repere istorice*, București, 1986
- DA* Daremberg-Saglio-Pottier-Lafaye, *Dictionnaire des Antiquités grecques et romaines*, Paris, 1877-1929
- Dacia* *Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie*, București, I-XII (1924-1948). *Nouvelle Série: Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne*, București (1957)
- Danubius* *Danubius*, Galați
- Desbordes, Idées romaines* Fr. Desbordes, *Idées romaines sur l'écriture*, Lille, 1990
- Detschew, Sprachreste* D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste* (2 Auflage mit Bibliographie 1955-1974 von Z. Velkova), Wien, 1976
- DID* *Din istoria Dobrogei*, I – D.M. Pippidi, D. Berciu, București, 1965; II – R. Vulpe, I. Barnea, București, 1968
- Dict.gr.-fr.* *Nouveau dictionnaire grec-français*, ed. A. Chassang, Paris, 1894
- DIVR* D.M. Pippidi (ed), *Dictionar de istorie veche a României (Paleolitic – Sec. X)*, București, 1976
- Dornseiff, Das Alphabet* F. Dornseiff, *Das Alphabet in Mystic und Magic*, Leipzig-Berlin, 1922
- Duval, Inscriptions gallo-grécques* P.M. Duval, *Les inscriptions gallo-grécques en France*, în *Actes du Colloque sur les influences hellénique en Gaule*, 29-30 avril – 1^{er} mai 1957, Dijon, 1958
- ED* *Ephemeris Dacoromana*, Annuario della Scuola Romana di Roma, Roma
- Eissfeldt, Alphabets* O. Eissfeldt, *Zur Frage nach dem Ursprung unseres Alphabets*, în vol. *Das Alphabet*, Darmstadt, 1968

- EN* *Ephemeris Napocensis*, Cluj-Napoca
- Epigraphica* *Epigraphica. Travaux dédiés au VII^e Congrès International d'épigraphie grecque et latine (Constantza, 9-15 septembrie 1977)*, ed. D.M. Pippidi și Em. Popescu, București, 1977
- Février, *Écriture* J.G. Février, *Histoire de l'écriture*, Paris, 1959
- Galsterer, *Die Graffiti* B. Galsterer, *Die Graffiti der römischen Gefäßkeramik aus Haltern*, Aschendorf, 1983
- Gardthausen, *Griechische Paläographie* V. Gardthausen, *Griechische Paläographie*, Leipzig, 1913
- Idem, *Die Schrift* – , *Die Schrift, Unterschriften und Chronologie im Altertum und im byzantinischen Mittelalter*, Leipzig, 1913
- Georgiev, *Namenkunde* Vl. Georgiev, *Thrakische und dakische Namenkunde*, în *ANRW*, II, 29, 2, p. 1195-1212
- Idem, *Thrakisch und Dakisch* – , *Thrakisch und Dakisch*, în *ANRW*, II, 29, 2, p. 1149-1192
- Germania* *Germania. Korrespondenzblatt der RGK des DAI*, Frankfurt am Main
- Gostar, *Cetăți dacice* N. Gostar, *Cetăți dacice din Moldova*, București, 1969
- Grosu, *Hronologija pamjatnikov* V.I. Grosu, *Hronologija pamjatnikov sarmatskoj kultury Dnestrovsko-Prutskogo mejdureč'ja*, Chișinău, 1990
- Harmata, *Iranian Tribes* J. Harmata, *Studies in the Language of the Iranian Tribes in South Russia*, în *Acta Orient. Hung.*, Tom I, fasc. 2-3, 1950, p. 261-314
- Hesperia* *Hesperia, Journal of the American School of Classical Studies at Athens*
- Hoz, *Escritura* J. de Hoz, *Escritura e influencia clásica en los pueblos preromanos de la Península*, în *AEA*, 52, 1979
- IDR* *Inscripțiile Daciei romane*, București, I – I.I. Russu, *Diplomele militare. Tăblițele cerate*, 1975; II – Gr. Florescu, C.C. Petolescu, *Oltenia și Muntenia*, 1977; III/1 – I. I. Russu, M. Dușanic, N. Gudea, V. Wollman, *Dacia Superior 1. Zona de sud-vest*, 1977; III/2 – I.I. Russu, I. Piso, V. Wollman, *Dacia superior 2. Ulpia Traiana Dacica (Sarmizegetusa)*, 1980; III/3 – I.I. Russu, Oct. Floca, V. Wollman, *Dacia Superior 3, Zona centrală*, 1984
- IEJ* *Israel Exploration Journal*, Jerusalem
- Iordanes, *Get.* Iordanes, *Getica*
- IOSPE* *Inscriptiones antiquæ oræ septentrionalis Ponti Euxini Græcæ et Latinæ*, ed. B. Latyshev, I², *Inscriptiones Tyræ, Olbiæ, Chersonesi Tauricæ, aliorum locorum a Danubio usque ad regnum Bosporanum*, Petropoli, 1916 (= Hildesheim, 1965)

- ISM* *Inscripțiile din Scythia Minor*, București, I – D.M. Pippidi: *Histria și împrejurimile*, 1983; II – I. Stoian, *Tomis și teritoriul său* (Indici – Al. Suceveanu), 1987; V – Em. Doruțiu-Boilă, *Capidava, Træsmis, Noviodunum*, 1980
- Inscriptions Gauloises* *Recueil des Inscriptions Gauloises*. Sous la direction de P.- M. Duval, vol. I: *Textes Gallo-Grecs*, par M. Lejeune (= XLV^c Supplement à *Gallia*), Paris, 1985
- Izkustvo* *Izkustvo*, Sofia
- JDAI* *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts*, Berlin
- Jensen, *Die Schrift* H. Jensen, *Die Schrift in Vergangenheit und Gegenwart*, Berlin, 1958
- JRS* *The Journal of Roman Studies*, London
- Justi, *Namenbuch* F. Justi, *Iranisches Namenbuch*, Marburg, 1895
- Kadeev, Soročan V.I. Kadeev, S.B. Soročan, *Ekonomičeskie svjazi antičnyh gorodov Severnogo Pričernomor'ja v. IV do n.e. – V v.n.e.*, Harkov, 1989
- Kadmos* *Kadmos*. Zeitschrift für Vor- und Frühgriechische Epigraphik, Berlin
- Kajanto, *The Latin Cognomina* I. Kajanto, *The Latin Cognomina*, Roma, 1982
- Karyškovskij, Klejman, *Drevnij gorod* P.O. Karyškovskij, I.B. Klejman, *Drevnij gorod Tira*, Kiev, 1985
- Kenyon, *The Palaeography* F.G. Kenyon, *The Palaeography of Greek Papyri*, Oxford, 1899
- Klio* *Klio. Beiträge zur Alten Geschichte*, Berlin
- Kobyлина, *Izobraženija* M.M. Kobyлина, *Izobraženija vostočnyh božestv v severnom Pričernomor'e v pervye veka n.e.*, Moskva, 1978
- Kraft, *Zur Rekrutierung* K. Kraft, *Zur Rekrutierung der ALEN und Kohorten an Rhein und Donau*, Berna, 1951
- Kropotkin, *Rimskie importnye* V.V. Kropotkin, *Rimskie importnye izdelija v vostočnoj Evrope (II v.don.e. – V v.n.e.)*, Moskva, 1970
- KS* *Kratkie soobščeniija*, Moskva
- Lang, *The Athenian Agora* M. Lang, *The Athenian Agora. Results of Excavations conducted by the American School of Classical Studies at Athens 21*, New Jersey, 1976
- Larfeld, *Griechische Epigraphik* W. Larfeld, *Griechische Epigraphik*, ed.³, München, 1914
- Liddel-Scott, *Gr.E.L.* H.G. Liddel – R. Scott, *A Greek-English Lexicon*, A New Edition by H.S. Jones – R. McKenzie, Oxford, 1961
- Idem et alii, *Gr.E.L. Suppl.* H.G. Liddel, R. Scott, *Greek-English Lexicon. Revised Supplement*. Ed. by P.G.W. Glare – A.A. Thompson, Oxford, 1996

- LIMC* *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*, Zürich și München, 1988
- L'Onomastique* *Actes du Colloque International sur l'Onomastique latine organisé à Paris du 13 au 15 octobre 1975* (ed. N. Duval, D. Briquel, M. Hamiaux), Paris, 1977
- Maringer, *Das Kreuz* J. Maringer, *Das Kreuz als Zeichen und Symbol in der vorchristlichen Welt*, Bonn, 1980
- Materiale* *Materiale și cercetări arheologice*, București
- Mayrhofer, *Alt Persische* M. Mayrhofer, *Die Alt Persische Namen*, Wien, 1979
- Mediterranean Cultural* *Mediterranean Cultural Interaction* (ed. A. Ovadia), Tel Aviv, 2000
- MIA IuZ SSSR i RNR* *Materialy i issledovaniya po arheologii Jugo-Zapada SSSR i RNR*
- Mihailov, *Les noms thraces* G. Mihailov, *Les noms thraces dans les inscriptions des pays Thraces*, în *L'Onomastique*, p. 341-35
- Miller, *Jazyk osetin* V. Miller, *Jazyk osetin*, Moscova-Leningrad, 1962
- Le Monde Thrace* *Le Monde Thrace. II^e Congrès International de Thracologie* (Bucarest 1976), Paris-Roma-Montreal-New York, 1982
- Naveh, *The Alphabet* J. Naveh, *Early History of the Alphabet*, ed², Jerusalem, 1987
- Nicorescu, *Scavi e scoperte* P. Nicorescu, *Scavi e scoperte a Tyras*, în *ED*, II, 1924, p. 378-415
- Idem, *Fouilles* – , *Fouilles de Tyras*, în *Dacia*, III-IV (1927-1932) 1932, p. 557-601
- Idem, *Garnizoana* – , *Garnizoana romană în sudul Basarabiei*, *ARMSI*, 1937, ser. III, t. XIX
- Idem, *O inscripție* – , *O inscripție a împăratului Traian găsită la Cetatea Albă*, în *ARMSI*, S. III, T. XXVI, M. 16, 1944
- Ouaknin, *Les mystères* M.-A. Ouaknin, *Les mystères de l'alphabet. L'origine de l'écriture*, Paris, 1997
- OGIS* *Orientalis Graeci Inscriptiones Selectae. Supplementum Sylloges Inscriptionum Graecarum*, ed. G. Dittenberger, Lipsiæ, 1903
- Pape-Benseler, *Wörterbuch* W. Pape, *Wörterbuch der griechischen Eigennamen*. Dritte Auflage neubearbeitet von G.E. Benseler, I, Braunschweig, 1911
- Pârvan, *Getica* V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București 1926 (= ediție R. Florescu, 1982)
- Idem, *La pénétrations* – , *La pénétrations hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube*, în *BSH*, X, București, 1923
- Idem, *Castrul* – *Castrul de la Poiana și drumul roman prin Moldova de Jos*, în *ARMSI*, XXXVI
- Pippidi, *Studii* D.M. Pippidi, *Studii de istorie a religiilor antice*, București, 1969

- Poncet, *Reflexions* J. Poncet, *Reflexions sur l'écrit et l'écriture dans la Rome des premières siècles*, în *Latomus*, XLVIII, 1989
- Pontica* *Pontica*, Constanța
- Preisigke, *Namenbuch* Fr. Preisigke, *Namenbuch enthaltend alle griechischen, lateinischen, ägyptischen, hebräischen, arabischen und sonstigen semitischen und nichtsemitischen Menschnennamen, soweit sie in griechischen Urkunden (Papyri, Ostraka, Inschriften, Mumien-schildern usw) Ägyptens sich vorfinden*, Heidelberg, 1922 (= Amsterdam, 1967)
- Pulpudeva* *Pulpudeva*, Sofia
- RE* *Real-Encyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft*, herg. von A. Pauly – G. Wissowa – W. Kroll – K. Ziegler, Stuttgart
- RÉSEE* *Revue des Études Sud-Est Européennes*, București
- Robert, *Noms indigènes* L. Robert, *Noms indigènes dans l'Asie-Mineure Greco-Romaine*, Paris, 1963
- RSA* *Rivista Storica dell'Antichità*, Bologna
- Rusjaeva, *Religija* A.S. Rusjaeva, *Religija i kul'ty antičnoj Ol'vii*, Kiev, 1992
- Russu, *Limba* I.I. Russu, *Limba traco-dacilor*, București, 1967
- Idem, *L'onomastique* –, *L'onomastique de la Dacie romaine*, în *L'Onomastique*, p. 353-362
- Idem, *Etnogeneza* –, *Etnogeneza românilor*, București, 1981
- SA* *Sovetskaja Arheologija*, Moscova
- SAA* *Studia antiqua et archæologia*, Iași
- Samojlova, *Tira* T. Samojlova, *Tira v VI-I vv. do n.e.*, Kiev, 1988
- Sanie, *Civilizația romană* S. Sanie, *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei (sec. II î.e.n. – III e.n.)*, Iași, 1981
- Idem, *Kulte u. Glauben* –, *Kulte und Glauben im römischen Süden der Moldau (Ostrumänien)*, în *ANRW*, 18.2, 1989, p. 1272-1316
- Idem, *Ceramică* –, *Ceramică cu inscripții și țigle ștampilate descoperite la Barboși-Galați*, în *SCIVA*, 47, 2, 1996, p. 121-153
- Idem, *Din istoria* –, *Din istoria culturii și religiei geto-dacice*, Iași, 1995, ed², Iași, 1999
- Idem, *Fragmente* –, *Fragmente de reliefuri culturale și statuete descoperite în așezarea romană de la Barboși-Galați*, în *ArhMold*, XXIII-XXIV, 2000-2001 (2003)
- Sargetia* *Sargetia*, Deva
- Săulescu, *Descrierea cetății* Gh. Săulescu, *Descrierea istorico-gheografică a cetății Caput Bovis (Capul Boului seu Ghertina) a căria ruine să află în apropierea Galațului* (Ed. S. Sanie și V. Cristian), București 1991

- SCIV(A) *Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie – din 1975), București*
- SEG *Supplementum Epigraphicum Græcum, Leyde*
- Sesiunea *Sesiunea de comunicări științifice a Muzeelor de istorie, dec. 1964*
- Solin, *Römischen Cognomens* H. Solin, *Die innere Chronologie des römischen Cognomens*, în *L'Onomastique*, p. 103-145
- Idem, *Personennamen* – , *Die griechischen Personennamen in Rom. Ein Namenbuch, I-III*, Berlin-New York, 1982
- Solomonik, *Graffiti* E.I. Solomonik, *Graffiti s hora Hersoneses*, Kiev, 1984
- Son, *Tira rimskogo StCl* N.A. Son, *Tira rimskogo vremeni*, Kiev 1993
- Stein, *Die kaiserlichen Beamten* E. Stein, *Die kaiserlichen Beamten und Truppenkörper im römischen Deutschland unter dem Prinzipat*, Amsterdam, 1965 (= Viena, 1932)
- Ștaerman, *Keramičeskie klejma* E.M. Ștaerman, *Keramičeskie klejma iz Tiry*, KS, XXXVI, 1951, p. 31-49
- Thompson, *Handbook* E.M. Thompson, *Handbook of Greek and Latin Palaeography*, London, 1906
- Tolstoi, *Grečeskie graffiti* I.I. Tolstoi, *Grečeskie graffiti drevnyh gorodov Severnogo Pričernomor'ja*, Moskva-Leningrad, 1953
- Tyras *Tyras/Cetatea Albă/Belgorod-Dnistrovs'kyi*, I, *Săpături 1996-1999* (ed. P. Roman și S. Kryžickij), București, 2002
- VDI *Vestnik Drevnej Istorii*, Moskva
- Vinogradov, *Grečeskaja kolonizacija* Ju.A. Vinogradov, *Grečeskaja kolonizacija i grečeskaja urbanizacij Severnogo Pričernomor'ja*, în *Stratum plus*, 3, Sankt Petersburg, Kișinev, Odessa, 1999
- Wieseman, *Roman Brick and Tile* T.P. Wieseman, *Roman Brick and Tile. Studies in manufacture, distribution and Use in the Western Empire*, în *BAR* 68, Oxford, 1979
- Writing *Reading the Past Ancient, Writing from Cuneiform to the Alphabet*, Introduced by J.T. Hoover, Londra, 1990
- Zgusta, *Personennamen* L. Zgusta, *Die Personennamen griechischer Städte der nördlichen Schwarzmeerküste*, Praga, 1955
- Idem, *KIAPN* – , *Kleinasiatische Personenamen*, Praga, 1964
- ZPE *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, Bonn

SEMNE DIACRITICE

- [] litere sau părți de frază dispărute completate de editor
- () dezvoltarea unor abrevieri din textul preluat
- < > adăugiri sau modificări efectuate de editor
- [[]] cuvinte șterse de lapicid sau prin martelare
- lacună determinată, numărul punctelor corespunde cu cel al literelor pierdute
- lacună cu număr nedeterminat de litere
- V (= vacat) spațiu liber pe piatră
- ┌ ┐ litere sau silabe corectate de editor
- << >> litere scrise după martelare

Introducere

La o privire asupra unor realizări de excepție în primul rând a artei neolitice, mai ales dar nu în exclusivitate ale culturii Cucuteni, între multiplele gânduri care însoțesc admirația pentru performanță, prezentă până la obsesie este și ipoteza că o societate capabilă să producă, la o scară puțin obișnuită, obiecte de artă trebuia să fi cunoscut și scrierea.

Fără a exista o interdependență absolută între diversele domenii ale culturii, luând totuși în considerație faptul că în mileniiile IV-III în alte spații ale lumii antice, Egipt, Sumer, Akkad sau China, erau deja cunoscute sisteme de scriere, s-ar cuveni să admitem posibilitatea descoperirii unor însemnări lizibile și în culturile neolitice sud-est europene.

După descoperirea tăblițelor de la Tărtăria (com. Sălișteea, jud. Alba)¹ – piese care au incizate unele semne care prezintă analogii cu cele cunoscute pe tăblițele de lut găsite la Uruk, nivelul al III-lea – astfel de apariții în complexe arheologice neolitice n-ar mai fi surprinzătoare.

Cei mai mulți savanți refuză să accepte existența unei arte decorative fără semnificații și susțin posibilitatea de a citi imaginile. Fără a omite valoarea lor ca pictură, nu uită că sunt și semne care au semnificații. Limbajul artei primitive a fost și este în continuare decodat².

Intenția oamenilor de a-și fixa grafic gândirea este ilustrată prin încercările cunoscute pe lungul drum al civilizației antice către elaborarea unor instrumente capabile să le materializeze. Scrierea este absentă în multe societăți fără a fi considerată o anormalitate sau un defect esențial. Originile

¹ N. Vlassa, *Chronology of the Neolithic in Transylvania in the light of the Tărtăria settlement's stratigraphy*, în *Dacia*, N.S., VII, 1963, p. 485 și urm.; p. 490 – fig. 7 și 8, ilustrarea tăblițelor iar la p. 494 propunerile de datare 2900-2700 Uruk-Warka IV – Djemdet-Nasr. Primele omologări și corecturi V. Miložčić, *Die Tontafeln von Tartaria (Siebenbürgen) und die absolute Chronologie des mitteleuropäischen Neolitikums*, în *Germania*, 43, 2, 1965, p. 265-268; A. Falkenstein, *Zu den Tontafeln aus Tărtăria*, în *Germania*, +43, 2, 1965, p. 269-274. Prin descoperirile de la Tărtăria, influența scrierii sumeriene în spațiul egeean nu mai poate fi considerată ca imposibilă. G.A. Owens, *Balkan Neolithic Scripts*, în *Kadmos*, XXXVIII, 2, 1999, p. 114 și urm.; N. Ursulescu, *Începuturile istoriei pe teritoriul României*, Iași, 2002, p. 102, fig. 26 și p. 103, fig. 27.

² J. Annenquin, în *Dialogue de l'Histoire*, 1976, p. 466.

scrierii sunt puse pe seama zeilor (*Thot* în Egipt, *Nebo* în Babilon, *Odin* în Saga nordicilor) etc.

Una dintre definițiile posibile ale scrierii are în vedere trei caracteristici fundamentale: 1) ea constă în semne grafice artificiale; 2) se poate presupune că textele pot comunica ceva; 3) această ipoteză (pct. 2) este bazată pe faptul că semnele convenționale sunt în legătură cu limba ³.

Evoluția sistemelor de scriere – de la hieroglifile egiptene până la alfabetele fonetice – a fost un proces de durată, înfățișat în lucrări numeroase și de o mare diversitate ⁴. Scrierea – de la problemele apariției și aspectele difuziunii ei, a raporturilor scriere-oralitate ca și a diferitelor funcții în cadrul societății – a format obiectul de cercetare al unor antropologi, lingviști, istorici sau specialiști în literaturi vechi și moderne. Procesul decisiv în desfășurarea scrierii l-a constituit fonetizarea – tranziția de la pictural la simbolul fonetic. Ultima consecință a fonetizării este alfabetul.

Texte de legi, informații despre organizarea politico-administrativă, învățământ, importante opere literare ne sunt cunoscute grație scrierii cuneiforme.

O nouă etapă însemnată de răspândire a scrierii în Orientul Apropiat și Asia Anterioară începută în primele secole ale mileniului al II-lea ⁵ nu putea rămâne, cel puțin teoretic, fără urmări în spațiul sud-est european, de aceea considerăm că lipsa unor descoperiri care să ateste utilizarea scrisului în amințita perioadă ilustrează doar un stadiu al cunoașterii în acest domeniu.

Această cucerire a inteligenței umane, rămasă multă vreme doar apanajul unei caste, de regulă a preoțimii, și-a lărgit treptat sferile de răspândire și utilizare (administrație, comerț). Continua perfecționare, necesitatea unor însemnări rapide și clare a condus către așa-numitul alfabet fenician preluat și adoptat de greci ⁶.

În cuprinsul multor lucrări pot fi întâlnite definiții ale scrierii de o mare varietate. Astfel, scrierea este considerată un sistem, mai mult sau mai puțin

³ Coulmas, *The Writing*, p. 3.

⁴ Jensen, *Die Schrift*; Février, *Écriture*; Amiet, *La glyptique*, p. 1; F. Coulmas, *op. cit.*; Poncet, *Reflexions*, p. 285; Desbordes, *Idées romaines*; Ouaknin, *Les mystères*; D. Dornseiff, *Das Alphabet*, etc.

⁵ Cf. Naveh, *The Alphabet*, ed.², Jerusalem, 1987.

⁶ J.G. Février, *op. cit.*, p. 384-420; Eissfeldt, *Alphabets*, p. 214-220; *Ibidem*, *Ein Beleg für die Buchstabenfolge unseres Alphabets aus dem 14. Jahrhundert vor Christus*, p. 221-238; I. Singer, *Cuneiform, Linear, Alphabetic: The Contest between Writing System in the Eastern Mediterranean*, în *Mediterranean Cultural*, p. 23-32; R.D. Woodard, *Greek-Phoenician Interaction and the Origin of the Alphabet*, în *Mediterranean Cultural*, p. 33-51.

permanent, de semne utilizate pentru a reprezenta o expunere verbală în așa fel încât ea poate fi restabilită, mai mult sau mai puțin exact, fără intervenția celui care a rostit-o.

Pentru o scriere este necesar un sistem care să reprezinte sunetele unei limbi. Termenul adeseori utilizat în legătură cu scrierea este *grafem*, modelat după termenii *fonem* și *morfem* întâlniți la analiza rostirii.

În secolele VIII-VII a.Chr. a avut loc o revoluție a scrisului în Grecia. Se apreciază că Homer, ca să compună o povestire coerentă cu rigorile impuse, trebuia să dispună deja de un instrument alfabetic. În funcție de poziția scrierii în lumea greacă originară, vom constata și ecurile în teritoriile colonizate și în alte spații. Este menționată în general următoarea clasificare: 750-480 a.Chr. – perioada arhaică; 480-323 a.Chr. – perioada elenistică timpurie; după 350 a.Chr. – dialectul *koine* (κοινή διάλεκτος).

Inscripțiile lapidare de la Tyras descoperite până acum nu sunt cu mult anterioare răspândirii dialectului comun. Sunt însă și stampile amforice, tegulare și *graffiti* mai timpurii. Cauzele principale au în vedere perioada scursă de la colonizare până la stadiu de oraș, de centru cu importanță politică și social-economică, de gradul de urbanizare atins ⁷.

Numele semitic al literelor nu mai avea nici un înțeles pentru cei care vor vehicula alfabetul pe întinse teritorii în permanenta lor mișcare specifică activităților comerciale și în opera de colonizare. A fost alfabetul care a stat la baza celor mai multe scrieri ale popoarelor europene.

Deosebirile dintre diferitele teritorii europene în privința momentului adoptării scrierii, a tipului de alfabet utilizat, a ariei de răspândire etc. sunt importante, ceea ce justifică de altfel și abordarea separată a problemei scrierii și mărturiilor scrise în spațiul getic.

În Peninsula Iberică, de exemplu, influența greacă a fost precedată de cea feniciană. Inscripțiile în alfabetele locale sunt deosebit de utile reconstituirii multor aspecte din istoria etniilor iberice ⁸.

În Gallia preromană sunt însemnări cu alfabetul etrusc, iberic dar cele mai multe cu alfabetul grecesc ⁹.

⁷ Cf. Vinogradov, *Grečeskaja kolonizacija*, p. 101-115.

⁸ M. Beltrán Lloris, *Nuevos elementos para el conocimiento de las escrituras antiguas del S.W. peninsular; la estela de Sismela (Badajoz)*, în *Cæsaraugusta*, 37-38, 1973-1974, p. 125 și urm.; Hoz, *Escritura*, p. 229; J. Unterman, *Die Völker im Nordwesten der iberischen Halbinsel zu Beginn der römischen Kaiserzeit*, în *ArchMold*, XVII, 1994, p. 27-47, cu o foarte bogată bibliografie, inclusiv asupra scrierii la p. 44-47.

⁹ Duval, *Inscriptions gallo-grecques*, p. 63; *Recueil des Inscriptions Gauloises* (sous direction de P.-M. Duval), I, *Textes Gallo-Grecs*, par M. Lejeune (= XLV^c Suppl. à „Gal-

Însemnări diferite, efectuate prin semne și simboluri cu semnificații în general decodate, acceptate de un cerc mai larg de specialiști, nu lipsesc cu totul în spațiul cercetat, dar scrierea propriu-zisă, admisă ca atare, va cunoaște o pătrundere mai lentă și începuturile utilizării ei sunt corelate îndeosebi de relațiile cu lumea greacă.

În spațiul dintre Carpați și Nistru impulsurile pentru adoptarea scrisului vin din direcția sudică, sud-estică și estică și ele se coagulează, devin substanțiale abia după colonizarea greacă în spațiul Mării Negre. Informații substanțiale asupra lumii traco-getice le avem, timp de secole, tot prin filieră greacă.

Considerațiile despre cunoașterea și utilizarea scrierii în mediul tracic în general sau numai în cel geto-dacic au ca suport câteva mențiuni la autorii antici ¹⁰ și un număr de însemnări cu litere grecești și latine pe materiale descoperite întâmplător sau provenite din săpături arheologice. Aceste mărturii au fost prezentate și larg comentate în sintezele istoriei românilor ¹¹, în istoriile tracilor și geto-dacilor ¹² sau în studii consacrate în exclusivitate documentelor scrise descoperite în cetățile geto-dacice ¹³.

Până în prezent, a fost adunat un număr relativ restrâns de însemnări pe piatră, ceramică și metal, inscripții ștampilate și mai ales *graffiti*. Au beneficiat de întinse studii și note polemice grupurile de litere incizate pe blocurile de piatră descoperite la Sarmizegetusa, Costești-Blidaru și Căpâlna ¹⁴, ștampilele *DECEBALVS* și *PER SCORILO* ¹⁵, ambele categorii de inscripții des-

lia”), Paris, 1985 cf. Cæsar, *Comentarii de bello Gallico*, I, 29: *În tabăra helveților s-au găsit niște tăblițe scrise cu litere grecești*; VI, 14: *Druzii socotesc că religia nu permite consemnarea în scris a învățaturii lor, deși în celelalte treburi de ordin public și privat se folosesc, în general, de alfabetul grec* (traducere de Janina Unguru).

¹⁰ Dio Cassius, *Istoria romană*, LXVII, 7, 3 (*Fontes*, I, p. 685). Scrisoarea lui Decebal către Domițian ar fi, după Dio Cassius, plâsmuită de împăratul roman. Pentru a avea un minim de credibilitate, e de presupus că utilizarea scrierii de către daci era un fapt cunoscut în lumea romană.

¹¹ C. Daicoviciu, în *Istoria României*, I, București, 1960, p. 327-329.

¹² H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista*, p. 224-232; I.H. Crișan, *Spiritualitatea*, p. 293-306.

¹³ I.I. Russu, *Die griechische und lateinische Schrift im vorrömische Dakien*, în *Epigraphica*, p. 33-50.

¹⁴ A. Bodor, *Blocurile de piatră cu litere grecești din cetățile dacice*, în *Crisia*, 1972, p. 27-35; I. Glodariu, *Blocuri cu marcaje în construcțiile dacice din Munții Șureanului*, în *EN*, VII, 1997, p. 65-87.

¹⁵ Idem, *Din nou despre „Decebalus per Scorilo”*, în *Sargetia*, XX, 1986-1987, p. 93-97.

coperite la Grădiștea Muncelului, și inscripția de la Ocnîța (Buridava)¹⁶. Descoperirea tezaurului de la Rogozen a reactualizat discuțiile asupra inscripțiilor de pe vasele de argint traco-getice¹⁷.

Încă nu suntem în situația de a înfățișa toate fazele evoluției scrierii geto-dacice. Cele câteva noi descoperiri prezentate necesită încă ample analize pentru a despărți însemnările care sunt într-adevăr în geto-dacică de cele grecești, fapt pentru care au fost numite de altfel „din mediul geto-dacic“. Trebuie rezolvate multe detalii tehnice care să facă posibilă fotografierea separată a micilor epigrafe și apoi desenarea lor pentru a permite controlul lecturilor propuse – ca la orice editare normală a unor inscripții. Însemnate dificultăți persistă de altfel și în privința publicării acceptabile a unor imagini. Amânarea excesivă a includerii principalelor rezultate în acest studiu nu era justificată atât pentru că ele pot sluji progresului cercetărilor, cât și pentru faptul că unele inscripții au fost făcute publice la sesiuni științifice naționale și locale.

Pentru a releva cu mai multă claritate rolul de excepție al Tyras-ului și în răspândirea scrierii în teritoriile cercetate, ordinea descrierii selective a documentelor scrise din spațiul carpato-nistran va fi efectuată în următoarea succesiune:

I. Inscripții din colonia greacă milesiană de la limanul Nistrului – Tyras în epocile greacă, elenistică și romană;

II. Inscripții descoperite în teritoriile incluse în Imperiul Roman – Orlovka-Kartal, Barboși-Galați;

III. Inscripții descoperite în cetăți și așezări geto-dacice și în teritoriile dacilor liberi.

¹⁶ D. Berciu, *Buridava*, p. 136-148.

¹⁷ A. Fol, *Trakiiskoto sâkroviște ot Rogozen*, Sofia, 1988, p. 99-100 și tabelele; J. Hind, *The Inscriptions on the Silver Phialai and Jug from Rogozen*, în *The Rogozen Treasure Papers of the Anglo-Bulgarian Conference, March 12, 1987* (ed. B.F. Cook), London, 1989, p. 131-136.

CAPITOLUL I

Tyras. Scriere și imagini în cetatea greacă. Continuitate și schimbare în epoca romană

Tyras-ul, colonia greacă de la limanul Nistrului, a intrat în istorie ca o citorie milesiană din perioada însemnatei colonizări grecești în zona Pontului Euxin¹.

Lucrări speciale analizează atât aspectele specifice ale începuturilor², cât și drumul parcurs de *Tyras* – posibil la început Ophiusa –, așa cum poate fi el reconstituit pe baza relativ puținelor știri literare și a informațiilor mai sigure furnizate de descoperirile epigrafice și arheologice, mai aproape, de etapa timpurie din existența coloniei (secolele VI-V a.Chr.). De menționat însă că inscripțiile lapidare datează dintr-o perioadă depărtată de momentul fondării coloniei, iar descoperirile arheologice care ilustrează cele mai timpurii prezențe grecești au în vedere diverse materiale, nu și construcții. Ceramica attică cu figuri roșii și negre constituie și o mărturie a relațiilor coloniei cu Athena – în cadrul larg al politicii lui Pericle în zona Pontului.

Poziția geografică de excepție a conferit *Tyras*-ului un rol deosebit, atât în relațiile cu populațiile stepelor, cât și cu cele de la vest și nord.

De la jumătatea secolului al V-lea, prin scurtele însemnări din Herodot (IV, 51), știrile literare despre zonă în general și *Tyras* reapar abia în timpul evenimentelor desfășurate sub Filip al II-lea și Alexandru Macedon.

¹ Despre colonizare, privită mai ales ca o emigrare, multiplele ei cauze (economice, sociale, politice, demografice) ca și diferite aspecte ale relațiilor dintre greci și băștinași în spațiul mediteranean sau pontic au fost elaborate numeroase lucrări. Dintr-o bibliografie impresionantă menționăm: J. Bernard, *L'expansion et la colonisation grecques jusqu'aux guerres mediques*, Paris, 1960; J. Boardman, *The Greeks Overseas*, Londra, 1980; *The Greek Colonisation of the Black Sea Area. Historical Interpretation of Archaeology* (ed. G.R. Tsetkhladze), Stuttgart, 1998. În acest ultim volum, un amplu și interesant studiu (p. 9-68) *Greek Colonisation of the Black Sea Area: Stages, Models and Native Population* este datorat editorului.

² T.D. Zlatkovskaja, *O načal'nom periode istorii Tiry*, în *SA*, 1959, 2, p. 60-69; A.I. Furmanskaja, *Antičnyj gorod Tira*, în *Antičnyj gorod*, Moscova, 1963, p. 41.

În perioada ulterioară, însemnările literare sunt tot mai numeroase, mai ales în periopluri și alte lucrări de geografie, precum *De Chorographia*, a lui Pomponius Mela, II, 7 sau *Geographia* lui Claudius Ptolemaios etc.³

Inscripțiile lapidare de la *Tyras*, sau cele despre *Tyras* descoperite în alte centre ale lumii grecești și apoi romane, sunt, cum s-a amintit, cu mult ulterioare datei de început a coloniei.

Mențiunile despre unele descoperiri de antichități la *Tyras* pot fi întâlnite în revistele culturale încă în prima parte a secolului al XIX-lea. Săpăturile arheologice sistematice au și ele o vechime de un veac.

Începute de E. von Stern în anii 1903-1904, investigațiile au fost continuate cu intermitențe. Numărul celor care, în timp, au condus sau au fost membri de bază ai echipelor de arheologi este mare. Au fost deosebit de rodnice săpăturile desfășurate în perioada interbelică de Paul Nicorescu, după cum în ultima jumătate de secol se cuvin a fi menționați A.I. Furmanskaja, P.O. Karyškovskij, I.B. Klejman, S.D. Kryžickij, T.L. Samojlova ș.a.

Bibliografia istoriei *Tyras*-ului este acum amplă⁴ și, alături de „vocale” din dicționare⁵, au apărut monografiile⁶, cărți care înfățișează doar o epocă din existența orașului⁷, monedele tyritane⁸, lucrări de popularizare, expresie a rolului major al *Tyras*-ului și al așezărilor care au suprapus locuirea antică cu denumirile pe care le-a avut în epoci diferite – Maurocastro, Moncastro, Belgorod, Cetatea Albă, Akkerman. Orașul-stat a avut însemnate relații comerciale cu multe centre ale lumii grecești încă de la sfârșitul secolului al V-lea a.Chr. iar în secolul al IV-lea bătea deja monedă proprie.

În spațiul carpato-nistran, orașul *Tyras* a cunoscut primul o dependență graduală față de Roma, începută după al treilea război al romanilor cu Mithridates al VI-lea Eupator. A urmat apoi o substanțială modificare, după anexarea Regatului odris (anul 46), când Imperiul a organizat întreaga apărare, iar un deceniu mai târziu (anii 56-57) constatăm la *Tyras* o nouă numărătoare a anilor⁹. Acest ultim an a fost considerat de unii istorici ca moment

³ O trecere în revistă a acestor surse este prezentată și de T.L. Samojlova în culegerea de studii *Akkermanskje drevnosty*, I, Belgorod-Dnestrovskij, 1997, p. 35-52; eadem, în *Antičnye pamjatniki*, p. 71-114.

⁴ Cf. Karyškovskij, Klejman, *Drevnij gorod*, p. 142-156 la care se adaugă multe altele apărute în ultimii 15 ani.

⁵ Cf. E. Diehl, s.v. *Tyras*, *RE*, VII A₂, Stuttgart, 1942, col. 1849-1863.

⁶ Karyškovskij, Klejman, în *Antičnaja Tira*; iidem, *Drevnij gorod*.

⁷ Son, *Tira rimskogo*.

⁸ A.N. Zograf, *Monety Tiry*, Moskva, 1957.

⁹ *CIL*, III, 781.

al integrării oraşului în Imperiu, iar de alţii (E. Diehl, P. Nicorescu) doar anul unor importante înlesniri pe care filoelenul împărat Nero le-a acordat şi altor oraşe greceşti. Expediţiile lui Ti. Plautius Silvanus Ælianus din anii 63-66 au avut ca baze oraşele *Tyras* şi *Olbia*. Protectoratul militar şi ajutorul economic au precedat cu mult integrarea efectivă în Imperiul roman, considerată a se fi petrecut în anul 86, sub Domiţian, când *Tyras* bate mone-dă cu însemnele senatului. Statutul său politic a evoluat, probabil, în funcţie de stadiul relaţiilor Romei cu polis-urile greceşti şi în legătură cu elementele specifice ale acestui oraş din apropierea limes-ului. Împăraţii şi senatul roman i-au acordat autonomia şi anumite privilegii, între care cele vamale ocupă un loc important. *Tyras* era integrat în cadrul *Moesiei Inferior*, administraţia sa aflându-se sub controlul guvernatorului acestei provincii.

Dacă în privinţa momentului includerii în Imperiul roman există unele ezitări, determinate de importante evenimente care puteau fi rezultatul modificării statutului politic al oraşului faţă de Roma (anii 46-47, 56-57, 86), data la care la *Tyras* s-a instalat o garnizoană romană este mai sigură.

Mărturiile scrise descoperite în spaţiul carpato-nistriean sunt grupate pe categorii acolo unde numărul şi clarificarea destinaţiilor impune o clasificare. Minime comentarii relevă valoarea lor, utilitatea pentru reconstituirea multiplelor aspecte (politice, sociale, economice, militare, religioase etc.) ale istoriei epocii cărora le aparţin. Ca documente, ele permit consemnarea pătrunderii scrierii şi estimarea locului şi rolului ei în viaţa societăţii.

În ansamblul lucrării, nu în ceea ce priveşte *Tyras*-ul, o atenţie specială a fost acordată descoperirilor relativ recente de materiale (vase, obiecte de ceramică şi piatră) care au pe ele imprimate – lustruite sau incizate – imagini şi mici însemnări.

Multe dintre ele mărunte, dificil de descifrat, adesea o combinaire a scrierii monumentale cu cea cursivă, sunt însemnări care vor îmbogăţi zestrea vocabulelor cunoscute în mediul geto-dacic, fie că ele aparţin populaţiei locale sau alogenilor veniţi din spaţii mai apropiate sau mai depărtate.

Tituli sacri. Inscricţiunile votive lapidare descoperite la *Tyras* sunt relativ puţin numeroase raportate la însemnătatea şi durata de locuire ca cetate greco-elenistică şi romană. Adăugiri nelipsite de oarecari semnificaţii pot fi operate pe baza unor graffiti şi *tituli picti*. Viaţa religioasă, cu mult mai bogată decât ar indica inscripţiunile, este reconstituită şi pe baza unor complexe de cult, a reliefurilor culturale în piatră şi ceramică, a reprezentărilor ilustrate pe monede.

1. O inscripție fragmentară datată în secolul III a.Chr., închinată lui *Apollo Iatros*¹⁰, este până acum cea mai timpurie epigrafă votivă lapidară (Pl. III/4). Este o însemnare fragmentară [---'Απολλω]ν Ιατρ[οῶι]. Editorul a făcut observația că nu este forma ionică Ἴητροός, ci una comună în sec. III a.Chr.¹¹. „Apollon Tămăduitorul” este bine atestat în viața religioasă a tuturor coloniilor grecești pontice.

2. O bază de marmură, cunoscută încă din anul 1889, păstrează inscripția..... κρατίνου Σαραπιδι, Ισιδι,.....Θεοῖς συν(ν)άοις Χαριστήριον. Prezența divinităților egiptene, *Serapis*, *Isis*, uneori alături de *Harpocrate* și *Anubis*, ca Θεοὶ συννάοι, propagarea în diferite zone și epoci este bine cunoscută. Demnă de relevat este însă atestarea lor la *Tyras* în secolele II-I a.Chr., datare bazată pe forma literelor acestei epigrafe¹². Aceeași prezență, încă din epoca elenistică – nu în cea romană cum se admitea în general –, a fost demonstrată și pentru o inscripție tomitană¹³. Se constată așadar că relațiile unor orașe pontice cu Egiptul elenistic au avut urmări și în răspândirea unor culte. Dacă aceasta este cea mai timpurie inscripție lapidară care atestă prezența divinităților egiptene în zonă, propagarea acestora în spațiul nordic și nord-vestic al Mării Negre este, în epoca romană mai ales, cu mult mai importantă, bine atestată la *Olbia*, *Chersones* și alte centre prin inscripții și reprezentări, ale *Isidei* îndeosebi, interesante și de mare diversitate¹⁴ (Pl. I/1).

3. Pe o placă de marmură, descoperită în urmă cu aproximativ două decenii, apare inscripția în limba latină închinată lui *Æsculapius* și *Hygieia* (Pl. I/2).

Din textul dedicației către zeii medicinei ne sunt cunoscute: numele unui centurion din *legio I Italica*, cel al unui *medicus vexillationis* și al altui *medicus* al flotei provinciale *Classis Flavia Mæsica*. *M. Atal[li Pl]acidi* și *M. Seius Gal[...]ius* pot avea și alte variante de întregire apropiate de cele propuse de editor.

4. Un altar din calcar, aflat în stare de conservare mediocră, păstrează cea mai mare parte din textul unei inscripții votive. Extremitatea superioară a

¹⁰ Nicorescu, *Fouilles*, p. 564-566, fig. 6.

¹¹ *Ibidem*; P.O. Karyškovskij, *VDI*, 4(70), 1959, p. 116; Rusjaeva, *Religija*, p. 29-40.

¹² *IOSPE*, p. 2, nr. 1, V, II, 1965.

¹³ D.M. Pippidi, *Cu privire la răspândirea cultelor egiptene în Sciția Mică*, în *Studii*, p. 60-82.

¹⁴ Cf. Kobylina, *Izobraženija*, p. 11-120, fig. 8-12.

altarului este deteriorată și, odată cu ea, suprafața cu începutul epigrafei. Cunoaștem doar epitetul divinității căreia i-a fost închinat altarul – *invictus* – și acela cu oarecare probabilitate. Fără a-i aparține în exclusivitate lui *Mithras*, *invictus* este un epitet care-l însoțește frecvent. În afară de *Sol Invictus*, nu poate fi exclusă o dedicație către *Hercules* cu epitetul *invictus* sau *Herculi Victor* cum poate fi întâlnit pe altarul de la Șendreni-Galați¹⁵. Rămân și alte cuvinte din text amendabile. Ar fi de citit *pro salute eis suam et suorum* și nu *pr/o salute[s] sulum et suorum*¹⁶ (Pl. I/3).

Altarul cu o dedicație către *Mithras* este datorat lui *Ulpus Valens miles classarius*. Prezența unității de marinari *Classis Flavia Mæsica* în zonă este binecunoscută. Altarul a fost înălțat pe când erau consuli *Lucius Valerius Messala* și *Caius Octavius Appius Suterius Sabinus*, adică în anul 214 p.Chr. Este prima dedicație cunoscută pentru *Mithras* la *Tyras* într-o perioadă de maximă răspândire a mithraismului.

5. O altă inscripție interesantă este cea închinată pentru sănătatea împăratului *Septimius Severus* și a fiilor săi pe când *Caracalla* era *Augustus* și *Geta* doar *Cæsar*. Aceste indicații permit o încadrare cronologică a inscripției în intervalul de timp 19-26 februarie 212, data dispoziției privind martelarea numelui lui *Geta* (Pl. I/4).

Comentarii inscripției au relevat că textul va fi fost prilejuit de reînnoirea, pentru *Tyras* și alte centre pontice, a scutirii de taxe de import și export din anul 201 p.Chr., știre cunoscută din altă inscripție. Discuțiile au avut însă în vedere stabilirea divinității căreia i-a fost dedicat altarul. Comentariile s-au situat între ignorarea mențiunii de la începutul epigrafei și emiterea ipotezei că numele divinității s-ar fi aflat în textul din partea de jos a altarului, în prezent pierdut, până la echivalarea de către *V.V. Latyshev* a lui *Tempus bonum* cu *Ἀγαθῆ τύχη* și încadrarea între *Res sacræ*¹⁷. Recent *M. Bărbulescu*¹⁸, reevaluând semnificațiile și atribuirile posibile pentru *Tempus bonum*, aprecia că personificarea abstracțiunii *Tempus Bonum* se făcea cu aproape nedismulate valențe politice, că ea desemna perioada favorabilă

¹⁵ Sanie, *Civilizația romană*, p. 86-87 = *ISM*, V, 296.

¹⁶ P.O. Karyškovskij, în *Antičnaja Tira*, p. 86.

¹⁷ *IOSPE*, I, nr. 6, p. 19-20; idem, *IPE*, II, nr. 2, p.3: „*Tempori bono nihil aliud esse quam formulam sollemnem Ἀγαθῆ τύχη latine versam...*“. El nu omite mobilul cel mai probabil al înălțării altarului (p. 4) – „*Itaque ad modum nobis videtur probabile Tyranos pro salute imperatoriae domus monumentum nostrum vovisse, ut gratias pro illo ipso beneficio agerent*“.

¹⁸ *M. Bărbulescu*, *Tempus bonum. În jurul unei inscripții din Cetatea Albă*, în *EN*, I, 1991, p. 179-183.

supușilor. Amintind legendele de pe monede *Felicia tempora* întâlnite pe emisiunile din timpul lui Pescennius Niger, Caracalla și Geta, Probus, Diodetian, Constantin cel Mare, Licinius II etc., observa în concluzie că personificarea unor abstracțiuni ca *Tempus bonum* face parte din cultele cu nuanță politică.

În ce ne privește, considerăm că încadrarea lor la *Res sacræ*, cum a făcut-o V.V. Latyshev, cea din *CIL* sau *ILS* rămâne corectă, indiferent de evidenta oportunitate politică, obediență etc. a dedicantilor, noțiunea personificată fiind în preajma unei abstracțiuni divinizate. Termenul sau situația ca atare a „timpurilor fericite” are o tradiție în întreaga antichitate. Referindu-ne la lumea romană, pot fi citate unele exemple mai timpurii decât cele amintite în articolul istoricului napocens. Astfel, Tacitus, când glorifică regimurile lui Nerva și Traian – cei care au adus la armonie principatul și libertatea –, intercalează, de asemenea, sintagma *felicitas temporum*¹⁹.

Este o inscripție latină rară cu mențiunea unei abstracțiuni care plasează epigrafa la granița între categorii.

6. Un altar descoperit în satul Belen'kogo, raionul Belgorod-Dnestrovski²⁰ (Pl. VII/2, 2a-2c) are o inscripție în limba latină. Din cauza unor intervenții ulterioare, unele segmente ale inscripției rămân cu o lectură ipotetică. *Pro sal(ute) imp(eratoris)/[I]nvicto (Cælo?) ser(vus) vil(icus) B(alerius?)/ Ponticus/et liberi/eius tem(plum) f(aciendum) c(uraverunt)*.

În varianta actuală, dedicația datorată unui sclav imperial poate fi – în primul rând, dar nu în exclusivitate – mithraică²¹.

7. O amuletă de jaspis (1,41 × 1,1 cm) are ilustrat pe avers un geniu anghiped alectorocéfal îmbrăcat într-o cuirasă, înarmat cu un bici și un scut pe care-i incizată inscripția ΙΧΩ. Pe revers, apare inscripția ΑΒΘΑΘΑΞ²².

Această gemă, găsită la *Tyras*, datată în secolul al III-lea p.Chr., se află în colecțiile Muzeului de istorie de la Moscova și provenea din cunoscuta colecție T.V. Kibal'cic²³.

¹⁹ Tacitus, *Agricolæ*, 3, 1: „[...] *et quamquam primo statim beatissimi sæculi ortu Nerva Cæsar resolim dissociabiles misenerint, principatum ac libertatem, augeatque cotidie felicitatem temporum Nerva Traianus...*”.

²⁰ T.D. Blavatskaja, *Nadgrobie i altar' iz s. Belen'kogo*, în *KS*, 1981, 168, p. 53

²¹ Cum nu am avut posibilitatea verificării dacă au existat propuneri pentru amendarea lecturii date de T.D. Blavatskaja și comentarii asupra însemnărilor și figurilor adăugate, amânăm expunerea propriilor considerații.

²² O.Ya. Neverov, *Gemmes, bague et amulettes magiques au sud de l'URSS*, în *Homage à Maarten J. Vermaseren (= EPRO, 68)*, II, Leiden, 1978, p. 834.

Cu toate că inscripția este de dimensiunile multor graffiti, piesa (magică sau gnostică) și însemnarea de pe ea sunt interesante pentru relevarea diversității cultelor și credințelor la *Tyras*. Monede, graffiti, alte materiale cu însemnări și reprezentările plastice adaugă informații despre prezența în pantheonul *Tyras*-ului a unor zei și eroi cunoscuți sau neatestați în textul unor inscripții lapidare: *Achille*²⁴, *Æsculapius* și *Hygia*, *Aphrodita*, *Apollon*, *Artemis*, *Cavalerul Trac*, *Demeter*, *Dionysos*, *Eros*, *Herakles*, *Kore*, *Kybele* etc.

Decreta

1. Șirul descoperirilor de epigrafe care se încadrează în această categorie a început în anul 1881. În satul Ciobruți, situat pe malul stâng al Nistrului la aproximativ 100 km de Cetatea Albă au fost găsite mai multe bucăți dintr-o lespede de marmură pe care era gravată o inscripție²⁵.

Textul epigrafei, care poate fi reconstituit pe baza fragmentelor păstrate acum în muzeul odessitan, a beneficiat în timp de mai multe reluări și comentarii.

Decretul de acordare a coroanei de aur pentru foloase aduse obștii este deosebit de interesant pentru informațiile referitoare la organizarea *Tyras*-ului în anul 181 p.Chr. (anul 125 după numărătoarea celor din orașul *Tyras*), pentru cunoașterea populației, a gradului și tendințelor de romanizare oglindite în antroponimie.

Avem mențiuni despre ἄρχοντες, Βουλή, δῆμος – atestarea unui prim arhonte – și Πρωτος ἄρχων – eponim, așa cum apar și în inscripțiile altor colonii milesiene de exemplu cele de la *Olbia*.

De la cel omagiat la cel care a redactat decretul, primul arhonte și arhonții, întâlnim *nume romane* ca Valerius Rufus, Cocceius Valens, unele scrise după tipicul grecesc – Valerius fiul lui Bassianus –, curioase asocieri de tipul Septimius fiul lui Ierosanta, Niger fiul lui Artemidoros, *grecești* Teodor fiul lui Voitha, Ieronimos fiul lui Artemidoros, Chorsippos fiul lui Chorsippos, Makarios fiul lui Artemidoros etc. sau *iraniene* ca Pidan fiul lui Pitfarnakos.

Acest decret redactat în plină epocă romană în timpul împăratului Commodus are o valoare deosebită prin mulțimea datelor pe care le furnizează și prin faptul că nu este doar primul descoperit, ci și cel mai amplu prin conținut.

²³ Idem, *Izobraženija na gemmah-pečatjah metalličeskikh perstnjah i amuletah*, în Kobylina, *Izobraženija*, p. 178, nr. 54.

²⁴ Cf. V. Cojocaru, *Achilleus in Tyras*, în *Tyche*, 15, 2000, p. 55-62.

²⁵ *IOSPE*, I, 2, p. 3-8.

2. Cel mai timpuriu dintre decretale tyritane a fost descoperit prin săpăturile lui Paul Nicorescu ²⁶ (Pl. III/2). Două fragmente din partea inferioară a unei frumoase stele de marmură păstrează secvențe dintr-un decret. Onoarea acordată personajului, rămas necunoscut, coroana și ceremonia însoțitoare, informații asupra organizării administrative similare cu cea din alte ctitorii milesiene din zona Mării Negre se înscriu printre elementele deosebite, deși nu au bogăția informațională a decretului de epocă romană. Dar valoarea deosebită a acestor fragmente constă mai ales în faptul că pe ele este gravată cea mai timpurie epigrafă lapidară tyritană cunoscută până acum – căci după caracterul literelor inscripția poate fi încadrată la sfârșitul secolului al IV-lea și începutul secolului al III a.Chr.

3. Un alt decret fragmentar, de pe o placă descoperită în anul 1900, găsit la Cetatea Albă, între cetate și Limanul Nistrului, a fost încadrat cronologic, pe baza caracterului literelor, în secolul al II-lea p.Chr. ²⁷. Epigrafa este considerată de Paul Nicorescu o copie a corespondenței cetății cu guvernatorul provinciei Moesia Inferior ²⁸, la fel cu altă inscripție fragmentară, descoperită în anul 1922 ²⁹ (Pl. II/4a, 4b).

Tituli honorarii

1. Jumătatea inferioară a unei frumoase stele de marmură descoperită într-o clădire elenistică (sec. III-II a.Chr.) ³⁰ are pe suprafața ei șase coroane fragmentare și întregi dispuse în relief, dobândite de un personaj al cărui nume apărea în jumătatea superioară a stelei. Numele unor orașe care i-au decernat însemnele unor onoruri s-a păstrat (Olbia, Cyzic, Rhodos), a celorlalte rămâne ipotetică sau necunoscută.

Dintre cele două inscripții onorifice din *Tyras*-ul roman, prima în limba latină, descoperită de Paul Nicorescu, este închinată împăratului Traian, cea de a doua în grecește, publicată de P.O. Karyškovskij, este dedicată împăratului Hadrian.

2. Fragmente din placa de marmură cu inscripția pentru împăratul Traian au fost găsite în două campanii arheologice diferite ³¹ (Pl. IV/1 și V/1). In-

²⁶ Nicorescu, *Fouilles*, p. 566, p. 567, fig. 17.

²⁷ *IOSPE*, I, 3, p. 8.

²⁸ Nicorescu, *Scavi e scoperte*, p. 396.

²⁹ *Ibidem*, p. 394-396, fig. 9 și 10.

³⁰ A.I. Furmanskaja, *Novy epigrafičeskij pamjatnik iz Tiry*, în *SA*, 4, 1960, p. 173-179.

³¹ Nicorescu, *O inscripție*, p. 1-10.

scripția are un text asemănător cu alte epigrafe din mai multe orașe ale Măesiei Inferior pe când era guvernator Quintus Pompeius Falco, în anii 116-117. La *Tyras*, cel care a îngrijit redactarea și fixarea acestei plăci de către un detașament al legiunii a V-a Macedonica și trupele auxiliare ce-i erau atașate este Marcus [A]ennius Illadianus, centurion și comandant al garnizoanei.

Publicarea ei i-a prilejuit lui Paul Nicorescu ample comentarii asupra prezenței romane în zonă, de la discuții asupra surselor epigrafice și literare la cele despre trupe și sistemele de fortificație.

Inscripția datează foarte probabil din ultimul an de domnie a lui Traian.

3. Inscripția în grecește, fragmentară, partea stângă lipsă, închinată împăratului Hadrian (?) a fost publicată de P.O. Karyškovskij³². Poate fi reconstituită titulatura împăratului (Pl. III/1).

Editorul a datat inscripția între 11 august și 10 decembrie 117. B. Nadel, cel care face unele amendări textului, propune datarea inscripției la începutul lunii martie a anului 118³³. Este printre primele din lungul șir de epigrafe în limba greacă care continuă și după ce *Tyras*-ul a intrat în granițele Romei.

La începutul secolului al II-lea p.Chr., sunt atestate și primele inscripții în limba latină.

4. Centurionul din legiunea a V-a Macedonica Marcus Ænnius Illadianus, cel care s-a îngrijit de realizarea efectivă a lespezii cu dedicația către împăratul Traian, reapare într-o epigrafă (Pl. IV/6 și V/6) în care este onorat de camarazi: Cornelius Vitalis *actuarius*, Iulius Iamblicus călăreț și Marcus Valerius *valetudinarius*.

5. Dintr-o inscripție fragmentară (Pl. IV/5), cunoaștem numele altui centurion din aceeași legiune, Titus Trebius Frontonius, care este onorat de *principales*. Inscripția păstrează doar numele unui *signifer* – Iulius Valens.

6. Din textul unei epigrafe fragmentare (Pl. IV/3) incizată în materialul calcaros al unui fronton, o dedicație în cinstea împăratului Antoninus Pius și a urmașului său la cârma Imperiului, Marcus Aurelius, aflăm doar funcția dedicantului – cea de centurion dintr-o legiune și localitatea din care este originar – Ancyra, nu și numele său. De relevat în acest cadru rolul militarilor în răspândirea limbii latine într-un mediu în care exista tradiția scrierii în limba greacă. Numărul însemnărilor în limba latină cunoscut prin inscrip-

³² P.O. Karyškovskij, *Iz istorii Tiry I-II vv n. e.*, în *Materialy po arheologii Severnogo Pričernomor'ia*, Odesa, 1971, p. 149-158.

³³ B. Nadel, *RSA*, 12, 1982, [1983], p. 184-185 (apud *SEG*, XL, 1990 (1993), nr. 619).

țiile lapidare de toate tipurile este amplificat de inscripțiile ceramice, ștampilele tegulare, cele de pe recipiente sau alte obiecte, de graffiti și dipinti.

7. O stelă de marmură (în. 48 cm; lg. 34,5 cm; gr. 9,5-11 cm), descoperită foarte probabil în ultimele săpături arheologice desfășurate de Paul Nicorescu, are gravată o inscripție (în. literelor 2-2,5 cm; 1,3-1,5 cm) care conține un decret de acordare a cetățeniei bosporanului Valens, fiul lui Philokalos care prin ambasadele sale la împăratul Marcus Antonius a adus foloase poporului din *Tyras*³⁷ (Pl. VI).

Decretul databil între anii 211-217 p.Chr. se adaugă altor decrete asemănătoare de la *Tyras* și din zonă care relevă păstrarea organizării *Tyras*-ului cunoscută în epoca anterioară (Sfatul, Poporul, arhontele), dreptul de a conferi cetățenie. Acțiunile întreprinse de Valens au avut foarte probabil în vedere reînnoirea unor drepturi pe care le avea *Tyras*-ul în epocile anterioare.

8. O ultimă epigrafă, însemnată prin informațiile furnizate este decretul în onoarea lui Autokles datat aproximativ 300-275 a. Chr.³⁸. Din textul inscripției cunoaștem: a) Faptul că la *Tyras* era utilizat calendarul milesian – *Καλαμαιών* fiind un nume de lună milesian. Aceasta ar putea fi un argument suplimentar că *Tyras*-ul este o colonie milesiană; b) O nouă ortografiere pentru Nikonion. Erau atestate *Νικώνιον* și *Νικωνία* în epigrafă apare *Νικώνεον*; c) Date interesante asupra raporturilor dintre *Tyras* și Nikonion, ultima posibil „colonie” a *Tyras*-ului, locuitorii ei având cetățenia orașului de la Limanul Nistrului fără a fi *πολιται* ci *κατοικοῦντες*; d) Discuțiile asupra celor care au invadat Nikonion și au izgonit locuitorii; e) Raporturile Histriei (Istros) cu Nikonion; f) Ajutorul obținut de Autokles de la Istros și repopularea.

Asupra textului inscripției în afară de regretatul editor, savantul I.G. Vinogradov s-au pronunțat și își vor exprima părerea cunoscătorii realităților lumii elenistice din zona pontică.

Epistolæ

Inscripțiile grupate sub această denumire constituie documente de mare utilitate în încercările de reconstituire a istoriei *Tyras*-ului în epoca romană.

³⁷ Inscripția a fost publicată exemplar de Al. Avram, *Décret inédit de Tyras*, în *SAA*, III-IV, 1997, p. 115-125. Editorul a scos în evidență aspectele politice conținute de text, elementele comune cu epigrafele din alte colonii vestice și nord pontice.

³⁸ I.G. Vinogradov, în *Numizmatika i Epigrafika*, 16, 1999, p. 50-71. Revista ne-a fost inaccesibilă. Textul epigrafei ne este cunoscut prin *SEG*, XLIX, 1999, nr. 1051, p. 296-297.

Textele sunt copii ale corespondenței conducerii orașului *Tyras* cu guvernatorul Mœsiei Inferior – oglindă a relațiilor din cadrul provinciei.

Inscripția apare pe o placă de marmură de mari dimensiuni găsită în satul Korotnoe, situat între Cetatea Albă și Tiraspol (Pl. III/6 și V/7). Din anul 1850, în afara publicării în diferite *Corpora* inscripția a beneficiat de numeroase comentarii în studii despre dreptul roman, în cele care aveau în vedere relații economice, organizarea vamală din zonă (*portorium Illyrici*), noțiunea de *immunitas* ș.a.

1. În scrisoarea către Tertullus, se menționează o epistolă către Heraclit care consfințea libertățile și scutițiile de vamă ale tyritanilor, obișnuința reînnoirii acestor privilegii. Erau prezentate mulțumirile cetățenilor pentru dreapta conducere provincială. Scrisoarea către L. Ovinus Tertullus este datată cu anul 145 era *Tyras*-ului, pe când erau consuli Mucianus și Fabianus, adică anul 201 p.Chr. în timpul lui Septimius Severus și Caracalla (Pl. III/6).

2. În scrisoarea către Heraclit, conducerea obștei *Tyras*-ului amintește de scutițiile dobândite în vremea lui Antoninus Pius după unele ipoteze, Commodus³⁶ după alții.

3. În sfârșit, scrisoarea lui Tertullus care, după urările de sănătate către Sfatul și poporul din *Tyras*, mulțumește pentru scrisoare și urările pentru împărat.

Sunt mărturii importante pentru fondul și forma relațiilor cetății de la limanul Nistrului în cadrul provinciei romane Mœsia Inferior.

Tituli sepulcrales

Inscripțiile funerare sunt și ele relativ puține și numărul lor n-a crescut substanțial în secolul ce s-a scurs de la prima lor publicare sistematică. Epitafurile întregi au rămas destul de rare și lor li s-au adăugat câteva inscripții funerare fragmentare.

1. Monument funerar de marmură "Α[ρ]εστος. După Watzinger Α(γ)εστος. Sec. II a. Chr. eventual sec. III a.Chr. Datarea pe baza ductului literelor: Α, Σ, Ο, Υ.

2. Cel mai complet epitaf apare pe un monument care are partea superioară deteriorată, găsit în anul 1892 între Cetatea Albă și Șaba, localitate vestită pentru vinurile ei.

Pentru textul pe 5 rânduri, bine păstrat, au fost prezentate lecturi cu unele diferențe. În r. 1 Καλλιστοράτω Σειλίου Βιώσαντι a fost citit de L. Jurgie-

³⁶ Cf. Latyschew, *IOSPE*, I, p. 13.

wicz Σεαίου, dar se poate admite lectura Σειλίου apropiat de *nomen*-ul latin *Silii* cu diferite forme în inscripțiile grecești (CIG, II 3691). Inscripția ar aparține, după editorii ei, unei epoci care nu este anterioară anilor de domnie a lui Vespasian.

3. Un fragment dintr-o lespede de marmură, descoperit în satul Belen'kogo (raionul Belgorod-Dnestrovski)³⁷, are la partea superioară o sculptură reprezentând o femeie văzută din față. Sub bust, din care s-a păstrat doar partea stângă, este incizat epitaful (Pl. VII/1). Scrierea a fost executată de un scrib lapidar cu experiență.

Textul: Λαισθένης Μ[οκ]/κα Ουμ[----]λ[-----].

Numele Laistene, fiul lui Mokka este același cu al unui arhonte din textul decretului din anul 181 p.Chr.

Au fost propuse mai multe completări, atât de editoare, cât și ulterior, pentru întreaga inscripție și pentru identitatea personajului menționat. După I.G. Vinogradov, ar putea fi un nepot omonim al arhontelui (Cf. *SEG*, XL, 1990 (1993), p. 199, nr. 641).

4. O inscripție funerară latină cu primele (?) trei rânduri total distruse și o completare cu multe probabilități.

5. Fragment dintr-o inscripție funerară în grecește.

Inscripții ceramice

1. Inscripții amforice

La aproape 200 de ani de la primele descoperiri semnalate în publicații (1806) și la 100 de ani de la primele săpături arheologice sistematice, constatăm că *Tyras*-ul – *polis* grecesc și oraș roman – a acumulat pe o durată care se apropie de un mileniu un impresionant număr de ștampile amforice și tegulare, graffiti și dipinti.

Recipientele, țiglele și cărămizile cu stampilă se înscriu între documentele de bază utile reconstituirii relațiilor comerciale cu alte centre ale lumii grecești, precum și ca sursă pentru cunoașterea unor aspecte ale organizării administrative, a numelui astynomilor și meșterilor. Țiglele și cărămizile cu stampilă completează cunoașterea producției ceramice. Țiglele cu ștampilele unităților militare, a unor *vexillationes* care au avut garnizoana la *Tyras* se adaugă celorlalte însemnări epigrafice, materiale și complexe arheologice

³⁷ T.D. Blavatskaja, *op. cit.*, p. 50-53.

grație cărora cunoaștem activitatea militară din zonă. Sunt doar principalele elemente care justifică continua lor cercetare.

Desigur că celelalte categorii de însemnări nu au fost total eludate, - importanța lor pentru cunoașterea diferitelor domenii ale vieții cotidiene fiind remarcabilă.

Dificultatea lecturii, generate de ductul mai puțin obișnuit al multor litere, și nu rareori al interpretării, a determinat ca doar o parte dintre ele să fie publicate.

La includerea în circuitul științific a inscripțiilor ceramice tyritane cu marea lor varietate, o contribuție deosebită au avut Paul Nicorescu³⁸, Gri-gore Avakian³⁹, Elena Ștaerman⁴⁰. Se adaugă desigur cei care au efectuat săpături arheologice și au publicat studii și monografiile asupra *Tyras*-ului în cea de a doua jumătate a secolului trecut. Dacă lotul important de ștampile amforice și tegulare publicat de P. Nicorescu a fost inclus în studiul Elenei Ștaerman, 66 dintre piesele publicate de către Gr. Avakian care nu se aflau în colecțiile Muzeului de Istorie din Cetatea Albă au rămas în afara importantului studiu. În anul 1948 E. Ștaerman avea la dispoziție 568 de amfore cu ștampilă; iar considerațiile lui O.G. Salnikov din anul 1960 se bazau pe 647 ștampile (Pl. VII-VIII).

Centrele de proveniență a amforelor importate la *Tyras* și procentul pe care-l reprezintă din totalul amforelor ștampilate cunoscute în anul 1960 (procentele la E. Ștaerman sunt indicate în paranteză) erau următoarele: *Rhodos* 41,81 (36); *Sinope* 25,7 (21,5); *Kos* 9,7 (9); *Thasos* 8,4 (6); *Heraclea* 7,9 (6); *Knidos* 4,5 (3), *Chersones* 2 (2). La E. Ștaerman cele 63 ștampile din centre necunoscute reprezentau 14,5% din totalul ștampilelor cercetate.

Analiza acestui procentaj și compararea lui cu datele existente asupra descoperirilor de amfore ștampilate din unele orașe pontice relevă locul deosebit al *Rhodos*-ului în comerțul *Tyras*-ului, poziție urmată la distanță de importurile din *Sinope* și *Kos*.

Privite prin prisma descoperirilor de amfore ștampilate, se constată că fiecare *polis* a avut relații preferențiale cu importantele centre de producție ale lumii grecești și elenistice⁴¹.

³⁸ Nicorescu, *Scavi e scoperte*, p.403-411; idem, *Fouilles*, p. 573-595.

³⁹ Gr. Avakian, *Știri nouă din Tyras*, în *CNA*, 1924.

⁴⁰ Ștaerman, *Keramičeskie klejma*, p. 31-49.

⁴¹ Cf. M. Gramatopol și Gh. Poenaru-Bordea, *Amphora Stamps from Callatis and South Dobrudja*, în *Dacia*, XIII, 1969, p. 37.

Desigur, cifra de 700 (Salnikov & Avakian) este modificată cu fiecare campanie arheologică dar s-a constatat, la fel ca la loturile de monede dintr-un tezaur descoperite ulterior, că procentual frecvența unor tipuri de piese se păstrează foarte aproape. În lucrarea de față aceste aspecte cantitative sunt doar amintite.

O amplă analiză a vieții economice la *Tyras* în secolele VI-I a.Chr., în care ștampilele amforice se înscriu între izvoarele principale, este prezentată și într-o carte a Tatiane Samojlova⁴².

Miile de graffiti și dipinti din care au fost relativ puține publicate⁴³ adăugate inscripțiilor lapidare și ștampilelor dau măsura răspândirii scrisului în orașul de la limanul Nistrului.

Ștampilele de pe cărămizi și țigle din diferite centre au un conținut la fel de bogat ca cele de pe amfore. Astfel, din textul imprimat pe una din țiglele rhodiene publicate de Gr. Avakian aflăm mențiunea expresă a ocupației: Κεραμέως Διονύσιος τοῦ / [Πο]σ[ε]ιδ[ο]ν[ου] / ἀστίνομο[υ] Δημ[η]τρ[ι]-ο[υ] το[ῦ] Ἀπολλόν[του]. (Pl. VIII/25).

După includerea *Tyras*-ului în granițele Moesiei Inferior, alături de relațiile comerciale intense cu vechile centre, sunt mărturiile ale integrării și mărfurile specifice precum *terra sigillata*, *lucernæ*, *mortaria*. De relevat de asemeni țiglele ștampilate cu numele unităților militare care au staționat la *Tyras*. Aproximativ șase secole, la *Tyras* s-a bătut monedă proprie.

Textele inscripțiilor din agora, epitafurile, ștampilele întâlnite pe multe obiecte de uz comun – în primul rând pe recipiente –, mulțimea însemnărilor modeste incizate sau pictate pe ceramică, între ele nu puține alfabetice, indică o importantă răspândire a scrisului la *Tyras* și îndreptățesc afirmația că acest *polis* a putut deține un rol însemnat și ca focar de cultură pentru o întinsă zonă din spațiul carpato-nistran.

Graffiti și dipinti

Grigore Avakian a fost profesor de limbi clasice la un liceu din Cetatea Albă și după 1944 colaborator al Institutului de arheologie din București, cercetător a cărui modestie era depășită doar de realizările sale⁴⁴. A publicat alături de numeroase ștampile amforice și tegulare (Pl. VIII) graffiti și dipinti cu dedicații către divinități, însemnări care amplifică sursele utile cunoaște-

⁴² Samojlova, *Tira*, p. 40-66.

⁴³ Avakian, *op. cit.*

⁴⁴ *Ibidem.*

rii vieții religioase de la *Tyras* (Zeus, Hera, Artemis, Athena, Isis, Demeter, Dionysos ș.a.), onomasticii, alfabetele și exerciții de scriere (Pl. IX-X). Ultimele sunt și mărturiile ale procesului de alfabetizare cu o amploare greu de precizat. De presupus că în majoritatea cazurilor pentru lectura inscripțiilor din agora de la *Tyras* nu era necesar un lector care să citească mulțimii textul epigrafelor, ci numărul știutorilor de carte era mare pentru acele vremuri.

Un important grup de graffiti a publicat în anul 1995 A.P. Jailenko⁴⁵. El aprecia că ar exista aproximativ 500 graffiti și dipinti din descoperirile de la *Tyras*; dintre acestea ar fi fost publicate până acum aproximativ o treime. A.P. Jailenko, care intenționează să întocmească un *corpus* cu *Graffiti și dipinti de la Tyras*, prin cele publicate, a sporit numărul atestărilor pentru unele divinități (Zeus, Artemis) și al numelor cunoscute.

În sfârșit, în lucrarea care cuprinde o parte din rezultatele săpăturilor arheologice de la *Tyras* din anii 1996-2000, Victor Cojocaru publică un grup de graffiti⁴⁶.

Între produsele ceramice de mare diversitate descoperite la *Tyras* se numără și un vas în formă de berbec⁴⁷, tip de recipient atestat în multe centre ale lumii grecești⁴⁸, romane⁴⁹ sau în mediu sarmatic⁵⁰ în secolele I-II p.Chr.

Pe fundul vasului a fost incizat în pasta crudă numele proprietarului atelierului (*officinei*) sau chiar a meșterului care l-a confecționat, după I.B. Klejman – ΚΕΡΔΩΝΑC⁵¹ (Pl. XII/6).

Se poate observa că între a treia literă P și următoarea este o distanță și un semn de despărțire (Pl. XII/7) după cum nu pot fi eliminate din lectură literele dintre Δ și Ω, după aprecierea noastră I și Z. Rezultanta noii completări impune lectura ΚΕΡΔΙΖΩΝΑC. O separare în Κερδι și Ζωναc nu poate fi total exclusă, atât Κερδοc cât și Ζωναc fiind atestate ca antroponime,

⁴⁵ V.P. Jailenko, *Graffity Tiry*, în *Studia in honorem Georgii Mihailov*, Sofia, 1995, p. 245-260.

⁴⁶ V. Cojocaru, *Epigraphische Notizen*, în *Tyras/Cetatea Albă/Belgorod-Dnistrovs'kyj*, I, *Săpături 1996-1999* (Ed. P. Roman și S. Kryžickij), București, 2002, p. 207-217.

⁴⁷ I.B. Klejman, *Figurnyj sosud iz Tiry s podpis'ju*, în *Pamjatniki drevnej istorii severozapadnogo Pričernomor'ja* (Culegere de studii), Kiev, 1985, p. 59-62, fig. 1 și 2.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 60.

⁴⁹ Barboși-Galați, vas fragmentar inedit.

⁵⁰ Kropotkin, *Rimskie importnye*, p. 19, nr. 52 consideră că vasele cu figura berbecului așezat (culcat?) provin dintr-un atelier microasiatic și le datează în secolele I-II p.Chr.; V.I. Grosu, *Hronologija pamjatnikov*, p. 82, 144, p. 195 fig. 25/14.

⁵¹ I.B. Klejman, *op.cit.*, p. 60.

primul și ca producător ceramist pergamian ⁵² celălalt doar între numele de persoană din Asia Mică ⁵³.

Lipsa unui antroponim care să acopere întreaga lectură Κερδιζωνας sau a desinențelor cazuale corespunzătoare în cazul separării ne determină să propunem lectura Κερ(αμειον) Διζωνας, menționarea atelierului sau a unui olar κεραμεύς-έως. Notația poate fi întreagă, cum o întâlnim și pe o țigla de la Tyras și în multe alte localități ⁵⁴, dar și abreviată ⁵⁵.

Dacă sunt relativ numeroase epigrafele în care apare numele Διζιας, Δειζης (gen. Δειζηνος), Dizo, Dizzo, Dizines (gen.), *M. Aurel. Dizzoni aquilifero leg. VII Cl* (CIL, III, 5322) Διζωνας nu dispune încă de o atestare clară dar sunt cunoscute exemple de transformare Διδως > Διζως. Cum un acuzativ nu și-ar avea locul în acest cadru, probabil ca Διζα să fie doar o parte a unui nume compus asemănător lui Διζα-ζενις echivalent a lui Θεογένης.

Meșterul (sau proprietarul atelierului) ar putea fi în acest caz de origine tracică, eventual din zona microasiatică, unde este cunoscut antroponimul Νας și sunt frecvente antroponimele cu desinența *nas* (Νας) ⁵⁶.

Pentru unele inscripții ceramice publicate de V. Cojocaru ⁵⁷ pot fi propuse și alte lecturi sau interpretări.

Din primul grup cu inscripții considerate a fi inscripții votive:

Însemnarea de pe un fragment de cupă megariană este citită [ῬΑ]τέμιδι Συο(ιη?) ⁵⁸, lectură căreia îi consacră ample comentarii (Pl. XII/2). În același timp, cu prudență în notă menționează că nu poate fi exclus un nume de dedicant [ῬΑ]τεμίδω(ρος) ⁵⁹.

⁵² O. Bounegru, *Varia Cretaria Pergamena*, în *Münstersche Beiträge zur antiken Handelsgeschichte*, Bd. XXI, H. 2, 2002, p. 3, n. 12.

⁵³ Robert, *Noms indigènes*, p. 38.

⁵⁴ Gr. Avakian, *Știri nouă din Tyras*, în *CNA*, V (53-54)1924, p. 48, nr. 66 (= Pl. /25); Mențiunea unor ceramiști pe inscripții lapidare: M. Guarducci, *Epigrafia Greca*, III, Epigrafi di carattere privata, Roma, 1974, p. 170-171; Y. Garlan, *Les fabricant d'amphores*, în *TOPOI*, 8, 1998, p. 581-590. În puține cazuri notați nemagistrații κεραμεύς, κεραμάρχης sau εργαστηριάρχης. Exemple de produse ceramice cu ștampila κεραμεύς cf. *SEG*: XXXVI, 1986, nr. 1366; XXXIX, 1989, nr. 1062; XL, 1990, nr. 297, 1268 A.31; XLII, 1992, nr. 912; XLIII, 1993, nr. 653 și 1109; XLVIII, 1998, nr. 970 bis, 1874 ș.a.

⁵⁵ S. Reinach, *Traité d'Épigraphie grecque*, Paris 1885, p. 228.

⁵⁶ Zgusta, *KIAPN*, p. 345 § 1007-2; p. 662-663: Βανας, Μανας, Νανας, Ἄτυνας, Σεγνας, Ενας, Δηγενας, Κορδωνας etc.

⁵⁷ V. Cojocaru, *Epigraphische Notizen*, în *Tyras/Cetatea Albă*, p. 207-217.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 207.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 207, n. 5.

Prin lectura propusă de editor apare un epitet al Artemidei până acum neatestat care, în finalul studiului, este menționat și ca cea mai timpurie mărturie a relațiilor economice a *Tyras*-ului cu Syria⁶⁰.

Συο.. este reîntâlnit în unele limbi indoeuropene, inclusiv a celor vorbite de etnii care intrau în compunerea populației *Tyras*-ului.

În pasajul din „Istoriei” adeseori invocat (IV-59), prezentând posibilele echivalări ale divinităților scitice cu cele grecești, Herodot consideră că *Goitosyros* ar fi asemănător lui Apollon.

Lectura *Goitosyros* sau *Oitosyros* are implicații în încercările de stabilire a semnificației numelui zeului. *Gaiða-sura* este tradus prin „cel care prin toată averea este puternic” sau *vaita-sura* „cel care este puternic în pășune”. S-ar mai putea adăuga epigrafa CIG, II, 6013 cu *Apollo Octosyros*.

Imaginea Artemidei pe leu, cum apare pe recipientul 155 din tezaurul de la Rogozen⁶¹, ilustrează atât preluarea unor atribute ale Kybelei, cât și adăugirea unor valențe solare din bogatele semnificații simbolice ale imaginii leului. O Artemidă cu un epitet care conținea o componentă din numele *Goitosyros* echivalent al lui Apollon ar fi întărit o astfel de interpretare. Considerăm însă că lectura cuvântului graffitat este mai puțin complexă și confuzia a fost provocată de ductul ezitant al literei Ω, însemnarea fiind în fapt [Αρ]τεμιδώρα, posibil numele persoanei căreia îi aparținea cupa.

Scrierea cursivă a literei Ω apare adeseori cu ortografieri depărtate de forma corectă⁶². Litera Α, de mari dimensiuni, fără bara mediană în dispunere orizontală de la sfârșitul însemnării, este total ignorată de editor în transcrierea și interpretarea propusă.

O însemnare (Pl. XII/5) de pe un fragment de farfurie pentru pește este citită ΔΡΟ (Δρο) la fel cu cea care o preceda în amintita lucrare⁶³. Pe fotografie (Taf. III, 7) este vizibilă fără dificultate și litera Ι după Ρ iar la o observație atentă se vede că Ο este de fapt C și Τ în ligatură. De asemenea, apreciem că prima literă este Α⁶⁴, nu Δ. Dacă ar fi de corectat doar Δρο

⁶⁰ *Ibidem*, p. 211.

⁶¹ B. Nikolov, *Kanite ot Rogozenskogo cykrovišče*, în *Izkustvo*, 6, 1986, p. 24, nr. 155.

⁶² Exemplificăm prin graffiti ilustrați în: *Graffiti antičnogo Hersonesa*, lucrare colectivă (Red. resp. E.I. Solomonik), Kiev, 1978: nr. 960, 987, 1532, 1539, 1692, 1741; E.I. Solomonik, *Graffiti*: 121, 436, 456. La nr. 121 considerăm că lectura ΕΠΙΩΝ este preferabilă celei ΕΡΜ propusă de E.I. Solomonik, citire care a fost de asemenea provocată de forma cursivă a literei Ω.

⁶³ V. Cojocaru, *Epigraphischen Notizen*, p. 209.

⁶⁴ Litera Α apare pe graffiti cu forme diferite. Exemplificăm prin însemnările ilustrate în aceleași două lucrări cu graffiti recoltate la Chersones, *Graffiti antičnogo* (I) și *Graffiti s*

prin Δοιο sunt alte posibile nume de menționat ⁶⁵. Se impune însă a avea în vedere varianta AΠICT, cu un mare număr de antroponime care au în componere cuvântul ἄριστος (Ἀριστοτελής, Ἀριστοφάνης, Ἀριστ-ώνυμος etc.).

2. Țigle, cărămizi și olane cu ștampile militare

Alături de inscripțiile lapidare, țiglele care au ștampilate numele unor unități militare, uneori și alte informații, constituie o sursă însemnată pentru cunoașterea trupelor care au alcătuit garnizoana romană de la *Tyras*.

Țiglele găsite în săpăturile arheologice efectuate pe parcursul unui întreg secol au fost publicate de principalii exploratori ai *Tyras*-ului. Două dintre ștampilele descoperite de Paul Nicorescu se numără printre cele mai interesante ⁶⁶, adeseori citate în lucrările de sinteză asupra *Tyras*-ului elaborate de P.O. Karyškovskij și I.B. Klejman ⁶⁷ sau A. Son ⁶⁸.

Cele mai numeroase țigle cu ștampilă aparțin legiunii a V-a Macedonica. Este frecvent tipul de ștampilă LEG V MAC – *Leg(io) V Mac(edonica)* cu MA în ligatură și V de dimensiuni mai mici decât literele și LEG V M ⁶⁹ *leg(io) V M(acedonica)*, ambele întâlnite în întreaga arie de răspândire a unor *vexillationes* din legiunea cu garnizoana la Trœsmis.

Pe una din amintitele *tegulae* publicate de P. Nicorescu ⁷⁰ apar toate cele trei legiuni cunoscute la *Tyras*: *legio I Italica*, *legio V Macedonica*, *legio XI Claudia*, auxiliile și o parte din numele unui centurion din *legio I Italica*, comandant al acestor militari din legiuni diferite (Pl. IV/4 și V/2). Atât notațiile pentru *legio I Italica*, cât și cele pentru *legio XI Claudia* nu cunosc varietatea ștampilelor de la Novæ sau Durostorum locul de garnizoană a celor două legiuni ⁷¹.

hory (II), unde pot fi observate litere A fără bare orizontale, cu hastele scurte sau doar cu una dintre haste scurtă. I: 78, 202, 296, 1294; II: 26, 229, 247, 278.

⁶⁵ Detschew, *Sprachreste*, p. 157; IDR, II, 233.

⁶⁶ Nicorescu, *Garnizoana*, fig. 3 și 4; idem, *O inscripție*, p. 1, fig. 1.

⁶⁷ S.D. Kryžickij, I.B. Klejman, *Raskopki Tiry v 1963 i v 1965-1976 gg. în Antičnaja Tira*, p. 33-34, fig. 13; Karyškovskij, Klejman, *Drevnij gorod*, p. 99, fig. 32.

⁶⁸ Son, *Tira rimskogo*, p. 32-37.

⁶⁹ S.D. Kryžickij, I.B. Klejman, *op. cit.*, p. 34.

⁷⁰ Nicorescu, *Garnizoana*, p. 2-3, fig. 3 și 4.

⁷¹ Cf. V. Božilova, *Contributions epigraphiques de Novæ*, în *Klio*, 62, 1980, 1, p. 67-78.

Interpretări diferite până la o târzie clarificare a primit și ștampila C.I.C.>L-T (Pl. IV/2), citită de P. Nicorescu *C(ohors) I C(ilicum) L* luat drept *I*⁷² și apoi de D. Tudor către aceeași lectură sau/și posibilitatea *c(ohors) I C(laudia) e(quitata)*⁷³. I.B. Klejman care dispunea de mai multe exemplare, a propus lectura: *C(aius) I(ulius) C(...)* *centurio l(egionis) I It(alicæ)* care este cea mai apropiată de realitatea textului ștampilei⁷⁴.

În cuprinsul studiilor, accesibile nouă, care au ca obiect țițele cu ștampile militare de la *Tyras* nu am remarcat mențiunea unor *tegulae* cu ștampila CL FL M, dar la Muzeul de Istorie din Belgorod-Dnestrovski am văzut și țițele cu ștampila trupei de marinari.

*
* *
*

Alăturate uneori inscripțiilor dar mai ales separate, reprezentările plastice de toate categoriile: sculpturi în marmură și gresie, produse ale toreuticii, reprezentările de pe monede, figurine de ceramică etc. sunt și mărturiile a locului deosebit care l-a deținut imaginea în viața orașului.

Dintr-o perioadă care se apropie ca durată de un mileniu este dificilă selecția dar se impun a fi menționate statui și reliefuri culturale pentru *Artemis* (Pl. A/4), *Athena* (Pl. A/1), *Cavalerul trac* (Pl. A/5), *Demeter*, *Dionysos* (Pl. A/2), *Hygia* (Pl. A/3), *Kybele*, *Moire* ș.a.; statuia de mari dimensiuni a unui comandant militar roman (Pl. B/3), a unui războinic „autohton” (Pl. B/4), frumosul chip sculptat în marmură a unei tinere (Pl. B/1), figura expresivă a unui copil cunoscută prin capul unei figurine de ceramică (Pl. B/2). Personajele din cortegiul dionisiac se numără printre marile beneficiare a reprezentărilor de tot felul.

Prin mărturiile imagistice cu discursul lor autonom cunoaștem secvențe din evoluția artei grecești, elenistice și romane. Reprezentările plastice de toate categoriile pot fi considerate numeroase și pentru o cetate din care au fost salvate spații destul de reduse.

Produsele de ceramică: figurine, medalioane, medalioane de aplicat, vase în forma unor capete umane ș.a., după fragmentele publicate și cele văzute în depozitele muzeelor ating probabil cifre de ordinul sutelor.

⁷² Nicorescu, *O inscripție*, p. 1, fig. 1.

⁷³ D. Tudor, *Kilikijskaja kogorta v Maloj Skifii i Tavride*, MJA JuZ SSSR i RPR, Chișinău, 1960, p. 241-258.

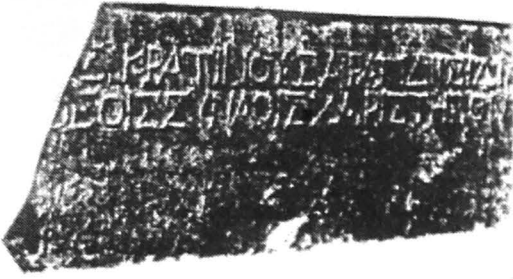
⁷⁴ I.B. Klejman, *K voprosu o prebyvanii v Tire I-j Kilikijskoj kogorty*, în *KS*, 1965, p. 179-182.

Dacă avem în vedere și ceramica cu figuri roșii și cea cu figuri negre importată din Attica sau alte zone apoi ceramica romană de mare varietate terra sigillata, opaițe cu reprezentări pe disc etc. devine evident că figurativul ocupa un loc de seamă în arta orașului *Tyras* în viața lui cotidiană.

Pentru perioada de început imboldurile pot fi puse și pe seama antropomorfizării divinităților, deprinderea mai veche de ilustrare a unor momente din mitologie, religie, a unor scene de război, materializarea unor gânduri despre postexistență pe monumentele funerare, scene "banale" din viața cotidiană.

Printre descoperirile provenite din afara săpăturilor arheologice sistematice de la *Tyras* se numără și o sculptură în marmură a unui taur înfățișat în poziție șezândă. Paul Nicorescu cel care a inclus-o în circuitul științific a considerat-o parte a unui monument funerar grec din secolul al IV-lea a. Chr. La fel ca la majoritatea pieselor găsite în afara complexelor arheologice originare și în acest caz nu pot fi excluse și alte opțiuni, inclusiv cele prin care ar fi considerat parte a unei reprezentări culturale a unor divinități orientale.

Din același spațiu pruto-nistran provin tezaurul de la Olănești care necesită comentarii separate chiar dacă n-am selecta din inventar decât două - trei imagini de pe coif și lucerna de bronz, ultima impresionantă prin „modernismul” stilului în care sunt redată unele elemente decorative și interesantul tezaur de la Bubuieci, la est de Chișinău. La ultimul de relevat în acest cadru cele două plăci de bronz pe suprafața cărora apar reprezentări animaliere, chipuri și motive geometrice în redarea cărora recunoaștem stilurile scitic, celtic și elenistic.



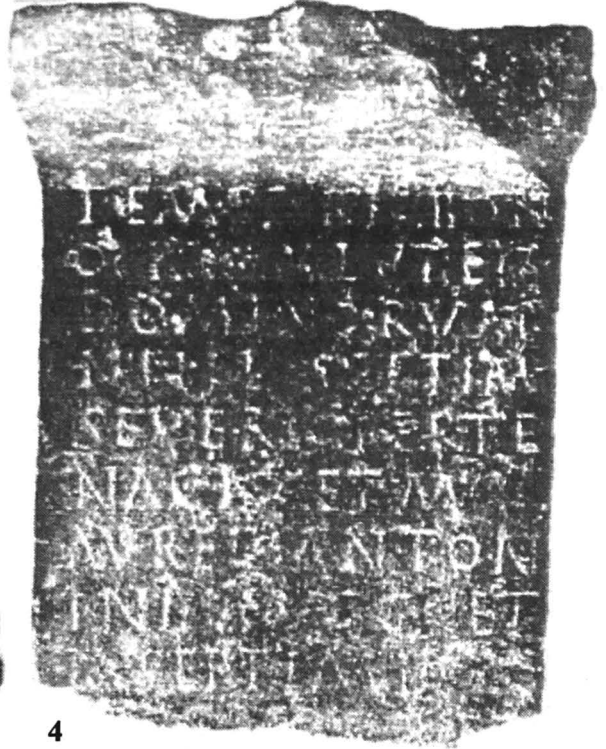
1



2



3



4

Pl. I Tyras. Monumente lapidare fragmentare: bază (1), lespede (2)
și altare (3, 4) cu inscripții votive pentru *Sarapis*, *Isis* (1);
Æsculapius și *Hygia* (2), *Mithras* (3) și *Tempus Bonum* (4).
Apud: V.V. Latyschew (1 și 4); T.L. Samojlova (2); P.O. Karyškovskij (3).



1



2



3b



3a



4a



4b

Pl. II Tyras. Inscriptii lapidare fragmentare cu unele întregiri incerte.
Apud: B. Latyschew (1, 2); P.O. Karyškovskij (3a, 3b); P. Nicorescu (4a, 4b).



Pl. III Tyras. Inscipții fragmentare: de pe antablamentul unei clădiri din sec. II p.Chr. (1); o stelă cu un decret onorific din sec. IV-III a.Chr. (2); inscripție onorifică din sec. I p.Chr. (3); inscripție votivă pentru *Apollo Iatros* din sec. III a.Chr.; inscripție onorifică din sec. III a.Chr. (5); *epistula* din sec. III p.Chr. *Apud*: P.O. Karyškovskij, (1); P. Nicorescu (2 și 4); P.O. Karyškovskij, I.B. Klejman (3 și 5); T.L. Samojlova (6).



1



2



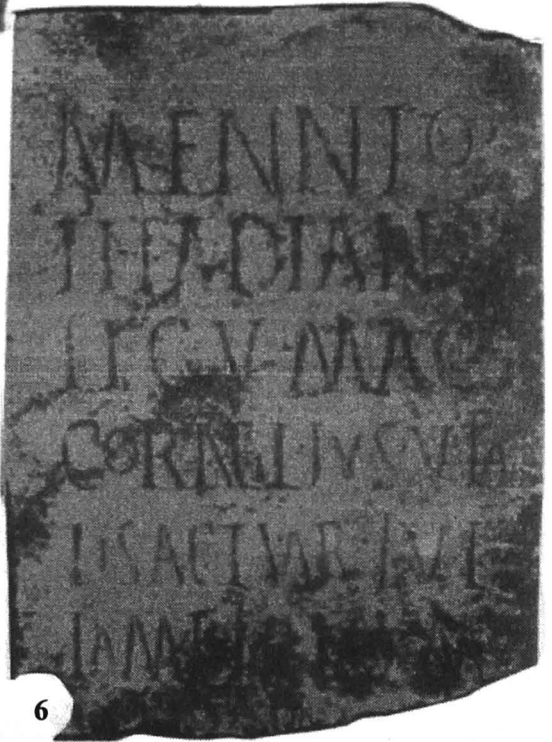
3



4



5



6

Pl. IV Tyras. Inscripții în cinstea împăraților: M. Ulpus Traianus (1a, 1b); Antoninus Pius și Marcus Aurelius (2). *Apud:* P. Nicorescu (1a, 1b), N.A. Son (2).

IMP·NERVA·TRAIANO·CAESARE·
 AVG·GER·DAC·PAR·TR·P·XX·COS·
 VI·Q·POMPEIUS·FALCO·LEG·AVG·
 PR·PR·FECIT·PER·VEXIL·LEG·V·MAC·
 ET·AVXILIS·EIVS·CVB·CVRA·M·EN·
 NI·III·ADIANI·LEG·V·MAC·

1

CLASFM

LEC·P·F·LEG
 V·M·LEC·XIC
 E·V·S·S·A·P·P·H

2

LEGVMC ILECTIT

3

LEGVMC

4

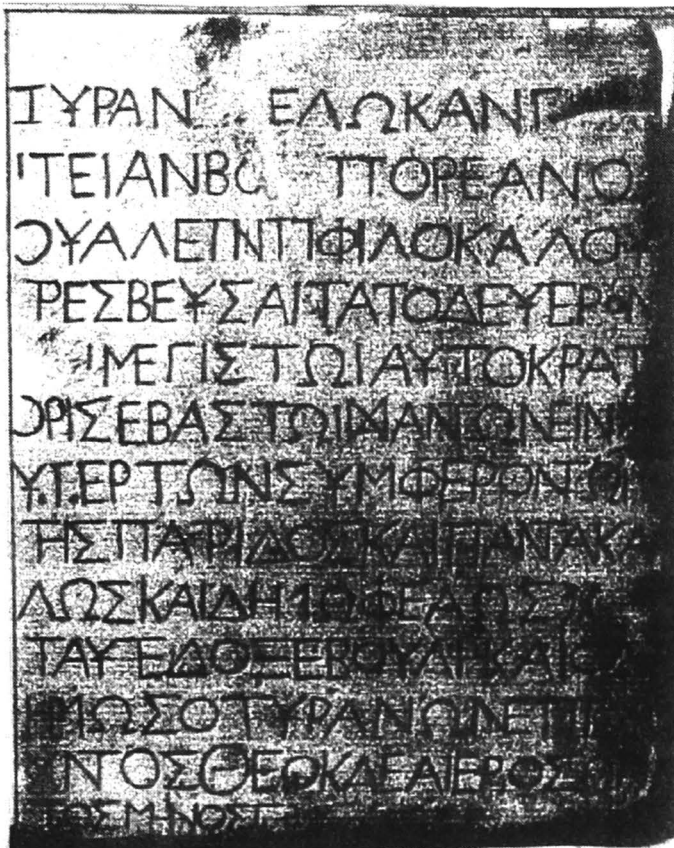
M·ENNIO·
 ILLADIANO·
 LEG·V·MAC·
 CORNELIVS·VTA·
 ISACTVAR·VI·
 IAMBIG·EQ·M·
 III·D·III

5

...GIAVCI
 NITATISINSPECTIO...
 QVARATIONEVIDEBATVRCVMVSTIA
 ONESERVAVIMVSUTNEQVEIPSICON
 NEDIVTVRNAPELLERENTVRETINPOSTEA
 DECRETACIVVMADSVENDORVMCONSTI
 PRAESIDISPROVINCIAE·C·V·PERPENDERENT
 EXEMPLVMEPISTVIAE·ADHERACIITVM
 QVAMQVAMTYRANORVMCIVITASOREGINEM
 DATIBENEFICIINONOSTENDATNECACHIEQVAE
 PERERROREM·AVTHICENTIAMVSVRPATASVNTPRA
 SCRIPTIIONETEMPORISCONFIRMENTVRTAMEN
 QVONIAMDVNIANTONINIPARENTISNOSTRIITTE
 RASSEDET·RATRVMIMPERATORVMCOGITAVSIT
 ANTONINIBERIGRAVISSIMPRAESIDISQVODATTINET
 ADIPSOSTYRANOSQVIOVEABISSECVNDVMLEGE
 EORVMINVMERYM·CIVVM·AD·SV·MPT·IS·VN·TEX·PRI
 STINOMORENIHILMVTARIVOLVMSRE·TINE·ANT
 IGVROVAVARATIONEQVAESITAMSV·POSSESSAM
 PRIVILEGICAVSAMIN·PROMER·CALIBVS·OVO·QVERE
 BVS·QVASTAMEN·PRISTINOM·ORE·PRO·FESSIONIBVS
 ADDISCERNENDAMVNI·C·AMERC·MONIORVM·MED
 DASESSEM·MINERINT·SE·DC·VM·IL·Y·R·C·I·FR·V·CT·VM
 PERAMBITIONEMDEIM·IN·VIN·ON·OP·ORT·E·AT·S·CLANT
 EOS·QV·I·POST·HAC·VERINT·AD·SV·MPT·I·R·V·C·T·VM
 IM·VN·IT·AT·IS·T·ADE·M·VM·H·AB·IT·V·ROSS·IE·OS·LEG·AT·VS
 ET·IAM·C·V·S·N·OST·ER·V·G·I·V·REC·I·V·I·T·AT·IS·D·I·G·N·O·S·S·E·D·E
 CRE·TO·P·R·O·N·V·N·I·A·V·E·R·I·T·O·V·O·S·C·R·E·D·I·M·V·S·S·A·T·I·S·A
 B·V·N·D·E·Q·V·A·E·S·I·B·I·C·O·N·S·V·I·T·V·M·S·I·C·R·A·T·I·V·E·R·I·N·T·E·X·I
 S·T·M·A·T·V·R·O·S·QV·O·D·O·R·I·G·I·N·E·B·E·N·E·F·I·C·I·I·N·O·QV·A·E·S·I
 T·A·D·I·G·N·O·S·H·O·N·O·R·E·C·I·V·S·I·E·R·I·P·R·A·E·C·E·P·E·R·I·M·V·S·P
 O·V·I·N·O·S·T·E·P·T·Y·A·A·O·S·I·B·O·Y·A·H·A·H
 M·Q·T·Y·P·A·N·O·N·X·A·I·P·E·I·N·
 A·N·T·I·P·A·O·N·T·O·N·O·E·I·Q·N·T·P·A·M·M·A·T·O·N·T·E·M
 T·B·E·N·I·Q·M·O·Y·I·P·O·T·Q·N·K·Y·P·I·O·N·H·M·O·N·A·N·E·I
 K·H·T·O·N·K·A·I·E·Y·T·Y·X·E·S·T·A·T·O·N·A·Y·T·O·K·P·A·T·O·P·O·N
 T·O·Y·T·O·I·E·M·O·Y·T·O·I·E·I·P·A·M·M·A·S·I·N·T·P·O·E·T·A·S·A·O
 T·I·Q·S·T·N·O·N·T·E·T·H·N·O·Y·A·N·E·I·S·Y·M·A·D·M·E·C·A·L·O
 A·D·P·I·A·N·T·H·M·E·T·A·L·H·A·Y·A·I·O·N·T·Y·X·H·E·Y·X·A·P·E·T·H
 E·H·T·E·E·P·P·O·S·E·B·A·Y·M·A·S·K·A·I·E·Y·T·Y·X·E·I·N·T·I·O·A
 A·O·I·E·T·E·S·I·N·E·Y·X·O·M·A·I·A·T·E·D·O·B·H·T·P·O
 T·K·A·L·A·N·A·D·O·N·M·A·P·T·I·Q·N·A·H·N·E·D·O·N·O·E·H·
 A·N·E·S·T·A·O·H·E·T·I·M·O·Y·K·I·A·N·O·Y·K·A·I·F·A·B·I·A·N·O·Y
 V·I·T·A·T·O·N·E·N·T·O·E·M·P·O·E·T·E·I·P·
 A·P·X·H·E·I·T·A·I·A·I·O·Y·K·A·A·T·I·O·Y·P·N·I·O·Y

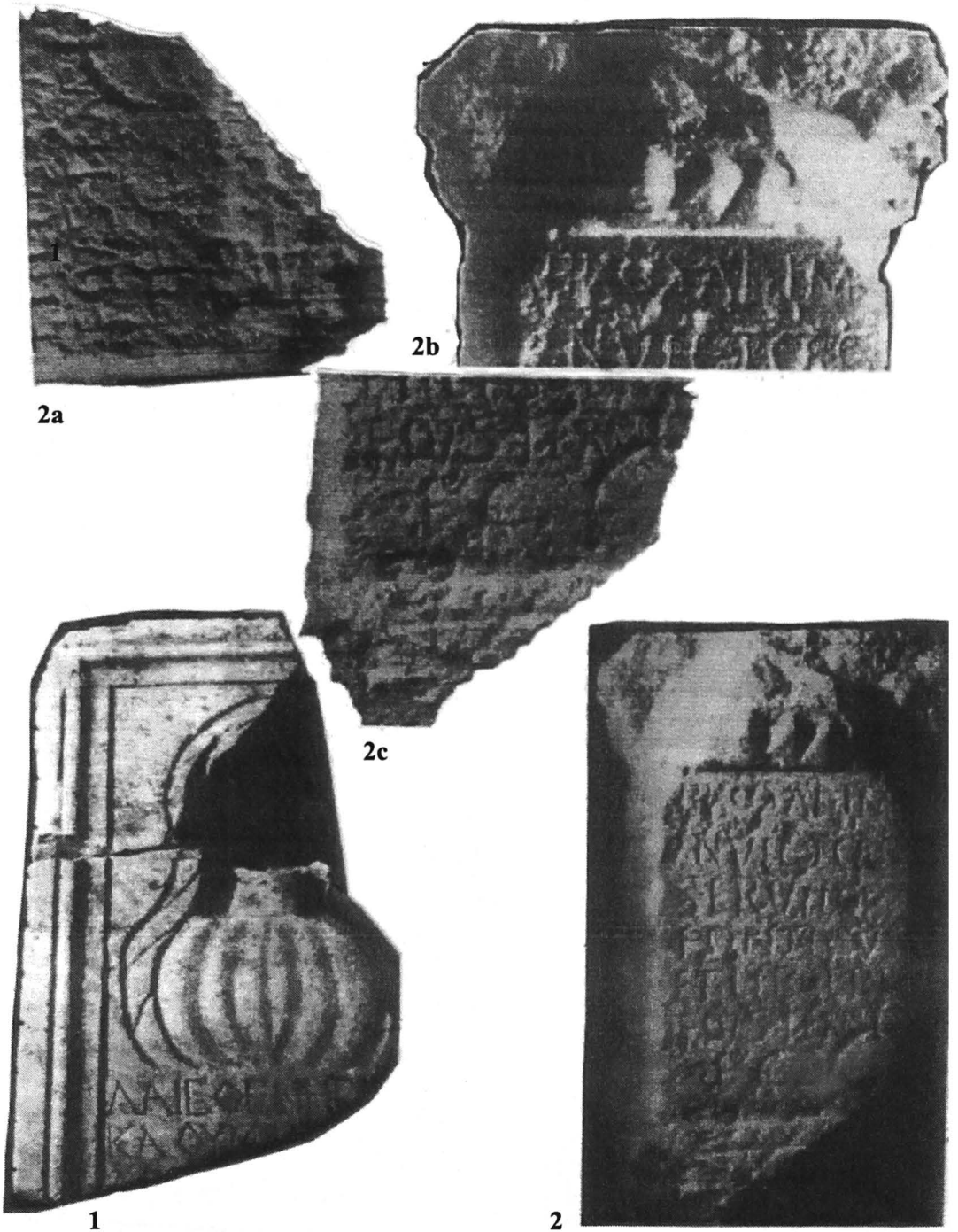
7

Pl. V Tyras. Inscriptii onorifice (1, 6) *epistula* (7). *Tegulae* cu ștampilele unor unități militare de la Tyras (2), Orlovka-Cartal (3) și Barboși-Galați (4, 5). Apud P. Nicorescu (1, 2, 6), R.D. Bondar' (3), S. Sanie (4, 5) și S.B. Ohotnikov (7).



- Τυραν[οί] ἔδωκαν πολ-
ιτείαν Βοσπορεανῶ[ι]
Οἰαλέντι Φιλοκάλου
4 πρεσβεύσαντα τὸ δεύτερον
[ἐπ]ὶ μεγίστῳ αὐτοκράτ-
ορι Σεβαστῶν Μ(άρκου) Ἀντωνείν[ωι]
ὑπὲρ τῶν συμφερόντων
8 τῆς πατρίδος καὶ πάντα κα-
λῶς καὶ δημοφελῶς: *vacat 5,5 cm*
ταῦτ' ἔδδοξε βουλῇ καὶ ὁ δ-
ῆμ<ο>ς ὁ Τυρανῶν ἐπὶ ἀρ-
12 χοντος Θεοκλέα Τεροσῶν-
τος μηνὸ Γ (=τρίτου) *hedera finalis*

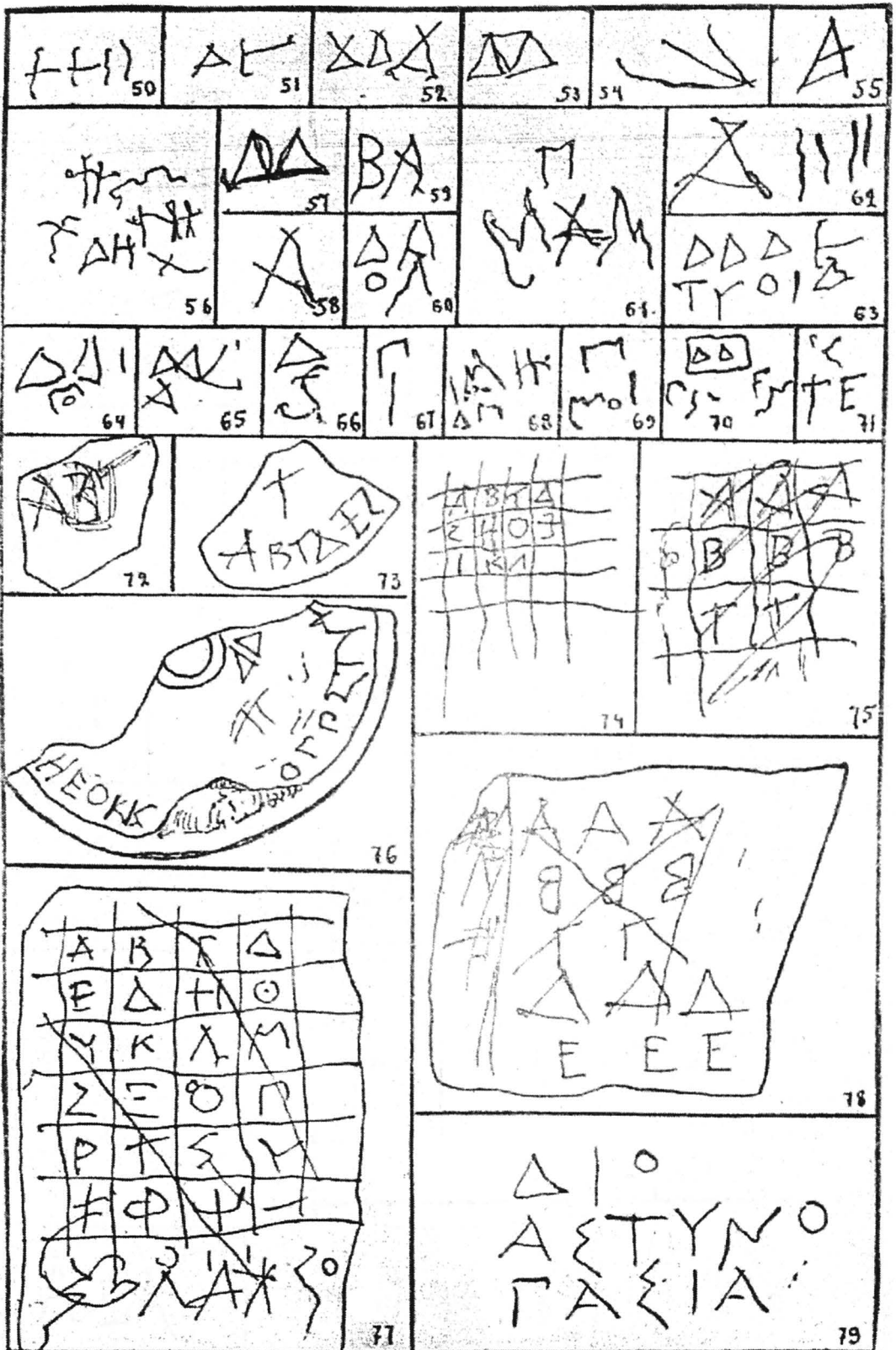
Pl. VI Tyras. Decret pentru acordarea cetățeniei tyritane lui Valens, fiul lui Philokalos.
Apud Al. Avram.



Pl. VII Belen'koe (r. Belgorod-Dnestrovskij). Lespede cu inscripție funerară (1); altar cu inscripție votivă (2) și detalii (2a, 2b, 2c). Apud: E.A. Simonovič și T.V. Blavatskaja.



Pl. VIII Tyras. *Stampile pe amfore thasiene, rhodiene, cniadiene și locale din secolele: V-IV a.Chr. (1); IV (2, 5, 17); IV-III a.Chr. (6, 7, 10, 12, 13); III a.Chr. (3, 4); II a.Chr. (8); II-I a.Chr. (11, 15, 18); I a.Chr. I p.Chr.? (9); I a.Chr. (14) și stampile pe figle (16, 19, 20-25).*
 Apud Gr. Avakian.



Pl. IX Tyras. Graffiti, unele (72-75, 77, 78) cu alfabet și exerciții de scriere. Apud Gr. Avakian.



Pl. X Tyras. Graffiti. De remarcat și un alfabet (80). Apud Gr. Avakian.

ΞΕΝΟΚΡΙ (ΞΕΥΟΚΡΙ) (ΞΕΥΟΚΡΙ) Α(ΚΛΙΛΛΗ) ΔΡΟΜΩ

ΗΙΟ ΙΧΟΥ ΠΑΤΡΟ (ΦΛΑΔ) ΒΟΥΥΤΑ

ΞΕΝΟΚΡΙΤΟΥ (ΞΕΝΟΚΡΙ) ΑΔΑΙΟΥ ΑΔΑΙΟΥ

ΑΝΔΡΟΣ ΑΝΔΡΟΣ ΑΝΔΡΟ (ΙΣΤΟΜ) ΕΡΜΩΝΟΣ ΕΡΜΩΝΟΣ ΕΡΜΩΝΟΣ

ΕΡΜΩΝΟΣ (ΕΡΜΩΝΟΣ) ΥΟΙΚΤΩΣ ΥΟΙΚΤΩΝ (ΜΕΝΕΛΛΟ)

ΜΕΝΕΛΛΟΥ ΝΟΗΜΟΝΟΣ ΝΟΗΜΟΝΟΣ ΟΡΟΒΙΩΝΟΣ ΟΡΟΒΙΩΝΟΣ

ΣΑΡΑΠΙ ΣΕΡΑΠΙΩΝ (ΣΑΡΑΠΙΩΝ) ΔΠΟΛΛΑ

ΡΕΡΥΩ ΒΟΡΩ ΥΟΧΟΛ ΜΟΣ ΝΙΚΟΜΑΧΟΣ ΝΙΚΟΜΑΧΟΣ

ΔΙ ΔΙ (ΑΣΚΛΙ) (ΕΥΘΟΥ) (ΙΕΡΩ) (ΚΑΣΤΟΡΙΑΟΥ)

(ΞΕΝΙΚ) (ΞΕΥΟΙΚΗ) (ΞΑΝ) ΑΓΑΘΙΝΟΥ ΑΠΟΛΛΑ ΑΠΟΛΛΩΝ (ΑΡ) ΑΡΑ

ΑΡΙΣ (ΑΦΙ) ΔΙΟ ΔΙΣ (ΘΕΥ) ΘΕΟΚ ΝΕΜ (ΜΚΙΟΥ) (ΣΟΝ)

(ΑΤΗΡ) (ΠΛΑΤΩ) (ΘΕΟΚ) ΜΕΝ (ΜΝΗ) ΝΙΚ ΝΙΚΙΟΥ

ΘΙΒΡΩΝΟΣ ΕΡΜΟΧΟ (ΦΛΑΔ) (ΑΡΤΕ)

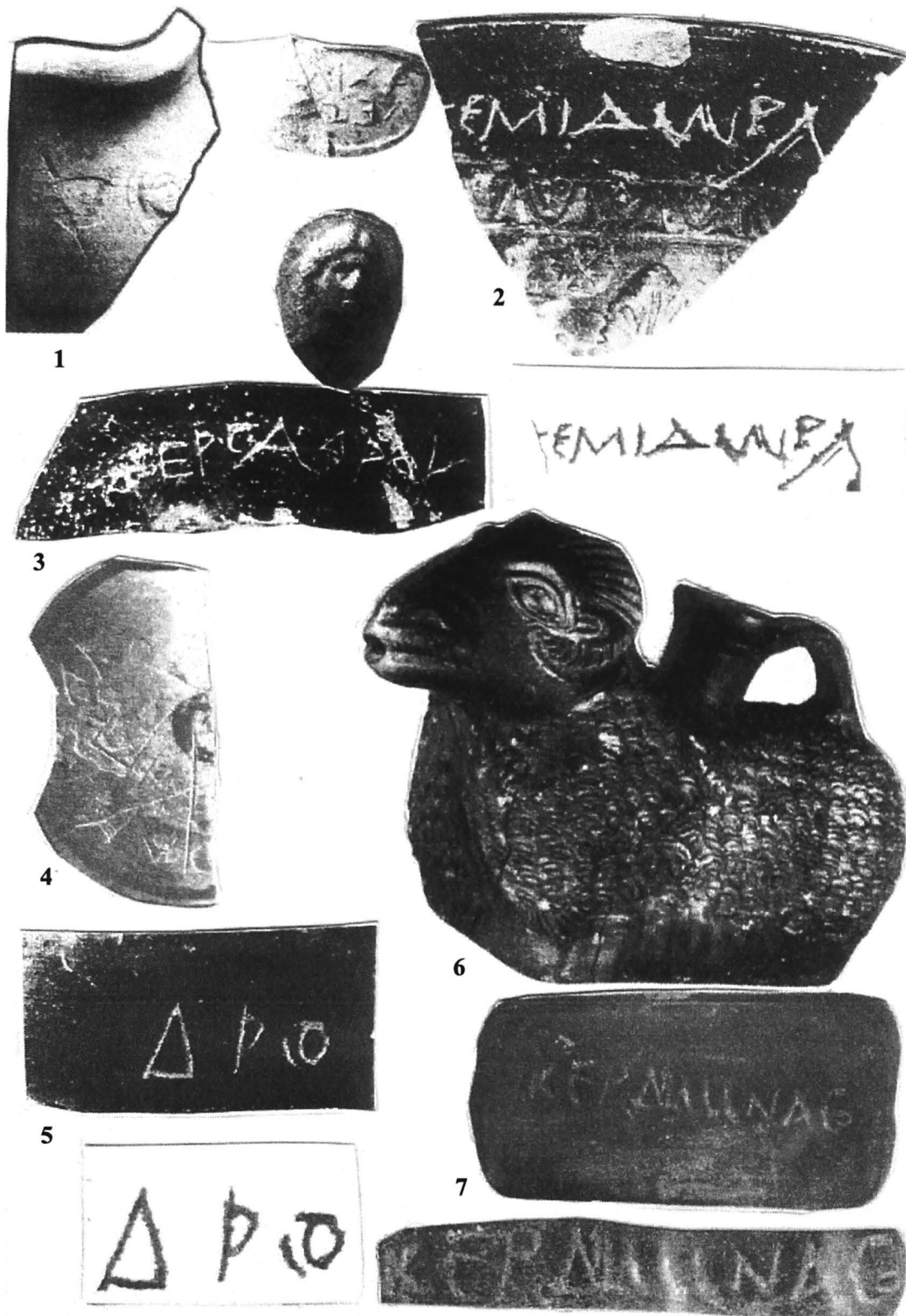
(ΑΦΕΛΗ) (ΑΣΟΥΟ) ΜΕΝΤΑΙΟΥ ΗΝΑΙ(Ο) ΔΩΡΙ

ΕΡΜΙ (ΜΕΣΙΚΛΕΥΣ) ΚΕΡΔΩΝ (ΑΡΤΙΜ) ΑΣΙΜΑΧΟΥ

ΕΠΙΦΑΝΕΟΣ (ΜΑΝΤΙ) ΠΑΠΑΣ ΝΙΚΑΣΙΤΙΜΟΥ (ΠΟΜΔΟ)

(ΕΠΑΦΙΛΛΙΔΙ) ΓΛΙΟΥ ΛΥΚΙΟ

Pl. XI Tyras. Ştampile de pe amfore cosiene. Apud E. Ştaerman.



Pl. XII Tyras. Ceramică cu ștampilă (1); graffiti (2-5) și vas în formă de berbec (6) cu numele meșterului ceramicist (7). Apud: V. Cojocaru (1-5) și I.B. Klejman (6, 7).



1



2



3



4



5

Pl. A Tyras. 1 – Matriță cu reprezentarea zeiței *Athena* (ceramică);
2 – Bust a lui *Dionysos* (marmură); 3 – *Hygieia* statueta fragmentară (marmură);
4 – *Artemis* (marmură); 5 – Relief cu reprezentarea *Cavalerului Trac* (marmură).
Apud: S.D. Kryjižkij și I.B. Klejman (1), T.L. Samoļlova (2); P.O. Karyškovsij
și I.B. Klejman (3); P. Nicorescu (4); N.A. Son (5).



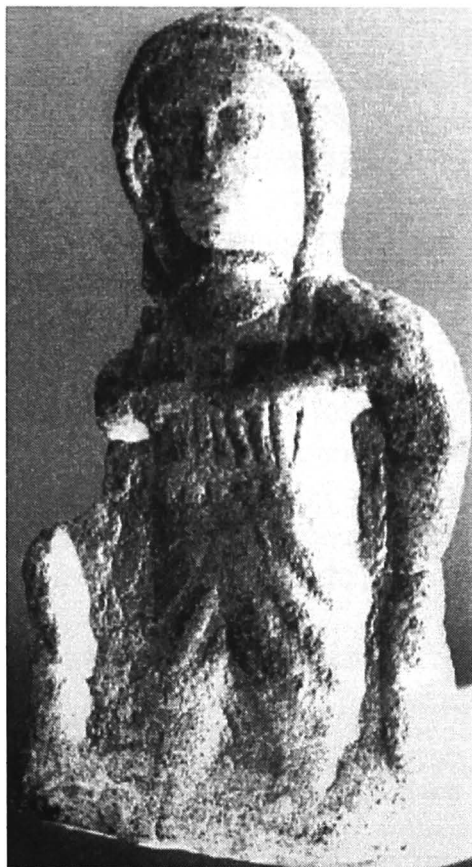
1



2



3



4

Pl. B Tyras. 1 – Cap de tânără (marmură); 2 – Cap de copil (figurină de ceramică);
3 – Statuia unui comandant militar roman (calcar); 4 – Luptător (?) în ținuta unui
localnic (marmură). Apud: T.L. Samojlova (1, 2, 4); P.O. Karyškovskij și I.B. Klejman (3).

CAPITOLUL II

Barboși-Galați. Mărturii scrise și imagini din cetățuia getică (A), castru, castellum și așezarea romană (B)

Pentru reconstituirea civilizației geto-dacice din secolele II a.Chr. – I p.Chr. în spațiul est-carpatic dispunem în prezent de rezultatele săpăturilor arheologice dintr-un număr important de cetăți și așezări. Dacă în spațiul pruto-nistriean, pentru această perioadă, este mai bine cunoscută doar cetatea de la Orlovka-Cartal, între Carpați și Siret sunt atestate, unele cercetate pe parcursul mai multor campanii, cetățile și așezările de la Barboși-Galați, Poiana (jud. Galați), Cândești (com. Dumbrăveni, jud. Vrancea), Fitionești (jud. Vrancea), Brad (com. Negri, jud. Bacău), Răcătău (com. Horgești, jud. Bacău), Titelca-Tisești – Tg. Ocna, Moinești (jud. Bacău), Bâtca Doamnei-Piatra Neamț. Pentru o altă zonă, cu o cronologie ușor diferită, caracteristice sunt așezările de tip Dumbrava (com. Ciurea, jud. Iași).

Dispunem de materiale cu mostre de scriere de la Bâtca Doamnei, Poiana, Răcătău, Barboși-Galați și Dumbrava. Vom prezenta, în cele ce urmează, îndeosebi descoperirile de la Barboși și Dumbrava.

Dacă locuirea romană de la Barboși, cunoscută în epoca feudală și modernă mai ales sub numele de Gherghina sau Ghertina, a fost amintită de cronicari ¹ și de Dimitrie Cantemir ², prezentată într-o micromonografie de paharnicul G. Săulescu în anul 1837 ³, descoperirea și menționarea locuirii dacice a urmat un drum destul de lent. Interesul pentru cercetarea vestigiilor geto-dacice a început în epoca pașoptistă, având primele rezultate însemnate în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea.

Pârvan considera că la Barboși era „o străveche factorie geto-greacă”, în care romanii vor pune „capetele de pod pentru drumul direct spre Ardeal, pe

¹ Miron Costin, *Opere alese* (Texte stabilite, studiu introductiv, note și glosar Liviu Onu), București, 1967, p. 55.

² Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* (ed. Gr. Tocilescu), București, 1901, p. 161.

³ Săulescu, *Descrierea cetăței*.

Valea Siretului și Trotușului”⁴. Cu alt prilej, afirma că: „factoria... de la confluența Siretului cu Dunărea, la Barboși, la vest de Galați... este o fondare exclusiv istriană”⁵. Colecția de *lecythi* amintită de C. Schuchhardt⁶ era determinantă în aceste atribuiri. Atât locuirea getică, cât și funcția de *emporion* nu erau postulate pe baza unor materiale găsite de marele nostru savant în sondajele pe care le-a efectuat la Barboși în anul 1913⁷.

Profesorul Gh. Ștefan, care a întreprins săpături arheologice pe colina Tirighina în anii 1935-1936, reamintește funcția de centru comercial geto-grec a așezării de la Barboși, pe care o plasează însă la sud de Tirighina, pe locul ocupat în prezent de gară și locuințele de la Barboși⁸. Stațiunea getică ar fi fost ocupată de greci și transformată într-un *emporion*⁹, Gh. Ștefan menționând existența unei populații greco-gete. Același autor enumeră, între materialele descoperite, ceramică lucrată cu mâna, care se regăsește în toate stațiunile epocii La Tène¹⁰. Gh. Ștefan remarca frecvența sporită a acestui tip de ceramică în nordul stațiunii, ca și faptul că este totdeauna printre cioburile romane, fără a forma un nivel aparte (subl. n.). Această ultimă observație oglindește stadiul de la care a pornit cercetarea postbelică. Unele aprecieri ale aceluiași autor sunt reluate în studiul asupra posibilei denumiri a așezării de la Barboși¹¹.

Cercetările lui I. Vendelin din anul 1938 trebuie amintite pentru cele câteva descoperiri numismatice¹². Se poate constata, așadar, că, fără a fi total omisă, locuirea getică apare, până la reluarea săpăturilor de la Barboși din anul 1959, ca alăturată locuirii grecești, cu funcție unică, și uneori, cu o plasare topografică diferită, doar ca o mențiune laterală pe lângă cele care privesc ruinele romane.

Meritul săpăturilor efectuate de colectivul condus de regretatul profesor Nicolae Gostar este cel de a fi stabilit sau preconizat prezența cetății geto-dace pe înălțimea Tirighina.

⁴ Pârvan, *Getica*, p. 119

⁵ Idem, *La pénétrations*, p. 26.

⁶ C. Schuchhardt, *Wälle und Chausseen im südlichen und östlichen Dacien*, în *AEM*, IX, 1885, p. 227 și urm.

⁷ Pârvan, *Castrul*, p. 106-111.

⁸ Gh. Ștefan, *Nouvelles découvertes dans le „Castellum” romain de Barboși (Près de Galați)*, în *Dacia*, V-VI, 1935-1936, București, 1938, p. 341.

⁹ *Ibidem*, p. 347.

¹⁰ Este vorba de fapt de ceramica ornamentată prin tehnica lustruirii.

¹¹ Gh. Ștefan, *Dinogetia. A Problem of Ancient Topography*, în *Dacia*, N.S., II, 1958, p. 317-329.

¹² I. Vendelin, *Săpăturile de la Barboși*, în *CNA*, 14, 1939, p. 141.

În anii 1962¹³ și 1964¹⁴, elementele definitorii pentru cetățuia getică de la Barboși cu delimitarea cronologică I a.Chr. – I p.Chr. intrau în circulația științifică. În paginile consacrate cetățuui de la Barboși din mica monografie despre cetățile dacice din Moldova sunt menționate sumar unele complexe (sanctuar, gropi etc.), caracteristicile generale ale unor materiale arheologice descoperite, inclusiv ceramica, precum și aspecte privind cronologia¹⁵. Între ilustrațiile ultimei lucrări *nu* apar materiale sau complexe de la Barboși.

Discuțiile asupra locuirii dacice au fost semnalate indirect sau explicit în încercările de localizare a cetăților dacice menționate în diferite izvoare antice¹⁶. Analiza continuității locuirii dacice la Barboși în epoca romană a fost și un prilej de revenire asupra materialelor din cetățuia getică¹⁷.

În campania arheologică desfășurată sub conducerea noastră, în anul 1980, la sud de *castellum*, sub un însemnat edificiu, la adâncimea de 4,20 m au fost descoperite două niveluri de locuire din așezarea dacică cu materiale din secolele II a.Chr. – I p.Chr., numai în parte explorabile datorită infiltrațiilor apelor Siretului.

Au fost găsite, de asemenea, fragmente de vase caracteristice culturii Monteoru, fazele Ic₂ și Ic₃, care atestă o locuire din epoca bronzului pe Tirighina, iar un vârf de săgeată de bronz fără peduncul, și mai ales o fibulă Glasinač de tipul cu placă triunghiulară sunt mărturii pentru o locuire în secolele VI-V a.Chr. contemporană cu mormintele cu vase atice cu figuri roșii și figuri negre și cu acea factorie istriană preconizată de Vasile Pârvan. De presupus că în viitor, pe vreo porțiune explorabilă a Tirighinei, vor fi găsite și nivelurile corespunzătoare descoperirilor.

Dar cu acest prilej vor fi reamintite doar cele câteva materiale cu însemnări de la Barboși-Galați și amplu prezentate unele descoperiri recente.

¹³ N. Gostar, *Săpăturile și sondajele de la Șendreni-Barboși (r. Galați)*, în *Materiale*, 8, 1962, p. 508.

¹⁴ N. Gostar, I.T. Dragomir, S. Sanie, Ș. Sanie, *Castellum și castrul roman de la Barboși*, în *Sesiunea*, p. 418 și urm.

¹⁵ N. Gostar, *Cetăți dacice*, p. 29-32.

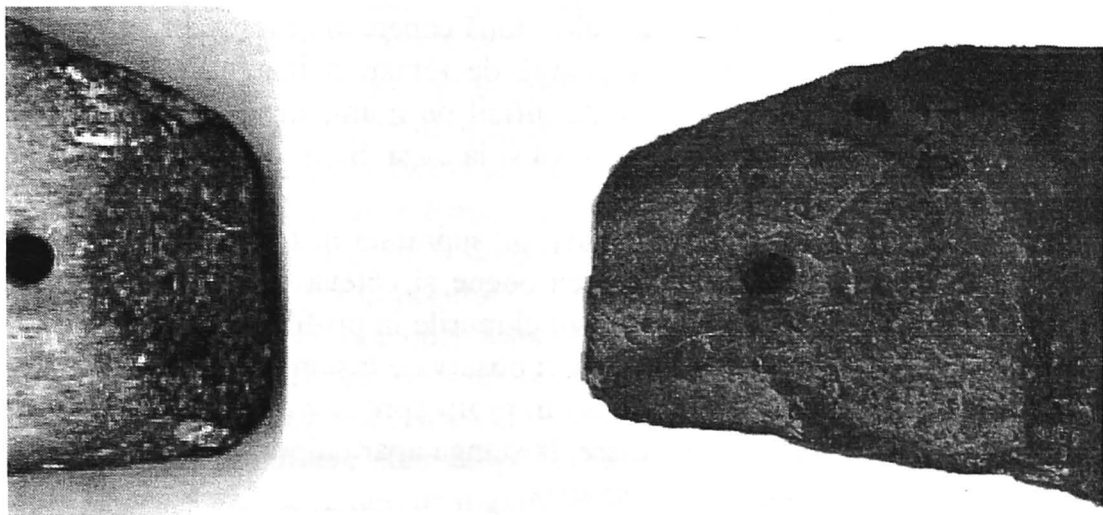
¹⁶ *Claudii Ptolemæi Geographia. E codicibus recognovit, prolegomenis annotatione, indicibus, tabulis instruxit Carolus Mullerus*, Paris, 1883, III, cap. 8, 2 (p. 143); III, 10, 5 (p. 467 în notă); N. Gostar și colab. *op. cit.*, p. 421-422; Gh. Ștefan, *Dinogetia*, în *Dacia*, II, 1958, p. 317-329.

¹⁷ S. Sanie, I.T. Dragomir, *Continuitatea locuirii dacice în castrul de la Tirighina-Barboși*, în *Danubius*, IV, 1970, p. 135-142; *idem*, *Aspect de la cohabitation des Daces et de Romains dans le Midi romain de la Moldavie*, în *Actes du I^{er} Congrès International de Thracologie* (Bucarest 4/10 septembre 1976), București, 1980, p. 339-351.

Între amforele cu inscripții de menționat, fragmentul dintr-o amforă de mari dimensiuni cu inscripție englifă CCF (Pl. XXV/13); inscripțiile cu vopsea neagră pe amfore ΛΥ, POY, MO și cu litere cursive ΑΥΤΥ și Π. O altă inscripție, mai complexă, a fost inclusă la începutul unui studiu despre ceramica cu însemnări de la Barboși în care celelalte recipiente sau țigle aparțin epocii romane.

Pe ceramica descoperită sunt atestate: în interiorul unei căni inscripția MENO/KPITOY într-un cartuș în formă de *tabula ansata*, însemnările cu vopsea roșie MO la exteriorul unui urcior și, pe fundul unui fragment de platou, Βυδοι / Πι / Φι.

De asemenea, pe un fragment de skyphos, într-o *tabula ansata*, apare un șir de X alcătuind un decor reticular terminat cu două litere Δ într-o dispunere înclinată și intercalat I. Sub această însemnare apar literele Θ sau C și la mică distanță B. Sub toartă ΙΓ și în dreapta torții Καριζας CO sau *Capi-zas co*.



A. P₁Ba – Piesă ihtiodă

Obiect de piatră – șist verde dobrogian – având conturul în formă de pește (lg. 25 cm; lț. 5,3 – 7, 3 cm; gr. 1,75-4,15 cm). Piatra, cu aspect de greutate de război de țesut, eventual pentru atașarea la o plasă de pescuit, s-a dovedit la o cercetare atentă a fi o piesă mult mai complexă cu imagini și însemnări pe ambele fețe (Pl. XIII și XIV).

Unul din capetele pietrei este retezat drept în forma râului de porc. Pe suprafața pietrei este sculptat un cap de pasăre pentru care gaura ce străpunge piatra devine ochi. Piatra în ansamblu este ihtiodă și pe suprafața ei apar imagini, simboluri și însemnări de o mare varietate.

Avers (Pl. XV și XVI)

A a₁ ↑ În această poziție verticală, piesa are la partea superioară o mică suprafață lustruită, în formă de elipsă pe care pot fi observate chipuri și numeroase însemnări incizate și în relief (Pl. XV/a₁). Mai reușite artistic sunt figurile dispuse pe marginea elipsei care au relieful mai înalt. Două chipuri cu trăsături fizionomice distincte au pe cap căști cu calotă emisferică. Posibil ca pe unele porțiuni piesa să fi avut incrustații sau să fi fost vopsită.

Pe jumătatea din stânga sunt multe figuri și însemnări cu vopsea neagră, în timp ce în jumătatea din dreapta sunt mai numeroase figurile schițate cu alb sau prin incizii în rocă. Sunt figuri compuse de mari dimensiuni chipuri, alături de protome de animale (bovidee și cai). Inciziile mai adânci sau cele care ar fi putut să pară la o primă impresie ca întâmplătoare s-au dovedit a fi, la o observare atentă, părți care alcătuiesc figuri ianiforme și însemnări. Deosebită este dispunerea chipurilor pe latura stângă. Figurile și însemnările

au o densitate sporită în preajma celor două capete ale piesei. În apropierea extremității inferioare, pe latura stângă de remarcat imaginile unui câine (lup?), ale unei oi, cai, alte animale dificil de nominalizat. Chipurile, mai complexe, sunt dispuse pe latura stângă și la bază. Semnificația ansamblului din jurul găurii este greu de stabilit.

a₂ → În această dispunere a piesei, pe suprafața în formă de elipsă apar personaje cu trăsături fizionomice europene și câteva chipuri asiatice (Pl. XV/a₂). Bine conturate, frumoase sunt chipurile în profil spre dreapta înfățișate deasupra găurii și la baza ei. Pot fi observate însemnări, în zona centrală, figuri mai mari, ianiforme chipuri în profil spre stânga iar la bază o protomă de porc. În secvența următoare, la stânga apar chipuri, protome de animale și păsări mici dificil de nominalizat.

În partea centrală, mai exact în interspațiul dintre fâșiile înguste de la bază și cele de la înălțime, apar unele chipuri și imaginile unor cavaleri în profil spre stânga, mai puțin clare. Traseul marginii propriu-zise formează un chip în profil spre stânga și de la acest contur pornesc schițele unor chipuri în profil spre dreapta. La extremitatea superioară foarte probabil să fie reprezentat un arc.

a₃ ↓ În această poziție a piesei, imaginile sunt numeroase și gruparea lor mai evidentă. În colțul din dreapta sus apar chipurile unor personaje cu trăsături bine conturate. Impresionantă rămâne alăturarea lor pe o mică suprafață, deasupra căreia, pe o altă mică porțiune de forma unui scut sunt vizibile mai multe însemnări incizate și în relief (Pl. XV/a₃).

Un șir de capete etajate, primul în profil spre stânga, următorul ianiform – mai clar profilul spre dreapta, în continuare un chip imberb – apoi o figură ianiformă cu ambele profile cu fizionomii distincte pe care apar literele în relief ΑΤΑ ΖΙΑ și posibil ΖΙΑ ΑΖΟC într-o dispunere care sugerează o co-roană. Mai pot fi observate: imaginea unui bovideu (vițel) în mers spre stânga, mai jos chipuri și grupuri de protome iar către bază alte figuri, una dintre ele cu acoperământ de cap de formă conică. Pe o suprafață în formă de elipsă, se disting mici chipuri care, alăturate, formează un chip mare cu fața la cer. Contururile suprafeței sugerează un arc. Deasupra găurii poate fi observată imaginea unui cavaler iar lateral animale (cai, bovidee, câini sau lupi) în alergare spre stânga. Chipurile sunt mai rare și, din nou, mai bine realizate artistic cele din apropierea marginii din stânga. La baza suprafeței până la îngustarea către celălalt capăt apar chipuri și obiecte dificil de nominalizat. În dreapta, în registrul care succede suprafața perforată, de la banda oblică din margine către interior, pot fi observate: o pasăre în zbor spre stânga,

două figuri afrontate – cea din stânga are ca acoperământ de cap o mare bonetă conică; în continuare, posibil un mic altar și chipul unui personaj în profil spre stânga, care are pe cap o căciulă de formă cilindrică. Imaginea din stânga este greu de separat și de decodat. Pe o coloană sunt schițate capete umane, un cap de bovideu în profil spre dreapta și partea anterioară a unei păsări care atârna cu ciocul în jos.

Sunt compoziții a căror transpunere plastică a fost deosebit de dificilă, mulțimea detaliilor nu poate fi descrisă decât în rare cazuri iar semnificațiile rămân adeseori în sfera ipotezelor.

Coloana asemănătoare unei tolbe de săgeți are la marginea superioară ilustrate chipuri și capete de animale și este susținută de un personaj într-o ipostază asemănătoare cu cea a atlanților.

Registrele următoare sunt acoperite de chipuri, cele mai multe în profil spre stânga, însemnări, atât pe înguste fâșii care încadrează spațiul interior, cât și pe suprafața acestora.

Pot fi separate cu mare greutate contururile unor obiecte (săbii, arcuri) și ale unor simboluri lunare și solare. Pe ambele fâșii marginale înguste până spre baza suprafeței mai late sunt schițate figuri și incizate însemnări. Raporturile între chipurile ianiforme de dimensiuni mai mari și micile inscripții sunt mai greu de stabilit. Un grup de reprezentări din zona centrală cu relief ceva mai înalt nu este însoțit de elemente care ar permite interpretări sigure. Fâșiile marginale se termină cu reprezentări animaliere. La bază, deasupra elipsei, gaura este flancată de un cavaler (?) pe latura stângă și de chipuri în profil spre stânga pe fâșia dreaptă.

a₄ ← În această poziție a piesei, la capătul din dreapta șirul reprezentărilor începe cu un chip în profil spre dreapta al cărui contur acoperă întreaga margine de la extremitatea din dreapta piesei (Pl. XV/a₄). În continuare, apar mici chipuri în profil spre stânga dispuse etajat care au ca acoperămintele de cap bonete conice de mică înălțime și, apoi, o pasăre cu capul întors spre stânga al cărei plisc ajunge puțin deasupra găurii care străbate piesa. Restul suprafeței este dominat de un chip în profil spre stânga. Pe fâșia îngustă de la bază sunt schițate figuri, unele cu fața la cer, posibil și obiecte. Pe cele două fâșii înguste sunt numeroase însemnări, mici chipuri, animale (bovidee, suine, cervidee?) și mici recipiente. În spațiul central, predomină chipurile în profil spre stânga în apropierea capătului îngust și protome de animale.

În sfârșit, gaura din preajma elipsei este flancată de capete umane iar elipsa propriu-zisă are incizate pe suprafața ei numeroase chipuri și însemnări.

Conturul acestei extremități a piesei, în forma unui bot retezat drept, caracteristic suinelor, ar putea indica intenția de a ilustra o parte a unui cap de porc.

Revers (Pl. XVII și XVIII)

B b₁ → Datorită îndeosebi extremității retezate, întreaga porțiune din stânga capătă forma unui bot de porc mistreț, cum indică defensiva vizibilă la partea inferioară a figurii. Pe suprafața cu conturul trapezoidal, șirul imaginilor începe cu un cap de pasăre care acoperă aproximativ o cincime din secvența prezentată. Gaura care străbate piesa devine ochiul păsării. Atât pe ciocul și pe capul propriu-zis, cât și pe porțiunile care-l mărginesc sunt incizate mici însemnări și chipuri în profil spre stânga, personaje care au pe cap bonete emisferice. La bază, apar de asemeni câteva reprezentări umane și animaliere schițate mai neglijent.

Imagini de dimensiuni mai mari, capete ianiforme pot fi observate în apropierea găurii. De remarcat figura unui personaj în profil spre dreapta care are pe acoperământul său de cap o mică pasăre, chipuri și însemnări. Tot pe direcția găurii (devenită ochiul păsării) este schițat o parte dintr-un cap de pește. Acest însemnat segment al piesei se delimitează de restul suprafeței. Este o porțiune foarte atent lucrată pe care sunt schițate capul de pasăre, capul de pește și botul de mistreț. Se adaugă mulțimea micilor imagini și însemnări incizate și în relief. De remarcat că prin ilustrarea unor părți („pars pro toto”) din amintitele viețuitoare sunt sugerate mediile aerian, acvatic și terestru.

După această porțiune alveolată apar în continuare numeroase figuri în profil spre dreapta, protome de animale și însemnări. Relieful puțin înalt împiedică reconstituirea cu deplină siguranță a ansamblului reprezentărilor atât de dense pe această suprafață.

Însemnările vor fi comentate separat.

b₂ ↓ În această poziție a piesei, pe ciocul păsării descrise mai sus apare figura unui personaj cu bonetă conică înfățișat în profil spre dreapta. În registrul următor, sunt ilustrate figuri în profil spre stânga și, lateral, de o parte și cealaltă o protomă de pasăre în profil spre dreapta, respectiv protoma unui animal în profil spre stânga.

În continuare, în registrul următor, în măsura posibilității de a efectua clare separări, pot fi observate interesante chipuri: pe latura dreaptă un personaj cu bonetă frigiană și un chip în profil spre stânga. Atât pe margini, cât și pe suprafața interioară apar chipuri de dimensiuni mai mari dar nu totdeauna foarte clare orientate în direcții diferite.

În preajma găurii, în dreapta apare o protomă de pasăre, în stânga protoma unui animal și în continuare chipuri în profil spre dreapta și ianiforme. Cu toate că apar și contururile unor obiecte, încercarea de a le separa și nominaliza cu siguranță a rămas infructuoasă.

În zona laterală pot fi observate figuri în profil spre stânga dispuse etajat.

Aproape întreaga zonă centrală este dominată de figura unui personaj în profil spre dreapta, alături de care apar grupuri de figuri în profil spre stânga, ilustrarea unor chipuri continuând până la bază.

b₃ ← În această poziție a piesei, pornind descrierea de la extremitatea stângă, constatăm că șirul reprezentărilor începe cu figurile în profil spre stânga, cele mai multe ale unor personaje cu barbă. Sunt vizibile de asemenea unele însemnări cu litere de dimensiuni ceva mai mari. Chipurile de la marginea superioară, din preajma liniei care desparte amintita zonă a densității maxime de restul piesei, au fost executate cu mai multă atenție.

În interiorul spațiului din dreapta și pe linia de separare, pot fi observate capete ianiforme dispuse etajat și chipuri afrontate. Grupul de capete umane ilustrat la bază este mai clar. De remarcat figura în profil spre dreapta alcătuită din chipuri mai mici unele vizibile și către margine. Imaginea capului de pasăre apare în această poziție a piesei, cu fața la cer. Pot fi observate numeroase însemnări.

b₄ ↑ Porțiunea de la capăt are ilustrate pe marginea stângă chipuri în profil, o protomă de animal în profil spre dreapta, un personaj cu o cască conică, foarte multe chipuri înfățișate în profil și frontal, mai ales pe latura dreaptă și în preajma ei, în dispuneri pe un arc de cerc o posibilă ilustrare a mai multor arcuri. Chipurile de pe marginea dreaptă sunt cu totul deosebite. Primul dintre ele are unele însemnări pe coafură. În preajma găurii care străbate piesa la acest capăt, și în registrul inferior, pot fi observate multe reprezentări de animale (cai, posibil și câini) care se pare că flancau o protomă de bovidu care are deasupra o semilună (cu coarnele în jos), un glob, posibil în preajma lui și un altăraș. În dreapta apar: un câine în poziție ușor rampantă, o pasăre, un ied (?) în profil spre dreapta, scriere, semne asemănătoare unui tripod – în ansamblu elemente pentru care ar putea fi invocate asemănări cu unele imagini care apar pe plăcuțele Cavalerilor danubieni. Registrul care-i succede este acoperit de mari chipuri cu trăsături distincte, unele ilustrate frontal. Pe latura dreaptă sunt înfățișate câteva personaje în profil spre stânga și altele în profil spre dreapta cu acoperăminte de cap deosebite, posibil coroane. La bază, înaintea marilor incizii și în zona centrală, apar chipuri afrontate. În aceeași porțiune sunt vizibile personaje ilustrate frontal

și alte chipuri în profil cu trăsături distincte. Compoziția în ansamblu este mai greu de reconstituit.

În sfârșit, în această zonă sunt înfățișate frumoase chipuri în profil spre stânga, posibil un bucran, chipuri, însemnări, protome de bovideu flancate de alte animale (porc, cal, câine) iar la bază, din nou, chipuri.

Însemnări. Avers. a₁. ATTIC, ZA, ΔIZA, ZIA, ZIC, ZIAC, ZIATI, AZAIC, ZIA, ZI, AZ, ZI, ATI, ZAZI, ZI, ATI, ZIA, TOIAZI, ZI, IZI, ZIA, AZ, ZAI, AZO, ATI, ZIZA, AIZO, ZOC, AZI, ZIA, ZI, ΔAZA, ACA, ZIA, TIA, BAZ, BACO, ZI, ZI, AIC, PAZIA, ATI, ZIGAC.

a₂. ZA, TIC, ZAIC, ZITAO, ZITA, ZOZ, AΓIZ, ZI ZA, ΔI APXA-ZI, TAATAC, ZI, ZOA, ACTI, AIZ, ZATIA, ZAIC, ZAI, ZICA, ZAIC, AZIC, ATI, ZI, ZAIC, ATI, ZOA, ZAI, ATI, ITA, ZIA, ZOC, ZIAC, ATIC, ZIA, ZA, ZIAC, ITA, AZAIC, ATIAC.

a₃. ATAIZI, AZ, ZI, ATI, APIC, ZI, AZI, ATIA, TI, ZAZO, ATI, ZI, ZA, ZIAC, ACXAI (3), ACI, ΔI ZAC, ZIA, ZATI, ZAIC, ZI, AZI, ZI, ΔIZ, ATI, ZIA, ZIZ, ZAC, ZA, AZAC, AT, ZA, ZAC, AZI, ΔATA, ZI, ZAC, ZIA, ATI.

a₄. AΓA, AΓIZI, AZA, AZAZI, AZATAC, AIZA, AIZI, AIZI, AIKCA, AOTI, AKMA, APAZIC, APAC, APIA, API, APIZOC, ATAIA, ΓAATAIA sau ΓA ATAIA, ΔAZIC, ΔIOC, ΔIPA, ΔI, MA-ΔAΔAIC, MA ZAZIC, ΠATAO, ZAGP, ZIPIZI, ZIPTI, HMATI, TIPAC, PIZA, PIZI, ZI, ATI, ZIA.

Revers. b₁. AZI, ZIA, ZI, ZAIC, ATIC, ATI, ΔIO, ZIA, ZAI, ZIA, ZA, ZIAC, ZO, ZAIC, ZOI, ATI, ATIC, AIP, ZIAIC, ZIO, ATI, ATIC, AΓIC, AΓA și ITA.

b₂. APIC, APIA, APAC, ZIA, ZIAC, AC, AΓIZI, ZOΓA, ZAZA, ΔIZA.

b₃. ZIA, ΔI, Z, ZI ATI, TI, TI, ATIC, AZIZI, A, ZI, ZIA, TINA, IC ZAI, ATI, ZIAC, ZI, ZIATI, ATA.

b₄. ATI, ATIC, ZAGP, ZIA, ATI, ZI, AZAIC, AΓI, ZI, ATI.

Mici însemnări apar pe foarte multe porțiuni de pe suprafața acestei piese una dintre cele mai mari printre cele studiate. Vocabulele sunt în general izolate, lipsește un grup continuu de cuvinte.

Pe *avers* poate fi remarcat un număr însemnat de *antroponime*:

Αγας¹⁸, Αγι¹⁹, Αζαις²⁰, Ατισα²¹, Ατι²², Ατις²³, Ατιας²⁴, Βαισας²⁵, Βαισαις, Βαισιον²⁶, Δειζοα²⁷, Δι²⁸, Διζ²⁹, Διζος³⁰ (Διζω), Ζαζοδος³¹, Ζααλος³², Νασιος³³, Ταρις³⁴ ș.a.; *toponime*, sigure sau posibile Αραζος³⁵, Ασι (?)³⁶; *hidronime* Αγι³⁷, Αγιτ³⁸, Αρζο³⁹. De remarcat de asemeni că unele antroponime, precum Αγας⁴⁰, sunt posibile părți de etnonime și cuvinte grecești sau de alte origini ca ἄγια, αγυριοι (sau αιγοριοις) corespondent a lui ἔφηβος „verde”, „tânăr”, ασας „ascuțit”, ασα „piatră” etc.

Cea mai mare parte a antroponimelor pot fi regăsite între cele tracice.

De pe *revers* menționăm antroponimele: Αγιζι, Αζας, Ασι, Δαζος⁴¹,

¹⁸ Detschew, *Sprachreste*, p. 3 în compunerea numelui de trib Ἀγά-θυροιοι, în numele unui rege mitic din Naxos Ἀγασσαμενος, *Ibidem*, p. 5; Bartholomæ, *Altiranische*, p. 47 traduce αγα prin „râu”, „nefericit”; Bechtel, *Die hist. PN*, p. 7 Αγα este întâlnit în nume ca Ἀγά-Ζαλος iar Liddel-Scott, *Gr.E.L.*, p.4, ἀγα este prefix intensiv „Foarte”.

¹⁹ Detschew, *Sprachreste*, p. 5 în compunerea unor cuvinte; Liddel-Scott, *Gr.E.L.*, p. 9.

²⁰ Detschew, *Sprachreste*, p. 7 un grup de vocabule tracice dar amintește și nume de persoană scitice. Cf. și multiplele sensuri ale cuvântului ἄζα, ἦ la Liddel-Scott, *Gr.E.L.*, p. 29.

²¹ *Ibidem*, p. 33.

²² *Ibidem*.

²³ Zgusta, *KIAPN*, p. 105.

²⁴ Detschew, *Sprachreste*, p. 33-34; *CIL*, VI, 12677.

²⁵ *Ibidem*, p. 41.

²⁶ *Ibidem*, p. 43.

²⁷ *Ibidem*, p. 123.

²⁸ *Ibidem*, p. 126; Liddel-Scott, *Gr.E.L.*, p. 388-389.

²⁹ *Ibidem*, p. 132, 134.

³⁰ *Ibidem*; Liddel-Scott, *Gr.E.L.*, p. 427 δίζω „to be in doubt”, „at a loss”.

³¹ Detschew, *Sprachreste*, p. 172.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*, p. 328; Zgusta, *KIAPN*, p. 355 §1016-1.

³⁴ Detschew, *Sprachreste*, p. 439.

³⁵ *Ibidem*, p. 21.

³⁶ *Ibidem*, p. 29.

³⁷ Cf. n. 19.

³⁸ Detschew, *Sprachreste*, p. 5.

³⁹ *Ibidem*, p. 21.

⁴⁰ Cf. n. 1; Abaev, *Et.*, I, p. 54 aquaz/agaz „ajutor”.

⁴¹ Zgusta, *KIAPN*, p. 142 §245 prezentând antroponimul cilician Δαζας amintește de numele illiric Δαζος.

Διζας⁴², Διρα⁴³, Ζι⁴⁴, Ζια⁴⁵, Ζιας⁴⁶, Ζιζο⁴⁷, Ζογιας⁴⁸ ș. a.; *toponime*: Αιζας⁴⁹, Αιζις⁵⁰, Αισα⁵¹, Αραζι⁵², Τιρας sau Τυρας.

În sfârșit, este posibilă și mențiunea lui Αρεύς. La fel ca la celelalte piese care păstrează unele notații, substantive proprii ca și cele comune nu aparțin unei singure limbi. Cele traco-getice formează un grup important, dar și în acest caz trebuie relevat faptul că unele dintre aceste vocabule pot aparține și grupului nord iranian. Mai restrâns decât pe alte obiecte este numărul cuvintelor grecești. Toponimele nu permit încheieri concludente.

Pe obiectul ichtiform apar imagini și simboluri de o mare varietate. O parte dintre ele pot fi regăsite pe reliefurile culturale ale Cavalerilor danubieni. Dimensiunile reprezentărilor împiedică, în cele mai multe cazuri, reproducerea separată a unora dintre scenele descrise care ar putea constitui surse pentru cunoașterea unor aspecte ale religiei și ar fundamenta direcția de interpretare a celor ilustrate.

Piesa a fost găsită în nivel getic nederanjat. A restrânge considerațiile asupra celor ilustrate doar la cele trei imagini *porc, pasăre, pește*, simboluri pentru atributele unei divinități care-și „exercită” atributele în trei medii (terestru, aerian și acvatic), și a o clasifica între imitațiile după unele piese din mediul scitic ar constitui o simplificare inacceptabilă. Pasărea nu este doar sugerată prin penaj ca pe cele mai multe piese scitice, ci este ilustrată partea cea mai semnificativă – capul – și ansamblul este doar asemănător nu similar cu mai numeroasele piese scitice, unele transpuse pe foi de aur⁵³.

Într-o prezentare amplă despre stindardul getic, am remarcat faptul că are între componentele sale elemente care pot fi interpretate ca simboluri ale atributelor divine în cele trei medii.

Imagini incizate sau în relief ilustrează momente din desfășurarea unor culte, posibil slujitori de cult menționați între numeroasele însemnări.

⁴² Cf. n. 13; Mihailov, *Les noms thraces*, p. 347-348.

⁴³ Detschew, *Sprachreste*, p. 144.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 180.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 180; *CIL*, VI, 1801.

⁴⁶ Detschew, *Sprachreste*, p. 181.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 187.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 193.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 9.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 10.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² Cf. n. 18.

⁵³ Cf. Șt. Burda, *Tezaure de aur din România*, București, 1979, p. 67, fig. 57-59 – Tezaurul de la Stâncești (jud. Botoșani) descoperit de arheologul A.C. Florescu.

Am putea presupune că prin Zeus era sugerată divinitatea supremă iar numele zeului care a dobândit o poziție importantă în societatea getică *Ares* apare pe multe însemnări.

Diversitatea antroponimelor – totuși majoritar grecești –, în general a cuvintelor, pentru o localitate care a fost *emporion* grec – situată în preajma spațiului Scythiei Minor, pe traseul drumurilor comerciale –, nu poate fi surprinzătoare.

Piesa rămâne o mărturie însemnată, a cărei valoare va crește odată cu posibilitatea ilustrării și pentru lectori a numeroaselor imagini și însemnări care acoperă cele două suprafețe.



P₂Ba – Piesă cu aspect de piatră de ascuțit (cute)

O altă piesă de piatră apropiată ca formă și funcție inițială de piatra de ascuțit (cute) provine de la Barboși-Galați (Pl. XIX).

Este o gresie compactă de culoare cenușie, o nuanță mai deschisă. Piatra de formă paralelipipedică (14,9 × 2,1 × 2,2 cm) are doar partea mediană cu suprafețele fasonate rectangular, în timp ce partea superioară este apropiată de forma unui trunchi de piramidă datorită laturilor ușor evazate și capătului retezat, iar treimea inferioară are capătul aproape conic. Modelul existent pe capătul plat indică faptul că piatra a fost utilizată ca poanson. Pe toate cele patru suprafețe pot fi observate însemnări cu o vopsea de culoare maronie, semne incizate și mai rar scriere în relief și schița unor chipuri. Prin vizare directă nu poate fi recuperată decât o mică parte a scrierii și imaginilor și în acest scop este necesară scanarea fotografiilor și a copiilor simple. Atât dispunerea piesei cât și succesiunea suprafețelor descrise este arbitrară (Pl. XX și XXI).

A a₁ ↑ Pe prima jumătate a suprafeței de la capătul superior sunt înfățișate două chipuri în profil care au ca acoperăminte de cap, căciuli cu calota de formă cilindrică suprapuse de un con. Urmează două chipuri afrontate, cel din dreapta pare al unei femei și în continuare spre bază, atât pe spațiu central cât și la cele două laturi reprezentările unor chipuri cu fizionomii distincte, personaje de diferite vârste. Sunt vizibile de asemeni însemnări, în relief și incizate, mai numeroase pe mijlocul suprafeței și cu litere de dimensiuni mai mari alături de grupul de chipuri. Două dintre chipuri dispuse în profil spre stânga sunt deosebite. În zona centrală apare imaginea unui personaj cu o căciulă cilindrică care-i acoperă și o parte a frunții, nas potrivit ca mărime, barbă retezată drept și imaginea afrontată, schițată sumar, a altui

personaj. Deasupra chipului se distinge însemnarea ΛTI ($A\tau i$), iar pe căciula pe care o poartă este scris $Z\epsilon\Lambda\Gamma IC$ ($Z\epsilon\alpha\gamma i\zeta$). În preajma laturii din dreapta apare alt chip, foarte probabil, al unei femei.

Însemnări și chipuri cu caracteristici negroide, de extrem-orientali sau de europeni, dispuse etajat, apar în continuare către bază. În apropierea capătului inferior al suprafeței, spre latura din dreapta, sunt înfățișate chipuri afrontate. Personajul din dreapta poartă o mică bonetă conică. Pe cele două laturi pot fi observate, de asemenea, interesante chipuri în profil.

$a_2 \rightarrow$ În această poziție a suprafeței șirul reprezentărilor începe cu un grup de chipuri în profil spre stânga și altul cu fața la cer, continuă cu imaginea unui cap de câine în profil spre stânga cu alte chipuri în profil spre dreapta și cu fața la cer. Câteva figuri sunt de dimensiuni mai mari. Extremitatea suprafeței are conturul asemănător unui cap de pasăre.

$a_3 \downarrow$ Seria imaginilor începe cu un cap de pasăre cu cioc încovoiat, ansamblul însă alcătuiește un acoperământ de cap apropiat de forma unei bonete frigiene. Trei chipuri dispuse în profil spre stânga au trăsăturile mai atent schițate. Unele litere ale însemnărilor sunt utilizate și la conturarea unor figuri. Pe unul dintre chipuri apar contururile a două obiecte asemănătoare unei lingurițe și unei undițe. Ilustrarea figurilor continuă pe laturi și în spațiul interior unde apar și figuri ianiforme, cu chipuri interesante pe ambele direcții.

Spre bază, apar figuri afrontate, în unele cazuri bărbat – femeie, iar la capăt este înfățișat frontal un chip și un cap de animal, foarte probabil cal.

$a_4 \leftarrow$ În această poziție a piesei, șirul reprezentărilor începe cu două capete de păsări și continuă cu chipuri care au trăsături distincte, unele chiar expresive, chipuri în profil spre stânga succedate de figuri ianiforme. În ultima secvență apar și capete de animale. La extremitatea acestei suprafețe este reprezentat un cap de berbec.

B $a_1 \uparrow$ Reprezentările de la capătul superior al suprafeței sunt deosebit de interesante prin figurile ilustrate și gruparea lor. În partea stângă, sub o bonetă conică cu manșeta rectangulară la bază este ilustrată o figură triproso-pomorfă: primul chip în profil spre stânga, în centru un chip înfățișat frontal și al treilea, care este și cel mai clar dintre ele, în profil spre dreapta. În preajma marginii sunt înfățișate alte două chipuri în profil spre dreapta iar mai jos de acest grup inscripția de dimensiuni mai mari dar nu foarte clară din cauza intersectării literelor din însemnări APVC POI ΛTI și cu litere mai mici ZIA. Următorul segment al suprafeței este acoperit la ambele laturi și în zona mediană de reprezentări, o altă însemnare incizată cu litere mai

înalte care se intersectează, chipuri în profil spre stânga figuri ianiforme și mici capete de animale. În continuare, spre bază apar alte mici inscripții incizate și în relief, figuri ianiforme și grupuri de capete de animale cornute (bovidee). Din nou, mai interesante sunt imaginile ilustrate la cele două laturi. Se adaugă însemnările unele cu litere de dimensiuni mai mari precum $\Lambda\Pi\text{O}\text{C}$ ($\text{A}\rho\text{i}\text{o}\varsigma$).

$b_2 \rightarrow$ În această poziție a piesei la capătul din stânga pot fi observate imaginile unor păsări. Însemnările incizate și în relief sunt relativ numeroase dar cele lizibile în rare cazuri aduc vocabule neatestate până acum: $ZAZA$ ($Za\zeta\alpha$), $POTIC$ ($\text{P}\text{o}\tau\text{i}\varsigma$) (incizate), la margine $AP? OBI.. BOATIC$. Către capăt apar alte reprezentări de capete umane, animaliere și de păsări. De remarcat tipul de bonetă, asemănătoare celor frigiene sau de *pilleus* care acoperă capul unor personaje.

$b_3 \downarrow$ La capătul superior al piesei, după schimbarea poziției suprafeței cu 90° , pot fi observate: o pasăre care ține în cioc un cap uman în profil spre stânga; chipuri în profil pe cele două laturi și mai ales pe suprafața mediană unde pot fi observate chipuri în compunerea unor reprezentări animaliere și o imagine la prima atestare – capete de păsări dispuse afrontat. Pe mijlocul suprafeței interioare apare o figură ianiformă care este alăturată altor reprezentări din registrul inferior unde apar capete de bovidu înfățișate în profil spre stânga și frontal. De remarcat unele însemnări incizate cu litere mai mari și interesante chipuri în profil spre stânga atât la margine, cât și spre interior. Câteva chipuri sunt ilustrate în dispuneri afrontate, figuri de femei pe latura stângă și de bărbați pe cea dreaptă, reprezentări complexe ale unor personaje. Cele mai multe figuri au fizionomii europene.

Reprezentările animaliere sunt de mare varietate iar ilustrarea lor pe suprafețe foarte mici poate fi apreciată drept o adevărată performanță. Registrele cu imagini sunt succedate pe verticală de inscripții, cele mai multe incizate, asociate uneori cu alte figuri. Dimensiunea reprezentării face nesigură nominalizarea unor obiecte (pahare?, *sica*?) și, în consecință, interpretarea ansamblului.

Pe segmentul inferior al suprafeței poate fi observată o figură ianiformă, flancată, se pare, de capetele unor păsări.

$b_4 \leftarrow$ La capătul unghiular al suprafeței apare un chip dispus oblic, câteva reprezentări animaliere și o însemnare incizată care pornește din extremitatea altei însemnări în relief: $ZOZA$ ($Zo\zeta\alpha$) ZIA ($Z\text{i}\alpha$) – $ZIATI$ ($Z\text{i}\alpha\tau\text{i}$) (incizat) și ZI ($Z\text{i}$), $PIAC$ ($\text{P}\text{i}\alpha\varsigma$). În continuare, spre dreapta apar chipuri în profil, figuri ianiforme, capete de animale dificil de nominalizat. Capătul

suprafeței are în ansamblu aspectul unui cap de delfin. Între însemnările mai mari de menționat $\Lambda TIZO$ ($\Lambda\tau\iota\zeta\omicron$), ΛTIA ($\Lambda\tau\iota\alpha$), ΛZI ($\Lambda\zeta\iota$), TAC ($T\alpha\varsigma$), ZI ($Z\iota$).

$C_{c_1} \uparrow$ Pe această suprafață pot fi observate la extremitatea superioară pornind de pe latura stângă: o protomă de cabalină care ține în gură capul unui om; chipuri în profil spre stânga respectiv spre dreapta pe cele două laturi; două chipuri afrontate în spațiul interior central. De remarcat că pentru conturarea chipurilor au fost utilizate și imaginile unor capete de animale greu de nominalizat. În registrul următor, apar două chipuri în profil spre dreapta și în apropierea laturii din dreapta o protomă ianiformă și animale de dimensiuni mai mici în mers spre dreapta, posibil și un atelaj. Însemnările incizate și în relief pot fi $ZIAC$ ($Z\iota\alpha\varsigma$) și $ATIAC$ ($\Lambda\tau\iota\alpha\varsigma$) reîntâlnite pe celelalte suprafețe. După o bandă cu inscripție apar din nou chipuri pe latura stângă, un cap ianiform în zona interioară centrală și un alt chip pe latura dreaptă. Cele mai multe însemnări nu sunt clare.

În această parte centrală a suprafeței, mai lată decât celelalte două treimi însemnările au litere de dimensiuni ceva mai mari. În afara chipurilor de pe cele două laturi în zona centrală a spațiului interior apar capetele unor animale, ceva mai sigure ca posibilitate de nominalizare bovidee. Câteva figuri au trăsături fizionomice distincte, dar este foarte dificil de propus identificări cu figurile cunoscute în portretistica epocii.

Pe latura stângă, alături de chipuri, apar și capetele unor animale mici sau mijlocii, iar spre bază și protome de bovidee. Ultima figură este cea a unui personaj în profil spre stânga care poartă o cască conică. Nesigură, în această poziție a suprafeței, este nominalizarea câtorva obiecte (săbii?, tolbă cu săgeți). În această parte terminală, de remarcat ingeniozitatea celui care a reușit să înfățișeze pe acest mic spațiu oameni, animale și obiecte.

$c_2 \rightarrow$ În această poziție a piesei, la capăt apare un chip în profil spre stânga, succedat de o protomă de animal de talie mică sau mijlocie posibil și un șarpe (?), un chip cu fața la cer, la bază un cap de pasăre, figuri ianiforme cu interesante chipuri în profil, capete de animale și numeroase însemnări, mai clare cele în relief. Pe treimea mai lată a piesei sunt înfățișate alte figuri ianiforme cu rare chipuri în profil cu trăsături distincte și însemnări.

$c_3 \downarrow$ Această treime superioară a suprafeței are o neobișnuită densitate de imagini, situație care poate crea și unele erori mai ales că „pictorul” nu a pierdut vreun prilej de a da aproape tuturor celor desenate și forma unor capete umane. În preajma extremității superioare sunt ilustrate mici chipuri afrontate. Posibil să fie înfățișat un personaj cu mâinile împreunate deasupra

capului. Ar fi printre rarele imagini întregi ale unor oameni. Pe toate laturile apar chipuri: primul diademat și cu fața la pământ, al doilea în profil spre stânga, două chipuri în semi profil spre aceeași direcție, alte două în semi-profil spre dreapta. Chipurile amintite alcătuiesc laolaltă capul personajului ilustrat în profil spre dreapta la care cele câteva obiecte ar putea fi eventual podoabe sau elemente decorative ale unei căști.

Coborând spre bază urmează o bandă cu însemnări incizate și chipuri în profil spre stânga, în spațiul median capete afrontate, unele cu acoperăminte de cap asemănătoare unui *pilleus*. Registrul care-l succede are pe mijloc două capete ianiforme și un chip mai clar pe latura din dreapta. În apropierea laturii stângi apare un personaj, înfățișat în profil spre dreapta șezând. El are ilustrate în fața sa imaginile a două persoane în profil spre stânga, posibil în genunchi. Scena se repetă și pe secvența următoare. În ambele cazuri, apar și mici însemnări.

În continuarea șirului reprezentărilor, către bază apar capete ianiforme și chipuri simple. Ultima parte a zonei mai late a suprafeței și trecerea la treimea inferioară este marcată de prezența în spațiul ei central a unei figuri în profil spre stânga cu acoperământ de cap conic și a alteia văzută frontal și ceva mai jos și în preajma laturii stângi un chip în profil spre dreapta care are pe cap o înaltă căciulă conică. O figură încoronată (?) înfățișată în profil spre dreapta începe pe direcția unei benzi cu scriere și continuă spre bază. Un grup de mici figuri acoperă întreg perimetrul părții inferioare a suprafeței alături de chipuri mai mari în profil sau semiprofil spre stânga. Pe această suprafață a piesei, se pare cea mai elaborată, apare o întregă galerie de portrete.

c₄ ← Reprezentările de la capătul din stânga încep cu imaginea unei păsări și continuă cu animale de mare diversitate și însemnări. Se impun a fi menționate: protoma de mai mari dimensiuni, posibil de cal, un chip în profil spre stânga, un șir de capete ianiforme cu ambele profile interesante. În zona centrală mai lată, alături de figurile mai mari, unele înfățișate frontal, pot fi observate animale mici și păsări. În spațiul care precede capătul din dreapta sunt înfățișate: un cap de animal cornut de talie mijlocie (berbec?); sus imaginea unui animal de talie mijlocie și o pasăre, iar în planul inferior un pește, posibil un șarpe și un mic chip.

Putem presupune că animalele ilustrate în acest spațiu sugerau mediile – subpământean, terestru, acvatic și aerian – în care se manifesta puterea unei divinități (Pl. XXII, XXIII, XXIV).

D d₁ ↑ Pe această suprafață, șirul reprezentărilor descrise de la capătul superior către bază începe cu două chipuri afrontate. O parte a conturului amintitelor figuri servește și la schițarea a două căști pentru două dintre personajele care apar în registrul următor. Chipul de pe latura dreaptă are trăsături europene pe când la cel de la latura stângă prevalente sunt trăsăturile fizionomice extrem orientale. Între cele patru chipuri apare o protomă, probabil de bovideu, cu verigă în nas. Banda care succede această grupare este acoperită de chipuri în profil spre dreapta și o parte a unui cap de câine cu botul în aceeași direcție.

Pe banda următoare în preajma celor două laturi sunt ilustrate personaje care au ca acoperământ de cap bonete (căști?) conice iar pe mijloc o protomă ianiformă. Urmează o bandă îngustă cu scriere în relief și în preajma laturii drepte imaginea unei protome de animal, foarte probabil bovideu și un chip în profil.

Banda următoare are ilustrată pe latura dreaptă un chip, pe suprafața mediană însemnări, mici chipuri și obiecte greu de nominalizat. Secvența următoare este dominată de reprezentarea de pe latura stângă și la mijloc de interesantul grup de protome animaliere primele, foarte probabil, cabaline ilustrate în profil spre stânga iar la bază și în preajma laturii din dreapta păsări și un animal de talie mică.

Pe banda următoare apar chipuri în profil spre stânga și un chip pe latura dreaptă, în timp ce o parte a spațiului central este ocupat de protoma unui animal (bovideu?) în profil spre stânga. Pot fi remarcate de asemeni însemnări în relief și incizate. De la această îngustare a suprafeței până la capătul inferior al suprafeței, la cele două laturi și pe o parte a spațiului median apar chipuri în profil cu trăsături distincte, iar în centrul acestei mici suprafețe o protomă de cabalină în profil spre stânga și una de bovideu în profil spre dreapta. O altă protomă animalieră apare și pe banda cu o însemnare incizată.

d₂ → La capătul din stânga, apar chipuri în profil spre stânga, succedate de însemnări dispuse oblic, unele litere servesc și la conturarea figurilor. Un chip are ca acoperământ de cap o bonetă conică. Urmează o serie de figuri ianiforme în dispuneri foarte diferite, cu interesante și bizare combinații, scriere, chipuri asociate cu imaginea unei păsări în profil spre stânga parte dintr-o figură ianiformă cu minime adăugiri la unul din profile și o protomă de cal în profil spre dreapta.

În zona centrală, reprezentările în relief sunt mai bine realizate astfel că atât micile figuri, cât și cele de dimensiuni mai mari sau unele detalii sunt mai lesne vizibile.

În registrul superior apar figuri ianiforme cu ambele profile cu trăsături distincte și însemnări răspândite pe întreaga suprafață. În această primă secvență din zona centrală, sunt deosebit de expresive chipurile de la bază. Reprezentările continuă spre dreapta succedate de unele obiecte dificil de nominalizat, o pasăre în profil spre stânga, un cap de bovideu, însemnări, figuri ianiforme, un chip cu fața la cer și apoi la jumătatea inferioară un șir de animale de talie mică și mijlocie greu de nominalizat, ultima imagine de pe această suprafață fiind cea a unui porc mistreț.

d₃ ↓ La capătul superior pot fi observate însemnări dispuse orizontal la ambele laturi și oblic pe suprafața mediană. Șirul reprezentărilor începe cu imaginea unei protome de cabalină în profil spre stânga și mici capete de animale. În același registru apare un chip în profil spre dreapta și la cealaltă latură alt chip în profil spre stânga, ambele cu trăsături fizionomice distincte. Îi succede spre bază o bandă care conține însemnări și are ilustrate cel puțin trei protome de păsări în profil spre dreapta, la conturarea cărora sunt utilizate și literele unor însemnări. Secvența care precede zona centrală are de asemenea o interesantă reprezentare: imaginea unui cap de cal pe latura stângă și o complexă compoziție către latura dreaptă. La aceasta din urmă pot fi observate: un cap de cal capete de animale și păsări dificil de nominalizat. De semnalat iarăși tendința de a contura chipuri la segmente din cele mai diferite reprezentări. De pe direcția acestei secvențe coboară pe latura dreaptă imaginea unui personaj în profil spre dreapta, cu clare trăsături extrem orientale care are ca acoperământ de cap o bonetă emisferică devenită și suport pentru amintita reprezentare complexă din registrul superior. Îi succede o bandă cu scriere și imaginile unor protome de cabaline în profil spre stânga, însemnări și imagini pe latura din dreapta.

Pe banda următoare, alături de unele obiecte și însemnări, pot fi observate: în preajma laturii din dreapta până spre bază protome ianiforme și alte chipuri în profil spre stânga cele mai multe incizate, iar în preajma laturii stânga sunt înfățișate chipuri în profil spre stânga în relief.

d₄ ← În această ultimă poziție a piesei la capătul din stânga apare un cap de pasăre după care urmează șirul reprezentărilor umane și al însemnărilor incizate și în relief mai numeroase. Zona centrală, în preajma celor două benzi, este acoperită de o mare protomă ianiformă cu ambele profile cu trăsături distincte. Figura din stânga ar putea fi a unui tânăr, oricum personajul este imberb, iar cea din dreapta este a unui vârstnic. Chipurile de mare diversitate continuă până în preajma ultimei „gâtuirii” unde apar un chip în profil spre stânga și un grup de însemnări incizate și mai ales în relief care

acoperă o mare parte a spațiului. Suprafața are în ansamblu forma unui cap de animal.

Însemnările. Imposibilitatea unei stricte alăturări de imagini a majorității micilor inscripții a determinat menționarea separată de reprezentări pentru fiecare din suprafețele cercetate.

a₁ ↑ În relief: ΖΛ (Ζα), ΖΛΙ (Ζαι), ΖΙΛC (Ζιας), ΛΤΙC (Ατις), ΛΤΙ (Ατι), ΖΙ (Ζι). Incizate: ΖΙ (Ζι), ΖΟΛC (Ζοας), ΖΛ (Ζα), ΖΟ (Ζο), ΛΠΙΟC (Αριος), ΖΙΛΙC (Ζιας și Ζιλίς).

a₂ → În relief: ΖΙΖΛ (Ζιζα), ΛΤΙC (Ατις), Μ, ΖΛΤΙΛC (Ζατιας), ΖΙ (Ζι), ΤΑΤΛ (Τατα), ΖΛΙ (Ζαι). Incizate: ΙC (Ις), Λ, ΖΙ (Ζι), ΖΙ, ΛΤΙC (Ατις), Λ, ΖΟΛ (Ζοα), ΖΙΛΟC (Ζιαος sau Ζιλος).

a₃ ↓ În relief: ΖΙC (Ζις), ΖΛΙC (Ζαις), Α, ΖΛΙC, ΖΙΛΙ (Ζιαι), ΖΛΖΙ (Ζαζι), ΖΙΛ (Ζια), ΖΙ (Ζι), ΖΙΟC (Ζιος), ΖΙ (Ζι). Incizate: ΖΛ (Ζα), ΓΙC (Γις), ΛCΛΙC (Ασαις și Ασλις) cu C și Α într-o curioasă ligatură. ΖΛ (Ζα), ΖΟ (Ζο), ΖΙC (Ζις), ΛΤΙΖΙC (Ατιζις). Lustruire: ΖΛ (Ζα), ΖΙC (Ζις), ΛΖΙ (Αζι), ΤΙΛ (Τια), ΖΙ (Ζι), ΛΤΛΖΙ (Αταζι).

a₄ ← În relief: ΛΤΙC (Ατις), Λ, ΖΙ (Ζι), ΖΙ (Ζι), ΖΙC (Ζις), ΖΛΙC (Ζαις), ΖΛ (Ζα), ΖΟC (Ζος), ΛΖΛ (Αζα), ΖΙ (Ζι), ΖΙC (Ζις), ΛΖΛC (Αζας), ΤΛ (Τα), ΖΙ (Ζι). Incizate: ΛΤΙC (Ατις), ΛΖΛC (Αζας), ΖΟΖΙ (Ζοζι), ΖΛC (Ζας), ΖΛ (Ζα), ΤΛΙC (Ταις), ΛΖΙ (Αζι), ΛΤΙ (Ατι), ΖΟΗ (Ζοη), ΤΛ (Τα).

b₁ ↑ În relief: ΖΛ (Ζα), ΛΠΙC (Αρις), ΖΙ (Ζι), ΖΛ (Ζα), ΖΛΙC (Ζαις). Incizate: ΖΙC (Ζις), ΖΛ (Ζα).

b₂ → În relief: ΖΙ (Ζι), ΖΙC (Ζις), ΖΙ (Ζι), ΖΛ (Ζα), ΟC (Ος), ΖΛΖΙ (Ζαζι), ΛΤΛ (Ατα), ΖΛ (Ζα), ΖΛΖ (Ζαζ), ΖΛ (Ζα), ΖΟ (Ζο), ΖΟ (Ζο), ΛΤΙC (Ατις), ΤΙΛC (Τιας), ΖΙC (Ζις), CΙΖΛΙC (Cιζαις sau Cιζλις ?), ΖΙΛC (Ζιας), ΖΛΙΖΟC (Ζαιζος), ΖΙΛ (Ζια), ΖΛ (Ζα), ΖΙ (Ζι), ΖΙC (Ζις), ΑΖΙ (Αζι), ΖΛΙ (Ζαι), ΖΙ (Ζι), ΖΛ (Ζα), ΖΛΙΖΙ (Ζαιζι). Incizate: ΛΖΙC (Αζις), ΖΙC (Ζις), ΖΙΛ (Ζια), ΖΙC (Ζις), ΖΙΛ (Ζια), ΖΙ (Ζι), ΖΙΖΟC (Ζιζος), ΖΛΙC (Ζαις), ΓΙΛ sau ΓΙΖΙC (Για sau Γιζις), ΛΤΙ (Ατι), ΛΖ (Αζ), ΖΛ (Ζα), CΙ (Cι).

b₃ ↓ Incizate: ΖΙΛ (Ζια), ΖΛ (Ζα), ΖΙC (Ζις), ΖΙ (Ζι), ΤΛΙ (Ται), ΖΙ (Ζι), ΛΓΙ (Αγι), ΖΙ (Ζι), ΖΛ (Ζα), ΖΙ (Ζι). Lustruire: ΛΖΛ (Αζα), ΖΙ (Ζι), ΖΛ (Ζα), ΛΖΛ (Αζα).

b₄ ← Incizate: ΖΛΤΙΛC (Ζατιας), ΙΖΛ (Ιζα), ΖΙΟ (Ζιο), ΖΙ (Ζι), ΛΖΙΤΙ (Αζιτι), ΛΤ (Ατ).

c₁ ↑ În relief: Ζ, ΖΛΙC (Ζαις), ΖΙ (Ζι), ΖΙ (Ζι), ΖΛ (Ζα), ΖΛ (Ζα), ΖΙC (Ζις), ΤΛ (Τα), ΖΛΙC (Ζαις).

c₂ → În relief: ΖΛ (Ζα), ΛΖΙC (Αζις), ΛΤΙΤΛ (Ατιτα), ΖΙ (Ζι), ΓΡΙΖ (Γριζ), Ζ, ΖΛ (Ζα), ΛΖ. (Αζ.), ΖΙ (Ζι), ΖΛ (Ζα), ΖΛ (Ζα). Incizate: ΤΙΤΛ

(*Tita*), ΖΑΙC (*Zaiς*), ΖΙC (*Ziς*), ΑΡΙCΑ (*Apισα*), CΠA (*Cpa*), ΤΙΖΑ (*Tiζα*), ΙΖΑ (*Iζα*).

c₃ ↓ În relief: ΖΑΖ (*Zaζ*), ΖΙ (*Zi*), ΖΙC (*Ziς*), ΛΖΙ (*Aζi*), ΖΟΛ (*Zoa*), ΑΤΙΑC (*Aτιας*), Λ, ΖΙC (*Ziς*), Λ, ΛΖ (*Aζ*), ΤΑ (*Ta*), ΑΤΑ (*Aτα*), ΑΠΙ (*Api*). Incizate: Ζ, ΑΤΙ (*Aτι*), ΛΖΙ (*Aζi*), ΧΙΖΙΑC ? (*Χιζιας* ?), ΛΖ (*Aζ*), ΛΖΙ (*Aζi*). Lustruite: ΑΤΙC (*Aτις*), ΛΖΙΑC (*Aζιας*), ΛΖΙC (*Aζiς*), ΖΙΑ (*Zia*), CΑ (*Ca*), ΛΙΖΑ (*Aιζα* sau *Aιζα* ?), ΖΑ (*Za*), ΖΑΙ (*Zai*).

c₄ ← În relief: ΛΖ (*Aζ*), Ζ, ΖΑΙ (*Zai*), ΖΑΙ (*Zai*), ΖΙΑ (*Zia*), ΖΑ (*Za*), ΖΙΑ (*Zia*), ΛΖΙΑC (*Aζιας*). Incizate: ΑΙC (*Aiς*), ΛΖΛΟC (*Aζαος*), ΖΙΑ (*Zia*), ΖΙΖΑ (*Ziζα*), ΓΙΖΙ ? (*Γιζι* ?), ΖΑ (*Za*), ΖΑΙ (*Zai*), ΖΙ (*Zi*).

d₁ ↑ În relief: ΖΑ (*Za*), ΧΑ (*Xa*), ΖΑΙC (*Zaiς*), ΖΙΑ (*Zia*), ΖΑ (*Za*), ΑΤΙC (*Aτις*).

d₂ → În relief: ΖΙC (*Ziς*), ΤΟC (*Toς*), ΑΖ (*Aζ*), ΖΟΙC (*Zoiς*), ΖΙΑC (*Ziaς*), ΖΑΙC (*Zaiς*), ΖΙ (*Zi*), ΖΙΑ (*Zia*), ΖΙ (*Zi*), ΖΙ (*Zi*). Incizate: ΖΙ (*Zi*), ΜΙ ? (*Mi* ?), ΙΤ (*It*), ΖΑ (*Za*), ΖΑΙ (*Zai*), ΖΙC (*Ziς*).

d₃ ↓ În relief: ΖΑΙC (*Zaiς*), ΖΟ (*Zo*), ΖΑ (*Za*), ΖΑC (*Zaς*), ΗΙΖΙΑΛC (*Hiζιδας*) (A și C în ligatură), ΖΑΙC (*Zaiς*), ΖΙΤΑC (*Zitaς*), ΖΙΑC (*Ziaς*), ΤΑΙΖΑΖΙ (*Taiζαζi*), ΖΙ (*Zi*). Incizate: ΖΙ (*Zi*), ΑΤΙ (*Aτι*), ΛΖΙΑC (*Aζιας*), Π, ΖΟ (*Zo*), ΖΙ (*Zi*).

d₄ ← În relief: CΑΖΙΑ (*Caζia*), ΤΙ (*Ti*), CΟΙΖ (*Coiζ*), ΤΑΖΙC (*Taζiς*), ΑCΤΙ (*Aστι*). Incizate: CΙΑC ? (*Ciaς?*), ΖΑ (*Za*) ΖΟΑC (*Zoaς*), ΖΙ (*Zi*), ΖΥCΙΑC (*Zvσιας*) scris oblic, CΙΑC (*Ciaς*), ΖΑΤΑ (*Zata*), ΖΙ (*Zi*), ΖΑΙC (*Zaiς*), ΑΡΙC (*Apις*), ΖΑΙC (*Zaiς*).

P p₁ ↑ Pe o suprafață aproape circulară pot fi observate chipuri în profil, mai accentuat cel de la marginea din stânga, incizate și în relief. Însemnări: ΖΙΑ, ΖΙΑC, ΑΤΙ, ΑΤΙ, ΖΑΙC, ΖΙΑ.

p₂ → Chip cu fața la cer, chipuri în profil spre stânga și spre dreapta, figuri ianiforme incizate cu profilele distincte pe ambele laturi. Însemnări mai clare: ΖΙΑ, ΑΤΙC, ΖΑ.

p₃ ↓ Chip cu fața la cer, figuri ianiforme cu unele chipuri atent schițate personaje de vârste diferite, bărbați și femei. Însemnări: ΑΤΙC, ΖΑ și altele cu litere foarte mici și lectură incertă.

p₄ ← Chipuri incizate în profil spre stânga, chipuri în relief cu trăsături clare la marginea din dreapta. Însemnări: ΛΖΙ, ΑΤΑΙC, ΛΖΙΑC.

*
* *
*

Piatra cu aspect de cute nu a fost utilizată la ascuțirea unor unelte sau arme. Pe suprafețele laterale sunt gravate chipuri de bărbați și mai rar de femei, personaje cu fizionomii distincte.

Cele mai multe portrete sunt chipuri în profil, separate sau ca parte a unor figuri ianiforme. Portretele frontale ca și cele care nu înfățișează doar chipul – personaje portretizate bust – sunt de extremă raritate. Cât despre portretele întregi, din cauza sistemului de alcătuire a figurilor mari prin alăturarea unor imagini mici câteodată și a unor litere, sunt foarte puțin clare.

În această situație comentariile despre multe personaje au ca principală sursă trăsăturile fizionomice, adeseori acoperămintele de cap și în puține cazuri micile însemnări de pe chipul celui ilustrat.

Acoperămintele de cap sunt de o mare diversitate: bonete conice scunde, tiare, căciuli cilindrice, căciuli cilindrice cu vârful conic, căști, basmale, un personaj poartă un *pileus* etc. În măsura în care unele dintre acestea indică funcții și poziții sociale se cuvine să notăm basilei, preoți, militari, poporul de rând.

Sunt ilustrate următoarele animale: berbeci, boi, cai, câini precum și păsări și pești. Câteva dintre imagini, în anumite contexte, neatestat clar pe piesă, pot avea și semnificații simbolice.

În șirul impresionant de mici însemnări cu vocabule din domenii foarte diferite predomină antroponimele (getice, nord iraniene, grecești) sunt atestate teonime și toponime, dar nu lipsesc substantive comune, cuvinte obișnuite din viața cotidiană.

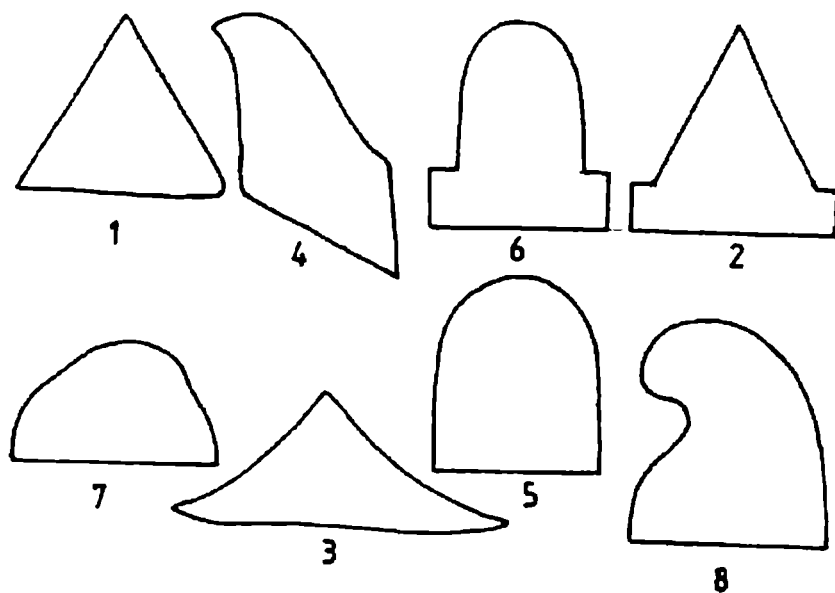
Care va fi fost utilizarea acestei piese? Capătul cu funcție de poanson cu reprezentările și însemnele menționate poate contribui doar la formularea unei ipoteze.

Pecetea putea fi aplicată pe piese de lut înainte de ardere eventual pe cele din metale maleabile (foițe de aur, argint, cositor, plumb). În această situație piesa ar fi putut aparține unui conducător, unui sacerdot fără a putea total exclude un meșteșugar.

Semnificația celorlalte însemnări – numele unor persoane, divinități, locuri, un tip de „jurnal” al personajului care deținea această piatră.

Cele menționate au fost gravate în timp, oricum au existat adăugiri căci nu urmează o singură direcție iar uneori chiar se intersectează. Intenția de a-i conferi ansamblului valori magice – cu puteri în toate cele patru direcții ar fi putut determina modul în care au fost gravate inițial imaginile și însemnările.

Prezența unui exemplar apropiat ca formă și foarte probabil ca destinație la Dumbrava (com. Ciurea, jud. Iași) găsit într-un mormânt (cf. supra p.) ne determină să considerăm că piese de acest tip cu funcții similare, diferită de cea de piatră de ascuțit au fost sau vor fi descoperite în toate așezările și publicarea lor va permite încheieri solid argumentate asupra utilizării lor.



Forma acoperămintelor de cap

B. Inscricții lapidare și ceramice din epoca romană

Pentru sfârșitul cetății getice și începutul stăpânirii romane la Barboși-Galați au fost propuse în ultimele trei decenii date diferite, cu unele aspecte apropiate de cele prezentate asupra aceleiași probleme la Tyras. Astfel, în opinia lui Nicolae Gostar, această nouă situație – rezultată în urma cunoscutele acțiuni ale lui Tiberius Plautius Silvanus Ælianus – s-ar impune a fi plasată în anii 62-66 p.Chr. Radu Vulpe corela importante schimbări cu prevederile păcii între Decebal și Domițian, prin care cel de al doilea ar fi dobândit stăpânirea unei părți a regatului lui Decebal, parte care includea și sudul Moldovei.

Unele piese descoperite în ultimul nivel dacic și situația stratigrafică stabilită prin săpăturile arheologice efectuate la sfârșitul deceniului al IX-lea și prima jumătate a ultimului deceniu din secolul trecut ș.a. și datarea corespunzătoare a Papirusului Hunt ne-au determinat să situăm începuturile prezenței efective romane în anii primului război dintre Traian și Decebal.

Oricum, prima inscripție lapidară romană la Barboși este din anii de domnie ai împăratului Traian (112 p.Chr.). Inscricțiile pe piatră descoperite la Barboși-Galați până în anul 1981 se încadrează prin conținut în categoriile: inscripții onorifice, votive și funerare.

Inscricții onorifice sunt închinat împăraților Traian, Hadrian, Commodus, Lucius Verus și Marcus Aurelius, lui Septimius Severus într-o epigrafă despre care avem doar mențiuni la cronicari (Pl. XXVIII/1-3, 6). În sfârșit, un mic fragment de marmură are o parte dintr-un text încadrabil în această categorie de epigrafe (Pl. XXVIII/4).

Din cuprinsul acestor însemnări ne sunt cunoscute numele a doi guvernatori ai Moesiei Inferior: P. Calpurnius Macer Caulius Rufus (112 p.Chr.) și Cosconius Gentianus (190-193/194 p.Chr.) și a doi consuli din 147 p.Chr. Largus și Messallinus.

Inscricțiile votive de pe două altare sunt închinat lui *Hercules Victor* (Pl. XXVI/4 și XXVII/4) și *Mithras* (Pl. XXVIII/5). Conform unei întregiri ipotetice posibil ca una dintre inscripțiile onorifice să fi fost închinată lui *Jupiter Optimus Maximus*. Religia de la Barboși-Galați și din zonă este reconstituită îndeosebi pe baza reliefurilor culturale.

În sfârșit cele 5 **inscripții funerare**, patru în latină și una în grecește, conțin date interesante utile cunoașterii componenței etnice a populației din secolele II-III p.Chr. la Barboși-Galați (Pl. XXVI/1, 2, 3; XXVII/4).

La inscripțiile funerare adăugăm doar un fragment interesant nu prin cele patru semne care le mai păstrează ci prin imaginile și însemnările care pot fi observate, rod al reutilizării probabil în perioada migrațiilor (Pl. XXVI/5 și XXVII/2). Un tabel de concordanță CIL – ISM V – *Civilizația romană* este la dispoziția celor dornici de a apela la una din surse.

<i>Civilizația romană</i>	<i>CIL, III</i>	<i>ISM, V</i>
1	777	292
2	–	293
3	7 515	295
4	–	294
5	–	–
6	–	–
7	7 517	299
8	–	296
9	–	221
10	7 514	297
	778	
11	1 587	301
	6 219	
12	6 220	302
13	12 486	298
14	779	304
15	–	303
16	–	300

A fost introdus în circulația științifică un important lot de inscripții ceramice: ștampile amforice (ΑΛ, ΑΣΚΛ, ΔΛ, ΔΙΟΜ, Δ, ΔΜ, ΕΓ, ΘΕΛ, ...ΝΤΟ, ΠΘ, ΠΛΑ, ΠΟΛ, ΠΟΣ, ΠΡ, ΡΟΥ–ΘΕΑ, ΡΟΥ – în relief; C, CI, ΗΜ, ΘΑ, ΛΟΥΚΙΟΣ, Ο, ΠΟΗ, ΠΟΝΗΡ – englife; ΒΑ, ΒΠ, ΔΦ, ΕΡΜ, ΗΕ, ΚΗ, ΜΙΘΡ, ΠΒΓ, δτ / πι / δχ – graffiti), pe *mortaria* (*Cassatus*, *Ismar*, *Theotimos*, Φιλήμων și Ζωτικός), pe *lucernae* (ARMENI, COST și ATIMETI, ΕΥΚΤΗΜΩΝ ΕΠΟΙΕΙ, FILVM (?), FORTIS, IANVARI, IEGIDI, OCTAVI, PROCLI, VETTI, ΚΑΡΠΙΟΥ și... ΡΟΥ), pe vase *terra sigillata* (OF ILL și PRIMITIVES) și nu în cele din urmă țigle cu ștampilele unor *vexillationes* din *legio I Italica* și *legio V Macedonica*, trupele auxiliare *cohors II Mattiacorum* și marinarii din *classis Flavia Mæsica*, graffiti (Pl. XXV).

După publicarea cărții *Civilizația romană* în anul 1981, o însemnată adăugire pentru ștampilele și însemnările pe ceramică este cuprinsă în stu-

diul apărut în anul 1996, pe care-l reproducem, adăugând la Barboși-Galați pentru secolele II-III p.Chr. două interesante piese inedite.

În continuare, sunt înfățișate descoperiri de inscripții pe ceramică în ordinea: I – *Tituli picti*; II. *Graffiti*; III – *Ștampile pe recipiente*; IV – *Ștampile tegulare*.

I. **Tituli picti.** Însemnările cu vopsea, neagră sau roșie, pictate de regulă pe gâtul și umărul recipientelor, *tituli picti* sau, cu un apelativ tot atât de frecvent utilizat, *dipinti* sunt relativ numeroase și au un conținut de mare diversitate.

1. O inscripție puțin obișnuită apare pe un fragment ($11,2 \times 8,3 \times 0,65$ cm) din zona gâtului unei amfore din pastă gălbuie pigmentată, acoperit cu o angobă tot gălbuie, o nuanță mai deschisă, găsit în locuința L₁N-81 la adâncimea de – 1,70 – 2,00 m din nivelul III al cetății geto-dacice (A – 1981; IAI – Inv. 1803). Însemnarea, cu litere cursive grecești de dimensiuni inegale (0,25 – 0,65 cm), și o monogramă (în. 1,35 cm) sunt pictate cu vopsea neagră (Pl. XXIX/6).

Primul rând începe cu *E*, a doua literă este π asemănătoare cu μ , iar a treia ι , formând prepoziția *ἐπί*. Următorul cuvânt are prima literă Δ cu ductul apropiat de un *A* culcat, formă frecventă în textele cursive, atât în secolul II a.Chr., cât și în secolul I p.Chr.¹, succedată de un grup de litere *iovv*, un *o* mai apropiat de forma literei sigma final lunar, ι și *ov* – alcătuiind așadar *Διονυσίου*, antroponimul *Διονύσιος* la cazul genitiv.

Deasupra acestui prim rând, începând din direcția literei *o* și mai puțin clar la înălțimea literei *v*, pot fi observate scrise oblic literele *ασtv*, acum puțin șterse, vopseaua având nuanță roșiatică. La capătul acestui rând, se mai disting, cu dificultate, alte litere: *Xwp*².

Monograma din r. 2 este formată dintr-o alăturare de litere neîntâlnită în textele inscripțiilor pe ceramică accesibile nouă. Pluralitatea semnificațiilor acestor monograme: numele abreviat al meșterului, o funcție în cadrul colectivității, conținutul recipientului etc.³ amplifică numărul lecturilor verosimile. Posibil ca pe hasta literei *P* să fie doar *N* în ligatură cu *E* – deci *NEP*,

¹ Kenyon, *The Paleography*, tabel după p. 128; Thompson, *Handbook*, tabel după p. 148; Gardhausen, *Griechische Paläographie*, pl. 1.

² Ambele au interesante posibilități de întregire. Dat fiind faptul că, obișnuit, la ștampile, numele precedat de *ἐπί* este al unui magistrat eponim, menționăm doar completarea *ἀστυ*[νόμου].

³ Larfeld, *Griechische Epigraphik*, p. 280-281; R.B. Ahmerov, *O klejmah keramičeskih masterov ellinističeskogo Hersonesa*, în *VDI*, 3 (37), 1951, p. 77-84.

dar nu pot fi excluse total variantele *AN*, *ΑΓΥ* sau *ΠΝ*. După *N*, posibil să fie *OE* sau *A* în ligatură cu *E*. În funcție de toate aceste lecturi verosimile, șirul vocabulelor rezultate ar putea fi *ΑΡΥΕ*, *ΑΡΓΙΕ*, *ΓΡΥΕ*, *ΝΕΡ*, *ΛΥΕΡ*, *ΠΥΕΡ*. Numele grecești care încep cu *ΝΕΡ* sau *ΝΕΡΙ* sau care au în componență aceste silabe sunt destul de rare⁴. Puțin probabilă, dar necesar a fi menționată totuși este întregirea *Νέρ(τ)ε(ρος)*, „inferior”, „care este jos” fie pentru a face cunoscută împărțirea conținutului recipientului, fie pentru indicarea unei ofrande pentru zeii infernului (*οἱ νέρτεροι θεοί*) sau pentru morți (*οἱ νέρτεροι*). În sfârșit, amintim că valoarea numerică a literelor *NPE* este 135 după cum există și posibilitatea despărțirii *NP* – 130 și *E* semn pentru μετροητής.

Dacă am admite că litera din vârful hastei este *O*, atunci grupul cu *οινος* poate fi o abreviere a cuvântului *οἰνόεις* – *οὔς* – *όεσσα*, – *οὔσσα*, – *όενοῦν* „de vin”, „făcut cu vin” (*οἶνος*). *Χωρ* are foarte multe posibilități de întregire. Însemnarea se încheie cu *Διοφίλω* – dativul antroponimului teoforic puțin frecvent *Διόφιλος*⁵.

Menționăm că sunt atestate numeroase inscripții pe ceramică care conțin declarații de adorare a unor zei, ex. *Ζεῦ φίλε* „Zeus, te iubesc” sau „Zeus, prietene” [literal]⁶, situație diferită însă în cazul de față. Estimăm că ne aflăm în fața unui al doilea antroponim.

Textul inscripției ar fi: *Ἐπὶ ἀστυ(νόμου) Διονυσίου / Νερί sive Οἶνε Διοφίλω*.

Inscripția de pe amforă poate fi cu mare probabilitate transcrierea parțială a unei ștampile rhodiene sau cnidiene. Un preot al lui Helios cu numele Dionysios este atestat la Rhodos între anii 200-180 a.Chr.⁷, dar nivelul *D₃* în care a fost găsit fragmentul de amforă, dacă apreciem că în mod sigur nu este deranjat, aparține sec. I p.Chr.⁸. Pe o ștampilă cnidiană mai târzie reîntâlnim de asemenea textul din r. 1 al însemnării⁹. Numele fiind de largă răspândire, soluțiile sunt mai numeroase. Cele câteva litere izolate dintr-o ștampilă, roase și acoperite de angobă, nu pot ajuta la o rezolvare sigură.

⁴ Pape-Benseler, *Wörterbuch*, p. 990 pentru *Νερία* și *Νερίος*; Zgusta, *Personennamen*, p. 345, § 815, între numele de persoană romane. Cel de față e echivalat cu lat. *Numerius*.

⁵ Pape-Benseler, *Wörterbuch*, p. 313.

⁶ *CIG*, IV, 8291.

⁷ *RE*, suppl. V, art. *Rhodos*, col. 837.

⁸ S. Sanie, *Cetățuia geto-dacică de la Barboși (I)*, în *ArhMold*, XI, 1987, p. 106.

⁹ Al. Avram și V. Sandu, *Toarte de amfore ștampilate din colecții particulare bucureștene*, în *SCIVA*, 39, 1988, 1, p. 56.

Transcrierea textului mai lung al unor ștampile, nu doar al unor nume, cunoaște puține analogii¹⁰ și ar fi la prima atestare între descoperirile de pe teritoriul actual al țării noastre.

2. Fragment de amforă din pastă cărămie, acoperită cu angobă gălbuie (lg. max. 4,15 cm; lt. max. 6,8 cm; gr. 1 cm), care păstrează cinci litere pictate cu vopsea neagră dispuse pe două rânduri. Fragmentul a fost găsit în cel de al III-lea nivel al cetățuiei dacice. Semnificația numerică a literelor ΛY – 430, POY – 570. Sunt și amfore pe care POY este abrevierea pentru antroponimele Ποῦφος , iar ΛY pentru Λύ(κ)ιος sau Λύκων (Pl. XXIX/2) (A – 1982; IAI – Inv. 1820).

3. Fragment din gâtul unei amfore de mari dimensiuni confecționate din pastă gălbuie pigmentată (în. 9 cm; diam. max. 15,5 cm; gros. 1,3 cm), care păstrează literele BA (în. 2,75 cm), cu duct unghiular, pictate cu vopsea neagră. Obișnuit, literele BA sunt abrevierea pentru Βασιλεύς ¹¹ (Pl. XXX/7) (A – 1982; IAI – Inv. 1818).

4. Fragment de vas din pastă cărămie (lg. max. 10 cm; lt. 6,35 cm; gr. 0,4 cm) care are pictate cu vopsea roșie litere dispuse pe două rânduri. În r. 1 $AVPI$ cu AVP în ligatură sau NPI și în r. 2 S . Pe același fragment este graffitată litera Δ mai probabil decât A (Pl. XXXI/5).

Între semnificațiile posibile menționăm: r. 1 $Av\rho$ formă atestată ca abreviere pentru Av\rho(ή)λιος – Av\rho(η)λίου și I cifra 10; r. 2 ς – 6 de înțeles sextari, deci o cantitate de $6 \times 0,547$, adică 3,282 l. În sfârșit, litera δ are valoarea numerică 4. Se cuvine a fi menționate pentru r. 1 și lecturile mai puțin probabile NP și I deci 50-100 și 10, sau NIP , „Anul victoriei” 100, deși în acest ultim caz succesiunea literelor nu este normală (A – 1982; IAI – Inv. 1825).

5. Fragment de amforă din pastă gălbuie (lg. max. 2,55 cm; lt. max. 7 cm; gr. 0,65 cm) pe care sunt pictate cu vopsea roșie literele ΓP (în. 1,9 cm). În cazul de față, cele două litere pot indica cifra 103, mai verosimil decât abrevierea unor cuvinte ca $\gamma\rho(\alpha\mu\mu\alpha\tau\epsilon\upsilon\varsigma)$ (Pl. XXX/1; C – 1985; IAI – Inv. 1830).

6. Fragment din gâtul unei amfore, de culoare cărămie, acoperită cu angobă albicioasă (lg. 9 cm; lt. max. 17 cm; gr. 1,5 cm) pe care sunt pictate cu vopsea roșie $Z\omega$ clare și complete (în. 3,5 – 4 cm) și $\pi\nu$ mai sus, tot pe direcția celei de-a doua părți a lui ω . În această situație opțiunea pentru o lectură $Z\omega\pi\nu[\rho\acute{\iota}\omega\nu]$ este mai verosimilă decât $Z\acute{\omega}(\tau\iota\kappa\omicron\varsigma)$, nume cu o frecvență mai însemnată (Pl. XXXI/6), care ar fi putut fi sugerat de primele litere (Inv. 1823).

¹⁰ Lang, *The Athenian Agora*, p. 47.

¹¹ Gardhausen, *Die Schrift*, p. 344.

7. Fragment din gâtul unei amfore din pastă gălbuie (lg. max. 12,7 cm; lt. max. 10,5 cm) care păstrează o inscripție cu vopsea roșie (în. 2,7 cm),

În poziția normală, semnul păstrat incomplet poate fi simbolul pentru cifra 1.000. Într-o altă poziție a fragmentului de vas, literele ΔH (în ligatură) pot fi abrevierea pentru Δημήτηρ, Δημήτρα, zeiță al cărei nume poate fi întâlnit pe inscripțiile ceramice din alte centre elenistice și romane¹² (Pl. XXX/2; C – 1985; IAI – Inv. 1828).

8. Fragment din gâtul unei amfore din pastă cărămizie (lg. max. 14 cm; lt. max. 10,5 cm; gr. 1 cm), care păstrează o parte din inscripția cu vopsea neagră HPA cu H și P în ligatură și hasta unei alte litere, foarte probabil K (în. 1,6 cm). Posibil să fie o imitare a unei ștampile de epocă romană care apare cu o astfel de grafie¹³. Cele patru litere ar putea fi abrevierea pentru Ἡρακλῆς, Ἡράκλειος, Ἡράκλειτος, Ἡρακλέων¹⁴ etc., teonim și antroponime bine atestate în însemnările de pe amfore, grație mării lor răspândiri timp de secole (Pl. XXXI/2; A – 1982; IAI – Inv. 1804).

9. Fragment din gâtul unei amfore din pastă cărămizie (lg. max. 9,5 cm; lt. max. 10,3 cm; gr. 0,7 cm) care are, către bază, pictate cu vopsea neagră, literele HPA (în. 1,9 cm). Teonimul Ἡρα are de asemenea o mare răspândire și pe inscripțiile amforelor care au circulat în epocile greco-elenistică și romană¹⁵, după cum cele trei litere pot reprezenta abrevierea vreunui antroponim de tipul celor amintite la prezentarea fragmentului precedent (Pl. XXXI/1; C – 1985; IAI – Inv. 1826).

10. Fragment din gâtul unei amfore (lg. 8 cm; lt. max. 10 cm; gr. 0,5 cm) care are pictate cu vopsea neagră literele cursive MO (în. 1,15 cm) (Pl. XXIX/5). Posibil ca ele să indice luna Mo(ονιχιών) – corespunzătoare lunii aprilie; modius (8,75 l) sau μ(ητρηταί) 70. (D – 1989; IAI – Inv. 1845).

11. Fragment din gâtul unei amfore din pastă roșie cărămizie (lg. max. 6,25 cm; lt. max. 7,7 cm; gr. 1,55 cm). Către bază este pictată cu vopsea neagră litera Π, al cărei corespondent numeric este cifra 80 (Pl. XXX/5; A – 1982; IAI – Inv. 1805).

¹² Tolstoi, *Grečesckie graffiti*, p. 26; Ju. A. Babinov, *Posvjatitel'nye graffiti iz Hersone-sa Tavričeskogo*, în *VDI*, 4, 1970, p. 77; V.V. Iailenko, *VDI*, 2, 1980, p. 81.

¹³ Tolstoi, *Grečesckie graffiti*, p. 78; R.B. Ahmerov, *op. cit.*, p. 83, n. 68.

¹⁴ Ștaerman, *Keramičeskie klejma*, p. 42, nr. 185, pl. 6/186; Y. Landau și V. Tzaferis, *Tel Istabah, Beth Shean: The Excavations and Hellenistic Jar Handles*, în *IEJ*, 29, 1979, 3-4, p. 152; Kadeev, Soročan, *Ekonomičeskie svjazi*, p. 43.

¹⁵ Lang, *The Athenian Agora*; Tolstoi, *Grečesckie graffiti*, p. 105; E.I. Solomonik, *VDI*, 1, 1973, p. 61.

12. Fragment din zona umărului unei amfore, din pastă cărămizie, cu mică în compoziție (lg. 7,2 cm; lt. 7,2 cm; gr. 0,65 cm) care păstrează o inscripție cu vopsea roșie. În r. 1 pot fi citite literele ΠΔ cu valorile numerice 80, respectiv 4, într-o grafie mai apropiată de scrierea cursivă și simbolul < pentru ½, deci 84 și ½. În r. 2 litera μ, a cărei valoare numerică este 40, indică probabil cantitatea rămasă, 21,38 l, dacă măsurătoarea a fost făcută cu sextari (D – 1989; IAI – Inv. 1846).

13. Fragment din gâtul unei amfore din pastă alb-gălbuie (lg. max. 9,3 cm; lt max. 8,1 cm; gr. 1,1 cm) care are pictate cu vopsea roșie literele ΠΒ din care s-a păstrat ⅔. Valoarea numerică indicată de cele două litere este 82, posibil sextari (44,854 l). Cele două litere alăturate sunt atestate și ca abreviere a numelui lunii calendaristice Π(άναμος) δ(έυτερος). MIG.

14. Fragment din partea superioară a unei amfore din pastă gălbuie, densă (lg. max. 5,8 cm; lt. max. 9,3 cm; gr. 0,75 cm), care păstrează două rânduri de inscripție cu vopsea roșie, scrise invers față de verticalitatea normală a amforei. Se disting în r. 1 litera Π întregă și E fragmentară, adică 85 posibil sextari și simboluri (în. 2,1 – 1,3 cm). În r. 2 IE adică 15, de presupus cantitatea rămasă. Dacă admitem că a fost măsurată în sextari, 8,205 l.

Faptul că literele și simbolurile din r. 1 sunt fragmentare impune prezentarea cel puțin a unei alte variante de lectură: Πν, semn pentru scădere, extragere; 7 – „rest” περίεστι ; I = 10 posibil și I; E – μετρητής – măsură. Aceste măsuri sunt echivalente cu două amfore, 39,39 l (C – 1985; IAI – Inv. 1824).

15. Fragment de amforă din pastă albicioasă (lg. max. 4,5 cm; lt. max. 3,4 cm; gr. 0,65 cm) având pictate cu vopsea roșie literele ΠΙ (în. 1,2 cm), cu valoarea numerică 110 (Pl. XXX/3; C – 1985; IAI – Inv. 1931).

16. Fragment de amforă din pastă albicioasă (lg. max. 6,35 cm; lt. max. 5,4 cm; gr. 0,65 cm) pe care este pictată cu vopsea roșie litera Π (în. 1,2 cm) a cărei valoare numerică este 80 (Pl. XXX/4; C – 1985; IAI – Inv. 1839).

17. Fragment de amforă din pastă gălbuie (lg. max. 6,8 cm; lt. max. 5,6 cm; gr. 0,8 cm). În preajma torții poate fi observată inscripția ΠΕ (în. 0,9 cm). Cele două litere alăturate apar și ca ștampile pe unele amfore¹⁶. Valoarea lor ca numere este 85, dar nu pot fi total excluse și completări (antroponime, nume de lună etc.) (Pl. XXX/6; C – 1985; IAI – Inv. 1832).

18. Fragment din corpul unei amfore de mari dimensiuni, din pastă gălbuie, pe care sunt frumos scrise cu vopsea roșie literele ΕΠΙ, de înălțime ine-

¹⁶ Sanie, *Civilizația romană*, p. 140, pl. 36/6.

gală (4,6 și 4,5 cm). *E* are ductul semicircular, iar *P* are de asemenea hasta curbă. În dreapta acestei însemnări sunt incizate patru semne IIVJ (în. 1,5; 1,8 și 3,1 cm).

Grupul de litere *EPI*, așa cum se prezintă sau cu ipotetice completări, poate avea semnificații diferite. În primul rând, valoarea numerică a celor trei litere este 115. Pot fi citate antroponime care încep cu această silabă, precum *Επιναρμα*, *Επιζας* etc.¹⁷. În sfârșit *Ἐπις*, zeiță care apare alături de *Ares* și *Athena* primind multe ofrande din partea luptătorilor¹⁸.

Însemnarea incizată, explicată cu fragmentul în poziție normală pentru lectura scrierii pictate, ar putea eventual indica extrageri succesive sau suma de 2,5 drahme.

Inversând fragmentul, se ivesc pentru aceste patru semne explicații raționale interesante, atât în situația în care le-am considera litere latine LAII – *Laii* sau *Læ*¹⁹, cât și în cazul, mai plauzibil, că au fost făcute tot de un grefon, semnele indicând scoaterea (*L*) a 30 (*A*) și apoi a încă două (*II*) măsurii de capacitate rămase neprecizate. În sfârșit, *L* este și abrevierea pentru *ἔτους* – an calendaristic și, în continuare, 32²⁰. MIG.

19. Fragment din corpul unei amfore din pastă gălbuie, puternic pigmentată (în. max. 4,9 cm; lt. max. 4,9 cm; gr. 0,8 cm), care păstrează două semne bo (I – în. 1,55 cm; lt. 1,35 cm; II – în. 1 cm; lt. 1,75 cm) a căror semnificație nu poate fi considerată pe deplin sigură (Pl. XXIX/1).

Privit în poziția normală verticală a amforei, primul semn este apropiat de cel utilizat pentru abrevierea cuvântului *Ἀρουρα* „cereale”²¹, iar litera *O* ar indica cifra 70, urmând probabil în continuare menționarea unității de capacitate în care a fost efectuată măsurătoarea, foarte probabil *κοτύλη*.

Semnul fiind foarte apropiat – nu identic – cu cel al amintitei abrevieri, se impune a menționa că rotind cu 180° fragmentul apar două din literele unei formule abreviate adesea întâlnită pe monumente sau urne funerare: *O(ssa) b(ene) q(uiescant)* sau *H(ic) o(ssa) q(uiescant)* (C – 1985; IAI – Inv. 1840).

20. Fragment din corpul unei amfore de dimensiuni mijlocii, din pastă gălbuie (în. max. 10,4 cm; lt. max. 15,5 cm; gr. 0,9 cm). La jumătatea supe-

¹⁷ Zgusta, *KIAPN*, p. 167 § 354-2 și 354-3.

¹⁸ *CIG*, IV, 6840, 7419, 7551, 8400. Nr. 7645 ca atribut al Afroditei. *RE*, VII₁₁, s.v. *Eris*, col. 463-465.

¹⁹ Despre populația tracă *lai*, cf. R. Vulpe, *DID*, II, București, 1968, p. 143, 199-200 *passim*; E. Doruțiu-Boilă, s.v. *lai* (lat. *Lai*), *DIVR*, p. 365.

²⁰ Gardthausen, *Die Schrift*, p. 341, n. 4.

²¹ *Ibidem*, p. 341.

rioară a fragmentului, unde poate fi observată și o parte din baza torșii, s-au păstrat mai multe însemnări cu vopsea roșie. Unele discontinuități care apar la câteva litere sunt datorate ștergerii vopselei și modului în care a fost efectuată scrierea. La aceasta se adaugă faptul că în compunerea literelor mari există însemnări cu litere mici, cele mai multe ilizibile.

Fără a exclude total ipoteza că inscripția trebuie citită ținând seama de poziția verticală, normală a amforei, se impune și prezentarea altor variante de lectură, fie și pentru faptul că sunt cerute de lectura însemnărilor din stânga sus.

I – În r. 1 poate fi Π și A în ligatură (=81) sau cifra 900 Ξ (ζ =7) și deci 907; r. 2 semn pentru adăugire și în r. 3 semn pentru $\xi\epsilon\sigma\tau\eta\varsigma$ și Π (=80).

II – În r. 1 apar literele A și ζ cu valoarea numerică 36 din care se extrage (r. 2) 5 $\xi\epsilon\sigma\tau\alpha\iota$ (r. 3).

În această poziție a fragmentului pot fi citite în parte și însemnările grupate în stânga sus. Literele sunt mult mai mici (în. 0,55 cm), unele puțin șterse. Se poate citi totuși *BAPIC* și *Z*. Posibil *Bᾱρις* „barcă” și ζ = valoarea numerică a literei este 7. Deasupra acestui rând sunt lizibile doar literele *N.φθ*. Completarea *Νάφθα* sau *Νάφτη*, un tip de bitum, rămâne ca una din multiplele posibilități de lectură.

III – În sfârșit, a treia variantă, într-o altă poziție a amforei, ar putea indica *YZ* (= 407) din care se scade (r. 2) *Tε* (305) sau extracții succesive de 7 în r. 1 și de 5 litri (*λίτραι*).

Este singurul fragment la care întâlnim această bizară situație cu cel puțin trei posibile soluții (*A* – 1982; *IAI* – Inv. 1821).

21. Fragment din gâtul unei amfore din pastă gălbuie pigmentată (în. max. 5,6 cm; lt. max. 5,5 cm; gr. 0,8 cm) care păstrează trei rânduri dintr-o inscripție fragmentară pictată cu vopsea roșie (Pl. XXX/8). Literele din r. 1 și 3 sunt incomplete, iar grosimea inegală a ductului lor sporește dificultatea întregirii.

În r. 1 apar literele *A* și *Y*, cea de-a doua doar jumătatea inferioară. Valoarea lor ca numere este 530. Mai puțin probabil ca ele să fie prima silabă a unui antroponim.

În r. 2 pot fi citite literele *PEOΞ*, primele trei formând cifra 175, ultima abreviere pentru $\xi\epsilon\sigma\tau\alpha\iota$ ($\xi\epsilon\sigma\tau\eta\varsigma$), *sextarius*. Într-o altă variantă de lectură ar putea fi *PE* (= 105) și $\omicron\zeta[\omicron\varsigma]$ – oțet, eventual $\omicron\zeta[\acute{\epsilon}\lambda\alpha\iota\omicron\nu]$ – oțet amestecat cu ulei.

În r. 3 apar literele incomplete *Π*, *E* sau Θ și *M* a căror valoare numerică este 145 sau 149 dacă admitem că este Θ . Faptul că deasupra lui μ se poate

distinge și *o* ne determină să adăugăm la lectura *ΠΕ* sau *ΠΘ* câteva din multiplele abrevieri ale lui *μ* suprapus de *o*; *ῥμοιον* (egal); *μονάς* (unitate); *μοῖρα* cu multiplele sensuri, între ele și parte. Ultimele două au egale îndreptățiri de a fi luate în seamă în lectura micii inscripții (A – 1982; IAI – Inv. 1829).

II – **Graffiti**. O altă grupă de inscripții pe ceramică obținute prin incizii, câteva în pastă crudă, cele mai multe după ardere, este bine reprezentată și la Barboși.

Graffiti apar alături de *dipinti* și ștampile sau izolat și cunosc aceeași varietate a conținutului, implicat a destinației: de la simple indicații de capacitate, la antroponime, teonime, la declarații de atașament față de alte persoane sau față de vreo divinitate.

Răspândirea acestei mostre de grafomanie, benefice pentru noi, este ilustrată și de numeroasele cărți și studii ample care le-au fost consacrate, care înmănușează descoperiri din unele așezări sau întregi zone ale antichității clasice²².

1. Fragment de amforă cărămizie roșietică (lg. 11,2 cm; lt. 6,3 cm; gr. 1 cm) care are graffitată într-o clară scriere cursivă antroponimul *GAIVS* (Pl. XXXII/2 și XXXIII/6). Literele sunt inegale ca înălțime (*G* – 3,65 cm; *A* – 1,3 cm; *I* – 1 cm; *V* – 0,95 cm și *S* – 2,55 cm). *A* este fără bara mediană și *S* este puțin unghiular.

Gaius este bine cunoscut în onomastica romană *praenomen*²³, dar și ca *nomen gentile*²⁴ și *cognomen*²⁵ cum trebuie considerat în cazul de față. Mica inscripție adaugă un nou antroponim latin celor deja cunoscute la Barboși (C – 1985; IAI – Inv. 1838).

2. Fragment din corpul unei amfore din pastă cărămizie (lg. max. 4,6 cm; lt. max. 3,8 cm; gr. 1 cm) care are incizate literele *IA* (în. 1,35 cm), *A* cu bară mediană unghiulară (Pl. XXXIII/2). Cifra indicată de cele două litere, 11, poate fi mențiunea capacității sau a cantității care se afla la un moment dat în recipient: $11 \times 0,728 = 8,008$ l, dacă apreciem că cifra avea în vedere ξέστρατ sau 6,017 l – $11 \times 0,547$ cu măsurătoarea în sextari romani (A – 1981; IAI – Inv. 1806).

²² Cf. n. 12. la care pot fi adăugate: *Graffiti antičnogo Hersonesa* (red. resp. E.I. Solomonik), Kiev, 1978; Galsterer, *Die Graffiti*.

²³ *CIL*, III, 676, 1272, 2577, 3456, 6156.

²⁴ *CIL*, III, 2353.

²⁵ *CIL*, III₂, 870, 1237 bis, 4197, 4259, 7681, 7930, 13761; H. Krummrey, *Inschriften*, în *Klio*, 47, 1966, p. 366-367; Kajanto, *The Latin Cognomina*, p. 20, n. 2; p. 40, *cognomina* derivate din *praenomina*, p. 172.

3. Fragment din gâtul unei amfore din pastă gălbuie pigmentată (lg. max. 5,15 cm; lt. max. 6,25 cm; gr. 0,9 cm) care are incizate înainte de ardere ΞA (în. 1,2 cm). Primul semn este simbolul pentru $\xi\acute{\epsilon}\sigma\tau\alpha\iota$, iar A indică cifra 30. Capacitatea amforei era așadar de 30 $\xi\acute{\epsilon}\sigma\tau\alpha\iota$, adică 21,84 l. Același simbol este uneori utilizat și pentru a indica $\acute{\upsilon}\pi\acute{o}$ – „sub” sau $\acute{\epsilon}\lambda\acute{\alpha}\sigma\sigma\omega\nu$ „mai puțin” (Pl. XXIX/3; A – 1981; IAI – Inv. 1807).

4. Fragment din gâtul unei amfore, foarte probabil de mari dimensiuni (în. max. 8,8 cm; lt. max. 4,6 cm; gr. 1,75 cm), care are incizate două litere (Pl. XXXII/5; XXXIII/8). Din prima s-a păstrat doar o hastă verticală și sunt mai multe posibilități de completare. Cea de-a doua literă, K , are o formă întâlnită adeseori în scrierea cursivă. Menționăm că valoarea indicată de litera K este 20 (A – 1981; IAI – Inv. 1808).

5. Fragmente într-o amforă de mari dimensiuni, confecționată din pastă cărămizie (lg. max. 11,2 cm; lt. max. 8,8 cm; gr. 0,95 cm), care are incizate literele: MA și MH (în. 4,5 cm) dispuse pe două rânduri (Pl. XXXII/6; XXXIII/7). Literele cu ductul sigur, incizate de un iscusit caligraf, ca și în cazul lui *Gaius*, sunt unghiulare și au hastele din stânga prelungite. Valoarea numerică a literelor MA este 41, iar MH – 48. Se poate deci presupune o adăugire la cantitatea inițială.

Dacă măsurătoarea s-a făcut în sextari, în primul caz sunt 22,427 l, iar în cel de-al doilea, 48 sextari = 26,256 l = 1 *quadrantal* = 1 *amphora*. Mai puțin probabilă lectura care ar conferi însemnării o semnificație culturală păgână de tipul $M(\epsilon\gamma)\acute{\alpha}(\lambda\eta) M\acute{\eta}(\tau\eta\rho)$ sau creștină. Abrevierile pentru amintitele vocabule sunt, de altfel, MI , respectiv MP (A – 1980; IAI – Inv. 1809).

6. Fragment din gâtul unei amfore de culoare cărămizie (lg. max. 5,3 cm; lt. max. 11,2 cm; gr. 0,75 cm) care are incizate literele $ΠΕ$ (în. 1,45 cm) păstrate incomplet (Pl. XXXII/7 și XXXIII/5). Sunt cunoscute ștampile și *dipinti* cu însemnări similare. Valoarea numerică a celor două litere este 85 (A – 1981; IAI – Inv. 1811).

7. Fragment din corpul unei amfore de culoare cărămizie (lg. max. 8,05 cm; lt. max. 11,2 cm; gr. 0,75 cm) care are incizate literele $ΠΙΙΕ$ (în. 0,75 – 1,15 cm) (Pl. XXXII/4; XXXIII/4). Este posibil ca însemnarea să fi fost o parte din frecventul îndemn „ $\pi\acute{\iota}\epsilon$ ” aici constatând un ι în plus $\pi\iota \langle \iota \rangle \epsilon$ [$\acute{o}\tilde{\iota}\nu\acute{o}\varsigma$ $\kappa\alpha\lambda\acute{o}\varsigma$] „bea, vinu-i bun”²⁶.

²⁶ Al. Suceveanu, *StCl*, 6, 1965, p. 282. O „variantă”: $\pi\epsilon\tilde{\iota}\nu\eta$ $\epsilon\upsilon\phi\omicron\rho\alpha\acute{\iota}\nu\omicron\upsilon$ „bea, bucură-te” publică E. I. Solomonik, *VDI*, 1, 1973, p. 61.

Se impune a fi menționată și o altă posibilă lectură: $\pi(\epsilon\rho\acute{\iota}\epsilon\sigma\tau\iota)$ rest, II – două, E simbol pentru $\mu\epsilon\tau\rho\epsilon\tau\acute{\alpha}\iota$ – măsuri, totalizând 3 *amphoræ* (A – 1981; IAI – Inv. 1810).

8. Fragment de vas din pastă cărămizie, acoperit cu firnis roșiatic și decor în val obținut prin lustruire (lg. max. 4,5 cm; lt. max. 4,8 cm; gr. 0,55 cm), care are incizate literele cursive cu duct sigur *SEX* (*S* – în. 3,65 cm; *E* – 2,2 cm; *X* – 1,8 cm). Cele trei litere formează foarte probabil prima parte a unui antroponim de tipul *Sextus* (*Sextianus*, *Sextilius*, *Sextius/a*, *Sextiola*, *Sextula* etc.)²⁷ atestat pentru prima dată la Barboși (Pl. XXXII/1 și XXXIII/1; A – 1982; IAI – Inv. 1813).

9. Fragment dintr-un vas cu marginea dreaptă puțin evazată, din pastă cărămizie. Suprafața exterioară prezintă urmele unei acoperiri cu angobă roșie (lg. max. 3,7 cm; lt. max. 6,7 cm; gr. 0,4 cm). Fragmentul păstrează o parte dintr-o reprezentare și o inscripție graffitată. Cele câteva incizii dispuse circular pot sugera că în zona centrală era înfățișat un cap încununat cu raze, posibil *Sol*. Pe fragment se poate distinge o parte dintr-un cerc (diam. 1,35 cm) deasupra căruia au fost graffitate literele *Y* și *N* (în. 0,6 – 0,8 cm) și la capătul însemnării *H*, posibil *IH* și *X* (în. 0,65 și 1,45 cm).

S-ar putea ca prima parte să fie conjuncția *oŭv*, cu multiple semnificații, aici „cel puțin” și în continuare *H* sau *IH*, deci 8 sau 18 *X* denari. Dificil de completat textul, ca și imaginea. Dacă excludem valoarea de literă pentru *O*, celelalte două litere indică numărul 450.

Faptul că semnul pentru denari apare adeseori înaintea numeralului obligă și la o lectură a însemnării cu buza vasului în jos. Șirul începe cu simbolul pentru denari și continuă cu *IH* în ligatură. Linia care suprapune pe *H* e prea mare pentru a fi interpretată ca indicația „mii”. Urmează alte ligaturi care apropie grupul de litere *OINA* (*οινα*) de o monogramă. Vocabula (*oŭva*), aș cu înțelesuri identice cu *oŭvη, ης* „butuc de viță” și „vin” în dialectul dorian, sugerează și spațiul de origine al celui care a făcut însemnarea (A – 1982; IAI – Inv. 1812).

10. Fragment de amforă cărămizie (în. max. 6,25 cm; lt. max. 6,2 cm; gr. 0,85 cm) care are incizate literele *CH*, prima incompletă, și simbolul Δ (în. 1,2 cm) (Pl. XXXII/3 și XXXIII/3). Valoarea ca numere a celor două litere este 208, iar simbolul poate fi reîntâlnit atât pentru indicarea „drahme”, dar și pentru $\frac{1}{2}$. Trebuie avute în vedere ambele posibilități de lectură (Inv. 1814).

²⁷ Kajanto, *The Latin cognomina*, Index, p. 411.

11. Fragment de cană din pastă cărămizie, acoperită cu angobă roșie, cu marginea ușor evazată, (în. 6,85 cm; lt. max. 4,45 cm; gr. 0,45 cm), pe corpul căreia au fost incizate mai multe litere, între care întregi s-au păstrat *AM* (în. 2,35 cm, respectiv 1,05 cm), și parțial alte două, probabil *E* și *A*. Ar putea fi o însemnare de tipul [AMO T]E AMA[ME]²⁸ (C – 1985; Inv. 1843).

12. Fragment dintr-o amforă mare, din pastă roșiatică, cu bucățele de calcar și mică în compoziție (în. max. 6,7 cm; lt. max. 5,2 cm; gr. 1,15 cm) pe care sunt incizate literele *AP* în ligatură și o a treia literă *Π* din care s-au păstrat doar hastele verticale (în. max. 4,8 cm). Cele trei litere în ligatură apar pe recipiente din Chersonesul Tauric încă din sec. IV – III a.Chr. și apoi pe monede până în sec. II p.Chr., ca abreviere a cuvântului *Παρθένωι*, indiciu că este dedicată zeiței fecioare – *Athena*²⁹. MIG.

13. Fragment de tepsie *terra sigillata* (în. 2 cm; lg. max. 7,8 cm; gr. 0,45 cm), din pastă cărămizie cu firmis de culoare roșiatică (fig. XXIX/7). Marginea prezintă un decor perlat care încadrează *S*-uri despărțite cu puncte. Pe fragment este incizată litera *H* – a cărei valoare numerică este 8 (C – 1985; IAI – Inv. 1834).

14. Fragment din gâtul unei amfore din pastă roșiatică (în. 7 cm; lt. 5,5 cm; gr. 1,2 cm) care are incizate literele *PA* (în. 3,9 cm;) și *ε* (în. 2 cm). Posibil să indice cifra 135 sau 130 μετροηται. MIG.

15. Fragment dintr-un vas din pastă roșiatică (în. max. 4,8 cm; lt. max. 5,4 cm; gr. 0,65 cm), acoperit cu o angobă brună-maronie, care păstrează o parte dintr-o însemnare. Numai două litere sunt întregi, completarea celor de la extremități păstrează un grad mare de probabilitate (IAI – Inv. 1815).

Propunem întregirea [*Aure*]lian(us). Lecturile ZIAN (*Zlav*) sau ZIΛΛ (*Zila*) ni se par mai improbabile. Însemnările lizibile obținute prin lustruire sunt ATIAS și MAXIM(us) (A – 1982; IAI – Inv. 1815).

16. Fragment de vas din pastă brună, densă (în. 3,8 cm; lt. 5,6 cm; gr. 0,7 cm), cu o urmă de angobă roșiatică la exterior (Pl. XXIX/4). Fragmentul păstrează două grupuri de câte două litere (în. 1,3 cm – 1,6 cm): *VR* și *ET*. La partea superioară a literei *R*, incizia este mai puțin profundă și ar duce și către lectura *VK*. Ne aflăm în fața unei scrieri latine în care *VR* poate fi terminația vreunui cuvânt ca [*Aug*]ur sau abrevierea vreunui antroponim [*A*]u-

²⁸ Cf. *CIL*, XII, 5692; 5693₁₃; *passim*; XIII₂, 10018₁₄; 10024₄₀ etc., text incizat pe diferite obiecte din materiale semiprețioase sau pe vase ceramice.

²⁹Ju. A. Babinov, *op. cit.* (*supra*, n. 12), p. 74; Solomonik, *Graffiti*, p. 6-7, 102-103.

r(elius). Însemnările obținute prin lustruire păstrează doar litere disparate (A – 1982; IAI – Inv. 1816).

III. **Ștampile pe recipiente.** Numărul amforelor și al altor vase cu ștampilă recent descoperite este relativ mic.

1. Fragment dintr-o amforă cu gâtul larg, din pastă gălbuie pigmentată (în. max. 7,55 cm; lt. max. 13 cm; gr. 1,5 cm), care păstrează la extremitatea dreaptă, într-un cartuș rectangular (în. 1,2 cm), ștampila în relief ΔIO (în. literelor 0,9 cm) (Pl. XXXI/4), posibil o parte din numele lui $Z\epsilon\acute{\upsilon}\varsigma$ (gen. $\Delta\iota\acute{o}\varsigma$)³⁰. Ștampile asemănătoare au mai fost găsite la Zavestnoe și în Crimeea³¹ (A – 1981; IAI – Inv. 1802).

2. Fragment din gâtul unei amfore din pastă cărămizie (în. max. 5,4 cm; lt. max. 3,2 cm; gr. 0,9 cm) cu o parte dintr-o ștampilă în relief, în cartuș rectangular (în. 1,2 cm). S-au păstrat literele *EY* (în. 0,75 cm) și o parte dintr-o altă literă (Pl. XXXI/3). Completarea probabilă *Ευφράνορος*³². De altfel, între antroponimele întâlnite în inscripțiile de pe amfore sunt relativ numeroase cele care au prima silabă *Ev*³³ (C – 1985; IAI – Inv. 1834).

3. Fragment din partea inferioară, cu inelul de susținere al unui vas lucrat la roată din pastă cenușie, bine arsă (lt. 8,6 cm; în. max. 3,2 cm; gr. 0,31 cm). O parte din suprafața vasului, foarte probabil cană, a fost acoperită cu un firnis maroniu (Pl. XXXI/7). La interior, într-un cartuș în formă de *tabula ansata* (1,35 × 0,7 cm), pe două rânduri suprapuse, apar literele *MHNO* în r. 1 și *KPITOIY* în r. 2. Numele *Μηνόκριτος*, bine atestat în onomastica greacă³⁴, nu este cunoscut între fabricanții de vase în limitele informațiilor care ne-au fost accesibile (Ba. 1985, cas. I, latura NE, – 1,70 m, D₂; A – 1982; IAI – Inv. 1817).

IV. **Ștampile tegulare.** *Legiunea a V-a Macedonica*. Țigle și cărămizi cu ștampila acestei legiuni au fost descoperite în *castellum* și în castru, iar unele au fost reutilizate și în complexe datate în perioada în care legiunea era deja cantonată la Potaissa. Dacă la publicarea studiului lui N. Gostar singurul tip de ștampilă cunoscut era LEG V MAC cu MA în ligatură³⁵, în

³⁰ Ju. A. Babinov, *op. cit.*, p. 75.

³¹ Štaerman, *op. cit.* (*supra*, n. 14), p. 40, pl. 5/147; R.B. Ahmerov, *op. cit.*, p. 66; Kropotkin, *Rimskie importnye*, p. 11.

³² A. Dumont, *Inscriptions céramiques en Grèce*, Paris, 1872, p. 95.

³³ V. V. Kropotkin, *op. cit.*, p. 11; T.N. Vysotskaia, *VDI*, 4, 1978, p. 72.

³⁴ H. Solin, *Die Namen der orientalischen Sklaven in Rom*, în *L'onomastique*, p. 216, n. 2.

³⁵ N. Gostar, *Unitățile militare din castellum roman de la Barboși*, în *Danubius*, I, 1967, p. 108-109.

cursul cercetărilor ulterioare au fost găsite ștampile întregi sau fragmentare cu LEG V M (Pl. XXXIV/3 și XXXV/3) și foarte probabil LVM³⁶. Cele mai numeroase rămân ștampilele *Leg V Mac* cu sau fără o liniuță deasupra lui V (Pl. XXXIV/1, 5). Ultima campanie adaugă încă o țiglă fragmentară care păstrează din ștampilă (1) doar LEG și o parte din V (Pl. XXXV/1). După înălțimea literelor ar fi de întregit cu mare probabilitate LEG V MAC.

Classis Flavia Mæsica. Unitatea de marinari a cărei prezență este atestată în numeroase centre ale zonei ponto-danubiene³⁷ are pe țigle, olane și cărămizi ștampile de o mare varietate³⁸. La Barboși sunt atestate doar o mică parte dintre aceste tipuri de ștampile: CL FL M și CL FL MY imprimate cu cel puțin patru ștanțe cu formele literelor și asocierea lor diferită (Pl. XXXIV/2, 4,6-9). La una dintre ștampile poate fi remarcată completarea cu litere mai mici la *My(sica)* pentru *Mæsica*. Țiglele și olanele cu ștampila acestei unități se numără printre descoperirile relativ rare și poziția lor stratigrafică nu confirmă deocamdată afirmația referitoare la participarea marinarilor la construcția *castellum*-ului.

Nr. crt.	Dimensiunile maxime ale fragmentelor păstrate			Dimensiunile cartușului		Înălțimea literelor						
	lung.	lăț.	gros.	î.	lăț.	L	E	G	V	M	A	C
1	9,7	7,5	2,9	3,6	–	2,40	2,40	2,40	–	–	–	–
2	7,5	6,4	2,1	3,7	–	2,35	2,35	2,35	2,20	2,35	2,35	2,35
3	27	21	2,75	3,6	–	2,40	2,40	2,40	2,20	2,40	2,40	–
4	16,3	9,1	2,6	3,6	8,75	2,45	2,45	2,45	2,20	2,45	2,45	–
5	16	11	2,8	3	–	–	–	–	2,50	2,50	–	–

De menționat reutilizarea unor țigle cu ștampila CL FL MY într-o construcție funerară la est de *castellum*³⁹.

Între țiglele ștampilate descoperite cu prilejul săpăturilor arheologice, cele mai numeroase sunt ale cohorței a II-a a Mattiacilor, prezentă vreme îndelungată la Barboși-Galați⁴⁰. Doar o mică parte dintre țiglele cohorței au fost

³⁶ Sanie, *Civilizația romană*, p. 89; ISM, V, 305; Emilia Doruțiu-Boilă, *Despre cărămizile cu ștampilă ale legiunilor V Macedonica și XI Claudia la Dunărea de Jos și pe litoralul nordic al Mării Negre*, în SCIVA, 41, 1990, 3-4, p. 260, fig. 261 și 286, n. 15.

³⁷ E. Condurachi, în *Actes du IX^e Congrès International d'études sur les frontières romaines (Mamaia, 6-13 septembre 1972)*, București-Köln-Viena, 1974, p. 84-88.

³⁸ Aricescu, *Armata*, p. 70-71.

³⁹ M. Brudiu, *Un cavou roman descoperit la Galați*, în SCIVA, 27, 1976, 1, p. 90, fig. 4/2.

⁴⁰ N. Gostar, *op. cit.*, p. 108-111.

publicate și nu toate cu datele complete ⁴¹. Analiza principalilor parametri a 16 țigle șampilate (cf. tabelului) descoperite în complexe arheologice nedestruite, selecționate dintre cele 60 de exemplare ⁴² existente din campaniile anterioare, permite formularea unor constatări (Pl. XXXV/2, 4-8).

a) Literele COH II MATT, imprimate negativ, sunt încadrate de cartușe de formă rectangulară.

b) Literele COH imită de regulă scrierea monumentală; sunt frumos aliniate și bine proporționate. Numeralul ordinal II are obișnuit înălțimea literei H și este încadrat de două puncte.

c) În ceea ce privește literele MATT, abrevierea pentru *Mattiacorum*, cu excepția unei singure ștampe, sunt mai apropiate de caracteristicile scrierii cursive. Pe unele ștampe pot fi observate puncte după A, ca și după primul și al doilea T. M are hastele laterale înclinate, una dintre ele prelungită, iar vârfulurile unghiurilor ajung uneori până la linia superioară a cartușului. A apare totdeauna fără bara mediană și adeseori cu una dintre haste prelungite. Primul dintre cei doi T are forma obișnuită, iar cel de-al doilea are doar prima jumătate a barei orizontale.

Sus-amintitele constatări îndreptățesc unele considerații:

1. După forma și înălțimea literelor rezultă că pe țigle au fost aplicate cel puțin 4 tipuri de ștampe.

2. Ștampele au fost imprimate „retrograd”. Imprimarea negativă poate fi regăsită pe țiglele altor legiuni, trupe auxiliare sau pe *tegulae privatae* din Moesia Inferior și Dacia și din alte provincii, dar pentru *cohors II Mattiacorum* ea reprezintă o variantă unică ⁴³.

⁴¹ Gh. Ștefan, *Dacia*, 5-6, 1935-1936 (1938), p. 344-345, fig. 4/17; Al. Barnea, *Descoperiri arheologice noi în preajma cetății Dinogetia*, în *SCIIVA*, 25, 1974, 1, p. 111; S. Sanie, I.T. Dragomir, Ș. Sanie, *Noi descoperiri de ceramică romană cu inscripție în Moldova*, în *SCIIVA*, 26, 1975, 2, p. 190; Sanie, *Civilizația romană*, p. 90.

⁴² Au fost selectate țiglele șampilate găsite în complexe arheologice clare și bine datate. Dintre țiglele cu șampilă similară descoperite în același complex a fost menționată doar cea care avea ștampla mai bine păstrată.

⁴³ Sunt cunoscute atât țiglele cu ștampla unor legiuni, cât și cele ale unor unități auxiliare pe care ștampele au fost imprimate normal sau negativ, ex.: *Leg IV FF* imprimare normală, *IDR*, III/2, 389 a-b și negativă 389-c; *Leg XIII G* imprimare normală *IDR*, III/2, 541, 1-4 și negativă 541, 10; *Coh(ors) I Bra(caraugustanorum)* *IDR*, III/4, 329 normală și 336 negativă; *Coh(ors) His(panorum)*, *IDR* III/4, 339 normală și 339, negativă. Această problemă va fi reluată și la prezentarea ștampei următoare, astfel că nu amplificăm numărul exemplor.

3. Diferența dintre ductul primelor 5 și a ultimelor 4 litere ar putea indica faptul că ștampila a fost confecționată cu două ștanțe, cea cu literele MATT fiind executată mai stângaci.

4. Toate ștampilele cu *cohors II Mattiacorum* au fost aplicate în exclusivitate pe țigle ⁴⁴.

5. Fără a putea stabili o cronologie a tiparelor folosite, de menționat că la Barboși în cel mai vechi nivel roman au fost găsite ștampile cu cele mai mici litere. Trei dintre țigle păstrează urmele unor labe și gheare, iar una are schițat un arc de cerc.

Nr. crt.	Dimensiunile maxime ale fragmentelor păstrate			Dimensiunile cartușului		Înălțimea literelor						
	lung.	lăț.	gros.	î.	lăț.	C	O	H	I	M	A	T
1	10,2	10,7	2	–	–	1,4	1,05	1,45	–	–	1,4	–
2	21,5	14,5	2,9	2,9	10,7	1,8	1,3	1,8	1,8	1,8	1,45	1,45
3	18,1	5,8	2,3	–	–	–	–	–	–	1,5	–	–
4	11,5	7,6	2,7	2,6	–	1,5	1	–	–	–	–	–
5	8	12,5	2,5	2,45	–	–	–	–	–	1,4	1,4	1,4
6	18	15,2	3	2,75	–	–	1,3	1,65	1,6	1,65	–	–
7	10	8,8	1,75	–	–	–	–	–	–	1,6	1,6	1,6
8	16,7	9,7	2,8	2,4	–	1,48	1,1	1,45	1,45	1,65	–	–
9	8,4	13,2	2,35	2,9	11,2	1,65	1,3	1,65	1,65	1,65	1,6	1,3
10	17,5	7,3	2,4	3,1	–	–	–	–	–	–	–	1,5
11	8,2	12	2,4	2,5	–	–	1	1,3	1,3	1,4	1,4	–
12	12	6,75	2,8	2,8	–	–	1,2	1,65	1,6	–	–	–
13	9,25	9	2,45	–	–	1,8	1,2	–	–	–	–	–
14	17	9,4	2,8	2,35	10,35	1,5	1,05	1,45	1,4	1,65	1,6	1,6
15	6,7	7,5	2,2	2,5	5,6	1,55	1,2	1,3	–	–	–	–
16	13,2	12,6	2,8	–	–	–	–	–	–	–	–	–

În anul 1989 săpăturile arheologice au fost efectuate în grădina locuitorului Gheorghe Petrache, situată în cea mai sud-vestică zonă explorabilă de la Barboși, la aproximativ 15 m de calea ferată ⁴⁵.

Săpăturile aveau ca principale obiective: completarea datelor referitoare la traseul spre sud al zidului vestic al castrului; delimitarea laturilor sudice și vestice ale uneia dintre necropolele situate la vest de castru; descoperirea laturii sudice a castrului.

Fără a răspunde direct la toate aspectele care speram că-și vor găsi cel puțin parțial soluționarea grație noii investigații, săpăturile au fost totuși

⁴⁴ Aricescu, *Armata*, p. 67: „locul ei de staționare în veacul al II-lea se afla la Barboși, în stânga Dunării, unde o avem atestată prin *cărămizi* (subl.n., S.S.) ștampilate”.

⁴⁵ Continuarea săpăturilor arheologice în acest punct rămâne problematică. Cea mai mare parte a materialelor descoperite se află în depozitul Muzeului Județean de Istorie Galați.

rodnice. În acest context menționăm doar o șampilă tegulară neîntâlnită până acum la Barboși. Pe țigla fragmentară (lg. max. 31,5 cm; lt. max. 13,5 cm; gr. 2,8 cm, într-un cartuș de 6 × 8,4 cm) se disting trei litere, prima cu înălțimea de 5 cm, celelalte două cu înălțimea de 3,3 cm (Pl. XXXVI; D – 1989; IAI – Inv. 1836).

Cele trei litere în ligatură care apar în negativ pe țiglă pot fi A, E și P, A, fără bara orizontală, de formă regăsită pe numeroase epigrafe și ștampile tegulare, dar mai sigur NPE (Pl. XXV/19). Dacă pe negativ doar P apare cu claritate, pe pozitivul acestei ștampile se disting atât N cât și E bine diferențiate de A și E. Este prima țiglă cu aceste litere descoperită la Barboși și nu avem cunoștință de vreo descoperire similară în Moesia Inferior.

Țiglele cu unitățile militare atestate până acum au fost găsite în *castrum*, castru, dar și în zona așezării civile din imediata apropiere și chiar reutilizate în construcții funerare⁴⁶. În această situație trebuie avute în vedere două posibilități: A – ștampila să fie din grupul celor civile (*tegulae privatae*) cu numele vreunui proprietar, tipuri neatestate până acum la Barboși; B – să conțină numele abreviat al unei unități militare.

A – Sunt cunoscute ștampile asemănătoare cu trei litere în care ultima dintre ele F sau L reprezintă fie abrevierea gradului de rudenie, fie a poziției sociale, după cum cele trei litere pot indica inițialele pentru *tria nomina* ra-reori confirmate prin alte surse⁴⁷. În sfârșit NEP poate fi o abreviere pentru *Nep(os)*⁴⁸. La numele din inscripțiile găsite până acum la Barboși: *M. Antonius...*, *Flavius...*, *C. Iulius...*, *L. Iulius Saturninus*, *L. Iulius Attalus*, *Iulia Saturnina*, *Alphenus Modestus*, *Marrenus Anencletus*, *Marrena Victoria*, *Terentia Victoria*, *L. Valerius Fuscus*, *Cornelius Firmus*, *Helikonios* al lui *Olympianus*, *Apollonius* și *Helpis*⁴⁹, se poate observa că nici unul nu oferă vreo legătură cu cele trei posibile inițiale de *tria nomina*.

B – Privite ca inițiale ale numelui unei unități militare, explicațiile verosimile devin mai numeroase, multiplicare și de posibilitatea ca ordinea ultimelor două litere să poată fi inversată.

⁴⁶ M. Brudiu, *op. cit.*, p. 85-95.

⁴⁷ A. McWhirr și D. Viner, *Britannia*, 9, 1978, p. 364, TPF – *T(itus) P(ublii) f(ilius)*; TPL – *T(itus) P(ublii) l(ibertus)*; Cf. Wieseman, *Roman Brick and Tile*, p. 221-225.

⁴⁸ *CIL*, XV, 1363-1366.

⁴⁹ Sanie, *Civilizația romană*, p. 85-88.

1. Dacă avem în vedere prezența trupei de panoni *ala I Pannoniorum*⁵⁰ de la început ar fi posibile lecturile *A(la)e P(annoniorum)* sau vreo unitate *n(umerus) e(quitum) Pannoniorum*⁵¹.

2. Într-o altă lectură, pe care o considerăm mai verosimilă: pentru primele două litere propunem întregirea *N(umerus) e(xploratorum)*. Detașamentele de *exploratores* erau recrutate adeseori din trupele auxiliare „naționale”, grupuri de soldați detașați de la unitățile lor, conduși de *præpositi* sau *præfecti*, trimiși în misiuni de recunoaștere, dar și operaționale⁵². Despre acești *exploratores* dispunem de mărturii literare, papirologice, epigrafice și de stampile tegulare⁵³.

Între importantele inscripții lapidare cu mențiunea unui *explorator* se impune cunoscuta epigrafă care înfățișează întregul *cursus honorum* al lui Tiberius Claudius Maximus, cel care a fost promovat de la *vexillarius equitum* la gradul de *duplicarius* în *alla II Pannoniorum* și care a servit de asemenea ca *explorator in bello Dacico* și a încercat să-l captureze pe regele Decebal⁵⁴.

Exploratores au fost și cei detașați din *cohors I Hispanorum veterana quingenaria equitata* al cărei efectiv a străbătut o parte a teritoriului moldav de la *Piroboridava*, unde au staționat o vreme, spre *Buridava*⁵⁵, chiar dacă întreaga Dacie a lui Decebal era, *de iure*, posibil și *de facto*, cucerită la data întocmirii acestui raport anual, acțiunile lor păstrează încă aspectul unor recunoașteri (explorări)⁵⁶.

a) Dacă admitem ipoteza că cele trei litere reprezintă abrevierea numelui unei unități de *exploratores*, ultima poate indica numele etniei majoritare în

⁵⁰ Kraft, *Zur Rekrutierung*, p. 155; Beneš, *Auxilia Romana*, p. 11-12; *ISM*, II, 170 (6): *T(ito) Flavio Capito/ni dec(urioni) vet(erano) alæ/Pannoniorum/ donis donato ab/ [i]mp(erator) Vespasiano ob/virtutem T(itus) Flavius Cas/tus filius f(aciendum) c(uravit)*.

⁵¹ Stein, *Die kaiserlichen Beamten*, p. 234 – *numerus equitum electorum ex Illyrico*, cf. I.A. Richmond, *JRS*, 35, 1945, p. 15 – *Numerus equitum Sarmatorum Bremetennacensium*; Beneš, *Auxilia Romana*, p. 58-59.

⁵² Fieberg, *RE*, VI₂, s.v. *Exploratores*, col. 1690-1693; Stein, *Die kaiserlichen Beamten*, p. 260-269.

⁵³ *CIL*, III, 3254, 3299, 4276; III₁, 10422 (= 3648); VIII, 9906, 9907; XIII, 7054, 7751, 8683, 8825, 11735 etc.

⁵⁴ M. Speidel, *The Captor of Decebalus*, în *JRS*, 60, 1970, p. 142-153; M.S. consideră că acești *exploratores* erau probabil organizați în *turmæ*.

⁵⁵ R.O. Fink, *Hunt's Pridianum: British Museum Papyrus 2851*, în *JRS*, 48, 1958, p. 104, r. 27: *Pirob(o)ridavæ in præsidio* / r. 28: *Buridavæ in vexilla[t]ione*.

⁵⁶ *Ibidem*, r. 29: *Transdanuvium in expeditionem* și r. 32.

unitatea din care a fost trupa. În acest caz cele trei litere considerate inițiale pot fi completate: *N(umerus) e(xploratorum) P(annoniorum)*, ținând seama, cum s-a amintit, de prezența trupei *alla I Pannoniorum* în Moesia Inferior⁵⁷. Sunt bine atestați prin inscripții lapidare, dar și prin *tegulae*, *Numerus exploratorum Batavorum*⁵⁸ și *Numerus exploratorum Germanicianorum*, ultima unitate cunoscută atât în Germania Superior, Germania Inferior⁵⁹, cât și în Dacia⁶⁰, dar și *exploratores* aparținând altor etnii⁶¹.

b) Textul inscripțiilor cu mențiunea unor *exploratores* conține uneori după numele formațiunii, și indicarea locului în care își au garnizoana. Astfel sunt cunoscute formațiunile: *Numerus exploratorum Divitienses* de la *Divitia*⁶²; *Ala exploratorum Pomarienses* de la *Pomarium*⁶³ sau *Numerus exploratorum Seiopenses* de la *Seiopa*⁶⁴.

Între numele antice probabile ale așezării de la vărsarea Siretului în Dunăre, în afară de identificarea cu *Dinogetia* datorată lui C. Müller, se numără și *Piroboridava*⁶⁵. La fel ca și ipoteza pentru localizarea *Piroboridavei* la *Poiana* (com. Nicorești, jud. Galați) nu dispune de suficiente argumente pentru a fi omologată. De remarcat însă că datarea corectă a papirusului *Hunt*⁶⁶ poate veni în sprijinul ipotezei că *Piroboridava* s-ar fi aflat pe teritoriul actual al localității *Barboși*⁶⁷.

⁵⁷ Cf. n. 50.

⁵⁸ Cf. *CIL*, XIII, 8683, 8825; E. Stein, *Die kaiserlichen Beamten*, p. 260, 262.

⁵⁹ E. Stein, *op. cit.*, p. 262-266.

⁶⁰ N. Gostar, *Ein numerus Germanicianorum exploratorum in oberen Dakien*, în *Germania*, 50, 1972, p. 241-247 atestați în inscripții lapidare și prin literele *NGE* pe țigle. Considerăm că ștampila *AEP* descoperită pe unele țigle în castrul de la *Tibiscum* (*IDR*, III₁, 257) și rămasă neexplicată ar putea fi citită *A(la) e(xploratorum) P(almirenorum)*, *AnnÉp*, 1974, 4 și 548.

⁶¹ E. Stein, *op. cit.*, p. 266-269; *AnnÉp*, 1981, 692.

⁶² *CIL*, XIII, 7054, 7751; E. Stein, *op. cit.*, p. 262-264.

⁶³ *CIL*, VIII, 9906, 9907.

⁶⁴ *RE*, loc. cit., col. 1691; E. Stein, *op. cit.*, p. 266-267.

⁶⁵ N. Gostar, I.T. Dragomir, S. Sanie, Ș. Sanie, în *Sesiunea*, I, p. 422-423.

⁶⁶ A. Rădulescu, M. Bărbulescu, *De nouveau sur les légats de Trajan en Mésie Inférieure entre 103 et 108 de n. è.*, în *Dacia*, N.S., 25, 1981, p. 355-358.

⁶⁷ Descoperirile din cetățuia geto-dacică și cele din așezarea de la *Barboși-Galați*, ambele distruse în mare parte de complexele romane și de construcțiile actuale (gară, case de locuit etc.), sunt relativ modeste în comparație cu cele de la *Poiana*. Dacă raportăm însă materialele la suprafața conservată, diferențele ar fi mult diminuate. Oricum, aprecierea colegului A. Vulpe, *Ptolemy and the Ancient Geography of Moldavia*, în *StCl*, 6, 1964, p. 237, că stratul de cultură din cetățuia geto-dacică „is of little significance” se impune a fi rectificat.

*Intra provinciam*⁶⁸ este mai curând la Barboși, unde a fost construit încă în vremea împăratului Traian *castellum*-ul de pământ și apoi cel de piatră⁶⁹. Importanța strategică și posibilitățile de manevră, legătura cu provincia transdanubiană sunt avantaje pe care așezarea de la Poiana (com. Nicorești, jud. Galați) nu le putea oferi în același grad. Toate acestea ne determină să considerăm posibil ca numele unității indicate pe țiglă prin cele trei litere să fi fost *Numerus exploratorum Piroboridavensis*. În sfârșit, există de multă vreme și ipoteza că la Barboși ar fi antica localitate *Palonda* sau *Paloda* cunoscută prin *Geografia* lui Ptolemæus⁷⁰. Ar fi deci tot o localitate cu prima literă P și o posibilitate de întregire *N(umerus) E(xploratorum) P(alodensis* sau *Palondensis*).

Însemnări despre prezența unor *exploratores* au fost descoperite îndeosebi, dar nu în exclusivitate, în zonele de la *limes*-ul imperiului⁷¹, astfel că sub acest aspect noua descoperire de la Barboși confirmă constatări anterioare, aspect care desigur nu-i diminuează însemnătatea.

*
* *

Inscripțiile ceramice și ștampilele de pe recipiente sau cele tegulare prezentate conțin date sigure sau probabile care completează informațiile cunoscute din cercetările anterioare.

A. Un prim grup este alcătuit de teonime, precum: *Zeus* (III, 1), *Hera* (I, 9), *Demetra* (I, 7), *Herakles* (I, 8), epitete sau substitute pentru numele unor divinități precum (*Athena*) *Parthenos* (II, 12) și *Eris* (I, 18).

tă. Asupra descoperirilor din cele trei niveluri dacice suprapuse de *castellum*, cf. N. Gostar, *Cetăți dacice*, p. 29-35; S. Sanie, *Cetățuia geto-dacică de la Barboși*, (I), în *ArhMold*, 11, 1987, p. 101-117; idem, (II), în *ArhMold*, 12, 1988, p. 53-104; idem, (III), în *ArhMold*, 14, 1991, p. 45-55; S. Sanie, Ș. Sanie, (IV), *ArhMold*, 15, 1992, p. 71-95. În același timp, bogăția materialelor descoperite până acum la Poiana și poziția strategică a acestei cetăți deosebit de importante pentru o altă zonă a Moldovei și legăturile cu Dacia intracarpatică au contribuit la transformarea ei într-una dintre cele mai însemnate *davae* ale Daciei răsăritene. Doar o inscripție cu numele întreg al așezării va putea tranșa definitiv localizările până în prezent ipotetice.

⁶⁸ R.O. Fink, *op. cit.*, p. 104.

⁶⁹ N. Gostar și colab., *Sesiunea*, p. 419-420; S. Sanie, *Civilizația romană*, p. 77, 80.

⁷⁰ Ipotezele asupra numelui așezării geto-dacice de la Barboși sunt relativ numeroase. În acest cadru sunt rememorate doar cele care pot avea tangențe cu lectura dată inscripției de pe țigla recent descoperită. H. Kiepert, *Formae Orbis antiquis XVII, text 3* (cf. P. Nicorescu, *O inscripție*, p. 6).

⁷¹ Fieberg, *RE*, VI₂, col. 1692-1693.

Sunt cazuri (ex. ștampilele) în care documentele prezentate nu pot fi considerate surse de cunoaștere a vieții religioase a sudului Moldovei, ci ilustrează mai curând aceste aspecte în zona de proveniență a recipientelor.

B. Pe două fragmente ceramice sunt graffitate cu claritate antroponimele *Gaius* (II, 1) și *Sex(tus)* (II, 8). Pentru *[Aure]lian(us)* (II, 15) și *[A]ur(elius)* (II, 16) completările rămân ipotetice. Cu litere obținute prin lustruire apar numele *Atias*, cu multe valențe, și *Maximus* (II, 15).

Antroponimele grecești formează de asemenea un grup important. Numele *Eu(φράνορος)* (III, 2) și *Μηνόκριτος* (III, 3) sunt cunoscute prin ștampilele de pe o amforă, respectiv de pe un mic recipient (III, 3). Alături de antroponimele teonime și teoforice ca *Διονύσιος* (I, 1) și *Διόφιλος* (I, 1) posibil *Ἡρακλ(έων)* (I, 8), altele întregite doar pe baza primei silabe păstrează un grad de probabilitate variabil: *Ba(σλεύς)* (I, 8), *Λύ(κος)* și *Ῥοῦ(φος)* (I, 2), *Zώ(τικός)* (I, 6), *Ἐρίνναγμα* și *Ἐρίζας* (I, 18).

C. O serie importantă de însemnări este alcătuită din litere izolate sau grupuri de două – trei litere considerate a avea un echivalent numeric. În această înșiruire sunt și grupe de litere pentru care valoarea numerică reprezintă doar o variantă de lectură. *Unități*: B (?) – 2 (II, 7); H – 8 (II, 13); *zeci*: IA – 11 (II, 2); IE – 15 (I, 4), IH – 18 (II, 9); K – 20 (II, 4); Λ – 30 (II, 3); Λ|| – 32 (I, 18); M – 40 (I, 12); MA – 41 (II, 5); MH – 48 (II, 5); O – 70 (I, 10 și I, 19); Π – 80 (I, 11; I, 16 și I, 20); ΠA – 81 (I, 20); ΠB – 82 (I, 13); ΠΔ – 84 (I, 12); ΠE – 85 (I, 14; I, 17; I, 21 și II, 6); *sute*: ΓP – 103 (I, 5); PΛE – 135 (II, 14); PEO – 175 (I, 21); CH – 208 (II, 10); TE – 305 (I, 20); ΛY – 430 (I, 2 și I, 21); YZ – 407 (I, 20); POY – 570 (I, 2). Multitudinea semnificațiilor posibile: capacitatea recipientelor, valoarea materialelor pe care le conțin, valoarea sau cantitatea adăugirilor sau scăderilor la cantitățile inițiale etc., au determinat ca doar pentru cifrele cu o frecvență mai ridicată să fie, de regulă, căutate explicații⁷².

D. Sunt relativ puține cuvinte grecești și latine sigure și probabile relevante de micile însemnări: *ἀστύνομος* (I, 1); *Bᾶρις* (I, 20); *ἐπί* (I, 1); *ὄμοιον* (I, 21); *ὄξ(ος)*; *πί* «*ε*» (II, 7) respectiv *amo*, *me* și *te* (II, 11).

E. Inscripțiile conțin semne, simboluri și abrevieri pentru: ← ½ (I, 12); Π – „rest” (I, 14); q „cereale” (I, 19); X – denari (II, 9) precum și măsuri de capacitate și greutate⁷³, *metretai* (I, 10; I, 14; II, 14?), *modius* (I, 10), *sextarii* (I, 20).

⁷² M. Lang, *Hesperia*, 24, 1955, 4, p. 279; A. Rădulescu, *Amfore cu inscripții de la Edificiul roman cu mozaic din Tomis, în Pontica*, 6, 1973, p. 193-207.

⁷³ F. Hultsch, *Griechische und römische Metrologie*, Berlin, 1882, *passim*.

În sfârșit, în afara stabilirii a patru tipuri de ștanțe pentru *cohors II Mattiacorum*, din analiza ștampilelor tegulare recent descoperite, se impune a releva prezentarea ștampilei NEP, atestată pentru prima dată la Barboși, pentru care au fost propuse mai multe variante de lectură.

Aceste inscripții ceramice și ștampile pe recipiente sau tegulare se adaugă celor găsite în săpăturile anterioare incluse în note ⁷⁴ sau studii mai ample ⁷⁵.

IMAGINI

Raritatea inscripțiilor lapidare votive (*Hercules* și *Mithras*) și modestia mărturiilor scrise despre unele culte și credințe au impus valorificarea pleneră a surselor iconografice utile reconstituirii vieții religioase în sudul roman al Moldovei.

Reliefuri de marmură întregi sau fragmentare, statuete și medalioane de bronz și ceramică, plachete de ceramică etc. atestă cultul a numeroase divinități: *Jupiter*, *Mercurius*, *Bacchus-Dionysos*, *Fortuna*, *Eros*, *Venus*, *Sol*, *Æsculapius* și *Hygia*, *Hekate*, *Cavalerul Trac*, *Cavalerii Danubieni*, *Mithras*, *Kybele*, posibile indicii asupra prezenței unor divinități egiptene la care se adaugă și semne ale prezenței primilor creștini. Sunt divinități romane, greco-elenistice de mult pătrunse în panteonul roman, zei de sorginte balcano-dunăreano-pontică al căror cult și iconografie s-a cristalizat în epoca romană, divinități orientale.

Dacă pentru cele mai multe reliefuri culturale sunt necesare doar minime mențiuni despre divinitățile înfățișate în unele cazuri sunt necesare adăugiri sau rectificări.

În această situație este un relief cultural din care două fragmente au fost descoperite în anul 1836 ⁷⁶ și completarea reliefului abia în anul 1976 ⁷⁷. Pe relief apare reprezentarea unui personaj care stă într-o cvadrigă cu nacela semilunară și ține în mâna dreaptă o lance. Poartă doar o mică hlamidă, prinsă

⁷⁴ S. Sanie, I.T. Dragomir, Ș. Sanie, *op. cit.*, p. 189-208; S. Sanie, *Classica et orientalia (IV)*, în *SCIVA*, 37, 1986, 1, p. 84-86.

⁷⁵ Sanie, *Civilizația romană*, p. 128-146, 164-174.

⁷⁶ Un relief de forma rectangulară pe care apare ilustrat un personaj într-o cvadrigă cu nacela semicirculară și imaginea unui arbore la capătul din dreapta al reprezentării este publicat de Gh. Săulescu, *Descrierea cetății*, p. 96, fig. 11. În reprezentarea săulesciană personajul apare în profil și ține hăturile cu ambele mâini.

⁷⁷ Pe suprafața reliefului apar imagini și însemnări. Ținând seama de continuitatea desenelor între fragmentele găsite în 1836 și 1976 se poate presupune că au fost executate într-o perioadă imediat ulterioară epocii romane pe când relieful era încă întreg.

la umărul drept, care se desface în trei falduri astfel că rămâne dezgolită cea mai mare parte a trupului (Pl. C/4).

L-am considerat o reprezentare a lui *Sol – Helios* care apare frecvent în această ipostază subliniind lipsa cununei de raze din imaginea „clasică” a lui Sol, ceea ce contribuia la o mai mare apropiere de figurarea lui Apollo. Cât privește neobișnuita prezență a arborelui, acest simbol al vegetației și fertilității, la capătul din dreapta al reprezentării, am considerat că trebuie pus pe seama influenței care ar fi putut-o exercita frecventa ilustrare a arborelui pe reliefurile Cavalerului Trac într-o provincie în care această divinitate a cunoscut o importantă răspândire ⁷⁸.

O suplimentare a surselor bibliografice impune însă atribuirea acestei reprezentări lui *Iuppiter* (Jupiter). Această ipostază a primului zeu din panteonul roman cu elemente iconografice preluate de la Zeus ⁷⁹, „Jupiter luptând din cvadrigă” este ilustrată pe reliefuri, monede, geme etc. ⁸⁰.

Mercurius divinitate a comerțului și negustorilor, crainic a lui Jupiter, călăuză a umbrelor în Infern este atestat doar printr-un cap de statueta de ceramică ⁸¹ (Pl. E/4 și F/1).

Bacchus-Dionysos identificat cu zeul *Liber Pater* beneficiază de mai multe reprezentări care ilustrează și momente din desfășurarea cultului divinității personaje din cortegiul dionisiac.

Între cele mai interesante este cea de pe un vas cultural cu medalioane aplicate și decor stampat ⁸² care păstrează chipurile lui *Dionysos* și al *Ariadnei* (Pl. E/1) precum și un medalion cu chipul lui *Pan* (Pl. E/3).

Fragmentul de crater este din seria vaselor pe corpul cărora apar trei șerpi înfățișați pe câte una din torți și urcând pe buza vasului (Pl. E/1). Cele mai numeroase vase culturale cu șerpi au fost găsite în *mithraea* ⁸³ dar vasul de la Barboși nu aparține tipului întâlnit în templele zeului de sorginte iraniană.

⁷⁸ Sanie, *Civilizația romană*, p. 214-16.

⁷⁹ E. Voutiras, s.v. *Zeus* (Ζεύς), în *LIMC*, VIII₁, p. 310-312. Pentru epoca romană P. Karanastasis. Exemplificări Cf. Catalogul de la p. 350 și urm.

⁸⁰ F. Canciani, s.v. *Iuppiter* (Iuppiter, Iupiter, Dispater, Diovis, Iovis Iovos, Diovos), în *LIMC*, VIII₁, p. 421 pentru Catalog p. 433 – Iuppiter luptător; p. 452, nr. 353 Iuppiter luptând din cvadrigă. Pentru poziția în picioare și în cvadrigă sunt numeroase reprezentări pe monede din 225-212 a.Chr. – 207 p. Chr.; Iuppiter în cvadrigă – *LIMC*, VIII₂, p. 300 nr. 353, 354, 354 a, 354 b, 354 g, 354 h, 356.

⁸¹ Sanie, *Fragmente*, p. 315-316, Pl. I/1 și Pl. III/1a-1d.

⁸² Sanie, *Civilizația romană*, p. 202-204.

⁸³ M. Amand, *Vases à bustes, vases à décor zoomorphe et vases culturels aux serpents dans les anciennes provinces de Belgique et de Germanie*, Bruxelles, 1984, p. 38/56.

Medalionul de ceramică pe care este ilustrat momentul în care un *victimarius* trage spre altar un țap⁸⁴ poate fi corelat de asemeni lui Dionysos (Pl. E/5) ca și chipul expresiv al unui satir (Pl. E/2).

Ca mărturie a însemnatei răspândiri în zonă încă din epoca elenistică pot fi menționate două descoperiri din cetățile moldave: vasul de la Poiana cu chipul lui Dionysos bătrân⁸⁵ și mica mască găsită la Bâta Doamnei-Piatra Neamț⁸⁶, tip de mască comică de bătrân din comedia romană care imită tipurile din comedia nouă greacă. Cununa care-i acoperă fruntea este un indiciu că masca poate evoca și un personaj din cortegiul dionisiac (satir, silen etc.).

Pentru a consemna posibila prezență a zeiței *Fortuna* sau a lui *Ceres* și a lui *Eros* dispunem doar de desenele din lucrarea lui Gh. Săulescu⁸⁷.

Unul dintre tiparele descoperite într-un mormânt de la Barboși era destinat confecționării figurinelor cu imaginea lui *Venus Anadyomene*⁸⁸.

Dintr-o statuie de marmură a *Hygiei* dispunem doar de segmente dintr-o mână și din șarpe descoperite în două etape la mare distanță în timp⁸⁹.

Prezența lui *Hekate triformis*, zeița cu atât de numeroase atribute este cunoscută printr-un fragment dintr-un relief cultural⁹⁰ (Pl. F/7) iar a zeiței *Kybele* printr-un fragment dintr-o placă de gresie⁹¹ (Pl. F/2). *Magna Mater Deorum* singură sau cu acolitul ei *Atys* mai este atestată în complexele romane de la Barboși prin statuete de ceramică.

Mai puțin comună în bogata imagistică solară este și o reprezentare a lui *Sol* în cvadrigă cu nacela semilunară cu caii în poziție rampantă dispuși de o parte și cealaltă a nacelei⁹² (Pl. D/1).

O placă de marmură cu imaginea *Cavalerului Trac* în fața altarului de sacrificiu cu flacăra, cu pomul și șarpele în dreapta, reprezentare în altorelief se numără printre sculpturile cele mai realizate artistic de la Barboși⁹³ (Pl. C/2). Aceeași divinitate dar în altă ipostază „Cavalerul vânător” apare pe un

⁸⁴ Sanie, *op. cit.*, p. 204.

⁸⁵ Idem, *Importuri elenistice și romane în câteva cetăți și așezări dacice din Moldova*, în *SCIV*, 24, 3, 1973, p. 418-419, Pl. 3/4a, 4b.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 417, Pl. 3/1.

⁸⁷ Gh. Săulescu, *op. cit.*, p. 95, fig. 2 și 3.

⁸⁸ Sanie, *Civilizația romană*, p. 208-209.

⁸⁹ Idem, *Fragmente*, p. 316 și 320, Pl. IV/1.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 314-315, Pl. I/2 și Pl. V.

⁹¹ *Ibidem*, p. 313-314, Pl. I/3 și Pl. II.

⁹² Sanie, *Civilizația romană*, p. 216.

⁹³ *Ibidem*, p. 209-213.

medalion de bronz găsit dincolo de limesul transdanubian al Moesiei Inferior la Fundeni (com. Lungoci, jud. Galați) ⁹⁴ (Pl. C/5).

Tăblița de marmură cu reprezentarea *Cavalerilor Danubieni* găsită în *castellum* la Barboși se numără printre reliefulurile care conțin imagini utile reconstituirii cultului acestei complexe divinități ⁹⁵.

Pe o țiglă cu dimensiunile actuale 0,52 × 0,22 cm întâlnim una dintre imaginile singulare în peisajul reprezentărilor culturale din această zonă. Alăturarea unui bucraniu și a unui șarpe, imagini cu principalele semnificații simbolice corelate elementelor uranice și htonice au un trecut de milenii în imagistică. În contextul în care a fost descoperită poate fi alăturată unor reprezentări mithraice.

Se cuvine însă a reaminti că este printre imaginile care pot fi regăsite pe unele piese din componența tezaurelor scitice și tracice, greco-elenistice și romane. Această continuitate probează migrația și persistența acestor imagini și simboluri în spațiul getic și nord pontic în general. Cu mare probabilitate este datorată unor autohtoni sau unor originari din zonele sus amintite ⁹⁶ (Pl. C/1).

Alături de divinitatea microasiatică *Kybele* sunt semnalati și zei de origine egipteană, posibil *Seth* într-o variantă de interpretare a unei reprezentări de pe o plachetă de ceramică ⁹⁷ (Pl. D/2) și câteva piese de ceramică și un vas de bronz ⁹⁸.

În sfârșit, la Barboși sunt atestate și primele semne creștine: o mică cruce de sidef, graffiti și dipinti cu monograma creștină ⁹⁹ (Pl. F/3, 4, 6, 6a) posibil și o caricatură anti creștină.

Sunt și anumite obiecte cu posibilă semnificație culturală sau cu imagini mitologice: vulturi când nu au cunoscuta funcție emblematică, delfini, meduze (Pl. F/5) etc.

⁹⁴ Sanie, *Kulte u. Glauben*, p. 1293, Taf. V/3.

⁹⁵ Sanie, *Civilizația romană*, p. 211-213.

⁹⁶ Idem, *Kulte u. Glauben*, p. 1302-1304, Taf. V/1.

⁹⁷ Idem, *Civilizația romană*, p. 106-107.

⁹⁸ I.T. Dragomir, *Două medalioane de zeități antice terra sigillata descoperite în așezarea daco-romană de la Tirighina-Barboși*, în *Danubius*, XVI, 1996, p. 513-514, fig. 1/1 și fig. 2/1; Idem, *Descoperirea fortuită a unui mormânt roman tumular de incinerare în apropierea castrului de la Tirighina-Barboși*, în *Danubius*, XVI, p. 526-530, pl. I și Pl. II.

⁹⁹ S. Sanie, I.T. Dragomir, *Începuturile creștinismului în sudul roman al Moldovei*, în *De la Dunăre la Mare. Mărturii istorice și monumente de artă creștină*, Galați, 1977, p. 117; Sanie, *Kulte u. Glauben*, p. 1306-1309.

Imagini disparate sau scene din viața cotidiană unele desfășurate la teatru, amfiteatru sau circ ne sunt cunoscute grație pieselor din ceramică precum tiparele prin care se obțineau pozitive cu reprezentarea unei *lupte de gladiatori* între un gladiator trac și unul samnit (Pl. D/5)¹⁰⁰ (cei care luptau cu armele specifice celor două etnii), masca comică de sclav din comedia nouă greacă (Pl. D/3)¹⁰¹ sau unui medalion care înfățișează cursele de cva-drige surprinzând momentul sosirii la *meta secunda* (Pl. D/4)¹⁰².

Sunt piese care înfățișează scene de mare diversitate din domenii foarte diferite. Cele succint amintite reprezintă doar o parte din zestrea imagistică a unei modeste localități de la limes. S-ar adăuga cele ilustrate pe cunoscutul „sarcofag cu simboluri” de la Galați¹⁰³, statui, figurine de ceramică, ceramici *terra sigillata, lucernae* cu ornamente pe disc, bijuterii, monede cu ilustrarea unor scene mitologice, portrete laolaltă mărturii ale omniprezenței imaginii în viața celor din acest restrâns dar foarte important teritoriu transdanubian al Măesiei.

Puterea recunoscută a imaginii a determinat prezența ei nu doar în agora (sau forum) sau în temple ci și în modeste locuințe în castre. Necesitatea ei era resimțită în toate mediile. Celor care nu le erau accesibile simulacre divine, imagini cu scene mitologice sau din viața cotidiană dăltuite în marmură sau turnate în metale scumpe aveau reproducerile în ceramică.

Înmulțirea descoperirilor mărunte, în comparație cu realizările artei majore, va oferi posibilitatea estimării mai veridice a ceea ce a însemnat imaginea, adeseori realistă însoțită de scurte epigrafe, va contribui la cunoașterea unei lumi cu preocupări diverse, iubitoare de frumos aflată într-o omenească luptă cu efemerul.

¹⁰⁰ Idem, *Civilizația romană*, p. 103-105.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 105-106.

¹⁰² *Ibidem*, p. 108.

¹⁰³ M. Alexandrescu-Vianu, *Un sarcophage mithriaque au Musée d'histoire de Galatzi*, în *RÉSEE*, V, 1967, 1-2, p. 229-235.



Baf₁ - Un tipar pentru turnat

Fragment de amforă (în. 7,3 cm; lț. 5,5 cm; gr. 0,95 cm) de culoare roșie-cărămizie, lucrat din pastă densă cu mică în compoziție, utilizat pentru confecționarea unui tipar descoperit la Barboși-Galați, în *castellum* la adâncimea de 1,00 m. Pe mijlocul suprafeței exterioare netede a fragmentului, a fost adâncit, după ardere, un canal îngust (lț. 0,15 cm; adc. 0,15 cm) care delimitează o suprafață cu contur trapezoidal (b_M 0,9cm; b_m 0,5 cm; în. 1,4 cm) și un canal unghiular (lg. 1,4 cm; lț. max. 0,6 cm; adc. 0,15 cm) perpendicular pe mijlocul laturii mici a trapezului.

Utilizarea acestei piese ca tipar este fără dubiu iar categoria de piese la confecționarea cărora era întrebuintată, direct sau ca intermediar¹, poate să nu fie unică. Cataramele cu cadrul trapezoidal sunt bine atestate multă vreme². Dimensiunile reduse ale tiparului ne obligă să-i adăugăm și alte posibilități de folosire, fără a exclude prima opțiune. Astfel, piese cu mici cadre trapezoidale, asemănătoare celei obținute prin tiparul de față, pot fi întâlnite ca părți ale unor piese de harnașament mai complexe³ și nu în cele din urmă ca pendantive.

¹ A. Rustoiu, *Metalurgia bronzului la daci (sec. II î. Chr. – sec. I d. Chr.)*, București, 1996, p. 48.

² N. Gudea, în *Castrul roman de la Buciumi*, Cluj 1972, p. 69-70, pl. LXXI/41, 43, 45.

³ J. Oldenstein, *Zur Ausrüstung römischer Auxiliareinheiten*, Studien zur Beschlagen und Zierat an der Ausrüstung der römischen Auxiliareinheiten des Obergermanisch-rätischen Limesgebietes aus dem zweiten und dritten Jahrhundert n.Chr., *BerRGK*, 57/1976 (1977), p. 214-216, Kat. nr. 997-1025, Taf. 75 – Datarea nu mai timpurie de 150 p.Chr., Taf. 36/318; Taf. 75 multe cu dimensiuni apropiate dar forme asemănătoare doar nr. 996 și Taf. 77/1029; J. Harnecker, *Katalog der Eisenfunde von Haltern aus den Grabungen der*

Pe cele două suprafețe ale fragmentului au fost observate unele imagini și însemnări și ele formează obiectul unei analize detaliate prezentate în continuare.

A a ← În această poziție a piesei, teoretic cea mai normală ca punct de plecare, descrierea reprezentării începe cu porțiunea din apropierea marginii superioare din dreapta. Pot fi observate: un chip cu fața la cer mai proeminent succedat în același plan orizontal de cel puțin alte două chipuri la conturarea cărora au fost utilizate și literele unei însemnări. Pe întreaga margine din stânga și pe spațiul din imediata ei apropiere apar figuri ianiforme înguste, unele cu chipuri interesante pe ambele laturi, cele mai multe doar pe latura din dreapta. Se impun a fi menționate patru chipuri, două ilustrate deasupra canalului de scurgere al formei și alte două la bază, toate alcătuite din alte chipuri mai mici, uneori și din litere (Pl. XXXVIII/1a).

De la marginea din stânga sunt vizibile șiruri de însemnări, unele continuă până la marginea din dreapta, altele sunt intersectate de figuri ianiforme sau chipuri izolate, capete de animale și obiecte. Numărul micilor inscripții este important, dar textele recuperabile rămân puține.

În apropierea marginii superioare apare un prim grup de imagini, figuri ianiforme, mai realizate artistic cele din preajma marginii din dreapta și câteva reprezentări animaliere (bovidee, cai, câini, porci, iepuri, păsări), primele mai puțin clare. Chipurile au trăsături fizionomice distincte, figuri europene și asiatice, bărbați și femei de vârste diferite, imberbi sau personaje cu bărbi retezate drept, cei mai mulți, câțiva cu bărbi ascuțite.

Orice suprafață cât de mică, inclusiv cea care mărginește la interior conturul cataramii, este acoperită cu chipuri și însemnări. Micul chip în profil spre dreapta al cărui contur atinge canalul de scurgere are pe direcția gâtului un semn cruciform încadrat într-un cerc. Chipuri și capete de cai apar și după latura din dreapta a cataramii către margine. Câteva chipuri din spațiul situat în imediata apropiere a marginii din stânga au aspectul figurilor sculptate în os.

Pe suprafața interioară sunt multe figuri incizate sau în relief. În fața chipului distins de la marginea din stânga se înșiră un număr însemnat de chipuri dar și figuri ianiforme. Inciziile fiind puțin adânci claritatea imaginilor este mult diminuată și odată cu aceasta devine dificilă identificarea micilor obiecte posibil atribuite ale unor divinități.

Însemnări în relief: ZIA ZOIC, ACIC, ZIO ZIZO, ZA, ZAC, ZA ZI-AC, ZIC, ΓIZIA, ATIA, ZIAC; incizate: ATA ZIA, PEI-ZI, ZIA, TI-PAC ΓYC, AZATA, AZIPA, ZA, ATIOC, ATIC, AZIZIA, ZIC, API.

b ↑ La marginea de sus a reprezentării apar chipuri cu fața la cer realizate prin incizare, alături de însemnări incizate și în relief. Axa întregii reprezentări rămâne tot spațiul amenajat spre a servi la turnarea piesei (Pl. XXXVIII/1b).

Separarea pe registre păstrând amintita axă pe verticală este posibilă, dar figurile compuse limitează contribuția acestei împărțiri convenționale la înțelegerea ansamblului. Uneori părțile componente au o identitate proprie care nu poate fi eludată.

La marginea din stânga, șirul chipurilor și modul în care se succed pe verticală poate fi urmărit de la capătul superior până la bază. În spațiul median este ilustrat un grup de figuri ianiforme. Unele chipuri au trăsături extrem orientale, altele europene. Încă n-am reușit să identificăm personalități ale căror chipuri sunt cunoscute din alte surse iconografice. De remarcat, chipurile realizate prin incizii din preajma canalului de scurgere. Două dintre ele au ca acoperăminte de cap căști de forme mai puțin comune. Între două personaje afrontate, primul realizat în relief, cel de al doilea prin incizare, apare un chip înfățișat „de face”. Pe direcția celui din urmă sunt ilustrate obiecte (posibil recipiente), metalice după aspect, unul dintre ele în forma unei protome de pasăre în profil spre stânga. La bază apare însemnarea cu litere ceva mai mari decât cele din jur AZIA (incizate). În același spațiu sunt vizibile dar numai parțial lizibile și alte însemnări. Însemnări apar în spațiul atribuit turnării, unele incizate cu litere de dimensiuni foarte mici și altele în relief AZI ZA cu litere ceva mai mari.

În spațiul din dreapta canalului, pe aceeași direcție orizontală este vizibilă și o clară separare a secvențelor pe verticală. Pe prima dintre ele, alături de chipurile realizate prin incizare, apar interesante figuri în relief, cum sunt cele în profil spre dreapta. Întreaga bandă verticală are și contururile unor chipuri.

În secvența următoare, alături de chipul în semiprofil spre dreapta și cel de dimensiuni mai mari în profil spre stânga, apar alte mici chipuri și însemnări. Următoarea secvență, cu imagini realizate jumătate prin incizare și cealaltă jumătate în relief, este compusă în fapt din două înguste figuri ianiforme pe suprafața cărora sunt vizibile însemnări. Pe suprafața celei de a doua figuri ianiforme care are marginea cu latura dreaptă se văd chipuri realizate prin incizare și rare însemnări.

Registrul următor începe la margine cu o interesantă figură al cărei contur este aproape triunghiular, continuă cu mici figuri ianiforme, un cap de animal înfățișat „de face”, alte chipuri în profil spre dreapta, obiecte, posibil măști și coroane metalice (?), o interesantă compoziție în relief, în care cu dificultate putem separa părțile alcătuitoare. Ele ar putea fi totuși: o pasăre în profil spre dreapta, o figură ianiformă care pe latura din dreapta are afrontat un chip realizat prin incizare cu acoperământ de cap de formă conică. Pe ambele chipuri sunt mici însemnări. Figura ianiformă din stânga este alcătuită din cel puțin alte trei chipuri mici, obiecte și litere. Rezultanta, chipul în profil spre stânga, care are afrontat chipul realizat prin incizare. În continuare, apare un chip înclinat la aproximativ 45° spre dreapta și apoi altă figură ianiformă cu chipul de pe latura stângă mai clar, imaginea unor recipiente și reprezentarea în relief continuă spre marginea stângă cu un chip în semiprofil spre dreapta și o protomă de pasăre. Pe jumătatea din dreapta, realizată mai ales prin incizare, apar figuri ianiforme, doar câteva mai clare și însemnări lizibile mai ales cele în relief.

Coborând către bază observăm că șirul următor începe cu imaginea unor obiecte, posibil și recipiente fragmentare, și continuă cu un grup de figuri ianiforme și chipuri în profil spre dreapta, femei și bărbați. La câteva imagini de dimensiuni mai mari se disting cu claritate trăsăturile fizionomice ale personajelor. Micul spațiu din interiorul cadrului cataramei are și el schițate chipuri, cele mai multe în profil spre dreapta. În preajma acestui spațiu pot fi remarcate două chipuri realizate prin incizare, primul în profil spre stânga al unui bărbat, cu mustăți și barbă, și către baza cadrului chipul unei femei, partea stângă a unei figuri ianiforme înclinată spre dreapta la aproximativ 45° .

Șirul următor de imagini din apropierea bazei începe cu o figură ianiformă mai clară, pe latura din dreapta continuă cu alte chipuri mai mici. În registrul neuniform ca înălțime pot fi observate: reprezentări animaliere (un câine în semiprofil spre stânga, animale de talie mică); chipuri în profil spre dreapta, figuri ianiforme, cu câteva chipuri deosebite realizate prin incizare, sau cele în relief. În partea dreaptă a conturului cataramei cele mai multe figuri ianiforme cu chipuri interesante pe ambele laturi sunt înclinate cu 45° spre dreapta. Între obiectele a căror nominalizare este posibilă, se numără o coroană. Însemnările lizibile sunt cele mai multe în relief.

La bază apar mici chipuri și figuri ianiforme, cu fața la cer, în poziție verticală, și cele mai numeroase înclinate cu 45° spre dreapta.

Însemnările în relief: ZI, ZAZI, ZAIIC, ZATA, ZA, TIZOC, ZIAZI, ZAZI, ATI, ZIT, AZTI. Incizate: ATI, API, ZAIPIC, ATA ZIZAC.

c → În această poziție a piesei, reprezentarea are la jumătatea ei superioară foarte numeroase chipuri. Câteva dintre cele mari, compuse sunt interesante atât prin rezultante, cât și prin chipurile din care au fost alcătuite (Pl. XXXVIII/1c).

La extremitatea superioară a reprezentării, traseul marginii formează imaginea unor chipuri în profil cu fața la cer. În spațiul din imediata apropiere a marginii poate fi observat șirul de mici imagini ale unor obiecte, chipuri și însemnări. În cel de al doilea șir de imagini, o împărțire pe registre propriuzise este dificilă pentru că prin intrarea micilor chipuri în compunerea marilor figuri, separările ar impune adeseori segmentarea unor imagini. Pe suprafața treimeii superioare pot fi remarcate: chipul de la marginea din stânga alcătuit din alte mici chipuri, obiecte și reprezentări animaliere. Unul din chipurile în profil spre dreapta prin compunerea mării figuri, din stânga sus, alăturat unei figuri ianiforme realizate prin incizare – care o succede pe verticală către bază – sugerează un personaj care șade pe un tron și are în dreapta sa posibil o reprezentare animalieră complexă, capete de ovine, de bovideu. Figurile ianiforme realizate prin incizare au interesante profile pe linia marginii, continuă în spațiul din imediata ei apropiere cu imaginea unor personaje înfățișate în profil spre dreapta care poartă căciuli conice. Chipul din stânga personajului înfățișat șezând pare să fie a unui copil. În fața lui, o amenajare asemănătoare unui altar rotund în preajma, pe direcția și deasupra căruia pot fi observate mai multe personaje. Dimensiunile scenei ne împiedică să distingem amănunte utile în legătură cu posibilitii officianți.

Zona centrală are ilustrate interesante personaje, imagini realizate prin incizare. Sunt deosebite cel puțin trei dintre chipurile în profil spre stânga, două din chipurile în profil spre dreapta și cele două chipuri ale mării figuri ianiforme care domină acest spațiu. Baza de coloană din preajma conturului cataramii ilustrează foarte probabil un altar. Dar și ea se integrează în marea figură în profil spre dreapta a unui personaj care pare a avea o verigă în nas.

În dreapta imaginilor centrale, către extremitatea superioară, apar mici chipuri, un semn cruciform și numeroase animale, păsări și însemnări. Raportate la chipurile realizate prin incizare, remarcăm că cele în relief sunt mai puțin clare. Cu totul deosebit este chipul în profil spre stânga de la bază, imaginea din dreapta cataramii, parte a unei figuri ianiforme alcătuită din aproximativ alte zece chipuri.

Pe suprafața din spațiul interior al cadrului cataramii apare un chip în profil spre stânga, altul înclinat spre dreapta la 45°, un cap de cal și alte trei chipuri în profil spre stânga.

Jumătatea inferioară are pe suprafața ei multe chipuri deosebite, cele în relief pe linia cadrului cataramii, în stânga spre bază la marginea din dreapta. Multe chipuri apar cu o înclinare de 45° spre dreapta. O performanță artistică poate fi considerată ornamentarea micii suprafețe delimitată de canalul de scurgere și o bandă îngustă incizată, suprafață pe care apar multe chipuri și obiecte, mai ales recipiente.

În dreapta reprezentării atât pe margine, cât și pe suprafața interioară din imediata ei apropiere, apar chipuri care se succed pe verticală până la bază. Cu totul deosebite, cele de la mijlocul suprafeței pe direcția tiparului propriu zis.

Însemnări în relief: ZAC, ΠΑΤΑ, ZIC, ZI, ZI, ΛCI. Incizate: ΛTIOC, TIZO, ZI ZAIAC, ΔIZIC, ΛTE.

d ↓ În această poziție a reprezentării, numărul imaginilor separate și mai ales a celor grupate cu o clară delimitare este mai restrâns. În preajma marginii superioare pot fi observate imaginile unor protome de animale (ovine, cai) realizate prin incizare (Pl. XXXIX/1d).

Registrul următor este delimitat de chipuri, cele mai multe în relief, cele două la margini, dar mai ales în zona centrală. Posibil ca cele două chipuri în profil spre stânga să reprezinte un bărbat și o femeie. Chipuri în diferite ipostaze apar atât pe suprafața mărginită de cadrul cataramii și în imediata ei apropiere, cât și la latura din dreapta, unde două dintre ele sunt dispuse afrontat. Spre bază, ceva mai clare sunt două figuri ianiforme, una în relief și cealaltă, în dreapta, incizată și rândul de imagini de la bază. Cele de lângă canalul de scurgere sunt mai bine păstrate.

Cadrul este și el antropomorfizat. Grupul de figuri ianiforme și chipuri etajate are forma asemănătoare unei tolbe cu săgeți, dar atribuirea rămâne ipotetică. Cele mai multe chipuri ilustrate în registrul de la bază au trăsături fizionomice distincte. Tot în zona centrală a reprezentării apar o pasăre mică (porumbel?) și una acvatică.

Însemnări: ΛTIZIC, ΛZA, ZIA,IZ, ZAIC, PIZIC (în relief); ΛZI, ΛZA, ΛITI, ΛPI, ΛTI, ΛPZI.

Neatestat pe alte piese: Αζατα, Αιτι, Αρζι, Ασι, Ασις, Ατε, Ατια, Ατιος, Γυς, Ζαιρις, Ζιαζι, Ζιαιας, Ζι Ζαιας, Ζια Ζαις, Ζιο Ζιζο, Ρει, Πιατα, Ριζις, Τιζο, Τιζος, Τιρας.

Rv a ↑ Reversul fragmentului de amforă, cu urmele adânci ale roții olarului și o ruptură la una din extremități, are totuși pe suprafața sa însemnări și imagini (Pl. XL/2a).

Secvența cuprinsă între marginea superioară și banda incizată are aspectul asemănător de fronton triunghiular al unei stele. Banda albă de la baza acestui fronton *sui generis* are incizate, de la stânga la dreapta, următoarele imagini: un pește (?), o protomă de pasăre în profil spre dreapta, un șarpe spre stânga, conturul unui cal în profil spre stânga și chipuri. În partea stângă a spațiului triunghiular sunt și imaginile altor animale, nu toate clar schitate, însemnări incizate și în relief, obiecte, figuri ianiforme și chipuri în profil spre dreapta. Pe direcția vârfului triunghiului apare un cap de bovidu în profil spre stânga, chipuri afrontate, ceva mai mari în partea centrală și mai mici lângă bandă. Pe suprafața jumătății din dreapta pot fi observate figuri ianiforme incizate și în relief, mici chipuri dispuse etajat.

Suprafața dintre cele două spații marginale superioare și inferioare poate fi împărțită în patru registre.

În primul registru pot fi observate chipuri incizate și în relief, conturul aproape complet al imaginii unui cal, însemnări și, la capătul din dreapta, imaginea unei protome de cerb.

Pe suprafața celui de al doilea registru reîntâlnim figuri ianiforme și chipuri. La capătul din dreapta apare imaginea, insuficient de clară, a unui personaj care ține o mână pe cornul unui bovidu.

Pe traiectul celor două margini și în spațiul interior din imediata apropiere, imaginile sunt dintre cele mai clare.

Cel de al treilea registru începe cu un cadru rectangular incizat „antropomorfizat”, mai ales pe latura interioară în care apare o figură ianiformă cu ambele chipuri interesante, continuă cu imaginile unor obiecte, a două protome de bovidee în semi profil spre stânga și figuri ianiforme până la marginea din dreapta, însemnări.

Registru al patrulea este mai înalt, dar figurile ianiforme, chipurile și însemnările sunt mai puțin clare. În sfârșit, secvența de la bază are câteva clare chipuri în profil spre dreapta și cu fața la cer, imaginile unor animale și obiecte greu de nominalizat.

Însemnări: ΓΛ ΛΤΑΙC – I cu bare adăugate pentru a putea fi și Z, ZIOC, ΔIOC, ATIZIZ ZO, ZIAC, ΛΤΑΙC, AZI ZOC, ZAC, ZIP, ZIAT (incizate); ACTI, ΛTI, ΓIAC, ZAZ, ΛZIC, CAZA, ZIA, ZI, ZA ZAZIC, ZIA, AZI, ZIAC, TIAC, IT, ZI (în relief).

b → În această poziție a piesei pot fi remarcate unele imagini deosebite în diferite porțiuni ale reprezentării: chipuri și figuri ianiforme cu chipul în profil spre dreapta mai clar, reprezentări animaliere, însemnări incizate și în relief. Toate secvențele au și reprezentări notabile: figurile ianiforme de la

bază în prima zonă după cea de la capăt; chipurile în profil spre stânga, conturul unei păsări și mai multe reprezentări animaliere în cea de a doua, cele mai complexe figuri ianiforme și păsări acvatice apar la bază în cea de a treia zonă. Câteva chipuri realizate prin incizare apar în continuarea imaginilor din suprafața pe care o comparasem în poziția anterioară a piesei cu frontonul unei stele (Pl. XL/2b).

Pe întreaga bandă incizată sunt ilustrate imaginile unor chipuri, păsări și animale, mai clare cele de la bază. În spațiul cuprins între banda incizată și margine pot fi observate cele mai realizate artistic imagini, mari chipuri compuse, cum este cel în profil spre dreapta de la capătul superior al marginii, figuri ianiforme complexe în compunerea cărora apar interesante chipuri și reprezentări animaliere incizate și în relief (bovidee, suine, ovine), compoziții. Cele trei imagini mari care se coagulează în acest spațiu sunt dificil de decodat. În această situație este puțin probabil ca lucrurile să fie mai clare după lectura însemnărilor. În compunerea mării figuri în profil intră mici chipuri mai ales incizate, figuri ianiforme și însemnări – imaginile unor obiecte și animale care nu pot fi nominalizate cu siguranță. Deosebit de expresive sunt primele chipuri mari în profil spre dreapta rezultate dintr-o ingenioasă compunere.

Însemnări: ΓΙΟC, ΖΟΖ, ΖΑΤΙΑC, ΑΡΑ, ΖΟC (incizate); ΖΙΖ, ΖΙΑC, ΖΙΑC, ΑCΤΙ, ΖΑΓΑ, ΖΙΖ, ΖΟΖ, ΖΙC, ΖΑΙ, ΖΙ (în relief).

c ↓ În această poziție a piesei reprezentarea are la partea superioară în stânga chipuri cu fața la cer, în dreapta o figură ianiformă complexă cu chipurile de la ambele laturi cu trăsături fizionomice distincte. Câteva chipuri dar și unele păsări și animale (cai, bovidee) sunt orientate spre personajul ilustrat în colțul din dreapta sus a reprezentării. La ambele margini apar chipuri în profil care se succed pe traseul marginii spre bază, unele fiind părți ale unor figuri care se continuă în suprafața interioară. Cele mai numeroase însemnări sunt în relief (Pl. XL/2c).

Reprezentarea poate fi împărțită în registre. Între imaginile ilustrate în primul registru, de remarcat două chipuri în profil spre dreapta, al unei femei și a unui bărbat.

În cel de al doilea registru, la capătul din stânga pot fi observate contururile unor păsări. De remarcat de asemeni o pasăre în profil spre stânga. Între imaginile ilustrate se disting capetele unor animale și chipuri. Puține au claritatea necesară care să permită observații utile înțelegerii reprezentării în ansamblu. De menționat: chipul, probabil al unei femei în profil spre dreapta, obiecte dificil de nominalizat, însemnări incizate și în relief.

Pe suprafața celui de al treilea registru apar imaginile incizate ale unor păsări acvatice și a unor animale, chipuri cu fizionomii distincte, unele orientate spre dreapta, figuri ianiforme care sunt numeroase pe jumătatea din dreapta a registrului. În apropierea marginii din dreapta alăturările devin complexe și cu semnificații greu de decodat. Grupul compact de imagini incizate începe cu un cap de animal care ține în gură ceva, evident cu timide încercări de „antropomorfizare”, care atârnă de-o parte și cealaltă, un interesant chip în profil spre stânga ca o sabie arcuită (sau picior curb de tron?), figuri ianiforme cu chipuri de o mare varietate tipologică incizate se succed pe verticală spre baza registrului.

Către margine, între cele două benzi incizate verticale, apare un grup de chipuri cele mai multe realizate prin incizare și însemnări. Dispunerea pe verticală a capetelor și forma unora poate sugera și ilustrarea unui tron, dar ar fi dificilă precizarea celui mai însemnat personaj care-l ocupă.

Pe suprafața celui de al patrulea registru pot fi observate figuri ianiforme cu chipuri distincte pe ambele laturi și în zona centrală chipuri cu fața la cer.

Urmează un registru pe suprafața căruia sunt numeroase însemnările incizate și în relief. Chipurile mai clar schițate pot fi observate doar la cele două margini. În partea dreaptă, banda închide într-un medalion un grup de cel puțin patru chipuri realizate prin incizare. În această poziție a suprafeței atât la marginea din stânga, cât și la cea din dreapta apar reprezentări animaliere bine realizate sau doar sugerate.

În sfârșit, la bază, pe suprafața apropiată ca formă de cea a unui fronton inversat, poate fi observată o interesantă galerie de portrete, cel puțin două dintre ele ale unor femei, și însemnări în relief. Simbolul cruciform incizat de la capătul din stânga este alcătuit din mici litere.

În apropierea marginii inferioare apar câteva protome de animale clare (cerb, bovideu) sau dificil de nominalizat.

Însemnări: Δ CIF, ZIA, Δ CIC, ZAI, ZI, ZAO ZAI, ZAT, ZI ZA, ZAI, ZIT, ZOAC, ZITAC, ZAPIA, ZOACO, ZOAC, Δ ZIC, ATA (incizate); ACTI, ZI, IZ, ZIC, Δ ZICA, Δ CI, ZIP ZI, Δ CIZ, TAIC, ZIF, ZIC, ZIA ZI (în relief).

d ← În sfârșit și în această ultimă poziție a reprezentării pot fi observate imagini deosebite în toate secvențele longitudinale de la stânga la dreapta. Figuri ianiforme, rare și puțin clare, reprezentări animaliere și însemnări mai ales în relief, posibil un cap de oaie la bază între cele două secvențe, chipuri incizate pe cea de a doua secvență, mari figuri ianiforme pe cea de a treia. Pot fi remarcate atât chipuri asiatice, cât și europene. Chipurile sunt înfățișate în maniera celor cunoscute la sculpturile în lemn (Pl. XXXIX/2d).

În secvența următoare sunt mai numeroase chipurile mici. La bază posibil să fie ilustrat un tron. În secvența următoare sunt înfățișate interesante chipuri în profil spre stânga, cum apar și cele mai multe din secvența din apropierea marginii, însemnări în relief și incizate.

Însemnări: ΖΙ, ΖΙΑC, ΛCIZ, ΖΑΙΡ, ΤΑΖΙΑ, ΛΡΑΙC, ΖΙ, ΖΙΑ, ΖΙCΟΛ, ΖΟΛC, ΛΖΙΑC (incizate); ΖΙ ΛΖΙΑ, ΖΙC, ΖΙΑ, ΖΙ ΛΖΑΙ ΖΙ, ΖΟ, ΤΑΙC, ΖΙC, ΖΑCΟ, ΖΙ, ΓΙC, ΖΙΖΑ, ΖΙΟC, ΛΙC, ΛΤΑ, ΙΖΑC, ΛΤΑΙC, ΖΟ ΖΑΙC (în relief).

Neatestate pe alte piese: Αζιζος, Αρα, Αραις, Γα, Γιας, Γιος, Γις, Διος, Ζαιρ, Ζαρια, Ζιατ, Ζιγ, Ζιζ, Ζιρ, Ζισσα, Ζιτας, Ιτ, Ιζ, Ιζας, Ταζια, Ταις.

*
* *
*

Acest fragment ceramic are graffitate pe cele două fețe ale sale numeroase chipuri, animale și însemnări. Încercarea de a descoperi un „program” al reprezentărilor descrise rămâne infructuoasă.

În acelaș timp, ca și la alte piese, impresionează ingeniozitatea în compunerea imaginilor și dispunerea lor, minuțiozitatea execuției, miniaturizarea. Rămân totuși greu de reconstituit *scene*, asocieri utile direcțiilor de interpretare.

Sunt ilustrate multe chipuri de extrem orientali cărora nu le-am găsit deocamdată echivalențe pe monedele și reprezentările cunoscute din presupusul spațiu de origine. Aceeași situație pentru chipurile europene. Majoritatea sunt chipuri de bărbați, imberbi sau cu bărbi retezate drept sau ascuțite. Doar în două poziții ale reprezentării de pe avers (*a* și *b*) și una pe revers (*c*) pot fi remarcate imaginile unor femei și pe una, avers (poz. *c*), a unui copil. Ipostazele în care apar sunt în prea puține cazuri relevante. Imaginile unor animale sunt adeseori alăturate chipurilor în scopul alcătuirii unor figuri mari.

Reprezentarea de pe piesă în poziția *c* are multe scene mai clare, comparabile în parte doar cu cele care apar în poziția *b* a piesei, dar la fiecare rotire cu 90° apar și chipuri deosebite prin expresivitate și realizare, evident pentru această categorie – graffiti.

Mulțimea speciilor de animale ilustrate: *Av.* bovidee, cai, ovine, suine, câini, iepuri, păsări acvatice, porumbei (?) ș.a.; *Rv.:* bovidee, cai, ovine, suine, cerb, pești (?), șerpi, păsări, păsări acvatice ș.a., unele attribute ale unor zei *nu* constituie totuși surse sigure pentru nominalizarea unor divinități.

Reprezentările de pe revers sunt diferite ca stil și grupare a imaginilor, utilizarea formelor fragmentului putând apropia ansamblul de aspectul reliefurilor culturale cu frontoane. Chipurile și maniera de a le ilustra sunt altele decât cele cunoscute la imaginile de pe avers. Interesante, deosebite sunt cele din spațiul central, apropiate de maniera de transpunere plastică întâlnită la piesele sculptate în lemn.

Simbolul cruciform semnalat atât pe avers (poz. c), cât și pe revers (poz. c), vizibil mai ales pe imaginile mărite, se impune a fi menționat chiar dacă nu este sprijinit de textele din preajmă. Rămâne dificilă selectarea celei mai elocvente poziții pentru frumusețea și diversitatea imaginilor. Obiecte: co-roane, recipiente, sabie (?), tron, (?) și altele fără posibilitatea de a le nominaliza.

Însemnările adaugă un grup important de vocabule neîntâlnite pe alte piese: Av. Αζατα, Αζιρα, Αιτι, Ασις, Αταζιζας, Ατε, Ατιος, Ζαιρις, Ζατα, Ρει (Ζι), Ριζις, Τιρας (Γυς); Rv. Αζιζος, Ζαρια, Ζιγ, Ζιρ, Ταζια. Se remarcă faptul că elementele grecești nu sunt numeroase. Multe vocabule au sorginte nord iraniană, tracică sau pot fi întâlnite la etniile din spațiul microasiatic.

Pot fi remarcate unele imagini prezente și pe reliefurile culturale ale Cavalierilor danubieni, doar ca elemente separate, după cum numărul foarte mare de chipuri ilustrate ar putea fi corelat și de existența unui „cult al capului” cunoscut și la alte popoare. În sfârșit, simbolurile cruciforme ar putea, cel puțin ca variantă de interpretare, să indice prezența unor creștini – atestată la Barboși-Galați în secolele II-III p.Chr. – prin piese cu apartenență creștină sigură.

Pentru semnificația de ansamblu a imaginilor *nu* poate fi stabilită o unică atribuire. În această situație, posibil ca mica piesă, în afara funcției de tipar, să fi avut graffitat pe cele două suprafețe personaje și aspecte din viața așezării de la Limesul Imperiului.



Baal₁ – Piesă de alabastru

Obiect de formă paralelipipedică neregulată, confecționat din alabastru de calitate mediocră. Pe cele cinci suprafețe inegale ca dimensiuni (A – lg. max. 8,35 cm; lț. max. 5,2 cm; B – 6,1 × 4,8 cm; C – 8,55 × 4,05 cm; D – 7,6 × 3,9 cm; E – 3,4 × 3,9 cm; F (B + G) – 8,9 × 4,8 cm măsurătoare continuă; lț. minimă 3,5 cm; G separat – 4,2 × 3,5 cm) pot fi observate incizii, alveolări și urme de vopsea galbenă și roșie.

E evident faptul că piesa cu formă bizară nu-i imitația vreunei sculpturi, dar această constatare nu clarifică funcția și destinația ei. Sunt relativ puține imaginile și însemnările ușor vizibile. Scanarea, operațiune care a fost posibilă la unica suprafață plană și îndeosebi copiile relevă numeroase chipuri, imaginile unor animale, obiecte și însemnări.

Descrierea lor este efectuată separat pentru fiecare din cele cinci suprafețe și în toate cele patru ipostaze. O singură excepție în privința suprafeței B extinsă lateral, care a fost prezentată o dată separat și a doua oară, mai îngustă, integrată în suprafața F pentru a estima posibilitatea de a ilustra o reprezentare comună alături de suprafața G, cu toate că suprafețele sunt în continuare dar nu într-o dispunere pe orizontală (Pl. XLII).

A ↑ a Această suprafață a piesei este aparent orizontală, singura de altfel la care micile denivelări – alveolări și incizii, sunt mai puțin accentuate. Perimetrul, aproximativ de forma unei elipse, are doar câteva proeminente și intrânduri. În această poziție, aspectul piesei poate fi apropiat de cel al unei broaște țestoase (Pl. XLII/Aa).

O încercare de împărțire în registre a suprafeței cu numeroase imagini se soldează cu rezultate parțiale, mai ales din pricina figurilor din apropierea

marginii din dreapta. O descriere a reprezentării după separarea în trei registre ar putea contribui la clarificarea și mai buna înțelegere a unor imagini.

I. De la marginea superioară până la incizia care, în stânga, începe de sub cel de al treilea chip în profil spre stânga și în marginea din dreapta se află sub grupul de litere în relief de dimensiuni mai mari; II – De la baza figurii amintite până la însemnările cu litere mai mari în relief; III – Suprafața aproape dreptunghiulară de la bază cu numeroase inscripții în relief și incizate.

Pe latura stângă ultimul dintre chipurile în profil schițat pe o suprafață apropiată de forma unui bot de animal contribuie substanțial ca ansamblul să dobândească aspectul unui cap de animal. Pe întreaga suprafață pot fi observate chipuri în profil spre stânga, în profil spre dreapta figuri ianiforme și, ceea ce întâlnim mai rar, figuri înfățișate în semiprofil sau frontal. În câteva cazuri, pot fi remarcate unele detalii asupra acoperămintelor de cap și fizionomiei. Însemnările (incizate și în relief), care sunt utilizate și pentru conturarea unor figuri, și marile figuri alcătuite din altele mai mici fac adeseori dificilă descrierea unor elemente separate. Pălăriile au formă conică cu un unghi al pantei de cel puțin 45°. Unele chipuri au elemente prevalent extrem-orientale, dar sunt și numeroase chipuri cu trăsături fizionomice europene. Pentru ingeniozitatea alcătuirii se impun a fi remarcate ultimele mari chipuri în profil spre dreapta, de la figura expresivă care începe la marginea superioară și are în față un chip din ultima treime a registrului, la combinațiile succesive care continuă până la baza registrului formând alte figuri, două dintre ele: cea în profil spre dreapta și cea ușor înclinată, în profil spre stânga cu totul deosebite. Ultima treime are, la marginea din dreapta și pe suprafața interioară, chipuri în profil spre dreapta și cu fața la cer.

În această poziție a piesei pot fi notate următoarele însemnări: ZI, Λ, AZOC, ZOC, ZΛ, ΠI (în relief); ZΛIC, ΛTI, ΛTIA, ΛΓAC (incizate).

II. Din acest spațiu median, de menționat chipul în profil spre stânga conturat la margine, chipurile cu fața la cer, figurile ianiforme și însemnările ZIC, ZΛ, ΛTAZA (în relief) și ATAIC, ATIZAC, cu ligaturi, ATIC (incizate).

III. Suprafața îngustă de la bază are în stânga conturul unui chip și la interior figuri ianiforme, mai clare cele din zona centrală și însemnările: ATI, ZΛ, ZIC (în relief) și

AZIAC, ZΛ, ZOZA (incizate).

b → În această poziție, piesa are un aspect cordiform și ordinea în care se impune prezentarea celor trei registre se inversează (Pl. XLIII/Ab). Pe

conturul marginii din stânga și pe întreaga suprafață, din preajma ei sau atribuită în analiza anterioară celui de al treilea registru, apar chipuri în profil spre stânga, mai expresive și de dimensiuni mai mari cele din zona centrală și de la bază. Însemnările sunt vizibile pe toată suprafața, dar au putut fi citite doar: ZIA, ΛCI, ZIA, ITA, ZIAC (în relief); ΛTIAC (ΛT în ligatură), ΛTIC, ΛZA (incizate).

Registrul median începe cu un spațiu rectangular cu îmbinările ușor rotunjite cu chipuri în profil la cele două margini, o figură ianiformă pe suprafața interioară, după care se succed figuri cu fizionomii distincte, unele de europeni și altele de extrem orientali. Cel puțin patru figuri sunt alcătuite prin alăturarea altora de dimensiuni mai mici. Însemnările suferă de o oarecare stereotipie: ZAIZA, ZA, Λ TOZAC, ZAC (în relief); ZIA, ZAIC, ZIC, ΛTAIC, ZIA (incizate). Prin măiastra compunere a figurilor, zona mediană a devenit spațiul celor mai mari figuri ianiforme în relief. Se cuvine a menționa însă faptul că nu dispunem de o inscripție care să fie atribuită cu siguranță chipului ilustrat. Registrul din dreapta are de asemeni întreaga suprafață acoperită de chipuri și însemnări. În vârf apare o figură ianiformă cu chipul în profil de pe latura stângă având trăsături fizionomice mai clare iar câteva litere în relief ale însemnării au fost utilizate și la conturarea figurii. De notat însemnarea ΛTIA sau ΛTIC și ZA (cu litere incizate). De la marginea superioară către bază, în șirul de chipuri care se succede, cel puțin patru în relief și incizate sunt de o deosebită expresivitate. În afara chipurilor mai pot fi observate unele animale greu de nominalizat și, pe la jumătatea reprezentării, o mică pasăre. De notat însemnările: ZAIC (incizat), Δ. Z.. OTIC, ΛIPA, ZIT ZIA, TILXVC, ΛFI, ΛIZA (în relief).

c ↓ În această poziție a piesei, la partea superioară pot fi observate pe tot perimetrul chipuri cu fața la cer ale unor personaje de vârste diferite (Pl. XLIII/Ac). Orientarea spre stânga a majorității chipurilor și faptul că singura figură în profil spre dreapta apare la capătul din stânga al reprezentării ar putea constitui un indiciu că acesta este un personaj (zeu?) cu funcții deosebite. Însemnări: ZI., ZOAC, ZI, ZIZAC, ΛTA?, ZA (în relief), ΛTIC, ZI, ΛTA și altele mai puțin clare (incizate).

Zona mediană începe cu o complexă reprezentare a unei protome umane, care acoperă marginea din stânga și o parte a suprafeței interioare. Pe fruntea ei observăm însemnarea ZIA ZAIC. Este o figură alcătuită din cel puțin patru chipuri cu fizionomii diferite. Suprafața registrului median este acoperit de chipuri, însemnări și imagini ale unor animale, obiecte dificil de nominalizat și se termină cu un chip în profil spre dreapta. Privit dintr-un anumit

unghi, un segment al capătului din stânga are și aspectul unei protome de animal.

Însemnările în relief sunt mai numeroase, câteva scrise în forma unor monograme: ΛTIA , $Z\Lambda ZI$, $Z\Lambda IA$, $\Delta E PIC$, ΛTI , ΔI .

În sfârșit, registrul de la bază are înfățișate chipuri, cele mai multe în profil spre stânga, conturul unor păsări și animale greu de nominalizat. Între însemnările recuperabile, de notat ZIA , ΛTIC ș.a. neclare (în relief), ΛTIC (incizată).

d ← În această ultimă poziție a reprezentării, partea de sus are un aspect prevalent – dar nu în exclusivitate animalier – micul cap de la extremitate pare a fi urechea unui animal (urs) și întreg registrul din stânga seamănă cu un scut (Pl. XLIII/Ad). În afara acestei vederi de ansamblu, pe suprafața în formă de elipsă a primului registru, pot fi observate chipuri în profil spre stânga, cele mai multe sunt contururi de obiecte greu de nominalizat, numeroase însemnări în relief și incizate: ΛZI , TIZ , ΛZI , $Z\Lambda$, $\Delta I Z\Lambda IAC$, IZA (în relief), $O \Lambda IAZ$, ΛZI , $ZIZAC$ (incizate). Chipurile în relief dispuse în profil spre dreapta situate în centrul suprafeței interioare sunt mai expresive.

Registrul median este în cea mai mare parte acoperit de figuri în relief ianiforme, separarea de registrele vecine fiind mai anevoioasă. De sus primul chip în profil spre stânga de la marginea superioară are ca acoperământ de cap o bonetă conică. Pot fi notate însemnările: $ZIOC$ (litere inegale ca dimensiuni), ΛTA , ZI , ΛZA , $Z\Lambda$ (în relief); $Z\Lambda$, $ZAZI$, ΛTIC (incizate).

În sfârșit, îngusta fâșie din dreapta are pe întreg conturul chipuri în profil spre dreapta, câteva cu trăsături caracteristice extrem orientalilor și câteva capete de animale, mai clare, cele de câini. De menționat însemnările: $ZIAI$, $ZAIZ$, $ZITI$, $ZAIC$, ΛZA , $\Gamma IZAC$ (în relief).

B a ↑ Pe o altă suprafață a piesei (aprox. 5,00 × 6,00 cm), îndeosebi la jumătatea ei superioară, pot fi observate un număr însemnat de chipuri separate sau ca parte a unor figuri ianiforme precum și capetele de animale care, de asemeni, apar ilustrate separat sau ca elemente ale unor compoziții mai ample (Pl. XLII/Ba). Pe marginea din stânga și în spațiul din imediata ei apropiere, apar ilustrate în maniera cunoscută chipuri în profil într-o ingeni-oasă dispunere și succesiune. Fiecare din acoperămintele de cap ale chipurilor ilustrate în această parte a reprezentării este de un tip diferit.

Un grup de trei chipuri de la baza rotunjită compun pe direcția marginii imaginea unui om energetic. În spațiul din apropierea ei se succede de sus în jos o reprezentare mai complexă, posibil șezândă, alcătuită din mai multe figuri ianiforme. Cel de la bază și cel din partea superioară au ambele chipuri

cu trăsături clare. Mai puțin clare sunt mâinile și unele obiecte din preajmă, cu mare probabilitate o fructieră. În partea dreaptă, confuziile pot fi provocate și de multiplele utilizări ale literelor. O altă imagine compusă, tot în relief, este chipul în profil spre stânga cu nas mare, gura cu buze subțiri și bărbie retrasă. Către bază, în sistemul folosirii unei părți din figura anterioară apare un personaj cu acoperământ de cap de formă cilindrică, al cărui chip este total integrat în marea figură care acoperă două treimi din margine și spațiul din preajma ei.

După figura complexă din stânga sus a reprezentării, spre interior, apare un grup de figuri ianiforme separate de reprezentările care se succed pe verticală printr-o adâncitură neuniformă care separă aproximativ două treimi din suprafața superioară de restul reprezentării. Într-un punct, ea este intersectată de o mică imagine ianiformă în formă de elipsă, care poate să apară și ca parte dintr-o cruce. Extremitatea din stânga este un segment al unei însemnări. Aproximativ pe direcția „brațului crucii”, înclinată spre stânga, apare o altă linie incizată care continuă până la marginea superioară. La 1,5 cm de marginea din dreapta apare o altă linie incizată, perpendiculară pe cea orizontală. Aceste linii delimitează o suprafață de formă trapezoidală asemănătoare unui coș de căruță. Personajul din partea stângă, ilustrat prin profilul din stânga al primului dintre capetele ianiforme, are nasul cârn, buze groase, bărbia ușor retrasă. Chipul de pe latura dreaptă a figurii ianiforme într-o dispunere oblică este a unui personaj cu trăsături de om energic. O mică alveolare și însemnările de la bază îi adaugă și alte posibile „lecturi”. O altă figură din dreapta liniei adâncite este alcătuită din cel puțin alte trei mici chipuri și reprezentări animaliere. Pe latura dreaptă, chipul în profil este înclinat și are pe direcția lui un expresiv chip sever, la conturarea căruia au fost folosite și literele unei inscripții. În continuare, spre dreapta, apare un chip în relief, căruia îi succede pe verticală un alt chip, tot în relief, a cărui contur coboară și sub linia incizată orizontală. Continuarea spre stânga relevă o altă figură ianiformă care are chipuri interesante și diferite pe ambele laturi. Cel de al doilea este dispus pe direcția liniei incizate perpendiculare pe linia orizontală.

Această ultimă secvență este cea mai densă în imagini. Începe cu chipul în profil spre stânga, afrontat cu cel de pe partea opusă a liniei incizate, parte a unei figuri ianiforme, și continuă pe latura dreaptă. Chipuri în relief se succed pe verticală. O figură „de face”, o alta în profil spre stânga și din nou remarcăm suprinzătoarea ingeniozitate a modului în care sunt înfățișate imaginile de la marginea superioară: un cap de bovideu, un alt cap de animal și o parte dintr-un pește pe latura din dreapta până spre bază.

De altfel, chiar de la marginea din dreapta pornește șirul de figuri, cele mai multe chipuri cu trăsături distincte, majoritatea dispuse în profil spre stânga, câteva alcătuite prin alăturarea unor chipuri mai mici. Litere în relief, mici obiecte greu de nominalizat, conturul unor animale măresc densitatea imaginilor ilustrate în detrimentul clarității. Aproximativ la mijlocul suprafeței poate fi observat chipul în profil spre stânga al unui personaj foarte probabil în poziție șezândă. În fața lui, un chip înfățișat frontal sau o mască, un cap de animal (focă?), silueta altui animal (câine?) în mers spre stânga și apoi un șir de capete de animale (bou, măgar, câine), chipuri, cele din apropierea bazei cu fața la pământ. În toate micile suprafețe figurile sunt însoțite de însemnări, cele recuperabile cu maximă siguranță fiind destul de rare. De notat: ZIA, AZI, ATA, ZOAC, AZAC, TIC, ZIA (în relief). Din pricina intersectării literelor, a folosirii lor în realizarea imaginilor, lectura însemnărilor incizate, chiar și a celor de dimensiuni mai mari, este mult mai anevoioasă. Începând din stânga sus pot fi notate: PIZOC cu litere inegale ca dimensiuni, AZI, ZI dispuse înclinat, ZOTAIC (dispunerea literelor și ligaturile apropie însemnarea de o monogramă), ZIC, ZAIZ, ΔOPIC neclar Δ sau Z posibil doar OPIC și în față scris pe o linie oblică: AZI, ZOTI ZI, ZO ZIC, ZI, PIC, ATIA în ligatură, ZA, ZIAC, AZI, ZA, ZAIC.

b → În această poziție a piesei, imaginile se coagulează în reprezentări de dimensiuni mai mari, ceva mai clare, chiar dacă interpretarea ansamblului rămâne incertă (Pl. XLIII/Bb). Spațiul decorat în relief pe latura stângă ilustrează figuri ianiforme cu interesante chipuri pe ambele laturi cele mai clare la partea interioară. Primul are un acoperământ de cap mai puțin obișnuit, apropiat de forma unei bonete frigiene la chipul de la partea interioară a figurii ianiforme, și continuă ca o diademă a ambelor chipuri. Chipul din dreapta este a unui personaj tânăr. În continuare, spre bază, de relevat chipul în profil spre dreapta a unui personaj cu bonetă conică, trăsături fizionomice distincte, barbă lungă revărsată în șuvițe. Figura ianiformă care-i succede pe verticală, mai interesantă pe latura stângă, are un contur mai puțin obișnuit, astfel că poate fi privită și drept corp al personajului cu barbă.

În zona mediană apar figuri ianiforme. Chipurile de pe latura stângă sunt affrontate cu cele din registrul marginal. Sunt figuri mai complexe, pe suprafața cărora apar conturul unor animale, obiecte greu de nominalizat și multe însemnări.

Pe latura din stânga apare un chip ușor înclinat. Chipul, alcătuit din altele mai mici de pe latura din dreapta, are trăsături fizionomice mai clare, și apare ca o cască pentru figura pe care o precede, în dispunerea lor pe

verticală. Este chipul la care regăsim litere întrebuintate pentru schițarea conturului figurii și unor detalii anatomice, chip care privește spre ceea ce ar putea fi o cruce. Figurile ianiforme care se succed spre bază au chipuri interesante, expresive pe ambele laturi, și sunt alcătuite din alte figuri mai mici.

Ar putea fi remarcate chipurile dispuse spre interior – un chip de tânăr opus chipului unui personaj mai în vârstă. Între ei se află obiecte greu de nominalizat și o amforă pe suprafața căreia este vizibilă o inscripție în relief. La bază, pot fi observate unele chipuri cu fața la cer și altele cu fața la pământ. Privită sub un unghi ușor schimbat, în centrul reprezentării, apare un cap de taur și, coborând pe verticală către bază, mici capete de animale și un personaj în poziție șezândă, la picioarele căruia apare un animal în profil spre dreapta.

În sfârșit, în partea centrală superioară apare, deasupra crucii, un chip imberb în profil spre stânga iar, în micile suprafețe delimitate de liniile amintite la descrierea piesei în poziția *a*, apar chipuri interesante ca aspect și mod de ilustrare.

Pe prima suprafață apare un cap ianiform, posibil chiar triprosopomorf, la care mai clare sunt chipurile de pe cele două laturi iar o reprezentare, posibil o pasăre cu capul întors spre stânga, are aspectul de cască pentru chipurile ilustrate.

Pe suprafața dintre cele două linii apar capete ianiforme cu chipul de pe latura dreaptă mai clar și capete de animale (cai, câini) și obiecte. La bază, apare un chip mult înclinat, aproape cu fața la cer. Pe ultima suprafață, în dreapta jos, apare de asemeni o interesantă figură pe latura dreaptă și una de dimensiuni mai mici, la conturarea căreia sunt utilizate și litere, pe latura stângă. De menționat că în compunerea figurii pe amintita suprafață apare și un chip de animal.

Însemnări: ZI, ZICAC, AT, CIC, ΔIZA ZA, IZAIC, COC, IZIC (în relief); ZAIC, ZI, ITAIBI., TOI, TACI, AZI, AZAIC, AIC ZI, ATI, POI ZIC (incizate).

c ↓ În această poziție a piesei, la partea superioară, apare un chip cu fața la cer iar figurile se succed pe întreaga margine stângă (Pl. XLIII/Bc). Cel puțin trei dintre chipurile ilustrate au trăsături fizionomice apropiate de cele extrem orientale. În alcătuirea marilor figuri, în afara unor chipuri, pot fi semnalate mici capete de animale care-și pun uneori pecetea asupra aspectului de ansamblu al reprezentării: asemănări cu jumătatea anterioară a unui pește – la mijloc – sau cu un bursuc cea de la bază.

De la margine către centrul suprafeței crește densitatea chipurilor înfățișate alături de mici reprezentări animaliere și obiecte. În partea stângă a suprafeței poate fi observat conturul unui mic animal (vițel?) în mers spre stânga.

Reprezentarea de la partea superioară este succedată de șirul chipurilor care coboară pe verticală spre bază. După chipul în profil spre stânga, aflat cu o figură în semi profil spre dreapta cu trăsături negroide, alte chipuri apar chiar din preajma marginii din stânga. În fața unui personaj schițat mai sumar, plasat aproape de jumătatea laturii din stânga a reprezentării, se pare în poziție șezândă, alături de micile chipuri, posibil să fie ilustrat și un *fallus*. Pe direcția „tronului”, până spre bază apar imaginile unei figuri diademată și ale unor mici animale. Din acest punct este mai utilă descrierea pe registre. La marginea superioară și pe spațiul din imediata ei apropiere, apar chipuri cu fața la cer și unele capete de animale mai greu de nominalizat. În spațiul median sunt numeroase chipurile atât cele în profil spre stânga, cât și cele în profil spre dreapta. Capetele ianiforme, mai ales cele din partea dreaptă a reprezentărilor, din zona mediană sunt deosebite. De altfel și pe ultima porțiune, a marginii din dreapta și a spațiului din imediata ei apropiere, figurile ianiforme au câteva chipuri expresive și marile chipuri alcătuite din altele mai mici sunt bine realizate artistic. În alcătuirea figurii ianiforme de la bază distingem și obiecte, între ele mai clar, un rhyton.

În sfârșit, la bază, în spațiul delimitat de cele trei linii și adosat amintitei suprafețe, de la stânga la dreapta pot fi văzute: un chip în profil spre stânga, și în continuare spre centrul suprafeței o figură ianiformă cu chipul de pe latura stângă cu trăsături bărbătești și chipul de pe latura dreaptă având trăsături prevalent feminine, oricum ale unei figuri mai tinere. În fața ei, un chip de bărbat, parte a altei figuri ianiforme. Chipul înclinat pe spate alcătuit din cel puțin alte trei componente, posibil o mică pasăre, un mic chip și un vâscior, au ca rezultată o figură energetică cu trăsături memorabile. În continuare spre dreapta apar figuri ianiforme cu unele chipuri mai realizate artistic. Poate fi remarcată o figură diademată, oricum cu o bandă pe direcția frunții. În general, există obsesia de a conferi și chip multor imagini din componența marilor reprezentări.

Însemnări: ZA, ZITO, ZIA, ZOA, ZIACO?, ZOCA pe fruntea unui personaj în profil spre stânga ilustrat în jumătatea din stânga a zonei mediane ZAT (în relief); ATPITOC (?), ΔIZIA, ZOTTI (sau ZOITI) ΔITA. AZTTYC (?), AC IAZ (?) ZIC (incizate). Foarte multe însemnări incizate, părți componente ale unor figuri, n-au putut fi separate pentru o lectură sigură.

d ← În această poziție a piesei, la marginea din stânga și în preajma ei, apar chipuri în profil spre stânga, părți ale unor figuri ianiforme vizibile pe întreaga suprafață delimitată de liniile incizate (Pl. XLIII/Bd). În unele cazuri, pot fi delimitate componentele marilor figuri, chipuri, capetele de animale și obiecte. Pe suprafața de la marginea superioară în stânga chipurile de pe latura dreaptă sunt mai realizate artistic. Imaginea capului unui animal plasată la extremitatea părții superioare formează o glugă la chipul în profil spre dreapta. Îi urmează pe orizontală un alt chip mai mare și mici chipuri, toate în profil spre dreapta. Dintre reprezentările unor animale, mai clară este cea a unui porc în alergare spre dreapta.

Zona mediană are marile figuri ianiforme compuse din chipuri și reprezentări animaliere, obiecte, precum și numeroase însemnări incizate și în relief. De relevat o ingenioasă alcătuire. O imagine compusă din chipuri în profil spre stânga, spre dreapta și cu fața la cer, mici reprezentări animaliere formează în final nu doar o mare figură ianiformă, ci sugerează, grație unor mici adăugiri, și un cap de bovid. De altfel, la o privire asupra succesiunii pe verticală a chipurilor de pe latura stângă, în preajma liniei incizate pot fi remarcate figuri deosebite atât prin trăsăturile fizionomice, cât și prin elementele deosebite ale acoperămintelor de cap și ale coafurii în general. Figura maiestooasă, ultima pe direcția liniei incizate, are un suport în complexa reprezentare de la bază, alcătuită din imaginile unor obiecte. Chipurile de pe linia bazei au în alcătuire mici reprezentări animaliere. În sfârșit, în compunerea figurii centrale de pe latura din dreapta observăm și un cap de cerb în profil spre dreapta. Descrierea separată a fiecărui chip, a reprezentărilor animaliere și a obiectelor n-ar aduce clarificări în stabilirea ansamblului și înțelegerea lui.

Însemnări: ZIC B, Zo Z₁λzoc, Z₁, ZΛ Zo, CI, ZΛB, C ΛO ZATIZI, ZΛ ZΛ, ZΛ ZI, ΛZIP (în relief); CI, ΛTA, ZAZITI, MAOC TIC, ΓIOTIC (?), ZI, ZOATI, ZIA, P, ZAI, ZΛ multe nerecuperabile (incizate).

C a ↑ Pe această ilustrare a uneia din suprafețele lungi ale piesei poate fi remarcată o mare densitate a imaginilor și însemnărilor (Pl. XLII/Ca). Prezentarea ar putea eventual avea în vedere o împărțire în cinci registre, dar marile figuri compuse acoperă adeseori părți din registre diferite. Descrierea va fi așadar cea obișnuită, de la stânga la dreapta și de sus în jos.

Patru chipuri în profil spre stânga cu fizionomii, dispuneri și acoperămintele de cap diferite, grupate într-o suprafață semicirculară, formează laolaltă „casca” pentru chipurile alăturate la marginea din stânga, în primul rând, dar

nu exclusiv, pentru chipul imberb cu trăsături clare care apare pe suprafața „protuberanței” de la marginea superioară. Spre interior pot fi observate însemnări, incizate cele mai multe și în relief, conturul unor animale sau numai capetele lor și interesante chipuri incizate în profil spre stânga, unul dintre ele posibil cu coroană. Mai clare sunt cel de pe mijlocul suprafeței și cel de la marginea din dreapta cu o cască de formă aproape piramidală.

Un alt posibil registru, care are pe marginea din stânga trei chipuri care se succed pe verticală, începe cu imaginile unor capete de bou și de cerb. Primul este măiestrit încadrat în chipul cu profilul pe margine și are ilustrate pe suprafața interioară obiecte, capete de animale, chipuri, însemnări incizate și în relief.

Coborând către bază, de remarcat la marginea din stânga figura ianiformă cu acoperământ de cap de formă conică, cu chipuri interesante la ambele profile. De relevat de asemeni figura ianiformă de pe mijlocul registrului, obiecte (o sabie), însemnări și figura de la marginea din dreapta.

În continuare, spre bază, același grup de chipuri, unul dintre ele combinat într-o imagine „de face”, pe mijloc o reprezentare greu de decodat, figuri ianiforme, un interesant chip la marginea din dreapta și însemnări. În sfârșit, pe mica suprafață de la bază, separată printr-o bandă incizată de cea anterioară, apare un chip alcătuit din cel puțin alte trei chipuri. Pot fi observate de asemeni mici chipuri și însemnări până la marginea din dreapta.

Însemnări: ZIZ, ΛZA, ZIA, ΑTA (în relief); ZO, ZIA, ZI, ZA, ZAC, CO, ΑΓΙΑΓZI, ΛXOC (?) (incizate).

b → În această poziție a piesei, reprezentarea pe orizontală începe la marginea din stânga cu un grup de chipuri în profil, mai mici cele de la jumătatea superioară, mai mari cele de la bază, ocupând aproximativ o treime din margine și spațiul din această zonă până la marea linie incizată (Pl. XLIV/Cb). Din nou se cuvine a fi remarcată ingeniozitatea compoziției. Chipul cu profilul pe linia marginii, parte a unei figuri ianiforme, are în compunere o protomă de pasăre, posibil vultur, care ține în pliscul deschis, un om cu glugă cu fața spre interiorul reprezentării – parte a unei figuri pe linia marginii. Figura este conturată și cu ajutorul unor litere. Capul ianiform are un chip cu trăsături fizionomice clare. Figura ianiformă de la bază posibil să aibă înfățișat pe latura din dreapta chipul unui copil. Al doilea chip, de la margine spre interior, este diademat.

Pe direcția liniei incizate intrată în componența multor imagini poate fi observată o reprezentare incizată mai complexă. Un chip în semiprofil spre stânga se află într-o dispunere ușor înclinată la care literele alăturate pe

direcția podoabei capilare au aspectul unei *corona muralis*. De altfel, din acest punct, partea mediană a reprezentării poate fi împărțită în două registre. În primul registru chipurile sunt de dimensiuni mai mari, încadrate de unele litere circulare sau semilunare (O și C). Spre capătul din dreapta apare reprezentarea frontală a unui bovidu, una din rarele reprezentări complete în care apare nu doar capul, ci și corpul și picioarele.

În registrul inferior continuă șirul figurilor ianiforme, a reprezentărilor de capete de animale, ceva mai clare cele de câini și bovidee, dar însemnările, incizate îndeosebi, ocupă o mare parte a suprafeței. Posibila continuare a unor chipuri în registrul inferior păstrează un însemnat grad de incertitudine. În registrul superior, după reprezentarea bovidului, urmează imaginile unor figuri ianiforme până la complexa reprezentare de la capătul din dreapta. Una dintre figurile ianiforme în relief, cu glugă, are un chip în profil mult înclinat spre pământ. Celălalt chip în profil spre dreapta privește spre cer. Figura face parte dintr-o imagine mai mare, un cap de animal (câine sau lup) în profil spre dreapta. Capetele ianiforme cu profile interesante, de mare diversitate, bărbați și femei cu coafuri și acoperăminte de cap conice și garnituri la bază, chipuri diadematate, imberbe sau ale unor personaje în vârstă relevă o societate complexă și oferă unele sugestii asupra pozițiilor sociale. Descrierea separată ar fi aproape imposibilă din pricina recompunerii figurilor. Obiectele pot fi cu mare greutate nominalizate. De menționat totuși piese de harnașament, arcuri, fragmente de ceramică comună și de amfore. Suprafața ambelor registre de la marginea din dreapta este acoperită cu imagini incizate. În registrul superior, pe o suprafață apropiată de cea a unei elipse, poate fi observat: un cap ianiform la care ambele chipuri au trăsături distincte. Un alt personaj are, pe direcția lui, către marginea din dreapta, imaginea unui animal foarte probabil un porc mistreț. O însemnare cu litere în relief diminuează certitudinea nominalizării. Spre bază, sunt schițate prin incizii sau în relief păsări (un păun), animale și chipuri. Registrul inferior are, la marginea din dreapta, și pe o parte a suprafeței interioare, un cap de taur cu fruntea ornamentată foarte probabil cu un romb dublu și în continuare chipuri în profil spre stânga și cu fața la cer, capete de animale, obiecte și însemnări.

Însemnări: ZI, CAIC, ZIATI, TV, CA, C, ATIC, AZIAC, ΓPoCAZI TIPOTTI (?) (în relief); AZI, ZIZA, AZIC, CIAI, ZI, ATIZI, XAIC, ATA, ATIC, ΓICAXZA, ZA (incizate).

c ↓ În această poziție a piesei, șirul imaginilor de la partea superioară începe cu figuri ianiforme, continuă cu însemnări și din nou interesante figuri

cele de la marginea din dreapta mai complexe (Pl. XLV/Cc). De altfel, micile suprafețe de la partea superioară și de la bază au cele mai multe reprezentări deosebite. Chipurile care se succed, dispuse în profil spre stânga, au trăsături fizionomice distincte și, pe mijlocul suprafeței, unele sunt înfățișate într-o ipostază apropiată de cea „cu fața la cer”. În compunerea figurilor intră și capetele unor animale, cum se poate observa la imaginile care se succed pe verticală la marginea din dreapta.

Din nou trebuie remarcată obsesia de a conferi trăsăturile unor chipuri oricărei mici suprafețe. În zona mediană pot fi observate figuri ianiforme, mai clare cele de la marginea din dreapta și spațiul din imediata ei apropiere, capete de animale, păsări, pești și obiecte (arcuri, săbii, vase) chipuri în semiprofil și „de face”, posibil și câteva reprezentări întregi ale unor oameni. Apar și chipuri combinate cu unele capete de animale, cum se poate observa la capătul inferior al zonei mediane, la granița care o separă de suprafața bazei ornamentate mai ales cu figuri incizate.

La capătul din dreapta, care are și aspectul unui postament pentru chipul în relief de la marginea stângă, pot fi observate chipuri în profil spre dreapta cu bonete apropiate de tipul celor frigiene, un mic chip în profil spre stânga la margine, altă figură în semiprofil, posibil o ilustrare completă, în picioare, pînă la margine și animale în mers spre stânga.

Pe suprafața care apare ca o protuberanță la marginea din dreapta apare un mic animal care se cațără (asemănător cu cele cunoscute la torțile de la urne, tipuri de recipiente frecvente în așezările și necropolele din secolul al II-lea p. Chr.), posibil un *fallus* și alte trei figuri ianiforme.

Privită în ansamblu, prima suprafață are aspectul unei căciuli cilindrice pentru marea figură de la marginea din dreapta. Însemnări: ΛΖΛΖΙΖ, ΖΛΙϸ, ΖΙϸ, ΑΤΟ, ΖΙ ΖΛ, ΙΖΛ (în relief); ΖΛΙϸ, ΕϸΔΥ, ΙΤΙΑ, ϸΟ, ΖΙΑϸ, ΖΟΖΙΖΛ, ΙΙ, ΙΑΟϸΙϸ, ΖΙϸ, ΖΟΑϸ, ΑΤΙ, ΖΑΤΛ, ΖΛ, ΑΤΙ (incizate).

d ← În această poziție, posibil ca reprezentarea să aibă câteva dintre imaginile de ansamblu cele mai reușite (Pl. XLVI/a). În stânga reprezentării multe imagini realizate prin incizare sunt deosebit de complexe. În registrul superior apare o mare figură ianiformă cu chipuri distincte, deosebite pe ambele laturi, și alte chipuri și imagini pe suprafața figurii.

La alcătuirea chipului de pe latura stângă au fost combinate două chipuri mai mici și o protomă de animal (cap de oaie? cap de șarpe?). La chipul de pe latura interioară, printre cele mai mari de pe suprafața interioară, de remarcat fruntea înaltă, nasul mare, distanța potrivită nas-gură, barba scurtă,

retezată drept. Pe suprafața figurii apar două figuri ianiforme, spre bază, privită sub un anumit unghi, un cap de pasăre care ține ceva în gură. Sus în stânga apare o protomă, posibil de șarpe, în profil spre dreapta afrontată cu o pasăre – foarte probabil un porumbel. Pe suprafața de la bază, cu forma perimetrului apropiată de cel al unei elipse, pe latura stângă apare capul unui animal (bursuc?). Aproape întreaga suprafață interioară este acoperită cu imagini și însemnări. De remarcat prezența unor chipuri în alcătuirea unor reprezentări, de păsări și animale și numărul mai mare de însemnări în relief. Nominalizarea animalelor, în afara unor protome de câini și cai, păstrează un însemnat grad de incertitudine. Un chip simplu, imberb, comun, se alătură chipurilor ilustrate pe verticală pe această parte a reprezentării. Din acest punct apare una din rarele reprezentări în relief, sus o protomă ianiformă iar la bază o imagine mai complexă cu un grup de personaje ghemuite. Unul dintre ele înfățișat „de face” are fața prelungă, orbite adânci, gura și nasul potrivite ca mărime. Acoperământul de cap se termină cu un cap de pasăre (?) iar în mâna dreaptă ține un obiect de forma unui arbore (?). În aceeași suprafață (la partea inferioară), apar două chipuri în profil spre stânga și o figură ianiformă. De remarcat că reprezentările din spațiul median au chipul de pe latura stângă cu trăsături mai clare, ceea ce contribuie ca ansamblul să capete aspectul unei procesiuni către personajul ilustrat pe latura interioară din stânga.

În situația unui număr însemnat de imagini compuse, constatarea este puțin revelatoare și înțelegerea întregii reprezentări rămâne problematică. De menționat la partea superioară mici recipiente, obiecte de metal, posibil tolbe cu săgeți și altele greu de nominalizat. La extremitatea superioară, în preajma unor obiecte, apar chipuri în profil spre stânga și multe însemnări incizate. Pe această direcție apare o figură ianiformă și continuarea pe verticală prin figuri succesive până la bază, însemnări în relief, imaginile unor animale. În conturul reprezentării apare alt grup de figuri ianiforme cu chipuri deosebite pe profilul din dreapta și o reprezentare frontală. Spre bază pot fi remarcate: imaginea unui arc, mici chipuri, însemnări și în registrul inferior, alături de obiecte metalice (?), mici recipiente, un cap de țap. În registrul superior sunt mai numeroase chipurile. De remarcat chipurile unor femei la care se poate distinge cofura, ilustrate în preajma și pe direcția separării zonei mediane de suprafața de la marginea din dreapta.

Din nou amintim această bandă incizată pe care sunt schițate chipuri, părți ale unor figuri, posibil litere și o bară de separare a unei mici suprafețe cu o mare densitate de imagini.

Ansamblul are aspectul unui tron. La marginea registrului superior și a spațiului din imediata lui apropiere, poate fi observat un cap de pasăre, o însemnare cu litere incizate, o literă sau o semilună întoarsă în planul inferior, o figură cu chipul în profil spre stânga clar și altă figură ianiformă plasată pe aceeași direcție care, pentru cea care-i succede pe verticală către bază, devine un acoperământ de cap. Reprezentările următoare încep cu un suport pentru ofrande (candelabru?) și continuă cu însemnări până la bază. Mica suprafață de formă aproape circulară adăpostește un chip în profil spre dreapta, un personaj în semiprofil spre stânga, care posibil să ilustreze o femeie cu un prunc în brațe. Însemnări apar și pe direcția amintitei imagini alături de un simbol solar (?) și la marginea suprafeței cel puțin trei chipuri în profil spre dreapta.

Însemnări: AZIZIA, ZA, AZIAC, ATA, ZIZAC, ZIA, AIC, ZAI, PATIAC, ATIZA, AZAI, ZA, AZAZO (în relief); ZAI, ATIC, ZA, ZAI IZA, ATA, TAIZ, P, EI, CIPEC ZE, ATI, OPI, AZIC, CAZI, ZAI, ZI, ZA (incizate).

D a ↑ În această poziție a piesei, la extremitatea superioară, pot fi observate următoarele imagini: un cap de pasăre, un cap de cal, un chip realizat prin incizare, succedat de alt cap de cal (Pl. XLII/Da). Imaginile menționate alcătuiesc împreună chipuri cu fața la cer înșirate până la mica bandă incizată. Cu toate că și pe marginea din dreapta apar chipuri, o mare parte a suprafeței din zona superioară are forma unei căciuli conice cu vârful aplatizat pe capul ușor înclinat al personajului ilustrat, în succesiune pe verticală, pe latura din dreapta.

Pe întreaga suprafață sunt înfățișate figuri ianiforme, chipuri în profil spre dreapta și, frontal, multe însemnări. Pe marginea din stânga și pe suprafața din imediata ei apropiere pot fi observate imaginile etajate ale unor capete de animale și păsări, însemnări. Șirul micilor chipuri continuă până la bază, alcătuind o figură în profil spre stânga. La primul dintre chipurile din apropierea marginii, de remarcat ingenioasa schițare a întregului profil prin dispunerea literelor. Îi succed chipurile în profil sau semiprofil spre stânga. Capul de la mijloc are în planul inferior un semn cruciform – dacă nu ne aflăm, din nou, în fața frecventelor însemnări în stilul monogramelor sau cu o ligatură mai puțin obișnuită. Șirul are între imaginile ceva mai clare un leu (?), un chip în profil spre dreapta, un cap de cal și unul de berbec. Animalul ilustrat la margine este mai greu de nominalizat.

Până spre bază pot fi observate chipuri cu trăsături distincte de bărbați și femei, înfățișate cele mai multe în profil spre stânga, alături de care apar și

cele cu fața la cer, în profil spre dreapta sau cu fața la pământ. Între obiectele vizibile pot fi nominalizate cu ceva mai multă siguranță piese de harnașament (scărițe și zăbale). Însemnări: ГOC, ZI, ZAC, ZIAC, ZA, ZITI, ATI, ZI ATI, ZI ACT (în relief); ZOЄ, T, PIAC (?) AZIC, ZI ZAIC (incizate).

b → La marginea superioară, chipul în profil cu fața la cer este alcătuit din mici chipuri și reprezentări de animale, mai ales capetele lor (Pl. XLIV/Db). Pe marginea din stânga și în spațiul din imediata ei apropiere, apar chipuri cu fizionomii distincte, în compunerea cărora pot fi remarcate și litere. Însemnarea în formă de monogramă devine o căciulă cilindrică pentru primul personaj, în timp ce de la jumătatea marginii pornește un acoperământ de cap emisferic. Șirul chipurilor dispuse înclinat la aproximativ 45° începe din imediata apropiere a marginii. Sunt atât chipuri în profil izolate, cât și figuri ianiforme a căror ilustrare începe de la marginea superioară. La chipurile înfățișate în dispunere etajată până la bază pot fi observate ingenioase compoziții realizate atât prin alăturarea lor, cât și prin integrarea conturului unor păsări, animale, obiecte și litere. În primele două șiruri de la stânga la dreapta, chipurile în profil spre stânga sunt mai clare, mai bine realizate artistic. Se detașează cel ilustrat în prima jumătate a suprafeței. În măsura în care pot fi separate, șirul al treilea are cele mai complexe imagini – de la cea incizată la marginea superioară la personajul înfățișat în profil spre dreapta din zona centrală, care reunește elemente de pe aproape jumătate din înălțimea reprezentării.

În această poziție a piesei, personajul – cu nas mare acvilin, buze subțiri și bărbie proeminentă – care succede figurii diademată înfățișată în profil spre stânga apare aplecat pe spate. Sunt schițate: spre bază un cap de cal (?) și în continuare spre dreapta o sabie (?), alte două chipuri în profil, un animal cornut în mers spre dreapta, partea anterioară a altui animal și două mari chipuri în semiprofil și în profil spre stânga, o caserolă, un recipient ceramic, alte obiecte, un animal în alergare spre stânga, chipuri în profil spre stânga și cu fața la cer și chipul de pe margine, în profil spre dreapta.

Însemnări: AZA, ACTA, ZI, AZIC, TA LIC, ZIC, ZA, ATA, ZA (în relief); ZIA, ΔIZOC, IZ, ZA, ZA, ZICO (incizate).

c ↓ În această poziție a piesei pe marginea părții superioare a reprezentării pot fi observate chipuri cu fața la cer, posibil și un simbol (Pl. XLV/Dc).

În compunerea interesantelor figuri ianiforme și chipuri de la marginea din stânga și a celor din spațiul adiacent, remarcăm imaginile unor pești, păsări, alte animale greu de nominalizat și câteva litere. În afara chipurilor în

profil spre stânga de pe marginea propriu-zisă și a chipului care-i urmează spre interior cu aceeași orientare, sunt vizibile cele două chipuri afrontate dispuse într-un unghi de aproximativ 45°, primul care privește spre interior celălalt chip, cu trăsături fine, posibil o femeie cu fața către cer. În continuare, către marginea din dreapta reîntâlnim figuri ianiforme, un animal cornut în mers spre dreapta, interesante chipuri, unele semnalate în descrierea poziției *b*, animale și foarte multe obiecte. În preajma marginii din dreapta, deasupra reprezentării incizate, posibil să fie un simbol, regăsit în diferite culturi, asemănător celui cunoscut pentru *Tanit* – mâinile ridicate și soarele între două semilune. Pe mijloc, înaintea spațiului incizat, apare șirul figurilor ianiforme cu multiple elemente în compoziție iar pe întreaga margine chipuri cu trăsături distincte în succesiune pe verticală către bază. Primul posibil să aibă o coroană de o formă mai puțin obișnuită.

În spațiul incizat pot fi observate figuri ianiforme în diverse dispuneri – însemnări. Micul spațiu în formă trapezoidală are pe suprafața lui interesante chipuri, două dintre ele diademat, afrontate și altele în felurite ipostaze, păsări, animale, obiecte, însemnări.

Însemnări: ICI, ΛΓΛ, ΖΛ, CAZA, ZI, ZIO ZIA, AZI, ZAIC, ΓAT (în relief); ΘΛCΛOC, ZI, APA, ZIAC, AZI, ΛTA (incizate).

d ← În această poziție a piesei, imaginile din partea stângă a reprezentării grupate în mica suprafață trapezoidală sunt cele mai multe chipuri și figuri ianiforme, contururile unor animale greu de nominalizat, recipiente și alte obiecte, însemnări (Pl. XLVI/Dd). Chipurile cu trăsături fizionomice distincte, al doilea de la margine posibil diademat, sunt dispuse în profil, spre stânga, cu fața la cer, și în profil spre dreapta. Imaginile „în relief” ilustrate la bază ca și în întreg spațiul care separă cele două mari zone ale reprezentării nu pot fi descrise cu deplină siguranță. Întreaga parte din stânga, până la cel de al doilea rând cu litere dispuse vertical, înfățișează un mare chip compus din alte chipuri în profil spre dreapta pentru care suprafața în formă de trapez devine bonetă.

În partea superioară a reprezentării, șirul imaginilor începe cu o figură în profil spre stânga realizată în relief, continuă cu o foarte complexă figură ianiformă incizată, în compunerea căreia observăm și imaginea unei păsări succedată pe orizontală de alte figuri ianiforme în relief. Un alt interesant chip în relief, în profil spre stânga, apare pe mijlocul zonei centrale și-i succed pe același registru alte chipuri în profil spre dreapta. În sfârșit, de remarcat că la bază reprezentările unor animale și obiecte sunt mai numeroase. Pe marginea din dreapta, chipurile în profil spre dreapta sunt succedate spre

bază, de reprezentarea unui animal și pe toată suprafața sunt vizibile numeroase însemnări.

Însemnări: AZOC (?), AZOC, ZATO, ΛΓΟ, ΖΑ (în relief); ΛCIZOAT (?), ΖΙΑΤΙC, ΑΤΙC, ΖΑΠΙΤ, ΔΙΟC (incizate).

E a ↑ Pe această mică suprafață a piesei în forma unei calote remarcăm densitatea impresionantă a chipurilor realizate artistic (Pl. XLII/Ea). La marginea superioară, o imagine în relief înfățișează un personaj cu fața la cer care are un acoperământ de cap de formă conică. Pe marginea din stânga și în porțiunea din imediata ei apropiere, se succed pe verticală figuri ianiforme alcătuite în cunoscutele maniere de combinare. Obiectele care intră în compunerea chipurilor, mai ales a celor de pe margine, sunt mai greu de nominalizat.

Chipurile mici în profil spre dreapta din spațiul interior ilustrează personaje de vârste diferite și cu trăsături fizionomice distincte. Ele formează un grup de capete în relief dispuse pe primul registru al micii reprezentări până la aproximativ jumătatea suprafeței, unde apare un grup de capete realizate prin incizare, cele mai multe înfățișate în profil spre stânga, și o complexă imagine incizată ale cărei contururi pot fi urmărite până către bază. Îi succede pe orizontală o mare figură ianiformă cu profilul mai clar la marginea din dreapta. În sfârșit, în registrul de la bază cu figuri ianiforme, primele dispuse pe un plan ușor înclinat, cele din zona centrală cea mică și cele de la bază așezate pe o linie orizontală, unde apar și chipuri afrontate, capete de animale (câini), păsări (rațe?) și altele greu de nominalizat. Între obiectele ilustrate, sunt produse de ceramică (o fructieră pe latura din stânga, alte vâscioare de forme obișnuite), posibil o oglindă, un rhyton, alte obiecte de metal dificil de nominalizat. De asemenea, nu ne putem pronunța asupra unui obiect în formă de măciucă, al cărui contur incizat apare către latura dreaptă.

Însemnări: ΖΙ, ΖΑΙC, ΖΟΑ, ΖΑ ΖΑ, ΖΟΑ ΖΙ, ΖΟ ΖΟΑ (în relief); ΖΙΑC, ΖΑ, ΖΙ, ΠΙΑC, ΑΖΙΑ, ΑΤΙΑC (ΤΙ și ΑC cu ligaturi), ΑΤΙC ΖΙΑ (incizate).

b → La marginea din stânga, chipurile în profil spre stânga se succed pe verticală până la bază (Pl. XLIV/Eb). Chipul de la mijlocul perimetrului acestei laturi, parte a unei figuri ianiforme, este cel mai expresiv. La marginea superioară apar două chipuri cu fața la cer. Majoritatea chipurilor incizate sunt părți ale unor figuri ianiforme, iar cele izolate apar în ipostaze din cele mai diferite.

Este ușor vizibil modul în care sunt compuse chipurile în profil spre dreapta de pe latura din dreapta. Mica suprafață ca o bandă (asemănătoare

cu o măciucă) separă în mare parte cele două registre iar personajul de la latura din stânga pare a fi ilustrat în poziție șezândă. În același spațiu, mai ales la baza reprezentării, sunt mai numeroase imaginile unor capete de animale separate sau integrate în diferite figuri.

Însemnări: ZΛ, ZαZo, ZAC, ZI, ΛΓOC, ZAZA, ZIC, ZAIC, TIAC (în relief); ZI, ATI (cu ligaturi), ATZI, ZI, ZIOC, ΛZOC, IZOC, ATIC (?), ZI (incizate).

c ↓ Pe latura din stânga, la partea ei superioară, poate fi observat un cap de bovidu în semiprofil spre stânga ca element care intră în alcătuirea unei figuri ianiforme cu chipul în profil spre dreapta mai expresiv (Pl. XLV/Ec). În continuare, pe marginea stângă, șirul de chipuri în profil cu trăsături fizionomice distincte coboară până la bază, primele două, compuse, sunt și cele mai realizate artistic. Pe latura superioară apar chipuri cu fața la cer.

În primul registru, cele două mari figuri ianiforme în relief cu interesante chipuri sunt succedate de alte două figuri ianiforme incizate. Pe mijlocul reprezentării chipurile realizate în amintitele tehnici apar afrontate. În continuare apar figuri în relief până la marginea din dreapta. Cel de al doilea registru este separat în prima sa treime de ceea ce am asemănat în descrierea poziției *b* cu o măciucă. În poziția *c* această bandă pare a fi compusă, dintr-un *askos* (?), un vâscior tronconic, un mic animal în profil spre dreapta și o mică figură ianiformă. Celelalte două treimi de suprafață sunt acoperite de chipuri, cele mai multe figuri în profil spre stânga deosebite, cu acoperăminte de cap din cele mai diferite (conice, emisferice, conice cu vârful aplatisat). Între obiectele care ar putea fi nominalizate cu oarecare siguranță pot fi amintite: un arc, multe recipiente obișnuite, o amforetă.

Însemnări: ZI, ZAIC, ZO, ZAC, ZIZA (în relief); ΠΛΛ, ZΛ, TIATI, ZΛ, ZIA, ΛZAC, ΛTAZA (incizate).

d ← În această poziție a reprezentării, chipurile în profil care apar pe o parte a marginii din stânga sunt mai depărtate de imaginile schițate spre interior (Pl. XLVI/Ed). Chipurile cu fața la cer de la marginea superioară sunt în parte separate printr-o mică bandă incizată cu imaginile unor segmente din animale incluse în componența altor figuri: în dreapta un cap de bovidu și în stânga probabil un bot de urs.

Întreaga suprafață este despărțită în două mari registre de banda amintită în descrierile anterioare. În registrul superior figurile ianiforme au unul dintre chipuri îndreptate spre pământ. Pe latura din dreapta, apare una din figurile ianiforme complexe, care are în compunere și amintitul cap de bovidu – devenit și cască pentru chipul mai mare cu trăsături fizionomice distincte

înfățișat în profil spre stânga. Nominalizarea obiectelor ilustrate în continuare spre stânga la schițarea cărora au fost utilizate și litere rămâne dificilă, cu un ridicat grad de incertitudine.

Suprafața celui de al doilea registru este acoperită de figuri ianiforme, câteva chipuri separate în profil spre dreapta, reprezentări animaliere, obiecte de mare diversitate și însemnări. Menționăm, dar privim cu rezervă din cauza dimensiunilor imaginii, posibilitatea ilustrării unei scene mai complexe cu un personaj pe latura stângă către care sunt orientate unele chipuri și direcția de mers a unor animale. Pe latura din dreapta la mijloc o figură ianiformă cu unul dintre profile îndreptate spre cer este integrată cu măiestrie în compunerea chipului de la marginea din dreapta.

Însemnări: IZOC, ATI, AZIC, ZAIC, ZIO, ZIAC, ZOPIAT., ZIA (în relief); AZA, APLAC, ACTI, ZIA, ZI ATA (incizate).

F a ↑ Cea de a doua mare suprafață a piesei este ceva mai bine conservată. Imaginile reprezentării ar putea fi eventual împărțite în patru registre inegale (Pl. XLII/Fa). În partea superioară până la banda incizată poate fi observat un grup de cel puțin patru figuri ianiforme. Personajul în profil spre stânga cu nas acvilin și bărbie proeminentă are pe cap foarte probabil o *corona muralis*. De remarcat că în alcătuirea figurii apare și corpul unui șarpe vizibil și în planul inferior pe banda care desparte primul registru de restul reprezentării. Chipul din dreapta figurii descrise apare mai neclar în fața chipului din stânga figurii ianiforme din zona centrală îndeosebi din pricina diversității elementelor alăturate pentru alcătuirea sa (animale, păsări, obiecte, litere). În continuare spre dreapta apar: un personaj în semiprofil spre stânga, posibil în poziție șezândă, și către baza acestui mic registru alte două expresive chipuri. În apropierea marginii superioare a reprezentării poate fi observat un mic chip incizat și grupul chipurilor incizate continuă până la marginea din dreapta, unde este ilustrată o figură cu trăsături clare care are aspectul unei sculpturi. Impresia este amplificată și de faptul că întregul spațiu cu figuri incizate, un animal în mers spre stânga și o pasăre în profil spre dreapta, are conturul unui postament.

Registru următor are în ansamblu aspectul unui personaj cu barbă - un chip dispus în profil spre stânga, pentru care primul registru formează acoperământul de cap, și banda incizată fruntea. Chipul mare atinge banda incizată oblică. Pe linia nasului apar însemnări care pot fi separate două șiruri etajate AZOC și TIZAC. Lectura șirurilor alăturate ar putea fi eventual TIZOT și, în continuare, cu litere mai mici, ATA. Imaginea următoare are aspectul unei plăsele. Lama sabiei (sau a spadei) are forma unei frunze și pe

suprafața ei pot fi văzute amprente circulare și chipuri cu fața la cer. La marginea din dreapta apare un chip în profil spre dreapta pentru care o parte a reprezentării din primul registru devine acoperământ de cap. Pe suprafața în formă de elipsă din apropierea „plăselei” apar chipuri în profil spre stânga iar la capătul din spre dreapta un chip înclinat în profil spre dreapta. Înțelegerea semnificației reprezentării incizate de la baza suprafeței în formă de elipsă este foarte dificilă. Imaginile care pot fi observate în succesiune pe verticală până la linia oblică sunt următoarele: șirul de reprezentări animabile și obiecte; un alt șir de figuri ianiforme și obiecte; o figură ianiformă mai mare, cu ambele profile distincte; chipuri incizate în profil spre stânga și cu fața spre pământ.

Însemnări: ZI, ZOATA, AZA, ZI, ZA, ZAZOC (în relief); PIZA, TIA, AZA, AZOC, TIZAC sau FIZOT și ATA (incizate).

Cel de al treilea registru are pe suprafața sa cele mai clare desene. Pe marginea din stânga și pe o parte a spațiului din imediata ei apropiere este înfățișat în semiprofil un personaj cu ochi relativ mici, nasul potrivit ca mărime, mustața „în furculiță” (subțire), gura cu buze mari, bărbia rotundă ușor retrasă. Două chipuri afrontate pe direcția figurii se înscriu într-o suprafață cu un contur dreptunghiular care, în ansamblul imaginii, capătă funcție de căciulă a personajului descris. Pe obraz apar însemnări, iar pe bărbie este schițată o figură ianiformă cu chipuri distincte atât pe margine, cât și în spațiul interior. Aceste permanente întrepătrunderi de chipuri, multiple utilizări de spații și părți din figuri aparent autonome împiedică sau fac nesigură înțelegerea semnificației ansamblului sau a unor importante secvențe. Revinând la marginea din dreapta, ne putem edifica din nou asupra modului de compunere a figurilor ianiforme incizate și în relief, remarcăm chipurile în profil spre stânga de la interior. Prin alăturarea unor obiecte, îndeosebi mici recipiente fragmentare, a unui cuțit curb și a altor piese greu de nominalizat, a unor litere, au fost alcătuite chipuri deosebite la ambele laturi ale figurii ianiforme. De la baza acestei figuri o parte a suprafeței este separată printr-o bandă îngustă neuniformă ca lățime datorită căreia un spațiu îngust este separat de restul suprafeței registrului. Șirul vertical al imaginilor – figuri ianiforme, alte chipuri incizate și în relief, capete de animale – se îngustează la capăt, seamănă cu franjurile unei mari tapiserii.

Adosată la această bandă verticală pot fi observate numeroase chipuri în profil spre stânga și însemnări. Într-o mică suprafață cuprinsă între un braț oblic al bandei și două mari litere incizate pot fi observate două mici imagini ale unor personaje care se sărută. Pe aceeași direcție, pe suprafața din

preajma marginii din stânga, apar chipuri bine realizate artistic și înfățișate în ipostaze interesante. Coborând către bază, pot fi remarcate cele trei mari figuri ianiforme, micile recipiente, între ele și o amforetă. Aproximativ pe direcția fragmentului ceramic care în compunerea figurii de la marginea din stânga forma gura, la partea interioară a suprafeței apare un șir de chipuri incizate și imagini ale unor obiecte și animale, care, alăturate, posibil să înfățișeze chipul în profil spre dreapta al unui om culcat. La bază apar figuri ianiforme, capete de animale și păsări, obiecte.

Însemnări: TAZ, AZI, ZI, ZOC, AZIC, ZIC, AT (în relief); CIOA, AZI, ZIA, ZIAC (incizate).

b → În această poziție a piesei, cel de al treilea registru în separarea inițială devine primul (Pl. XLIV/Fb). La marginea din stânga pot fi observate imaginile mai multor animale. Astfel în compunerea chipurilor în profil spre stânga, la partea superioară apare un cap de berbec (?), succedat pe verticală de pești și, în continuare către bază, de o protomă de bovidu. Un chip acoperă spațiul rămas până la banda incizată orizontală.

Atât chipurile în relief de la marginea superioară, cât și marile figuri ianiforme incizate au în compunerea lor reprezentări animaliere și obiecte. Nominalizarea lor este în cele mai multe cazuri dificilă. Figuri ianiforme pot fi observate la partea superioară doar în preajma liniei oblice care separă registrele. Ele au interesante chipuri pe ambele profile, cu clare trăsături fizionomice. Spațiul din preajma benzii orizontale este acoperit în bună măsură, nu exclusiv, de imaginea unor animale, a căror prezență poate fi remarcată și în compunerea unor reprezentări incizate.

Între numeroasele personaje schițate în acest registru, câteva, îndeosebi cele situate pe direcția unor figuri și mari litere incizate, sunt ilustrate în poziție șezândă. De asemenea, în preajma benzii oblice poate fi observat capul unui animal cu blană bicoloră ilustrat în profil spre dreapta. Pe direcția lui, la bază, apare imaginea unui clopot cu verigă și a altor mici obiecte, toate contururile fiind antropomorfizate. Poate fi remarcată în acest registru prezența imaginilor unor animale (șerpi, pești, păsări) care pot fi atribute ale spațiului subpământean acvatic, terestru și uranian.

Registrul median are la marginea superioară chipul cu fața la cer iar în spațiul interior întâlnim câteva dintre cele mai expresive figuri. Șirul chipurilor și figurilor ianiforme începe de pe margine și continuă spre dreapta cu o figură ianiformă în compunerea căreia este integrat și un cap de țap (?) și o altă figură ianiformă care are chipul în profil spre dreapta mai clar. Personajul poartă o căciulă în forma unei calote emisferice cu bordură. Centrul ima-

ginii este însă dominat de două chipuri afrontate. Primul este situat pe partea din dreapta a unei figuri ianiforme. Cum banda oblică coboară până la nivelul figurii, se creează impresia că, în fapt, personajul – pentru care șirul de imagini care se succed către marginea inferioară, în primul rând cele de formă tronconică, pot compune corpul său – ar avea pe umăr o prăjină de care atârnă foarte probabil un cap de om. În fața lui apare chipul expresiv al unui personaj cu mustăți, înfățișat în profil spre stânga ce pare să aibă pe cap o coroană crenelată. Dacă admitem că este numai rezultanta unei însemnări în relief, rămâne doar o căciulă cilindrică puțin înaltă. Chipurile incizate, un cap de amoraș (sau un cap de femeie) și un chip în profil spre stânga coboară până la bază.

Către marginea superioară sunt vizibile: un chip în relief înfățișat în profil spre stânga, o făclie și imaginea unui altar pe care stă un vițel în profil spre stânga. Dar cele descrise pot compune laolaltă figura „de face” a unui bătrân cu barba retezată drept. Se succed pe verticală, către bază, figuri incizate dispuse în profil spre stânga, două dintre ele cu bonetă conică și în final chipul de pe latura din dreapta.

Banda incizată care desparte cele două registre are conturul unei păsări cu capul mic, gâtul lung și pliscul lat (gâscă, lebădă?). Adăugirile de la partea superioară înmulțesc dificultățile unei unice atribuiri.

Mica suprafață a celui de al treilea registru are la partea superioară figuri ianiforme, primele două cu bonete conice înalte, alte două cu capul descoperit și ultima cu glugă. Imaginile din zona mediană pot fi cu greu separate pentru descriere și apoi reasamblate pentru înțelegerea semnificației reprezentării. Între registrul superior și cel median nu este propriu-zis un hiatus. Imaginea unei păsări, litere, mici recipiente apar în preajma unui personaj cu bonetă conică în profil spre stânga care privește la alt personaj – imagine incizată la granița dintre registre. În jurul primului personaj poate fi observată o sabie și mici obiecte dificil de nominalizat, literele unei însemnări în relief reducând substanțial spațiul care poate fi investigat. Pe fundal este ilustrată probabil imaginea unei divinități și pe direcția personajului descris cel puțin patru bărbați așezați pe scaune câte doi de o parte și cealaltă a posibilului relief cultural. La margine o altă figură ianiformă cu bonetă conică înaltă și chipuri cu trăsături negroide pe ambele laturi ale figurii, cea din dreapta parte a unui chip care acoperă două treimi din margine. Pe suprafața incizată de la bază apar în partea stângă trei oameni înfățișați în profil spre dreapta, primul dintre ei cu bonetă, ceilalți doi cu capul descoperit și în planul superior un chip în profil spre stânga. La bază în partea dreaptă apar chi-

puri cu fața la cer și în profil spre stânga. În ansamblu, zona mediană are aspectul unui cap de bovidu.

Însemnări: ZAZO, ZAOC, TZ, CTIZ, ZAIZ, ZI, ZITIC (în relief); ATIC AC POCOIC, ATIC, IATA, ZI, AZI, ZIO (incizate).

c ↓ În această poziție a piesei la marginea superioară apare un chip cu fața la cer și imaginile a două capete de animale, foarte probabil oaie și berbec, care intră în compunerea alcătuirii altor reprezentări (Pl. XLV/Fc). La marginea stângă o fâșie îngustă este separată de restul suprafeței printr-o bandă îngustă care coboară până la aproximativ jumătatea reprezentării. Pe această șuviță remarcăm chipuri în profil spre stânga, figuri ianiforme cu trăsături distincte la ambele chipuri cu acoperăminte de cap diferite (cilindrice, conice cu bordură la bază, conice, emisferice). Unele imagini au pe suprafața lor sau în imediata apropiere însemnări, posibil lizibile. În spațiul de la capetele benzilor verticale și oblice, pe marginea din stânga, începe șirul marilor chipuri, evident compuse, în profil spre stânga. Primul dintre ele este și cel mai impozant și bine realizat artistic. Personajul are nasul cu vârful ascuțit, mustață, barbă îngrijită subțiată spre capăt.

Șirul marilor și complexelor reprezentări începe imediat în spațiul din dreapta benzii verticale. Trei mari figuri ianiforme se succed pe verticală, chipurile din care sunt alcătuite fiind evident mai numeroase. Prima dintre ele are cele două chipuri separate printr-o bandă, fiind rezultanta alăturării literelor unei însemnări incizate și a imaginii unui animal greu de nominalizat. Chipurile alcătuite din diferite elemente au fizionomii distincte. Cel din stânga posibil să fie o femeie sau un tânăr iar cel din dreapta un personaj cu trăsături energice. În direcția chipului amintit mai sus, spre dreapta, apare un personaj cu bonetă emisferică aplecat în față care-i oferă ceva, posibil o sabie (un *akinakes*).

Adăugirile modifică chipurile schițate inițial, transformă figura de pe latura din stânga în cea a unui bătrân venerabil iar pe latura din dreapta pot fi observate un chip cu căciulă conică cu bordură, un cap de pasăre, posibil o piesă metalică. În secvența următoare chipurile figurii ianiforme cu o posibilă coroană pe latura stângă înfățișează un tânăr și un vârstnic. Șirul continuă cu o figură care are acoperământul de cap în forma unei calote emisferice, cu alte chipuri în profil spre stânga, un personaj cu barbă ascuțită care poartă o căciulă cilindrică înaltă și ultima, o figură ianiformă care are la ambele laturi chipuri imberbe, posibil femei. De remarcat că, privite sub un anumit unghi și în alte asocieri decât cele descrise, mai ales grație adăugirilor, poate fi observată alcătuirea unor protome sau doar ale unor capete de animale,

mai ales bovidee. În afara unor chipuri în diferite dispoziții apar imaginile unor animale, obiecte și însemnări.

În colțul din dreapta sus, pe latura exterioară, apare un chip în profil spre dreapta a cărei barbă retezată drept atinge un vas cu margine evazată canelurată sub buză, corp bitronconic terminat cu un inel de susținere. Spre extremitate, chipul intră în compunerea unui cap de berbec. Pe direcția micului recipient apar patru chipuri în profil spre stânga, un cap de pasăre, o cupă și o altă pasăre mică în profil spre dreapta. În imediata apropiere a marginii superioare, un cerc, asemănător cu o brățară torques, posibil un ochi dacă l-am încadra în protoma de berbec (?) în profil spre dreapta într-o alcătuire care pornește din colțul din dreapta sus și se termină după protoma amintită. Extremitatea superioară a benzii din colțul din stânga ar putea sugera un cap de șarpe.

Sub nivelul văsciorului până la banda oblică apare un chip în profil spre dreapta și un grup de chipuri spre stânga pe suprafața mării figuri ianiforme care atinge banda oblică. Sunt cu totul deosebite micul chip spre dreapta realizat în relief și cele două chipuri afrontate. Figura ianiformă din centrul reprezentării are un contur care poate sugera și intenția artizanului de a o apropia de aspectul unui cap de urs. În preajmă, imaginea unui șarpe al cărui corp sinuos coboară până la reprezentările animalelor în alergare spre stânga și a unor obiecte (cască, un opaiț deschis ș.a.).

Sub banda oblică, la marginea din dreapta, apare un chip în profil spre dreapta, parte a unei figuri ianiforme, pe mijloc – chipuri cu fața la cer și un chip cu fața la pământ, chipuri în profil spre stânga, animale, păsări, însemnări.

În sfârșit, la bază apar chipurile în profil spre dreapta ale unor persoane care poartă bonete emisferice, posibil unul dintre ei cască, și imaginile unor animale (cai). Însemnări: TIO, ΛTIC, ZAI, ΛZA, ΛΓIC, ZAZI, ZIC, ZAC, ΛZIC, ZACA, ZOC (în relief); TIO, ΛPIOC, ZIA, ΛIC, ZOC (incizate).

d ← În această poziție a reprezentării, la marginea din stânga apar chipuri în profil spre stânga, parte a unor mici figuri ianiforme etajate care formează un chip mare pe toată marginea. În imediata apropiere a marginii continuă figurile și însemnările (Pl. XLVI/Fd). Chipurile în profil spre dreapta din preajma laturii din dreapta și de la bază sunt mai mari și clare iar chipurile cu fața la cer de la marginea superioară apar ca acoperăminte de cap pentru figurile compuse. Cel puțin ipotetic, trebuie luată în considerație „lectura” conform căreia secvența următoare ar ilustra un cap înfipt într-un *akina-*

kes (?). Figura în profil spre stânga apare cu o glugă care are o formă răspândită în lumea scitică, dar personajul nu are trăsături extrem orientale. Faptul că chipul menționat este parte a unei figuri ianiforme diminuează ipoteza suspendării, fără a o exclude total. Chipurile, în profil spre stânga, dispuse la partea superioară și la mijloc, și cele în profil spre dreapta de la bază – toate realizate prin incizii – apar pe mica zonă de demarcație în fața posibilului *akinakes*.

Pe suprafața de formă triunghiulară a registrului median, la marginea superioară, apare un chip cu fața la cer și, în continuare, latura din dreapta a figurii ianiforme cu glugă. Pot fi apoi remarcate: chipuri în profil spre dreapta până la figura ianiformă de la banda oblică, cu profiluri mai clare pe latura stângă și imaginea frontală din centrul registrului, un personaj cu ochii închiși, nasul potrivit ca mărime, nările dilatate și gura întredeschisă. Pe direcția lui apare o altă figură ianiformă cu chipul din preajma benzii oblice mai bine schițat. Către bază pot fi observate figuri ianiforme alcătuite din chipuri mici, imagini de mare diversitate (animale, mici recipiente, un arc, obiecte metalice, litere). La marginea superioară apar chipuri cu fața la cer, parte a unor alcătuirii mai complexe. Până la banda incizată, sau în imediata apropiere a marginii, sunt vizibile chipuri cu fața la pământ, imaginile unor păsări și animale, însemnări.

Șirul reprezentărilor din spațiul unde se întâlnesc banda orizontală și cea oblică începe cu o imagine mai complexă: o figură ianiformă în alcătuirea căreia pot fi observate capete de animale (câini, bovidee). Pe latura din stânga, amintitele elemente prevalează. Chipul de pe latura din dreapta este ușor înclinat și afrontat cu un chip incizat. Imaginea care-i succede are aspectul unei căști întoarse sau unui bol emisferic. Bolul are la marginea superioară conturul unui chip cu fața la cer și, pe restul suprafeței – cu un grad de incertitudine din pricina dimensiunilor –, desenul unui cap uman și unui rhyton. Sub nivelul bolului apare un vas tronconic și litera C, sau conturul unui cârlig, capul unui animal cu botul în jos, foarte probabil un bovideu.

Elemente din imaginea cu atâtea semnificații posibile intră în compunerea unei figuri care are în banda superioară un mic chip în semiprofil spre dreapta și, pe verticală spre bază, o figură ianiformă cu profilul de pe latura stângă cu trăsături mai clare, foarte posibil ale unei femei, care are deasupra capului o mică pasăre. În continuare până la banda oblică apar alte două

figuri ianiforme incizate fiecare dintre ele cu câte un chip cu trăsături fiziologice deosebite și un ursuleț în relief.

Pe direcția chipului cu fața la pământ din banda superioară apare chipul în semiprofil spre dreapta al unui personaj, cu bonetă aproape emisferică, care ține în brațe foarte probabil un miel în profil spre dreapta. Reprezentările incizate de la bază pot să pară și o continuare, o completare, o ilustrare a personajului în picioare. Separate de ansamblu distingem următoarele imagini: un recipient, o mare figură ianiformă, obiecte, îndeosebi diferite vase ceramice, animale. În continuare, spre dreapta, apar interesantele și complexe reprezentări ale unor figuri ianiforme. Sus șirul de trei figuri ianiforme poate fi urmărit până la marginea din stânga și apar desigur alăturările (nu atât chipuri opuse) și ilustrarea „sărutului”. În dreapta apare o femeie, după coafură, cu chipul prelung, nas potrivit și în stânga este înfățișat un bărbat.

Pe mijlocul reprezentării este vizibil un animal de talie mijlocie în profil spre stânga într-o ipostază puțin obișnuită, ca pe un pedestal, iar la marginea superioară o pasăre, un animal mic în profil spre dreapta, o protomă de animal (cal?) și un frumos cap de femeie în profil.

În sfârșit, în colț apar figuri cu fața la cer, iar la bază mici recipiente. O singură figură bărbătească, personaj posibil culcat pe spate, chipul la aproximativ 45° – privește spre cei care vin către marginea din dreapta.

Însemnări: ZIC, ZA, ZI, ATI, TA, ATI, ZI PIZ, ZACI, CI, ATI (în relief); ZOC, ZAlA, ATA, ZA, ZAC, ΔIOI, ZI, POITI.. (incizate).

Pozitivarea a scos cu claritate în evidență faptul că piesa putea fi utilizată și ca poanson. În această situație, nu am considerat potrivită o nouă analiză detaliată a celor șase suprafețe, care să cuprindă și corectarea descrierilor anterioare, menționarea corectitudinii sau inexactităților, ci mai ales sublinierea prezenței unor imagini eventual și a unor însemnări.

A a ↑ Reprezentarea poate fi împărțită în trei registre. La marginea superioară și în zona din imediata ei apropiere sunt vizibile chipuri cu fața la cer pe care apar însemnări (Pl. XLVII/Aa).

În zona mediană, chipul în profil spre stânga este succedat la interior de numeroase figuri ianiforme, chipuri realizate prin incizare, imaginile unor animale ilustrate în întregime sau doar capetele lor. Pe marginea din dreapta apar chipuri în profil spre dreapta. În cel de al treilea registru sunt numeroase figurile ianiforme și chipurile în profil spre stânga, câteva dintre ele expresive. Se impune de asemeni a fi relevat modul în care au fost schițate – la limita între sugestie și realizare – două capete de cal în profil spre dreapta pe

linia mediană. Însemnări ale unor cuvinte diferite de cele notate la lectura negativului nu pot fi observate.

b → În această poziție a reprezentării, la extremitatea superioară poate fi remarcat un chip în profil spre stânga, cu trăsăturile fizionomice schițate prin litere. Este, de asemeni, poziția în care sunt distincte cele mai multe și interesante chipuri, realizate atât prin incizare cât și în relief. Cel puțin trei dintre ele apar în zona centrală și pe banda laterală. Pe una din marile figuri apar însemnările: ZACIAC, ΛTΛ, ΛZ, ΛZΛ și este dificil de atribuit una dintre ele chipului, deoarece unele figuri ajung să ocupe o treime din suprafață. Sunt ilustrate personaje de vârste diferite, copii, femei, bărbați. Însemnările micilor monograme au ductul aparent clar, dar destul de greu de decodificat. Ierarhia personajelor înfățișate după succesiunea lor pe verticală rămâne și ea problematică.

c ↓ În această poziție, șirul imaginilor din partea stângă începe cu o clară figură a unui bărbat în profil spre stânga, continuă în treimea din preajma marginii superioare cu chipuri în profil spre dreapta și figuri ianiforme. Una dintre ele, în relief, are pe căciulă însemnarea ZIAC cu litere incizate și mici figuri în diverse ipostaze. Figurile mari sunt alcătuite din altele mici, ianiforme și chipuri în profil spre stânga. Cele realizate în relief sunt ceva mai clare.

În zona centrală apare un cap de femeie, chipuri cu fața la cer și un cap de animal. Însemnări: la margine CIZI, ATIZIC, AIC, ATAIC (aproiat de o monogramă) și la bază ZIA, ZI.

d ← În această poziție, în vârful reprezentării, apare o mică figură înfățișată frontal, iar șirul figurilor poate fi urmărit la marginea din dreapta, în zona centrală și cea laterală din stânga și la bază, unde apare chipul unei femei. Sunt multe figuri interesante realizate prin incizii sau în relief. Însemnările sunt între cele obișnuite: ΛTIA, ZOC, ΛTΛ, ZIA.

B a ↑ O altă suprafață a piesei impresionează prin mulțimea personajelor ilustrate. Întreaga zonă centrală este înconjurată de figuri ianiforme sau doar de chipuri (Pl. XLVII/Ba). La marginea superioară remarcăm chipul cu fața la cer. Sunt numeroase figuri cu trăsături fizionomice clare și deosebite. Pentru a nu repeta unele notații de la negativ, menționăm chipurile de la marginea din stânga și din imediata ei apropiere. În zona centrală grație figurilor ianiforme, apar și chipuri afrontate. Cum dispunerea chipurilor nu le conferă aceeași orientare, este dificil de estimat semnificația ansamblului. În zona mediană, în apropierea marginii din stânga, apare un chip deosebit înfățișat în profil spre stânga, posibil diademat.

La cealaltă margine apare un cuplu de personaje, de mici dimensiuni, înfățișate, foarte probabil, în poziție șezândă. Chipurile sunt neclare, primul are pe cap o bonetă emisferică, celălalt o căciulă cilindrică cu manșetă. Între animalele ilustrate ceva mai clar, de amintit: un porc, bovidee și un cerb. Recipientele au forme relativ obișnuite în ceramica getică iar însemnările sunt și ele cele cunoscute pe negativul reprezentării (AZIA).

Ce separă banda orizontală și cele două benzi oblice? Parte a unui lăcaș de cult cu o despărțire de tipul ieslei (*præsepia*) întâlnită la *mithræa*? Dificil de afirmat. Pe direcția semnelor cruciforme, banda intersectează și separă trei chipuri sus-mijloc-jos (bază), parte a trei figuri ianiforme. Între cele două benzi oblice figurile afrontate au pe suprafața lor însemnări, posibil numele personajelor, greu de recuperat în limitele unei absolute siguranțe impuse de paleografie. Menționăm totuși la personajul din stânga ZATOC și ZAOTIC sau ZIOTIC la cel din dreapta. Un grup de figuri ianiforme realizate prin incizare continuă și după banda oblică.

Pe direcția întreruperii benzii pot fi observate capete și continuarea micilor inscripții ZIC și ZAZI cu ligaturi care apropie însemnarea de o monogramă ș.a.

Stabilirea semnificației ansamblului reprezentării rămâne dificilă. Este înfățișată o încăpere – partea superioară, plafonul. Zona centrală și baza, prin mulțimea figurilor, ar putea să furnizeze o rezolvare dacă s-ar reuși identificarea unui chip cunoscut în istoria politică, mitologie sau în câmpul religiei.

Două din marile figuri au ca acoperământ de cap segmente din partea superioară a reprezentării și între personaje apare litera T, parte a unei însemnări cu literele incizate mult distanțate A T I C. Recipientele din spațiul apropiat marginii sunt diverse ca formă (cană bitronconică, amforă, amforetă). Însemnarea de la bază este ATIAC.

La marginea dreaptă pe direcția cuplului, în succesiune spre bază apare un chip în profil spre stânga care poartă o căciulă aproximativ cilindrică pe care se pot citi însemnările în relief ZoTIC și ZAC, alături de XIOC și ATIC iar până la bază apar alte capete, chipuri cu expresii interesante.

b → În această poziție, ca ansamblu, reprezentarea e alcătuită din mici capete, care pot fi observate și deasupra liniei orizontale, pe mijloc; la bază, are aspectul unui cap în profil spre stânga. În fiecare din micile spații amintite sunt și chipuri deosebite, remarcabile, expresive. Astfel, se cuvine a fi menționate chipul în profil spre stânga de la extremitatea superioară, ambele

chipuri ale figurii ianiforme din zona mediană și chipul în profil spre dreapta din componența figurii ianiforme de la bază.

În această poziție a reprezentării, se detașează cu claritate semnul cruciform – separarea pe direcția chipului cu fața la cer din zona mediană este fără dubiu. În dreapta „crucii”, alcătuită și ea din mici capete, la jumătatea superioară pot fi observate contururile unor animale pe direcția brațului orizontal al crucii, posibil imaginile unor pești realizate prin incizare, figuri ianiforme alcătuite din chipuri mai mici, animale și litere, șirul figurilor continuând și la marginea din dreapta prin chipuri europene și extrem orientale.

Însemnări ușor lizibile și de mare claritate nu pot fi observate nici pe acest pozitiv. Menționăm totuși ΛΙΖΟΛC, ΛΤΙ, ΛΖΙΤ, ΖΙΑ (incizate), ΛΖΛ, ΖΙC, ΛΖΛΖΙ, ΖΛΙC (în relief).

c ↓ În această poziție, reprezentarea este separată în două registre, cel încadrat de benzile incizate și cel inferior. În primul registru apare grupul de figuri ianiforme cu interesante chipuri la ambele laturi, figuri la conturarea cărora au fost utilizate și imaginile unor animale, obiecte și litere. Chipurile de la marginea din dreapta au aspect statuar – din nou lipsesc sau nu sunt clare elemente care ar îndreptăți aserțiunea că ar fi imaginea unor simulacre divine – unele interesante ca aspect, dar greu de echivalat cu cele cunoscute din alte surse.

În registrul inferior, care acoperă două treimi din suprafața reprezentării, pot fi observate imaginile unor chipuri, capete de animale, recipiente, între ele posibil și un rhyton. Însemnările ΛΤΛ, ΛΙΖΙ, ΖΛΖΙ, ΛCΛΙΖΙ, ΖΟCΛ și altele sunt mai puțin clare. Figura de pe marginea din dreapta este deosebită. Lectura însemnării de pe fruntea diademată ΖΙC ΖΛ rămâne incertă.

d ← În această ultimă poziție a reprezentării pozitive, separarea mai clară ar fi în trei secvențe pe verticală. Șirul imaginilor începe cu o protomă de suină, îi succed pe verticală cele care ilustrează două capete de animale cornute și chipuri. Figurile din zona centrală, precum chipul în profil spre dreapta și cel care îi succede până la bază, sunt rezultanta unei ingenioase combinări de imagini: chipuri mici, capete de animale, unul dintre ele în semiprofil spre dreapta (câine?), multe însemnări și obiecte.

În sfârșit, spațiul delimitat sus, pe linia verticală este acoperit de grupuri de chipuri, parte a unor figuri ianiforme sau izolate, imaginile unor animale (câini, păsări etc.). Dintre însemnări menționăm: ΖΛΙC ΤΑΤ ΖΛΙ, ΤΙΖΛ, ΖΑCΙ, ΖΙΑC, ΖΑΤ (incizate); ΖΙ, ΛΤΛ, ΖΛΖΟ ș.a. (în relief).

C a ↑ Imaginile de pe suprafața secvenței înguste de la partea superioară a reprezentării sunt numeroase și realizate în întregime prin incizare (Pl. XLVII/Ca).

Astfel, în partea stângă apare o protomă de animal în profil spre stânga succedată pe suprafața interioară de alte capete de animale (bovidee, cabaline? ș.a.), un grup de chipuri în profil spre dreapta alcătuite prin alăturări în sistemul cunoscut (chipuri, capete de animale, litere) și chipuri în profil spre dreapta. Marginea din dreapta este dominată de figura în profil spre dreapta, parte a unei figuri ianiforme complexe, un personaj care poartă o bonetă emisferică, are fruntea în parte acoperită, nas acvilin, buze subțiri, bărbie ușor retrasă. Pe suprafața bonetei este schițat un chip cu fața la cer și alte patru chipuri în profil spre stânga și dreapta, mai clare cele de pe mijlocul bonetei.

Pe o mare parte din suprafața acestei secvențe superioare sunt ilustrate protomele unor animale (cabaline, cervidee, bovidee?, feline?), păsări și în centru un chip în profil spre stânga.

Pe marginea din stânga șirul chipurilor care se succed pe verticală până la bază poate fi urmărit relativ ușor. Pe latura din dreapta și pe suprafața din imediata ei apropiere, alături de chipurile în profil spre dreapta, apar chipuri cu fața la cer, „de face”, câteva cu trăsături fizionomice distincte, o figură triprosopomorfă, animale. Rămân și zone neclare cu ilustrarea unor obiecte. Spre bază, din nou reprezentări complexe, benzi orizontale care separă figuri, pedestale (?), obiecte prea mici pentru a le putea nominaliza cu siguranță, o bandă serpentiformă, un chip cu trăsături fizionomice clare pe latura din dreapta, ilustrarea unor animale de talie mică, posibil șerpi în partea stângă a micii suprafețe de la bază și însemnările: ZAI, ZAC, XAC, ZI, ZO (în relief); ZIC, ZAIC, ATIA (incizate).

b → În această poziție a piesei, pornind descrierea din partea stângă a reprezentării, constatăm că imaginile ilustrate sunt de mare complexitate. Prima secvență este separată de restul reprezentării printr-o bandă în relief până aproape de jumătatea suprafeței și în continuare până la bază de o altă bandă incizată (Pl. XLIX/Cb).

La partea superioară, pot fi observate: mici chipuri în profil spre stânga și „de face”, însemnări succedate pe verticală de alte mici chipuri în profil spre dreapta, un obiect de forma unui *lacrimarium* și el „antropomorfizat”, o figură compusă înfățișată în profil spre stânga alcătuită din imaginile ilustrate în preajma marginii din stânga și în spațiul din jumătatea inferioară a secvenței. Chipul continuă cu o scenă mai complexă, pentru care, la o minimă

schimbare a unghiului sub care este privită, vederea de ansamblu prezintă însemnate diferențe. Într-o suprafață de forma unui relief cultural cu fronton triunghiular (imagine asemănătoare celei rezultate după secționarea unei case cu acoperiș în două ape), pe latura stângă, o reprezentare din față și alta în profil, în suprafața din imediata apropiere, chipul unui copil înfățișat frontal ușor înclinat spre dreapta apare protejat de protoma unui animal cornut în profil spre stânga. Pe direcția capului de copil, apare chipul diademat al unui bărbat în profil spre stânga iar în planul inferior alte chipuri în profil spre stânga, capete de animale, obiecte și litere. Doar puține însemnări clare: ΑΤΙΑ, ΑΖΑΙ, ΑΓΙ. Privită sub un anumit unghi, apare și o persoană care ține pruncul.

Secvența reprezentării descrisă în obișnuita direcție înfățișează o galerie de figuri atât în registrul superior, cât și în cel inferior, despărțite între ele de însemnări. În registrul superior pot fi observate câteva chipuri de femei în profil, două cu trăsături și coafură mai deosebite, alte chipuri dispuse în poziții diferite. În registrul inferior, de remarcat figura unui bărbat în profil spre stânga. În a doua jumătate a registrului superior cele mai multe chipuri sunt în profil spre stânga. La capătul secvenței mediane, în compunerea unor figuri sau separat, apar și imaginile unor animale.

Deși uneori gruparea chipurilor ar putea indica o procesiune, nu-i clar către ce se îndreaptă. La capătul secvenței mediane sunt câteva imagini notabile, chipuri în profil spre dreapta. Posibil să fie înfățișate ca aflându-se în mers spre personajul sau personajele ilustrate la capătul din dreapta al reprezentării – realizate prin incizare – o figură ianiformă complexă, alcătuită prin alăturarea unor chipuri, capete de animale și litere. Interesant este și pedestalul amintitei figuri, în compunerea căruia întâlnim multe chipuri. Capul unui animal de talie mijlocie înfățișat în profil spre stânga și un corn formează „căciula” personajului cu frunte îngustă, nas drept ușor rotunjit la capăt, gură potrivită ca mărime, barbă scurtă retezată drept. Laolaltă formează un chip cu aspect puțin obișnuit care ocupă aproximativ două treimi din suprafața ultimei secvențe.

c ↓ În această poziție a reprezentării, la capătul superior apare un grup de chipuri în profil spre stânga, o protomă de suină și un chip în profil spre dreapta (Pl. XLIX/Cc). În compunerea chipurilor mari au intrat unele mici chipuri, capete de animale și litere. Banda incizată are aspectul unei mâini a unui personaj care se alătură celor din stânga secvenței. Către bază poate fi remarcată ilustrarea unor cabaline, foarte numeroase chipuri, figuri ianiforme, chipuri în ipostaze diferite. Din nou pe suprafața treimii de la bază, rea-

lizată prin incizare, apar interesante chipuri, câteva dispuse afrontat, capete de animale și însemnări.

Diversitatea chipurilor, dispunerea imaginilor ilustrate este impresionantă ca realizare dar semnificația reprezentării în ansamblu rămâne în continuare greu de clarificat. Câteva însemnări: ΓIT, ΖAI, ΑΤΑΖΑΤΑ, ΖIC pot fi lesne descifrate.

d ← Pe prima secvență de la capătul din stânga sus, realizate prin incizare pot fi observate chipuri în profil spre stânga, figuri ianiforme, chipuri afrontate, capete de animale (mai clare cele de bovidee), însemnări (Pl. L/Cd).

Imaginile ilustrate în continuare spre dreapta, cele mai multe în relief, sunt chipuri ale unor personaje de bărbați și femei. Adeseori apar chipuri afrontate sau cu fața la cer, chipuri care exprimă durere sau bucurie. Obiceiul frecvent constatat de a schița chipuri în profil pe perimetrul obiectelor face mai dificilă separarea lor. Cu oarecare siguranță pot fi deosebite un rhyton, un arc și mici recipiente. În această poziție a reprezentării sunt vizibile cele mai multe litere de mari dimensiuni incizate. Secvența ultimă din dreapta reprezentării este la fel de complexă și în această poziție. Sus apare imaginea unei protome de animal cu un obiect rotund (?) în gură. Coborând pe verticală, poate fi remarcată o mare figură ianiformă cu chipuri distincte, cu frumoase trăsături fizionomice pe ambele laturi iar pe mica suprafață interioară o femeie cu un prunc. La bază pot fi observate recipiente și pe toată suprafața literele unor însemnări.

Însemnări: ΠITA, ZIPA, ΖΙΑ, ΖI, ΑΖI, ΑΙΖI, ΠI sau ΠIAC (incizate); ΖΙΑ, ΔΙΑ, ΑΖΙΑC, ΑΖΑ, ΖΑ (în relief).

D a ↑ O primă secvență cuprinsă între extremitatea părții superioare și mica bandă incizată din partea stângă are pe suprafața ei imaginile unor mici chipuri în profil spre stânga și altele compuse și la capătul din dreapta un cerb și un mic chip (Pl. XLVII/Da). Grupurile de chipuri sunt dispuse în mici formații ale căror perimetre virtuale schițează contururile unor capete de cai. În jurul benzii incizate poate fi observată figura unui personaj cu semne pe frunte, nas acvilin, gură contorsionată, bărbie ascuțită. Spre centrul suprafeței chipurile sunt mai mari și în alcătuirea unora pot fi observate și capete de animale. Chipurile în profil spre stânga și figurile ianiforme au în ansamblu aspectul unor sculpturi în lemn. Apar, de asemenea, multe însemnări în relief și incizate. Foarte posibil ca pe latura dreaptă, pe direcția micii benzi incizate și puțin deasupra ei, să fie ilustrat un cap de cal în profil spre dreapta.

Pe latura din stânga apar chipuri în profil spre stânga, cărora le succede spre interior imaginea în relief a unei figuri ianiforme, iar pe mijlocul suprafeței, foarte probabil, capul unei căprioare, imagine realizată prin incizare. Către marginea dreaptă sunt interesante figurile compuse din chipuri mici. Deosebit este ansamblul celor două figuri în profil spre dreapta cu aspectul unor chipuri diadematate. Tot pe latura dreaptă apare și capul unui cerb înfățișat aproximativ „de face”. Întreaga latură dreaptă are ilustrat două mari chipuri, personaje care poartă căciuli și foarte numeroase chipuri mici.

Însemnări: ZΛIC, ZIC, ZoZA.

b → În această poziție a reprezentării pot fi remarcate multe chipuri de dimensiuni mai mari alăturate (Pl. XLIX/Dd).

La marginea stângă și la interior se disting chipuri în profil spre stânga și unele imagini în relief. În zona centrală sunt ilustrate două figuri mari, dispuse față în față, posibil un bărbat și o femeie, la fel pe latura din dreapta sus unde apar chipuri și o protomă de cabalină în profil. Însemnări: ΛTI, ZΛTIC.

c ↓ În această poziție a reprezentării poate fi remarcat șirul de chipuri în profil spre stânga iar în partea dreaptă un pește (?) și o imagine phalliformă (Pl. XLIX/Dc).

d ← La o ultimă rotire cu 90° a reprezentării apar chipuri în profil spre stânga, mai clare imaginile din zona centrală, figuri ianiforme, cu unele chipuri expresive (Pl. L/Dd). Însemnări: ZA, ΛZOC.

E a ↑ Pe această mică secvență pe întreaga suprafață pot fi observate figuri ianiforme cu chipuri distincte pe ambele laturi. Cel puțin jumătatea din dreapta are aspect ichtiform. Deosebite sunt micile figuri în profil spre stânga de la bază și chipurile afrontate din zona centrală (Pl. XLVII/Ea).

b → În această poziție a reprezentării remarcăm atât pe latura din stânga, cât și la partea superioară și la bază capetele unor animale, câini (lupi?), o căprioară și altele greu de identificat. Pe latura din dreapta apar chipuri în profil spre dreapta (Pl. XLIX/Eb). Însemnări: BΛAC, TATA, ΛTIC, ICTAC.

c ↓ La o nouă rotire cu 90° pot fi remarcate chipurile care se înșiruie pe orizontală în apropierea marginii superioare și figurile ianiforme din preajma benzii oblice (Pl. XLIX/Ec). Însemnări: ΛZIC, ZICO, ΛXI.

d ← În această poziție poate fi observată la marginea superioară o pasăre în cuib, un chip în profil spre stânga și capete de animale. În preajma marginii din dreapta, mai ales în colțul din dreapta jos, apar chipuri cu trăsături distincte (Pl. L/Ed).

F a ↑ Secvența de la extremitatea superioară are ilustrate pe mica ei suprafață figuri ianiforme cu interesante chipuri pe ambele laturi. Cel puțin patru chipuri se remarcă prin expresivitatea lor (Pl. XLVII/Fa). Chipul diademat din apropierea marginii din dreapta are trăsături fizionomice deosebite, apropiate de figura lui Dante. Pe verticală, către bază urmează o suprafață acoperită cu multe imagini realizate prin incizare. Alături de chipurile dispuse cu fața în jos pot fi observate și altele în poziție verticală sau ușor înclinate. Reprezentările animaliere sunt dificil de nominalizat. Posibil ca imaginile care sugerează un peisaj montan să prezinte și unele scene de cult, dar din cauza dimensiunii celor ilustrate sunt puține elementele recuperate sigure, convingătoare. Până la banda incizată oblică, atât pe suprafața interioară, cât și la marginea din dreapta și în imediata ei apropiere apar interesante chipuri, separate sau părți ale unor figuri ianiforme. Sunt atât personaje cu trăsături europene, cât și cu fizionomii de extrem orientali. Pentru un mare chip în profil spre dreapta, secvența de la partea superioară devine o căciulă cilindrică.

În cel de al doilea registru, dacă am considera banda oblică linia de separație, la marginea din stânga observăm o înșiruire de chipuri în profil spre stânga alcătuite din mici chipuri, unele cu trăsături distincte, capete de animale, obiecte greu de nominalizat și litere. O bandă incizată aproape verticală, cu unele mici segmente laterale la bază și în ultima treime, separă spațiul din apropierea marginii de restul suprafeței registrului și limitează dimensiunile figurilor ianiforme de la marginea din dreapta. Datorită intersecției cu litere sau figuri, banda devine uneori arborescentă.

În partea stângă sus, atingând extremitatea superioară a liniei oblice poate fi remarcat grupul de chipuri în profil spre dreapta, cel puțin trei dintre ele mai clare. În preajma benzii se remarcă chipul unui personaj cu căciulă conică, nas mare drept, rotunjit la capăt, mustață, barbă ascuțită. Pe suprafața figurilor sunt și însemnări, unele posibil recuperabile. La baza figurii apar capetele afrontate a două animale greu de nominalizat. Pe direcția benzii apar chipurile relativ mici, dispuse față în față, ale unui bărbat cu bonetă conică și ale unei femei, posibil cu coroană pe cap. În jurul lor pot fi remarcate reprezentări animaliere de mare varietate, chipuri în diverse ipostaze marile imagini coagulându-se spre margine și către bază. Pot fi observate chipuri afrontate, obiecte, mai ales mici recipiente (amforetă, kantharos ș.a.), capete de animale (cervidee, bovidee, suine, câini), câteva expresive chipuri în șirul care ajunge la capătul benzii oblice. Deosebită este și figura de la baza marginii din dreapta la care un fragment ceramic devine un neobișnuit acoperă-

mânt de cap și grupul de chipuri în profil spre stânga ca parte a unor figuri ianiforme sau separate. Însemnări: ZIT, XIC, ATIC, ZIAC.

b → În această poziție a piesei, privită în ansamblu, reprezentarea are aspectul unui delfin (Pl. XLIX/Gb). La capătul din stânga, șirul imaginilor începe la partea superioară cu o figură ianiformă. În continuare, unele chipuri pot fi delimitate cu oarecare dificultate din pricina densității imaginilor. De remarcat faptul că banda incizată devine diademă pentru chipul în profil spre dreapta. Spre bază sunt ilustrate recipiente diverse, întregi și fragmentare. Sunt frecvente chipurile afrontate. Două dintre ele sunt ilustrate între margine și o imagine realizată prin incizare, o protomă de cabalină, care e posibil să ilustreze simulacrul unei divinități pentru care imaginea pieselor ceramice de la bază formează un suport. Câteva din chipurile de pe banda de sus, sub banda incizată, orizontală în această poziție a reprezentării, până la banda incizată dispusă oblic, sunt orientate în profil spre stânga. Unul din personaje se pare că are în mână un miel. Două dintre imagini – cea din apropierea marginii și cea din zona mediană, în preajma benzii oblice – înfățișează cu mare probabilitate femei.

De la banda oblică la capăt, marginile pot fi grupate în trei secvențe. Pe cea din vecinătatea benzii apar figuri ianiforme cu interesante chipuri pe ambele laturi și chipuri în profil spre dreapta și stânga în diferite ipostaze înfățișate inclusiv frontal. Într-un alt spațiu cu imagini realizate în cea mai mare parte prin incizare pot fi observate chipuri în profil spre stânga, chipuri etajate care se unesc, o protomă de urs integrată în alcătuirea unui chip în profil.

În această poziție a reprezentării poate fi remarcată o încercare de antropomorfizare a imaginii cu aspectul unei plăsele de sabie (*akinakes*?). Un cap uman este înfipt într-o sabie posibil de tip *akinakes*, alături de care apare în aceeași ipostază și protomă de urs. La bază sunt înfățișate: un chip în profil spre stânga cu o cască pe cap, reprezentări animaliere, capete integrate în chipuri expresive, figuri ianiforme înguste cu chipuri deosebite pe ambele laturi.

Însemnări: ZIZIOC, FIZIAC, ZOTOC, ZIAC, AITAP, ZAITIC, ZIA.

c ↓ În această poziție a reprezentării, la capătul superior în stânga, poate fi observată o mare densitate de imagini care face dificilă o separare netă și îndeosebi nominalizarea animalelor ilustrate (Pl. XLIX/Fc). Poate fi totuși menționată prezența unor bovidee, a ovinelor, a unor câini (lupi?), a șerpilor și unor păsări. Câteva reprezentări animaliere sunt integrate în alcătuirea fi-

gurilor ianiforme. La cele două margini chipurile sunt mai clare, dar și după această primă secvență, cu o însemnată componentă animalieră, în coborârea pe verticală până la banda oblică, sunt numeroase chipuri cu trăsături fizionomice distincte, expresive.

La marginea din stânga se succed pe verticală chipuri în profil spre stânga separate de imaginea unui mare fragment ceramic. La baza fragmentului începe ilustrarea unui personaj în profil spre dreapta, înfățișat în poziție șezândă, pe direcția căruia pot fi observate mai multe figuri ianiforme, în compunerea cărora sunt integrate și capete de animale. Pe latura din dreapta, atât pe margine, cât și în suprafața din imediata ei apropiere, sunt mai clare chipurile și figurile ianiforme tangente la banda incizată verticală.

Două chipuri afrontate la mijlocul suprafeței descrise, parte a unui întreg grup de figuri ianiforme și chipurile de la bază, sunt printre cele mai realizate artistic. Până la banda oblică apar numeroase chipuri în ipostaze diferite, capete de animale și obiecte. Însemnări: ZIAC, ZI ZIAC, ATIC, AZIA, AZI, AZ ZOIC ș.a.

Sub banda incizată oblică, apar figuri ianiforme, prima dintre ele cu un chip mai expresiv pe latura din dreapta, mici chipuri afrontate, chipuri cu fața la cer, chipuri cu fața la pământ, obiecte, pești.

Urmează o secvență cu imagini realizate îndeosebi prin incizare, cu aspectul unui zid de piatră. Unele pietre sunt fasonate în formă de pasăre, de suină și bovidee. În sfârșit, pe secvența de la bază acoperită mai ales prin imagini în relief pot fi observate mici locuințe, figuri ianiforme, reprezentări animaliere, însemnări.

d ← În această poziție la capătul din stânga, pe margine, apare un chip cu ochi mici, nas cârn rotunjit la capăt, buze groase, bărbia ușor retrasă iar în spațiul interior alte mici figuri ianiforme înguste, două chipuri afrontate, obiecte greu de nominalizat (Pl. L/Fd). În spațiul cu imagini realizate prin incizare apar figuri ianiforme de dimensiuni diferite, imaginile multor obiecte metalice fără contururi clare. Ceea ce părea, în altă poziție a reprezentării, a fi o plăsea de sabie, apare acum ca suport al unui vas cu corpul aproape globular și margine evazată sau alt obiect cu această formă, care la rândul-i este suport pentru o reprezentare – simulacru – imaginea unui animal mic, în profil spre dreapta. Suprafața în formă de triunghi până la banda oblică incizată este acoperită de un grup interesant de figuri ianiforme, chipuri înfățișate în profil spre stânga, spre dreapta și frontal, cel puțin patru dintre ele deosebit de expresive.

În dreapta benzii oblice incizate apar unele interesante chipuri mari compuse, imagini realizate prin incizare, recipiente întregi, dar mai ales fragmente și reprezentările unor pești și păsări între care și porumbei.

Însemnări: ZIZAIC, ICOZOC, ZI.

*
* / *

Pe parcursul descrierilor au fost uneori relevate acele elemente care pot oferi indicii utile stabilirii etniei, profesiei, poziției sociale și nu în cele din urmă a religiei personajelor ilustrate.

Trăsăturile lor fizionomice pot fi regăsite la sciți, traci și la alte etnii din spațiul circum pontic. Acoperămintele de cap sunt de mare diversitate: *glugi* (Bc, Cb, Fb etc.), *căciuli* cilindrice – apropiate de forma unui potcap – cu și fără manșetă (Ca, Da, Ea etc.), *pălării* conice foarte numeroase, prezente pe toate suprafețele descrise, *bonete* frigiene (Cc).

Întâlnim adeseori imaginile unor bărbați, femei și mai rar ale unor copii (Cb). *Diademele*, care nu pot fi separate totdeauna de simplele benzi, erau purtate adeseori și de bărbați. Dat fiind faptul că ele fac parte dintre obișnuitele podoabe feminine (Bb, Bc etc.) sunt cu dificultate utilizabile pentru stabilirea sau omologarea unor funcții. *Coroanele* (Ca, Cb, Ea) îndreptățesc unele atribuiri (basilei sau preoți).

Ceramica comună este ilustrată prin recipiente obișnuite (Ex.: Bc, Cb, Cd), alături de care apar și câteva fructiere (Ba, Ea) care pot avea și alte destinații. Între produsele ceramice mai pot fi amintite amforele (Bb, Cb etc.) și un askos? (Ec). Între obiectele întâlnite pe reprezentări sunt atestate nu doar cele utilizate în activitățile gospodărești, ci și cele prezente pe reliefurile culturale din zonă – un rhyton (Ea) și o oglindă (Ea).

Pot fi citate de asemeni imagini pe care apar *akinakai* (Fa, Fc), *săbii* (Ca, Fb), *arcuri* (Cb, Cd), tolbă cu săgeți? (Cd) și alte obiecte care pot fi corelate în primul rând ocupației de războinici dar și vânătoarei.

Animalele ilustrate sunt și ele de o mare diversitate: *bovidee* (Bb, Bd, Ca, Cb, Ea, Fd etc.), *cabaline* (Bb, Cd, Da etc.), *câini* (Bb, Cb, Cd, Ea, Fd etc.), *cerbi* (Bd, Ca, Da), *mistreț* (Cb), *ovicaprine* (Cd, Da, Eb), *păsări* (Bc, Ca, Cd, Da, Fb, Fc), *pești* (Cb), posibil *șerpi*? (Cd), *urși* (Ad, Fc, Fd). Unele animale sunt cunoscute în fauna zonei iar câteva dintre ele pot fi întâlnite și pe imaginile reliefurilor culturale.

Între numeroasele reprezentări, sunt și unele care ilustrează momente din misteriiile cultelor metroace. Astfel, în *Ba* apar imaginile unor bucrani și personaje posibil slujitori de cult, iar în *Cd* un bărbat ține un mic arbore – deci un *dendrophor* – ambele scene cunoscute din desfășurarea *taurobolium*-ului.

În același grup de reprezentări, apare un personaj al cărui acoperământ de cap este suprapus de o pasăre, cum este atestată și o imagine a Kybelei.

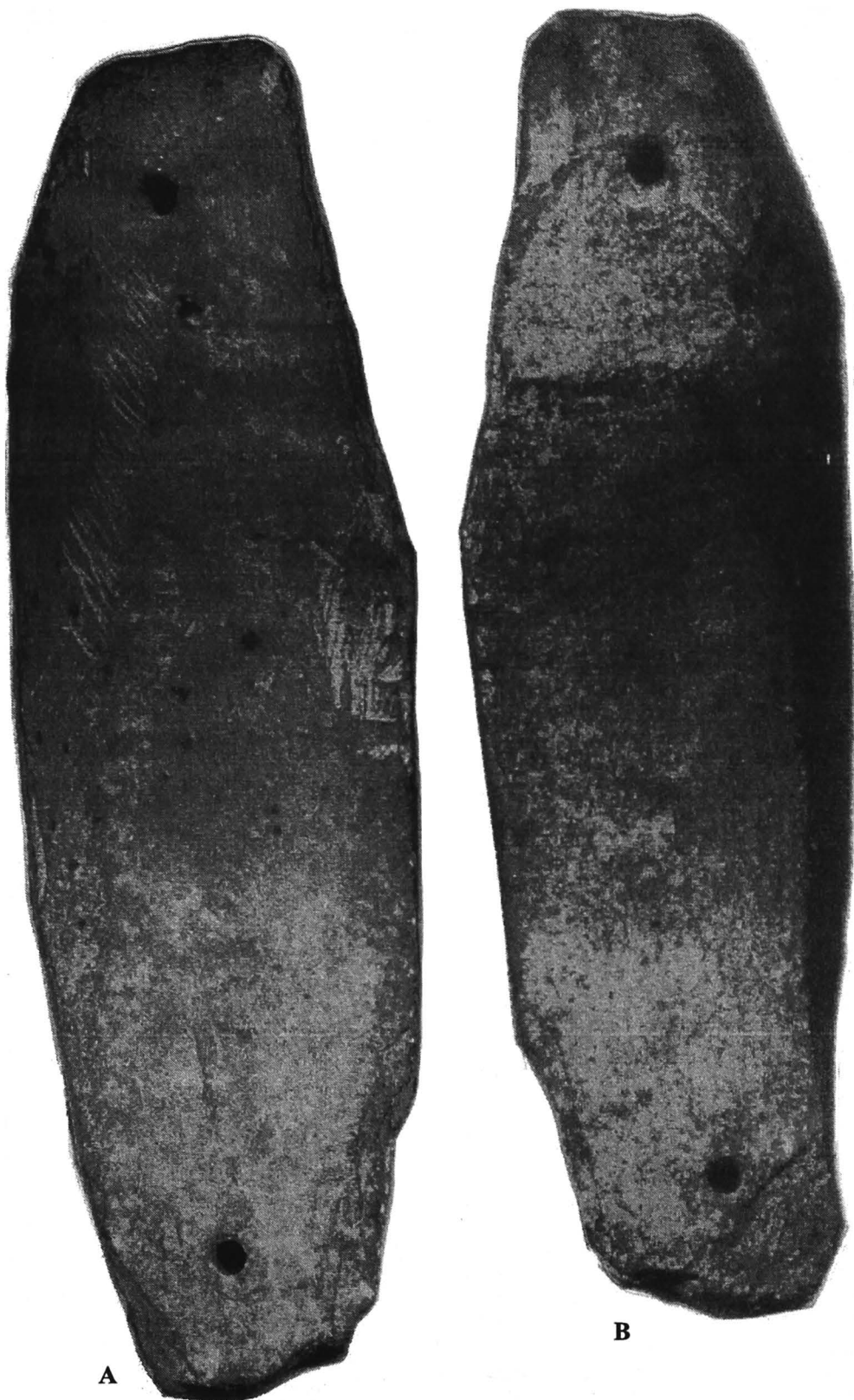
Reprezentările phalliforme (*Bc*, *Cc*) ar fi de apropiat în primul rând, dar nu în exclusivitate de cultele dionisiace. S-ar mai adăuga o procesiune (*Ac*) și un cunoscut simbol al unor divinități uranice (*Dc*).

În sfârșit, o *cruce* (*Ba*), chiar dacă însemnările din preajmă nu-s foarte clare, se cuvine a fi menționată ca posibilă mărturie a prezenței unor creștini, piesa furnizează încă o dovadă care se adaugă descoperirilor creștine anterioare de la Barboși-Galați.

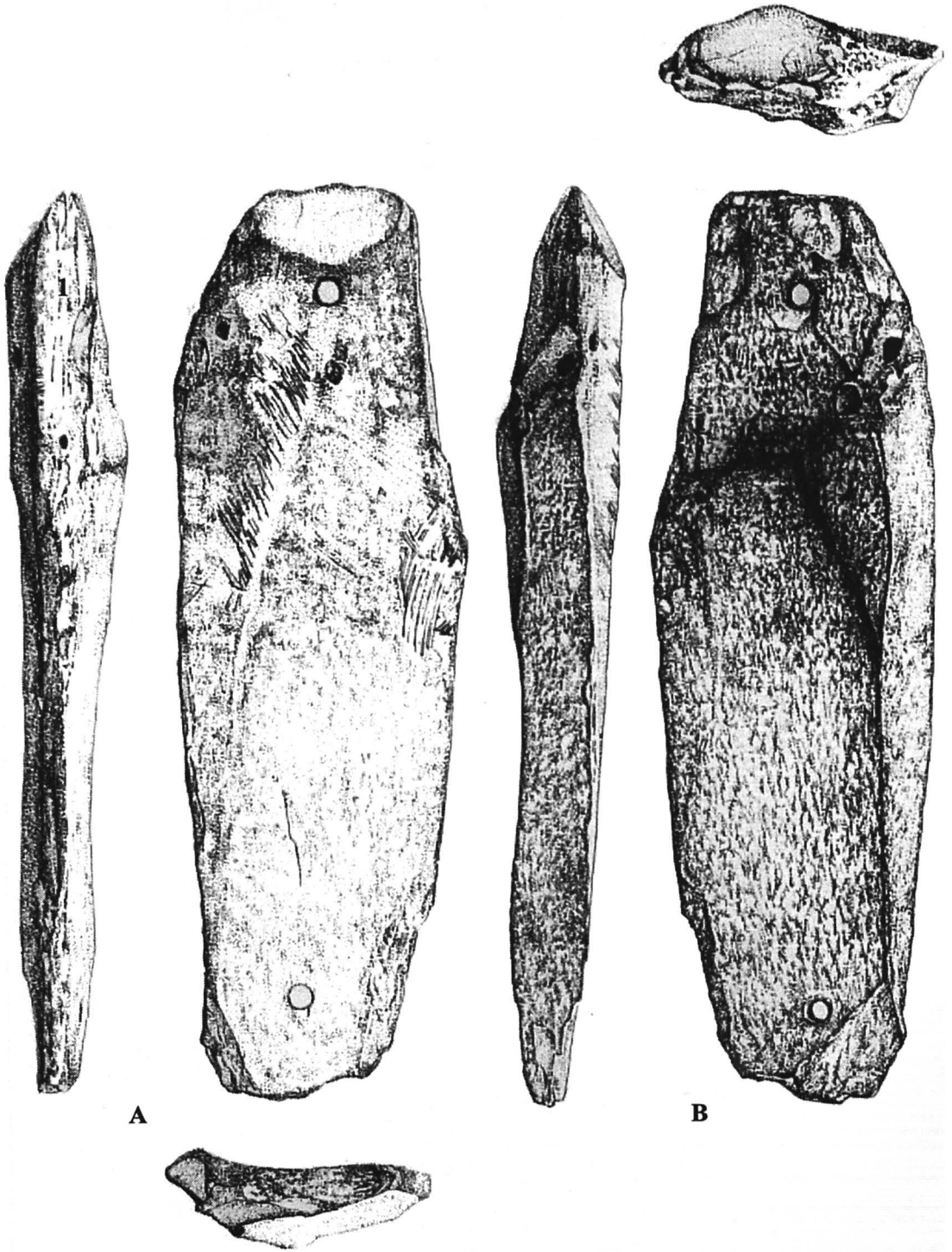
Cuvintele care au putut fi recuperate aparțin, cele mai multe, limbii grecești, urmează cele cu posibilă origine nord-iraniană și cele tracice. Sunt între ele nume proprii (teonime, antroponime, toponime) precum *Ατια*, *Ατιας*, *Ατις*, *Βιας*, *Διζος*, *Σαζα*, *Ζια*, *Ζοτις*, *Τιασον* ș.a. Toate cele aproape două sute de vocabule din cele trei limbi amintite vor fi comentate, în măsura informațiilor de care dispunem, împreună cu materialul lingvistic furnizat și de celelalte piese cercetate.

În final, considerăm că această piesă din alabastru – prin reprezentările colorate ilustrate pe suprafețele ei: scene din viața cotidiană și desfășurarea unor momente din cultul unor divinități – merita interesul și aprecierea celor care o priveau de aproape.

Foarte probabil ca piesa să fi fost utilizată și pentru obținerea unor copii, mai ales pe foițe de aur. Diversitatea imaginilor amplifică valoarea acestei piese unice între descoperirile de la Barboși-Galați.



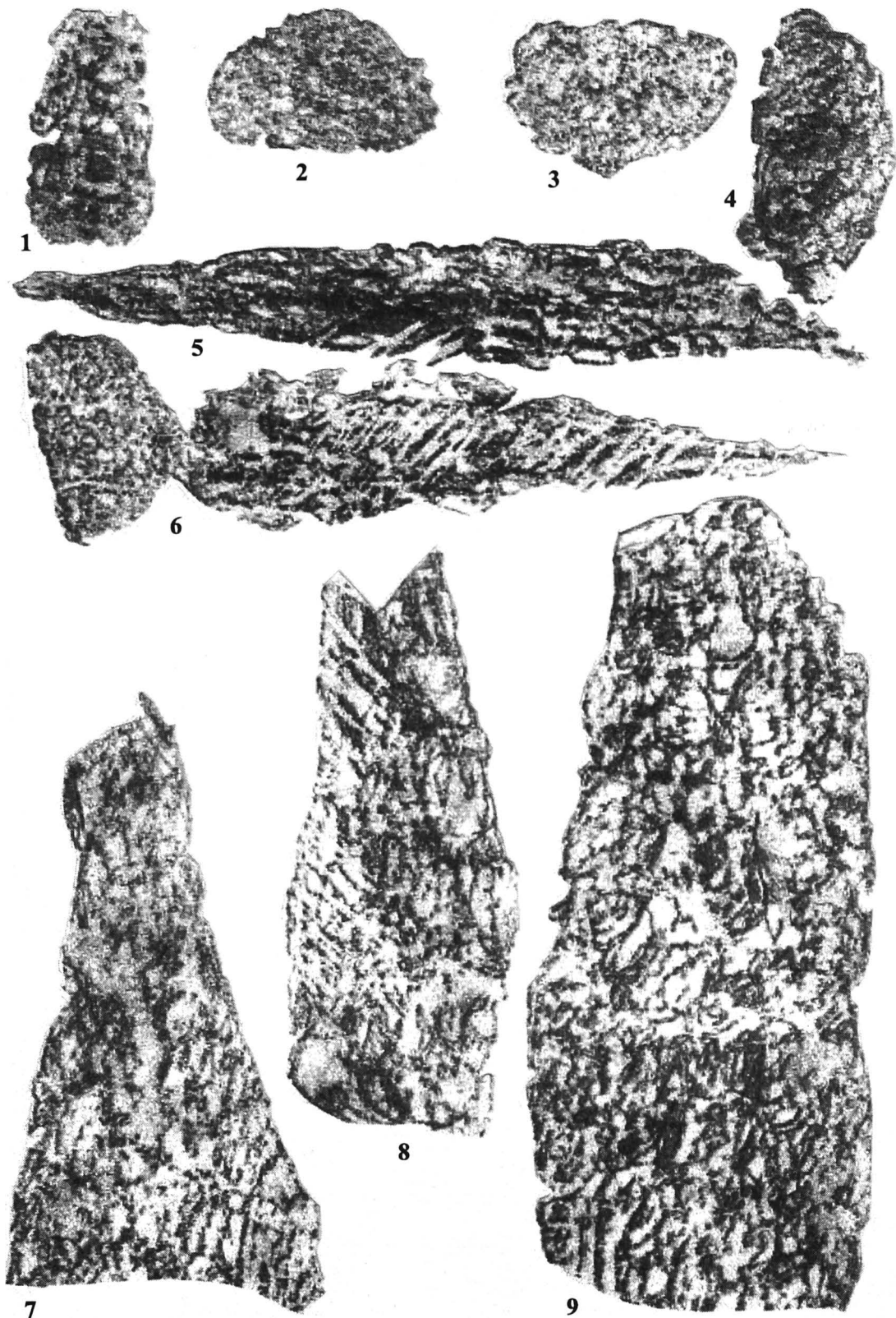
Pl. XIII Barboși-Galați. Obiect în formă de pește. A: avers; B: revers.



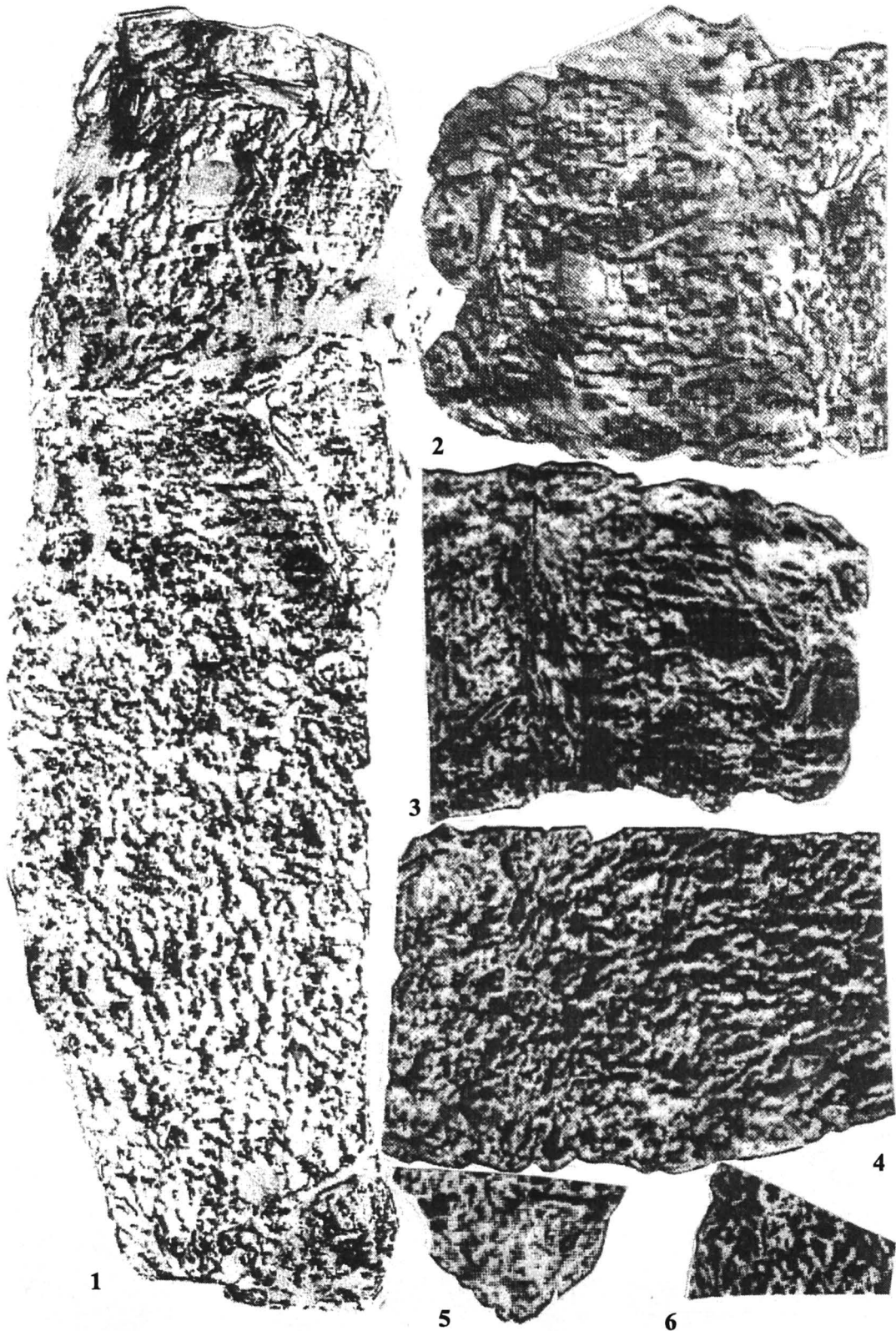
Pl. XIV Barboși-Galați. Obiect în formă de pește. A: avers; B: revers; profile.



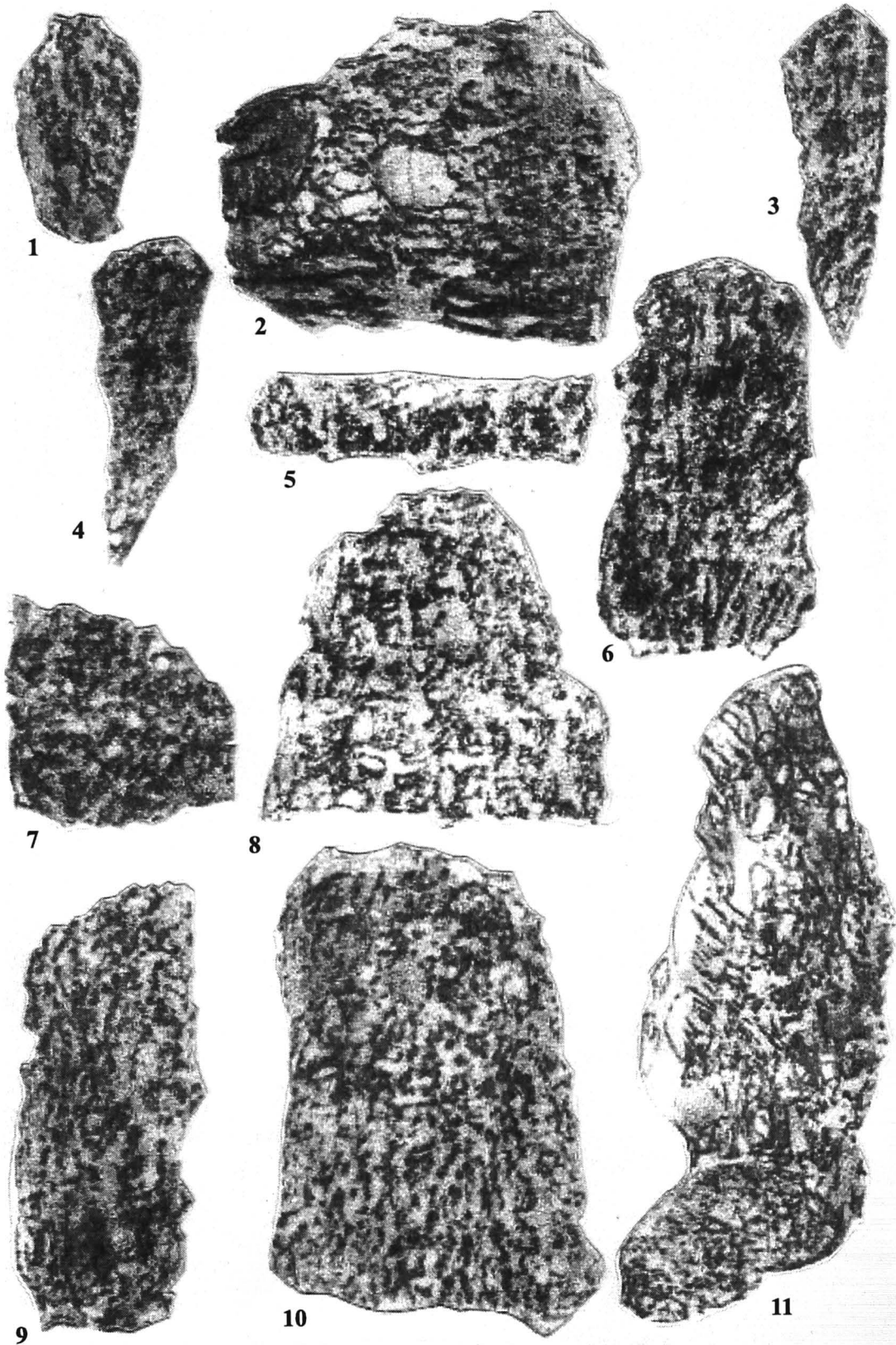
Pl. XV Barboși-Galați. Piesă ichtiformă. Avers: detalii.



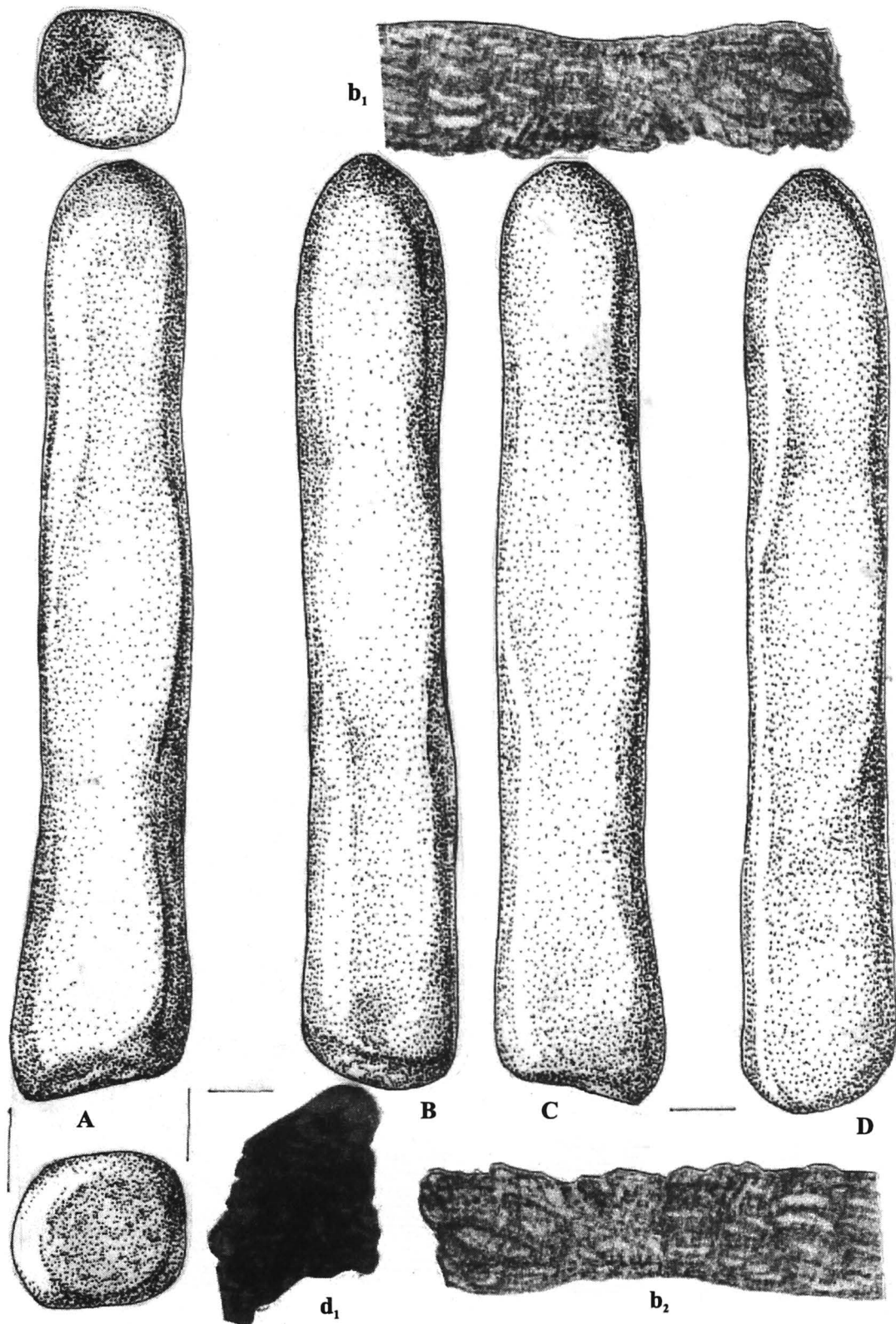
Pl. XVI Barboși-Galați. Obiect în formă de pește. Detalii de pe avers.



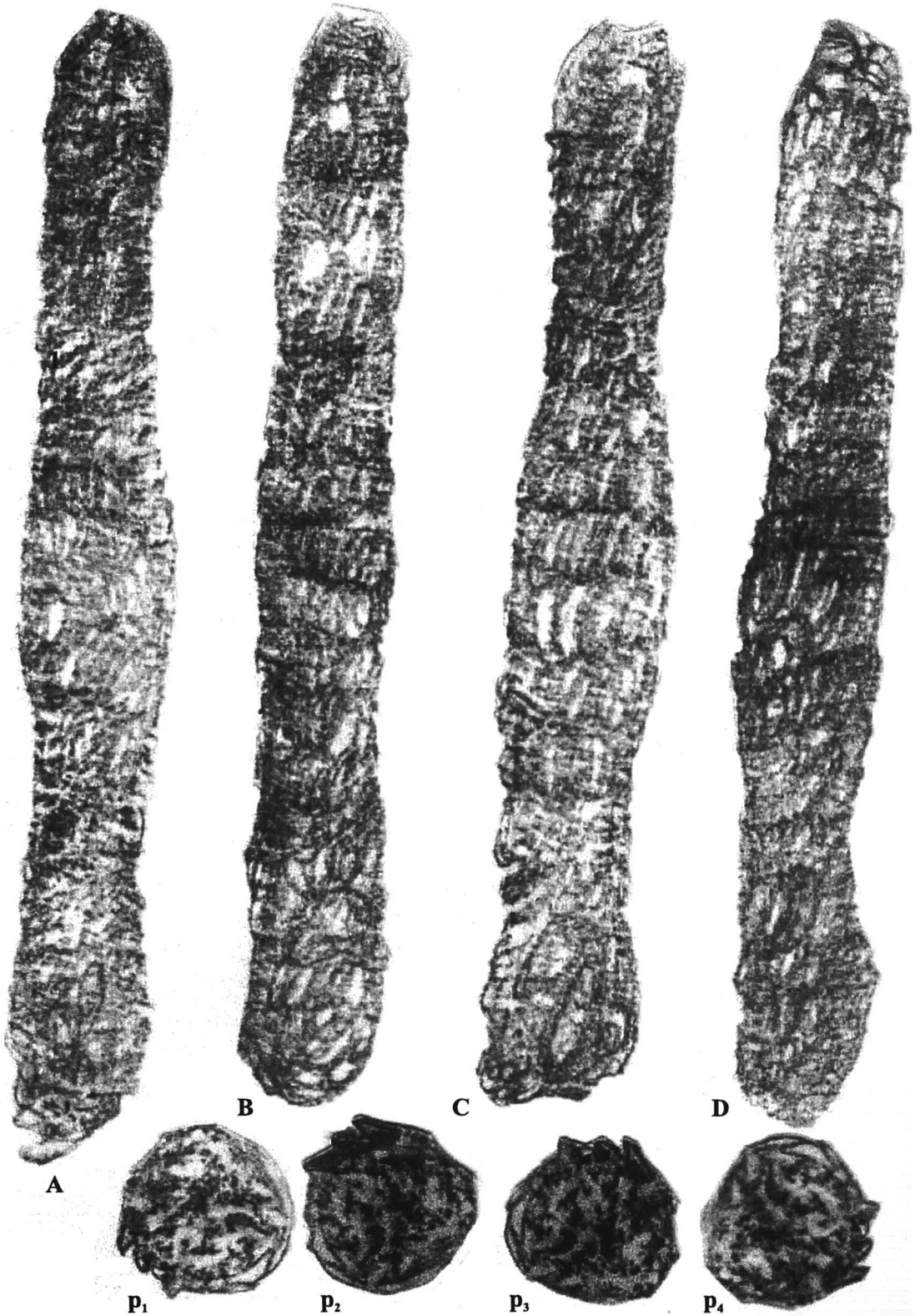
Pl. XVII Barboși-Galați. Obiect în formă de pește. 1 Avers; 2-6 Detalii pozitive.



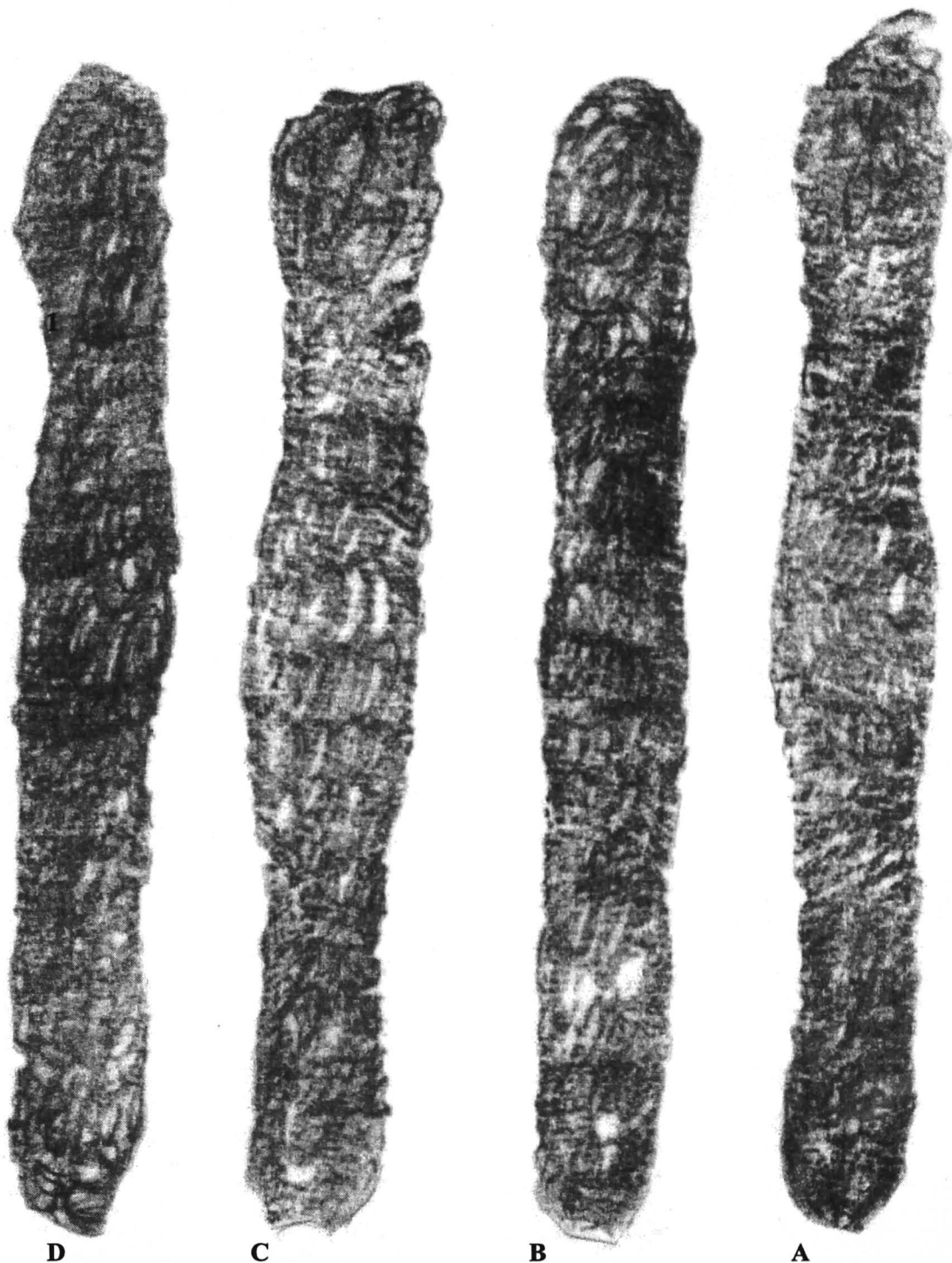
Pl. XVIII Barboși-Galați. Obiect în formă de pește. Detalii de pe revers.



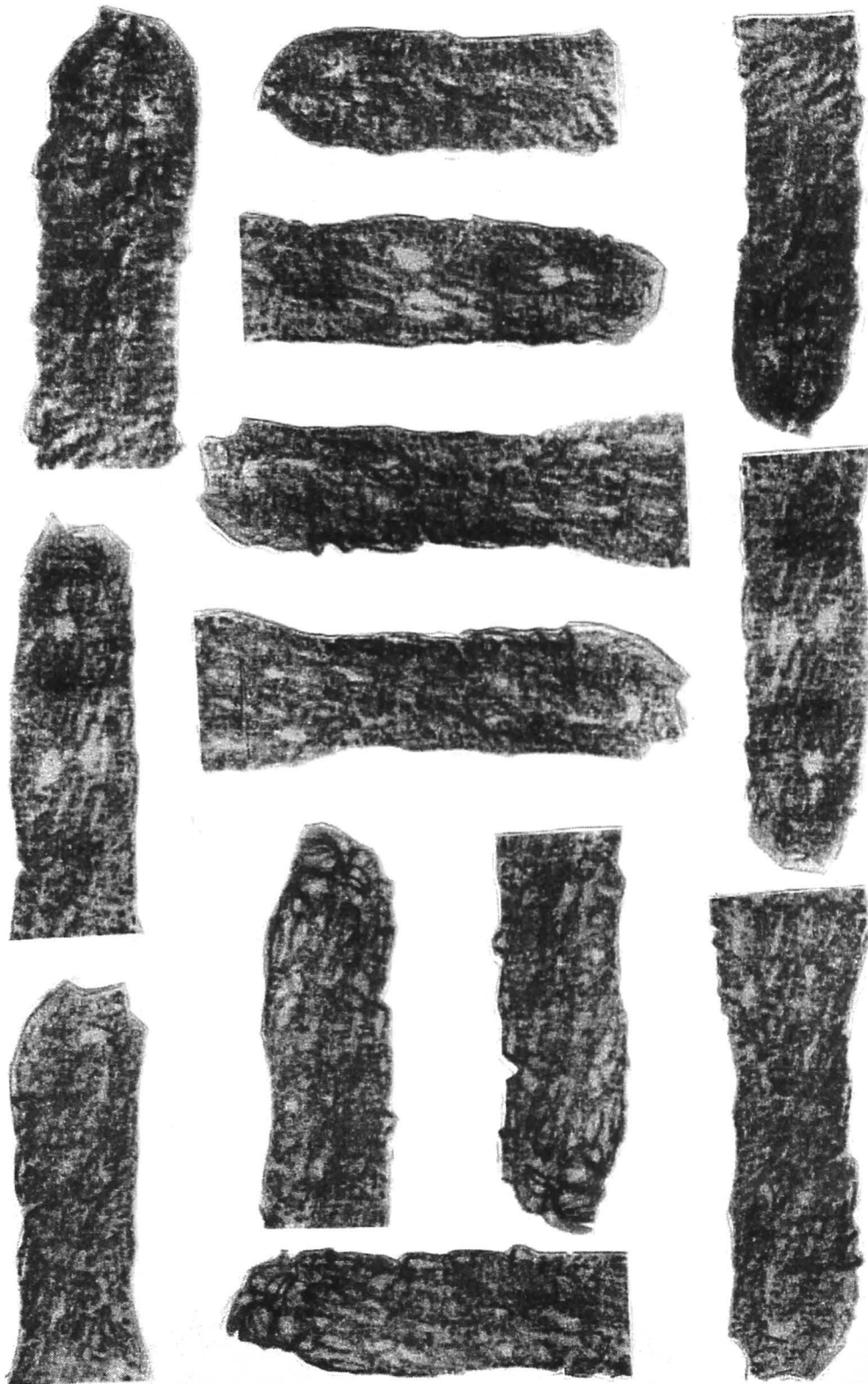
Pl. XIX Barboși-Galați – *P₂Ba*. Cele patru suprafețe ale pietrei de ascuțit (A, B, C, D).
 Detalii de pe suprafețele B(b₁ și b₂) și D(d₁).



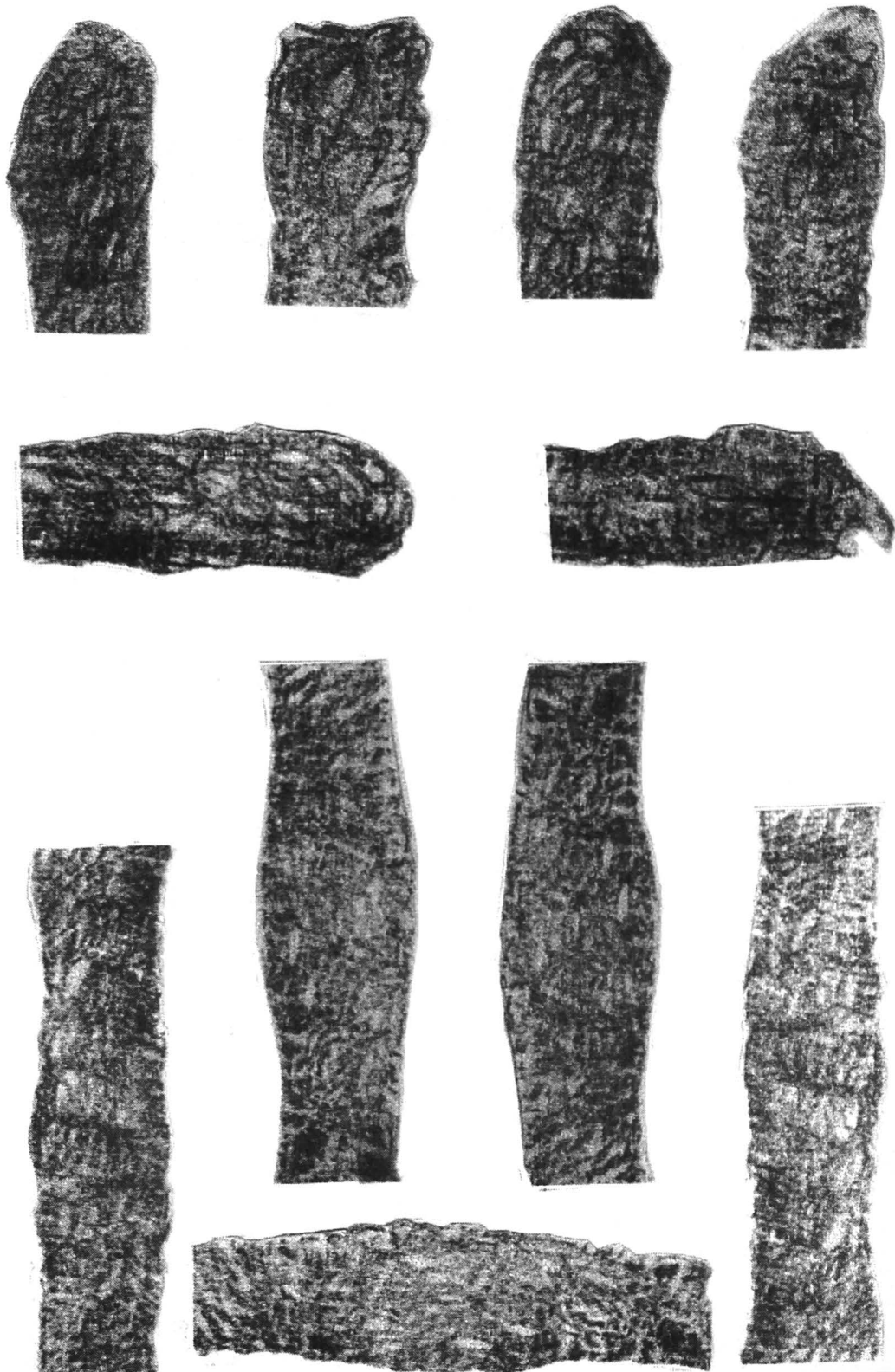
Pl. XX Barboși-Galați – *P₂Ba*. Imagini și însemnări pe cele patru suprafețe (A, B, C, D) și pe capătul cu funcție de poanson (p_1, p_2, p_3, p_4).



Pl. XXI Barboși-Galați – P_2Ba . Imagini și însemnări pe cele patru suprafețe la o rotire cu 180° .



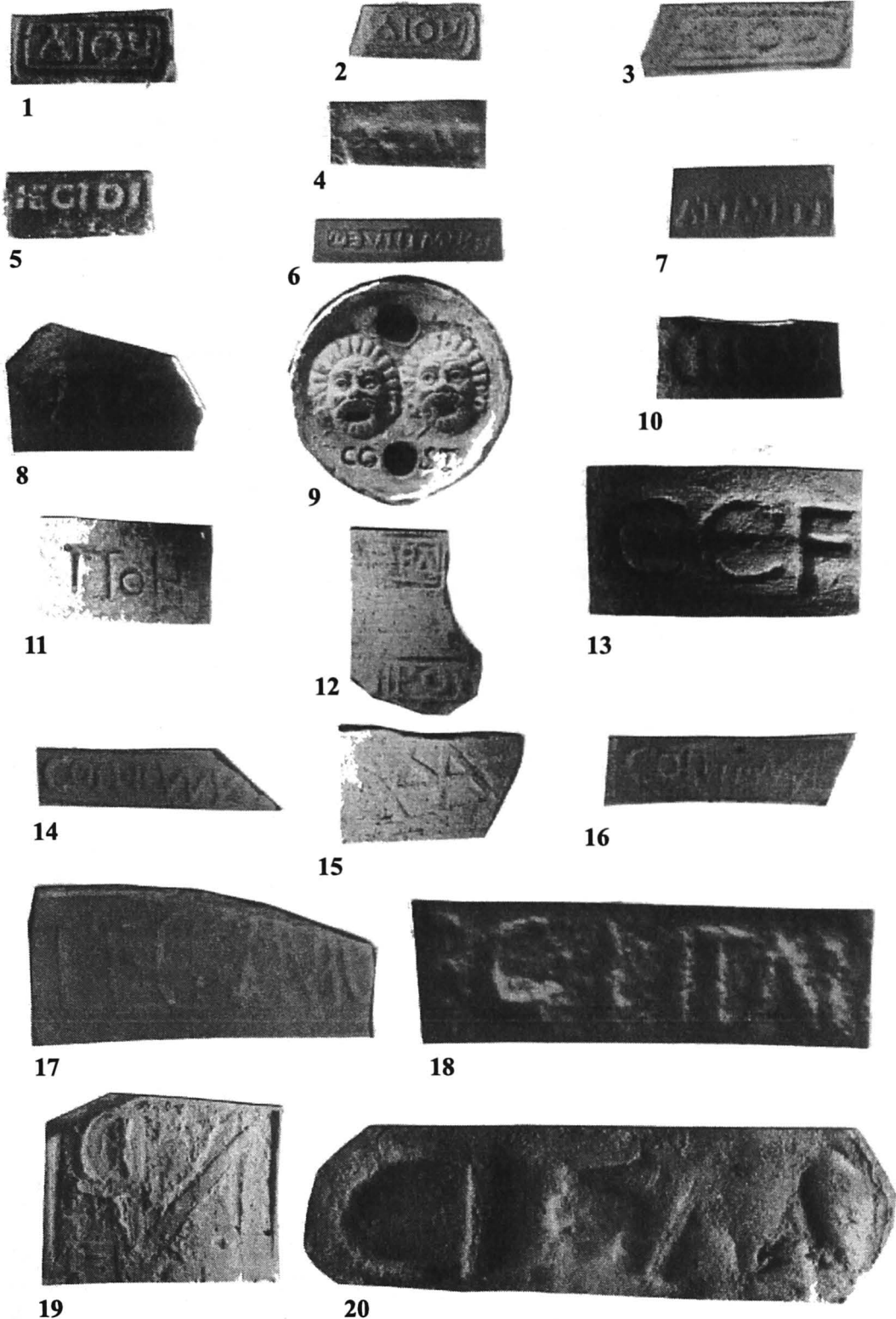
Pl. XXII Barboși-Galați – *P₂Ba*. Detalii de pe suprafețele A și C.



Pl. XXIII Barboși-Galați – *P₂Ba*. Detalii de pe suprafețele A, B, D.



Pl. XXIV Barboși-Galați – *P₂Ba*. Detalii de pe suprafețele A și B.



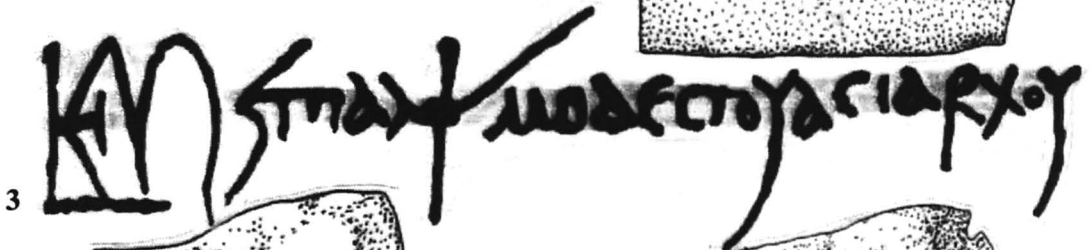
Pl. XXV Ștampile amforice (1-3, 8, 10-13, 15), opaite cu ștampilă (4, 5, 7, 9) *terra sigillata* (6), țigle cu ștampila unor unități militare (14, 16-20) de la **Barboși-Galați** (1, 2, 4-20) și **Cucuteni** jud. Iași (3).



1



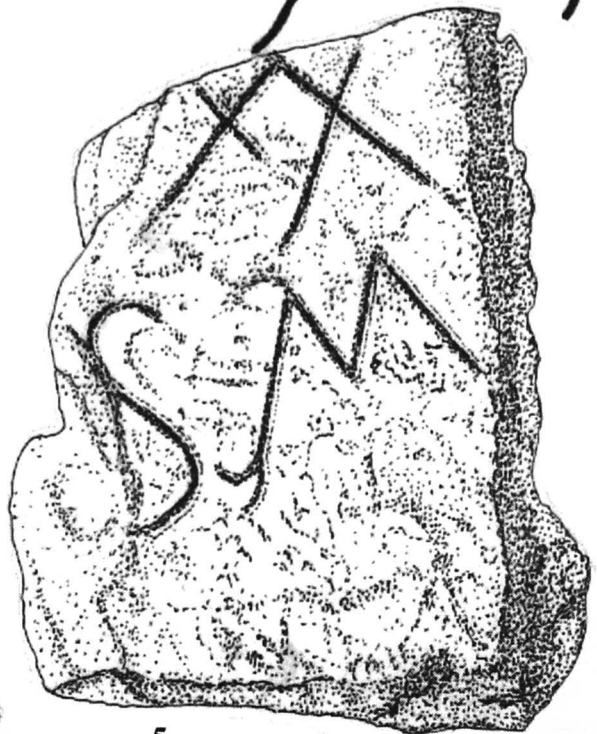
2



3

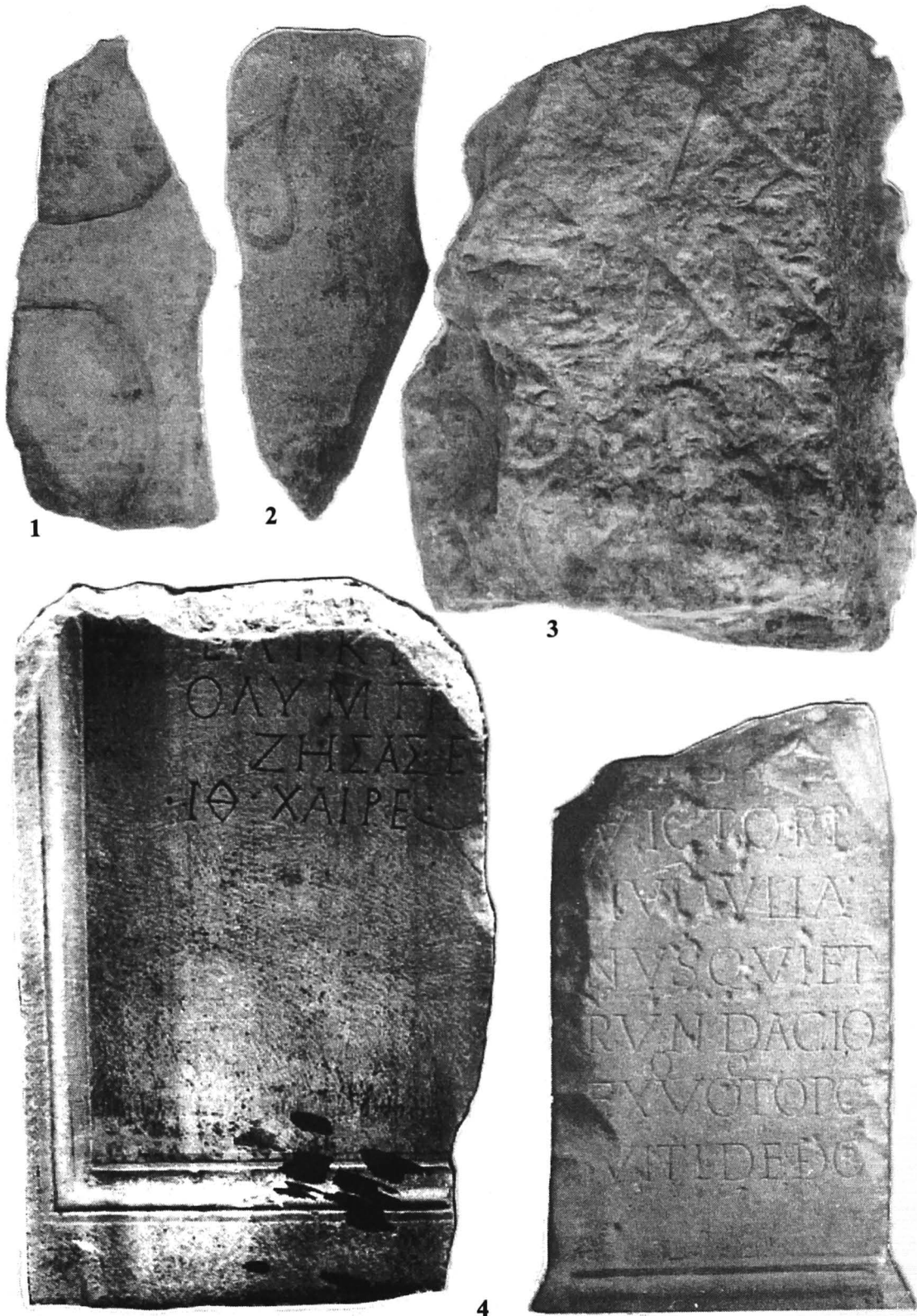


4

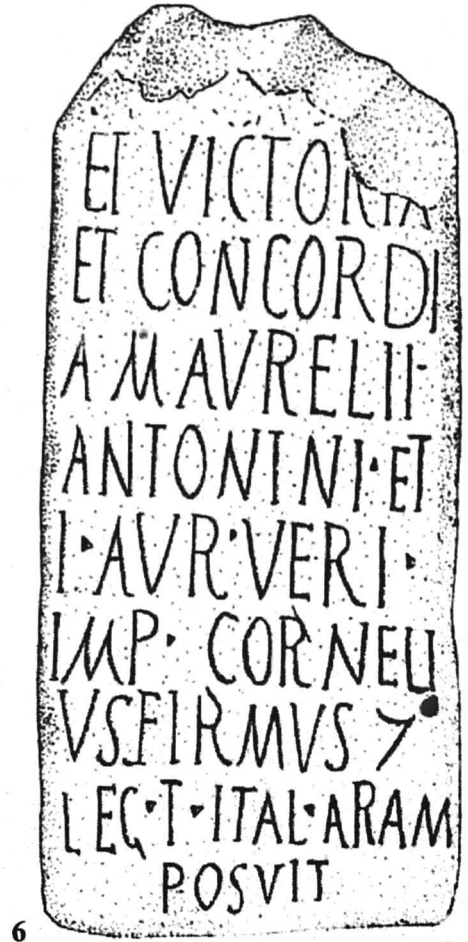
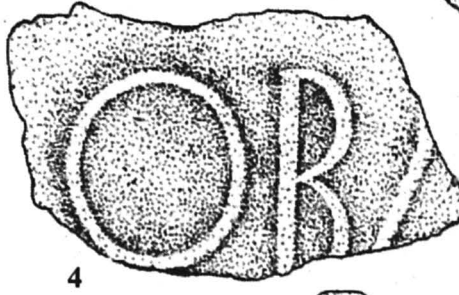


5

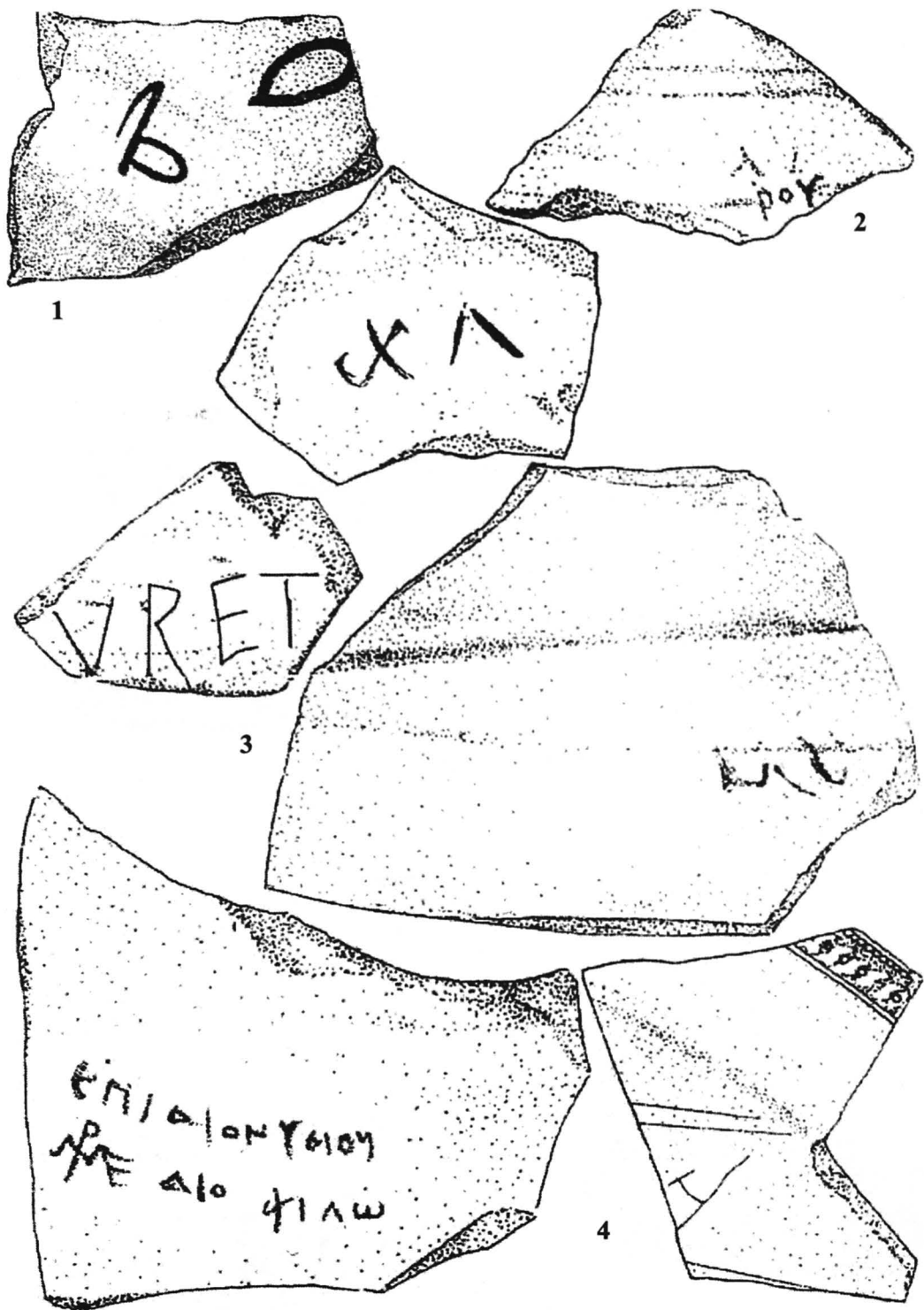
Pl. XXVI Inscipții funerare (1, 2, 5), votive (4) și însemnare pe un sarcofag de la Barboși (1-3, 5) și Șendreni (4).



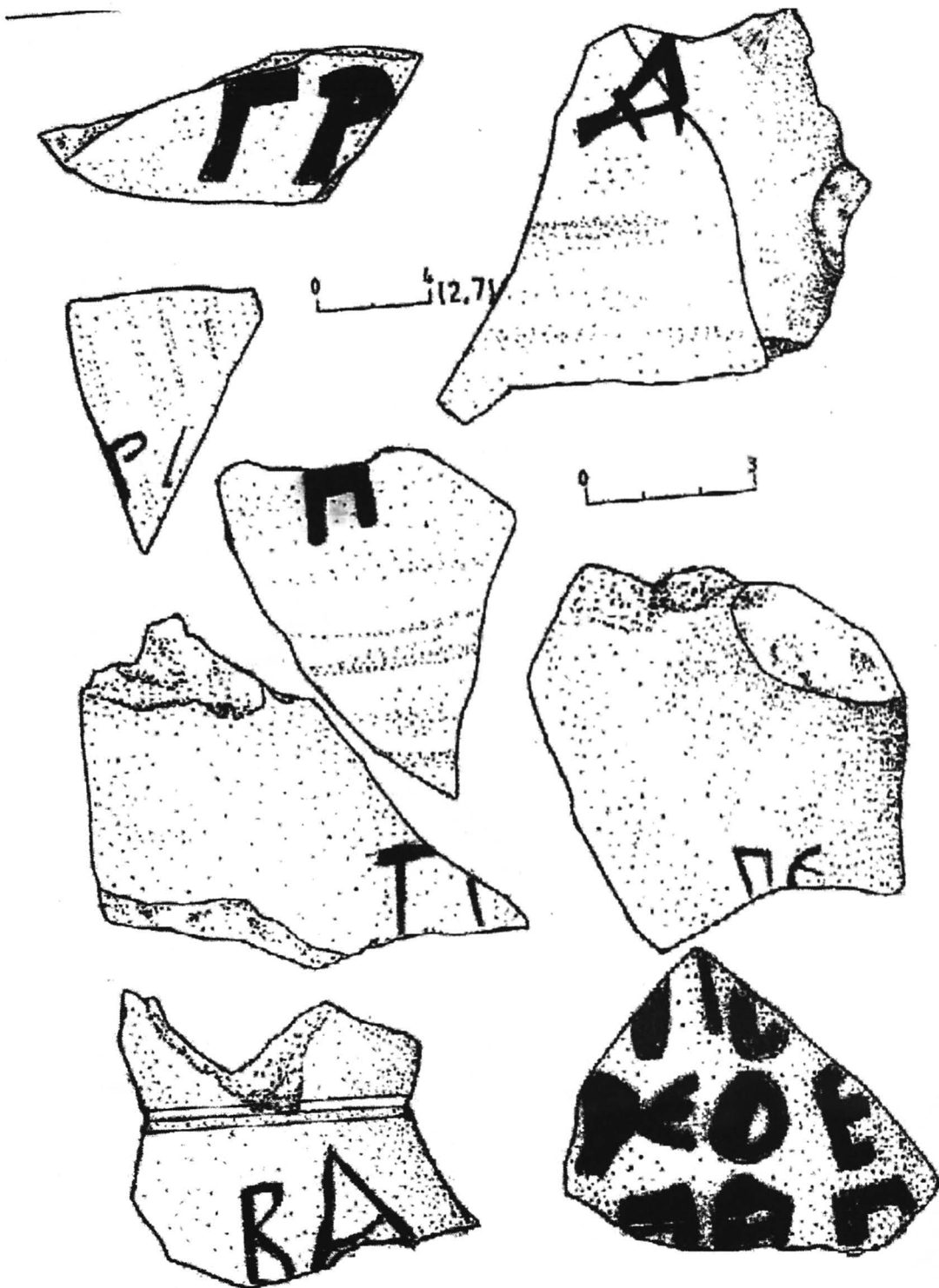
Pl. XXVII Fragmente de inscripții posibil onorifice (1), funerare (2, 3) și votive (4) de la **Barboși** (1-3) și **Șendreni** (4).



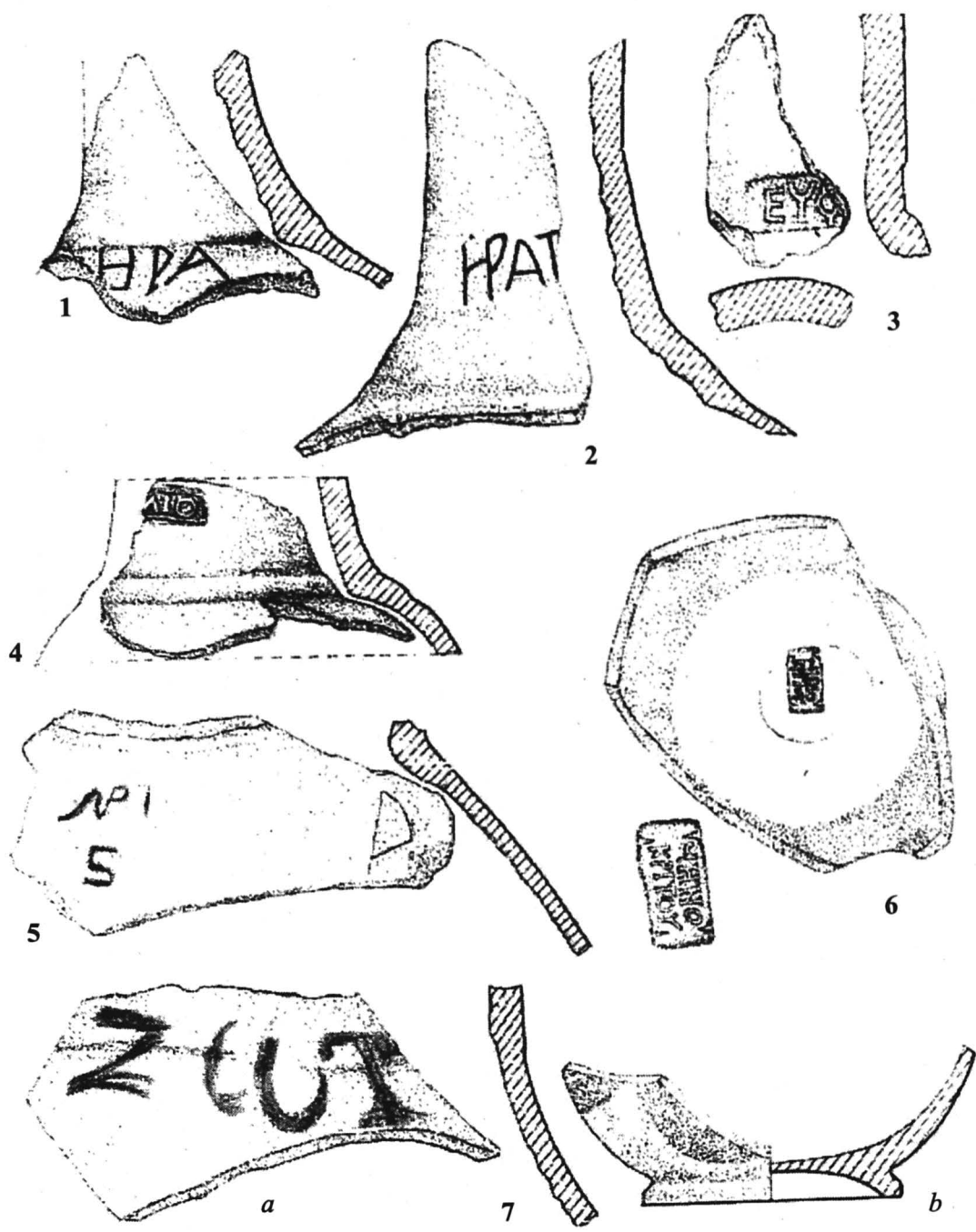
Pl. XXVIII Barboși-Galați. Lespezi și altar cu inscripții onorifice (1-4) și altare cu inscripție (5-6).



Pl. XXIX Barboși-Galați. Fragmente de amforă cu *tituli picti*, descoperite în cetățuia dacică (2 și 4) și complexele romane (1, 3).



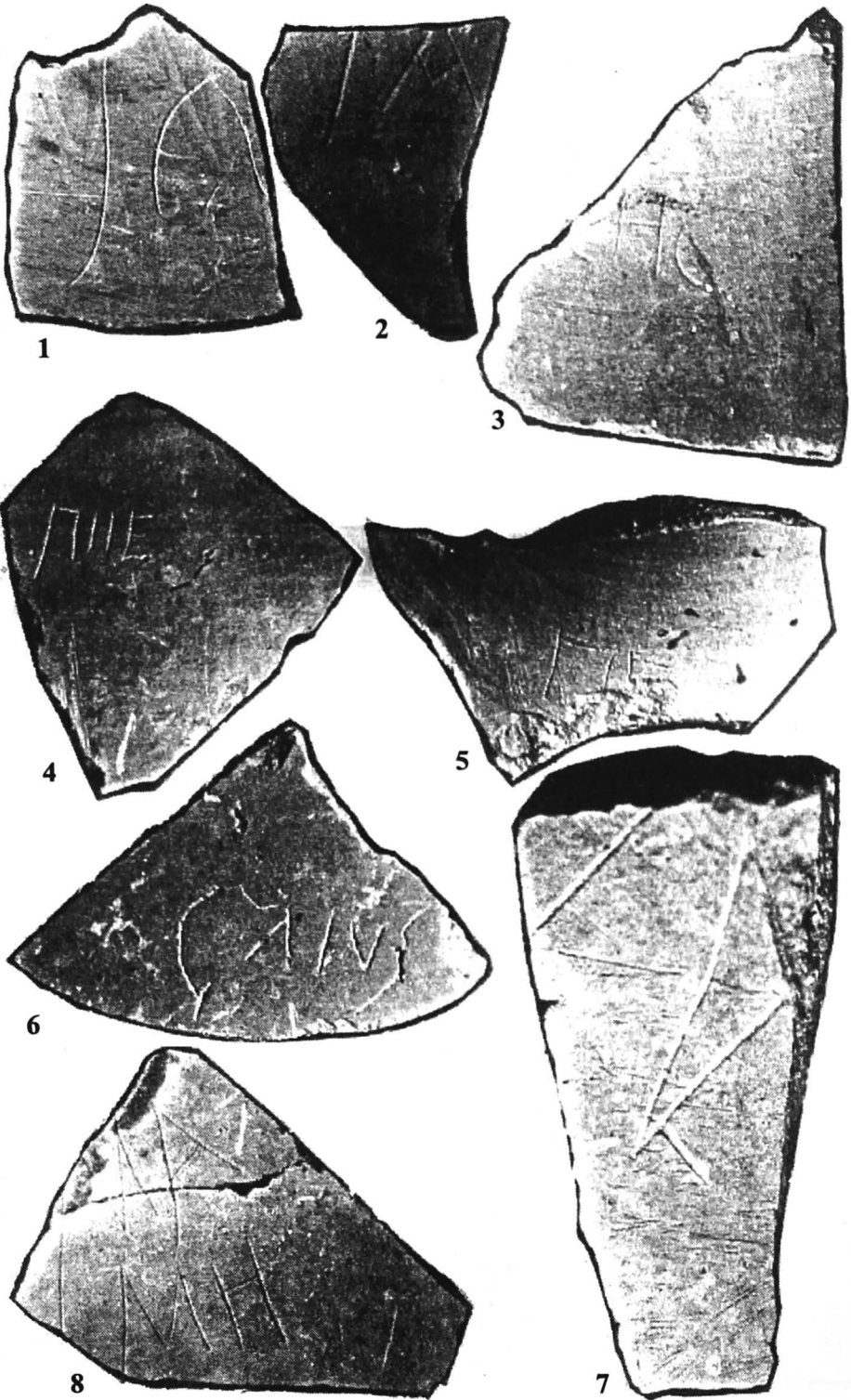
Pl. XXX Barboși-Galați. Fragmente de amfore cu *tituli picti*.



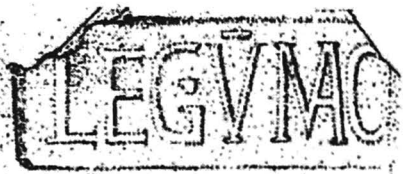
Pl. XXXI Barboși-Galați. Fragmente de amforă cu *tituli picti* (1, 2, 5, 6) și ștampilate (3, 4) descoperite în complexele romane și vâscior cu ștampilă (7 a-b) din cetățuia dacică.



Pl. XXXII Barboși-Galați. Fragmente de amforă (2-7) și dintr-un vas (1) cu graffiti.



Pl. XXXIII Barboși-Galați. Fragmente de amforă (2-8) și dintr-un vas (1) cu graffiti.



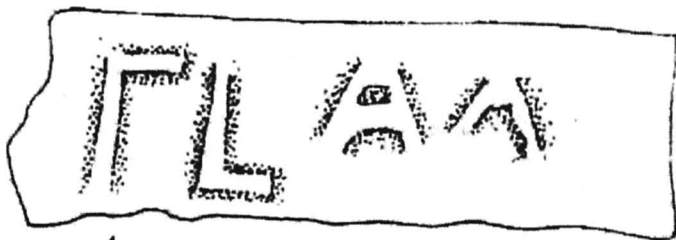
1



2



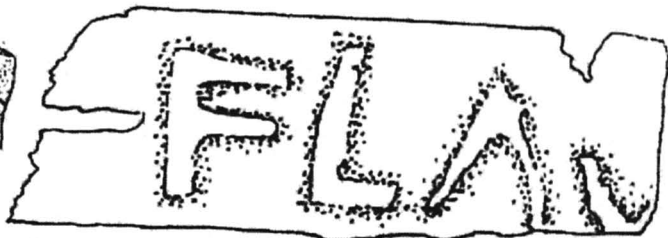
3



4



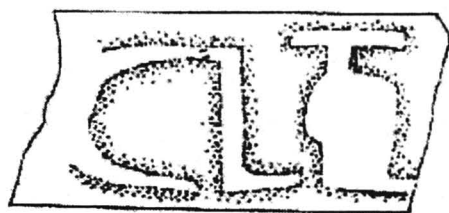
5



6



7

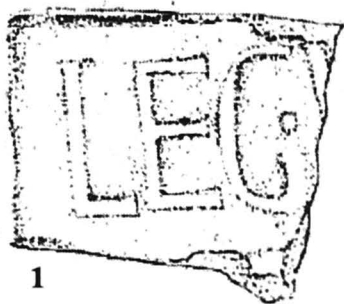


8

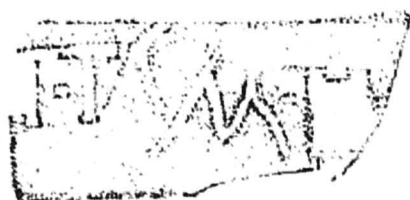


9

Pl. XXXIV Barboși-Galați. Ștampile tegulare cu *legio V Macedonica* (1, 3, 5) și *Classis Flavia Mæsica* (2, 4, 6-9).



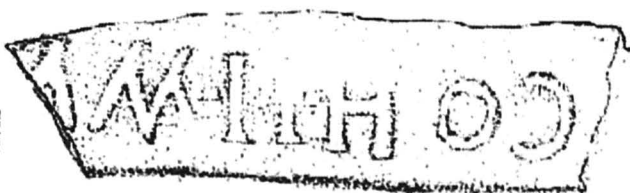
1



2



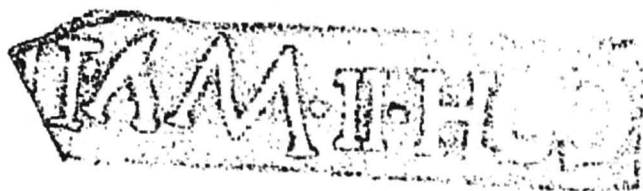
3



4



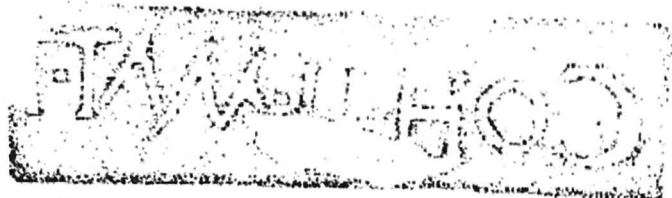
5



6

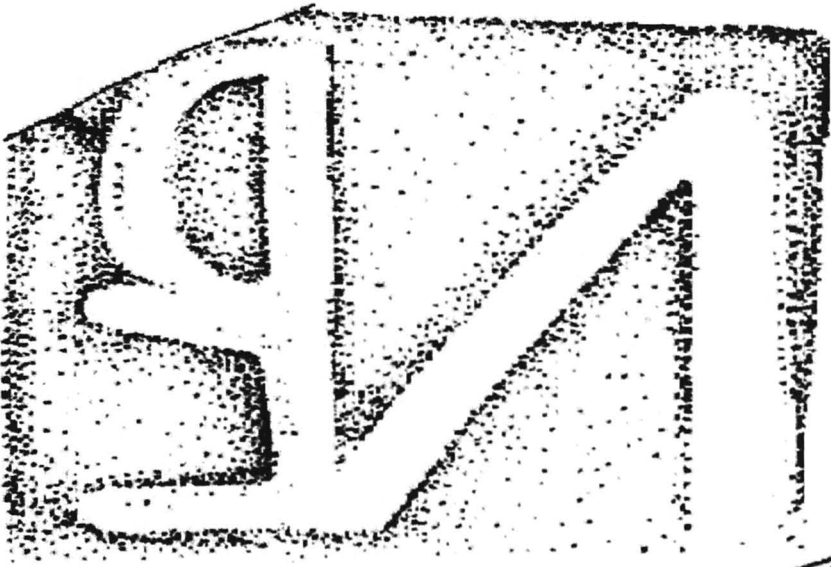


7

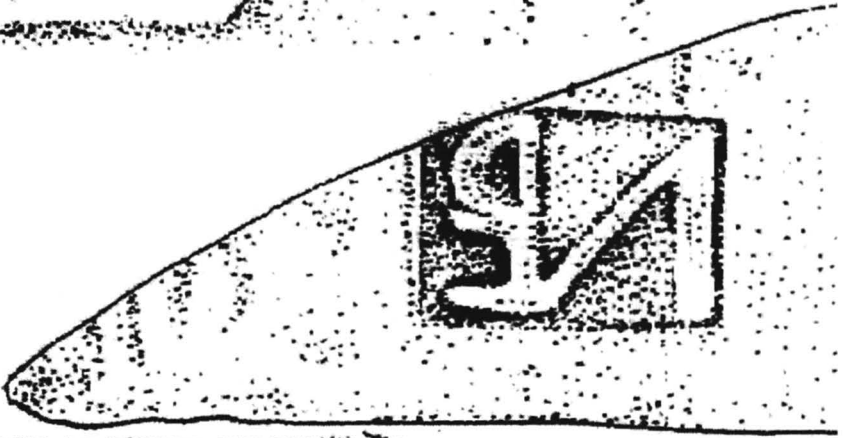


8

Pl. XXXV Barboși-Galați. Ștampile tegulare cu *legio V Macedonica* (1, 3) și *cohors II Mattiacorum* (2, 4-8).



1

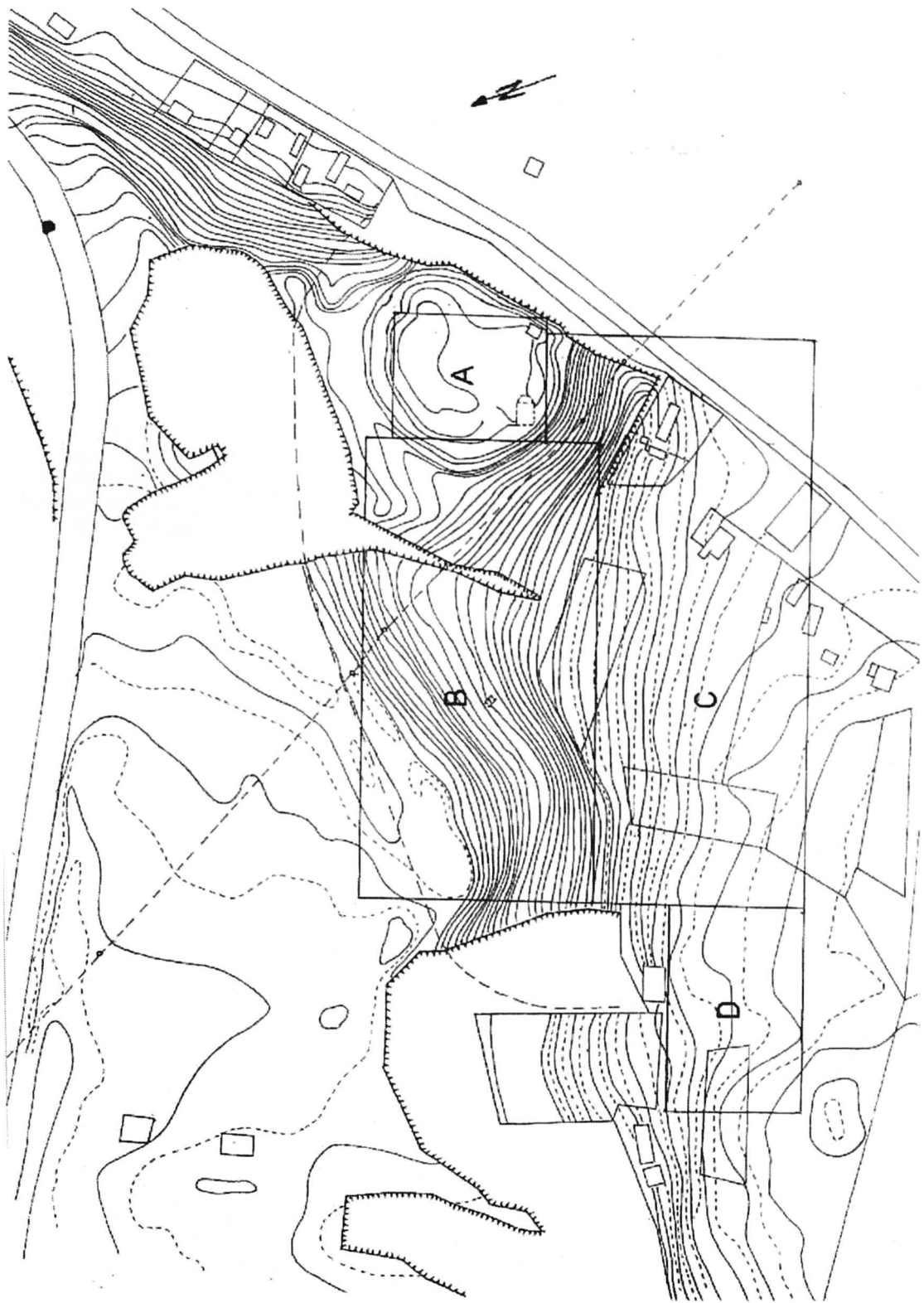


1a

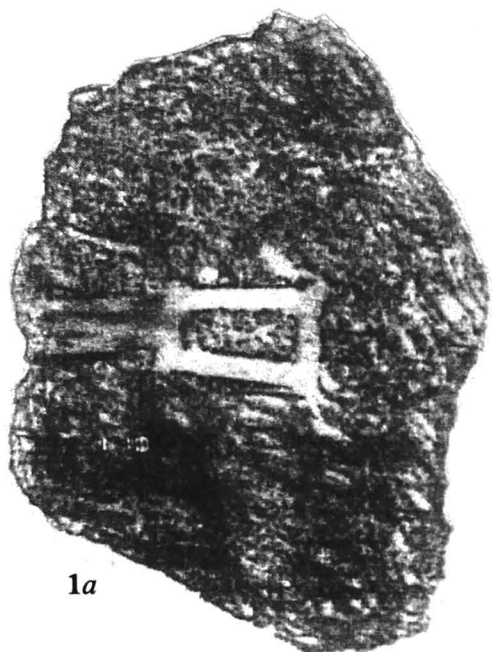


1b

Pl. XXXVI **Barboși-Galați**. Țigla fragmentară în negativ (1) și ștampila (1a) și pozitivul ștampilei (1b).



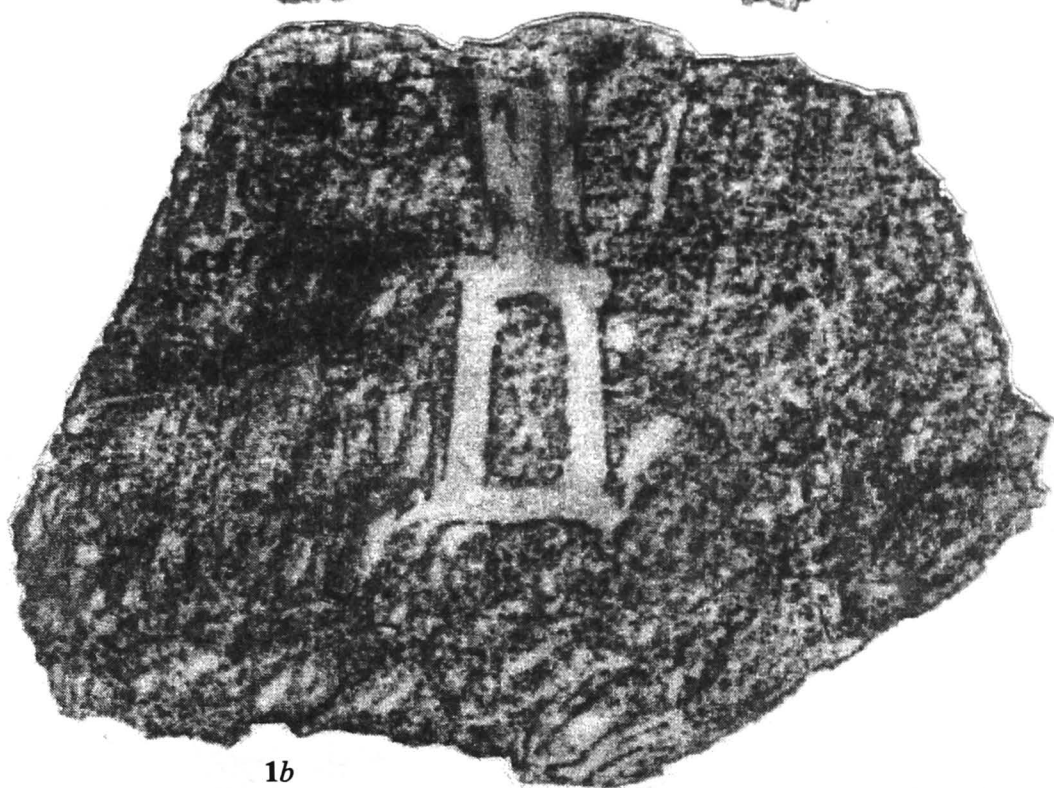
Pl. XXXVII Barboși-Galați. Zonele în care au fost descoperite piesele.



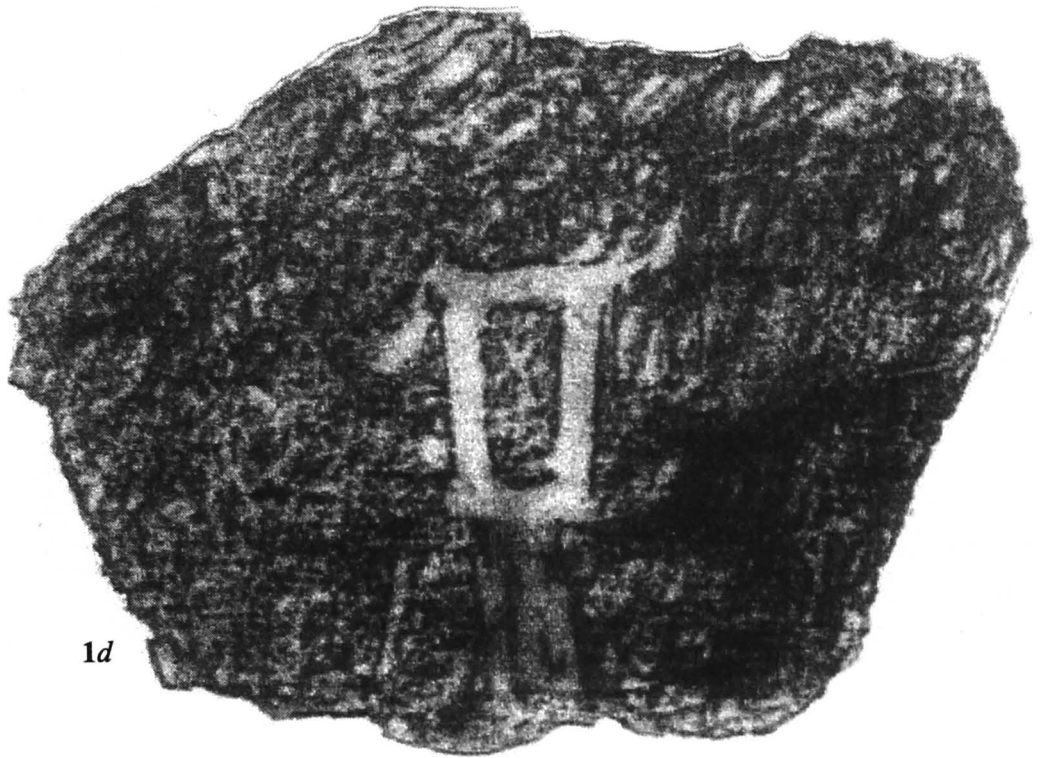
1a



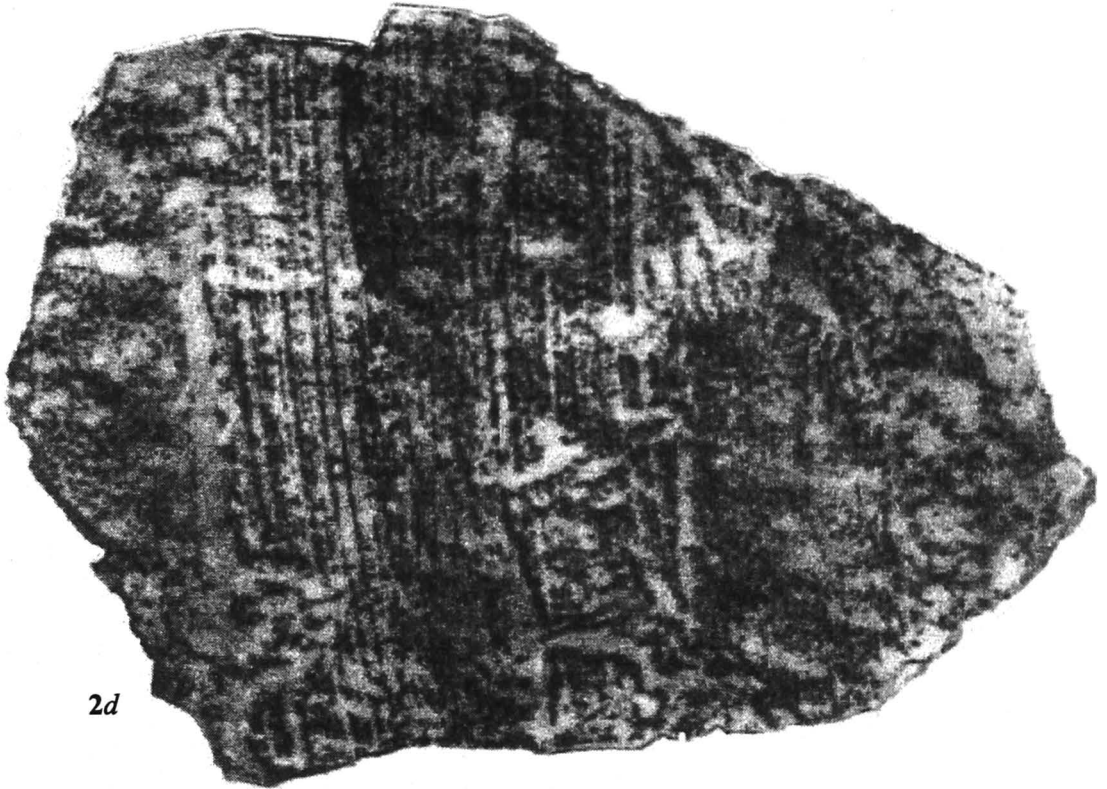
1c



1b



1d



2d

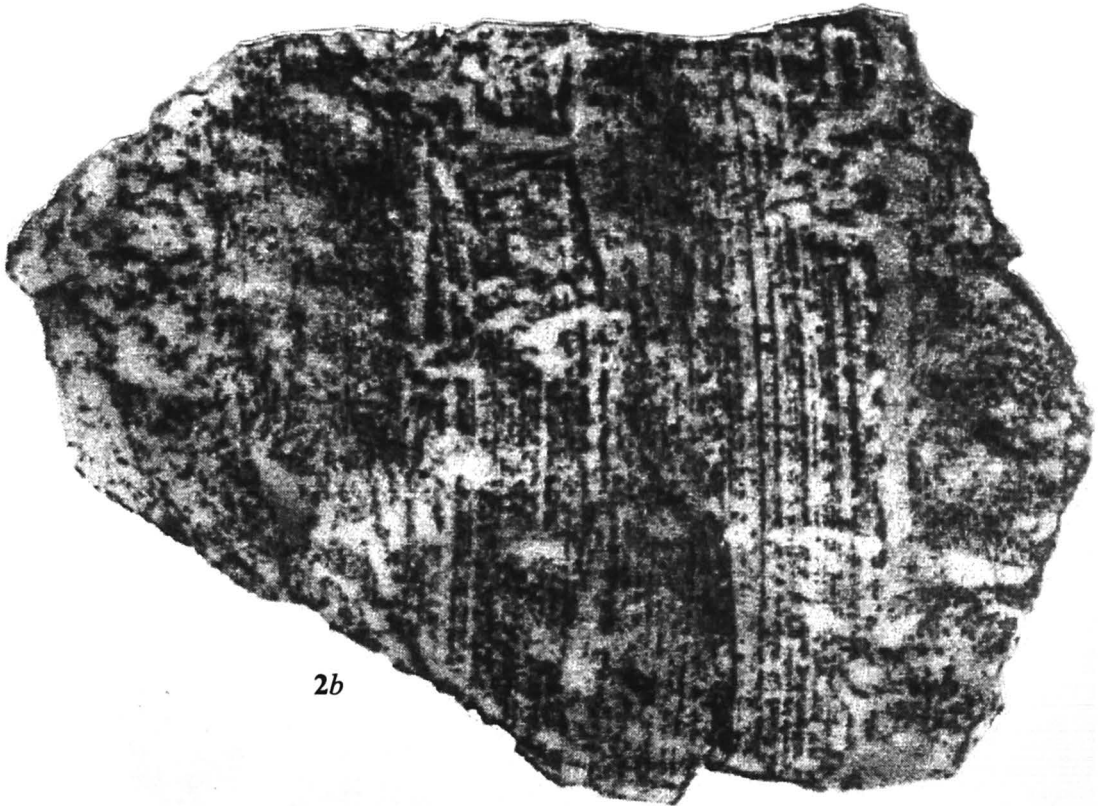
Pl. XXXIX Barboși-Galați. Tipar pentru turnat – *Baf*₁.
Avers poziția *d*. Revers poziția *d*.



2a



2c

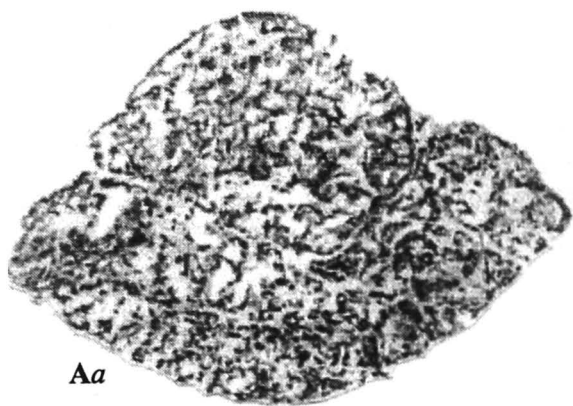


2b

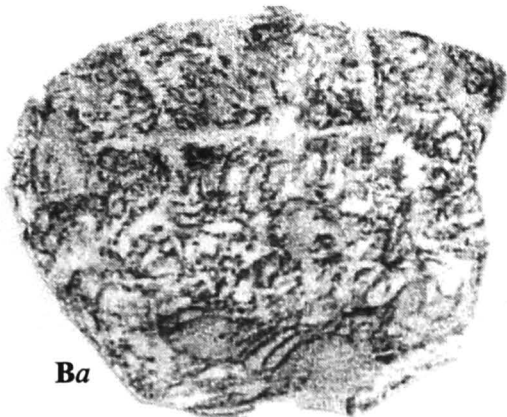
Pl. XL Barboși-Galați. Tipar pentru turnat – *Baf*₁. Revers pozițiile *a*, *b*, *c*.



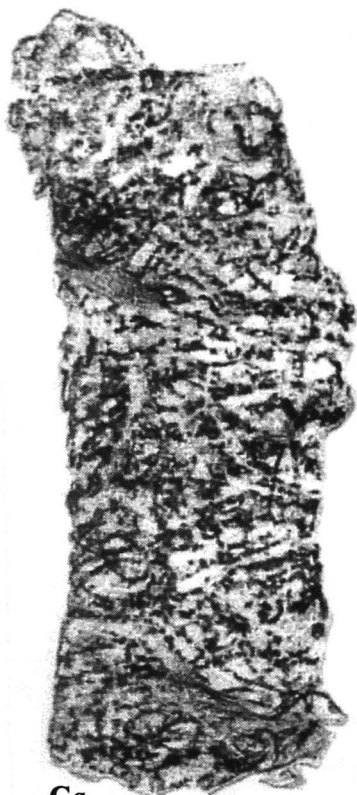
Pl. XLI Barboși-Galați. Tipar pentru turnat – *Baf.*
Detalii de pe avers (1-4, 9, 11-13) și revers (5-8, 10).



Aa



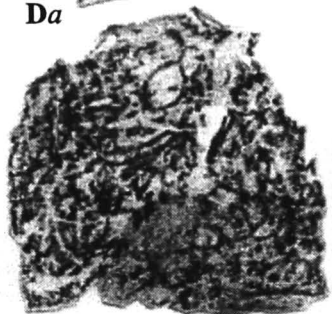
Ba



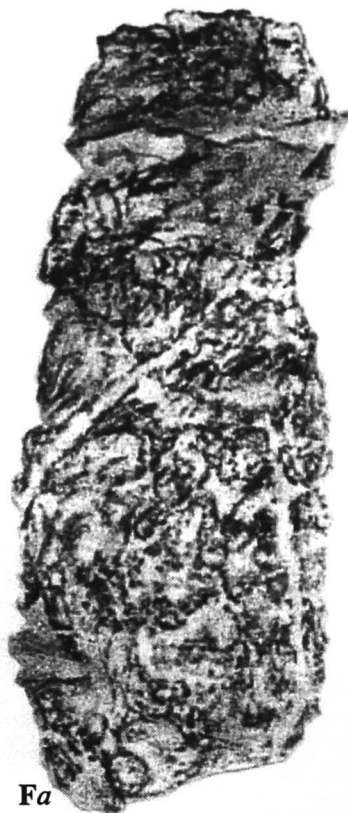
Ca



Da

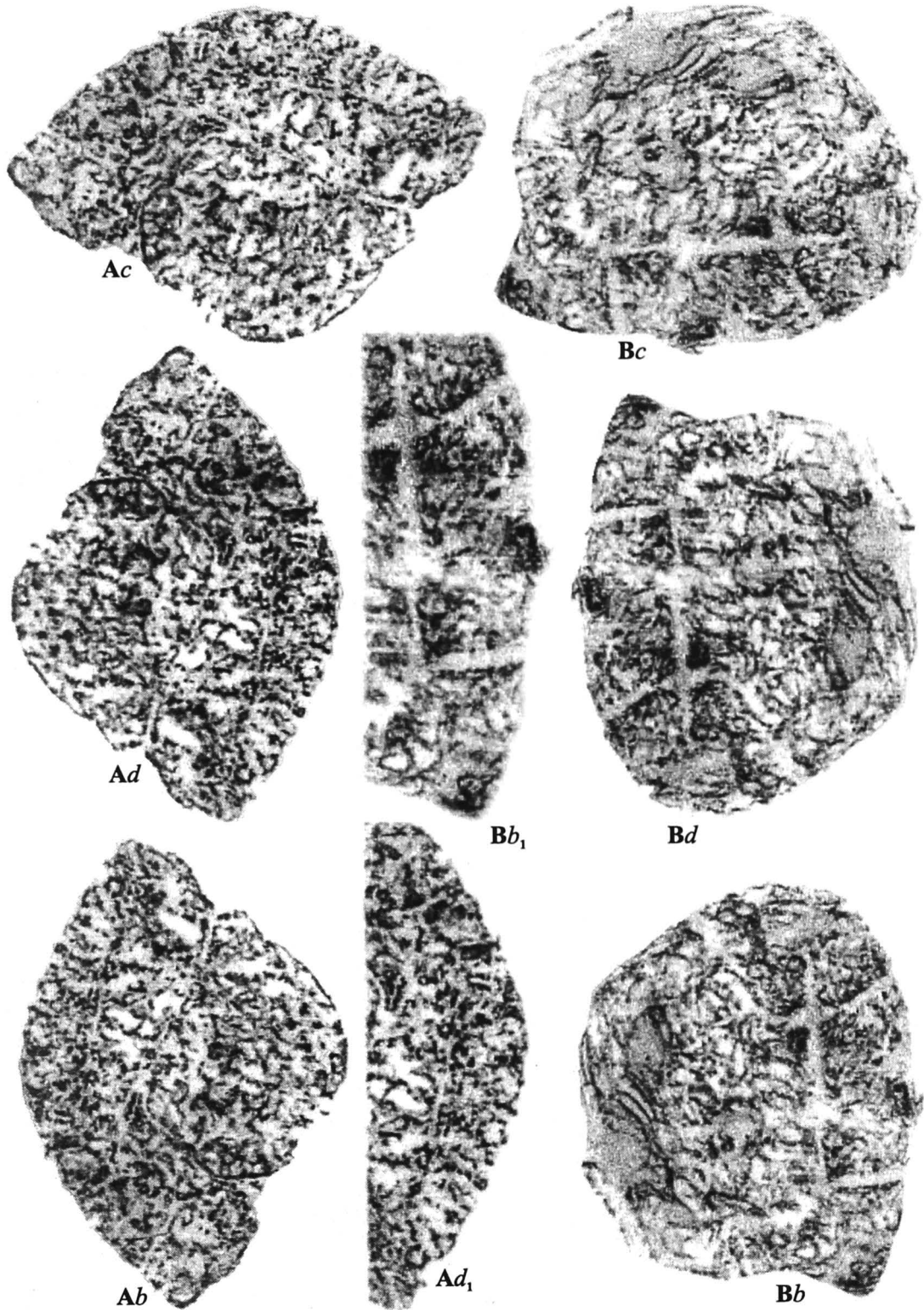


Ea

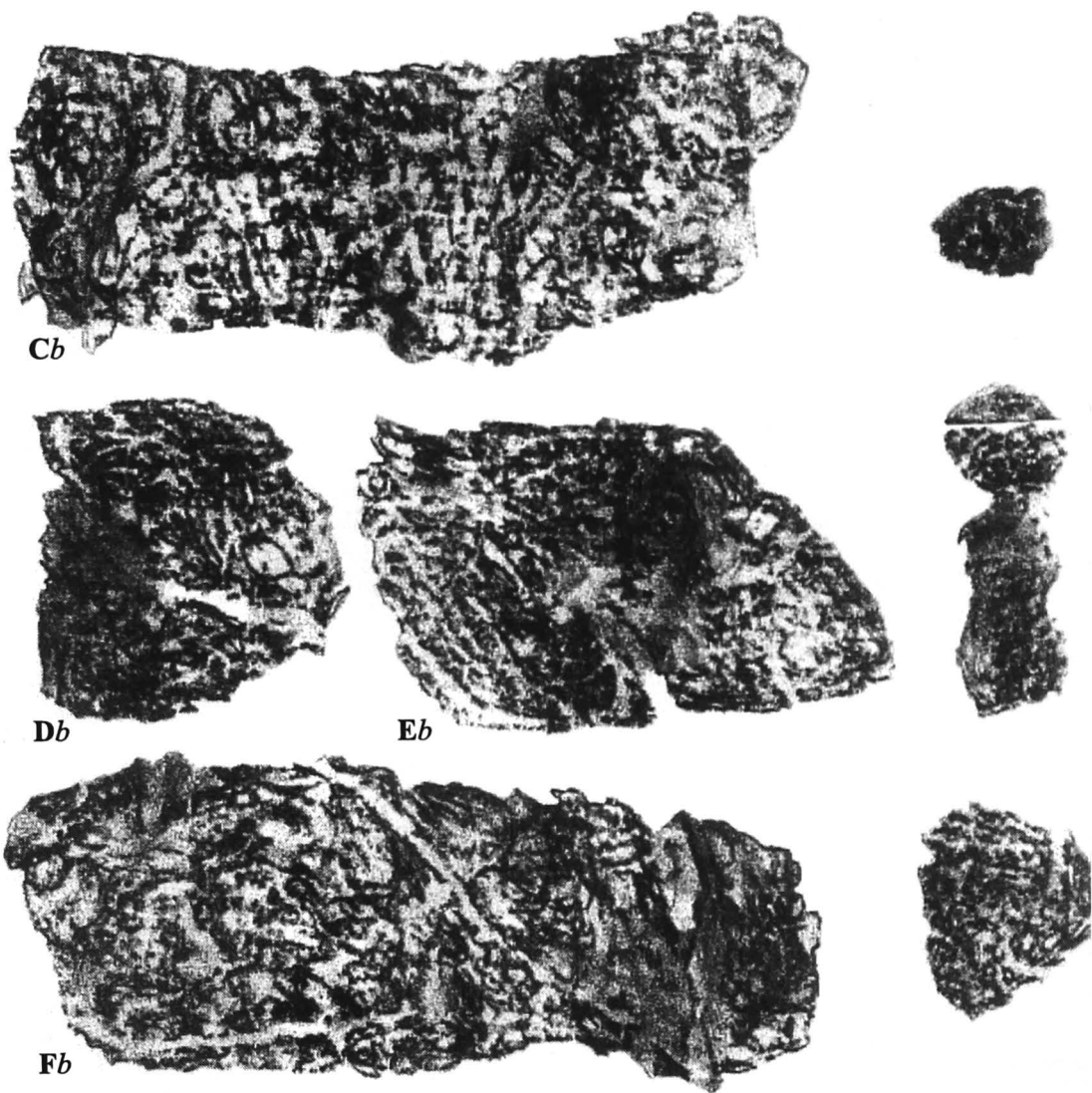


Fa

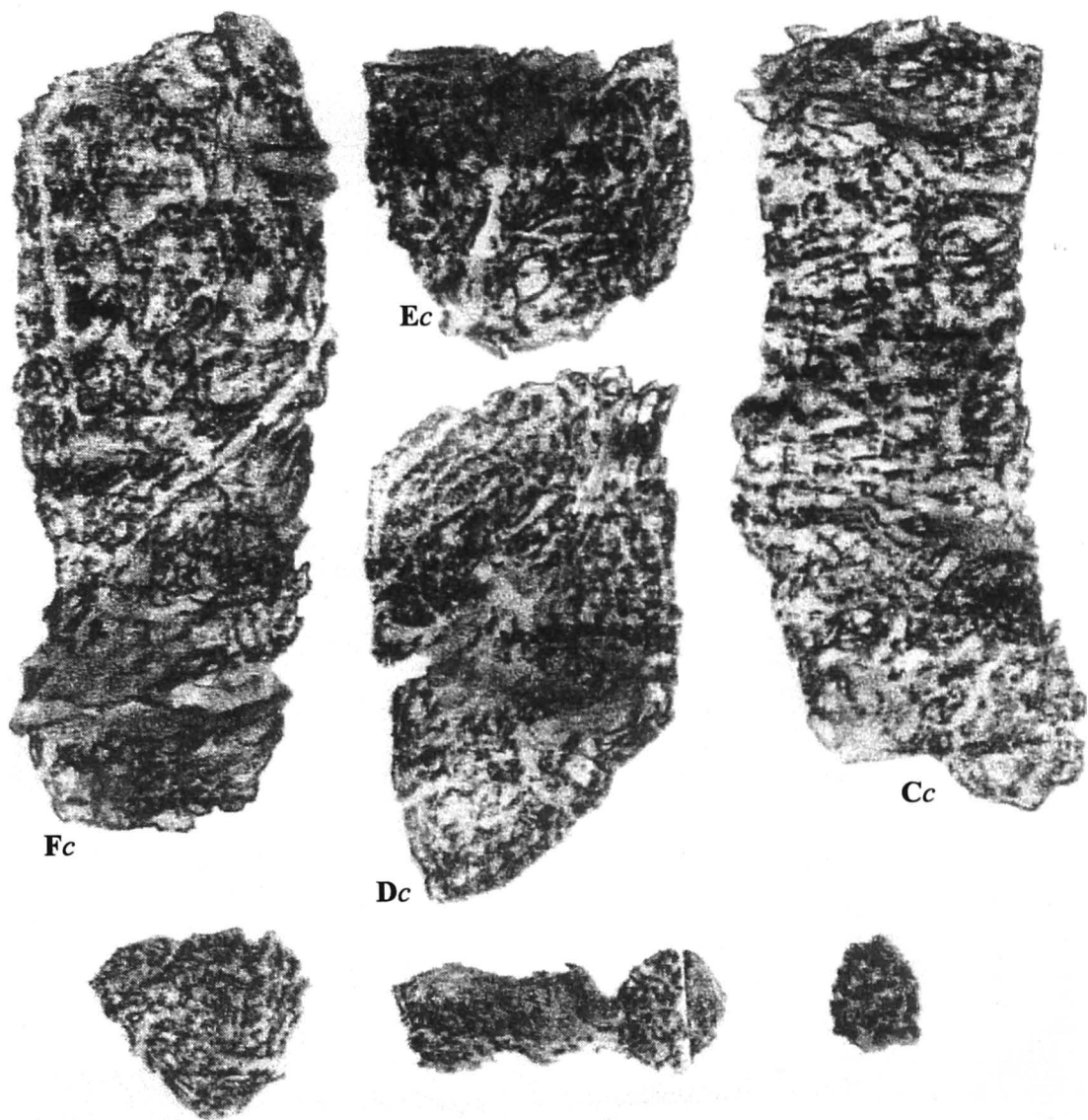
**Pl. XLII Barboși-Galați. Piesă de alabastru – *Baal*,
Suprafețele cu imagini și însemnări.**



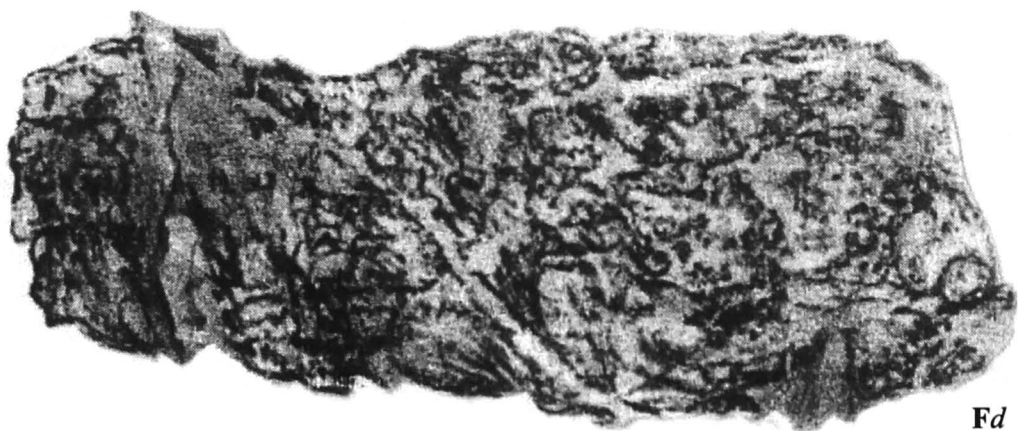
Pl. XLIII **Barboși-Galați**. Piesă de alabastru – *Baal*.
 Suprafața A: pozițiile *b*, *c*, *d* și suprafața B: pozițiile *b*, *c*, *d*.



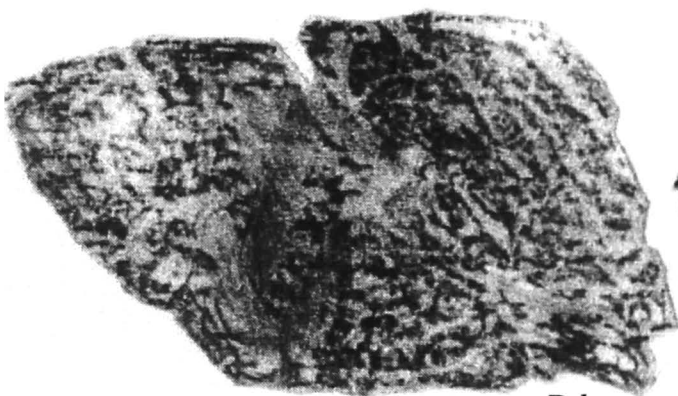
Pl. XLIV Barboși-Galați. Piesă de alabastru – *Baal*,.



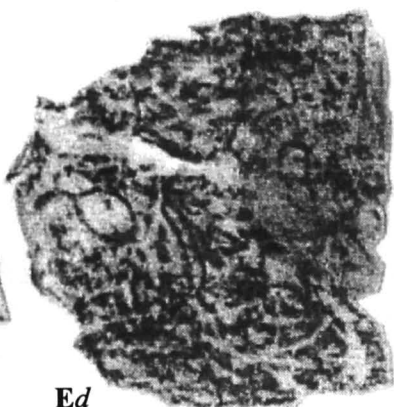
Pl. XLV Barboși-Galați. Piesă de alabastru – *Baal*₁.



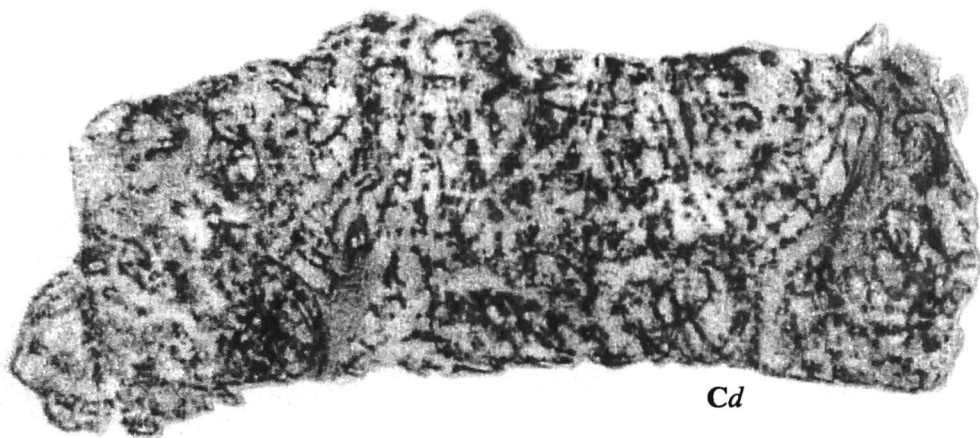
Fd



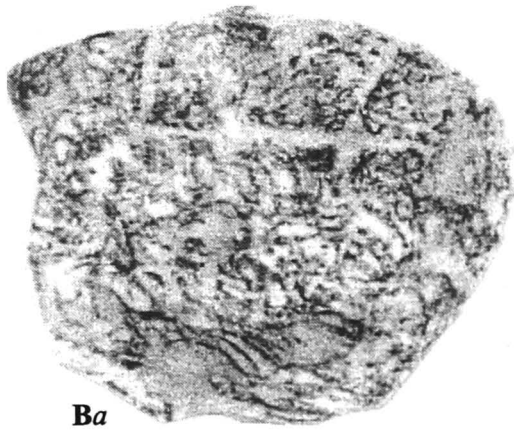
Dd



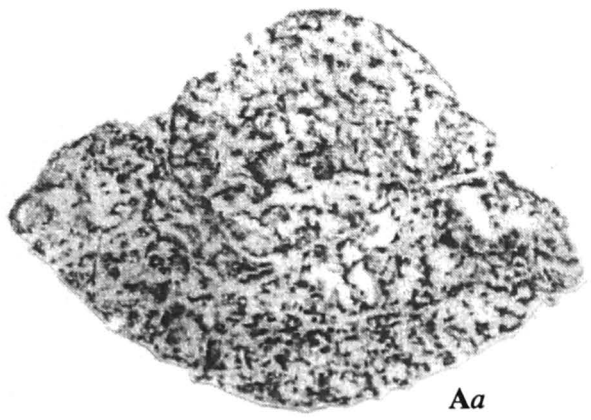
Ed



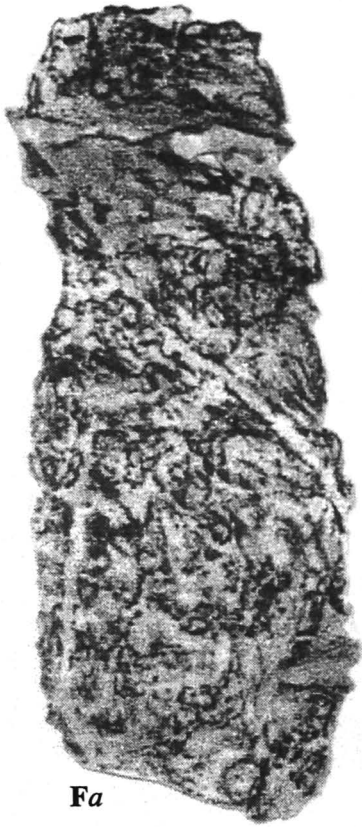
Cd



Ba



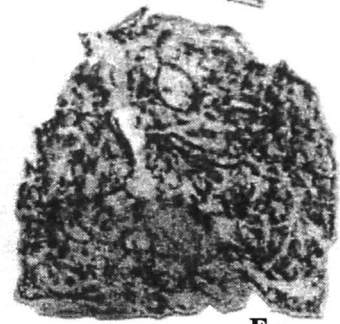
Aa



Fa



Da



Ea

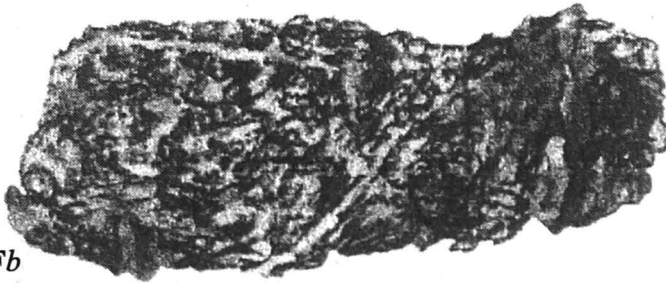


Ca

Pl. XLVII Barboși-Galați. Piesă de alabastru – *Baal*,. Imagini pozitivate.



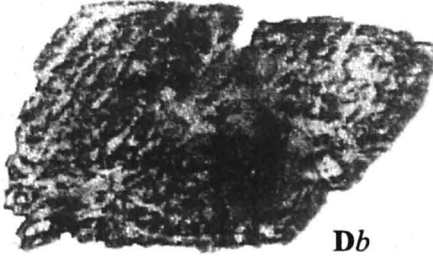
Pl. XLVIII **Barboși-Galați.** Piesă de alabastru – *Baal*.



Fb



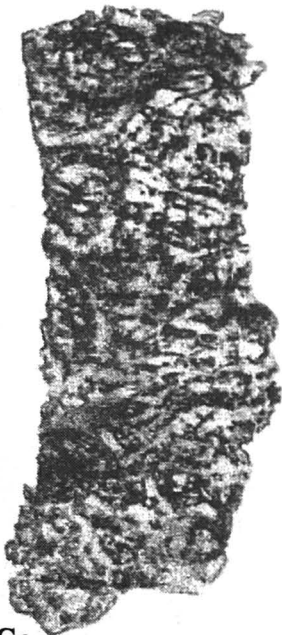
Eb



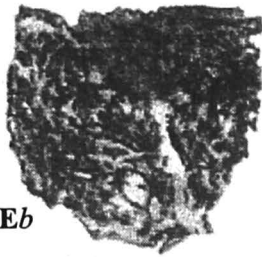
Db



Cb



Cc



Eb

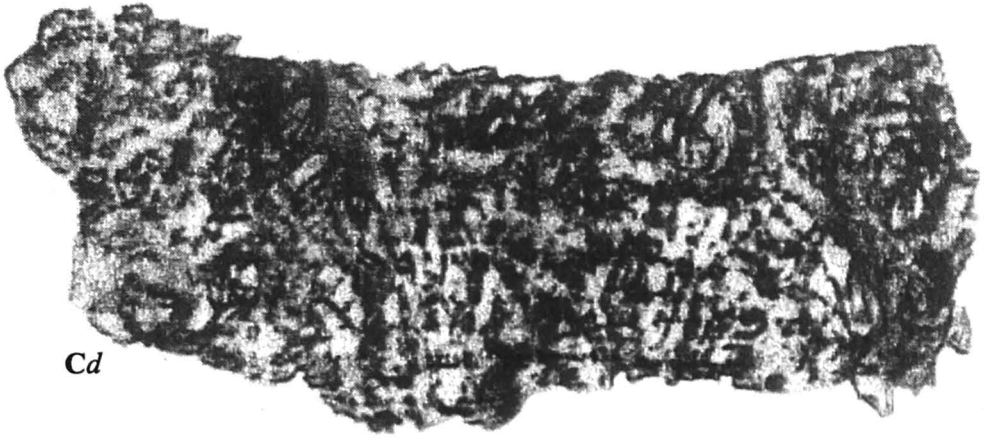


Dc



Fc

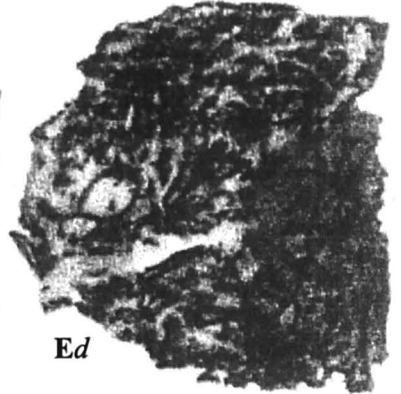
Pl. XLIX Barboși-Galați. Piesă de alabastru – *Baal*.



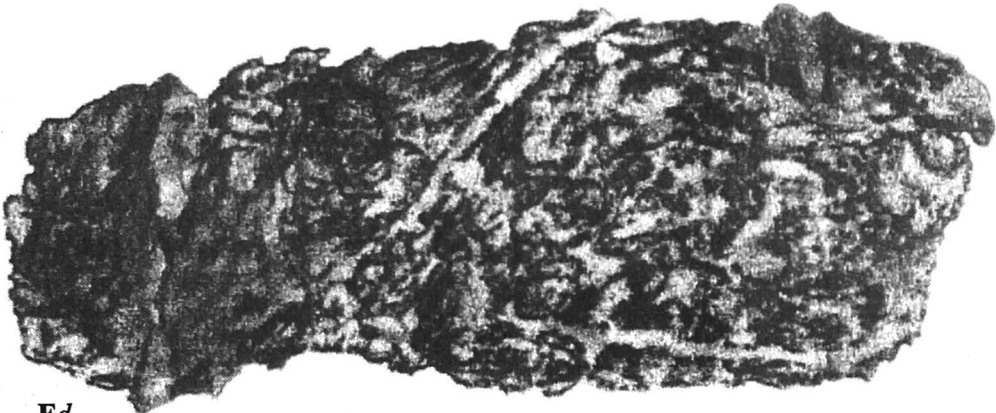
Cd



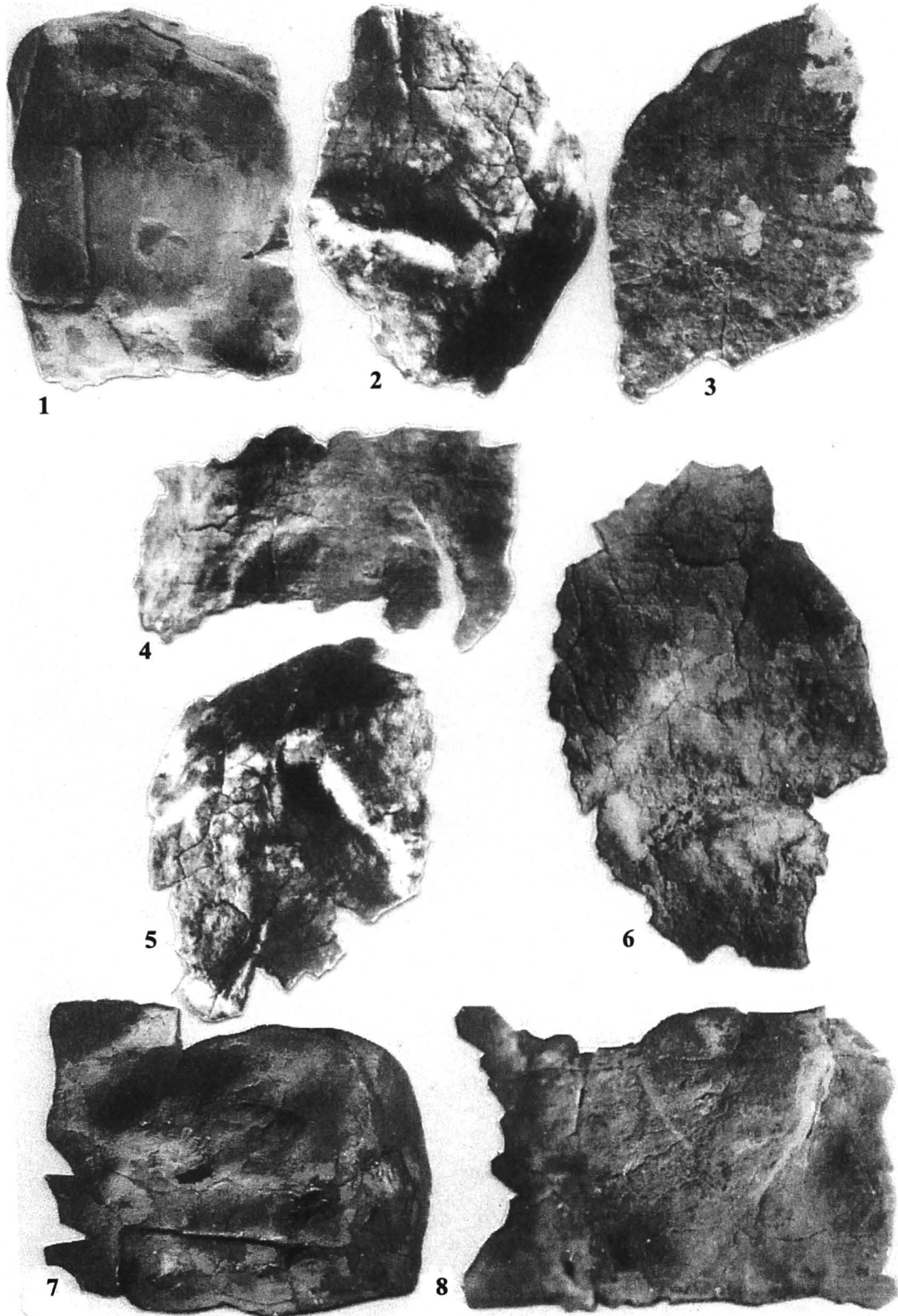
Dd



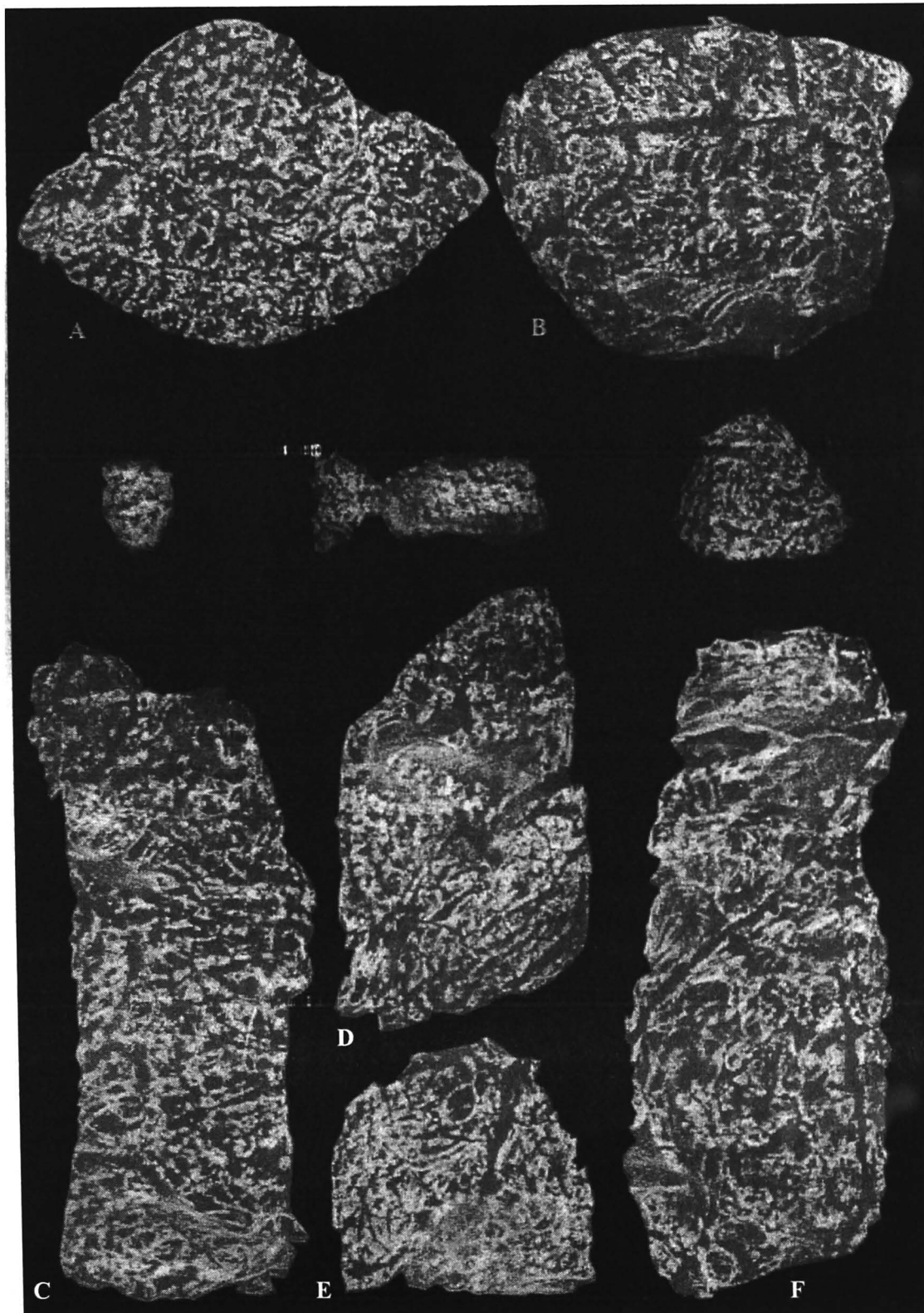
Ed



Fd



Pl. LI Barboși-Galați. Piesă de alabastru – *Baal*₁. Aspecte generale ale unor suprafețe.



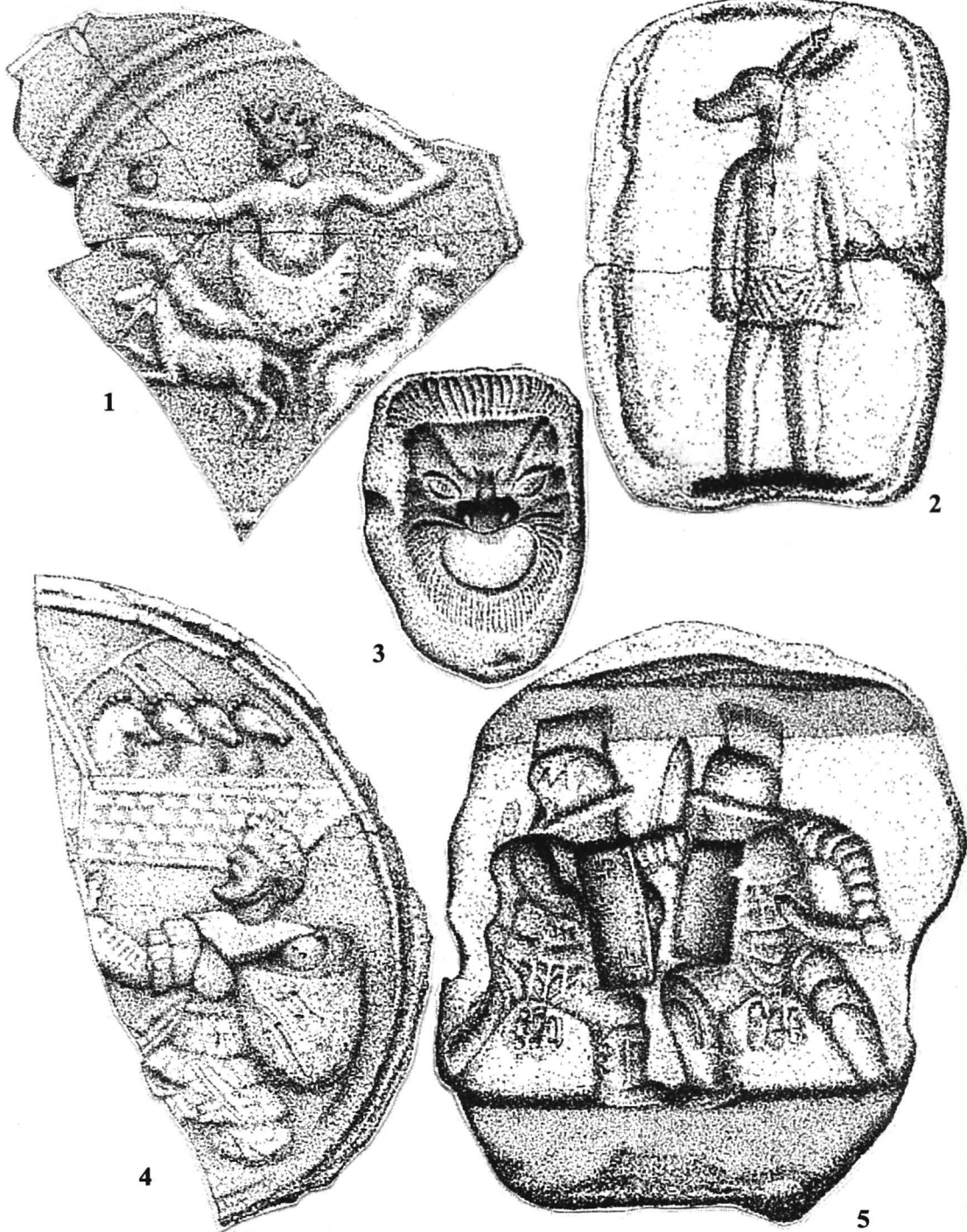
Pl. LII Barboși-Galați. Piesă de alabastru – *Baal*,
Negativare pentru relevarea inciziilor.



Pl. LIII **Barboși-Galați**. Piesă de alabastru – *Baal*.
Aspectul imaginilor la o transpunere virtuală pe foiță de aur.



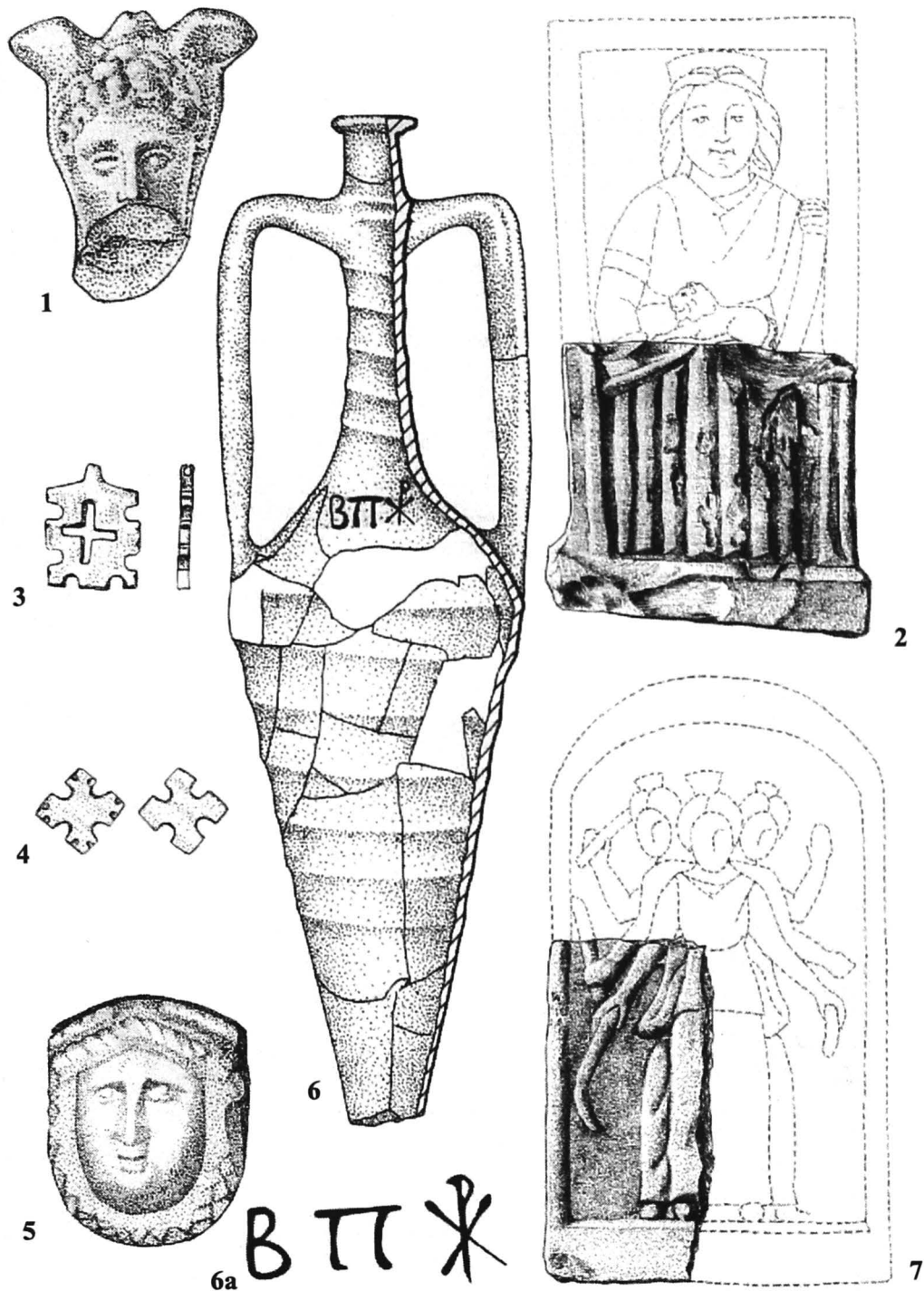
Pl. C Barboși-Galați. 1 – Țigă cu reprezentarea bucran-șarpe; 2 – Relief *Cavalerul Trac* (marmură); 3 – Relief cu reprezentarea *Cavalerilor Danubieni* (marmură); 4 – Relief cu reprezentarea lui *Jupiter* în quadrigă (marmură); 5 – **Fundeni** (com. Lungoci, jud. Galați) Medalion cu reprezentarea *Cavalerului Trac* (bronz).



Pl. D **Barboși-Galați**. Piese de ceramică: 1 – Medalion cu imaginea lui *Sol* în quadrigă; 2 – Plachetă cu imaginea unui om cu cap de măgar tipar; 3 – Mască comică de sclav tipar; 4 – Medalion fragmentar cu reprezentarea unei curse de cvadrigă; 5 – Placheta cu imaginea unei lupte de gladiatori.



Pl. E **Barboși-Galați**. 1 – Vas cultural cu reprezentarea cuplului *Dionysos* și *Ariadna*; 2 – Capul unei statuete de satir; 3 – Medalion de pe vasul cultural cu chipul lui *Pan*; 4 – Capul unei figurine cu reprezentarea lui *Mercurius*; 5 – Medalion cu scena sacrificiului unui țap; 6 – Figurina fragmentară cu un chip de femeie (zeiță?); 7 – Fibula de aur cu inscripția *INNOCENS*.



Pl. F Barboși-Galați. 1 – Cap de figurină cu reprezentarea lui *Mercurius*;
 2 – Fragment dintr-un relief cu reprezentarea *Kybelei* (gresie);
 3 – cruce pandativ (sided); 4 – obiect în formă de cruce (sided);
 5 – Camee *Meduză* (opal); 6 – Amforă cu inscripție creștină;
 7 – Fragment dintr-un relief cultural cu imaginea lui *Hekate Triformis*.

CAPITOLUL III

Scriere și imagini pe obiecte descoperite în cetăți, așezări geto-dacice și daco-carpice

1. **Bâtca Doamnei** – Piatra Neamț; 2. **Dumbrava** (jud. Iași);
3. **Mircești** (jud. Iași); 4. **Vânători-Neamț** (jud. Neamț).

Epigrafele de mare diversitate descoperite la Tyras mărturisesc a șapte secole de utilizare a scrierii, cele cunoscute de la Barboși-Galați – la o scară mult mai restrânsă – cu performanțe doar în epoca romană, permit o estimare a influenței virtuale exercitată de lumea greco-elenistică și cea romană asupra altor zone din spațiul carpato-nistrian.

Selectarea materialelor din diferite cetăți și așezări geto-dacice și din mediul daco-carpic a avut în vedere contribuția lor reală la sporirea informațiilor utile lingvisticii și imagologiei.

Bogata cetate getică de la *Poiana* (jud. Galați) ca și *Bâtca Doamnei* – Piatra Neamț ar necesita capitole separate. Menționăm doar selectarea unei categorii de piese din cea de a doua cetate.

Descoperirile de la *Dumbrava* (com. Ciurea, jud. Iași) precum și piesele din alte două puncte importante prin amplasare și secvențele cronologice ilustrate *Mircești* (com. Mircești, jud. Iași) și *Vânători-Neamț* (jud. Neamț) beneficiază de analize ample.

Am considerat că mărturiile alese din așezări situate în principalele zone ale spațiului carpato-nistrian pot da măsura forței de iradiere culturală a centrelor grecești și apoi romane din spațiul cercetat și a celor mai depărtate, posibilitatea de a reconstitui unele fapte de cultură majoră precum răspândirea scrierii, limitele alfabetizării, dezvoltarea artelor plastice.



1. Bâtca Doamnei – Piatra Neamț

La Bâtca Doamnei – Piatra Neamț a fost descoperită cea mai falnică dintre cetățile geto-dacice est carpatice, mai apropiată, nu doar geografic de cetățile dacice transilvane ci și prin utilizarea pietrei în construcții și nu în cele din urmă prin forma și dimensiunile lăcașurilor de cult.

De la Bâtca Doamnei provin mai multe piese care au intrat în obiectivul cercetării de față dar pe primul loc se înscriu observațiile asupra „tamburilor”, denumirea sub care au intrat în lucrările de arheologie cilindrii de piatră (în. 0,15 – 0,25 m; diam. 0,50 – 0,55 m) considerați a fi bazele coloanelor de lemn din sanctuare.

O reluare a săpăturilor arheologice în anii 1980-1982 și 1988, într-o zonă nedefinișată la data explorărilor anterioare prin care urma să fie delimitată latura nordică a sanctuarului a prilejuit descoperirea unui șir complet de 7 tamburi nederanjați de locuirea feudală. Noua descoperire a stat la baza propunerii de reconstituire a întregului sanctuar expusă în paginile unei scrieri din anul 1995 ¹.

Cercetarea detaliată a tamburilor a condus la constatarea surprinzătoare că pe suprafețele circulare superioare au sculptate imagini și gravate însemnări.

În lucrarea de față vor fi incluse doar descrieri și comentarii asupra celor observate pe câțiva tamburi, urmând ca o analiză completă să fie publicată în revista Muzeului de Arheologie Piatra Neamț „Memoria Antiquitatis”.

1. a ↓ Pe întreaga suprafață sunt sculptate chipuri cele mai multe în profil, câteva în semiprofil și „en face”, animale și însemnări (Pl. LIV; LV; LVI).

¹ Sanie, *Din istoria*, p. 29-33 (ed². p. 15-19).

Descrierea celor înfățișate pornește arbitrar de la una din pozițiile în care sunt vizibile câteva figuri cu fizionomii mai clare. Pe cea mai mare parte a circumferinței pot fi observate chipuri în profil. În stânga jumătății superioare unele chipuri sunt înfățișate ușor înclinate pe spate altele cu fața la cer. Modul în care sunt dispuse marile figuri și faptul că nu apar reprezentări despărțite de despicătura mediană ca și de cele oblice laterale constituie o mărturie că ele au aceeași vârstă cu ornamentele.

În partea stângă, sus reprezentarea este dominată de chipul în profil spre dreapta a unui personaj cu fruntea teșită, pupilele ochilor marcate prin două mari puncte negre, nas potrivit ca mărime ușor rotunjit la capăt, mustață, barbă scurtă ascuțită la capăt. Chipul este alcătuit din protoma unui animal (bursuc?) și cel puțin trei chipuri în profil spre stânga. Pe suprafața sa pot fi văzute numeroase litere unele dispuse oblic și nu totdeauna este sigură alăturarea lor pentru compunerea unor vocabule: ZOTA, AZITA. Literele incizate sunt mai clare. În dreapta despicăturii (inciziei), într-o suprafață trapezoidală delimitată de o incizie orizontală, alta oblică și marginea superioară a tamburului apare chipul afrontat din dreapta alcătuit din două protome de animale și un chip. În continuare pe suprafața amintită pot fi observate două figuri ianiforme mari cu chipuri distincte pe ambele laturi și câteva mici figuri în apropierea bazei mici. Însemnările urmează, cele mai multe, o linie oblică și ligaturile abundă: ATIC (?), TACOC, ZA, IZA.

Registrul următor, delimitat mai mult convențional la bază de întreruperea inciziei verticale mediane și de un șir de litere în relief are la marginea din stânga chipul în profil al unei femei diadematate posibil și cu un acoperământ de cap apropiat de forma unei coroane. Ea are orbita și pupila bine redate, nas mic rotund, gura cu buze subțiri, bărbia ușor retrasă – un chip echilibrat, frumos și sever. În preajma ei apare o figură înfățișată „de face” iar în apropiere, pe aceeași direcție, până la linie, chipuri în profil unele cu capete încoronate. Scrierea incizată este mai puțin clară AITA (?) iar cea în relief cu multe ligaturi și litere în compunerea unor figuri nu s-ar putea spune că permite descifrări absolut sigure: AZOCA (?), ZOTIC, TATI. Posibil să existe și intenția ilustrării acestei femei în poziție șezândă, ipostază care ar apropia-o de imaginea de pe tableta de aur descoperită în inventarul curganului de la Certomlâk (sec. IV a.Chr.) considerată a fi reprezentarea zeiței *Tabiti*.

În partea dreaptă șirul reprezentărilor pe același nivel începe cu o proto-mă de cabalină în profil spre stânga continuă cu chipuri în profil spre dreapta alcătuiind o figură mare, o figură ianiformă cu profilul de pe latura stângă

mai clar, alte chipuri în profil spre dreapta, protome de animale, însemnări unele posibil lizibile, obiecte dificil de nominalizat și la margine mici figuri în profil spre stânga, fiecare cu trăsături fizionomice diferite. Se detașează prin aspectul general figura mediană, un personaj cu fruntea îngustă, arcadă orbitală mare, nas acvilin, gura întredeschisă, bărbia proeminentă. Dacă admitem că personajul are capul suprapus de două coarne sau de o coroană întregirea ansamblului devine mai dificilă. În primul caz figura poate fi apropiată de reprezentările zeului celtic Cernunnos în cel de al doilea ar trebui să admitem posibilitatea că personajul ilustrează vreun conducător (basileu). Literele însemnărilor în dispuneri diferite pot provoca unele interpretări eronate. Despărțirea strictă pe registre rămâne dificilă din pricina recompunerilor multor figuri. Orientarea celor mai multe chipuri către figura amintită poate veni în sprijinul ipotezei că este ilustrarea unei divinități dar nu dispunem de atribute clare. În acest cadru sunt câteva dintre figurile realizate artistic, expresive. Rămân incerte nominalizările unor obiecte (piese de harnament, arc ș.a.).

Însemnări: ZAIC, AZOTI, ATI.

Un nou posibil registru ar putea cuprinde în stânga spațiul dintre cel de al doilea segment al inciziei mediane și circumferință iar în dreapta până în direcția capătului liniei oblice.

La marginea din stânga în planul care succede pe verticală reprezentarea feminină, șirul celor ilustrate începe cu ceea ce ar putea fi un corn de berbec și continuă cu figuri ianiforme, obiecte greu de nominalizat și însemnări. Segmentul despicăturii are aspectul unui copac cu crengi doar pe partea stângă unde apar în vârf și către bază câte un chip schițat în profil și cu intercalarea unor litere. În apropierea ei apare o figură ianiformă cu chipuri cu trăsături prevalent negroide (?) – acoperământ de cap de formă tronconică, multe însemnări. Cele frecvente oarecum mai clare sunt: ZA, ATI, ZΛ.

În dreapta liniei mediane, în coborâre spre bază sub marea figură alcătuită dintr-un impresionant grup de chipuri apar figuri ianiforme, chipuri de bărbați cu trăsături distincte, cu acoperăminte de cap de forme diferite, însemnări: ZIFAC, TAIC, AZAZA AT, ZI ș. a.

În sfârșit, pe ultimul segment de menționat figurile ilustrate de o parte și cealaltă a inciziei oblice, multe însemnări incizate și în relief dar foarte rare vocabule neatestare în alte zone: ZATI, ZAIC, ATI, ZIA, ZAC, ATICIC, AZIC, ATIC.

În ansamblu poate fi considerată poziția cu cele mai multe reprezentări și însemnări.

b → O privire asupra suprafeței tamburului din această poziție relevă alte imagini și însemnări, cele mai multe însă greu de separat din cauza asocierilor și utilizării literelor în compunerea unor imagini. O despărțire în cel puțin două segmente poate fi utilă și pentru menționarea secvenței a cărei lectură este efectuată. O primă suprafață este delimitată la bază de incizia mediană orizontală și de cea oblică din stânga, iar cea de a doua cuprinde restul adică cea mărginită de cele două linii oblice și de incizia oblică din dreapta și cea orizontală.

De la linia oblică din stânga, urcând către marginea superioară pot fi observate mari figuri ianiforme cu profile distincte la ambele laturi, multe însemnări incizate și în relief, protome de animale, mai clare cele de cai, unele utilizate în compunerea unor figuri. Chipurile ilustrate la cele două margini și pe linia circumferinței sunt cele mai expresive. În partea dreaptă posibil să fie ilustrat un patruped de talie mijlocie iar pe mijloc, pe linia inciziei mediane, foarte probabil un pește.

Însemnările care au un plus de claritate privite din această direcție, urmând amintitul traseu sunt următoarele: ZOYCAZAC, ZIZA, ACTIZA, ZΩCA, ΔIZITOC, ATIC, TAZIC, ZAIC, ZACI, ZACIA, ATX..., ATIC, ΓICOC, ZETOC ZI, ΓATIC ZI, ZOTAC, ZOZAC, ZATI.

c ↓ Privită în această poziție pe suprafața tamburului pot fi observate câteva figuri deosebite în toate zonele, nu la fel de clare dar în limita verosimilului scene și unele însemnări.

Descrierea va începe în partea stângă de la incizia oblică de la bază în forma unei săbii. Însemnări, mari figuri ianiforme încadrează între margine și centru obiecte greu de nominalizat. Figura mare de la margine este alcătuită din câteva figuri afrontate din care rezultă și un mare chip „de face”. La grupul următor de figuri, chipul în profil spre stânga este mai reușit artistic. Printre cele mai realizate personaje este cel înfățișat în semiprofil spre stânga care poartă o bonetă conică ce-i acoperă în mare parte fruntea și privește către grupul de chipuri din apropierea circumferinței. Sunt figuri în compunerea cărora pot fi remarcate literele din însemnări, protomele unor păsări, a unor animale și obiecte în primul rând recipiente de ceramică și metalice. O curioasă compoziție de forma unei fibule cu elemente antropomorfe, un chip cu fața la cer, alături de alte chipuri în ipostaze diferite, recipiente (amforete) și o pasăre acvatică în zona centrală. În apropierea circumferinței sunt ilustrate chipuri deosebit de expresive iar șirul acestor imagini continuă până lângă banda oblică din zona superioară.

În partea centrală propriu zisă – dela mica incizie orizontală de la bază până la capătul inferior al inciziei de la partea superioară sunt sculptate câteva chipuri care alături de mici protome de animale alcătuiesc trei mari figuri. Figura de la bază încadrată de cele trei incizii, un personaj cu cască este asemănătoare cu imaginile unor luptători (războinici) întâlnite pe multe reprezentări. Chipul este alcătuit dintr-un grup de mici chipuri, mai realizate artistic cele în profil spre dreapta și chipul de la bază în profil spre stânga. Unele reprezentări, cum sunt cele din stânga jos pot eventual să fie ale unor divinități dar nu sunt suficient de clare pentru a putea fi nominalizate în deplină siguranță.

Însemnările sunt numeroase dar în foarte puține cazuri lizibile cu certitudine absolută, lectura fiind mult influențată de intersectarea literelor figurilor evident și de uzura pietrei. De menționat totuși: $\Lambda Z \Lambda \Delta PIC$, $ZI \ ZIO C$, $\Delta CT \ IAT$, ΔCOT , $\Delta IZAOC$, $ZAIT$, $ZI ZITA$, $ZAIC \ ZIAC \ ZIC$.

În zona centrală, sus, două figuri ianiforme încadrează un mic chip înfățișat frontal. Reprezentările din partea dreaptă încep cu figura unui personaj înfățișat în profil spre dreapta, posibil șezând. Se distinge o parte a acoperământului de cap, nasul și barba ascuțită. Îi succede pe verticală o figură triprosopomorfă. Poartă o bonetă conică pe care se poate citi $\Delta TIC/ZIA$. Chipul în profil spre dreapta este afrontat cu un personaj care poartă o coroană are frunte potrivită, nas mic rotund, barbă retezată drept. Însemnării cu litere mai mari pe direcția coroanei ΔTIC îi succede pe verticală spre bază $\Delta ZOCTI$ cu litere apropiate de cele ale scrierii cursive și un alt personaj. Multe din reprezentările din preajma circumferinței, partea către interior sunt protome de animale dar nominalizarea lor ar conține un însemnat grad de incertitudine. Menționăm doar ca o ipoteză posibilitatea că ar putea fi semne zodiacale dar considerațiile asupra acestui aspect le vom dezvolta doar după o verificare amănunțită a suprafeței cu cele mai avansate mijloace tehnice. Dispunem și de piese ceramice din alte așezări care ar face posibilă o astfel de „lectură”.

Însemnări: $ZOITI \ ZIC$, $\Delta ITIA$.

$d \leftarrow$ În această ultimă direcție din care putea fi privită suprafața tamburului continuă să existe imagini și însemnări neatestate. O împărțire a suprafeței în două părți pe linia inciziei mediane ar ușura urmărirea descrierii. La jumătatea superioară conturul format de alăturarea liniei incizate mediane cu alte incizii la partea inferioară, incizia din stânga în formă de arc de cerc și cea oblică cu o formă asemănătoare unui cioc de barză sugerează o pasăre pe apă (sau o corabie?). În spațiul trapezoidal delimitat de incizii apar figuri

ianiforme mici cu profile distincte pe ambele laturi care alcătuiesc o figură mare. Mai interesant chipul în profil spre dreapta. În compunerea figurii sunt și reprezentările unor animale, posibil și atelaje. De menționat însemnările incizate și în relief: ZΛIC, ZIC. În spațiul cuprins între cele două incizii oblice și cea orizontală, pot fi observate figuri ianiforme, chipuri în profil spre dreapta, protoma în profil a unui animal de talie mijlocie, cel puțin două capete de cal în profil spre stânga succedate de trei chipuri în profil spre stânga, personaje cu trăsături distincte, la margine și mici profile spre dreapta. În imediata apropiere a circumferinței este ilustrat, foarte probabil, un pește cu capul în jos iar pe circumferință personaje cu fața la cer, mici chipuri și însemnările: ZATXIA, ΛZOC, ZIOY ZIC. Sus pe mijloc apar două figuri afrontate și în preajma celor două linii oblice figuri ianiforme, animale și obiecte greu de nominalizat.

Jumătatea inferioară, fără imagini și însemnări de excepție are totuși în fiecare porțiune a suprafeței, chipuri și alte reprezentări interesante. Șirul lor începe în partea stângă cu un chip în semiprofil spre dreapta și după suprafața din imediata apropiere a inciziei mediane orizontale continuă până la cealaltă margine cu grupul de figuri ianiforme și unde apar unele chipuri notabile. De remarcat în apropierea bazei trei imagini: un pește, un animal cornut și un șarpe, posibilă ilustrare a mediilor acvatic, terestru și subpământean.

Este tamburul a cărui suprafață este aproape în întregime acoperită de imagini și însemnări.

2. Un alt tambur din aceeași serie de 7, printre cei mai bine păstrați cu traseul perimetrului cel mai apropiat de un veritabil cerc are de asemeni întreaga suprafață acoperită cu imagini și scriere, ambele categorii de informații în mare parte recuperabile (Pl. LVII; LVIII).

a ↑ Pe direcția diametrului vertical, în zona din apropierea extremității superioare, într-o mică suprafață adâncită de formă aproximativ pentagonală au fost sculptate capete ianiforme și chipuri în ipostaze diferite, câteva dintre ele cu trăsături fizionomice clare. Chipul în profil spre stânga, ilustrat spre latura stângă a pentagonului cu fruntea teșită, nasul potrivit ca mărime rotunjit la capăt, distanța nas-gură normală, bărbia ușor retrasă este alcătuit din cel puțin alte trei chipuri.

La baza suprafeței într-o dispunere apropiată de cea „cu fața la pământ” apare un chip imberb, foarte probabil o femeie cu nas mic, gura cu buze subțiri, bărbia rotundă. Câteva litere iscusit aranjate deasupra frunții ei formează o diademă. Îi succede o mică figură ianiformă iar pe mijloc un chip în

semiprofil spre dreapta, ușor înclinat pe spate, un personaj pe capul căruia se vede o coroană crenelată (?). El are arcada orbitală mare, nas potrivit ca mărime ascuțit la capăt, mustață, barbă scurtă retezată drept. Însemnările pe direcția frunții și a bărbiei limitează observațiile asupra unui chip în general atent sculptat. Pe direcția centrală a figurii descrise apare un chip în profil spre dreapta. Din figura compusă care acoperă o mare parte a suprafeței pentagonale sunt clare nasul mare, ușor rotunjit la capăt, gura cu buze subțiri, bărbia rotunjită. Pe direcția lui în imediată apropiere apare un alt chip în profil spre stânga, posibil de femeie, pe suprafața căruia mai sunt vizibile, până la marginea superioară a circumferinței alte două figuri și imaginea în profil spre stânga a unui animal cu urechi lungi.

La marginea din stânga apare un chip în profil spre dreapta cu fruntea bombată, nas drept puțin rotunjit la capăt, bărbia ușor avansată. Însemnările de pe direcția bărbiei împiedică observarea unor detalii la această figură alcătuită din alte trei chipuri.

La baza suprafeței pentagonale apar chipuri cu fața la cer, cel din stânga încadrat în conturul unui pește. La colțul din dreapta se distinge un chip în profil spre dreapta și o protomă de animal. La partea superioară, în preajma circumferinței, în partea dreaptă apar reprezentările unor animale dificil de nominalizat mai ales din pricina recombinațiilor și însemnări cu litere ceva mai mari. Către mijlocul părții din dreapta apare o pasăre în profil spre stânga.

Zona centrală este dominată de două mari figuri ianiforme care au chipuri cu fizionomii distincte la ambele laturi. Imaginea personajului din stânga are în alcătuirea ei alte chipuri, capete de animale și litere. Chipul plasat pe linia diametrului, care formează un cuplu afrontat cu chipul din stânga are bonetă apropiată de forma unui *pileus*, fruntea acoperită cu litere $\Lambda T I C$ (?), nas mic rotund, barbă ascuțită. El este alcătuit dintr-un chip cu fața la cer, în partea dreaptă, altul cu bonetă conică în partea stângă și două mici chipuri. În partea dreaptă a zonei centrale apare un cap de bovidu și pe aceeași direcție, la bază, un cap de cal în profil spre stânga și însemnări.

În partea stângă, în preajma circumferinței pot fi observate imaginile unor capete de animale și chipuri. În partea dreaptă, aproximativ pe mijlocul suprafeței apare un copăcel și în continuare spre dreapta un personaj cu trăsături fine privind spre pământ. Pe fruntea lui pot fi văzute literele $ZATAZ$, primele trei sigure celelalte intersectate cu altele. În imediata apropiere poate fi observat un grup de mici figuri, două dintre ele în profil spre dreapta aflat la gura unei peșteri (?). Lectură posibilă dar la fel de nesigură ca și considerarea drept betili a coloanelor conice din preajmă.

În apropierea circumferinței la marginea din stânga pot fi observate figuri ianiforme cu chipurile de pe ambele laturi cu trăsături fizionomice distincte. Aproximativ pe direcția diametrului apar perechi: bărbați având ca acoperă-minte de cap bonete emisferice într-un caz o tocă (sau o coroană) și femei cu capetele descoperite, cea de pe direcția personajului cu coroană (?) sau diademă.

În apropierea lor, o altă figură ianiformă cu unul din profile realizat prin incizare și celălalt în relief. În apropierea extremității superioare pot fi observate animale afrontate, un șarpe și un patruped (bovideu?). La jumătatea inferioară apar personaje cu bonete conice, animale în alergare și la bază un cap de bovideu.

$b \rightarrow$ Privită din această direcție imaginile relevante de pe suprafața tamburului sunt mult mai rare: figuri în profil spre centru și altele cu fața la cer. Pe jumătatea din dreapta și la bază densitatea imaginilor este mai mare nu însă și claritatea lor. De menționat însemnările cu litere mai mari precum ZAO C, ATI, ΔIZA și multe altele de dimensiuni mici mai greu lizibile unele intrate în compunerea unor reprezentări.

$c \downarrow$ Se pare că din direcțiile a și c pot fi observate cele mai interesante reprezentări. Frecvența alăturare sau combinare om-animal, vizibilă atât în zona centrală cât și în spațiile laterale, veșnica „antropomorfizare” a oricăror suprafețe creează adeseori dificultăți în înțelegerea unor reprezentări, mai ales a ansamblurilor.

Imaginile unor oameni și animale sunt orientate către spațiul central spre cei care sunt în preajma „pietrelor”. Găsim imagini interesante în toate zonele și o ierarhizare a lor ar fi dificilă și puțin utilă investigației efectuate. Pe suprafața pentagonală situată la o privire din această direcție în partea opusă celei din poziția a apare un chip în profil spre stânga care intră în compunerea imaginii unei protome de animal, foarte probabil câine. Chipuri în profil spre dreapta sunt incluse în reprezentarea unui câine ilustrat de astă dată în profil spre stânga, culcat pe labele din față cu un os în fața sa.

Deosebite sunt cel puțin trei dintre capetele dispuse pe verticală (clădite) care compun interesante figuri, cele mai multe ianiforme, cu reprezentări clare sau confuze în anumite zone pe una sau alta din părțile marilor figuri. Pornind de la bază în sus pe verticală pe direcția imaginii celor două coarne de bovideu incizate notăm chipul incizat în profil spre dreapta și o mare figură ianiformă cu chipurile de pe ambele laturi atent sculptate. Personajul ilustrat în partea stângă poartă un coif de paradă (?) sau un *pilleus* care-i acoperă și o parte din frunte, are arcada orbitală mare, nas potrivit ca mări-

me rotund la capăt, mustăți, buze subțiri, bărbia rotunjită ușor avansată. Pe profilul din dreapta se văd și chipurile care compun cealaltă figură. Personajul cu nasul mic rotund și barba scurtă retezată drept pare mai tânăr.

În dreapta suprafeței pentagonale apare un suport metalic o *mensa* monopodă pe care se vede o spadă dificil de afirmat dacă este un *akinakes*. Pe cât se poate observa garda nu este cordiformă „clasică” ci dreptunghiulară. Dar și aceste spade sau pumnale de tip *akinakai* sunt de mare varietate.

În dreapta suportului apar următoarele imagini: o pasăre și o protomă de animal, ambele în profil spre dreapta; o protomă de animal în profil spre stânga și pe verticală, la capete etajate (clădite) reprezentări la care pot fi observate numeroase combinații.

Deasupra spadei apare marea figură ianiformă cu însemnarea ZIAC pe fruntea chipului în profil spre stânga. În zona care-i succede pe verticală, în fața celor doi „betili” apare o figură ianiformă ce are ca acoperământ de cap o bonetă conică. Pe latura stângă este ilustrat un chip de bărbat și pe cea din dreapta un chip de femeie. Alte mici chipuri apar pe suprafața întregii reprezentări.

Interesante combinații de figuri pot fi observate și pe latura din dreapta. O figură ianiformă plasată pe direcția diametrului are ilustrate pe latura din dreapta un chip imberb, pe latura stângă un chip cu mustață și însemnările PITIOC și ATIC.

Interesantă este și imaginea din partea stângă a unei figuri ianiforme – un personaj care poartă o pălărie conică scundă mult evazată. Are arcada orbitală mare, nas potrivit ca mărime, gură cu buze subțiri, bărbie ușor retrasă. Se pare că este schițat și șnurul pentru prinderea pălăriei. În partea dreaptă apare chipul altui personaj cu nas mic rotund, buze groase, bărbie retrasă.

În sfârșit nu poate fi total exclusă, încercarea de a ilustra în ansamblu o procesiune către personajele de la marginea din stânga. În acest caz „betili” devin înalte bonete conice precum ale magilor persani pe capetele a trei personaje, precedate pe acea direcție de chipuri diadematate până la figurile de la margine unde apar perechi afrontate și numeroase însemnări.

d ← Privită din această direcție mai interesante sunt reprezentările grupate în partea stângă. În imediata apropiere a circumferinței apar ilustrate: un țap și un porc întinși cu capul în jos, un arc și o lance (?) posibil „victimele” și armele unei vânători, figuri ianiforme cu unul din chipuri chiar pe linia circumferinței. Șirul acestor figuri ajunge la dreapta până către zona centrală. Din jumătatea inferioară depășind mult linia diametrului apar figurile unor bărbați cu capete descoperite, cu o abundentă podoabă capilară,

arcade orbitale mari cu pupilele marcate, nas mic rotund, barbă retezată, rotunjită. Chipurile ilustrate au fiecare trăsături distincte. Cele menționate au avut în vedere doar elemente comune ale fizionomiei. În apropierea acestora către centru apare un bovideu culcat cu capul spre stânga – întors frontal.

Pe direcția diametrului vertical în partea de sus a suprafeței apare un cap de bovideu cu coarne mari ilustrat în profil spre stânga.

Numărul însemnat de imagini a impus o severă selecție care a urmărit descrierea cu prioritate a reprezentărilor cu posibile semnificații culturale. Figurile ianiforme îndeosebi și combinațiile unor figuri alăturate multiplică posibilitățile de lectură a reprezentării în ansamblu în fiecare din cele patru direcții din care ar fi fost privită.

Disponerea adeseori oblică a însemnărilor și utilizarea unor litere la alcătuirea imaginilor face dificilă alăturarea scrierii la prezentarea separată a imaginilor pentru fiecare din cele patru direcții din care este privită suprafața tamburului. Din aceste motive am optat pentru menționarea lor după descrierea reprezentărilor.

a ↑ PATEZOC, CAEZOC (Cλεζος sau Caeζος), ΓΟΖΛ, ΖΟΙC, ΤΙΑΙC (Τιας sau Τιλις), ΛCΤΙ, ΒΕΤΑΙC (?) (Βεταις sau Βετλις), ΒΡΑΖΙΑ (Βραζια), ΖΙΑC, ΖΙ, ΖΙΑΙ, ΖΙC ΖΟC, ΖΙΑ ΛΖΙ, ΛΤΙ, ΖΙ, ΙΖΑC, ΛΖΙ ΛΤΑ, ΑΡΙC (?), ΖΑCΙ, ΖΙΡΑΙC, ΖΑΙC ΖΙΤΑ, ΛΤΑ, ΛΤΙC, ΛΓΑC, ΓΙΑΙC (?), ΑΡΙΠΙC (?). Ductul literelor situează adeseori scrierea în ansamblu între monumentală și cea cursivă cu evoluții în timp care pot oferi unele sugestii. De remarcat forma unghiulară a literei Β mai frecventă în secolul al II-lea p.Chr.

b → ΛΤΙΑC, ΑΡΙΑ(?), ΖΙ, ΖΙΟ, ΖΙC, ΖΑ ΓΟΛC, ΖΑ ΑΡΙΤ (?) Λ=EOT.EVC, ΙΑ ΖΙΖΑ, ΑΤΑC, ΖΙΑΤΑ, ΖΑΙ ΔΙΖΑ, ΖΑΤΙ, ΑΤΙC, ΔΙΤΟ ΖΙC și foarte multe însemnări cu doar două litere clare.

c ↓ ΖΙΟ ΖΑΙC, ΖΙ, ΛC, ΑΙΤΙΑC, ΑΤΟ, ΖΙC, ΑΡΙC, ΛΖΑ ΙΑΡΟ, ΖΙΑΤΙ, ΖΑΟC, ΑΤΙ, ΔΙΖΑ. Pot fi observate foarte multe intersecții.

d ← ΑΖΙ, ΖΙ, ΑΤΑΙC, ΡΙCΙ, ΑΤΙΑC, ΖΙΑ, ΖΙ, ΑΙΖΙC ΖΑ, ΑΙΓΙΑC, ΖΙC, ΖΑCΙΖ și unele neclare sau doar litere dispartate.

3. *a* ↑ Tambur despărțit în patru cu perimetrul doar în parte circular (Pl. LIX; LX). Un segment din tambur este retezat și acea zonă este marcată printr-o mulură orizontală. Pe suprafața pietrei apar chipuri de oameni în vârstă, chipuri mari afrontate. Pe cele două figuri centrale apar figuri ianiforme cu chipuri distincte la ambele laturi. În partea dreaptă apar chipuri în profil spre dreapta pe întreg traseul circumferinței.

b → Privită din această direcție sunt vizibile alte chipuri afrontate mai puțin realizate artistic și chipuri în profil spre stânga de pe cel mai mare dintre fragmente. În compunerea unei figuri din stânga apare și un cap de felină.

c ↓ Pe fragmentul cel mai mare pot fi observate litere în relief unele erodate care nu permit o lectură pe deplin sigură: ZIA ΔTPITA sau ZI ΔTPIA ZIC sau ZI ΔTPITA și pe al doilea fragment ΔZI.

d ← De remarcat un chip în profil spre stânga și figuri în picioare, neclare detaliile îmbrăcăminții, la marginea din dreapta. Unul dintre personaje ține în mână o cupă în preajma căreia se poate citi însemnarea ΔTIZAC. Reprezentanțele au relieful puțin înalt izvor al multor neclarități.

4. *a* ↑ Tambur aflat în stare de conservare relativ bună (Pl. LVI). Doar un segment este despicat și ușor deplasat în stânga părții superioare.

Pe întreaga porțiune laterală din stânga apar figuri ianiforme și pe suprafața lor chipuri până pe direcția primei mari despicături verticale unde chipurile sunt afrontate cu figurile sculptate în partea dreaptă a suprafeței tamburului. Primele imagini de la extremitatea superioară către bază înfățișează o femeie în stânga și un bărbat în dreapta sărutându-se. În șirul chipurilor afrontate către bază sunt ilustrate personaje cu trăsături fizionomice distincte, interesante fără a fi dintre cele pentru care putem face nominalizări.

Oricum este tamburul cu multe realizări meritorii în planul portretisticii. În dreapta suprafeței pot fi observate și câteva contururi ale unor figuri incizate, păstrate doar parțial.

Însemnări: ZAI, ΓOAC, ZIC, ΔOZAC și litere izolate.

b → Privită din această direcție partea superioară a tamburului are aspectul unui animal marin (delfin sau de focă) dar asemănarea este parțial anulată de capetele figurii apropiate de animale terestre în stânga bursuc (?) în dreapta vreun rozător. Însemnări: ZAI ZA, ZATIC (?) și scriere cu litere în relief erodate, neclare.

c ↓ Se detașează prin dimensiuni două mari figuri afrontate dar chipuri apar și la bază precum și pe fragmentul desprins. De menționat și conturul unui pește (?) dispus pe verticală, o pasăre în profil spre stânga și o protomă de suină. De altfel aproape toată suprafața este sculptată.

d ← Din această direcție apar de asemeni chipuri afrontate iar baza are aspectul unei corăbii. De remarcat însemnările ZAC, ZIAC, ZATIAC.

5. Tambur din care s-au păstrat 5 fragmente care, alăturate reconstituie întreaga circumferință (Pl. LX). Lipsește zona interioară centrală. În timpul săpăturilor arheologice nu au fost găsite în preajmă alte bucăți din tambur.

Toate cele cinci pietre poartă urmele dălții sculptorului iar imagini mai clare pot fi observate în partea stângă și la bază. Pe acest ultim fragment apare imaginea unui chip în profil spre stânga și pe mica suprafață interioară un chip de femeie în profil spre aceeași direcție și o protomă de cal în profil spre dreapta precum și însemnările ZIA ZI, ZIATI. Figuri în profil spre dreapta se văd de asemeni pe fragmentul de la extremitatea superioară și în aceeași zonă apar și chipuri afrontate, posibil femeie și bărbat.

Foarte probabil că nu sunt părți de întreg din care s-au păstrat cele ilustrate ci meșterul pietrar (sculptorul) a sculptat pietrele din tambur care se aflau în acea stare care apropie baza de coloană de aspectul unei râșnițe cu grad mare de uzură.

În lucrarea de față prezentăm însemnarea de pe acest tambur fragmentar doar la o privire dintr-o singură direcție.

6. Dar sculpturi pe tamburii de la Bâtca Doamnei nu apar doar pe cei din șirul de șapte dezveliți cu prilejul ultimelor săpături arheologice. Pe unul dintre primii tamburi descoperiți la Bâtca Doamnei pot fi observate reprezentări nu doar pe suprafața cercului ci și pe o parte a suprafeței laterale a cilindrului (Pl. LX).

a ↑ Privit din această direcție rezultatele sculpturii sunt mai evidente la partea superioară în ambele zone susamintite. În dreapta apare o figură ianiformă compusă la rândul-i din mai multe chipuri în profil către exterior și spre suprafața interioară.

Chipurile se succed către bază: o figură ianiformă are mai clar, din nou, un chip în profil spre stânga, chip imberb, cu fruntea dreaptă, nas potrivit ca mărime ascuțit la capăt, gura cu buze subțiri, bărbia retrasă. Pe o suprafață adâncită au fost sculptate chipuri în profil spre dreapta, două dintre ele mai clare. Către bază continuă ilustrarea unor chipuri în profil spre dreapta. Constatăm așadar că ne aflăm în fața unei grupări de capete etajate de la bază la marginea superioară. Descrierea putea începe și invers dar imaginile mai numeroase și mai clare sunt totuși la marginea superioară.

De remarcat în aceeași parte „văgăuna” formată de o canelură de formă aproape triunghiulară și mica imagine (animal?) din spațiul delimitat precum și însemnarea din preajmă nu tocmai clară AZINIZI sau ZIMIZI sau AINIZI.

b → Privită din această poziție piatra are în partea de mijloc sus un personaj cu coroană care stă și privește către o persoană culcată cu fața la cer. Pe direcție însemnarea ZIA.

c ↓ Imaginile observate și la o privire din această direcție sunt de asemeni interesante: o figură ianiformă cu bonetă conică, sus o altă figură ianiformă și chipuri afrontate la prima treime de la extremitatea superioară. O pasăre cu capul în jos ține ceva în pliscul deschis, posibil capul unui om. Pe mijloc apar două personaje, primul cu bonetă conică celălalt cu coroană (?), frunte dreaptă, arcadă orbitală mare, nas acvilin, gură cu buze subțiri. Un obiect este plasat în preajma bărbiei. Mai apar de asemeni o parte dintr-o psalie (?), un cap de pasăre, un mic chip în profil spre stânga.

d ← Partea din stânga sus a extremității superioare are aspectul unui craniu la care vedem doar locul orbitelor și al nasului și alături o pasăre. Apar de asemeni figuri ianiforme cu interesante profile pe direcția orbitelor în primul registru și continuă cu figuri incizate în următoarele două registre, unele și în zona laterală.

*
* *
*

Propunerea de reconstituire a zonei sacre de la Bâtca Doamnei prezentată în 1995² avea în vedere structura ansamblului și posibilă funcție de calendar *TEMPLUM-TEMPUS* a sanctuarului. Atât numărul de șiruri cât și cel al tamburilor își găsește analogii în alte centre ale lumii dacice. Prezența unor imagini și însemnări pe tamburi aflată acum la prima atestare crează o situație complexă și se impune clarificarea câtorva aspecte.

1. În ce măsură mai poate fi avută în vedere funcția de baze de coloane a tamburilor în situația în care „coloanele” de lemn ar acoperi mare parte din reprezentările și epigrafele sculptate pe tamburi ?

2. Sanctuarul era utilizabil ca lăcaș de cult doar în acea parte a anului cu condiții meteorologice favorabile ?

3. Cronologia sanctuarului de la Bâtca Doamnei admisă până acum se menține în urma acestei descoperiri ?

De asemeni nu poate fi total exclusă și a patra întrebare.

4. Sunt cele prezentate sculpturi executate într-o perioadă în care cetatea fusese cucerită și sanctuarul, fără a fi distrus nu mai avea funcția inițială ? Avem mărturia unei adaptări și revitalizări sub alte auspicii ?

Scurtele comentarii asupra celor ilustrate adăugate descrierilor oferă răspunsuri parțiale ținând seama și de faptul că doar aproximativ o treime din numărul tamburilor (19 din 56) au fost găsiți *in situ* iar dintre ei, din nou, numai o treime (6 din 19) au fost prezentați.

² Sanie, *Din istoria*, p. 31-33.

Cuvintele citite pe tamburi nu oferă în stadiul actual al cercetării elemente hotărâtoare utile unor atribuiri sigure. 60% dintre vocabule pot fi regăsite în cele două tabele care reunesc însemnările de pe piesele cercetate găsite la Barboși, Dumbrava, Mircești și Vânători.

Din cele peste 130 vocabule citite pe tamburi menționăm: Αζαζα, Αζιτα, Αζοτα, Αζοτι, Ζασα, Ζαταζ, Ζατι, Ζιγας, Ζιραις, Ζοτα, Ζωτις, Γισος, Διζιτος, Ρισι, Ριτιος, Ταζις, Τασος. Cele cu unică atestare în acest complex vor beneficia de o amănunțită analiză.

Am emis de asemeni ipoteza că în cele trei nișe erau plasate statuile a trei divinități, faptul că sanctuarul era închinat unei triade³.

Despre plastica, toreutica și ornamentica ceramicii din lumea tracică și geto-dacică cu imagini cultuale, în primul rând dar nu exclusiv, au fost publicate în ultimele decenii numeroase studii.

Teoriile care susțineau aniconismul sau iconoclasmul dacic au pierdut demult fundamentarea și sub acest aspect descoperirea s-ar putea înscrie între cele previzibile. Deși numărul lăcașurilor de cult dacice cu tamburi este important sunt primii tamburi ornamentați cunoscuți până în prezent.

La toți cei șase tamburi prezentați se poate constata în grade diferite, că nu ne aflăm în fața unor graffiti executați accidental ci au fost în unele cazuri, ex. T₁ și T₂, veritabile „programe pictoriale”.

Cele mai apropiate posibile modele judecând după mulțimea imaginilor care pot fi regăsite sunt reliefurile cultuale ale *Cavalerilor Danubieni*.

Pe T₁ de menționat: portrete, cavalerul, pește, pasăre, unirea a trei imagini simbol – pește, animal cornut, șarpe – obiecte precum arcul etc.

Pe T₂ apar chipuri de mare diversitate ale unor bărbați și ale unor femei, capete umane etajate, oameni înfățișați în poziție șezândă, protome de cal, cap de bovid, șarpe și patruped afrontați, țap, porc, câine, păsări, betyli (?), akinakes (?), o mensa monopodium etc.

Pe T₃ poate fi remarcat un personaj cu o cupă în mână iar pe suprafața T₄ câteva realizări portretistice de excepție și din nou o grupare simbolică – pește, pasăre, suină – pentru o divinitate cu atribute în cele trei medii (acvatic, aerian și terestru).

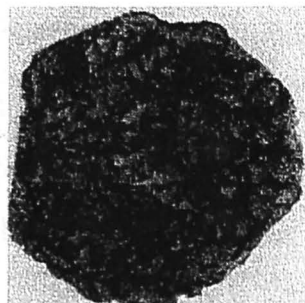
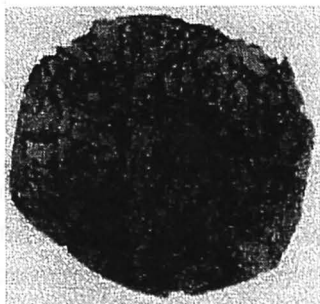
Pe T₅ tamburul căruia-i lipsește zona mediană apar între altele, imaginea unei femei și a unei protome de cal iar la T₆ se cuvine a fi menționate reprezentarea personajului cu coroană care privește la persoana culcată cu fața la cer și pasărea care se pare că ține în pliscul larg deschis un cap de om.

³ *Ibidem*, p. 33 (= ed², p. 19).

Privind trăsăturile fizionomice ale personajelor ilustrate constatăm că ele nu sunt caracteristice unei singure etnii. Alături de autohtoni sunt și numeroase chipuri de alogeni, în primul rând sarmați, posibil și romani.

Cum s-a remarcat la descriere, ornamentica tamburilor (ex. T₁ și T₂) nu poate fi echivalată ci este doar comparabilă cu cea a reliefurilor *Cavalerilor Danubieni*. Se adaugă și forma rotundă a unui număr însemnat de reliefuri a *Cavalerilor Danubieni*, atât cele de metal (12) cât și de piatră (18).

Cele înfățișate pe tamburi ar putea revela un cult al cavalerului, o formă care foarte probabil este apropiată de cea a *Cavalerilor Danubieni* și *Cavalerului Trac*, un cult al cârmuitorilor și cultul strămoșilor.



2. Dumbrava (com. Ciurea, jud. Iași)

P₁₄ – Piesă de silex

De la Dumbrava am selectat trei piese: una de silex (P₁₄), una de gresie (P₁) și una de ceramică (Ca). Din aceeași așezare prezentăm de asemeni imagini necomenatate de pe două recipiente ceramice și două piese de silex care vor fi incluse într-un volum viitor.

Piesă de silex cu perimetrul apropiat de forma unei elipse (în. 3,2 cm; lț. 2,9 cm; gr. max. 0,75 cm) descoperită la Dumbrava (com. Ciurea, jud. Iași) în S₃/72 la 0,30 m adâncime (Pl. LXIII).

Silexul de culoare albă are câteva pete gălbui, provenite probabil de la zacerea în vecinătatea unei piese de fier.

A a₁ ↑ În această poziție a piesei cu aspectul asemănător unui medalion, aproape întreaga ei suprafață este acoperită de însemnări și imagini (Pl. LXI). La partea superioară apar figuri cu fața la cer, mai clar chipul înfățișat în partea stângă. Marginea din stânga este delimitată de conturul unui chip în profil spre stânga, alcătuit din alăturarea unor mici chipuri, primul dintre ele un personaj cu cască de formă conică, și obiecte (metalice?) greu de nominalizat.

Pe suprafața din preajma marginii din stânga pot fi observate, de sus până la bază, chipurile distincte ale unor personaje în profil spre dreapta, primul de sus imberb. Zona centrală este dominată de chipul unui bărbat în profil spre stânga care are pe cap, foarte probabil, o coroană. Cea mai mare parte a figurii este conturată prin litere. Pe suprafața laturii din dreapta întâlnim de asemeni mici chipuri iar la margine alături de chipurile în profil pot fi observate și capetele unor animale.

Însemnările sunt numeroase și la fel ca pe alte piese se intersectează, intră în alcătuirea unor figuri. De la stânga spre dreapta și de sus în jos pot fi remarcate următoarele însemnări, cele din zona centrală mai clare: ΛΓIC (?), ΛZI, ΛTIC, ZIA, ZA, AZI, ΛTA, ZI, ZA.

a_{1n} ↑ Pe reprezentarea negativată apar mai clar unele imagini, îndeosebi de pe latura stângă și din zona centrală, sunt confirmate sau ușor rectificate unele lecturi și adăugate alte vocabule: ATIZO, mai probabil CA, AZT, ZO ZIAC, AZAC, AIC, APIC.

a₂ → În această poziție a piesei pe latura stângă chipul mare în profil spre stânga e alcătuit din alte mici chipuri și figuri de animale precum și din obiecte (o fusaiolă?). De asemeni traiectul liniei care delimitează marginea stângă, până către secvența de la bază este asemănător cu profilul unui cap de cabalină. Începând din partea stângă a reprezentării către zona centrală, până în apropierea marginii, din dreapta sunt figuri ianiforme cu trăsături distincte la ambele profile. Între obiecte, de menționat și o amforetă, vizibilă în partea dreaptă, spre bază.

Însemnări: ZIA, ATAC, ZAIC, ZIA, ZAC.

a_{2n} → Pe reprezentarea negativată, au căpătat un plus de claritate protomele de animale de talie mică, o protomă de cabalină și câteva chipuri, îndeosebi cele din zona mediană a reprezentării. Însemnările care pot fi recuperate, vizibile pe întreaga suprafață, sau doar pe cea extrapolată, sunt următoarele: ZA, ZIAC, ZA, ZAC, TA ZTO, ZI, Z, IZA, ZI, TIC.

a₃ ↓ În partea stângă a reprezentării este vizibil un chip în profil spre stânga, alcătuit din chipuri mai mici și din imaginile capetelor unor animale de talie mică (câini). Sunt numeroase figurile în profil spre dreapta, până către marginea din dreapta a reprezentării. Obiectele, sumar conturate, nu pot fi nominalizate. Litere în relief pot fi observate pe întreaga imagine, dar în zona centrală densitatea însemnărilor este mai mare. Pot fi deosebite următoarele: AZV TAC, ZIAC, AZIC, ZAC, ZOTIAC.

a_{3n} ↓ Pe reprezentarea negativată sunt mai clare chipurile în profil la cele două margini laterale, capetele de animale din stânga și la dreapta părții superioare. În zona centrală apare conturul unui bucran și sunt interesante de asemeni câteva chipuri cu fizionomii distincte. Însemnările lizibile sunt următoarele: ZA, AZICI, TI, AC, ZI, ATA, ZIA, ZIC, ZA, AZI, ZI, ATIC scris cu literele grupate ca pe o monogramă (... C), TI, C ZIA.

a₄ ← La această nouă rotire cu 90°, deosebit de expresiv este chipul cu unele trăsături negroide de la marginea din dreapta. De altfel pornind de la această margine începe în zona mediană un șir de figuri, unele ianiforme. În apropierea marginii și la bază poate fi consemnat conturul unor obiecte (fusaiole, vase etc.).

Însemnările recuperabile sunt puține și au un grad de incertitudine, din pricina intersectării unor litere: PIXAC (?), ZOC, AΓIF Λ, ΓOC (?), ZA, ZIC, ZI, CT ZIAC, POC.

$a_{4n} \leftarrow$ Pe reprezentarea negativată sunt mai bine scoase în evidență imaginile unor animale de talie mijlocie și imaginile din zona centrală. Între însemnările vizibile pe întreaga suprafață și în d_2-a , de menționat: ZI, ZOTIC (?), ZIC, ZΛ, ΛΓΙΓ devine ceva mai sigur, mai ales ΓΙΓ, ZΛ, ZIC, ΛZIZA, ZIA ZΛO.

Revers

Reversul, pe suprafața căruia apar imagini complexe, are un pronunțat aspect de medalion (Pl. LXII).

B b₁ ↑ Figura în profil spre stânga cu trăsături fine și fruntea diademată, alcătuită din alte figuri mai mici pe care apar chipuri și însemnări domină reprezentarea și ocupă aproximativ o treime din suprafața medaliei. Spațiul pe care în mod normal urma să fie ilustrată podoaba capilară este acoperit de un grup de capete și însemnări care merg până către marginea din dreapta a medaliei. Cel puțin trei capete în profil spre dreapta au trăsături distincte, sunt chipuri bine individualizate. Primul de la stânga, alcătuit din alte chipuri mai mici, are trăsături comparabile cu a figurilor de tineri frumoși și energici (efebi) din arta greacă. Cel de al doilea, și el rezultat din alăturări are un aspect ușor caricatural grație nasului exagerat de mare. Cel de la margine cu barbă scurtă ascuțită, buze groase, nas mic rotund, fruntea dreaptă mai apropiată de tipul extrem oriental are probabil ca acoperământ de cap un *pileus*.

La marginea din stânga în fața chipului mare este ilustrat un alt chip mic și ceea ce pare a fi o sferă. Pe chipul mare sunt ilustrate alte două chipuri mici în profil spre dreapta și mici obiecte dificil de nominalizat (fibulă?, mic vas bitronconic de metal etc.).

La jumătatea din dreapta a medalionului secvența, în ansamblu, ilustrează un personaj care ține capul unui om, apucându-l de podoaba capilară. Ceea ce părea o diademă capătă funcție de braț, iar linia care urmează profilul chipului mare, o schiță a unui trup arcuit. Jumătatea din dreapta a medalionului continuă de la cele descrise în partea lui superioară, cu alte chipuri în profil spre dreapta și figuri ianiforme până la bază. Însemnările cu litere mici, vizibile în mai multe spații, sunt mai greu de reconstituit. Între lecturile posibile de menționat: CIAC, ZIAC, ATA ZIA cu ligaturi.

b_{1n} ↑ Pe reprezentarea negativată este mai clară figura în semi profil de pe chipul mare în profil spre stânga, sunt mai bine conturate câteva figuri din partea superioară și de pe latura dreaptă. De asemenea, însemnările inci-

zate pot fi separate mai ușor. La cele menționate la b_1 s-ar adăuga $\Lambda ZIAC$, $Z\Lambda$.

$b_2 \rightarrow$ Aspectul general al reprezentării în această poziție este asemănător cu cel al unui copac pe crengile căruia atârână sau pe care sunt aranjate capete umane, câteva cu fizionomii distincte. Însemnările incizate și mai ales cele în relief sunt vizibile pe întreaga suprafață și câteva vor putea fi descifrate cu oarecare siguranță.

Capetele dispuse cu fața la cer, în profil spre dreapta și în profil spre stânga, sunt printre cele mai realizate artistic. Posibil să fie înfățișat un cavaler în partea stângă a zonei centrale. La bază sunt ilustrate animale de talie mijlocie, probabil câini. Obiectele sunt mai greu de nominalizat.

Însemnări: ΛTIC scris cu ligaturi, $\Lambda TA ZIAC$, $Z\Lambda ZI\Lambda$, TI , ΛZ , ZAC , $ZIAC$, $CIA Z\Lambda$, $ZI\Lambda ZI ZI\Lambda$, $ZAZ\Lambda$, $\Phi\Lambda XOC$, $KATIGAC$, $ATAIAC$.

$b_{2n} \rightarrow$ Imaginea negativată a reprezentării confirmă descrierea de ansamblu și unele chipuri, precum cel din zona centrală sau capetele de animale din aceeași zonă și de la partea superioară a porțiunii din dreapta. Numeroase însemnări din zona centrală și din „exergă” $Zo Zo\Lambda ZI \Lambda ZI$, $Z\Lambda$, $\Phi OCIA$, $Z\Lambda$, CAC^T , $ZIAC$, $ZI\Lambda$, ΛZI , $ZI\Lambda$, ΛIC , $\Lambda Z\Lambda$, $KoZAG\Lambda$ (?), ΛZI , ΛZAC , ΛTA , ΛPAI rămân cu lectură nesigură.

$b_3 \downarrow$ În această poziție a piesei la extremitatea superioară pot fi observate două mici chipuri afrontate iar pe linia diametrului personajul din dreapta, în poziție șezândă, oferă un cap, care de astă dată e ținut de gât, personajului din stânga. Chipuri în diverse dispuneri apar atât în părțile laterale, cât și în jumătatea inferioară unde poate fi observată și o protomă de animal. Însemnări: $Z\Lambda$, ZI , $Z\Lambda IC$, $\Lambda FIZIC$, PI , Λ , ATA , CA .

$b_{3n} \downarrow$ Pe varianta negativată sunt ceva mai bine conturate unele figuri situate în stânga sau din zona mediană a reprezentării și unele însemnări care nu au toate același grad de certitudine în lectură: ZI , ΛTA , $ZoC ZI ZI\Lambda$ (sau $ZOATI ZI\Lambda$).

$b_4 \leftarrow$ Chipuri mici izolate, sau care compun altele de dimensiuni mai mari, sunt vizibile la extremitatea superioară și îndeosebi pe latura stângă. La jumătatea inferioară sunt mai numeroase capetele de animale, iar la marginea din dreapta poate fi observat capul unui bovid. Obiectele rămân dificil de nominalizat. Cu mai multă probabilitate, în dreapta jos este ilustrat un arc. Însemnări: $ZI ZAC$, $Z\Lambda O$, ΛZI , $ZOAC$, $ZIAC$, $ZAZI$.

$b_{4n} \leftarrow$ Pe forma negativată a reprezentării o parte a chipurilor menționate la descrierea imaginilor în situația normală sunt mai clare, la fel și însem-

nările. Nominalizarea obiectelor rămâne în continuare cu grad sporit de probabilitate. Reprezentările unor animale sunt mai bine conturate, mai ales cele de la latura din stânga. Însemnările cu o lectură mai sigură: ΛΤΛ, ΖΟC, ΖΑC, ΖΛ, ΖΙ, ΖΛ, CΑΙC (CΙΑΙC?), ΖΛ, CΑΙΖ, ΖΟ, ΖΟΑC.

Piesa a putut fi utilizată și ca poanson.

Piesa de față împreună cu celelalte două silexuri doar ilustrate și altele din diferite așezări cu toate că nu prezintă totdeauna formele cunoscute în gliptica greacă și romană probează existența unor veritabile produse ale glipticii geto-dacice, cu imagini și însemnări foarte bine păstrate.

P₁Dmb – Piatră de ascuțit

Piatră de formă paralelipipedică de culoare alb gălbuie, o gresie compactă (lg. 14,5 cm; gr. 2,7 – 2,3 cm; lț. 2,1 – 1,7 cm) cu marginile laterale rotunjite și capetele teșite, piesă din inventarul mormântului 1/1972 din necropola dacică de la Dumbrava (com. Ciurea, jud. Iași) (Pl. LXIV).

Pe toate cele patru suprafețe ale pietrei pot fi observate unele incizii puțin adânci și alveolări. Alături de acestea apar, de asemenea, desene și mici inscripții care au acum o culoare neagră – maronie. La o cercetare atentă, impresionante sunt utilizarea fiecărei porțiuni și dimensiunile reduse a celor înfățișate ca și a însemnărilor.

Descrierea figurilor și lectura micilor inscripții este efectuată pe toate suprafețele, prima cu piatra în poziție verticală având sus extremitatea subțire.

A a₁ ↑ Pentru a surprinde cât mai multe elemente, reprezentarea a fost inițial negativată (Pl. LXV/A; LXVII/A). Astfel s-a putut observa la extremitatea superioară imaginea unui animal mic, de tipul unei feline al cărei corp urmează forma arcuită a extremității, coborând pe direcția laturii drepte. În aceeași primă secvență, în spațiul interior este înfățișat un alt animal – dificil de nominalizat, care urcă spre vârf cu labele depărtate de corp așa cum apar torțile zoomorfe la unele urne sarmatice. În preajma ambelor laturi pot fi observate chipuri în profil iar pe mijloc un cap ianiform cu profilele unor personaje cu barbă. Multe însemnări rămân neclare. La extremitatea superioară apar mici chipuri în profil și însemnările ZI (Z_I) pe orizontală și ZIA (Z_{IA}), ZIC (Z_{IC}) pe un arc de cerc. Lectura unor inscripții cu litere de mici dimensiuni ZΛIC (Z_{ΛIC}), ATIC (A_{TIC}) rămâne nesigură. În următoarea secvență apar: pliscul unei păsări, pe latura stângă, un acoperământ de cap

de forma unei calote, un chip în profil spre dreapta, alte mici chipuri cu fizionomii distincte într-o dispunere etajată cu imagini mai coagulate abia în zona mediană prin chipuri mari în relief. Însemnările, mai ales cele incizate, sunt nesigure din pricina dimensiunilor mici. În zona mediană apare un cuplu de figuri afrontate însemnările ZITI (*Zιτι*), ZOZI (*Zoζι*), ZOC (*Zoς*) și figuri la ambele laturi. Spre bază de remarcat figuri, însemnări incizate în preajma laturii drepte și spre interior însemnarea ?ATIC (*Aτις*) – ACTI (*Aστι*).

a₂ ← La o rotire cu 90°, capătul mai gros, din stânga. are o mare densitate de imagini și însemnări. La extremitate apare un chip în profil spre stânga pe tot arcul de cerc. Alte mici chipuri în relief și cu profilul spre interior realizate prin incizare, posibil un personaj șezând și în preajma lui mai multe însemnări incizate: ΔIZO (*Διζο*) sau ΔIZAC (*Διζας*), ΛZITIC (*Λζιτις*), ZOC (*Zoς*) pe linii oblice, capete ianiforme, două chipuri afrontate și însemnările ZIA (*Zια*), ZAZIC (*Zαζις*), unele obținute prin lustruire dar cu rare litere lizibile Λ...O...C. Chipuri, cele mai multe în profil pe stânga, apar pe întreaga suprafață interioară alături de însemnările ZAI (*Zαι*), ZOΛ (*Zoa* sau *Zολ*), ZΛ (*Zα*), ATIC (*Aτις*) succedate de alte chipuri incizate, micile inscripții CIZA (*Cιζα*), ΛZIC (*Λζις*), CAIC (*Caις*), protome animaliere și la extremitate o protomă de pasăre.

a₃ ↓ În această poziție a piesei, poate fi constatată o concentrare a imaginilor în spațiile celor trei zone superioară, mediană și inferioară. De remarcat figura din preajma laturii drepte, chipul în profil spre dreapta și chipurile în profil spre stânga. Separarea și nominalizarea tuturor animalelor ilustrate rămâne dificilă. De menționat capetele de bovidee în semiprofil spre stânga, ceva mai jos capetele altor animale de talie mijlocie. Pe mijloc, apar chipuri afrontate, doar unele cu fizionomii clare, două dintre personaje poartă bonețe conice. Pot fi observate, de asemenea, obiecte și mici însemnări. Chipurile în profil dispuse în preajma celor două laturi sunt mai clare. Ultima secvență înfățișează un personaj șezând pe un mic tron. Ca fundal, apare un animal în mers spre dreapta, în preajma căruia pot fi observate numeroase însemnări. Spre bază, continuă figurile etajate, mai clare cele incizate. De remarcat chipul în profil spre dreapta cu cască emisferică și cel din preajma extremității inferioare. Însemnările lizibile de sus în jos sunt: ZOΛC (*Zoας*), ATAI (*Aται*), ZOΛC (*Zoας*), ΛZI (*Λζι*), ACIC (*Aσις*), ZI (*Zι*), ITΛ (*Ιτα*), ZΛ (*Zα*), ZIC (*Zις*), ACTITOC (*Aστιτος*), APLAC (*Aπλας*).

a₄ → În această poziție a piesei, pot fi remarcate numeroasele chipuri în profil spre stânga și figuri ianiforme, câteva reprezentări animaliere mai puțin clare și însemnări. Chipurile au dimensiuni de la o treime până la întreaga

înălțime a suprafeței. Claritatea nu este totdeauna direct proporțională cu dimensiunea desenului. Unele chipuri au ca acoperământ de cap bonete conice. De remarcat chipurile din secvențele de la cele două capete și imaginile unor bovidee și suine. Încercarea de separare a obiectelor și nominalizarea lor nu s-a soldat cu rezultate notabile. Însemnările incizate și în relief sunt numeroase, dar unele lipsite de claritate. Menționăm: ΛΖΛΙC (Aζαις), ΖΙ (Ζι), ΖΙC (Ζις), ΖΛ (Ζα), ΖΛC (Ζας), ΖΛ (Ζα), ΖΙC (Ζις), ΖΛ (Ζα), ΖΛΙC (Ζαις), ΛΤΛΙC (Αταις), ΖΛ (Ζα), ΛΤΙC (Ατις).

B b₁ ↑ O mică proeminență cu aspectul unei benzi desparte suprafața în două părți aproximativ egale (Pl. LXV/B; LXVII/B). La extremitatea superioară, de formă unghiulară ușor rotunjită, sunt vizibile literele ...CTAC posibil ΖΙ (Ζι), ΑCTAC (Αστας), ΖΙAC (Ζιας). Un mic chip în apropierea capătului și apoi unul în profil spre stânga, compus din altele mici, care acoperă aproape o treime din jumătatea superioară, are în preajmă însemnarea ΛΠΙC (Απις), dar este neclară scrierea pe direcția podoabei capilare. O suprafață mai mare este ocupată de o protomă de suină în semiprofil spre stânga. Însemnarea ΖΛΙC (Ζαις) și o mare parte a jumătății superioare rămâne într-o zonă întunecată. În preajma benzii mediane apare un personaj diademat în profil spre stânga. Datorită unei rupturi, în partea dreaptă a benzii ansamblul reprezentării sugerează o plăsea și o lamă de cuțit. Scrierea și figurile continuă până la bază. Chipuri, mai numeroase în profil spre stânga și reunite în altele mai mari, sunt vizibile pe latura dreaptă. Între însemnările lizibile, putem menționa doar ΛΖΙΖ (Αζιζ), ΛΖΙC (Αζις) și ΖΛΙ (Ζαι).

Pe reprezentarea negativată pot fi observate, în treimea superioară a suprafeței, un chip cu fața la cer, două clare figuri în profil spre dreapta, cea din apropierea vârfului cu o căciulă emisferică, un grup de reprezentări animaliere pe suprafața benzii, însemnările ΑΤΛ (Ατα), ΖΙ (Ζι), ΖΙAC (Ζιας) și alt grup de chipuri până la bază. De relevat, de asemenea, protomele de suine și de bovidee în apropierea zonei mediane și pe latura dreaptă.

b₂ → În această poziție, cu capătul subțire al pietrei la stânga, aspectul general amintit se menține. Însemnările lizibile: ΖΙ (Ζι), ΛΤΛΙC (Αταις) și ΖΙ (Ζι), ΖΛΙ (Ζαι) pe latura dreaptă și cu litere mai mari ΑΤΙC (Ατις) ΖΙ (Ζι). Lângă banda mediană sunt schițate chipurile unor personaje cu barbă, înfățișate în profil spre stânga și spre dreapta. Suprafața rămasă albă pare să aibă conturul unui urs.

La negativare, pot fi observate animale greu de nominalizat și însemnările ΖΟΖ (Ζοζ), ΧΛ (Χα), ΖΙAC (Ζιας), ΖΙC (Ζις). La jumătatea din dreapta apar chipuri în semiprofil, sau în profil spre stânga, unele dintre ele având acoperământ de cap de formă conică.

b₃ ↓ În această poziție pot fi remarcate chipuri mici la ambele laturi. Însemnările sunt mai puțin clare. De menționat: ZOC (ZoϷ), AZOC (AζoϷ), ATOC (AtoϷ), ΛZIC (AζiϷ) ZI (Zi) până la „ruptură”. În jumătatea inferioară sunt mai clare chipurile de pe latura stângă și însemnarea ZIO (Zio).

La negativare pot fi observate chipuri în profil spre stânga și spre dreapta.

Pe suprafața inferioară este ilustrat „en face” un mic chip, care are ca suport capul unui animal (câine?). De menționat, de asemenea, însemnările: ΛZI (Aζi), ΛIZIC (AιζiϷ), ZIC (ZiϷ) și la jumătatea inferioară ZITAIC (ZιταιϷ) precum și figuri distincte la cele două laturi ale suprafeței.

b₄ ← În această poziție a piesei pot fi observate chipuri în profil spre stânga în preajma marginii, figuri ianiforme la interior și însemnările: ZAO (Zao), ACIA (Aσια). Chipuri apar și în preajma benzii mediane, ca și însemnările ZICIA (Zισια), ΛTA (Aτα), ZAC (ZaϷ), ZI (Zi).

La negativarea suprafeței sunt vizibile reprezentări animaliere, rare chipuri în relief și însemnări (ZIAC – ZiaϷ) în zona primei jumătăți. În preajma benzii mediane pot fi remarcate însemnări incizate: ZOC (ZoϷ), ZI (Zi), CIZAC (CiζaϷ), ZIZA (Ziζa) și chipuri în profil spre stânga.

C c₁ ↑ În această poziție, cu partea unghiulară în sus, șirul reprezentărilor începe cu imaginea unei păsări cu cioc încovoiat (șoim?), în profil spre stânga, și însemnări în relief ZIC (ZiϷ), ZI (Zi), ZI (Zi) pe o cască și un chip mare alcătuit din altele mici, în profil spre stânga până la o bandă (Pl. LXV; LXVI; LXVII). În preajma laturii drepte apar alte mici chipuri, iar pe suprafața interioară sunt ilustrate figuri afrontate ale unor personaje cu fizionomii distincte. Din pricina dimensiunilor foarte mici a literelor, însemnările sunt greu lizibile (?ZIAC – ZiaϷ).

Sub bandă sunt vizibile: litere răzlețe, frecvențele silabe ZΛ (Za), ZI (Zi) deasupra imaginii unui cap de animal, cel mai probabil bovidu în semiprofil spre stânga și alte capete mai mici în apropierea laturii drepte. Unele litere ale însemnărilor sunt utilizate și la conturarea unor reprezentări. Mai clare ZI (Zi) și ZAI (Zai) cea de a doua cu literele dispuse pe o linie oblică. Urmează chipuri în profil spre stânga și spre dreapta, mai realizate artistic cele ilustrate la marginile suprafeței, și apoi însemnări în relief până la baza rotunjită, – ZATI (Zati), ZAI (Zai), un interesant profil spre stânga și notațiile ZIATA (Zιατα), ΛTIC (AτιϷ) ZΛ (Za) spre bază ΛPI (Aιπι sau Aιπι) și ZIC (ZiϷ) lângă reprezentările etajate cu chipuri interesante.

La negativare, este mai clar chipul în profil spre stânga, capetele ianiforme și capul de cabalină din preajma laturii drepte. Chipurile sunt bine conturate la ambele laturi și în spațiul interior. Din nou, se impune a fi remarcată compoziția de la bază, cu chipul diademat în profil spre stânga.

$c_2 \rightarrow$ La o rotire cu 90° la dreapta, sunt mai clare câteva însemnări: $ZI \Lambda T \Lambda$ ($Z_I A\tau a$), $Z \Lambda \Lambda Z I \Lambda C$ ($Z a A\zeta i a \zeta$). În continuare, de menționat un animal în profil spre stânga, mici inscripții cu ligaturi $\Lambda T I Z$ ($A\tau i \zeta$) $Z I$ (Z_I) $\Lambda T I$ ($A\tau i$), un grup compact de mici capete de animale, dar și chipuri în profil spre dreapta și altele cu fața la cer, notația în relief $X \Lambda \Lambda C$ (?). Spre marginea dreaptă apar chipuri în profil, spre stânga însemnările $Z I Z \Lambda C$ ($Z_I Z a \zeta$) și capete de animale în variate dispuneri – mai clare cele ale unor cai și bovine. Pe direcția benzii apare un chip în profil spre stânga, șirul figurilor continuând și în suprafața interioară la vârf, zonă în care apar și mici păsări.

La negativare, sunt mai clare câteva reprezentări animaliere și unele însemnări.

$c_3 \downarrow$ În poziția cu capătul unghiular în jos pot fi observate: la extremitatea superioară, pe latura stângă un chip iar pe cea dreaptă un animal mic și însemnările: $\Lambda Z I$ ($A\zeta i$) $Z I Z I$ ($Z_I \zeta i$), $Z I$ (Z_I) $\Lambda Z I$ ($A\zeta i$) $\Lambda T \Lambda$ ($A\tau a$), $A Z I$ ($A\zeta i$), $\Lambda T I \Lambda C$ ($A\tau i a \zeta$). În următoarea secvență, mai interesante sunt chipurile în profil spre dreapta. La conturarea a două dintre ele au fost utilizate și litere. Capete etajate sunt vizibile până către banda de la bază. Sunt foarte numeroase capetele de animale și însemnările incizate și în relief: $Z I \Lambda T I$ ($Z_I A\tau i$), $Z \Lambda$ ($Z a$), $Z I \Lambda$ ($Z i a$), $A T A C$ ($A\tau a \zeta$) $Z I \Lambda C$ ($Z i a \zeta$), $Z \Lambda$ ($Z a$). Pe bandă apare ilustrat un animal în poziție culcată în profil spre stânga și, la dreapta acestei reprezentări, un chip cu fața la cer. Între bandă și capătul inferior se detașează din mulțimea de imagini un chip fin al unei femei și chipul unui bărbat, dispuse afrontat.

La negativare, apar mai clar: un chip în profil spre stânga, capete ianiforme și un cap de cabalină în preajma laturii drepte. Chipurile sunt bine conturate la ambele laturi și în spațiul interior. Se impune a fi remarcat ansamblul reprezentărilor de la bază, cu un chip diademat în profil spre stânga.

$c_4 \leftarrow$ În această poziție a piesei, șirul reprezentărilor începe cu un chip în profil spre stânga și continuă cu un cap de pasăre până la bandă. Între numeroasele însemnări din acest mic spațiu reîntâlnim: $Z \Lambda$ ($Z a$), $Z I \Lambda$ ($Z i a$), $\Lambda Z I C$ ($A\zeta i \zeta$). De la linia benzii, șirului chipurilor în profil spre stânga i se adaugă cel al unor capete de animale. Semnificația acestor alăturări rămâne mai puțin clară. Chiar dacă sunt frecvente capetele de cabaline pe latura inferioară și chipuri în apropierea laturii superioare, nu putem afirma cu certitudine că există reprezentări de călăreți.

Dimensiunile imaginilor amplifică dificultățile în stabilirea unor atribuiri sigure. Sunt numeroase figurile și capetele de bovine ilustrate în relief, precum și însemnările. La negativare, deosebit de interesante sunt chipuri în

profil dispuse spre stânga și cu fața la cer, parte a unei compoziții mai complexe cu păsări și mici animale. După bandă, sunt vizibile protome ianiforme și numeroase însemnări obținute prin lustruire: ZΛIC (Zαις), ZIA (Zια) și chipuri în profil spre stânga până la capătul rotunjit.

D d₁ ↓ Ambele capete ale piesei sunt teșite (Pl. LXV; LXVI; LXVII). Fără utilizarea unor mijloace de sporire a posibilităților de investigare, partea superioară pare lipsită de reprezentări și este vizibilă doar însemnarea ΛΖΛ (Αζα). În spațiile următoare se impun a fi remarcate: un chip în profil spre stânga și mai multe mici chipuri, cele din preajma marginilor cu trăsături distincte. Un chip deosebit în profil spre dreapta apare incizat în spațiul interior și are alături inscripția în relief ZIAC (Zιας).

În continuare, spre bază se succed chipurile în relief etajate, primul în profil spre dreapta, și însemnările ZAI (Zαι), ZICO (Zισο), AZAC (Αζας) și un cap ianiform. Se detașează apoi personajul în poziție șezândă, în profil spre dreapta. Întâlnim aceleași combinații ale unor segmente de figuri proprii tuturor imaginilor etajate. Apar, de asemenea, capete de animale mari și reprezentările în întregime ale unor animale mici (un arici?). Sunt înfățișate spre bază două personaje afrontate și alte chipuri cu fizionomii distincte, cel din preajma laturii stângi cu bonetă conică.

Prin negativare apar noi însemnări, altele devin mai clare ΛZΛIC (Αζαις), ZIAC (Zιας), ZOCA (Zοσα) ZIA (Zια), ΛTA? (Ατα?).

d₂ → În această poziție a piesei, prima secvență începe cu chipuri în profil spre stânga și însemnări dispuse oblic pe două rânduri TAPA (Ταρα), ΔΙΑ (Δια), ΛTEAC (Ατεας), ZOC (Zος), ZIAC (Zιας) și continuă cu înfățișarea unor capete de animale, probabil bovidee și multă scriere în relief, mai clare ZI (Zι) ZΛ (Zα) ZΛIC (Zαις).

Din grupul figurilor și însemnărilor pe alb se detașează cea a unui animal culcat pe etichete din față, cu capul în semiprofil spre stânga. Către margine, apar însemnări în relief cu litere de dimensiuni ceva mai mari ATIC (Ατις) și ZΛICI (Zαισι).

d₃ ↑ În această poziție, ansamblul pare interesant. Pot fi citite însemnările din partea de sus ΛPIAI ZI TIATI și, imediat în rândul următor, ΛCIA ΛPIC. Șirul reprezentărilor începe cu un chip cu fața la cer, figuri în profil spre stânga pe latura stângă, unde poate fi citită vocabula ZOZΛIC (Zοζαις). O altă figură în preajma laturii din dreapta are însemnarea ΛITIC (Αιτις) în relief. Mici figuri care compun chipuri mari, imberbe, cu fizionomii distincte acoperă această zonă. Alte grupuri de capete și însemnările pot fi observate până la bază: IP (Ιρ), ZI (Zι), ZIZA (Zιζα), PAIC (Ραις). La mijlocul

acestei suprafețe apare un cap de animal în profil spre stânga și însemnarea adeseori întâlnită ΛZIA ($A\zeta ia$).

Pe aceeași suprafață negativată, este vizibilă figura unui bătrân în preajma laturii stângi, un chip de om tânăr lângă marginea dreaptă, ambele în profil spre stânga și însemnarea ΛTIA ($A\tau ia$). Literele miciei epigrafe se intersectează cu o figură cu fața la cer. Interesant și expresiv este un chip în profil spre stânga, pe care este graffitată însemnarea $\Lambda ZOC?$ ($A\zeta oc?$). O altă figură ianiformă în apropierea laturii drepte este alcătuită din mai multe chipuri cu trăsături distincte pe ambele laturi. Sunt, de asemenea, vizibile alte capete umane etajate până spre bază. Lectura însemnărilor rămâne dificilă și cu rezultate incerte.

$d_4 \rightarrow$ În această poziție a piesei, grupul reprezentărilor începe cu imaginea unui animal culcat cu capul în profil spre dreapta, în fața căruia apare un chip în profil spre stânga și însemnările $Z\Lambda$ (Za), $ZIAC$ ($Zia\varsigma$), $\Lambda T IAC$ ($A\tau ia\varsigma$), cu negru un T cu bară orizontală dublă și Z, o mică sferă și vocabula $ATIC$ ($A\tau i\varsigma$) cu litere de dimensiuni ceva mai mari într-o dispunere oblică. Șirul reprezentărilor etajate continuă cu o figură cu fața la cer, alături de inscripția $\Lambda IZITIC$ ($Ai\zeta i\tau i\varsigma$), un chip cu trăsături mai puțin clare în profil spre stânga, o cabalină culcată pe etajele din față, în profil spre dreapta. Apar apoi: un om șezând, chipul în profil spre stânga și un cap cu fața la cer și însemnarea $\Lambda ZIAC$ ($A\zeta ia\varsigma$), un chip mare în profil spre dreapta alcătuit din alte trei chipuri mici. La negativare, apar cu mai multă claritate chipuri în profil spre stânga realizate prin incizare, la marginea stângă, și unele chipuri în relief în profil spre dreapta și spre stânga, însemnarea $\Lambda CTIC$ ($A\sigma i\varsigma$), chipuri cu fața la cer. Scena în ansamblu este greu de decodat.

* * *

O piesă asemănătoare a fost găsită într-o locuință în cetățuia getică de la Barboși-Galați.

Însemnările de pe cele două piese găsite în complexe atât de diferite locuință (Ba.), mormânt (Dmb.) nu sunt similare dar un grup de vocabule $A\zeta a\varsigma$, $A\zeta i$, $A\zeta i\varsigma$, $A\sigma i\varsigma$, $A\tau a$, $A\tau i$, $Za\zeta i\varsigma$, $Za\varsigma$, $Za\varsigma Z i$, $Zia\varsigma$, $Zi\zeta a$, $Zo\varsigma$ sunt totuși comune. Chipurile cele mai clare sunt diferite de cele de la Barboși iar posibilele scene de ansamblu greu de recompus.

Piesa provine din inventarul unui mormânt de incinerare fără să fi fost puternic afectată de prezența pe *ustrinum*.

Era un obiect personal iar posesorul lui putea fi unul dintre personajele de seamă al obștii – scrib, șaman sau preot. Însemnările conțin, în primul rând nu exclusiv, antroponime.

Diversitatea fizionomiei celor ilustrați dovedește că „scribul” era și un fin portretist. Animalele sunt de asemeni înfățișate cu exactitate. Fiecare suprafață are gravate alte chipuri și unele cuvinte diferite. Trebuie de asemeni relevată iscusința în schițarea unor componente ale îmbrăcămînții și a obiectelor de podoabă nu în cele din urmă talentul de miniaturist.

Așadar, până acum, aceste piese fără a fi identice rămân asemănătoare. Foarte probabil numărul lor va crește prin omologarea altora din descoperirile anterioare și a celor care vor rezulta din săpăturile arheologice viitoare. Din fiecare așezare vor fi cunoscute mai multe asemenea exemplare dar ar fi interesant de stabilit dacă ele reprezintă unicate pentru fiecare nivel de locuire.

Cele două capete ale pietrei au gravate imagini și însemnări mai numeroase decât apar pe piesa de la Barboși ceea ce îndreptățește ipoteza utilizării ca poanson.



Dmbca – Vas fragmentar

Vasele miniaturale și figurinele au constituit materialele de bază de la care a pornit investigația noastră pentru descoperirea unor însemnări și imagini pe ceramică. Între rezultatele continuării cercetării în acest domeniu se înscrie și constatarea faptului că și un număr, greu de precizat deocamdată, de vase de dimensiuni mijlocii sau mari cu suprafața lisă sau ornamentate cu decor incizat, în relief sau obținut prin lustruire, au imagini și însemnări, vizibile la o privire atentă.

Limita de amplificare a suprafețelor cercetate prin diferite mijloace optice sau la computere fără consecințe importante în delimitarea unor figuri și dispersarea punctelor la litere – 2,5 – a constituit adeseori cauza principală a diminuării certitudinii asupra rezultatelor obținute.

În această situație, adăugarea unor noi surse, unele cu posibilitatea vizării lor directe, fără necesitatea unor măririi artificiale, este desigur foarte utilă.

Un vas fragmentar, tip oală lucrată cu mâna, cu profil aproape drept, ornamentată cu decor incizat și cu brâu alveolar (în. 26 cm; lț. gură 23,5-24,00 cm, baza reconstituită 21 cm) descoperit în zona centrală a așezării de la Dumbrava (com. Ciurea, jud. Iași) atrăgea atenția prin inciziile alăturate ornamentelor adâncite în val, prin câteva chipuri și puternicele urme de ardere secundară, până la zgurificare pe unele porțiuni. Fragmentele păstrate au permis reconstituirea a mai mult de jumătate din vas. Din cele 11 fragmente mai bine păstrate, de dimensiuni diferite, prezentăm în cele ce urmează doar fragmentul A.

A a ↑ Suprafața analizată poate fi împărțită în trei registre (Pl. LXX). Primul dintre ele, care cuprinde zona delimitată de marginea superioară și marile incizii în formă de val, are vizibile, la extremitatea superioară, un cap

de animal și un chip, înfățișate în profil spre stânga, o figură ianiformă și câteva chipuri cu fața la cer. Sunt succedate pe verticală, către al II-lea registru, de un grup de figuri în profil spre stânga și ianiforme, un cap de bovidu (?) și, spre marginea din dreapta, un chip cu *pileus* (?) în profil spre dreapta. Continuă spre val un alt rând de chipuri în relief, dar și incizate, unele mai realizate artistic. Din ultimul șir de imagini se detașează, prin dimensiuni și expresivitate, chipul schițat în profil spre stânga la marginea stângă, pe care se disting alte mici chipuri, o clară figură ianiformă și însemnări. În continuare, apar alte chipuri, figuri ianiforme cu chipurile de la ambele laturi lucrute cu îngrijire, figuri în relief și însemnări. Figuri și mici inscripții pot fi observate până la valurile incizate.

Însemnări: ZIAC, ZIA, ZAOC, ZOTA, TOA, ZIA, ZAIC (în relief); ATIA, AZA, APIC (?), ΔIA și altele mai puțin clare (incizate).

Registrul median – care este delimitat sus de valurile incizate și la bază de banda incizată formată de câteva litere și ruptură – are interesante reprezentări în relief și incizate. Imaginile pot fi cu greu separate în scopul clarificării semnificației fiecăreia, din pricina valorificării maxime a spațiului, cu permanente recompuneri de figuri, la fel ca pe vasele de mici dimensiuni.

Șirul reprezentărilor începe cu un chip în profil spre stânga și continuă cu imaginea unui personaj înfățișat în profil spre dreapta, care poartă o mică bonetă, și cu alte figuri în relief. Decorul în val este modelat în forma unei fibule, la care arcul se termină printr-o figură ianiformă complexă, cea de la latura din dreapta, asemănătoare unui cap de șarpe în a cărui gură larg deschisă apare capul unui om. Chipul în profil spre stânga are pe direcția lui o imagine mai mare, un cap posibil ianiform. Chipul unui personaj cu barbă înfățișat în profil spre dreapta și bustul altui personaj ocupă aproape întreaga suprafață a buclei. Reprezentarea este alcătuită din chipuri mai mici și are pe ea unele însemnări în relief. Pe direcția spațiului de întâlnire al celor două bucle, la partea superioară, apar figuri în relief și însemnări incizate. Aspectul serpentiform al celei de a doua bucle este mai accentuat pentru că nu mai apar acele elemente ale unei „fibule cu balama” (Scharnierfibel), dar pot fi regăsite cele proprii tipului de fibulă „puternic profilată”. Capătul în ansamblu are aspectul unui bulb. Este evidentă intenția artizanului de a ilustra un șarpe care ține, în gura deschisă la maximum, primul dintre capetele etajate care alcătuiesc o figură în zona centrală. Marginile figurii sunt schițate astfel încât să sugereze profilele altor chipuri. Spațiul delimitat de buclă este acoperit de o mare figură ianiformă, alcătuită și ea din alte figuri ianiforme mai mici. În ambele spații, figurile din interiorul valului devin

partea superioară a unor mari figuri ianiforme, cu chipul spre interior mai clar, mai ales că cele două mari chipuri afrontate sunt despărțite de figura mediană alcătuită din capetele în relief etajate.

Însemnările în relief și incizate sunt numeroase, câteva lizibile. În ambele figuri ianiforme, marile chipuri au trăsături fizionomice europene. În ansamblu însă, figura din stânga este a unui european, iar cea din dreapta, fără a putea fi considerată cu deplină certitudine că ar ilustra un extrem-oriental, are unele elemente specifice personajelor cu această origine.

Spațiul din preajma rupturii și a marilor însemnări în relief este mai neclar. Ipostaza în care este înfățișat și faptul că i se aduc ofrande, dacă imaginea este bine înțeleasă, ar putea fi indicii că personajul din stânga este mai important. Capul statuar, chipul în profil spre dreapta, imaginile și însemnările din preajma sa capătă, în final, funcție de cască ornamentată pentru personajul cu dimensiunile cele mai mari: Pe primele două treimi din suprafața sa apare personajul afrontat cu cel din spațiul „celeilalte fibule” dar capul în profil spre stânga, ușor înclinat, se află față în față cu un personaj feminin care formează una din marile figuri incizate de pe interspațiul dintre ondule. Ambele chipuri sunt expresive. O însemnare cu litere mari, cel mai probabil ATIAC, este incizată, astfel că parte din *A* și bara orizontală a literei *T* unesc gurile bărbatului și ale femeii.

Însemnările a căror lectură poate fi considerată sigură sunt puțin numeroase: ZIA, MIZOC (?), ATA (în relief); ATI, ZI, ZAIT, ZA (incizate).

În cel de al III-lea registru sunt numeroase personaje înfățișate în profil spre dreapta, care poartă coifuri conice. Grupul lor ocupă aproximativ jumătate din suprafață. În cealaltă jumătate apar personaje mai scunde înfățișate în profil spre stânga. Însemnări: ZI, ΓIC, ZITAO (în relief).

b → În această poziție a fragmentului descrierea începe cu cel de al III-lea registru (Pl. LXXI). La marginea din stânga se disting chipurile în profil spre stânga. La suprafața interioară pot fi observate figuri ianiforme cu interesante chipuri pe ambele laturi iar la jumătatea inferioară, capetele etajate în dispuneri care formează noi figuri.

Însemnări: multe litere izolate – ZIC, AT, ΓA, ZAIC, AZA, ZA (în relief); ATIA, ZAIC, ZI (incizate).

Registrul median are și în această poziție a fragmentului multe chipuri în profil interesante, câteva cu clare trăsături extrem orientale. Însemnări: ZIAIC, ZAPA, ZA, ZOZIC (incizate).

În sfârșit, în registrul din dreapta apar chipuri în profil spre dreapta, grupuri de interesante figuri ianiforme pe întreaga suprafață, neînsoțite însă de elemente care ar servi la definirea unor funcții.

Însemnări: ZIT, ATIXIC, AZAITA. Se impun a fi remarcate capetele etajate care apar în centrul registrului și reprezentarea de la bază, posibilă ilustrare a unor amenajări.

c ↓ În această poziție a vasului, cu gura în jos, pe fragmentul analizat apar sus (în registrul al III-lea devenit primul) grupuri de personaje cu chipuri distincte, cele mai multe în profil spre stânga, câteva frontal și în profil spre dreapta (Pl. LXXII). În afara aspectului, în general, și a unor însemnări lipsesc elemente clare care să permită considerații asupra funcțiilor. Însemnări: TIΘOZIA, ZI, ZIZA (în relief); AT, ZI, ΔIC (incizate).

Zona mediană impresionează din nou prin galeria de chipuri, în primul și cele mai multe fiind înfățișate în profil spre dreapta: femei și bărbați cu bonete conice și căști. „Fibulele” capătă aspectul unor mâini. Personajul de la latura din stânga ține în mână, foarte probabil, un cap uman. Chipurile sunt omniprezente și în această dispunere, atât pe axul registrului, cât și pe cele două spații care le separă.

Însemnări: ZA TOZ, AT, ZIAC, ΑΠΑΙ C și multe litere izolate (incizate); ZIA ZI, ZA, AT, ZATI, ATA, ZIATA (în relief).

În sfârșit, la bază poate fi observat chipul mare, în profil spre stânga, de la margine, și figurile de pe suprafața interioară și din dreapta.

Însemnări: APIC, AIT, ZA, ZI CI, PIA, ATIC (AT în ligatură).

d ← Primul registru, devenit primul din stânga, are pe suprafața sa și în această poziție unele chipuri clar delimitate (Pl. LXXI). De dimensiuni mai mari sunt chipurile de pe mijlocul suprafeței și de la bază. Însemnări: ATIAC (literele dispuse ca într-o monogramă), ZI, ATIAC, ZA, ZATIC (incizate); ZATI, ZIA, ZITIAC și multe litere izolate (în relief).

În registrul median apar două figuri ianiforme, având între ele un cap de bovidu (?) în profil spre dreapta, și apoi un alt rând de chipuri cu trăsături distincte, mai clare cele în profil spre dreapta, însemnări, obiecte greu de nominalizat, banda care separă în două suprafața mediană și alte chipuri, două dintre ele afrontate. Însemnări: ZIA ZIAC, Z, ZA, ZAIC, ZI AZIZ, ZAZO, ATIC.

Pe cel de al III-lea segment al fragmentului, în această poziție, apar doar câteva chipuri ale unor mari figuri ianiforme, dar sunt relativ numeroase însemnările: ZA, ZI, ATI, AZI, ZIAC, ΑΓΛOC, ZATAC, ZI, ATI.

Un număr de însemnări poate fi observat și la pozitivarea fragmentului: APICO, ZAIC, ATIC, ZIPI (ZIPIAIC?), PIAT, ZOIC, ZACITIA sau ZAKITAC, APIC.

*

*

*

Considerații asupra destinației acestui vas, foarte posibil de cult, vor fi prezentate după analiza tuturor fragmentelor vasului. În această fază, de menționat că cele mai multe cuvinte pot fi regăsite și pe alte însemnări, dar sunt, deocamdată, singulare: Αγαος, Αζαιτα, Ζαρα, Ζαος, Τοα, dintre cele cu lectură sigură. Personajul, care ar putea fi – prin ipostaza în care-i înfățișat – zeu, nu are notat vreun nume de divinitate. Sunt multe chipuri interesante și posibil ca această lume costobocă, cu un număr sporit de sarmați să prezinte tipuri fizice ușor diferențiate de figurile geto-dacilor cunoscute prin monumentele sculpturale.

Scena sărutului – posibil legământ – rămâne printre cele mai realizate artistic.

Însemnări: Αγαος, Αζα, Αζαιτα, Αζι, Αζις, Αρις, Αρισο, Ατ, Ατα, Ατια, Ατιας, Ατια, Ατιχιζις, Ατις, Γα, Δια, Ζα, Ζαζο, Ζαις, Ζαιτ, Ζαος, Ζαρα, Ζασια (Ζακτας ?), Ζατας, Ζατι, Ζατις, Ζι, Ζια, Ζιας, Ζιας Ζι, Ζιας, Ζιατα, Ζιγ, Ζιζα, Ζιρις (Ζιραις?), Ζισ, Ζις, Ζοζις, Ζοις, Ζοτα, Μιζος (?), Ρια, Ριατ, Τοα, Τοζ.



3. Imagini și însemnări pe vasul în care a fost descoperit tezaurul de la Mircești (jud. Iași)

În primăvara anului 1992, cu prilejul lucrărilor agricole în grădina locuitorului Silvestru Blaj, situată la punctul numit Bulboacă din Mircești (jud. Iași), au fost găsite 310 monede – denari romani.

În primăvara anului următor au fost descoperite în acelaș loc alte 605 monede de acelaș tip¹. Cercetările de suprafață efectuate în zonă și la punctul Bulboacă semnalaseră încă înaintea acestei descoperiri urmele unor așezări din secolele II-III și din secolul al IV-lea p.Chr.²

Monedele au fost găsite într-un recipient de ceramică, în parte recuperat³. Din cele 31 fragmente ceramice descoperite împreună cu tezaurul 28 aparțin aceluiași vas. Restaurat în proporție de aproximativ $\frac{2}{3}$, vasul este, după toate probabilitățile, o cană, lucrată la roată, dintr-o pastă cenușie, consistentă, dură, de bună calitate, acoperită cu un slip negru. Vasul are inelul de susținere scund, jumătatea inferioară aproape emisferică iar cea superioară tronconică, gâtul cilindric terminat cu o margine rotunjită, foarte puțin evazată și toartă bandată prinsă la corpul cunii în zona diametrului maxim (Pl. LXXV).

Este un tip de recipient cu o lungă existență în olăria geto-dacică și a altor etnii din acea perioadă. Cămile de această formă au o frecvență deosebită de la sfârșitul secolului al II-lea a.Chr., dar prototipul lor este mai tim-

¹ Cf. C. Ungureanu, în *Corpus nummorum Moldaviae, II. Monnaies et parures du Musée d'histoire de Iași*, (coord. V.M. Butnariu), Iași, 2001, p. 24.

² V. Chirica, M. Tanasachi, *Repertoriul arheologic al Județului Iași*, Iași, 1984, I, p. 229.

³ Studiarea tezaurului a fost începută de colega Șeiva Sanie încă din anul 1996. De altfel în aceeași perioadă am efectuat cercetarea imaginilor și însemnărilor de pe vas.

puriu și utilizarea este bine atestată în mediu daco-carpic⁴ și continuă în cultura Sântana de Mureș – Cerneahov. Atât pe fundul, cât și pe pereții exteriori ai vasului pot fi observate însemnări și imagini executate înainte dar și după arderea vasului. Faptul că unele fragmente au însemnări pe ambele fețe, între ele și câteva provenite din porțiuni în care este total exclusă posibilitatea efectuării unor însemnări, în situația vasului întreg ar putea constitui o mărturie că vasul era în parte spart în momentul utilizării lui ca recipient pentru păstrarea tezaurului.

Dacă majoritatea vaselor cu tezaure au anumite semne pe suprafața exterioară de remarcat că de astă dată numărul lor este deosebit de mare și necesită o analiză separată pentru majoritatea fragmentelor vasului. La fel ca la figurine sau alte obiecte se impune adeseori o descriere a celor schițate pe fragmente dispuse în patru poziții.

Săgeata indică poziția fragmentului și nu am mai menționat de fiecare dată rotirea piesei cu 90°. Sunt prezentate direct cele observate.

1. a ↓ Figură ianiformă care pe latura dreaptă are schițat un chip de femeie tânără cu obraz rotund înfățișată în semiprofil spre dreapta (Pl. LXXV/1). Spre interior, într-un contur semilunar apare chipul unui tânăr pe direcția căruia se distinge o figură diademată înfățișată în profil spre dreapta. Alte două chipuri în profil spre stânga sunt schițate mai neglijent. Însemnările sunt numeroase dar nu toate clare: ZAI, ZA, ATAIS, ZA, ZAI.

b ← Capete etajate înfățișate în profil, mai clare cele de la margini, acoperă aproximativ jumătate din mica suprafață interioară. Însemnări: ΔI, ΛZA, I, IZTI.

c ↑ Un animal (posibil urs) care stă pe labele posterioare ține ceva, probabil puii, cu ambele labe anterioare întinse. Animalul este flancat de mici capete umane, unul dintre ele, în dreapta orientat cu fața la cer.

d → Protome de animale dificil de identificat cu precizie. Cu oarecare probabilitate ar putea fi menționate protomele unui șarpe și a unui urs. Însemnări: ZIAIC și AZAIC.

2. a ↓ Personaj a cărui figură este schițată prin alăturarea a trei chipuri în profil spre stânga. Are pe cap o cască cu tui (Pl. LXXV/2). În continuare spre marginea din dreapta apare un chip în profil succedat de capul mic al unui patruped. Însemnări: IA și AZI.

⁴ I.H. Crișan, *Ceramica*, p. 122, 125, 173, 178, Pl. XXIII/1, LXII, LXIV, CXVIII, CLXV/3, etc.; Gh. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, București, 1984, p. 35, Pl. LXI/4, 9, 12.

b → Animal de dimensiuni mijlocii înfățișat în mers spre stânga pe o creangă. Însemnările incizate sunt dificil de descifrat, una dintre ele probabil ATIA.

c ↑ Personaj cu fața rotundă și barbă ascuțită. Între însemnări: ATA și ZIAC.

d ← Cap de pasăre, o parte din corpul unei păsări și însemnarea incizată ZIA.

3. a ↑ La cele două margini ale fragmentului pot fi observate mici chipuri în profil iar pe suprafața interioară foarte probabil un vâscior și păsări mici. Însemnări: ZIA, ZIA, POC (Pl. LXXV/3).

b → Chipuri în profil etajate pe latura dreaptă și altele realizate cu mai multă grijă pentru redarea fizionomiei pe suprafața mediană. Însemnări: ZIAC, AZIC.

c ↓ Un grup de capete ianiforme și protome de animale. Însemnări: AZI, ATA.

d ← Grup numeros de personaje și capete etajate în profil sau semiprofil spre stânga și protome de animale. Însemnări: ATAIC, AZO, ZIA, ATI, ATI.

4. a ↓ Două figuri în profil spre stânga realizate prin incizare pe suprafața cărora apare însemnarea ZIA (Pl. LXXV/4).

b → Imaginile a două animale, posibil căței, unul în mers spre stânga, celălalt spre dreapta.

c ↑ Un grup de cel puțin patru personaje înfățișate în profil spre stânga. Dintre însemnări este lizibilă doar IAZIA cu litere incizate.

d ← Două protome ianiforme, una realizată prin incizare, cealaltă în relief. Ultima este alcătuită din două mici protome de animale.

5. a ↓ Un grup de personaje în profil, mai accentuat cel de al doilea de la jumătatea din stânga suprafeței. Însemnări: sus – ATA, către interior APIMA, ceva mai jos OTI și la bază ATI (Pl. LXXV/5).

b → Alături de conturul unor pești pot fi observate însemnările : ATI, ACIA, AZIC, AI.

c ↑ Un grup de chipuri, pe latura dreaptă, un personaj cu glugă, o figură înfățișată „de față” în stânga sus, un chip în semiprofil în stânga jos și altul în profil spre dreapta. La marginea din stânga, apar protome de animale dificil de nominalizat. Înscricția ATA.

d ← Un personaj într-o sanie trasă de un animal cu coarne (ren?).

6. a ↓ Figuri în profil realizate prin incizare și în relief la cele două margini. Notațiile sunt ilizibile (Pl. LXXV/6).

b → Profile de animale greu de nominalizat și însemnarea ΛZIC la bază.

c ↑ Două mari și expresive figuri în profil spre stânga, alta în profil spre dreapta și notația ZIA .

d ← Un personaj în profil spre stânga, altul cu fața la cer și notația $ZIAOC$.

7. **a** ↓ Un personaj cu o bonetă aproape emisferică este înfățișat în profil spre stânga (Pl. LXXV/7). Pe suprafața mediană este schițat un alt chip în profil iar pe latura dreaptă și către bază alte două chipuri în profil. Pe mijlocul suprafeței interioare însemnarea $ZIAZAC$ cu unele litere mai puțin sigure și la bază AGO . Este unul dintre fragmentele ceramice cu imagini care ilustrează ingeniozitatea deosebită a acestor miniaturiști.

b → Chipurile în profil a doi oameni, unul orientat spre cer și cealalt spre pământ, un cap de pasăre pe latura dreaptă, iar pe suprafața dintre reprezentările menționate pot fi observate protomele unor animale dificil de identificat și notațiile ΛTI și ΛZI .

c ↑ Mici chipuri în profil pe latura din dreapta și mici protome de animale pe latura stângă. Însemnarea de pe mijloc, lectură cu oarecare probabilitate, $ZIAC$.

d ← O pasăre în profil spre stânga și un chip în profil spre dreapta. Însemnările ZIA și $CTAZIC$.

8. **a** ↓ Personaj călare în mers spre stânga schițat cu destulă stângăcie. Notația ATI este scrisă în pantă coborâtoare pe latura dreaptă (Pl. LXXV/8).

b → Ilustrație neclară.

c ↑ Chipuri și profilele unor animale dificil de nominalizat. Pe latura dreaptă apar însemnările cu litere foarte mici, probabil $MAZIA$, mai jos $NIZA$ și pe latura stângă ΛZA .

d ← Imaginile unui gât de amforă cu una din torți. Pe latura din dreapta și la partea superioară, trei chipuri în profil spre stânga și la bază mici păsări.

9. **a** ↓ Protome ianiforme alăturate, mai clare profilele laterale. Însemnări: CA , ATA , $ZAIC$.

b → Figuri în profil spre stânga, însemnări incizate și în relief: $ZIAC$, ΛZIC , ZA .

c ← Protome ianiforme pe întreaga jumătate inferioară alcătuite din figuri mai mici. Însemnări: $ATIF$, $ZIAC$.

d ↑ Mici profile ale unor chipuri afrontate. Însemnări: ΛTI , ΔIZA , ZO $ZIAC$.

10. a ↓ Fragment cu aspectul unei stele (lespezi) mărginită de două coloane cu mici chipuri în profil care compun o mare protomă ianiformă în zona centrală. Însemnări: ATA, ZIA, ZIAT, ZIZ (Pl. LXXVI/11).

b → Grup de șapte mici protome ianiforme la jumătatea superioară a părții centrale unde sunt și însemnările: ATI, ZIA, ZI, ATITI, PIZI.

c ↑ În partea centrală sus apare imaginea unui animal în profil spre stânga așezat pe etichete anterioare. În aceeași poziție sunt schițate și alte animale spre zona centrală până către bază. Cele mai multe chipuri sunt înfățișate în profil spre dreapta. Însemnări lizibile: GEZI, ZIOP, ATIT.

d ← Protome ianiforme cu chipuri realizate prin incizii și în relief, cel puțin șapte cu fizionomii de mare diversitate și mici protome de păsări. Însemnări: ITI, TIPI, MIAC, ZI.

11. a ↓ Mici chipuri în profil pe ambele margini și o figură mare, alcătuită din cel puțin șase figuri mici, în profil spre stânga. Pe latura din dreapta poate fi observat un obiect de forma unui cercel compus dintr-o verigă de care atârna un pandantiv în formă de ghindă, posibil și o fibulă (Pl. LXXVI/9). O parte a fibulei intră în compunerea unor chipuri în profil. La bază apare protoma unui animal în profil, după forma urechilor, posibil lup. Însemnările sunt numeroase nu însă și clare: APYA (incizată), ZIAC AZI, ZIZA (în relief).

b → Pe micile suprafețe cu imagini obținute prin incizii apar: un animal în mers spre dreapta pe o creangă, un cap de pasăre (porumbel) și un cap de câine (sau lup) la stânga; două mici capete cu bonete emisferice. Însemnări: AZI ZI, API – ZA – ZI – ZA – ATIT MIA.

c ↓ Între figurile realizate prin incizii se remarcă un interesant chip în profil spre stânga cu barbă ascuțită. Pe boneta în formă de elipsă apare însemnarea AZI. Pe latura din dreapta pot fi observate chipuri în profil spre stânga și însemnările: BIA – BIP – ZOIC – ZIA – ZAC, către bază măști (?) sau figuri iar lateral chipuri în profil.

d ← Însemnările: AITA – ZIAC – AC ZA – ZA și chipuri în profil spre stânga.

12. a ↓ Însemnarea MIATIA și chipuri în profil, schițate sumar.

b → Chipuri în profil la ambele margini. Pe mijloc poate fi observat un personaj cu nas acvilin. De menționat însemnarea AZIA sigură și TAIC probabilă și numeroase alte semne greu de citit din cauza dimensiunilor reduse și neclarității.

c ↑ Grup de chipuri în profil spre dreapta, mai interesante cele de pe margini. Însemnările cu litere mai mari sau mai clare sunt: ZIC, ATIC, ATI, ?ATATIC.

d ← Trei chipuri în profil spre dreapta, fiecare diferite ca fizionomie, și unul în profil spre stânga. Însemnarea prin incizii τ^c , o combinație de *crux gammata* și ATIC și multe altele în relief: ZAI, ZΛ, ZΛ, ΛTAZI, ZITΛ, ZABI și ZAIC.

13. a ↓ Chipurile sunt grupate mai ales în jumătatea din dreapta: un chip în profil spre dreapta, probabil o femeie, o figură ianiformă care înfățișează la ambele laturi chipuri de bărbați tineri și o protomă de animal, lup sau câine, ilustrat „de face”. La jumătatea din stânga se distinge un bot de animal și însemnarea incizată ZAI.

b → Este poziția în care apar câteva imagini deosebite: pe latura din dreapta un chip care acoperă două treimi din margine, figură distinsă, de presupus importantă care poartă o mare tiară cilindrică, terminată emisferic, pe care sunt schițate câteva fine figuri în profil. Pe aceeași tiară apare un chip înfățișat „de face” cu căciulă emisferică succedat de un grup de chipuri, în relief, care continuă în restul suprafeței interioare. Se disting însemnările în relief: ΛTIA și ZAIC.

c ← În această poziție pare a fi ilustrat un interior de locuință în care pot fi observate numeroase chipuri nu și trupurile care vor fi fost schițate. Fizionomii distincte au trei chipuri plasate pe mijloc și altul sus pe latura din dreapta.

d ↑ De astă dată un chip în profil ceva mai clar apare pe latura din dreapta și chipuri în profil spre stânga mai puțin reliefate pe marginea stângă. Însemnări mai clare sunt: ΛCIA ΛTI, AZ, ZAIZI, ZIAZIA.

14. a ↓ Pe acest fragment mai mic sunt vizibile chipuri în profil spre dreapta, unul ceva mai bine schițat și însemnările incizate: TIZIA, ΛZΛ, ZIA (Pl. LXXVI/13).

b → Apar câteva chipuri în profil, nici unul cu fizionomie distinctă. În centru o însemnare incizată ΛTI și alta în relief ZIA.

c ↑ Mai bine schițate sunt chipurile în profil de pe latura dreaptă și de la extremitatea superioară. De menționat însemnările AI, ZIC și cu un rând mai jos ZI.

d ← De pe latura din dreapta începe o figură ianiformă, în zona centrală apare protoma unui animal, posibil câine, iar la margine se văd mici chipuri în profil. Însemnarea în relief ZIA are literele dispuse oblic. Litera A este folosită și pentru scrierea vocabulei ΛTA.

15. a → Pe cele trei mici fragmente alăturate apare cel mai complex grup de imagini ilustrat pe vas (Pl. LXXVI/14). Pe fragmentul *a* apare chipul unui bărbat cu căciulă tronconică, înfățișat în profil spre dreapta. Același

sistem de compunere a imaginii din trei chipuri poate fi observat la realizarea figurii care acoperă întreaga margine. Chipul în profil pe stânga este mai puțin clar. Însemnările sunt numeroase: ZACT ZI ZAIZ, ZAI, ZI, AZA.

b. Pe latura stângă apare un alt chip clar – aflat față de cel din fragmentul *a*. Personajul cu barbă, mustață și figură energică poartă căciulă cu manșetă. Însemnările sunt mai puțin clare: ZΛ prin incizare, ZΛ, ATI ΔIZI ZAIZI în relief. Pe mijloc este înfățișat un personaj călare (sau cu un atelaj) în alergare spre dreapta. Apar de asemeni un chip în profil spre stânga sus pe latura din dreapta și alt chip în profil spre dreapta pe marginea din dreapta.

c. Pe segmentul de sus pot fi observate două chipuri în profil realizate prin incizii și însemnarea ΛZO cu litere apropiate de cele ale scrierii cursive. La bază apar chipurile a două personaje, un bărbat și o femeie dispuse pe orizontală unul în față celuilalt și însemnările: ΛC ZIA, ATI, ZAIC.

b ↓ *a.* Grup de figuri ianiforme sau doar chipuri în profil spre stânga. Un chip cu fizionomie distinctă apare spre jumătatea din stânga. La marginea din dreapta este ilustrat un personaj șezând care ține un instrument de suflat (probabil flaut?). Se distinge însemnarea ZIAIC.

b. Un grup de cinci chipuri în profil spre stânga. Mai bine schițate sunt cele de la margine și din zona centrală. La bază se pot citi însemnările ZIA, ATI.

c. Figurile amintite, acum în poziție verticală formează un grup de capete suprapuse, aflate față de cel din dreapta.

c ← *a.* Pe fragmentul *a* figuri compuse din mici chipuri în profil, mai clare la cele două laturi. Însemnări: IT – AZI, ATIAC, ZI, AZICI.

b. Figuri ianiforme și chipuri în profil spre stânga. Mai interesant al doilea de la margine spre interior. Însemnări: ZITI ΑΤΑ, ZITA, AZI. Scriere cu litere foarte mici greu lizibile.

c. Personaje dispuse față în față pe orizontală și însemnările ZI, ATI. La bază două figuri aflate față și însemnarea ZIZA.

d ↑ *a.* Personajele amintite în poziție verticală, o mare protomă în stânga jos.

b. Pe mijloc apare însemnarea PIAIC și imaginea unui personaj cu chipul în profil spre stânga așezat pe un tron. La picioarele lui pot fi observate un animal și însemnările AZA, ACIZ.

c. Chipuri în profil la latura din dreapta, la cea din stânga și pe suprafața centrală. Însemnări: ZICA, ZI.

16. a → Fragmente care au în ansamblu o formă de elipsă cu multe figuri și însemnări neclare (Pl. LXXVI/15).

b ↓ În această poziție pot fi observate pe secvența superioară trei figuri ianiforme; pe mijloc cel puțin cinci chipuri și pe ultima secvență un cap de animal (câine?) ilustrat în profil spre dreapta. Singurele însemnări lizibile: ZI, ZI.

c ← Reprezentarea are aproximativ forma unui arici. Apar capete de animale greu de nominalizat.

d ↑ Un grup de figuri pe latura din dreapta poate fi observat doar după o ușoară înclinare a poziției reprezentării. Sus un personaj cu barbă, mai jos, unul imberb diademat, iar pe suprafața centrală și la marginea din stânga alte mici chipuri. Lectura însemnărilor A, ZI, ΛTA are o doză de incertitudine.

17. a → Segmentul longitudinal are puține figuri distincte și multe însemnări. ΔI și la distanță de două litere ΓΛ ΛZI, ΛZ, ΛZ ΓΔI, ZI ΛZI (Pl. LXXVI/16).

b ↓ Grup de chipuri etajate cu clare trăsături, câteva figuri ianiforme, atât pe suprafața din stânga, cât și pe cea din partea dreaptă a fragmentului. Însemnările fac dificilă în unele locuri separarea clară a figurilor. Pe segmentul de la jumătatea inferioară, de semnalat o pereche „regală” după acoperămintele de cap. Însemnări: MITI, ZA, ZIZIAC, ZACI, ZAIC. În partea dreaptă, în afara figurilor etajate, în dispunere normală, la jumătatea inferioară apar câteva chipuri în profil cu fața la pământ.

c ← Foarte numeroase figuri ianiforme atât în partea de sus, cât și în jumătatea inferioară. Chipurile de mare diversitate ilustrează personaje de vârste diferite. Apar și unele obiecte între ele și vase. Însemnări: ΔTIC (?ΑΤΙC), ΔTA, ZI ΛZI.

d ↑ În stânga sus o figură „de face” și însemnarea ZIC. Pe mijloc apar figuri mai mici în profil spre stânga. Capete etajate, unele cu un contur semilunar, pot fi observate până la bază. Jumătatea din dreapta este de asemeni acoperită cu figuri, câteva interesante și însemnarea ATIZA. Pe latura din dreapta, sus, chipurile în profil etajate formează prin combinare un cap de bovidu. Grupul de capete înclinate de la jumătatea inferioară au o dispunere mai puțin obișnuită. Însemnări: ΔTICA și către bază ZIA.

18. a ↓ Copia obținută de pe acest fragment nu este foarte bună. La partea superioară apar mai clar chipurile în profil etajate de pe latura dreaptă. Însemnări: ZI, TO, ZI, ΛZI, ZI, ΛZI. La bază, poate fi remarcată o interesantă

figură realizată prin incizare, un chip în profil spre stânga, un cap de animal, probabil capră (?) și notațiile ΛZI , ZIA .

b → Grup de figuri ianiforme și chipuri în profil spre stânga. Însemnările sunt dificil de recuperat.

c ↑ Figură ianiformă în colțul drept al imaginii și însemnările $I\Gamma O$, ZI ceva mai jos ΛTI și de două ori ZIA .

d ← Chipuri în profil, mai interesante pe latura din dreapta. Pe suprafața centrală figuri și însemnările – $\Lambda ITIAC \Lambda ZI$, $ZI \Gamma O$, $Z\Lambda$. În această poziție a reprezentării capul caprei apare cu fața la cer.

19. a ↓ Chipul în profil de pe latura din dreapta este mai clar dar la fel de interesante pot fi considerate și cel de pe mijlocul suprafeței sau cele mai mici de la capătul din dreapta. Însemnări realizate prin incizii și în relief: ΛZIA , ZIA , MIO , $ATIA$. Rămâne nerezolvată separarea unor obiecte și a altor însemnări.

b → Interesante chipurile în profil ilustrate în părțile laterale, un chip „de face” pe latura din dreapta jos și figurile de pe suprafața mediană. Însemnări: $ATAIC$ – care se repetă – ZI , TA .

c ↑ În stânga sus poate fi observată o protomă de animal apoi un șir de chipuri în profil spre stânga. Mai expresive chipurile din partea dreaptă. Însemnări: $\Lambda TIATI$, ZI , ΛTI , $\Lambda ITIC$, $ZOAC ZI$, IA .

d ← Chipuri în profil ceva mai clare la ambele margini. Însemnări: $\Lambda ZAIC Z$, ZI , ΛZIC , ATI , $AZIC$, ZIA .

20. a ↓ Două mici fragmente. Mai clară mica figură din stânga sus și chipurile în profil spre stânga din zona inferioară. Însemnări: $\Delta I\Delta C$, $C\Delta\Delta C$, ZIA , ZI . Pe al doilea fragment apar chipuri în profil spre dreapta și însemnarea $ZIAC$ (Pl. LXXVI/17).

b ← Pe fragmentul mare este mai interesant chipul în profil de pe latura stângă, aflat cu cel de pe fragmentul mic. Însemnări: ATI , ZIA , ZIA , ZIA , ΛTI .

c ↑ În zona centrală apare imaginea unui cap de rozătoare iar pe contur o protomă de mistreț. Însemnări: ΔIA , ΛTA , ZI , ZIC , $MIPA-ZIA$.

XI/3. a ← Fragment cu o mare densitate de reprezentări, unele greu de separat pe a cărui suprafață (lg. max. 4,7 cm; în. max. 2 cm) pot fi observate în zona centrală două mari figuri ianiforme compuse care acoperă aproximativ două treimi din întreaga suprafață cu toate cele patru chipuri cu trăsături distincte, expresive (Pl. LXXVI/18). Pot fi observate două însemnări: cea de la marginea superioară $AZAC$ sau $AZAZ$ și cea de la bază $ZIAC$. Secvența următoare are chipuri în profil spre stânga și spre dreapta, cele de la margini

mai accentuate. În spațiul interior sunt schițate cel puțin trei chipuri în profil spre dreapta cu clare trăsături europene. Pot fi citite grupurile de litere ATIA care se repetă și la extremitatea superioară ATI ZIA. Unele intersecțiuni figuri – litere crează dificultăți și micșorează siguranța lecturii. Pe mijloc se disting cu oarecare dificultate însemnările ZIA ZA ZIAC și către bază ZIA și AZI.

Separată de o bandă incizată asemănătoare unei coloane, secvența următoare este acoperită de două mari și expresive figuri ianiforme alcătuite din alte figuri mai mici. În această poziție a reprezentării sus apare un rhyton întors cu gura în jos. Chipurile aflate sunt ale unor bărbați maturi. În preajma lor pot fi observate însemnările ATIA – ZIAI. După o altă bandă incizată care separă imaginile ca un zid sau doar ca o coloană apare o mare figură ianiformă, în relief pe care sunt incizate literele ZIA. Chipul din dreapta intră în compunerea unei alte figuri, un bărbat care șade. Personajul are în dreapta sa un animal culcat pe labe și un văscior iar în stânga un recipient cu margine înaltă fixat pe un suport rectangular. În fața lui, în partea dreaptă a secvenței, apare un personaj în picioare cu chipul neclar, posibil să poarte o mască. El ține cu mâna dreaptă cornul unui animal, bovideu (?). Ansamblul alcătuiește și alte figuri.

Personajul care șade ar putea fi un comandant, un suveran, foarte puțin probabil un zeu pe tron iar cel din fața sa cu mâna pe cornul unui animal eventual un *victimarius*, posibil o secvență dintr-o scenă de sacrificiu. Altarul apare cu claritate doar într-o altă poziție, XI/3d, a reprezentării. Câteva dintre elementele menționate pot fi regăsite pe reliefurile culturale ale Cavalierilor danubieni, altele pe cele mithraice sau ale altor divinități. Dimensiunile scenei ilustrate împiedică interpretări sigure.

Separarea și forma rectangulară a secvențelor ar putea sugera și un lăcaș cu fațadă și trei încăperi, a cărui destinație putea fi mai curând culturală decât laică.

b ↓ În această poziție a fragmentului la marginea fiecărei secvențe, în unele cazuri și la două secvențe alăturate, pot fi observate interesante chipuri în profil iar pe suprafețele interioare alăturări de chipuri aflate, păsări și alte animale greu de nominalizat din pricina dimensiunilor. Însemnările sunt prezente pe fiecare din cele patru secvențe: I – AZI ZIZA; II - AZI ZI TI, ATE, XΘΛIC (unele litere nesigure); III – ΛΓΛ ZIA, ZIC, ZIZA și cu litere mai mari ZΛIC, ZIZAC; IV – ΔΠΙ.Ε IZIZI TAPΛ.

c ← În această poziție sunt foarte numeroase și de mare diversitate chipurile în profil spre stânga și câteva figuri ianiforme. Între însemnările lizi-

bile cu un grad mai mare de siguranță de menționat de la stânga la dreapta: AZAZI, AZE ZIA, ZAI ZIC, AZIC, AZAIC. Prima și ultima secvență sunt mai realizate artistic.

đ ↑ La o nouă rotire cu 90° sus apar figuri în profil, spre stânga mai numeroase, spre dreapta și însemnările: ZIZA ZAIC, ZIAIC ZI, ZIAC. Imaginile a trei animale, greu de nominalizat, separă secvențele. Însemnări: cu litere incizate, posibil ΠΙΓΑ la bază și în relief ΛΙΖΟ, ΖΙΑ deasupra protomei unui animal. În secvența a treia pot fi menționate cu oarecare siguranță un pește, un altar și animale mici, greu de nominalizat. Însemnările ΖΛΟC, ΠΟΙ și cu litere foarte mici ΤΑCΒΖΙΑ pe o linie înclinată. În secvența ultimă apar: o protomă ianiformă și mici capete pe suprafața centrală, sus însemnarea ΑΤΑΖ ΖΛ și lateral ΛΖΛ.

*
* *
*

Disponerea însemnărilor pe corpul vasului și alăturarea lor la unele imagini a avut foarte probabil o logică pe care n-am descoperit-o și e dificil de stabilit punctul de început al scrierii și direcția de lectură, ceea ce limitează substanțial încercările de interpretare. Sunt posibile unele asocieri pe baza cuvintelor care pot primi un înțeles într-una din limbile greacă, iraniană și traco-getice. Ele rămân totuși ipotetice. Unele vocabule au semnificații verosimile în două sau în toate trei limbile sus amintite (pentru iraniană termenul e generic și acoperă mai multe grupuri și perioade) după cum sunt cazuri în care alăturările pot fi întâmplătoare sau nu dispunem deocamdată de suficiente elemente pentru o explicare integrală.

Αγαζία, Αγίτι, Αγο, Αζ (3), Αζα (7), Αζαζι, Αζαις (3), Αζας, Αζε, Αζι (17), Αζια, Αζιζ, Αζις, Αζισι, Αζο, Αι (2), Αιζο, Αιτιας, Αιτις, Αρι, Αριμα, Αρνα, Ας (2), Ασια, Αστι, Ατα (10), Αταζι, Αταις (3), Ατατις, Ατε, Ατι (19) Ατιας (2), Ατιατι, Ατιγ, Ατιζα, Ατιζια, Ατις (3), Ατισα, Βια, Βιρ, Γα, Γαλ, Γεζι, Γο, Γοτι, Δι (2), Δια, Διδας, Διζα, Διζι, Δισα, Δρι.εζιζι, Διτι, Ζα (15), Ζαβι, Ζαι (5), Ζαιζ, Ζαιζι (3), Ζαις (4), Ζαος, Ζας, Ζασι, Ζαστ, Ζι (25), Ζια (28), Ζιαζας, Ζιαζια, Ζιας (3), Ζιαος, Ζιας (12), Ζιζι, Ζιζα (4), Ζιζιας, Ζιορ, Ζις, Ζισα, Ζιτα (2), Ζιτι (2), Ζο, Ζοας, Ζοις, Ια, Ιαζια, Ιαζο, Ιγο, Ιτ, Ιτι, Κοαις, Μαζια, Μια, Μιας, Μιατια, Μιο, Μιρα, Μιτ, Νιζα, Παγα, Πιας, Πιζι, Ποι, Ρος, Ca, Cαδις, Cιαζις, Τα, Ταις, Ταρα, Τασζια, Τιζια, Τιρν.

Cuvintele recuperate, grupate alfabetic pot fi regăsite, cum se va putea constata, cele mai multe între numele proprii fără a aparține în exclusivitate acestei categorii. Vocabulele au adeseori mai multe sensuri. În câteva cazuri poate fi refăcută cu oarecare siguranță flexiunea nominală. Analiza frecven-

ței cuvintelor și în continuare a silabelor componente va contribui la stabilirea corectă a originilor, a influențelor, uneori la reconstituiri mai ample.

În lucrările de care dispunem nu am găsit un cuvânt identic, astfel că nu poate fi total exclusă simpla alăturare *Αγα-ζία*. *Αγα* este regăsit în etnonimul *Aga-thyrsi*⁵. În iraniană *aga* are semnificația „rău”⁶ sensurile vocabulei în dialectul dorian al limbii grecești precum „adoratie”, „emoție” ar putea sprijini asocierea cu *Zia*. Varianta iraniană ar implica existența unui zeu care aduce răul, comparabil cu *Ahriman* opus lui *Ahura Mazda* și ar constitui o mărturie a dualismului în religia carpilor sau a unor etnii alogene prezente în mediu carpic. O astfel de ipoteză necesită atestări mai numeroase și sigure pentru a putea fi omologată.

În limba tracică pentru oarecari asemănări cu *Αγίτι* poate fi citat doar hidronimul *Αγίτης*⁷. Numele propriu grecesc *Αγίς, δος Agis* pentru care *Αγίτι* poate fi un dativ este mult mai apropiat. Considerăm de asemeni că silabele *egis* din antroponimul *Diegis* ar putea sprijini și o prezență a amintitului nume în mediu lingvistic traco-getic.

Vocabula *Αγο* este atestată în compunerea unor nume de persoană de tipul *Abro-agos*⁸ dar este preferabilă traducerea lui *άγός-οῦ* din grecește unde are înțelesul „șef”.

Αζ, Αζα, Αζαζι, Αζις, Αζας, Αζε, Αζι, Αζια formează un grup de nume proprii care pot fi regăsite în lumea tracică⁹ și microasiatică la frigieni și lycieni¹⁰. Tot din spațiul microasiatic par a proveni cuvintele *Αιτιας, Αιτις*¹¹.

Αρι poate deriva din vocabulele *Ἀρεύς, Ἄρης*, zeu al războiului la traci¹². Din același important grup provine *ariya* – arian = iranian¹³. Dar aceeași vocabulă, cu aceleași foneme în componență, poate fi regăsită și în alte zone fără a avea vreo legătură cu sensul indoeuropean¹⁴.

⁵ D. Detschew, *Sprachreste*, p. 4.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, p. 5.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, p. 7.

¹⁰ Zgusta, *KLAPN*, p. 48 § 20-1 și 20-2.

¹¹ *Ibidem*, p. 50 § 26; Cf. și Liddel, Scott, Jones, *Gr.E.L.*, p. 1 dar se impune a menționa și semnificațiile acestor cuvinte în grecește: *Αἷτα* – αἷτα, αἷτης, ο – αἷτας despre favoritul zeiței, „tânăr iubit” și *αἷτια* „fată iubită”.

¹² Detschew, *Sprachreste*, p. 24.

¹³ Mayrhofer, *Alt persische*, II, 20-30, 30-32.

¹⁴ Cf. O. Masson, *La déclinaison des noms étrangers dans les inscriptions latines d’Afrique du Nord*, în *L’Onomastique*, p. 309.

Antroponimul *Αριμαι* poate fi regăsit între numele iraniene din Dacia romană alături de *Arzakes* și *Farnax*¹⁵.

Ασια numele continentului, este un cognomen atestat epigrafic la Roma încă din epoca republicană¹⁶, în timp ce *Ασι* este cunoscut ca numele unui trib *Astius* ca nume de persoană¹⁷ și av. *asti* „prieten”.

Un număr important de însemnări au ca bază *Ατα*, *Ατας*, *Ατις* cu variante și flexiuni nominale, unele rămase în parte nesigure. *Ατα*, nume propriu feminin cu 10 atestări, este cunoscut în inscripții descoperite mai ales dar nu în exclusivitate în spațiul microasiatic, iar *Ατας* este un nume propriu masculin cu o frecvență ridicată la unele popoare indoeuropene din zona microasiatică în cea extrem orientală, de la cilicieni la sciți¹⁸. Aceeași importantă răspândire poate fi constatată și pentru *Ατις* și numeroasele lui forme¹⁹. În acest grup pot fi și unele alăturări: *Ατα-ζι*, *Ατα-ζα*, *Ατι* (zeul Atis?) și *Ζια* sau forme rezultate foarte probabil din declinare: *Ατατις*, *Ατιατι*, *Ατισα*.

Cuvintele *Βια* și *Βιρ* își găsesc o explicație verosimilă în limba greacă *Βία*, *α* „forță, vigoare, putere” etc. și *Βίρρος*, *ου* „cazacă” în limba tracă dar ambele reprezintă doar posibilități pentru că prima silabă *Βι* poate fi regăsită în multe antroponime *Βι-αρτας*, *Βι-θυς*, etc. după cum și *Βιρ* – poate fi regăsit în unele toponime *Βιροε* formă pentru *Βεροια*²⁰.

Γα este atestat ca nume feminin frigian în spațiul microasiatic²¹, iar *Γαλ* este apropiat de *Γαλαίοι*, numele unui trib²², sau de grecescul *Γάλα* gen. *γάλακτο* „lapte”.

Γεζι poate fi eventual un antroponim de tipul *Γης*, nume feminin din spațiul microasiatic²³, apropiat de *Γειζαγηρηνοί*²⁴. Cât despre *Γο* și *Γοτι* trebuie probabil corelate de goți și țara lor *Γοθία* dar și *Γοτος*²⁵.

Δια este cunoscut ca parte în nume ca *Δια-ζελμής*, *Δια-ζενις*, *Δια-πυρος* etc., ac. al lui *Ζεὺς*²⁶, ca toponim²⁷ în timp ce *Διδας* este atestat epigrafic

¹⁵ Russu, *L'Onomastique*, p. 361.

¹⁶ Solin, *Römischen Cognomens*, p. 109.

¹⁷ Detschew, *Sprachreste*, p. 32.

¹⁸ Zgusta, *KIAPN*, p. 105.

¹⁹ Detschew, *Sprachreste*, p. 33.

²⁰ *Ibidem*, p. 69.

²¹ Zgusta, *KIAPN*, p. 131.

²² Detschew, *Sprachreste*, p. 98.

²³ Zgusta, *KIAPN*, p. 131.

²⁴ Detschew, *Sprachreste*, p. 101.

²⁵ Zgusta, *KIAPN*, p. 308 § 631.

²⁶ Detschew, *Sprachreste*, p. 126.

²⁷ *Ibidem*, p. 129.

ca nume al unui militar din *cohors I Dacorum* aflată în Britannia²⁸ și în alte inscripții. Grație analogiilor mai numeroase din spațiul microasiatic știm că poate fi atât nume propriu masculin, cât și feminin, că formă pentru dativ este *Δίδα* iar cea pentru acuzativ *Δίδαν*²⁹. *Δισα* este de asemeni prezent în antroponimia tracă³⁰ ca și *Διτι*³¹. Fără a dispune în prezent de o analogie perfectă pentru *Δρι.εζιζι*, în situația în care nu poate fi total exclusă alăturarea a două vocabule *Δριε* și *ζιζι*, pot fi amintite antroponimele *Δριαζις* – trac³² și *Δριβεμις*³³.

Cum am mai avut prilejul să amintim, litera ζ și silabele ζα, ζε, ζι, ζο pot fi regăsite într-un număr impresionant de cuvinte cu o medie a frecvenței superioară altor litere sau silabe. Silaba *Za* este atestată în Cappadocia și Cilicia ca nume feminin în cazul dativ³⁴ pentru ca în aceeași lucrare să aflăm că *Zaς*, gen. *Zatoς* este un antroponim masculin. Foarte probabil ca *Za*, *Zai*, *Zasi*, *Zaς*, fără a fi total exclus și *Zaoς* să pornească de la același nume propriu. Cât privește *Zaot* nu dispunem încă de explicații și o revenire asupra lecturii ar fi utilă doar cu alte mijloace de investigare.

Grupul de vocabule mono, bi și trisilabice care încep cu *Zi* are de asemeni o componentă numeroasă. *Zi* este considerat și formă asibilată de la *Δει*, *Δια*, *Διο*, *Διυ*³⁵ după cum *Zia*, nume propriu feminin este și o formă asibilată de la *Δια* și *Dia*³⁶. Dacă *Zia* este n.p.f. și *Ziaς* n.p.m. am putea presupune că cel puțin unele vocabule apropiate *Ziaiς*, *Ziaoς*, *Ziς* ar putea reprezenta unele forme flexionare ale acestora pentru care declinările corecte în limba greacă ar putea fi doar orientative. Trebuie avut în vedere *Δια* acuzativul lui *Ζεύς*, *Διός* genetivul lui *Ζεύς* și *διος*, α, ου „divin, august”.

În privința lui *Zafi*, dacă silabele luate separat pot fi regăsite în componența multor cuvinte, nu avem analogii pentru vocabula care le reunește. În aceeași sferă a ipotezelor, alăturări sau rezultate ale declinării pot fi *Ziaζaς*, *Ziaζia*, *Ziaiς*, *Ziaoς* ca și *Ziζa*, *Ziζι*, *Ziζiaς* sau *Ziς*, *Zισα*, *Zιτα*, *Zιτι*. În limba osetină *ziza* înseamnă „carne” și „doică” iar *zizi* „bust”, „sân”³⁷. Singular a

²⁸ *Ibidem*, p. 131; Zgusta, *KLAPN*, p. 147.

²⁹ Zgusta, *KLAPN*, p. 147.

³⁰ Detschew, *Sprachreste*, p. 135.

³¹ *Ibidem*, p. 143.

³² *Ibidem*, p. 157.

³³ Zgusta, *KLAPN*, p. 155.

³⁴ *Ibidem*, p. 177 § 378.

³⁵ Detschew, *Sprachreste*, p. 185.

³⁶ *Ibidem*, p. 186.

³⁷ Abaev, *Et*, I, p. 347.

rămas *Ziop*. Aceluiași cuvânt cu semnificația lui *Zónē, ης (ή)*, cu multiplele ei sensuri „viață, noroc, mijloace de existență”, îi aparțin cu mare probabilitate *Zo, Zoas, Zois*.

Silaba *Ia* este întâlnită ca nume feminin în spațiu microasiatic³⁸, într-o asociere foarte verosimilă *Ia-ζia* în care *ζia* ar fi o formă asibilată de la *δια* și în sfârșit cu alte sensuri pentru *Iaζo*, antroponim cu o posibilă derivare de la *Iaς*³⁹ sau de la *Iayoas* cu trecerea lui *γ* în *ζ* constatată și în alte cazuri (cf. *Diogenes* → *Diuzenes*). Căderea lui *α* ar face posibilă apropierea de alte antroponime bine atestate precum *Iζαιος*, nume propriu masculin⁴⁰, și ar oferi o explicație și pentru *Iyo*.

Numele *It, Iτ* pot fi regăsite în forme identice sau apropiate în mediu grecesc și microasiatic: *Itos, vos, Ite, Itei, Iττες*⁴¹.

Pentru cuvântul *Koaiς* pot fi amintite apropieri în antroponomia microasiatică *Koas, și Koai, oς* ca nume de persoane masculine⁴².

Maζia este o vocabulă apropiată de *Mæsia* formă paralelă pentru *Mæsia*⁴³, de *Maζaiov* toponim dar și de *Maζαιος*, numele de persoană tracică și *Maζaios, Maζis* antroponime iraniene⁴⁴ (Detschew, p. 280). *Mia* și *Mias* pornesc de la aceeași vocabulă pentru care ele sunt forme flexionare. Cuvântul grecesc *εις (m) μία (f)έυ* (un, un singur) la diferite cazuri în timp ce *Mio* e foarte probabil apropiat de antroponimul microasiatic *Miov*, gen. *Miov*⁴⁵ ca și *Mipa* pentru care poate fi citat numele propriu masculin *Mipaς* și forma de genitiv *Mipatoς*⁴⁶. *Mit* poate fi o parte din *Mitoς*, antroponim atestat în zona Mării Negre⁴⁷.

Pentru *Niζa* ar putea fi amintite nume din spațiul Orientului Apropiat precum *Nisa* atestate și în Dacia⁴⁸ dar și cuvântul osetin *niz/nez* „boală”⁴⁹.

În grupul acesta de nume pentru foarte puține putem prezenta vocabule identice sau cu rădăcini apropiate. *Payα*, antroponim care fusese menționat

³⁸ Zgusta, *KIAPN*, p. 189.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Detschew, *Sprachreste*, p. 214

⁴¹ Zgusta, *KIAPN*, p. 206.

⁴² *Ibidem*, p. 237 § 638-1 și 638-2.

⁴³ Detschew, *Sprachreste*, p. 280.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ Zgusta, *KIAPN*, p. 318.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 319.

⁴⁷ Idem, *Personennamen*, p. 399 § 1086.

⁴⁸ Russu, *L'Onomastique*, p. 361.

⁴⁹ Abaev, *Et.*, II, p. 186.

într-o inscripție din sec. I p. Chr. din spațiul microasiatic, ar fi rezultat în opinia lui L. Robert dintr-o lectură care necesită a fi corectată ⁵⁰. Se cuvine a fi amintită și vocabula gr. *πάγιον*, cuvânt cu mai multe înțelesuri între care „bobiță de strugure” și „păianjen”. Pentru *Ποι* și *Ρος* menționăm părțile din antroponime și toponime ca *Ποιζος*, *Ρωιζις* ⁵¹ și cuvântul osetin *rus/ros* „obraz” ⁵², în timp ce pentru *Ριαις* și *Ριζι* nu am găsit analogii convingătoare ci doar apropieri de unele cuvinte grecești și de un cuvânt osetin *ris* „durere” cu sensuri apropiate în persană „rană” și veche indiană „vătămare” „mutilare” etc. ⁵³.

Σα poate fi întâlnit între numele feminine ⁵⁴ ca și *Σαδις* cu o formă apropiată *Σαδας*, ac. *Σαδαν* ⁵⁵ în zona microasiatică. Pentru *Σιαζις* cel mai apropiat antroponim, nume de persoană masculin, ar fi *Σασις*, *Σασεω* ⁵⁶ dar trebuie avută în vedere și o alăturare întâmplătoare a celor două silabe, ambele atestate și ca vocabule independente.

Ta este atestat ca antroponim feminin frigian și pisidian în timp ce pentru *Taiς* trimerite ar fi tot în spațiul microasiatic *Taς* dat. *Tadi* cu aceeași funcție ⁵⁷, o alăturare a microasiaticului *Tasiς* ⁵⁸ cu *ζια* în timp ce *Tιζια* ar putea fi antroponim sau o formă a hidronimului *Tisa Tισας* = *Tisia* ⁵⁹. *Tapa* este un antroponim tracic bine cunoscut ⁶⁰ în timp ce *Tipi* trebuie comparat și apropiat de toponimele tracice *Tipiζις*, *Terissa*, *Tipiζα* ⁶¹ eventual de cuvintele osetine *tyrysa/turusa*, *tursa* „steag” ⁶². Vocabula este apropiată prin sunet și semnificație de *thyrsos*.

*
* *

Componentele etnice ale culturii carpice, relațiile de alianță temporare sau de durată ale carpilor, zonele spre care erau îndreptate atacurile explică

⁵⁰ Robert, *Noms indigènes*, p. 376 și n. 3.

⁵¹ *Ibidem*, p. 421.

⁵² Abaev, *Et.*, II, p. 432.

⁵³ *Ibidem*, p. 411.

⁵⁴ Zgusta, *KIAPN*, p. 448.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 450.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 457.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 480.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ Iordanes, *Get.*, 33 și 178.

⁶⁰ Detschew, *Sprachreste*, p. 489.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² Abaev, *Et.*, III, p. 342.

în bună măsură utilizarea alfabetului grecesc. Sarmații străbăteau în drumul lor din răsărit un teritoriu cu o populație asupra căreia coloniile grecești exercitaseră o îndelungată influență. Procentajul covârșitor al importurilor din multe zone grecofone este ilustrat de stampilele amforice, *graffiti* și *dipinti* cu litere grecești.

În privința numărului important de cuvinte de sorginte nord iraniană se cuvine a sublinia că el nu implică în mod obligatoriu admiterea unui procentaj echivalent de indivizi cu această origine în cadrul populației din așezarea din secolele II-II p.Chr. de la Mircești. Aceasta pentru că atât limba traco-dacică, cât și antroponimia traco-dacilor sunt încă insuficient cunoscute. Antroponimia carpică, inclusiv cea costobocă, conform inscripțiilor din lumea romană îndeosebi, nu este mult diferită de cea traco-dacică. Unele nume ale tracilor și populațiilor de origine iraniană pot avea o rădăcină comună indoeuropeană. De asemeni trebuie avut în vedere că în momentul îngropării tezaurului de la Mircești migrațiile din zona extrem orientală și orientală în spațiul getic aveau deja o vechime de aproape un mileniu.

În timp vor fi posibile considerații asupra antroponimiei tracice, geto-dacice care n-au fost imune la influențele grecești, scito-sarmate, celtice, romane cu particularități pe etape cronologice și zone. Cum s-a mai amintit, transcrierea cu litere grecești a unor nume cu foneme care nu aveau un corespondent perfect în alfabetul grecesc le-a putut modifica, posibil îndepărta de pronunția originală.

De presupus că imaginile și însemnările de pe vasul utilizat pentru depozitarea tezaurului nu erau simple exerciții de grafică și caligrafie. Grupul mare de nume graffitate pe vas ar putea fi interpretat și ca un indiciu al existenței unei proprietăți colective asupra tezaurului, mai largi sau doar al unor comandanți militari. Surse suplimentare la care s-ar putea adăuga și o verificare sistematică a vaselor păstrate vor putea confirma sau infirma această ipoteză. Până atunci rămân interesantele mărturii despre oamenii unei așezări est-carpătice din secolul al III-lea p.Chr.

Se cuvin a fi menționate și unele considerente asupra tezaurului de denari romani din micul vas. Într-o sinteză asupra circulației monetare romane în spațiul estic erau menționate 14 tezaure în care ultimele monede erau emisiuni din vremea lui Septimius Severus⁶³. S-a adăugat în acest răstimp marele tezaur de la Măgura cu 2830 monede și cel de față de la Mircești. Cele 16 tezaure sunt răspândite astfel: 7 în județul **Bacău** (1 – *Ardeoani*, 2 – *Ciol-*

⁶³ V. Mihăilescu-Bârliba, *La monnaie romaine chez les Daces orientaux*, București, 1980, p. 97.

pani-Buhuși, 3 – Mânăstirea Cașin, 4 – Racova-Chetriș, 5 – Itești-Berești-Bistrița, 6 – Bacău, 7 – Măgura); 4 – în județul Neamț (8 – Făurei, 9 – Ghindăoani, com. Bălțătești, 10 – Mastacăn, com. Borlești, 11 – Poiana-Mărului-Puriceni, com. Borlești); 3 în județul Vaslui (12 – Avrămești, com. Voinești, 13 – Cursești, com. Pungești, 14 – Hârșova, com. Delești); 2 în județul Iași (15 – Oboroceni, com. Heleșteni, 16 – Mircești).

În județul Bacău doar Ardeoani în zona centrală și Mânăstirea Cașin în sud sunt la distanțe de aproximativ 30 respectiv 45 km de valea Siretului, celelalte (2, 4, 5, 6, 7) se află relativ grupate în nordul zonei centrale a județului între Siret și Bistrița.

În județul Neamț, Ghindăoani-Bălțătești se află în nordul zonei centrale în timp ce celelalte trei (8, 10, 11) sunt relativ apropiate de Bistrița în sud-est pe direcția graniței cu județul Bacău.

În județul Vaslui cele trei localități (12, 13, 14) se află situate în zona nord-vestică la granița cu județele Neamț și Bacău.

În sfârșit, cele două localități din județul Iași (15, 16) sunt situate în sud-vestul județului, pe valea Siretului sau în imediata ei apropiere, la granița cu județul Neamț. În ansamblu, o zonă din care provin cele mai numeroase și importante descoperiri monetare de la est de Carpați.

Dacă cele mai multe tezaure care se încheie cu emisiuni din vremea lui Septimius Severus au cele mai numeroase monede din perioada cuprinsă între domniile lui Traianus și Antoninus Pius, fără a face excepție (49,255%) tezaurul de la Mircești are și un număr însemnat (137=14,956%) de denari emiși în anii de domnie ai lui Vespasianus.

Șirul care începe cu emisiunile din timpul lui Nero este rar întrerupt (L. Clodius Macer – la început) și M. Helvius Pertinax, M. Avidius Severus Iulianus, D. Clodius Albinus, C. Pescenius Niger pentru anii care preced venirea lui Septimius Severus la cârma Imperiului apoi cu asocierea fiilor săi. Este o perioadă de înflorire a schimburilor economice în Imperiu și a Imperiului cu „Barbaricum”⁶⁴, situație confirmată și de descoperirile monetare din zona est-carpatică.

Adeseori romanii ajungeau la concluzia că este mai convenabil să cumperi pacea decât să o impui prin forța armelor. La astfel de încheieri au ajuns în unele momente și în relațiile cu carpicii. Reafirmăm așadar că aceste tezaure proveneau în primul rând, nu în exclusivitate, din *stipendia* acordate

⁶⁴ Cf. B. Gerov, *Die Einfälle der Nordvölker in den Ostbalkanraum im Lichte der Münzschatzfunde. I. Das II. u. III. Jahrhundert (101-284)*, în *ANRW*, II, 6, p. 123-125.

de Roma pentru a avea liniște la *Limes* și neparticiparea la acțiuni potrivnice Imperiului ⁶⁵.

Tezaurul de la Mircești se alătură celor de la Muncelul de Sus (care reunite s-ar apropia de numărul monedelor de la Măgura) în a releva însemnătatea militară în primul rând a unor formațiuni situate pe valea Siretului și Bistriței.

Puterea militară a lumii carpice în secolul al II-lea p.Chr. și primele decenii ale secolului al III-lea p.Chr. în timpul lui Filip Arabul a fost redutabilă pentru că treptat Imperiul să nu ocolească confruntările militare. Șirul împăraților care-și iau titlul de *Carpicus Maximus* începe cu Filip Arabul și se încheie cu Constantin cel Mare ⁶⁶.

Perioadele de acumulare substanțiale oglindesc în parte acest raport de forțe, mijloacele și disponibilitatea Romei în rezolvarea unei categorii de probleme.

Imaginile și însemnările pe cât este posibil să le decodăm în momentul de față adaugă interesante date care nu privesc în exclusivitate tezaurul. Acumularea aparține unei obști despre a cărei componență și religie am dobândit unele date și prin cercetarea tezaurului și mai ales a vasului în care a fost păstrat.

⁶⁵ S. Sanie, Ș. Sanie, M. Cojocaru, *Tezaurul de la Muncelul de Sus și unele probleme ale circulației monetare romane în Moldova*, în *Cercetări*, XI, Iași, 1980, p. 266.

⁶⁶ N. Gostar, *Les titres impériaux Dacicus maximus et Carpicus maximus*, în *Actes de la XII^e Conférence Internationale d'Études classiques „Eirene”, Cluj-Napoca 2-7 octobre 1972*, București-Amsterdam, 1975, p. 645-649.



4. C₂ – Vânători-Neamț (jud. Neamț)

Fragment (în. 7,5 cm: lț. 9,5 cm: gr. 1 cm) din partea superioară a unui vas descoperit în satul Vânători-Neamț în punctul Dealul Ninii – Sărături în S-IV la adâncimea 0,30-0,40 m⁷⁰. Vasul confecționat dintr-o pastă cu multe microprundișuri și scoică în compoziție a fost supus unei arderi puțin oxidante și are o culoare neuniformă la exterior cu nuanțe de la negru la brun roșcat și miezul aproape negru.

Pe cele două suprafețe ale fragmentului (notate **Av** și **Rv**) și pe margini (**M**) pot fi observate figuri și însemnări imprimate în pasta crudă sau incizate după ardere. Câteva dintre ele sunt vizibile direct pe fragment, cele mai multe doar pe copiile prelevate.

Av a ↑ Suprafața exterioară a fragmentului este corodată și inciziile sunt mai puțin adânci (Pl. LXXXII/a). În această poziție a reprezentării la marginea superioară apare un chip mare cu fața la cer. El este flancat la cele două laturi de câte un chip în profil spre stânga respectiv spre dreapta, fiecare dintre ele părți ale unor figuri ianiforme cu ambele chipuri clare.

Pe întreaga margine din stânga se succed până spre bază chipuri în profil spre stânga cele mai multe, părți ale unor figuri ianiforme. Primul din marile chipuri din registrul inferior are trăsături fizionomice de african. Personajul care-i urmează spre bază, cu fizionomie de european, are părul legat cu o bandă albă. Interesantelor chipuri li se adaugă reprezentări animaliere, obiecte și însemnări. În spațiul din imediata apropiere a marginii din stânga se detașează prin dimensiuni și expresie chipul în semiprofil spre dreapta a

⁷⁰ Cercetări efectuate de colegul Dan Gh. Teodor, căruia îi mulțumim pentru materialele și informațiile oferite.

unui personaj, diademat, cu fața mare, nasul drept ascuțit la capăt, gura potrivită, bărbia ușor avansată. Începând de la marginea din stânga a reprezentării pe direcția gâtului acestuia pot fi observate câteva obiecte de podoabă. Doar dimensiunile lor în raport cu celelalte ființe și lucruri ilustrate ar putea să contrazică această aserțiune. Fibula cu nodozități pe arcușul întors spre pământ, posibil și cu ornament zoomorf și portagrafa scundă, are atașată o verigă. La scara reprezentării cu asemenea dimensiuni ar fi putut fi ilustrat un *arc* dar amintitele elemente sunt în mod normal părți definitorii pentru o fibulă. Pe direcția feței personajului, apare chipul unui negru cu o bandă albă pe frunte înfățișat în profil spre dreapta. Până la chipul mare în profil spre stânga, de la marginea din dreapta, apar mici chipuri, în diverse ipostaze alături de reprezentări animaliere, obiecte, însemnări.

La marginea din stânga, pe rândul următor, în coborâre către bază, pot fi observate capetele unor animale (cabaline), conturul unor păsări și pești. Pe linia figurii descrise continuă până la marginea din dreapta marile figuri ianiforme compuse din cel puțin alte trei chipuri mai mici. În alcătuirea figurilor de pe suprafața din apropierea bazei regăsim litere și alăturări de obiecte. La figurile care sunt succesiv dispuse afrontat nu distingem elemente deosebite ca aspect fizic sau obiecte cunoscute ca atribute ale unor divinități. Figurile ianiforme au chipurile bine realizate la ambele laturi.

În centrul reprezentării este una din marile figuri, o femeie diademată înfățișată în profil spre stânga. Este spațiul deasupra căruia pot fi văzute fibula și brățara, întregul șir al podoabelor. În apropierea bazei poate fi observată o piesă cilindrică cu aspect de sculptură în os pe care apar și unele personaje mai clare în altă poziție a fragmentului și un chip cu fața la pământ.

Însemnări: ZAIC, ZOAC, ZAIT, ATAI (în relief); ZIAC, ATI, ΛΓΑIC, ΠΑΓ. C, ZIZAI, ZA (incizate).

b → La marginea superioară, în micul spațiu orizontal, poate fi observat un chip cu fața la cer (Pl. LXXXII/b). Spre dreapta, pe traseul marginii oblice sunt vizibile chipuri în profil spre dreapta, părți ale unor figuri ianiforme complexe. La capătul din stânga al marginii superioare, după extremitățile a două piese, după aspect metalice, pe traiectul curb al marginii, pe o mică imagine care arată ca o sculptură în os apar chipurile a două personaje în profil spre stânga. Culoarea, capătul cilindric, inelar al piesei, obișnuit la multe lucrări în os sau fildeș, ne determină spre această apreciere⁷¹. În continuare, pe margine sunt înfățișate capul unui animal cornut și apoi, pe

⁷¹ Cf. M. Bíró, *The Bone Objects of the Roman Collection*, Budapesta, 1994, Pl. LXII/535, LXXXIV/847 pass.

aceeași direcție și pe o parte a spațiului interior, apare chipul în profil spre stânga al unui personaj cu frunte înaltă, nas potrivit ca mărime, mustață și barbă retezată drept. El are ca acoperământ de cap o bonetă conică bicoloră cu bordura albă. În continuare spre bază apar alte două chipuri în profil spre stânga, schițate sumar și fără a ocupa un spațiu prea mare spre interior. În ansamblu reprezentarea în această poziție poate fi separată în două registre inegale. Primul registru ocupă aproximativ două treimi din suprafața reprezentării și imaginile sunt îndeosebi în relief iar la cel de al doilea sunt realizate în cea mai mare parte prin incizare. Pe suprafața interioară, dispuse în rânduri pe orizontală apar figuri ianiforme cu chipuri deosebite pe ambele laturi. În compunerea unor figuri sunt intercalate capete de animale și obiecte.

Rândul următor începe cu figura personajului în profil spre stânga deja descris. În preajma lui, ceva mai jos, apare o imagine cu aspectul celor cunoscute pe piesele sculptate în os sau fildeș. Capătul cilindric se lărgește în ambele direcții formând un bulb care devine acoperământ de cap pentru figura ianiformă care-i succede pe verticală spre bază, conturată prin alăturarea unor piese de podoabă (fibule?, cercei?) urmată pe aceeași direcție de o imagine în relief, chipul unei tinere în profil spre dreapta, chipuri înfățișate afrontat și în continuare, până la bază, imaginile unor obiecte și capete de animale.

În partea dreaptă a acestui prim registru sunt mai numeroase obiectele de podoabă și figurile mari, compuse, ilustrate în interesante ipostaze. De remarcat figura de la marginea din dreapta, grupul de chipuri în profil spre stânga și figura în profil spre dreapta în alcătuirea căreia o fibulă ocupă un loc principal.

În registrul inferior chipurile ilustrate sunt mai mici ca dimensiuni. Lor li se alătură capete de animale, ceva mai clare bovideele și câinii, păsări, piese de harnașament, obiecte de podoabă și recipiente.

Însemnări: ZI ZA, AZI, ZI, ATIA, ZIC cele mai multe se repetă (în relief); ATIA, ATA, ATI, ZAI, ZOC IZI, ZAZI (incizate).

c ↓ În această poziție a reprezentării întreaga porțiune din colțul din stânga sus, suprafață lucrată prin incizare, formează un chip în profil spre stânga cu fruntea potrivită ca mărime, nas mic rotund, buze mari, bărbie avansată (Pl. LXXXII/c). Pe direcția nasului și a spațiului dintre nas și gură este ilustrată o protomă de animal (câine?) iar pe suprafața bărbiei o combinație între un chip și un cap de cal. Către suprafața interioară pe direcția frunții apare o figură ianiformă îngustă.

La marginea superioară chipurile cu fața la cer, posibil în număr de zece, sunt succedate pe verticală de alte două chipuri cu aceeași dispunere ilustrate, după aspect, pe o piesă de os. Cele două capete sunt flancate de figuri ianiforme, grupul lor acoperind întreg rândul până la marginea din dreapta. Însemnări cu litere mari incizate, frumoase chipuri în profil spre stânga, figuri ianiforme continuă către bază unde apare un rând în care podoabele, fibula și veriga, ocupă un loc important. În sfârșit, la bază pot fi observate chipul în profil spre stânga, însemnări, obiecte aranjate (clădite) precum rândurile de pietre dintr-o construcție.

Însemnări: ZAI, C, MAO T, ZI ZA, ZO ZA, ZATo ATIC unele se repetă (în relief); ΛPAIA, IZA, ΛZA, PAC, Λ ICA IC, APZ, COZ, ZIA, CAO ZA (incizate).

d ← În această ultimă poziție, marea figură în profil spre stânga, de la marginea din stânga, este alcătuită din capetele unor animale, obiecte și litere (Pl. LXXXII/a). Figura de la bază are mai multe detalii fizionomice. La marginea superioară apar figuri cu fața la cer. În primul registru realizat în cea mai mare parte prin incizii apar foarte multe chipuri expresive inclusiv caricaturale începând de la marginea din stânga. Primul chip pare a fi a unei femei. Chipurile sunt în majoritatea lor orientate în profil spre stânga dar pot fi văzute și figuri în profil spre dreapta sau cu fața la cer. Pe acoperământul de cap al primei persoane din stânga sus este vizibilă o mică pasăre albă (porumbel?). Spre bază, la marginea stângă se succed pe verticală imaginile unei tinere perechi cu un copil (?) și un chip în relief. Deasupra lor este o inscripție incizată, posibil IFI.ATI. În cazul utilizării piesei ca formă desigur imaginile și însemnările au o dispunere diferită.

În registrul inferior apar amintitele piese de podoabă, alte obiecte, figuri ianiforme. La marginea din dreapta sunt schițate succesiv chipuri până la bază. Unele chipuri au trăsături fizionomice extrem-orientale. De la bază la marginea superioară poate fi urmărită succesiunea de figuri, mai clare cele în profil spre stânga, expresive, „moderne” ca înfățișare. Este poziția reprezentării în care au putut fi observate cele mai multe chipuri interesante.

Însemnări: ZIA, ZAIC, ZAZI, ZOZA, Γ, ZO, ATIC, ΛITA, ATI, ZOC, ΔIZOC, ΛICTI, ΛZOC (în relief); ATI, ΓAOC, ZO CAOC, ACIC, ZIPO, ZOA (incizate).

Rv a ↑ În această poziție a reprezentării, la marginea superioară pot fi observate (descrierea este efectuată de la stânga la dreapta): figuri ianiforme și chipuri incizate înfățișate cu fața la cer (cele mai multe) și în profil spre stânga, protomele unor animale, mai clare cele ale unor cai și câini, însem-

nări, obiecte – precum fructiera cu picior înalt ilustrată într-o dispunere orizontală la capătul din dreapta sus al marginii (Pl. LXXXIII/a).

Pe întreaga margine din stânga a reprezentării, începând din capătul de sus, apar interesante chipuri cu fizionomii distincte. Primul dintre ele, înfățișat în profil spre dreapta, are ca acoperământ de cap o cască de formă conică. În coborâre pe suprafața aceluiași spațiu de la margine și din apropierea ei, apare figura în profil spre dreapta a unui personaj cu capul descoperit înclinat la 45°, un chip de om tânăr. Șirul imaginilor continuă cu o figură ianiformă (?), un personaj cu glugă. Chipul în profil spre stânga, este mai clar. Figura este inclusă într-o suprafață în formă de elipsă, asemănătoare unui *scut*, cu reprezentarea din jumătatea inferioară, un chip în profil, posibil diademă, într-o dispunere oblică realizată prin incizii. Pe fața lui se disting însemnări în relief cu unele litere utilizate și pentru schițarea detaliilor figurii. Oricum, se detașează de restul reprezentărilor de la jumătatea superioară a marginii din stânga. Odată cu verticalizarea traiectului liniei marginii, reprezentările care se succed către bază sunt mai înguste. Două chipuri afrontate, un obiect posibil metalic, o figură în compunerea căreia intră un chip mai mic, capul unui animal, obiecte și o figură care la rândul-i intră în alcătuirea figurii mai mari de la margine. Presupunem că împărțirea reprezentării în două mari registre ar clarifica înțelegerea ansamblului și ar facilita descrierea. Întreaga suprafață este acoperită de un număr mare de chipuri, mai ales la jumătatea superioară. În același timp, se impune a fi relevată existența unei distribuții relativ simetrice a reprezentărilor față de o linie mediană care începe de la bază și urcă pe verticală până la marginea superioară, străbătând succesiv spațiul dintre figurile afrontate.

Revenind la marginea din stânga, menționăm că al doilea rând de imagini către dreapta începe cu reprezentări animaliere, obiecte (un rhyton), continuă cu o figură ianiformă realizată prin incizare cu chipul de pe latura stângă mai clar, cu alte imagini, între ele o protomă de câine succedată de un chip expresiv în profil spre dreapta, un personaj cu frunte potrivită ca mărime, nas mare, mustață, bărbie ușor proeminentă. O parte a imaginii de la nivelul precedent capătă rol de acoperământ de cap pentru noua alcătuire. Este vizibilă și o însemnare. Figurile ianiforme cu chipuri distincte pe ambele laturi continuă până la margine. Pot fi observate și multe însemnări incizate și în relief, unele lizibile. Sunt înfățișate capete de oameni, realizate atât prin incizii, cât și în relief, personaje cu fizionomii de mare diversitate. Apar obiecte până la bază, în dispuneri felurite, posibil în intenția de a sugera pietre și oase, însemnări incizate și în relief. De remarcat că și pietrele au adeseori conturul unor chipuri.

Ipostazele figurilor de la jumătatea reprezentării pot fi interesante, dar insuficient de clare pentru a permite încheieri cu sensuri majore. De presupus că personajele ilustrate în acea zonă aveau în societate o poziție mai bună decât cele dispuse lateral. Cum pe mijloc sunt ilustrate patru perechi de chipuri aflate față în față, se ivește întrebarea care dintre ele ar putea fi personajele principale.

În apropierea marginii superioare, pe mijloc, alături de micile chipuri în relief și incizate apar reprezentări animaliere și obiecte.

Primul rând orizontal de figuri ianiforme mari începe, cum s-a amintit, de la marginea stângă. Cele de pe mijlocul reprezentării nu se deosebesc prin dimensiuni de celelalte, după cum nu pot fi observate în vecinătatea lor obiecte care ar fi putut indica atributele unor divinități. În continuare, apar: un văscior tronconic întors, posibil un pom (?), obiecte, însemnări în relief și incizate.

După chipurile din centru, în stânga lor, apare un personaj cu o bandă pe frunte (posibil diademă) și în dreapta un chip realizat prin tehnica inciziei. În planul inferior, la baza acestor chipuri, apare imaginea în semiprofil a unui cap de bovid. Privită sub un anumit unghi, pe aceeași suprafață, ceva mai jos, pot fi observate următoarele imagini: în dreapta un cap de ursuleț și, în stânga, unul de oaie și un animal de talie mică cu corpul într-o dispunere oblică și capul pe direcția centrului figurii precedente. Pe unele reliefuri culturale sunt astfel ilustrați șerpilor. Ușor „antropomorfizată” pe latura stângă, cu o mică adăugire, imaginea amintită devine glugă pentru chipul aflat în relief care-i succede pe orizontală spre stânga. Alăturarea imaginilor unor animale (pește, animal de talie mică cu capetele în profil spre dreapta și către bază) și, mai ales, dispunerea lor au ca scop evident schițarea unor amenajări. În această poziție a reprezentării, ele par etajate în micul spațiu care are o formă aproape trapezoidală. Apar din nou două chipuri aflate față în față, cel din stânga fiind realizat prin incizare. Pe direcția lor, în stânga, pietre, însemnări, conturul unor animale, la dreapta, chipuri, figuri ianiforme, reprezentări animaliere, însemnări în relief și incizate. Imaginile care-i succed spre bază, cu toată grija de a le da și o formă umană, ilustrează părțile laterale și posibilul acoperiș în două ape al unui edificiu.

O construcție cu frontonul trapezoidal are însemnări în relief pe acoperiș și pe latura din dreapta. Frontonul devine bonetă conică pentru fațada care are și ea, în parte, forma unui chip în profil spre stânga. Treptele pot fi observate până în apropierea marginii inferioare. De o parte și cealaltă a imaginii centrale apar chipuri în dispuneri diferite – în profil spre stânga, spre dreapta sau cu fața la cer – reprezentări animaliere, pietre, însemnări.

Însemnările: ZO, ZI, ZIC, ΛTIA, ΛZI, ΛTI, ΛTA, ZAI, ZATA, ZI, ZIC, ZIA, ZAZI, ZI, ΛZO, ZO Λ, ZA ZO, ΛGITTOIC sau ΓITYOIC sau ΓITYZICo, POAIC (?) (în relief); ZI, ΛZΓOC, ΛΓI, ZATIC, ZAI, ΛTA cu ligaturi în dispunere de monogramă, ZICΛ, ΛTIC, TIA (?), IPIO (?), PIOC (?), ZI, ZIAC, ZA, CAEOC (?), ZA, ZI, ZAOC, ΛPC, ΓIA, ΛTTIA (incizate).

b → În partea superioară apar chipuri în profil spre stânga, primul cu o cască de formă conică, următorii, posibil cu capul descoperit și în continuare figuri cu bonetă conică, pe mijloc, foarte probabil un personaj cu căciulă cu calotă emisferică și bordură iar la bază și spre dreapta un personaj cu fața la cer (Pl. LXXXIII/b). Cel de al doilea rând pe orizontală începe cu imaginea unei figuri ianiforme care are mai clar profilul de pe latura din dreapta continuă cu boluri, posibil metalice care capătă funcții de cască pentru unele figuri, cu grupuri de chipuri în profil spre stânga multe personaje cu fizionomii distincte, obiecte, însemnări. Ca și la secvența anterioară, jumătatea din stânga este realizată în mare parte prin incizare, iar cea din dreapta în relief.

Jumătatea superioară este dominată, pe latura din dreapta, de porțiunea în formă de elipsă, asemănătoare unui scut. Pe suprafața ei pot fi observate figuri ianiforme incizate, cea de pe mijloc mai mare și mai clară, însemnări și, pe ultima treime, figuri ianiforme în relief, un chip cu trăsături extrem-orientale. Ce ar fi de relevat în general, dar mai ales la această treime superioară, este aspectul de relief montan ingenios obținut. La baza jumătății mai înguste a reprezentării apar figuri ianiforme în dispuneri diferite. Expresivitatea chipului din apropierea marginii relevă talentul artizanului. În continuare, pot fi observate capete de animale, obiecte, însemnări. Aproape jumătate din partea stângă este mai luminoasă, reprezentările fiind realizate prin incizare. Figurile mari, alcătuite din altele mai mici, obiecte etc. pot fi remarcate atât la imaginile în relief, mai clară cea care începe la marginea superioară, cât și la cele incizate. Chipurile sau figurile mai mari, cu interesante trăsături fizionomice, se succed până la marginea de jos de o parte și cealaltă a axului vertical.

Jumătatea inferioară (registrul inferior) începe în partea stângă cu figurile în profil spre stânga, ilustrate pe întreaga margine până la bază. La marginea superioară a suprafeței interioare apare un cap de câine (foarte probabil) în semiprofil spre dreapta. Suprafața, delimitată în parte și de inscripții în relief, apreciem că ar putea ilustra o parte a unei așezări, posibil *temenos*-ul. În perimetrul împărțit în cel puțin trei spații distincte pot fi remarcate construcții, animale, însemnări. Treptele, în stânga jos, și cărarea care înconjoară acest spațiu, ar veni în sprijinul acestei „lecturi”. Din nou, generalizarea in-

tenției de a antropomorfiza, de a da și conturul unui chip la majoritatea celor ilustrate (piatră, obiect, casă etc.) apropiie amintita aserțiune de o ipoteză.

Atât în spațiul realizat prin incizare, cât și în cel dominat de imaginile în relief, pot fi observate, alături de numeroasele chipuri în felurite ipostaze, animale (bovidee, urși), diferite recipiente. Fructiera apare acum în poziție normală, în colțul din dreapta jos.

Însemnări: ATIC, ΔTI, ΔZI, ZI, ZΛ, ΔTA, TAIPA, ΔTAIC, ZΛ, ZIC, ZIZA cu repetarea unora (în relief); ΔZOC, ΔZA, ΔZITI TI, ΔTAI, ΔZIC, ZOIC ZI. CA, ZAIC, ZA (incizate).

c ↓ În această poziție, reprezentarea este despărțită simetric pe verticală prin șirul de imagini etajate care se succed pe mijloc, de la bază până la marginea superioară (Pl. LXXXIII/c).

În partea stângă a reprezentării începând cu al doilea rând de imagini pot fi observate figurile mai bine realizate dispuse orizontal. Alături de figurile ianiforme, relativ rare, apar și chipuri în profil spre stânga, cu fața la pământ sau la cer și multe în profil spre dreapta. Apar, de asemenea, capete de animale, mai clare cele de cervidee, obiecte și însemnări. Dispunerea pe rânduri conferă ansamblului și aspectul unei construcții de la temelie la zidul cu pietre. Zona centrală are înfățișate, pe o fâșie relativ îngustă la bază și mai lată către marginea superioară, conturul unor animale, păsări, figuri ianiforme, obiecte, însemnări, cele mai multe realizate prin incizii.

Din zona inferioară, de remarcat figura ianiformă cu coroană, la care se pot distinge la bază două păsări adosate. Coroana pare supraînălțată printr-un grup de alte protome de păsări – două în profil spre stânga și două în profil spre dreapta. Păsările nu sunt din aceeași specie. Urcând spre marginea superioară, remarcăm protoma unui animal de talie mijlocie și apoi, având rezervat un spațiu mai important, o protomă de cerb. Pe conturul gâtului lung al animalului, ca și pe coarne, nu lipsesc creștături care să schițeze chipuri. Între coarne apar, afrontate, un chip în relief și unul mult mai clar, realizat prin incizare. Amintitul perimetru al unui posibil *temenos* este, de astă dată, delimitat pe latura stângă – cel puțin în parte – de protome de căprioare (?) și, în continuare, de literele unor inscripții în relief. Șirul de figuri ianiforme aduce în spațiul menționat chipuri afrontate alături de alte chipuri, unele înfățișate „de face”. La figurile ianiforme mai mari de la capăt, de remarcat chipul de pe latura dreaptă, cel cu glugă mai clar, o mască (?) alături de figuri compuse în semiprofil spre dreapta. În partea dreaptă, primele rânduri de figuri au multe chipuri în profil spre stânga, câteva cu bonetă conică. Chipuri cu fizionomii distincte apar pe toată suprafața, alături de capete de animale – bovidee, cervidee – și animale de talie mică, obiecte. În afara chi-

purilor din zona centrală, de remarcat reprezentarea din apropierea marginii, deosebit de expresivă. Figurile de la margine au acoperăminte de cap conice, iar către bază apare figura cu aspect de chip sculptat de pe suprafața în formă de scut.

Însemnări: ZI, ZAC, ZIZI, FIAITI, ZIAC, ZAZ, ZOAC, AIT, AZIT (în relief); ATIC (se repetă), IZΛoC, ZIA, ATI (incizate).

d ← În această poziție a reprezentării o împărțire pe verticală în două suprafețe inegale ar putea fi utilă descrierii, posibil și înțelegerii celor înfățișate (Pl. LXXXIII/a).

Pe latura stângă, la marginea superioară, fructiera întoarsă devine acoperământ de cap pentru prima figură ianiformă. Mici chipuri, recipiente, însemnări sunt succedate de mari figuri ianiforme cu clare fizionomii. La schițarea unora pot fi observate, alături de mici chipuri, capete de animale și obiecte. Integrarea acestora a fost efectuată cu deosebită măiestrie. Nominalizarea unor obiecte rămâne foarte dificilă, ușor riscantă și în situația în care ilustrarea lor ocupă spații relativ mari. Astfel, imaginea compusă din apropierea marginii pe mijlocul registrului superior apreciem că poate reprezenta un topor fără a fi unica și cea mai sigură opțiune. Și de această dată tendința generală de antropomorfizare poate genera confuzii. În dreapta amintitei imagini apare o reprezentare de forma unei mese (altar ?) alcătuită din litere. Între imaginile de pe același rând de remarcat în partea stângă un cap de bovidu ilustrat frontal și în dreapta două figuri ianiforme, pe prima chipurile au bonete emisferice. La marginea stângă și în spațiul din imediata ei apropiere, alături de unele chipuri, sunt ilustrate, până la punctul pe care l-am fixat pentru demarcarea celor două registre, capete de animale, mai realizate cele de bovidee, cervidee și de câini.

În această poziție, alături de ilustrarea unor interesante chipuri, reprezentarea are cele mai multe imagini de animale. Până și în spațiul considerat de noi a fi o ilustrare a unui *temenos* sunt numeroase imaginile prevalent sau total animaliere, atât la delimitarea zonei, capetele de câini în colțul din stânga, cât și în spațiul interior.

Imaginile în relief ocupă ceva mai mult de jumătate din suprafața registrului inferior. La margine poate fi observată o continuare a imaginilor unor capete de animale până la acea suprafață în formă de elipsă (scut) pe care apar figura ianiformă, chipul în profil spre stânga și cel cu fața spre pământ. Pe restul suprafeței apare un chip în profil a cărui trăsături sunt schițate în parte cu litere. Către centrul imaginii sunt înfățișate figuri ianiforme cu chipurile de pe ambele laturi cu fizionomii distincte, reprezentări animaliere – multe păsări mici, obiecte, însemnări.

Partea din dreapta, pe direcția *temenos*-ului, are în ansamblu aspectul unui relief de munte, cu amenajări ale cărărilor către zona centrală. Chipurile mai clare sunt la margini și spre bază. Sunt ilustrate animale, păsări și obiecte greu de nominalizat.

Însemnări: ΑΤΑ, ΖΑ, ΙΤΑ, ΖΑΙ, ΖΙ, ΖΙΟC, ΖΙC, ΑΤΙC, ΤΙ, ΖΙ, ΑCΤΑ, ΖΙC, ΖΙΑC, ΑΤΙC, ΑΡΙΑ (în relief); ΑΓΟ, ΑΖΙ, ΖΙ, ΡΙΤΑΤ ΖΙ, ΑC, ΖΑΙC, ΖΙΖ, ΖΑΟC, ΑΙΖΙC, ΔΙΖΑ. Ζ, ΑΖΑ ΖΑC, ΑΡΙC (incizate).

Pe unele porțiuni ale marginii fragmentului ceramic, mai exact pe muchie (Pl. LXXXIV/1-3, 6-8), pot fi observate unele imagini și însemnări. Prezența lor pe acea mică suprafață ușor de imprimat pe pasta crudă a vasului furnizează elemente suplimentare ipotezei că ar exista și posibilitatea utilizării fragmentului ca formă, respectiv poanson. În această situație, copiile obținute vor fi prezentate la fel ca și celelalte suprafețe exterioare Av și Rv.

1 a ↑ În această poziție verticală, cele ilustrate pe porțiunea de margine a fragmentului vor fi descrise de sus în jos (Pl. LXXXIV/1a). Pe o suprafață în formă de elipsă, asemănătoare unui cap acoperit cu batic, pot fi observate figuri ianiforme, un mic cap de bovideu și mici însemnări incizate. În succesiune pe verticală, spre bază apare un chip de om tânăr, cu ochi potriviți ca mărime, nas mic, rotund, gura întredeschisă, bărbie mică rotundă, în ansamblu cu fizionomie mai curând de extrem-oriental. O parte a imaginii care-l precede a devenit acoperământ de cap pentru chipul descris. Spre interior, o reprezentare compozită, un chip pe latura stângă și conturul unui animal pe cea dreaptă, foarte probabil să alcătuiască ilustrarea unei măciuci comparabilă cu vestita „măciucă a lui Hercule”.

De pe suprafața în formă de semilună continuă spre bază o imagine foarte probabil a unui șarpe și, pe direcția capătului inferior „al măciucii”, un alt animal. Pe conturul formeii semilunare este schițat un chip în profil spre stânga. În același spațiu dintre măciucă și margine, apare și un chip înfățișat „de face”, cu detalii fizionomice obținute prin literele în relief și apoi, până la bază, figuri ianiforme cu chipuri distincte alături de capete de animale, mai clare cele de cervidee. Însemnări: ΖΙ, ΖΙC, ΖΙΑC, ΑΓΙC (în relief); ΑΖΑΙC, ΑΖΙC (incizate).

2 a ↑ Cea mai lungă dintre porțiunile de margine păstrează în această poziție unele imagini: chipuri în profil spre stânga și cu fața la cer, figuri ianiforme, reprezentări animaliere și însemnări (Pl. LXIII/2a).

Însemnări: ΖΙΑ, ΑΖ, ΑΤΑ, ΑΤΙ, ΖΙ, ΖΑΙ, ΑΖΙ (în relief); ΖοΔΙΑC, ΑΤΙC, ΖΙΑC, ΖΑ, ΖΙ, CVOZZIA, ΑΤΑ, ΑΤΙΖΙC, ΖΑΖΙ (incizate).

3 a ↑ Reprezentarea de la una din margini, dispusă în poziție verticală, are capătul superior în formă de elipsă. traseul marginii formează profilele a

două chipuri. Pe suprafața interioară, o figură în profil spre stânga care are un acoperământ de cap, suprapus de un mic cap de cerb în profil spre dreapta, este flancată de două chipuri. Apar, de asemenea, însemnări în relief și incizate (Pl. LXIII/3a).

La baza acestei suprafețe, se disting capetele a cel puțin cinci oameni, două afrontate și în continuare alte mici capete și apoi protomele unor animale, mai clare cele ale unor câini și ale unor bovidee. Până la bază se succed pe verticală imagini care ilustrează o galerie de persoane, bărbați și femei, de vârste diferite, cu trăsături fizionomice distincte, înfățișați în profil și „de face”, recipiente, obiecte de podoabă, însemnări. Chipurile de la jumătatea reprezentării sunt mai realizate artistic. Pe latura din dreapta, în centru, posibil să fie ilustrată imaginea unui om în profil spre stânga.

Însemnări: ΛZI , $\Lambda \Gamma IA$, EAT sau ΓAT , ZI , $TIPIOC$, ΛZOC , TIA , ZIC (în relief); ZI , ZIC , ΛZA , ZA , ZIA (incizate).

De asemeni și alte fragmente de margine (7, 8) au unele mici imagini și însemnări mai puțin clare.

1 b → În această poziție a reprezentării apar: la capătul din stânga chipuri în profil spre stânga și păsări; în zona centrală chipuri în profil spre dreapta, în ultima secvență un animal, apoi măciuca (?) și chipurile cu fața la cer.

2 b ↓ În această poziție a segmentului de margine reprezentarea începe cu o suprafață de formă trapezoidală pe care pot fi observate chipuri purtând mici bonete emisferice. Figurile au trăsături distincte și sunt înfățișate în profil spre dreapta. Pe verticală spre bază îi succed: un chip în profil spre stânga, o însemnare incizată, reprezentări animaliere în diverse dispuneri, chipuri în profil spre stânga, mai bine realizate pe margini. În apropierea bazei, alături de însemnări sunt și unele imagini mai complexe – în care apar animale (câini, bovidee, urși, cerbi?) și recipiente. Dimensiunea imaginilor a făcut imposibilă separarea în deplină siguranță a obiectelor care ar fi putut, eventual, avea funcție de attribute divine.

Însemnări: $Z\Lambda$, ZI , ΛTI , ΛZA , $\Lambda ZIOC$, $\Lambda ITIC$ (în relief); ΛTA , ZI , Λ , $ZATA$, ZIC (incizate).

3 b → În această poziție orizontală reprezentarea are ilustrat la capătul din stânga un grup de chipuri în profil spre stânga, chipuri alcătuite mai ales prin aranjarea ingenioasă a unor mici recipiente, după aspect vase lucrate cu mâna și la roată (oale, câni etc.), câteva „antropomorfizate” prin schițarea unui chip în profil. După acest grup apar: o imagine „de face”, frumoase chipuri cu fața la cer și în profil spre stânga, reprezentări animaliere și, pe toată lungimea, chipuri cu fața la cer și însemnări.

Însemnări: ZIA, ΛTI, ATAIC, ZA, ZI (în relief); ZA, ΛTIA, ZI, ZATI (?) (incizate).

1 c ↓ În această poziție secvența are un aspect statuar, cu câteva imagini interesante, cu posibile indicii asupra semnificației reprezentării. Ele pot fi confirmate doar de pozitivarea imaginii în poziția a. Partea superioară are aspectul unor turnuri „antropomorfizate” prin uşoare ajustări sau cu ajutorul literelor din însemnări. Această primă parte a reprezentării are chipuri în profil spre stânga, spre dreapta, cu fața la pământ, imaginile unor animale, obiecte, însemnări.

Zona mediană este acoperită de mai multe chipuri. Deosebite ca aspect sunt cele în profil spre dreapta, de la marginea stângă și cele patru chipuri distincte la cea din dreapta. Observațiile asupra celei de a treia părți păstrează un grad de incertitudine. Relevăm chipul în profil spre dreapta și figura ianiformă care pare a ține „măciuca”. Secvența se termină cu imaginea celor două chipuri afrontate.

Însemnările: ΛTI, ΛTA, ΛIZA, ZA, ΔI ZA, ZIA, ZI (în relief); ZIA, ΛZI, ΛTAIC (incizate).

2 c ← În această poziție orizontală, la capătul din stânga șirul reprezentărilor începe cu imaginea unei caserole metalice, care are pe suprafața ei însemnări în relief și incizate. Pe toată suprafața apar chipuri în profil spre stânga și spre dreapta, imagini mai puțin clare ale unor animale, obiecte, multe însemnări și se termină la capătul din dreapta cu un chip expresiv în profil spre dreapta.

Însemnări: ZI, ΛZA, ΛTIA, ZAOC, ZAIC, ZA ZOZA, ZI Bo, POC, ATI (în relief); ZAIC, NIAC, TAIZA, ZA, NIZAI, ZIAI, ΛTAZIA, ΛZA (incizate).

3 c ↑ În poziție verticală, reprezentarea de pe acest segment are multe chipuri realizate artistic. La capătul superior este ilustrată o mică ambarcațiune (barcă), „lectură” preferabilă imaginii unui recipient. La nivelul următor apar: animale în mers spre stânga, unul dintre ele spre dreapta, însemnări în relief și incizate. Șirul reprezentărilor continuă cu chipuri în profil spre stânga și, pe suprafața interioară, figuri ianiforme – ultimele au chipuri cu fizionomii distincte. Posibil să poată fi recuperate și însemnările de pe fețele lor. Diversitatea trăsăturilor poate constitui un indiciu că nu aparțin unei singure etnii. În alcătuirea unor chipuri care continuă până la bază, artizanii au utilizat și imaginile animalelor ilustrate (păsări, șerpi etc.), obiecte și literele însemnărilor. Dimensiunile reprezentării diminuează posibilitatea obținerii unor imagini clare pentru o corectă estimare a semnificațiilor (ex.: o pasăre care ține în plisc un mic cap uman).

Figurile din fiecare secvență au anumite caracteristici. Astfel: în primul segment, unele chipuri au evident ca model monedele; în segmentul median, în spațiul interior apar multe personaje în profil spre dreapta, unele diademe; în centru un bătrân cu coroană, posibile statui, animale, recipiente, obiecte de podoabă. La bază apar două chipuri, iar însemnări pot fi întâlnite pe toată suprafața.

Însemnări: ΖΙΑC, ΖΟΛC, ΖΙ, ΛΖΙ, ΛΤΙ, ΤΛ, ΖΙΑ (în relief); ΒΑΙΤΙC, ΡΛ, ΒΑΖΙ, ΛΤΙ, ΖΙΖΟ (incizate).

1 d ← În această ultimă poziție orizontală, pe marginea superioară apar chipuri cu fața la cer și, pe suprafața interioară, în profil spre stânga, posibil și ilustrarea unei locuințe. În secvența următoare sunt vizibile din nou chipuri în profil spre stânga, animale, obiecte, însemnări.

Însemnări: ΖΛΓΙ, ΑΤΙ, ΖΙΑ, ΖΙ, ΖΙΑC (în relief); ΔΙΖΟ, ΑΤΙΑC, ΛΖΙΟ (incizate).

2 d ↓ În a doua poziție verticală a acestui segment, reprezentarea are un aspect mai pronunțat de stâlp sculptat. Chipuri în profil spre stânga, spre dreapta, în semiprofil și „de face” pot fi observate de sus până la bază. La chipurile de pe mijlocul suprafeței interioare pot fi remarcate mai multe detalii fizionomice. Figura cu bonetă conică, a doua de la marginea de sus, posibil să ilustreze o imagine de tipul *triformis*.

Însemnări: ΑΙΤΙC, ΖΙ, ΛΙΖΙΑ, ΖΙΑ, ΖΛ, ΑΤΙ, ΖΑΙ, ΑΤΛ, ΖΛ, ΖΙ-ΖΑΙΖ, ΑΤΟ (în relief); ΛΖΤΙ, ΖΙ ΑΤΙ, ΖΙΑΤΙΑ, ΖΙ, ΛΖΙΑC (incizate).

3 d → În această a doua poziție orizontală a reprezentării apar chipuri cu fața la cer, în profil spre stânga, „de face” iar la capăt în profil spre dreapta, figuri ianiforme în dimensiuni care pot sugera și posibilitatea că sunt ilustrate și locuințe.

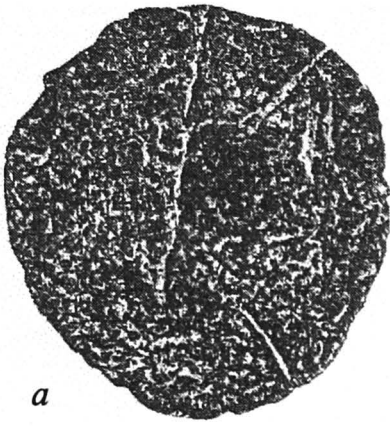
Însemnări: ΖΙΑC, ΖΙΑ, ΖΛ (în relief); ΑΤΙ, ΖΑΙ, ΑΤΛ, ΖΛ, ΖΙΖΛ (incizate).

*
* *
*

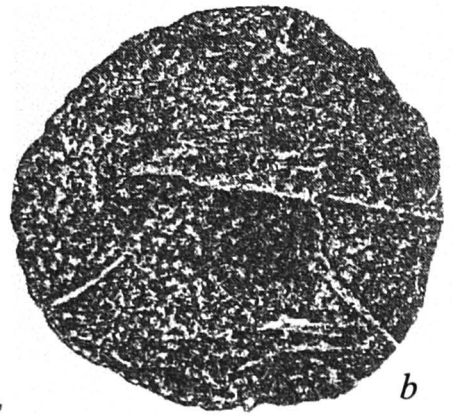
Pe suprafețele cercetate au fost observate chipuri cu trăsături fizionomice de mare diversitate, însemnări, arme și obiecte de podoabă.

Între însemnări sunt cuvinte comune cu cele citite și pe alte piese dar și unele vocabule atestate doar pe acest fragment precum: Αζιτ, Αζοc, Αιζια, Αιτιc, Βαζι, Βαιτιc, Γιλπι, Ζαγι, Ζαιριc, Ζοδιαc, Ιζαοc, Μαο, Νιζαι, Ριτατ, Σοζ și Ταιρα.

Ceea ce apare ilustrat în plus pe aceste fragmente este imaginea unor edificii.



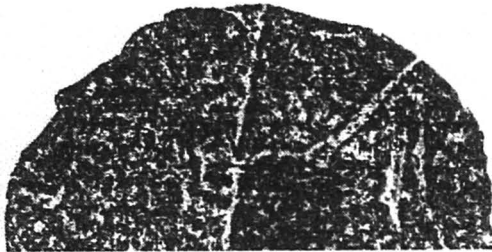
a



b



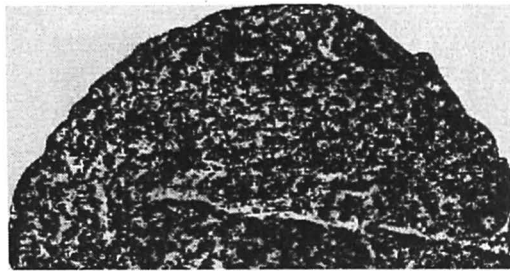
t_{1c}



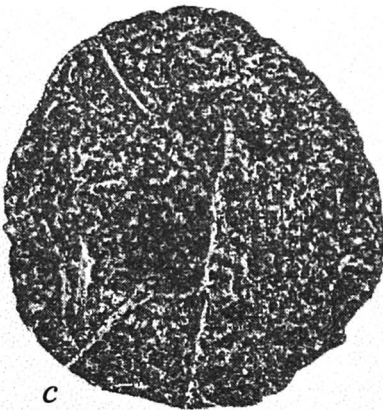
t_{2a}



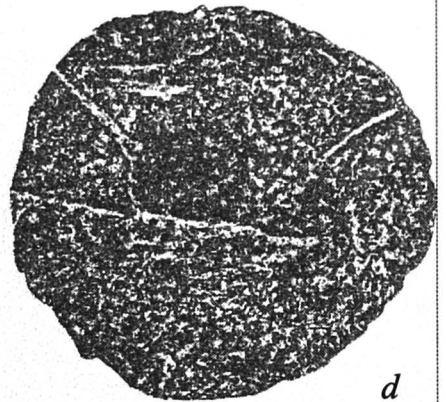
t_{3c}



t_{4b}

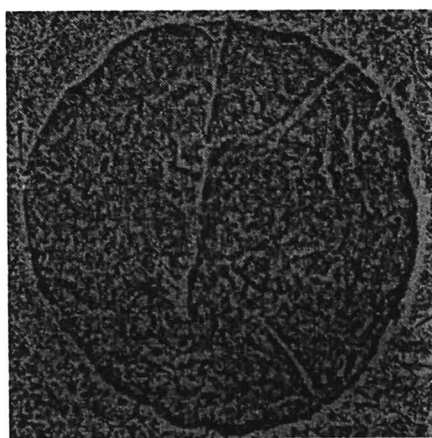


c

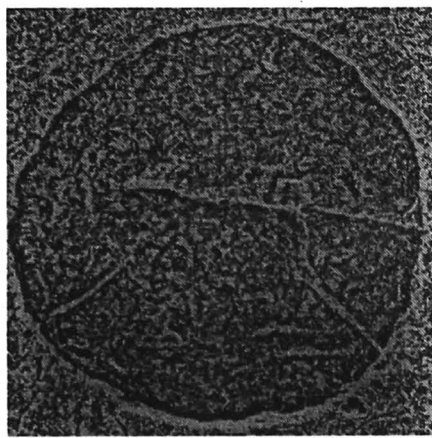


d

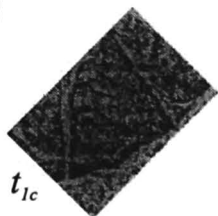
Pl. LIV Bâtea Doamnei-Piatra Neamț. Tamburul T_1 în pozițiile *a*, *b*, *c* și *d* și detaliile t_{1c} , t_{2a} , t_{3c} și t_{4b} .



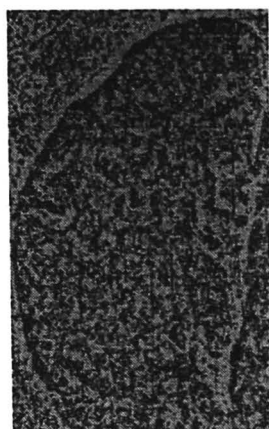
a



b



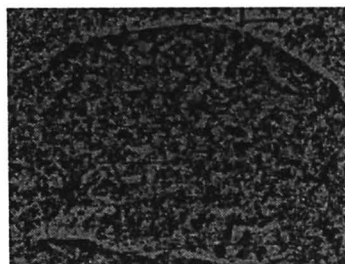
t_{1c}



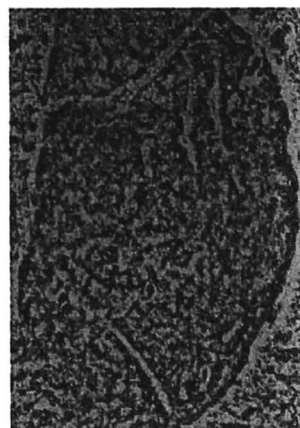
t_{2a}



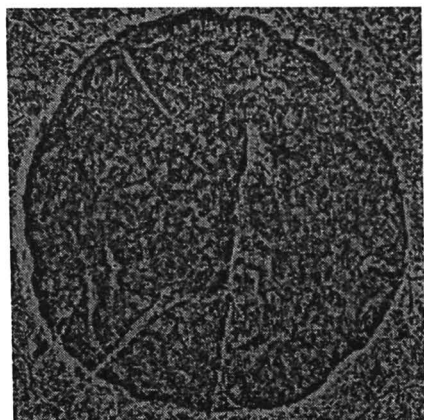
t_{3a}



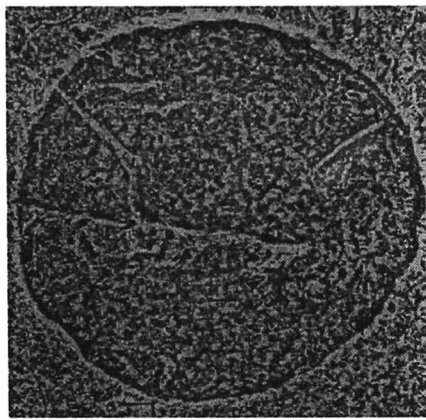
t_{4a}



t_{5b}



c



d

Pl. LV Bâtca Doamnei-Piatra Neamț. Tamburul T_1 , în pozițiile *a*, *b*, *c* și *d* și detaliile t_{1c} , t_{2a} , t_{3a} și t_{4a} și t_{5b} .



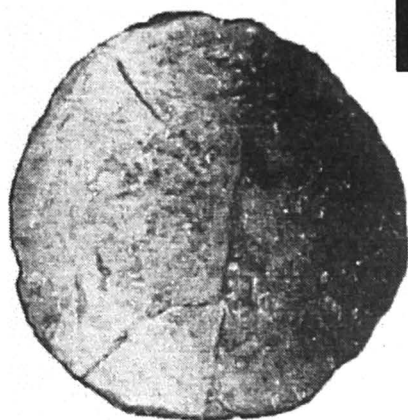
a



b



t_a



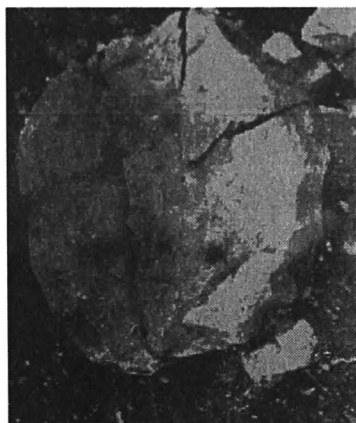
c



d



a



c

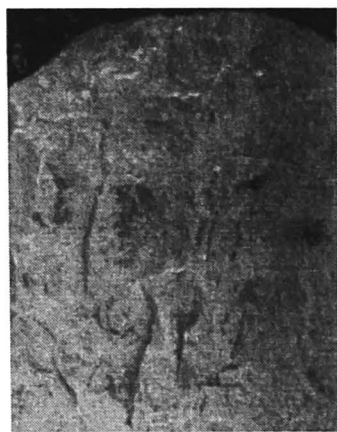
Pl. LVI **Bâta Doamnei-Piatra Neamț.** Tamburul T_1 în pozițiile *a*, *b*, *c* și *d* și detaliu t_a . Tamburul T_4 în pozițiile *a* și *c*.



a



b



t_{a1}



t_{a2}



c



d

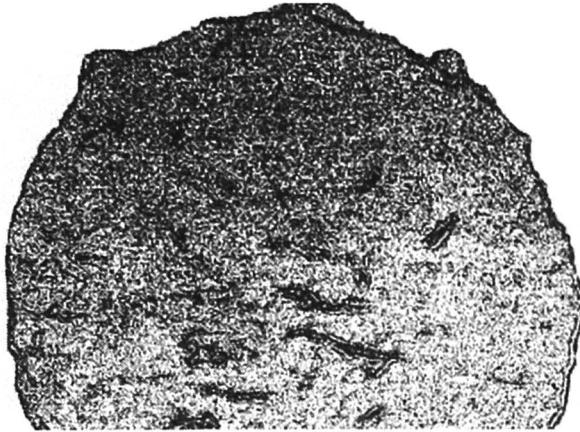
Pl. LVII Bâțca Doamnei-Piatra Neamț. Tamburul T_2 în pozițiile *a*, *b*, *c* și *d* și detaliile t_{a1} și t_{a2} .



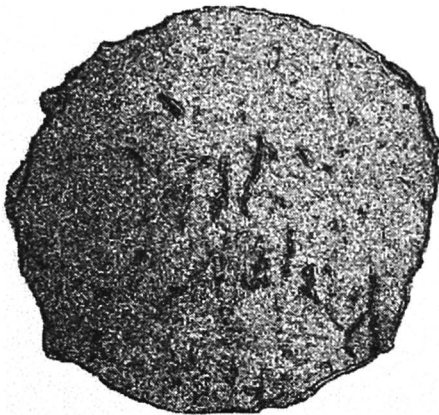
a



b



t_{2d}

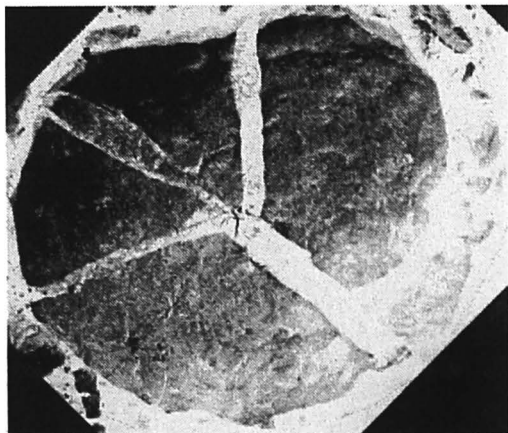


c

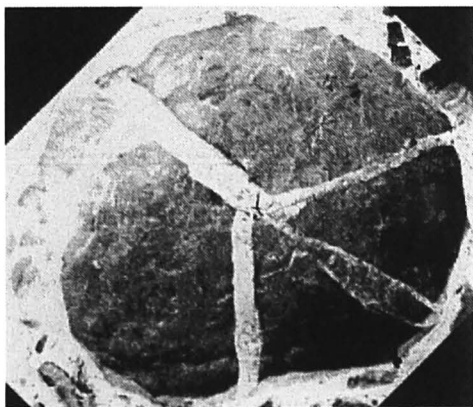


d

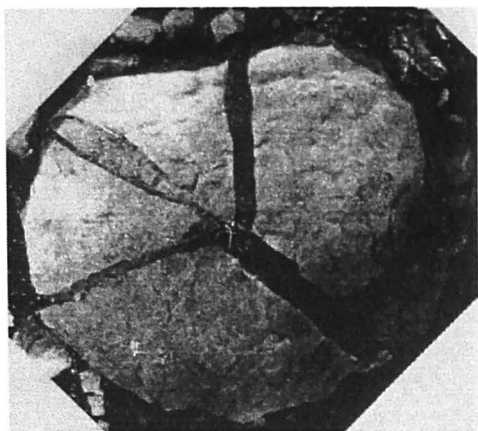
Pl. LVIII Bâțca Doamnei-Piatra Neamț. Tamburul T_2 în pozițiile *a*, *b*, *c* și *d* și detaliu t_{2d}



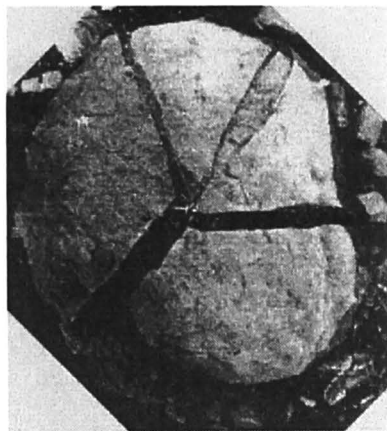
a



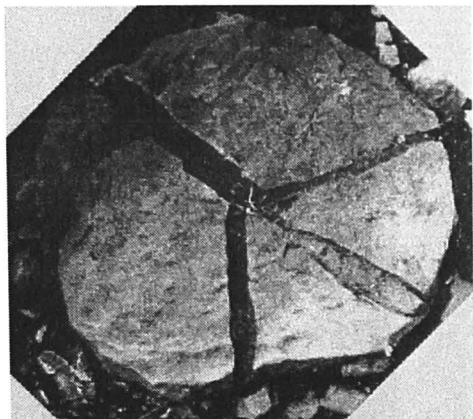
c



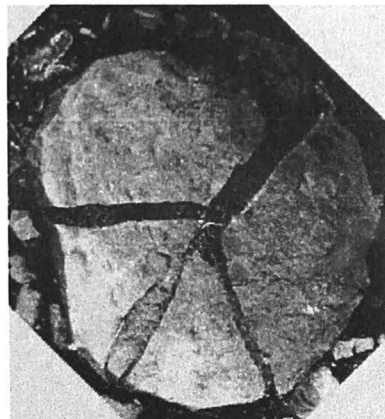
a



b

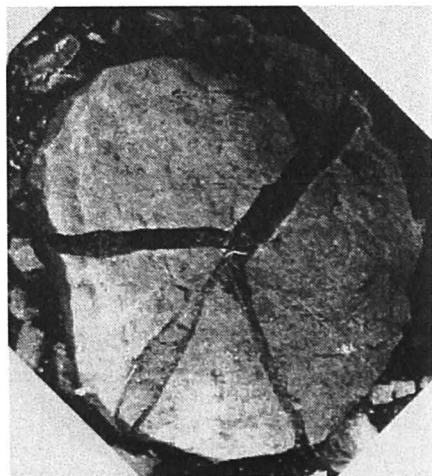


c

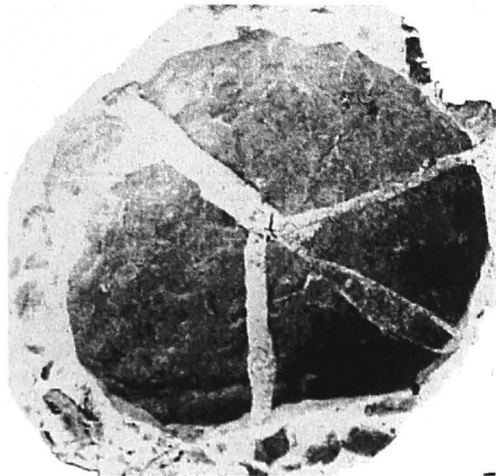


d

Pl. LIX **Bâtca Doamnei-Piatra Neamț**. Tamburul T_3 negativat în pozițiile *a* și *c* și normal în pozițiile *a*, *b*, *c* și *d*.



d



c



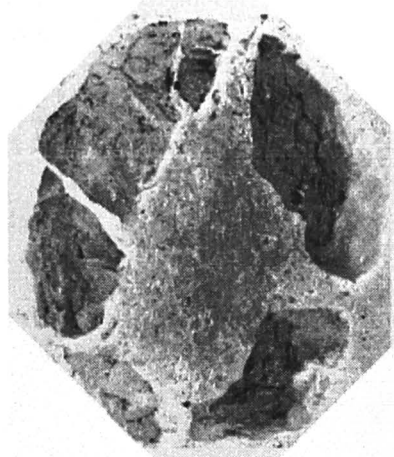
a



c

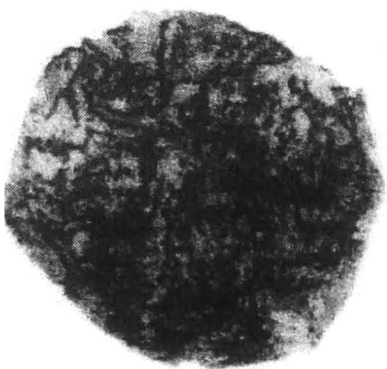


*a*₁

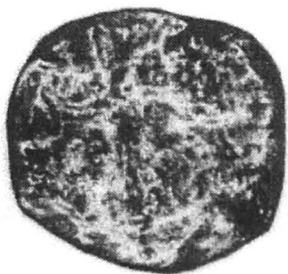


*a*₂

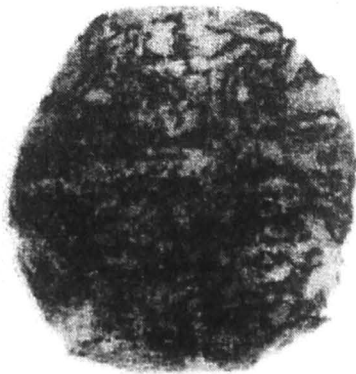
Pl. LX **Bâtea Doamnei-Piatra Neamț**. Tamburul T_3 în poziția *d* și negativat în poziția *c*; Tamburul T_6 în pozițiile *a* și *c*; Tamburul T_5 în poziția *a*, normal și negativat.



a



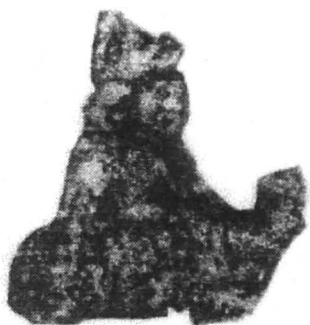
a



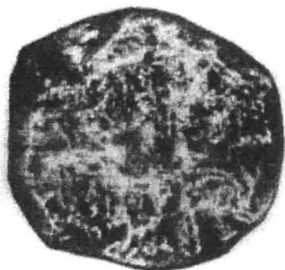
d



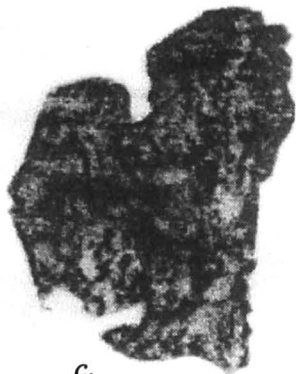
b



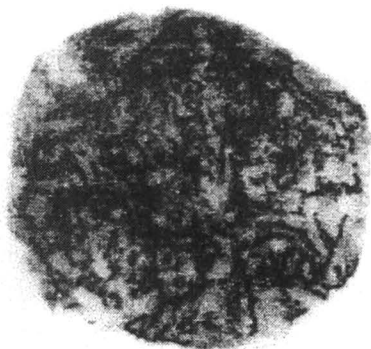
a₁



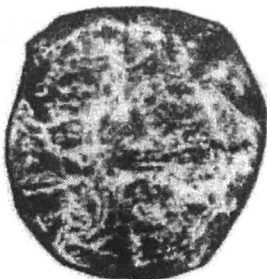
c



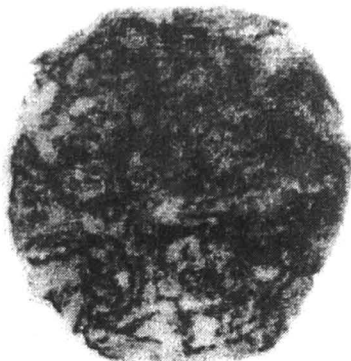
c₁



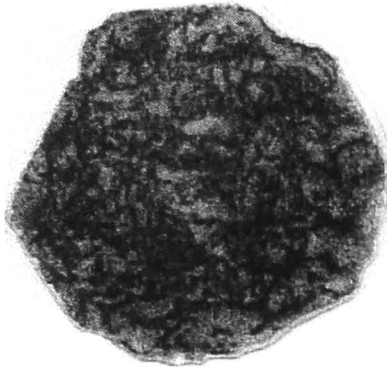
c



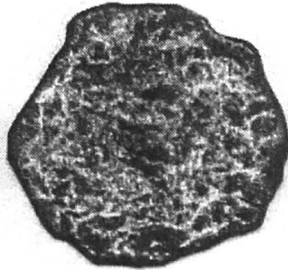
d



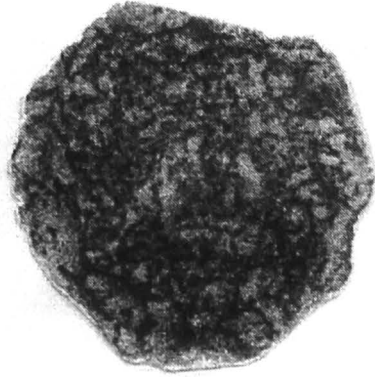
b



a



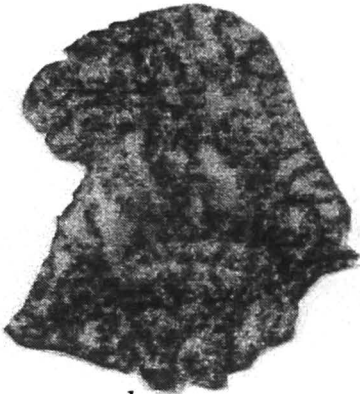
a



b



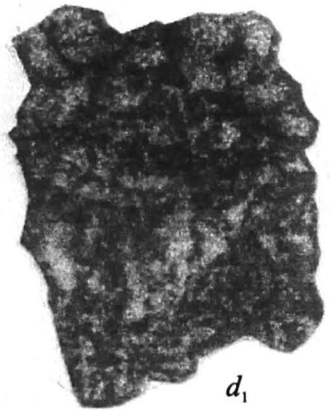
b



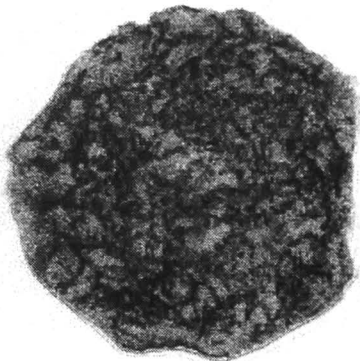
b₁



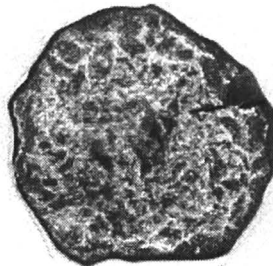
c



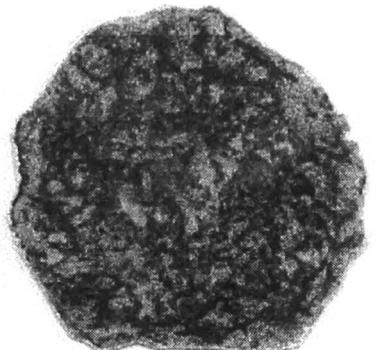
d₁



c



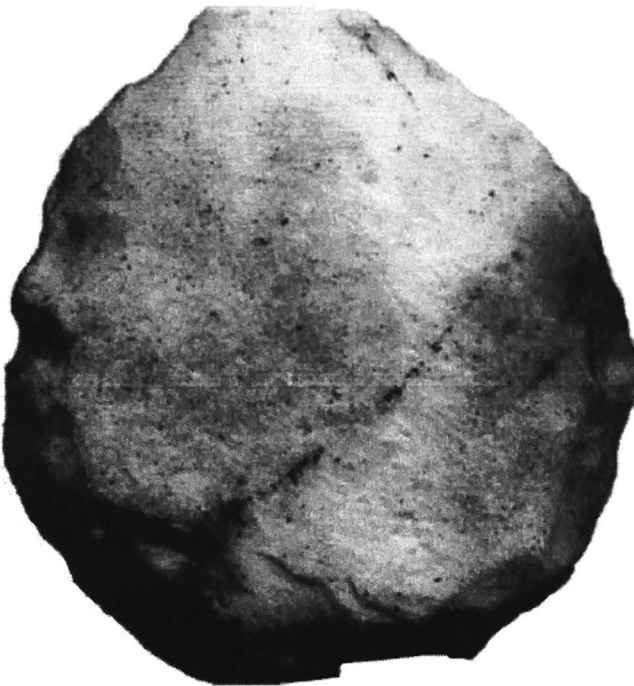
d



d

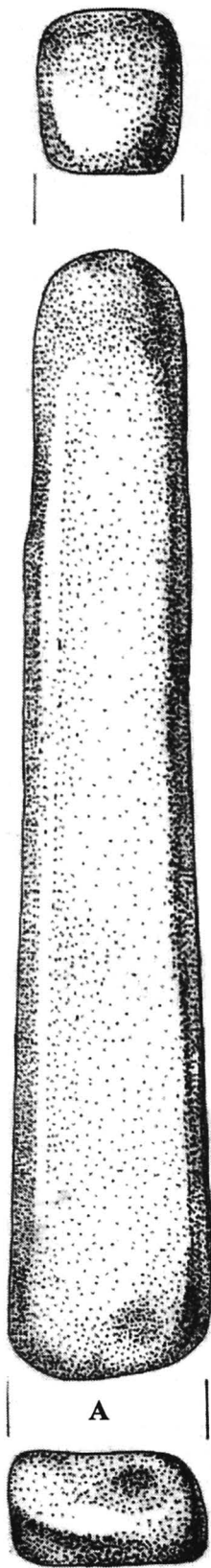


Avers

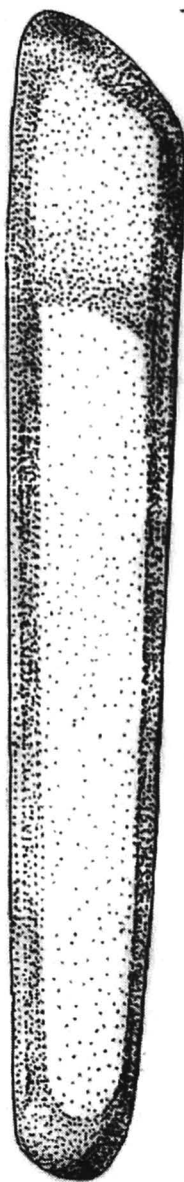


Revers

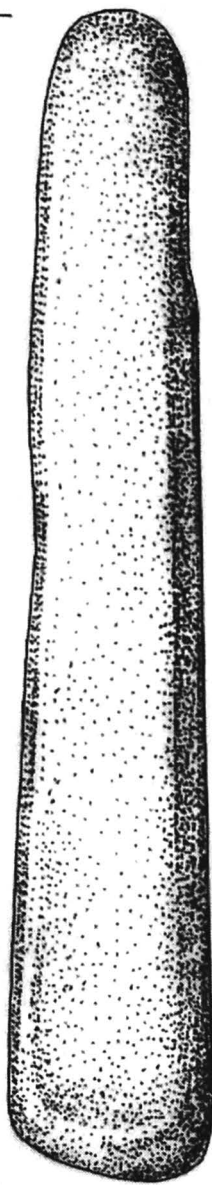
Pl. LXIII Dumbrava – P_{14} . Piesă de silex.



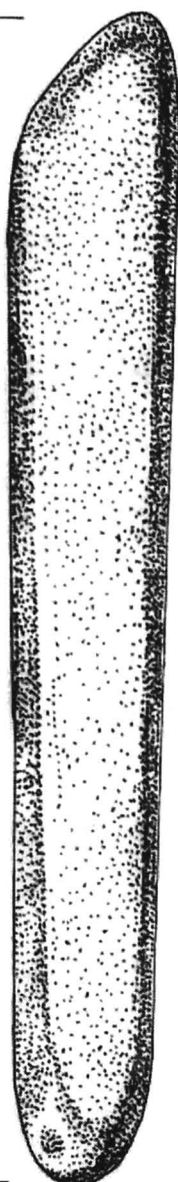
A



B

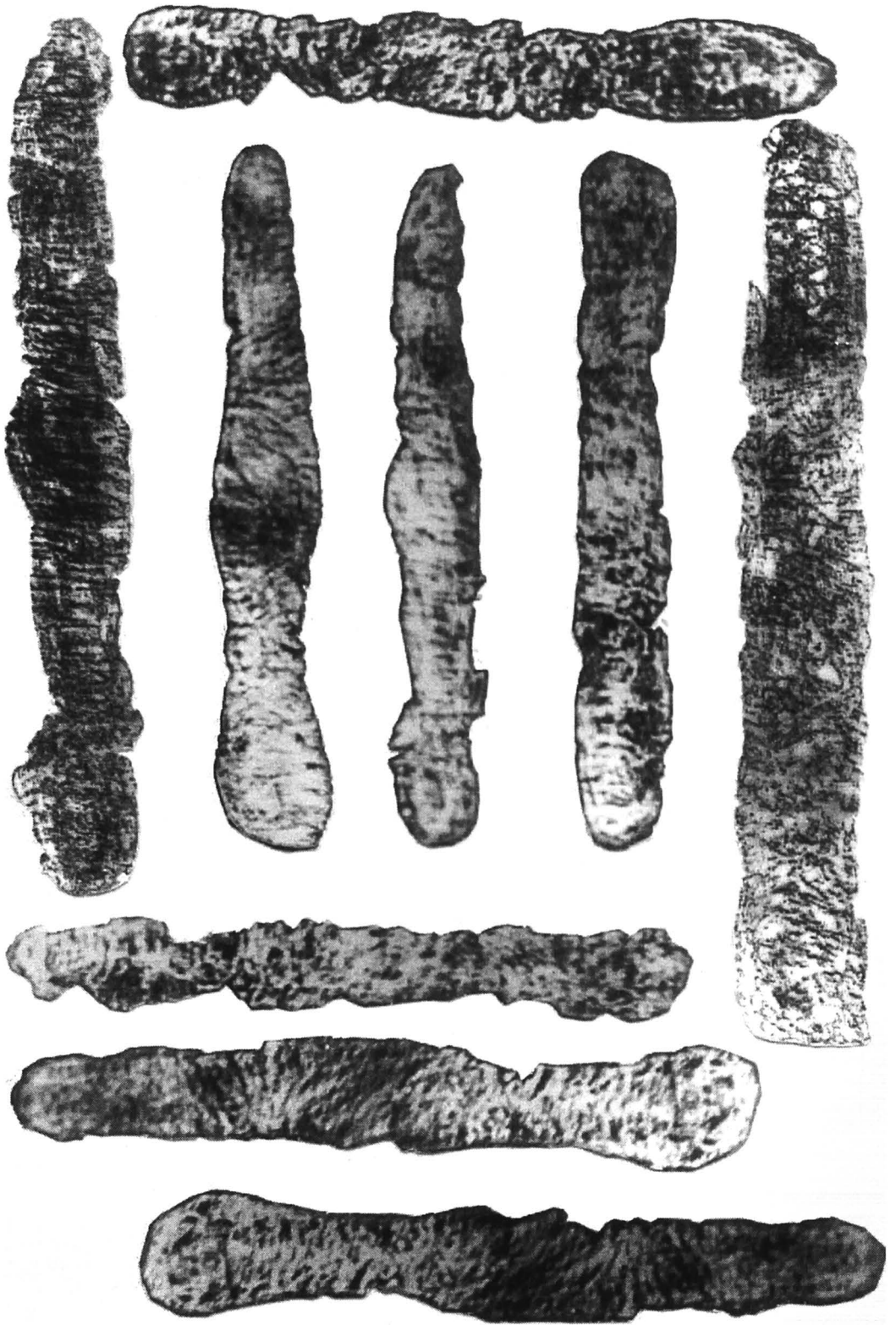


C

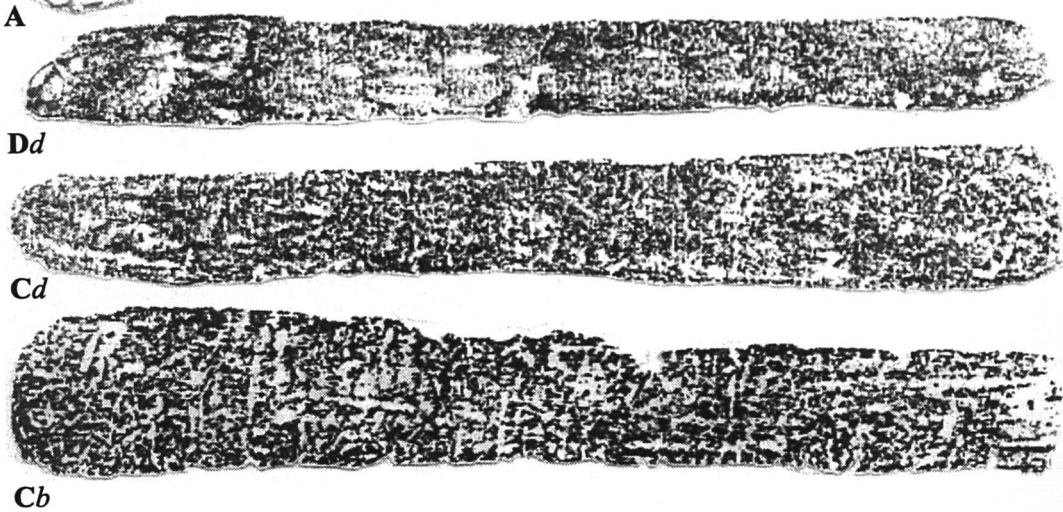
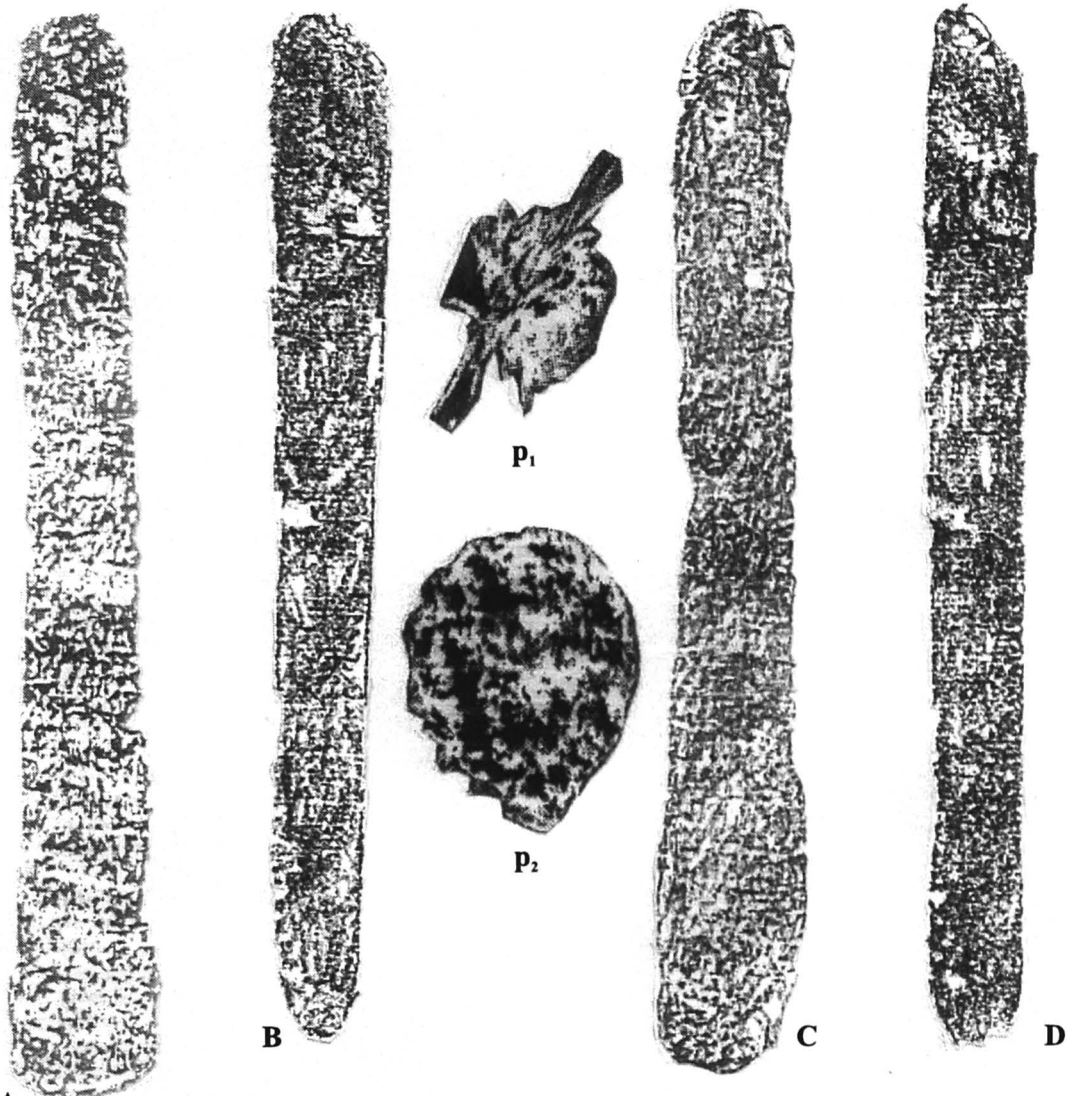


D

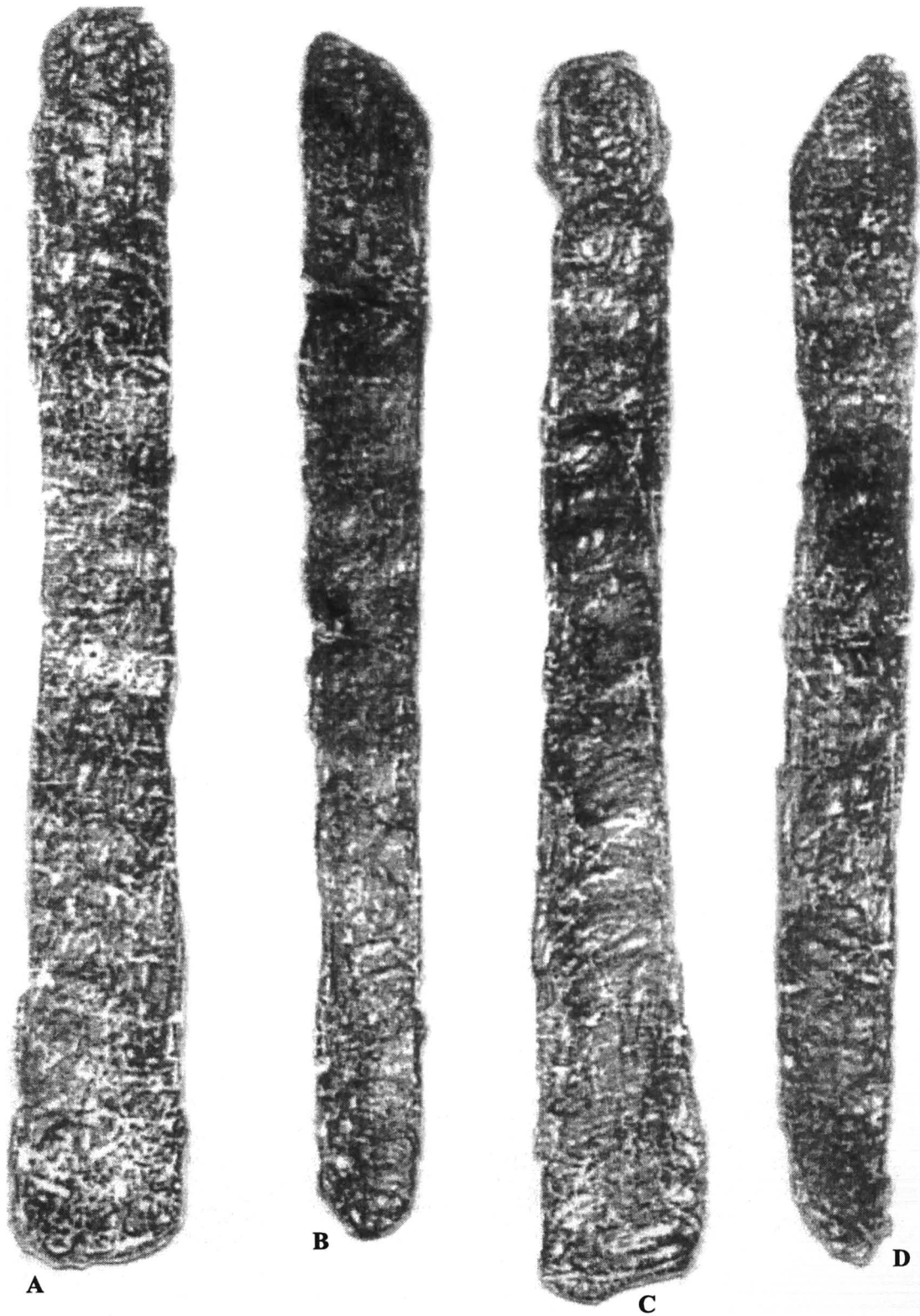
Pl. LXIV Dumbrava – P_7 . Piatră de ascuțit.



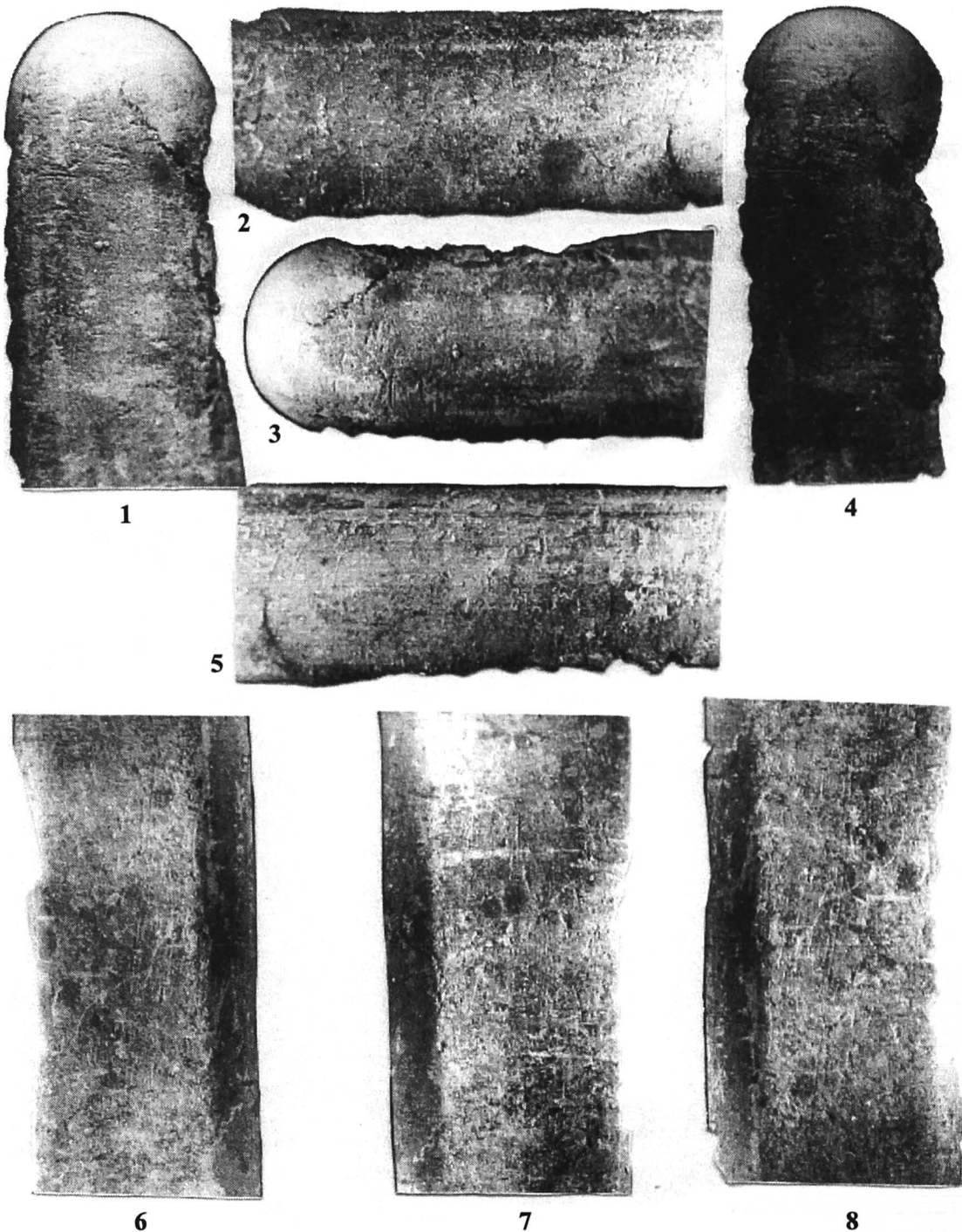
Pl. LXV Dumbrava – *P.*, Piatră de ascuțit. Cele patru suprafețe.



Pl. LXVI Dumbrava – P₁. Piatră de ascuțit. Cele patru suprafețe și poansoanele de la capete.



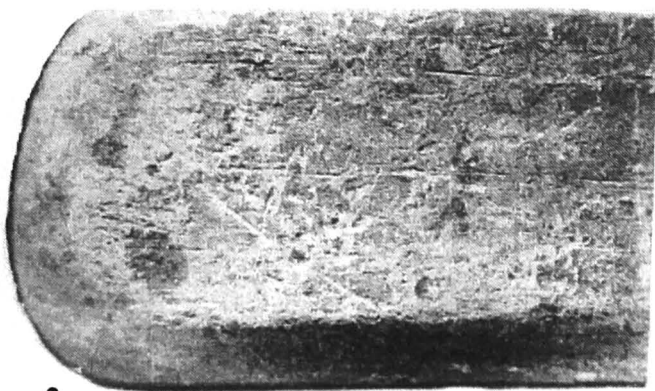
Pl. LXVII Dumbrava – *P*₁. Cele patru suprafețe ale pietrei de ascuțit (còpii).



Pl. LXVIII Dumbrava – *P.*, Detalii de pe suprafețele A și C.



1



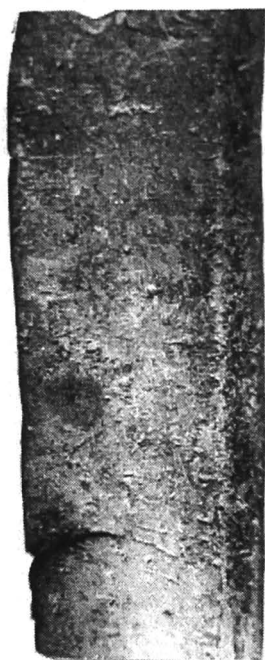
2



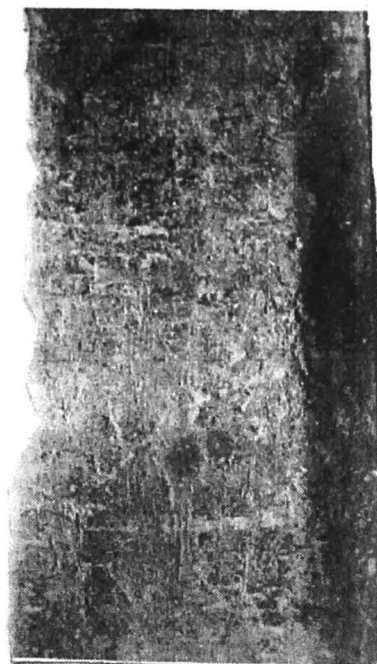
3



4



5



6

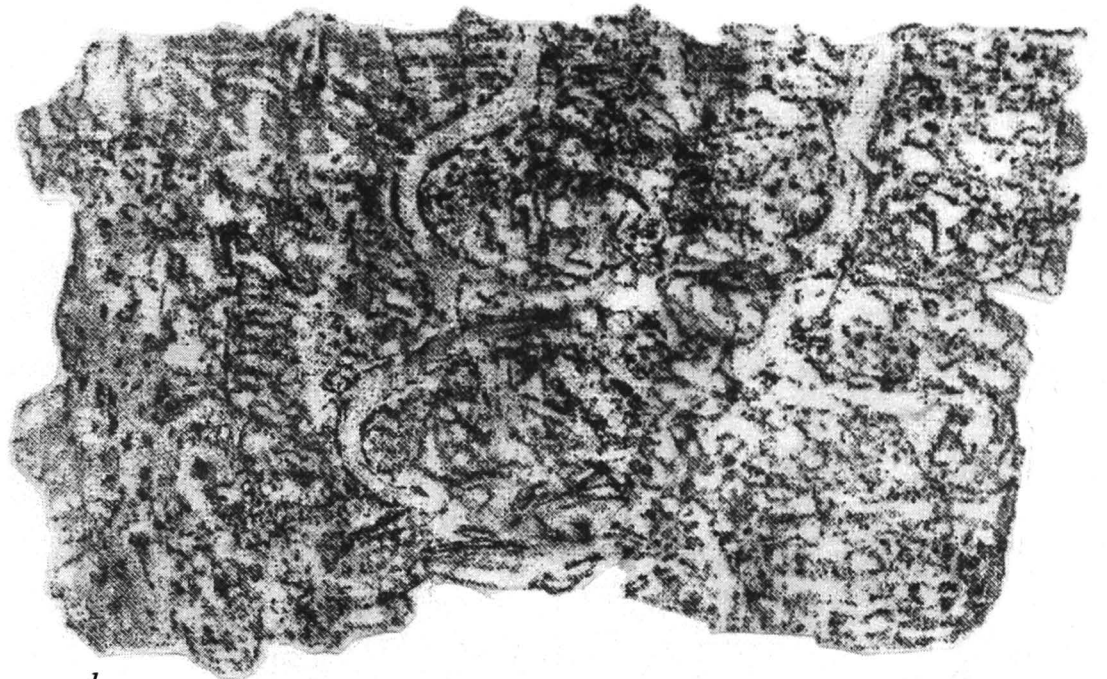
Pl. LXIX Dumbrava – P₁. Detalii de pe suprafețele A și C.



Pl. LXX Dumbra – *Dmbca*. Imagini și însemnări de pe un vas fragmentar, poziția *a*.



b



d

Pl. LXXI Dumbrava – *Dmbca*. Imagini și însemnări de pe un vas fragmentar, pozițiile *b* și *d*.



c

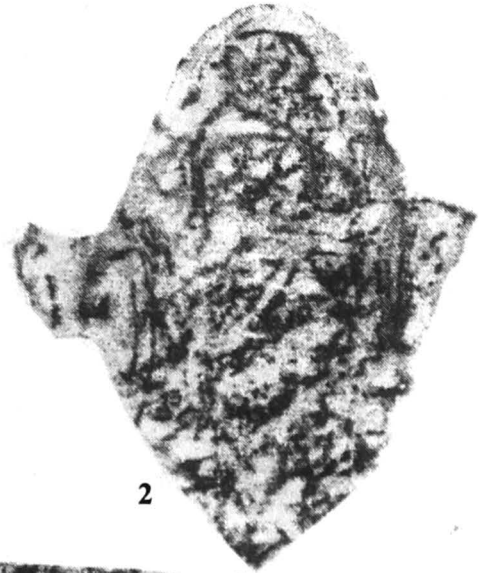
Pl. LXXII Dumbrava – *Dmbca*. Imagini și însemnări de pe un vas fragmentar, poziția c.



Pl. LXXIII Dumbrava – *Dmbca*. Imagini și însemnări pe un vas fragmentar.
Poziția *a* negativată.



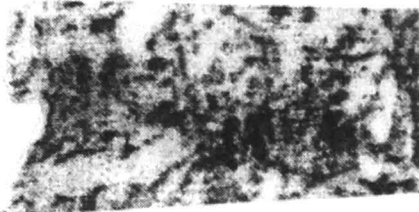
1



2



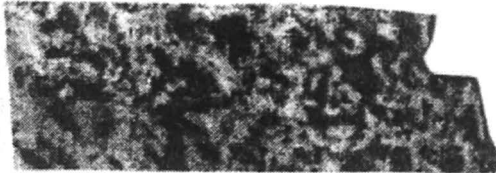
3



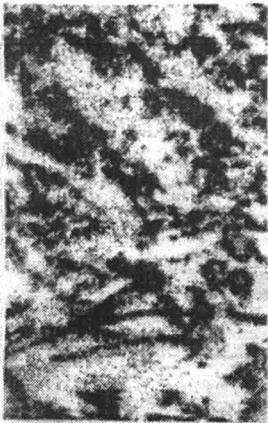
5



4



6

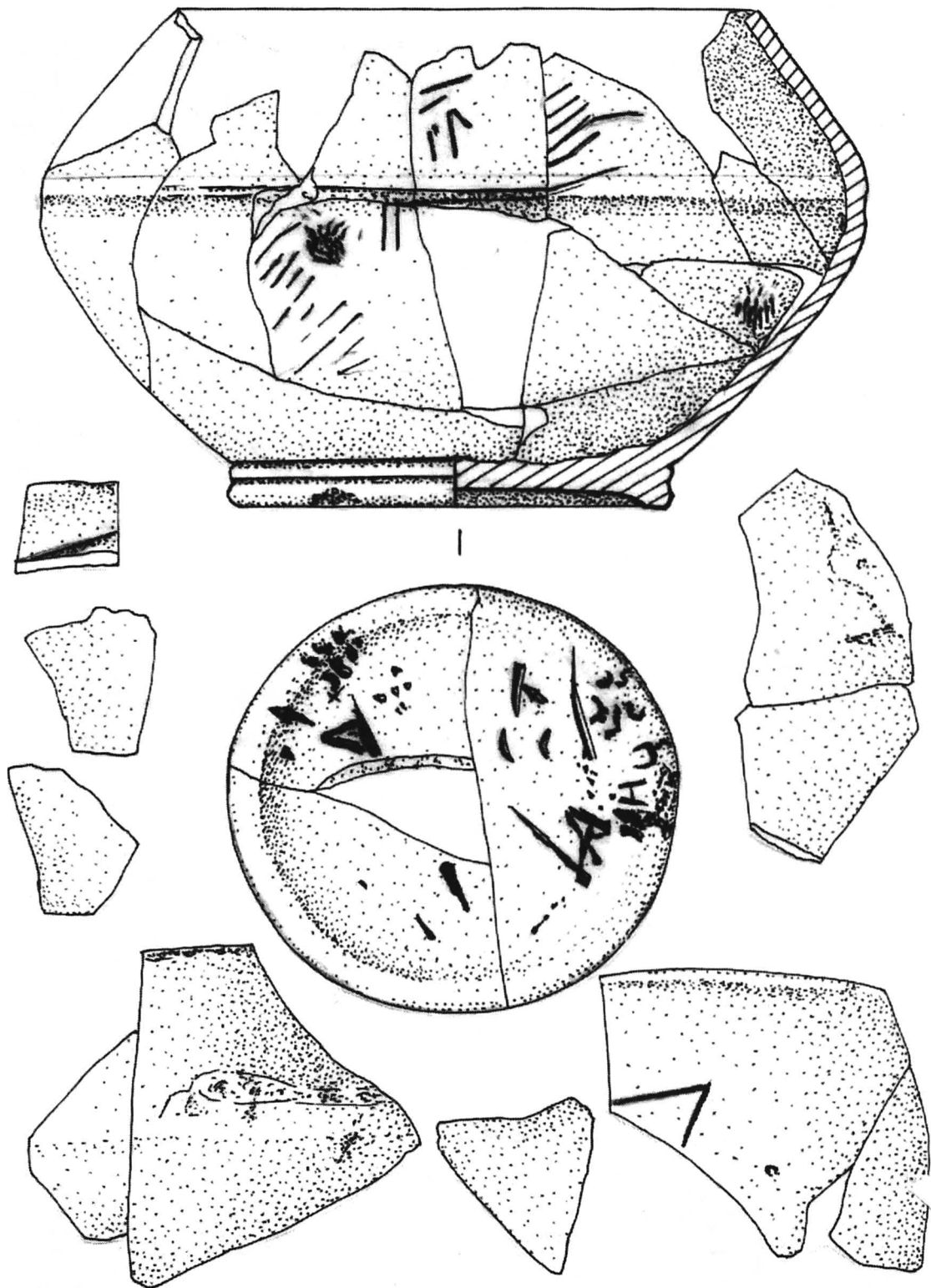


7



8

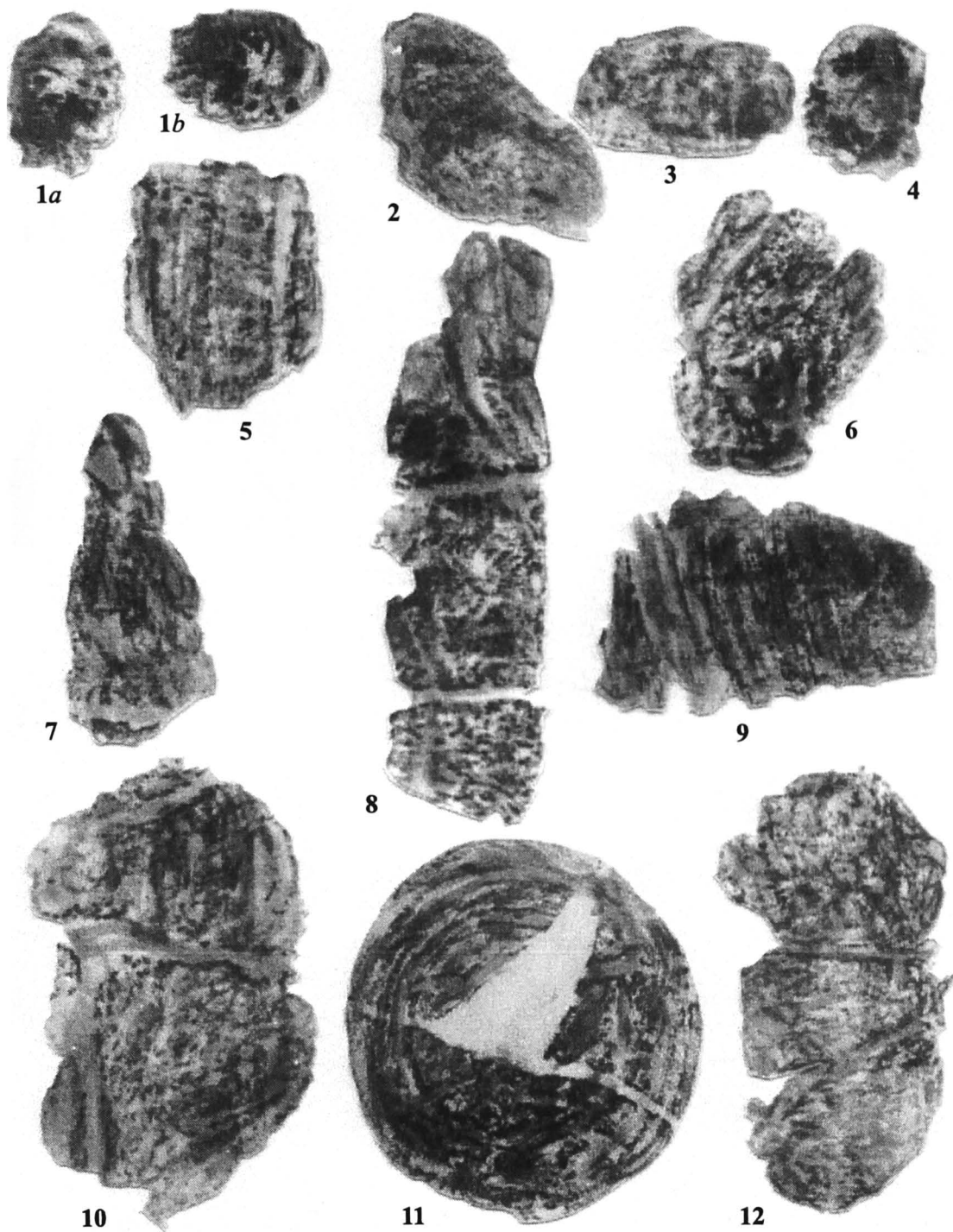
Pl. LXXIV Dumbrava – *Dmbca*. Detalii de pe vasul fragmentar.



Pl. LXXV Mircești (com. Mircești, jud. Iași) – IIMC.
Vasul fragmentar în care a fost găsit tezaurul.



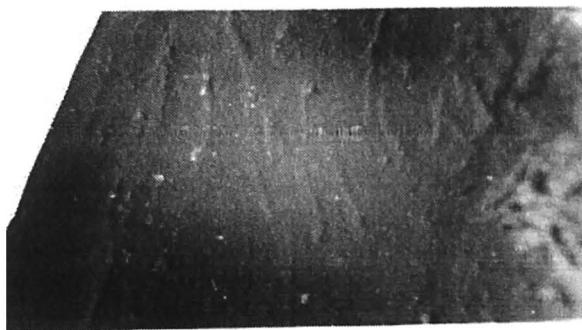
Pl. LXXVI Mircești – IIMC. Imagini și însemnări pe fragmentele vasului.



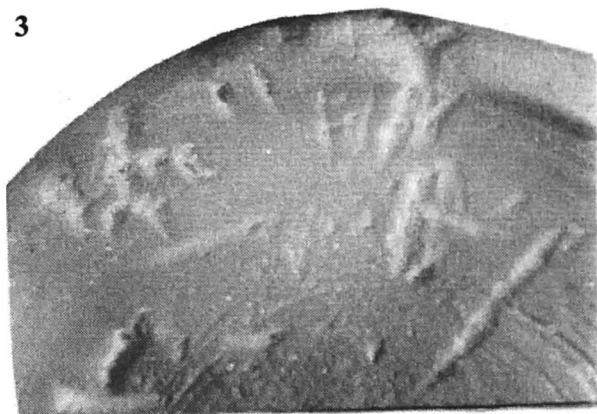
Pl. LXXVII **Mircești** – *IIMC*. Imagini și însemnări pe fragmentele vasului.



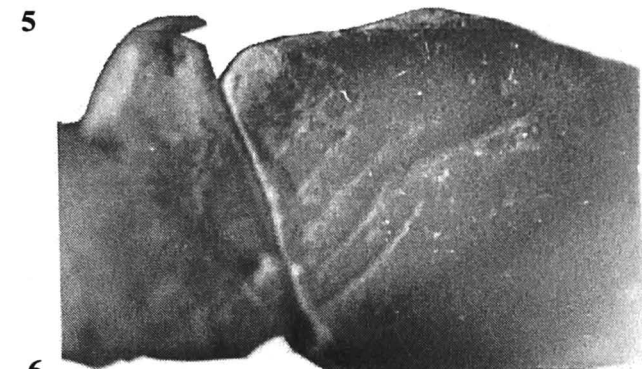
1



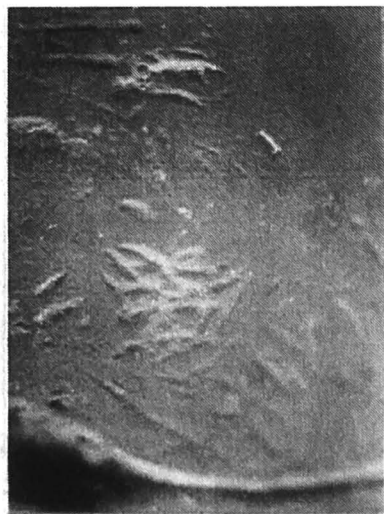
3



5



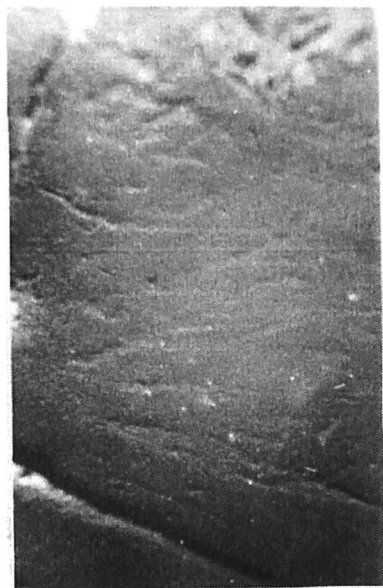
6



2

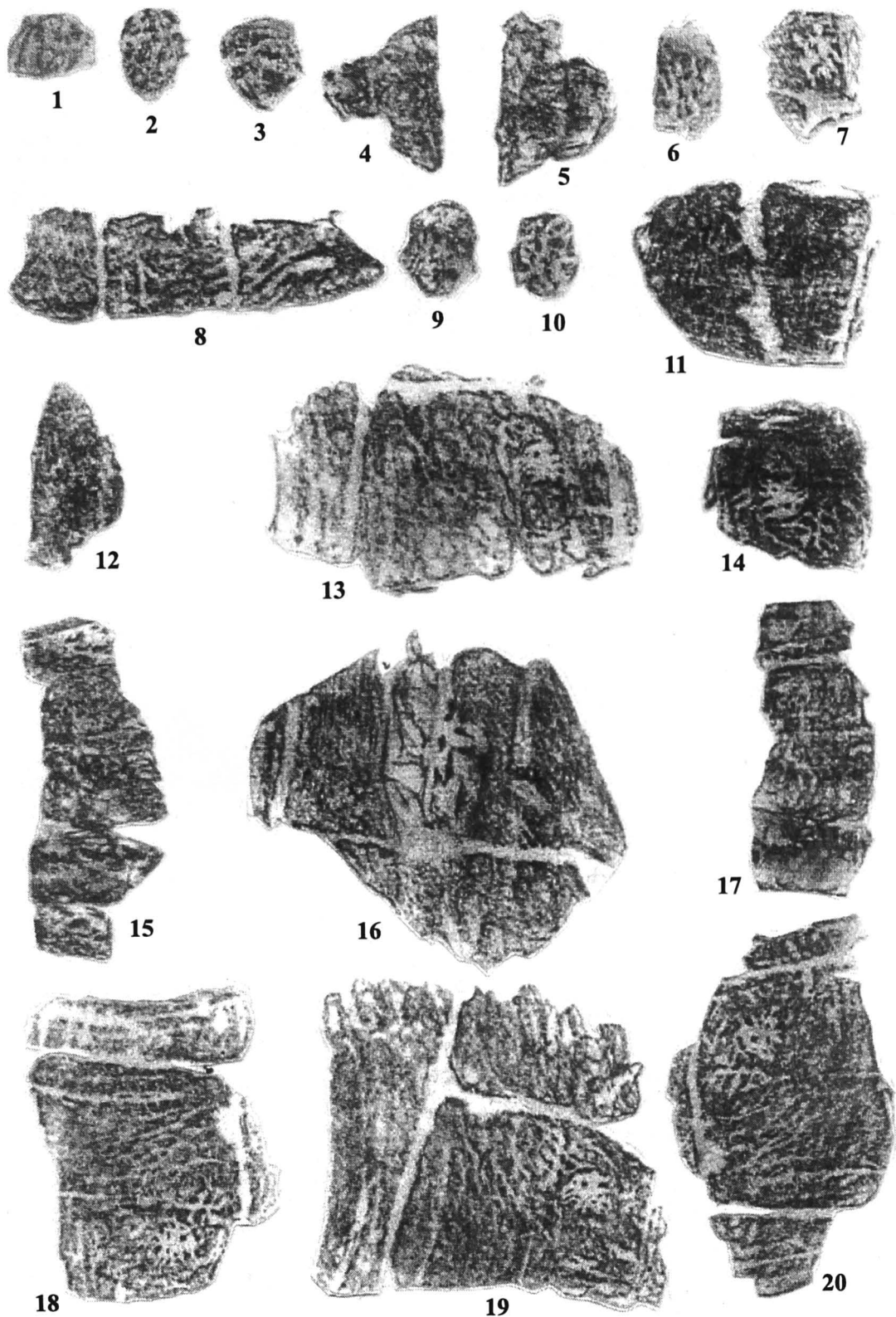


4

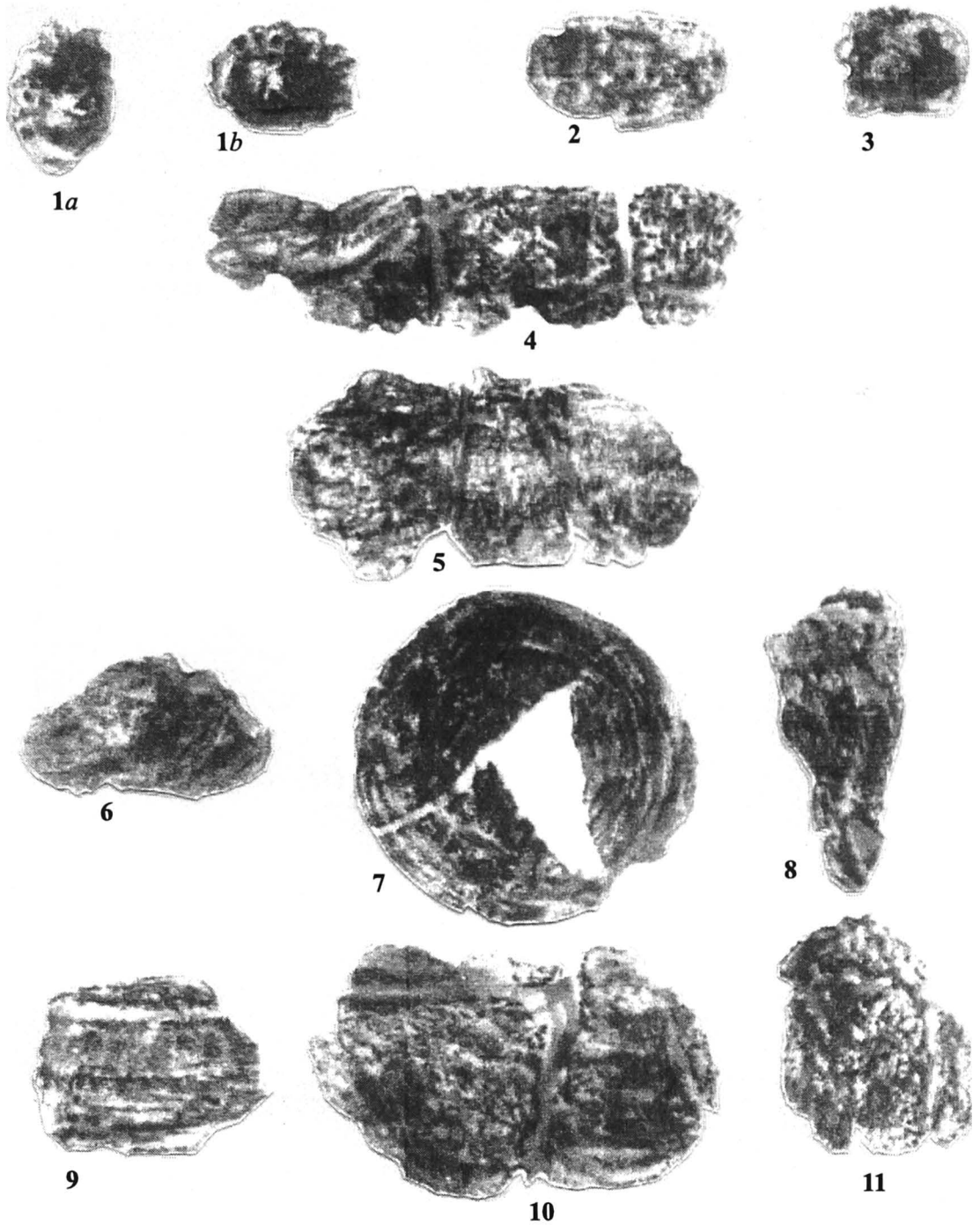


3a

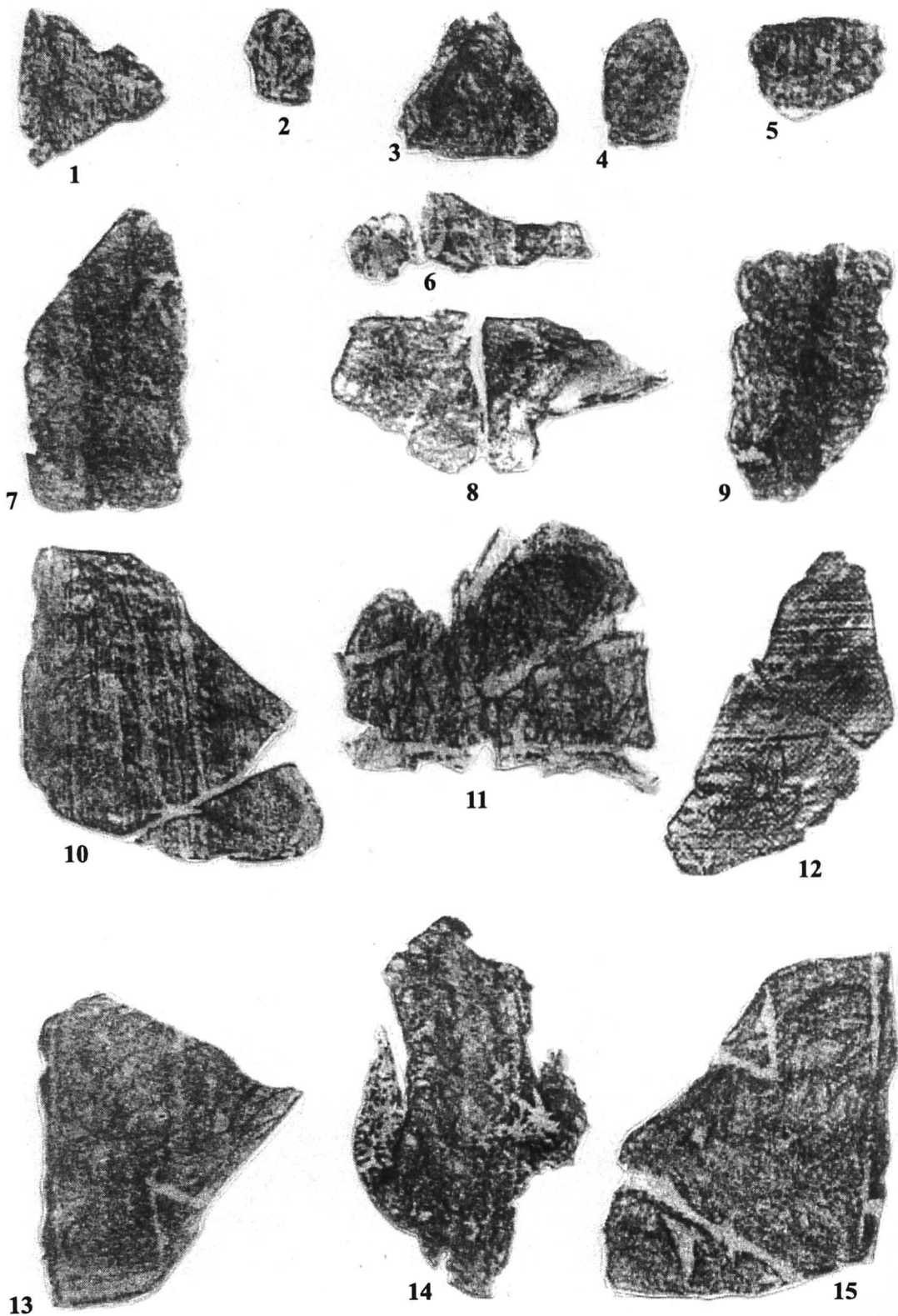
Pl. LXXVIII Mircești – IIMC. Fotografiiile unor fragmente de vas pe care au fost graffitate însemnări și imagini.



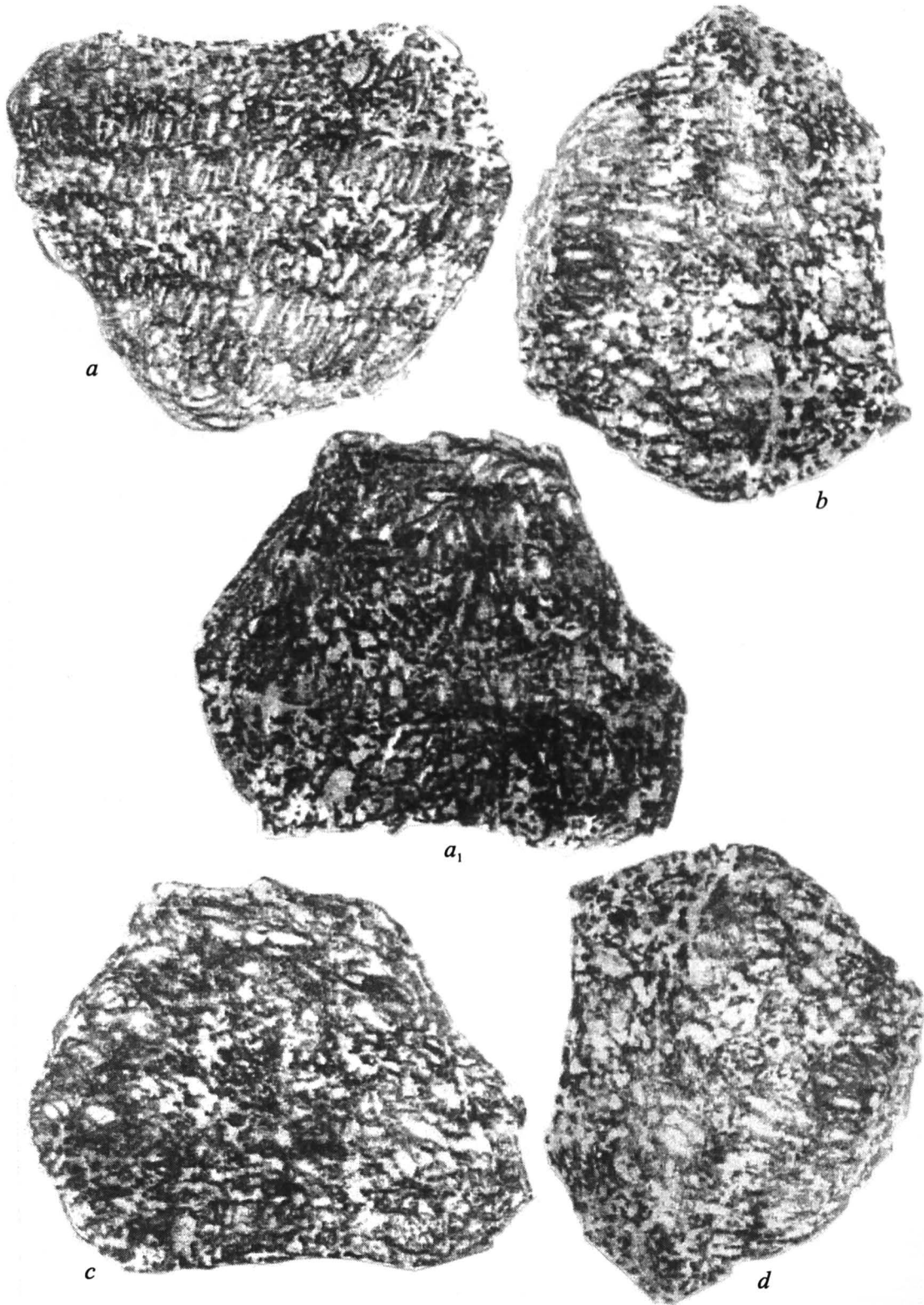
Pl. LXXIX **Mircești** – *IIMC*. Imagini și însemnări pe fragmentele vasului.
Detalii și alte poziții ale fragmentelor.



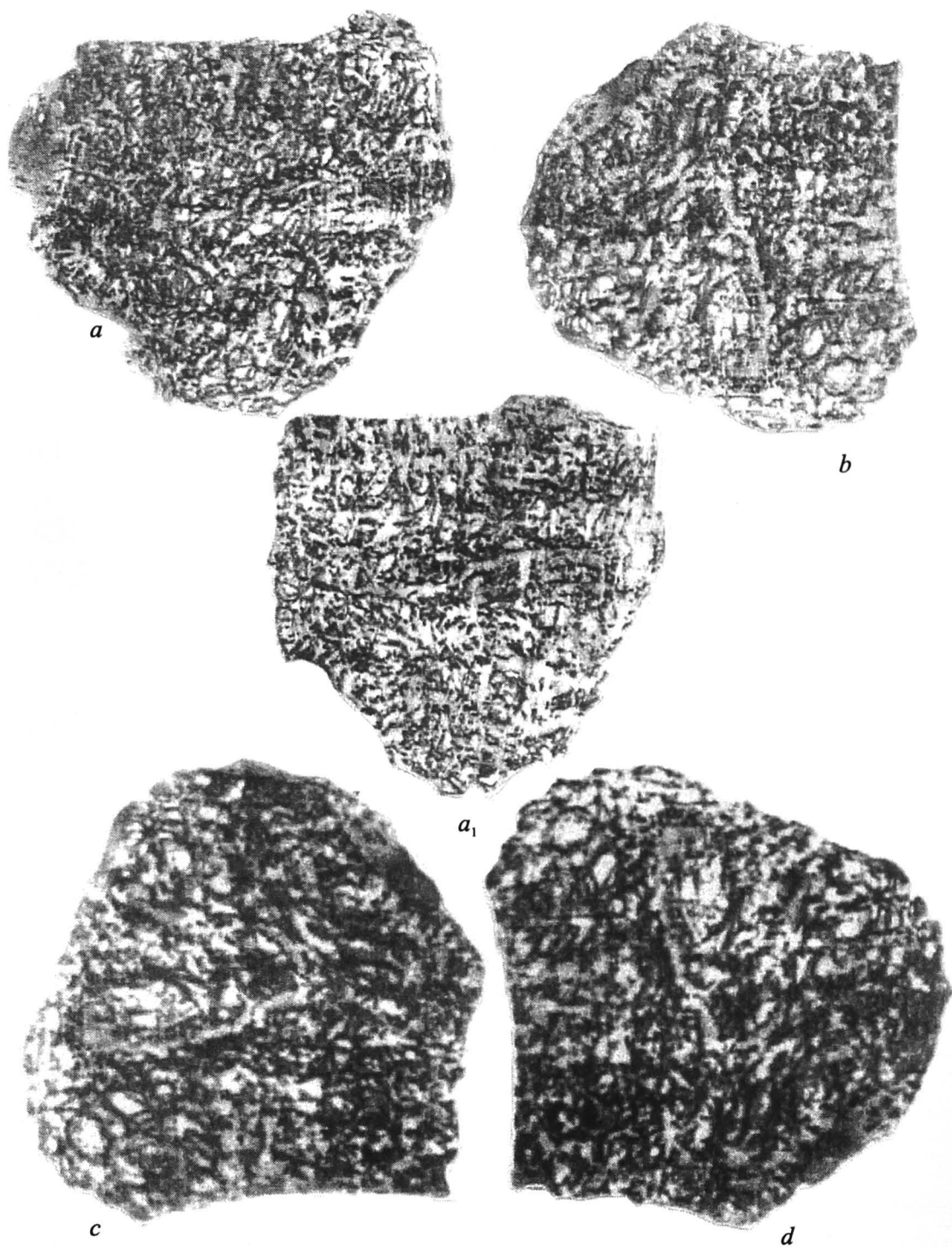
Pl. LXXX Mircești – IIMC. Imagini și însemnări pe fragmentele vasului.
Detalii.



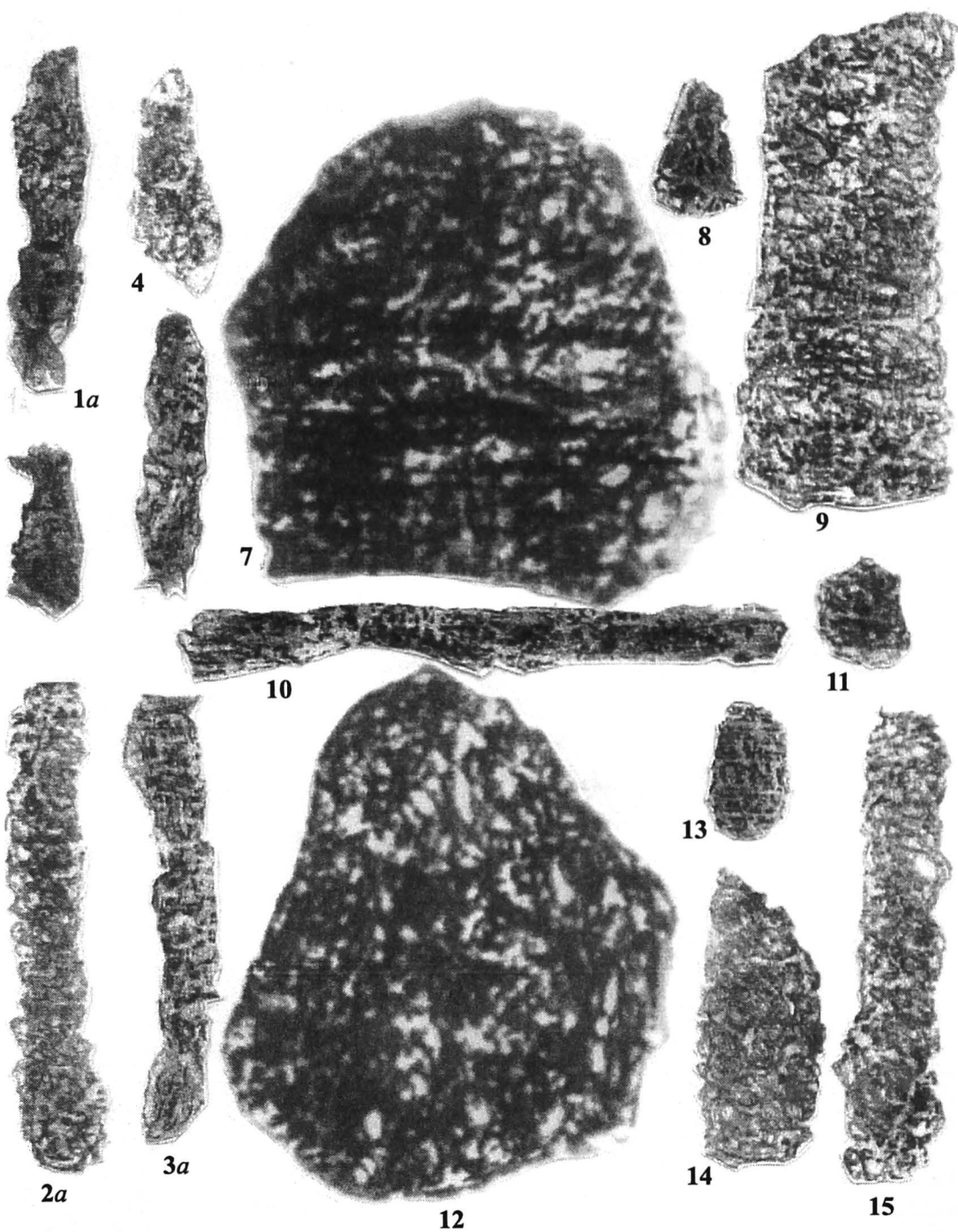
Pl. LXXXI **Mircești** – *IIMC*. Galerie de chipuri și însemnări
de pe fragmentele vasului.



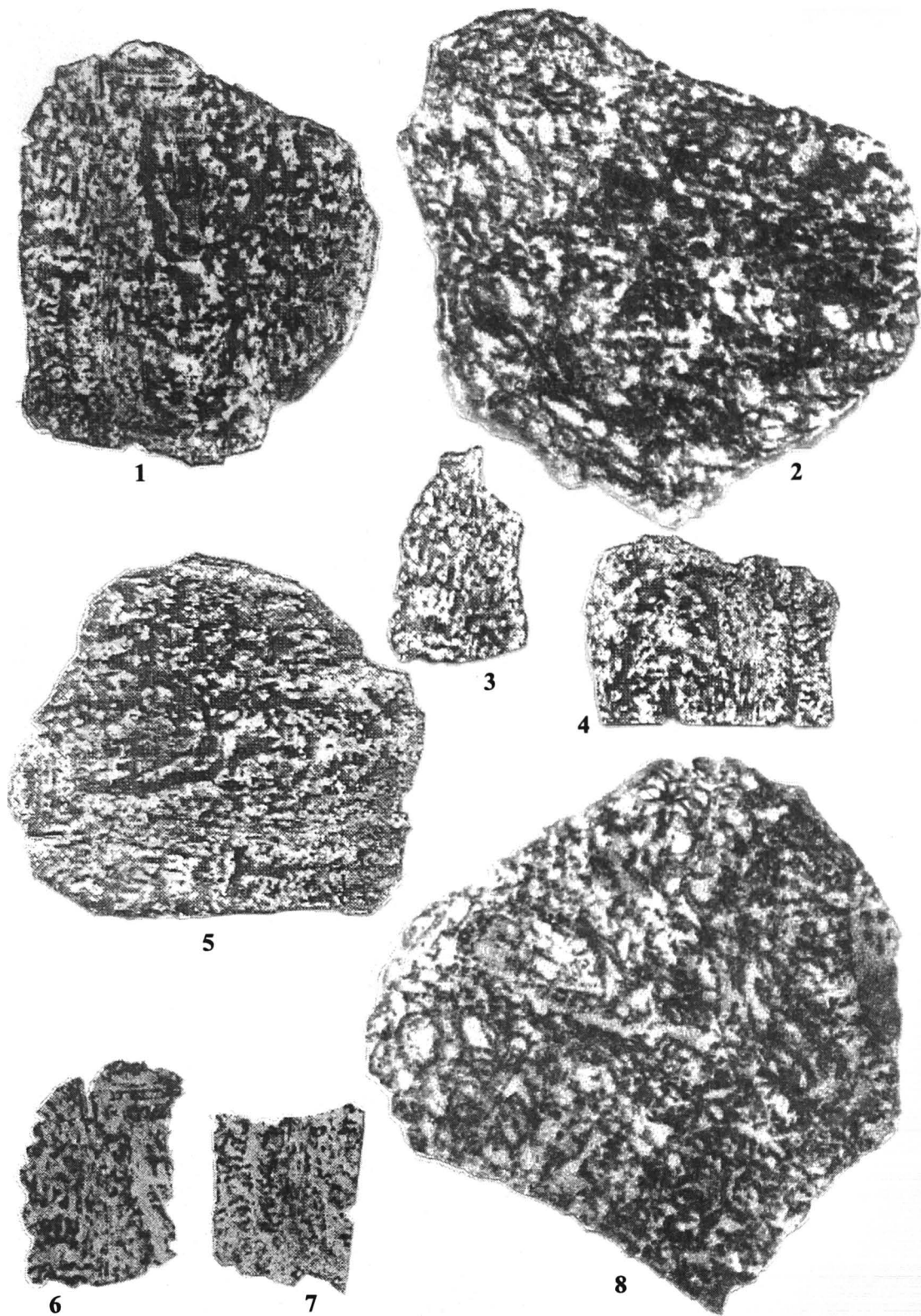
Pl. LXXXII Vânători-Neamț – VN-C₂. Fragment de vas. Avers.



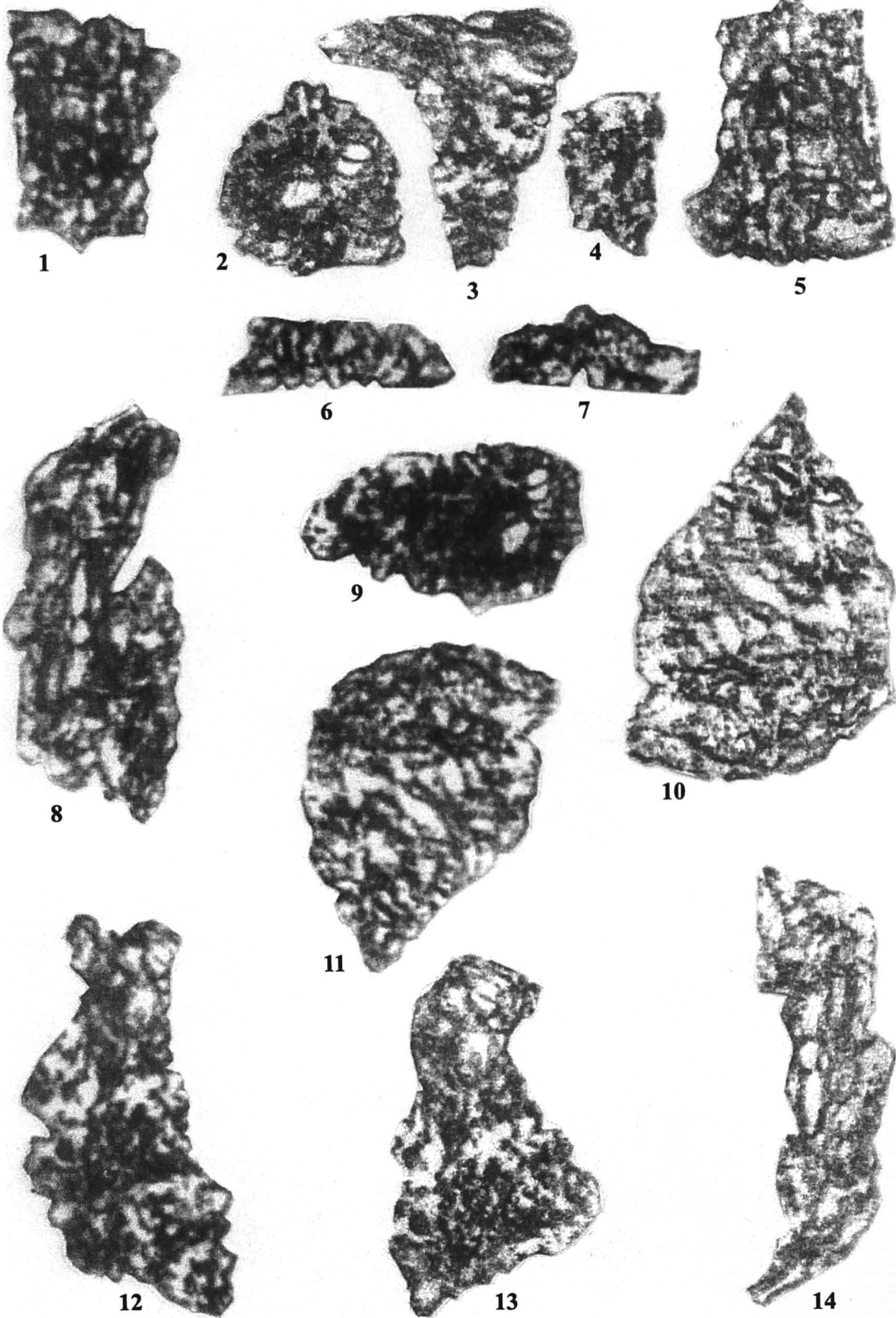
Pl. LXXXIII Vânători-Neamț – VN-C₂. Fragment de vas. Revers.



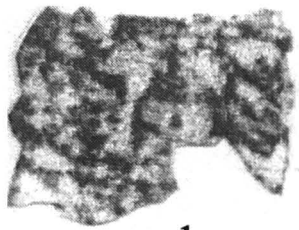
Pl. LXXXIV Vânători-Neamț – VN-C₂. Imagini și însemnări pe fragmentul vasului, pozitive, detalii.



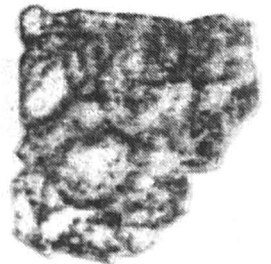
Pl. LXXXV Vânători-Neamț – VN-C₂. Imagini și însemnări pe fragmentul vasului, pozitive, detalii.



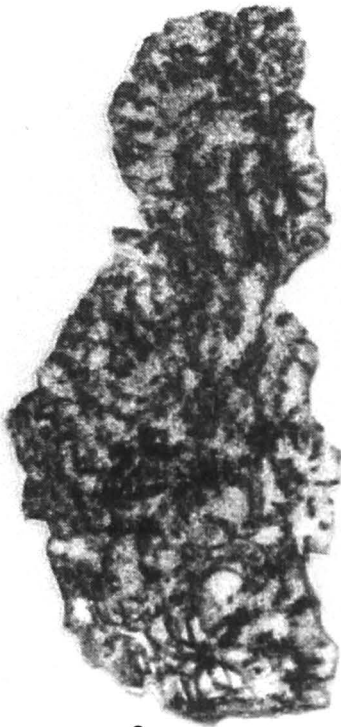
Pl. LXXXVI Vânători-Neamț – VN-C₂. Detalii de pe avers.



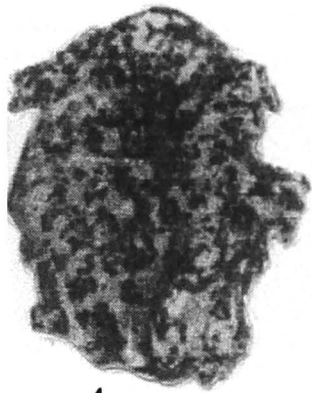
1



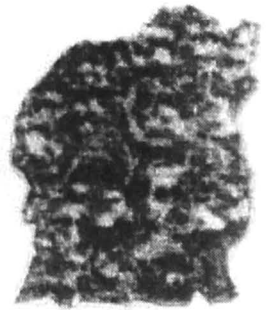
3



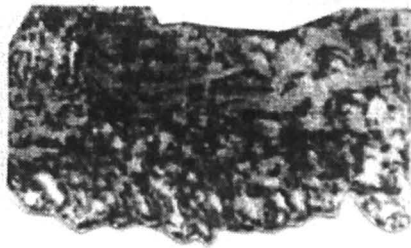
2



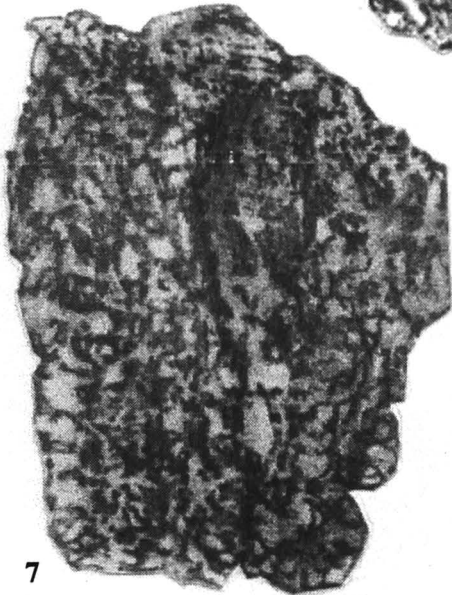
4



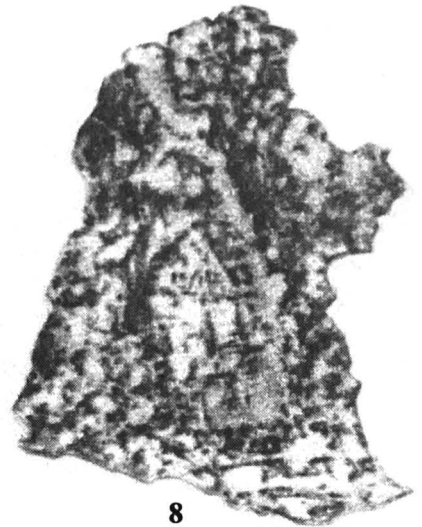
5



6

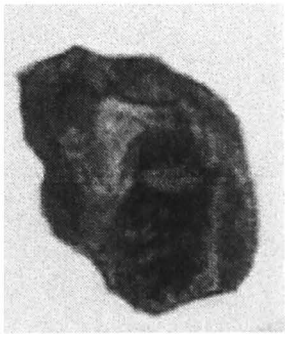


7



8

Pl. LXXXVII Vânători-Neamț – VN-C₂. Detalii de pe revers.



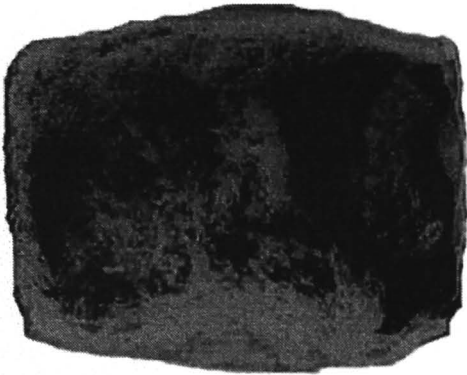
1



3



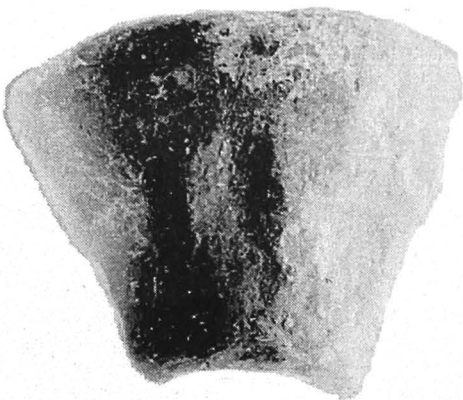
3



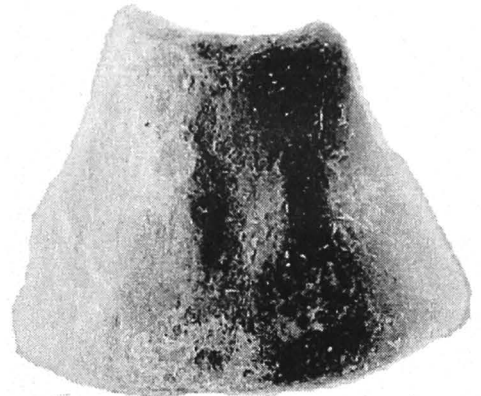
4



5

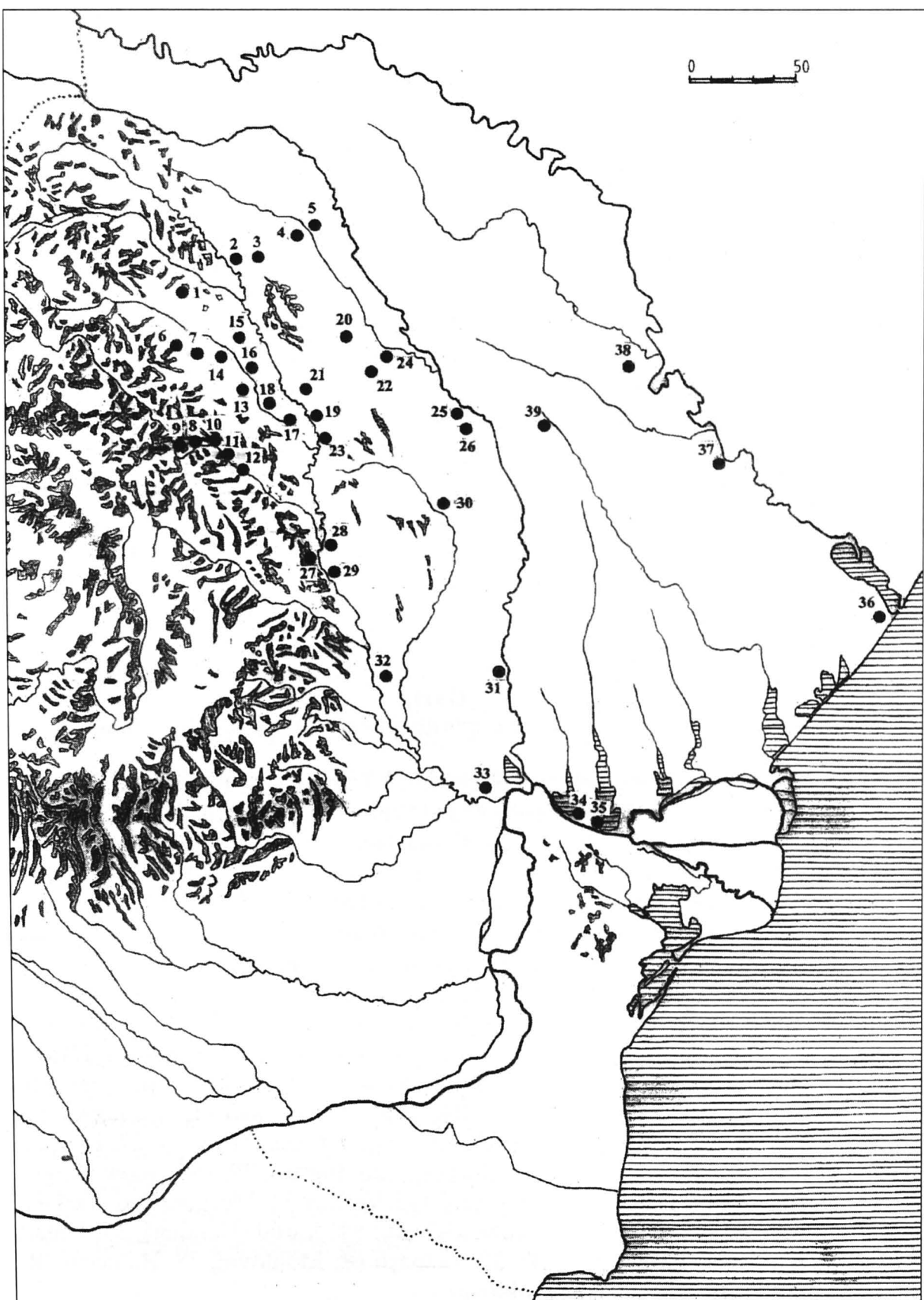


6



7

Pl. LXXXVIII Dumbrava. Piesă de silex vedere normală și negativată (1 și 3);
imagini de pe un vâscior (2 și 4) și de pe o „pâlnie” (5, 6 și 7).



Harta

Localități în care au fost descoperite obiecte cu însemnări și imagini:

1. Pleșești (com. Vulturești, jud. Suceava); 2. Cucorâni (com. Mihai Eminescu, jud. Botoșani); 3. Stâncești (com. Mihai Eminescu, jud. Botoșani); 4. Trușești (jud. Botoșani); 5. Jijia (com. Albești, jud. Botoșani); 6. Vânători-Neamț (jud. Neamț); 7. Târpești (com. Petricani, jud. Neamț); 8. Piatra Neamț; 9. Bâta Doamnei-Piatra Neamț; 10. Izvoare (com. suburbană Dumbrava Roșie, Piatra Neamț, jud. Neamț); 11. Slobozia (com. Roznov, jud. Neamț); 12. Roznov (jud. Neamț); 13. Văleni (com. Botești, jud. Neamț); 14. Borniș (com. Dragomirești, jud. Neamț); 15. Homiceni (com. Bârgăoani, jud. Neamț); 16. Vlădiceni (com. Bârgăoani, jud. Neamț); 17. Poiana (com. Dulcești, jud. Neamț); 18. Săbăoani (jud. Neamț); 19. Tămășești (jud. Neamț); 20. Hârlău (jud. Iași); 21. Hârtoape (com. Vânători, jud. Iași); 22. Băiceni (com. Cucuteni, jud. Iași); 23. Mircești (jud. Iași); 24. Lețcani (jud. Iași); 25. Lunca Ciurei (com. Ciurea, jud. Iași); 26. Dumbrava (com. Ciurea, jud. Iași); 27. Măgura (Jud. Bacău); 28. Răcătău (com. Horgești, jud. Bacău); 29. Brad (com. Negri, jud. Bacău); 30. Delea (com. Zăpodeni, jud. Vaslui); 31. Murgeni (jud. Vaslui); 32. Poiana (jud. Galați); 33. Barboși-Galați; 34. Kartal (Ucraina); 35. Ismail (Ucraina); 36. Tyras (Ucraina); 37. Olănești (R. Moldova); 38. Butuceni (R. Moldova); 39. Bubuieci (R. Moldova).

Considerații finale

Capitolele precedente au fost consacrate ilustrării itinerariului scrierii și imaginii în spațiul carpato-nistriean.

Secolele în care colonizarea greacă a fost mai intensă au coincis, în mare măsură, cu perioada de răspândire a scrierii în Grecia continentală și insulară, cu acțiunea de alfabetizare a cărei amploare este mai greu de apreciat.

Pentru Tyras, mărturiile selectate, menționarea celor cercetate și a celor care urmează a fi puse în circulație, laolaltă, dau măsura utilizării scrierii în acest însemnat focar de cultură, atât în epoca greco-elenistică, cât și în cea romană.

La o altă scară, în mediul roman de la Barboși-Galați sau Cartal-Orlovka, scrierea a avut, de asemenea, un rol însemnat. Alături de inscripțiile lapidare, graffiti și dipinti au furnizat elemente utile întregirii tabloului vieții social-economice și cultural-religioase a acestor centre. Iradierea culturală dincolo de Limes poate fi considerată posibilă și la acest stadiu al cercetării.

Drumul către scriere și alfabetele folosite în cetățile și așezările geto-dacice și în mediul daco-carpic, influențele exercitate în acest domeniu de amintitele centre și din alte zone ale lumii greco-elenistice și apoi a celor romane, însemnate aspecte ale istoriei culturii, vor fi reconstituite în timp îndeosebi prin cercetarea unor obiecte cu însemnări descoperite în acest spațiu.

Studiul cuvintelor poate oferi elemente suplimentare despre limbile vorbite în zonă, despre încercarea de adoptare îndeosebi a alfabetului grec, într-o etapă, pentru transcrierea unor vocabule tracice sau de origine nord-iraniană.

Însemnările sunt efectuate cu majuscule, atât în rarele inscripții cu scriere cursivă, cât și a celor cu scriere monumentală. Litera C apare și la începutul însemnărilor, Σ fiind aproape ignorată. Pe Tabelul central, cuvintele apar scrise ca și cum toate ar fi nume proprii. Pentru o parte a vocabulelor, care se dovedesc a fi de o mare diversitate, au fost găsite tălmăcirii în limbile greacă, tracică și în cele nord-iraniene. Unele au semnificații similare sau apropiate în două sau chiar toate trei din limbile amintite.

O trecere în revistă a cuvintelor, incluse în *Anexa 2*, în ordine alfabetică, fără intenția de a le analiza pe toate, poate fi edificatoare în multe domenii.

În *lotul însemnat de cuvinte care încep cu A*, cele grecești ocupă un loc însemnat.

În legătură cu *Αγαζία* – ἀγάζω „acțiune fără moderație”¹; *Αγί αγι* – ἄζω = ἀγίζω – ασμος, οὔ, ὁ „consecrare, sanctificare”; ἀγίζω (ἄγιος) „a face sacru”, „devotat zeilor”, „sacru”²; *Αγος* – ἀγός, εος, το în domeniul religios „expiere”, „sacrificiu”³.

Αζα – ἄζα, ἡ înseamnă „căldură, fierbințeală, entuziasm”⁴; *Αζος* – ἄζος, ὁ „servitor”, „funcționar”, „sclav” dar și „uscat”, „arid”⁵; iar pentru *Αζιρ*, poate fi amintit cuvântul Ἄζυρος ὁ epitet al lui Apollo cu semnificațiile „încântare”, „bucurie”, „plăcere”⁶.

Αιρα – ἄιρα – „ciocan”, „lucrare de fierărie”⁷; *Αιτας* – ἄιτας[ι]ό Dor. pentru „tânăr iubit”⁸, „favorit al zeiței”⁹ și alte semnificații; *Αιτα* – ἄιτις, ιος, ἄ „tânără iubită”¹⁰.

Αρα – ἄρα, ἀρή – „rugăciune”, „rugămintă”. Ἀρά – „zeiță a distrugerii și răzbunării”¹¹; ἄρά – „dedicație”, „ex voto”¹². Ἀρης ὁ gen. Ἄρεος „zeul războiului” prin extensie „belicos”, „brav”; *Αρις* – ἀρίς[α]ιδος ἡ „mormânt”, „sfânt”¹³; *Αρνα* – ἄρνυ v. ἄρρυ, αρνα, τα „nuc”¹⁴; *Ατε* – ἄτεις, ὁ acc. sg. ἄτειν, posibil numele unui grad al regalității¹⁵; *Ας* ἄς și ἄς, Dor. în special cu sensul „la fel de lung ca”¹⁶; *Αστι* – posibilă legătură cu ἄστυ, τό – gen. εος „oraș” – zonă centrală a unui polis etc.

Alte apropieri de cuvinte grecești sau echivalări sunt mai puțin sigure.

Tracice: *Αγας* atestat în compunerea numelui de trib Ἀγά-θυσοι¹⁷ în numele regelui mitic Ἀγασσαμενός¹⁸.

¹ Liddel-Scott, *Gr.E.L.*, p. 4.

² *Ibidem*, p. 9.

³ *Ibidem*, p. 14; cf. și *Suppl.*, p. 4.

⁴ *Ibidem*, p. 1.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, p. 41; *Suppl.*, p. 12.

⁸ *Ibidem*, p. 44.

⁹ *Suppl.* p. 13

¹⁰ *Suppl.*, p. 13.

¹¹ Liddel-Scott, *op. cit.*, p. 232.

¹² *Suppl.*, p. 49

¹³ Liddel-Scott, *op. cit.*, p. 240.

¹⁴ *Ibidem*, p. 250.

¹⁵ *Suppl.*, p. 58.

¹⁶ *Ibidem*, p. 254.

¹⁷ D. Detschew, *Sprachreste*, p. 3.

¹⁸ *Ibidem*, p. 5.

Aζαις – un grup numeros de cuvinte alcătuite cu silabele *Aζ*, *Aζα*, *Aσα*, *ασος*, *Aζιας*, *Aζος* etc.¹⁹; *Aιζις* aig „capră”; *Aizis* – localitate în Dacia²⁰; *Αρζο* – hidronimul *Αρζος*, *Arzos*, *Arsus*²¹; *Aσας* – *ασας* „ascuțit”²².

Asupra importantului grup de antroponime cu *At*, atestat la mai multe etnii, vor fi prezentate unele considerații, după menționarea cuvintelor cu posibilă origine nord-iraniană, în sens larg.

Aισα – toponim, *Aἶσα* polis trac²³ și, tot între toponime, este citat și ‘*Aσαι*²⁴.

Unele direcții de înțelegere a însemnărilor sunt date și de semnificația unor cuvinte în limbile de sorginte **iraniană**. *Αγα* – *αγα* este tradus prin „rea”, „nesuferită” adjectiv feminin²⁵; *ag/ag(æ)* este în osetină „ceaun”, „cazan”²⁶, iar *agaz* – *aqaz*, în aceeași limbă, înseamnă „ajutor”²⁷.

Aζ – are sensuri diferite în vechea iraniană și osetină. În timp ce în iraniană *az* – *aza* are multiple înțelesuri între care „gonit”, „hăituit”, „alungat” ș.a.²⁸, în osetină *az/anz* înseamnă „an”²⁹.

Aζατα este în vechea iraniană *a-zata* (adj. feminin *ta-*) (încă) „nenăscut”³⁰ și din aceeași direcție este *azay*, cu înțelesul „șarpe” cuvânt care poate fi apropiat de *Aζαι*³¹; *Aζ as* sau *οσ* este numele originar al tribului alaniilor și poate fi privit ca identic cu *Ασιου* care, după Strabo, au cucerit Bactria, cu *Asiani* a lui Trogus Pompeius și *Wu-sun* din izvoarele chineze³². *Aσα* – *asa* „adevăr”, „dreptate”; *aša* „umăr” ș.a.³³. Pentru *Ασι* pot fi găsite în osetină cuvintele: *Assy*, *Asi*, *assi* care înseamnă „râpă”³⁴. Pentru *Αστα* poate fi amintită vocabula veche iraniană *aštay* „sol”, „mesager”³⁵.

¹⁹ *Ibidem*, p. 7.

²⁰ I.I. Russu, *Limba*, p. 90.

²¹ D. Detschew, *op. cit.*, p. 24; Russu, *op. cit.*, p. 91.

²² D. Detschew, *op. cit.*, p. 29.

²³ *Ibidem*, p. 10.

²⁴ *Ibidem*, p. 30.

²⁵ C. Bartholomæ, *Altiranische*, col. 47.

²⁶ V.I. Abaev, *Et.*, p. 34.

²⁷ *Ibidem*, p. 54.

²⁸ C. Bartholomæ, *op. cit.*, col. 223.

²⁹ V.I. Abaev, *op. cit.*, p. 95.

³⁰ C. Bartholomæ, *op. cit.*, col. 225.

³¹ *Ibidem*, col. 266.

³² J. Harmata, *Iranian Tribes*, p. 268.

³³ *Ibidem*, col. 229, 239.

³⁴ V.I. Abaev, *op. cit.*, p. 79.

³⁵ C. Bartholomæ, *op. cit.*, col. 261.

Un grup relativ numeros de cuvinte, unele dintre ele nume proprii (antroponime) mono, bi sau trisilabice, au ca punct de pornire *Ατ* (*Ατα, Αταζα, Αταζατα, Αταζι, Αταζις, Αταζια, Αταζιας, Αταιας, Αταις, Ατας, Ατατις*) cu frecvențe diferite dar oricum notabile. Semnificația adăugirilor și modul de flexionare nu sunt totdeauna cunoscute.

Unul din marii specialiști în antroponimie, Ladislav Zgusta, considera că toate acestea aparțin unei grupe ale cărei origini pornesc de la rădăcina *at(t)a*³⁶.

Diferitele sufixe și alăturările sunt foarte diferite și unele rămân neclare. De la această rădăcină sunt foarte multe nume microasiatice. De ex.: *Ατος* (frigian), *Αττα* (fem. cilician); *Αττας* (masc., pisidian), *Αττης* (masc. lycian, lycaonian, pisidian, carian) etc. Aceeași rădăcină poate fi găsită și în unele nume din Grecia, în lumea celtică, scitică, unele nume celebre în multe limbi indo-europene și indo-iraniene. Pentru unele s-a considerat că vocabula de bază ar fi pronunția de către copii a apelativului „Tată”.

O altă grupă într-o situație apropiată este cea care are ca punct de pornire *Ατι* (*Ατια, Ατιας, Ατιατι, Ατιζα, Ατιζας, Ατιζι, Ατιος, Ατισα*). După cum menționează D. Detschew sunt întâlnite ca teonime și în antroponimia din spațiul microasiatic, în cea latină, scitică, tracică³⁷, astfel că marea răspândire atestată pe micile epigrafe nu este prin nimic surprinzătoare.

Grupul cuvintelor care încep cu Β este restrâns și, pentru unele, nu dispunem de explicații complete.

Βαζι poate fi eventual apropiat de *Βαζω* „a vorbi”, „a spune”, verb utilizat mai ales la prezent și perfect³⁸, iar adăugirile ar fi pentru *Βαζιον, το* – „un mineral”³⁹.

Între cuvintele tracice, *Βαζις* este atestat ca nume de persoană feminin⁴⁰ și în compunerea altor antroponime, în timp ce *baz* în osetină înseamnă „pernă”, „saltea” etc. Locul în care sunt plasate micile epigrafe pe obiecte, în cele mai multe cazuri, nu poate fi de folos stabilirii celui mai potrivit înțeles.

Βαιτις, în limba greacă *Βαίθη*, are mai multe semnificații între care amintim: „casă acoperită într-un loc distinct”⁴¹ sau *Βαίτα* (dorian) „haină de piele ciobănească sau țărănească”. Este menționat și ca vocabulă tracică⁴².

³⁶ L. Zgusta, *Personennamen*, p. 298-300; Cf. și L. Robert, *Le noms indigènes*, p. 528.

³⁷ D. Detschew, *op. cit.*, p. 8.

³⁸ Liddel-Scott, *Gr.E.L.*, p. 300.

³⁹ *Suppl.*, p. 65.

⁴⁰ D. Detschew, *op. cit.*, p. 40.

⁴¹ *Suppl.*, p. 65.

⁴² Liddel-Scott, *op. cit.*, p. 65.

Bia este tradus prin „forță”⁴³, în timp ce în osetină cuvântul *bia* înseamnă „gutui”⁴⁴. *Biaç* este un antroponim mai bine cunoscut în diferite variante⁴⁵. *Bo* înseamnă „pește”.

Cuvintele care încep cu Γ formează un grup mai numeros (24). Despre unele dintre ele au fost făcute mențiuni mai ample la comentariile asupra însemnărilor la obiectele prezentate. Reamintim doar: ‘Γάος numele unei divinități asociate cu Persephone⁴⁶; γίλι, ἦ un tip de „scorțișoară” (cassia), în timp ce un cuvânt apropiat din osetină *giz* înseamnă „neliniștit”, „stinger”⁴⁷.

Între cuvintele care încep cu Δ, cu o răspândire notabilă cele tracice sunt ceva mai numeroase: – διζα, – διζη, – disza, – dizon, – διζος, – dizis și antroponimele *Dizo, Dizzo, Diso, Διζα* ș.a.⁴⁸.

Numele primei divinități a panteonului grec, *Zeus*, poate fi întâlnit în compunerea a foarte numeroase antroponime teoforice grecești, unele preluate și de popoarele la care limba greacă a avut o influență deloc neglijabilă. În aceste alcătuiți, Ζεύς apare mai frecvent în cazurile gen. Διός, dat. Δί, mai rar cu ac. Δία. V.I. Georgiev prezintă echivalările: Δια-ζενις = gr. Διο-γένης; Διζα-ζενις = gr. Θεο-γένης; Διζα-λας = gr. Θεό-λας etc.⁴⁹. Διός, ó este și prima lună a anului în calendarul macedonean etc.

Între numele proprii sunt citate nu mai puțin de 50 *Diza* cu alte variante și sufixe⁵⁰, iar cuvântul – *dizos* din compunerea unor toponime este tradus prin „fort, cetate”⁵¹.

Ca la fiecare cercetare a însemnărilor, mai numeroase sunt cuvintele care încep cu *Z*, iar frecvența unora dintre ele este deosebit de mare. La piesele studiate nu mai puțin de 106. Numărul ar putea fi restrâns dacă am avea totdeauna siguranța că flexiunea nominală sau verbală urmează cea cunoscută în limba greacă de exemplu. Deoarece cuvintele provin din cel puțin trei limbi, lucrul acesta nu-i totdeauna sigur și excluderile pot fi păgubitoare înțelegerii ansamblului.

⁴³ *Ibidem*, p. 314.

⁴⁴ Abaev, *Et*, I, p. 210.

⁴⁵ Cf. Fr. Preisigke, *Namenbuch*, p. 75.

⁴⁶ *Suppl.*, p. 75.

⁴⁷ Abaev, *Et*, I, p. 521.

⁴⁸ D. Detschew, *op. cit.*, p. 135.

⁴⁹ Cf. V.I. Georgiev, *Namenkunde*, p. 1155.

⁵⁰ I.I. Russu, *Limba*, p. 162.

⁵¹ *Ibidem*, p. 163.

De unde această neobișnuită bogăție de cuvinte care încep cu Z, dar și a acestei litere în compunerea unor vocabule? V.I. Gheorghiev considera că limbile tracă și daco-misiană sunt diferite. Afirmația necesită o sporire a argumentării pentru a putea fi acceptată. Continuarea cercetărilor profesorului I.I. Russu va putea în viitor să stabilească diferențieri clare care n-ar depăși limita dialectelor.

Revenind la sursele cuvintelor cu Z. În cele două tabele publicate de V.I. Gheorghiev cu mențiuni asupra mutațiilor consonantice din indo-europeană în tracică, constatăm că atât *k* cât și *g'*, *g'h* și *s* devin în tracă *z/δ* respectiv *s* (*z-*, *z*) iar prin mutațiile consonantice din indo-europeană în dacică *g'*, *g'h* devine *Z/δ*, *K^w*; *g^w*, *g^{wh}* devin *c* și *dz* (înainte de *e* și *i*)⁵². Vocabulele cu Z existente la care se adaugă cele derivate grație mutațiilor contribuie la această sporire puțin obișnuită. Se mai adaugă faptul că între ele sunt și cuvinte de largă circulație. Astfel, *Zi*, *Zei*, *Zη*, *Zia*, *Zie*, *Zio*–*Zio*–*Zou* etc. sunt forme asibilite de la *Δi*, *Δei*, *Δie*, *Δio*...⁵³.

Zia formă asibilată de la *Δia*, nume de persoană feminin, este cunoscut și prin inscripții latine de la Roma⁵⁴ sau cea de pe teritoriul bulgar⁵⁵ ca și *Zias*.

La cuvintele comentate la prezentarea pieselor și în notele de la Tabelul din *Anexa 1* de adăugat – ca posibilitate – ca alături de numeroasele antroponime: *Za* (*fem.*), *Zaç* (*masc.*), *Ζιττας* etc., câteva păstrate în fondul principal de cuvinte osetin *zīza* „carne”, cuvânt utilizat și pentru „doică”; *zizi* – zeze „mamelă”⁵⁶ (piept, țâță); *zira* „chimen”⁵⁷.

Între cele 21 de cuvinte care încep cu I pot fi constatate origini diferite:

Grecești – *Ia* *ιά* „voce”; *ιά* „unul”⁵⁸; *ιαζω* (B) „a striga tare”⁵⁹; *ιάς*, *αδος ή* „îmbrăcăminte”, „stofă”⁶⁰; *ίς* (B) *ή* „forță”⁶¹.

⁵² Georgiev, *Thracisch und Dakisch*, p. 1174 și 1184.

⁵³ D. Detschew, *op. cit.*, p. 180.

⁵⁴ *CIL*, VI, 1801. Numele soției regelui Pieporus este *Zia* Cf. G.G. Mateescu, *I Traci nelle epigrafi di Roma*, în ED, I, 1923, p. 101 nu *Ziais*. Pe inscripția acum pierdută se vedea *ZIAI* posibil *ZIA[E]*. *Zia* (*filia*) *Carceni Caedentis* Cf. Mihailov, *Les noms thraces*, p. 348 vine în sprijinul aceleiași lecturi pentru inscripția de la Roma. *Ziais* este mai curând un nume propriu masculin.

⁵⁵ D. Detschew, *op. cit.*, p. 186.

⁵⁶ V.I. Abaev, *op. cit.*, p. 397.

⁵⁷ V. Miller, *Jazyk osetin*, p. 24; Abaev, *op. cit.*, I, p. 312.

⁵⁸ Liddel-Scott, *op. cit.*, p. 814.;

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 815.

⁶¹ *Ibidem*, p. 836.

Tracice: Ἰζαιος, nume de persoană masc.⁶². Ἰζι – Ἰσ–ιζις în compunerea unor antroponime. De remarcat această întrepătrundere adeseori metamorfizare care se opune unei atribuirii exclusive. De altfel, și *Ia* sau *Iaș*, amintite la începutul prezentării unor cuvinte care încep cu *I*, pot fi regăsite între numele de persoană microasiatice⁶³. De remarcat că nu lipsesc nici în osetină cuvinte asemănătoare, precum *iaz/iaze* „vină”, „nenorocire”⁶⁴.

Și în acest lot cele mai multe vocabule sunt de origine greacă.

Pentru *cele două cuvinte care încep cu K*: Κατιγας poate fi eventual apropiat de antroponimul microasiatic Κατγου||ος||⁶⁵ sau Κατοκας⁶⁶, în timp ce pentru *Koζατα* pot fi avute în vedere antroponimele Κοατα și Κο-ζαο||ας||⁶⁷.

Între cele 11 cuvinte care încep cu litera *M* menționăm, în acest cadru, pe *Mía* și ca feminin al lui εἶς (unul)⁶⁸; μίτος[ι] ó cu multiplele lui înțelesuri „ața din urzeală”, „firul destinului”, „coardă de liră”, un cuvânt în limbajul orfic.

Pentru *Mίρα* și *Μιζκα* pot fi considerate ca foarte apropiate, posibil, femininele antroponimelor microasiatice⁶⁹ *Mίρας* și *Μισκος*⁷⁰.

Cât privește cuvântul *Nιζα*, poate fi eventual apropiat de antroponimul Νισα⁷¹ sau de cuvântul osetin *niz/nez* „boală”⁷² și mai puțin probabil de la *νίζω*; imp. *νίζε* – „spălare”⁷³.

Ορις, atestat pe un obiect găsit la Barboși-Galați, la granița transdanubiană a Moesiei Inferior, este foarte probabil ὄρις–ις,εως – „graniță”.

Între cele 24 cuvinte cu *P*, cele mai multe comentate în capitolele precedente sunt antroponime, apropiate doar de cele cunoscute în spațiul microasiatic: *Paya* și *Pay. ς* – Παγος⁷⁴; *Paς* – Ρασχας⁷⁵; *Pοιτι* de Ρουτας⁷⁶;

⁶² D. Detschew, *op. cit.*, p. 214.

⁶³ L. Zgusta, *KIAPN*, p. 188-189 § 447-1 și § 447-2.

⁶⁴ V.I. Abaev, *op. cit.*, II, p. 16.

⁶⁵ L. Zgusta, *KIAPN*, p. 218 § 552.

⁶⁶ Idem, *Personennamen*, p. 107 § 130.

⁶⁷ Idem, *KIAPN*, p. 238 § 647.

⁶⁸ Liddel-Scott, *op. cit.*, p. 1132.

⁶⁹ L. Zgusta, *KIAPN*, p. 319 § 925.

⁷⁰ *Ibidem*, § 992-2.

⁷¹ *Ibidem*, p. 362 § 1042.

⁷² V.I. Abaev, *op. cit.*, II, p. 186.

⁷³ *Suppl.*, p. 218.

⁷⁴ L. Zgusta, *KIAPN*, p. 443, § 1319 a.

⁷⁵ *Ibidem*, § 1321.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 446, § 1335.

Ροσοις de Ρωοις⁷⁷ etc. Cât privește cuvântul Ρος posibil să fie osetinul *rus/ros* „obraz”⁷⁸.

În *importantul grup al cuvintelor care încep cu Σ* întâlnim aceeași proveniență din cel puțin trei direcții – greacă, tracă și limbi nord-iraniene.

Constatăm, de asemenea, prezența unui important grup de nume răspândite în spațiul microasiatic, din nou identice sau apropiate. Σα-Σα⁷⁹; Σαδις-Σαδας⁸⁰; Σια, Σιαι luăm în considerație Σια⁸¹; Σις – Σισα⁸² sau Σισας⁸³.

De remarcat însă pentru Σαζα transcrieri comune și pentru Sassa, atestările ca nume de persoană de origine dacică... „*Sassa coniu(x) et liberta nat(ione) Daca*”⁸⁴. De asemenea, Σιρες, cuvânt care apare tot pe piesa de alabastru de la Barboși-Galați, este menționat ca nume de trib⁸⁵, iar forme apropiate ca toponim. În sfârșit, probabilitatea de a aparține limbii osetine *syre, sre/sire* ar da cuvântului înțelesul de „divan din lemn cu spătar”⁸⁶.

Cuvintele care încep cu litera T, în număr de 31, formează un grup important. *Ti* și *Tia* sunt întâlnite în alcătuirea unor antroponime obișnuit dimitice unde ele corespund idg. *di, divo*, gr. *δι, διο*⁸⁷. În această situație, pentru unele nume precum *Ti, Tia, Tiaς, Tiζa, Tiζaς, Tiζo, Tiζoς, Tioς* trebuie să avem în vedere similitudinea semnificației cu a celor care au prima literă Δ. Antroponimul *Tιατι* poate fi rezultat din declinarea lui *Tiaς* fără a exclude însă posibilitatea că este compus din *Ti* și *Ατι*.

Din nou poate fi remarcat un grup de nume bine atestate în zona microasiatică *Ta*⁸⁸, *Taiς*⁸⁹, *Taοις*⁹⁰, *Tata*⁹¹, *Tioς*⁹², *Titaς*⁹³. Cele mai multe dintre ele au cunoscut o răspândire și în mediu tracic⁹⁴. *Taοι* este menționat

⁷⁷ *Ibidem*, p. 44, § 1342.

⁷⁸ V.I. Abaev, *op. cit.*, II, p. 432.

⁷⁹ L. Zgusta, *KIAPN*, p. 448, § 1343-1.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 450, § 1353-1.

⁸¹ *Ibidem*, p. 460, § 1392.

⁸² *Ibidem*, p. 466, § 1435-1.

⁸³ *Ibidem*, p. 467, § 1435-2.

⁸⁴ *CIL*, III, 14335¹³; Detschew, *op. cit.*, p. 425.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 448.

⁸⁶ V.I. Abaev, *op. cit.*, III, p. 208.

⁸⁷ D. Detschew, *op. cit.*, p. 502.

⁸⁸ L. Zgusta, *KIAPN*, p. 480, § 1493-1.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 482, § 1497-1.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 493, § 1516-1.

⁹¹ *Ibidem*, p. 494, § 1517-1.

⁹² *Ibidem*, p. 514, § 1558-5.

⁹³ *Ibidem*, p. 516, § 1567-4.

⁹⁴ D. Detschew, *op. cit.*, p. 497-507.

și ca parte din *Tasibastenus* epitet al lui Dionysos⁹⁵ și în alte compuse antroponime și toponime⁹⁶. Cel puțin una din însemnări (*Τιρας* sau *Τιρυ*) ar putea fi corelată de Tyras, orașul sau fluviul.

Dacă pentru *Χας* și *Χιος* găsim antroponime similare în spațiul micro-asiatic⁹⁷, celelalte două *Χιζιας* și *Χοαις* sunt mai apropiate de *Κιζιας* de *Κιζων*⁹⁸ și *Κοαις* de *Κοας* și *Κοαι||ος||*⁹⁹. Ortografierea a creat confuzia.

*
* *
*

La capătul acestor comentarii asupra unei părți din materialul lingvistic recoltat din descifrarea însemnărilor rezultă că cel mai numeros grup de vocabule este reprezentat de numele proprii, iar între ele antroponimele ocupă un loc principal. Cum s-a putut constata nu lipsesc teonime, toponime și cuvinte din vocabularul cotidian.

Pe cele mai multe piese studiate sau aflate în curs de cercetare, dintre cele provenite din cetăți și așezări geto-dacice și din mediul daco-carpic, însemnările sunt scrise cu litere din alfabetul grec. Literele latine sunt întâlnite mult mai rar și pe unele piese sunt apariții izolate sau grupe de litere care ar putea aparține ambelor scrieri (ATI, ZI, ZAI, TA etc.). Pot fi semnalate și câteva tamgale „semne sarmatice”.

Asupra onomasticii getice (dacice sau geto-dacice) au fost exprimate puncte de vedere dependente de modul în care limba dacică era considerată o limbă indo-europeană identică sau foarte apropiată de limba tracică sau ca o limbă diferită.

Vladimir Gheorghiev, continuatorul lui D. Decev în domeniul cercetării limbii tracice, însemnat reprezentant al școlii lingvistice bulgare, considera că ne aflăm în fața a două limbi – cea tracă și cea daco-moesiană¹⁰⁰ și în consecință, în lucrările care le-a elaborat, la fel erau grupate și antroponimele¹⁰¹.

Pe de altă parte, cunoscutul epigrafist, lingvist și istoric I.I. Russu care a cercetat timp de decenii limbile vorbite în antichitate în spațiul sud-est

⁹⁵ *CIL*, III, 703.

⁹⁶ D. Detschew, *op. cit.*, p. 497.

⁹⁷ L. Zgusta, *KLAPN*, p. 532, § 1637 și § 1641.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 229, § 604.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 237, § 638-1 și § 638-2.

¹⁰⁰ V.I. Georgiev, *Thrakisch und Dakisch*, p. 1148-1192.

¹⁰¹ *Idem*.

european aprecia că ne aflăm în fața unei singure limbi cu unele diferențieri zonale ¹⁰².

În studiile publicate, paralelismul între onomastică și limbă este privit ca un aspect de la sine înțeles conform principiului că toate numele proprii „... au fost părți integrante ale bagajului lexical cotidian” ¹⁰³.

Dar cele două principale teorii despre raportul dintre limba geto-dacică și cea tracică nu au adepți grupați unii la sud și ceilalți la nord de Dunăre.

Astfel Milena Minkova, într-o lucrare asupra numelor de persoană din inscripțiile latine descoperite pe teritoriul Bulgariei ¹⁰⁴ încadrează laolaltă numele tracice și cele dacice (Decebalus, Zia etc.) urmând în această privință convingerea mărturisită și materializată în lucrările îndrumătorului ei D. Boiadžiev ¹⁰⁵.

În cea mai recentă contribuție importantă la cunoașterea onomasticii dacice datorată lui D. Dana ¹⁰⁶ autorul propune o foarte strictă separare a antroponimelor dacice nu doar de cele tracice ci și de cele getice. Fără a ignora existența mărturiilor scriitorilor antici despre relațiile dintre geți și daci, inclusiv aspectele lingvistice însemnările din Dio Cassius, Trogus Pompeius, Plinius etc., D. Dana aplică o grilă obligatorie care condiționează includerea cu deplină siguranță a unor antroponime între cele dacice.

Alăturarea la onomastica tracică este exclusă deși remarcă situația specială a antroponimelor din spațiul mœsic, unde multe pot aparține unor geți care au fost transmutați în timpul campaniilor lui Sextus Ælius Catus și în urmărire însemnat de către Tiberius Plautius Silvanus Ælianus, într-o zonă în care influențele sunt mai puternice.

D. Dana cunoaște și citează viziunea lui I.I. Russu ¹⁰⁷, D. Protase ¹⁰⁸, C.C. Petolescu ¹⁰⁹ asupra onomasticii traco-dacice din Dacia și desigur implicațiile unei opinii opuse în considerațiile asupra prezenței autohtonilor în Dacia conform mențiunilor epigrafice. Aderând la punctul de vedere a lui V.I.

¹⁰² I.I. Russu, *Limba*, p. 210-213, *pass.*

¹⁰³ *Ibidem*, p. 85

¹⁰⁴ Milena Minkova, *The Personal Names of the Latin Inscriptions in Bulgaria*, Frankfurt am Main-Berlin-Bern-Bruxelles-New York-Wien, 2000.

¹⁰⁵ D. Boiadžiev, *De l'unité du system anthroponymique de la langue thrace*, în *Pulpu-deva*, 6, 1993, p. 28-31.

¹⁰⁶ D. Dana, *Les daces dans les ostraca du désert oriental de l'Égypte. Morphologie des noms daces*, în *ZPE*, 143/2003, p. 166-186.

¹⁰⁷ I.I. Russu, *Tracii în Dacia romană*, în *ActaMN*, IV, 1967, p. 89-94.

¹⁰⁸ D. Protase, în *Istoria Românilor*, vol. II, București, 2001, p. 142-143.

¹⁰⁹ C.C. Petolescu, *Decebal, regele dacilor*, București, 1991, p. 106.

Gheorghiev, în privința limbii dacice ca diferită de cea tracică îi împărtășește și ideile privind antroponimia.

Unele observații expuse de D. Dana pot fi emendate dar esențială rămâne contribuția la mărirea numărului de antroponime dacice cunoscute prin adăugarea celor menționate pe ostraca descoperite în Egipt ¹¹⁰.

Diversitatea, preferința pentru anumite antroponime în spațiul tracic propriu-zis ca și în cel geto-dacic și daco-carpic este indiscutabilă. La rigoare exemple care oglindesc situații comparabile pot fi amintite în toate timpurile.

Apartenența la limbi diferite nu este încă solid fundamentată. Problema este mai complexă la antroponime. Uneori numele de regi nu sunt „clasice” pentru limba etniei în fruntea căreia ajungeau (Ex. Spartocizii într-un spațiu prevalent scitic).

În cazul posibilelor antroponime tracice după excluderea celor grecești și iraniene atenția s-a îndreptat spre cuvinte și antroponime care pot fi getice (geto-dacice, daco-carpice). În diferite zone ale spațiului getic pot exista nume sau grupe de nume cu o răspândire mai importantă fără a aparține unor etnii diferite. Foarte probabil ca unele cuvinte care sunt considerate exclusiv nord iraniene să fi avut o circulație notabilă în lumea getică.

Persistă însemnate probleme pe plan lingvistic care nu par a se diminua în timp. S-a pus chiar problema existenței unei limbi getice diferită de limba tracică dar și de cea dacică. B. Simeonov prezenta șase ipoteze asupra limbii getice ¹¹¹. Admițând că traca nu a existat într-o formă identică la toate triburile, că subzistau diferențe fonetice, gramaticale și lexicale consideră că getica ar fi fost una dintre cele mai răspândite limbi sau dialecte ale limbii tracice. Simeonov relevă de asemeni că Ovidiu nu-i numește pe cei în mijlocul cărora își trăia exilul nici traci, nici daci ci geți precum și faptul că în zonele periferice geții ar fi venit în contact cu dialectele limbilor iraniene și cu dialectele dacilor. Dintre cele șase ipoteze cea care privește getica drept un dialect trac iranizat (D. Decev) este respinsă de B. Simeonov prin faptul că nu pot fi descoperite în limba getică unele caracteristici ale limbii iraniene (de-labializarea vocalelor și depalatarea). O altă răspândită ipoteză conform căreia getica este un dialect al limbii dacice sau mai mult sunt limbi identice

¹¹⁰ Ostraca de la *Mons Claudianus*, *Krokodilô*, *Maximianon* și *Didymoi*. Personal am consultat doar volumele *Mons Claudianus, ostraca graeca et latina*, I-III editate de Inst. Fr. d'Arch. Or. Autorul a avut acces și la materialele inedite recoltate în amintitele forturi romane în care au fost trupe auxiliare dacice.

¹¹¹ B. Simeonov, *Des Gètes et leur langue*, în *Le monde Thrace*, p. 167-174.

(V.I. Gheorghiev și R. Gandeva), ipoteză care este susținută și de majoritatea lingviștilor români, este considerată de B. Simeonov ca insuficient dovedită prin resturile lingvistice getice. Getica ar comporta propriile dialecte și ea este foarte asemănătoare cu limbile dacică și mesiană.

Între cei care și-au exprimat opinii diferite se numără, cum s-a putut observa, savanți care au adus contribuții importante la cunoașterea limbii tracice precum D. Decev, V.I. Gheorghiev și I.I. Russu, dacă n-ar fi să amintim decât pe cei care și-au publicat principalele opere în a doua parte a secolului trecut. Răspunsul la întrebarea care și-o punea în urmă cu trei decenii Cicerone Poghirc „Daca – limbă sau dialect al limbii tracice?” necesită o sporită fundamentare pentru a fi convingător ¹¹².

Amploarea și direcțiile din care au venit influențele în spațiul carpato-nistran și în interiorul arcului carpatic pot fi diferite la fel și consecințele.

Sporirea materialelor care vor constitui în viitor baza pentru noi abordări constituie principala soluție pentru rezolvarea corespunzătoare, clarificatoare a dilemelor acumulate.

Cele mai multe însemnări sunt cu scriere cursivă, mai rar mici inscripții cu litere cu ductul scrierii monumentale. Monogramele, simbolurile, utilizarea literelor și la conturarea unor chipuri sau a altor elemente ilustrate fac adeseori dificilă lectura. În același timp, se impune aprecierea că cei care au graffitat însemnările, la care întâlnim multe ligaturi și monograme, stăpâneau de mult secretele scrierii.

Dacă prin limba greacă au fost tălmăcite aproximativ jumătate dintre însemnări, aceasta se datorează uriașului ei tezaur de cuvinte cunoscute. De asemenea, trebuie să avem în vedere că greaca a fost o vreme *lingua franca* pentru o întinsă zonă.

Cuvintele limbilor vorbite în acest spațiu, așa cum le cunoaștem prin micile epigrafe, sunt, în unele cazuri, ușor modificate prin transcrierea cu un alfabet care nu avea totdeauna literele corespunzătoare tuturor fonemelor din alte limbi.

Unele cuvinte cunoscute și la migratori – vorbitori ai unor limbi nord-iraniene – sunt, de regulă, atribuite în exclusivitate acestora. Cât privește „limba scitică” este un termen întrebuițat ca denumire generală pentru toate graiurile care au fost utilizate pe teritoriul de nord al Mării Negre în perioada VIII a.Chr. – VII p.Chr. Lingviștii ruși au arătat că, alături de elemente grecești și iraniene, trebuie citate „... cele anterioare grecilor și iraniienilor”. S-a relevat că, în mod deosebit, prezintă greutate elementele tracice ¹¹³.

¹¹² C. Poghirc, *Thrace et daco-mésien: langue ou dialectes?*, în *Thraco-Dacica*, I, București, 1976, p. 345 și urm.

¹¹³ V.I. Abaev, *Osetinskij*, p. 147 și nota 1.

Teoretic, aceste vocabule – parte a fondului comun indo-european, în care intră și lexicul limbii tracice membră a aceleiași familii de limbi ca cele nord-iraniene (*satem*) – puteau să aparțină și limbii traco-getice.

Descoperirile viitoare, prin mărirea substanțială a fondului de cuvinte și ilustrarea satisfăcătoare a textelor descifrate, vor putea valida sau respinge acest punct de vedere.

Inscripțiile lapidare, ca și cele de pe obiecte mobile (stampile amforice, monede etc.), s-a considerat că au participat la procesul de alfabetizare în moduri diferite în spațiul grecofon, în ariile cu alfabetizare limitată și în alte părți, unde au constituit un prim pas către cunoașterea scrierii alfabetice.

Este dificilă stabilirea gradului de alfabetizare în provinciile romane, chiar și în Dacia, cu cele aproape 4.000 de epigrafe, cu atât mai greu pentru zone considerate în general lipsite de mărturii scrise. Pe un contract de muncă din minele din zona Alburnus Maior există mențiunea obișnuită a notarilor: „*Flavius Secundinus scripsi rogatus a Memmio Asclepi quia se lit[ter]as scire negavit*”¹¹⁴.

Răspândirea scrierii în mediul „clasic” poate fi considerată importantă. Gradul de alfabetizare generatoare de mobilitate culturală, după loc și perioade, va fi fost un criteriu însemnat în aprecierea istoricilor și literaților.

În ceea ce privește situația din cetățile și așezările geto-dacice și din mediul daco-carpic, putem doar presupune că funcții apropiate celei deținute de Akornion din Dionysopolis dar cu precădere în educație și alfabetizare vor fi avut și alți greci, mai târziu romani posibil prizonieri. Ei vor fi dat impulsul inițial. În raporturile cu lumea greco-elenistică și apoi cu cea romană au existat cu siguranță și persoane de origine geto-dacică alfabetizate. Se adaugă și cei din familiile regale care erau garanți ai fidelității față de Imperiul Roman. Grație unei inscripții de la Roma, adeseori invocată, cunoaștem o întregă familie regală costobocă – deci din nordul Daciei. Este absolut normal să considerăm că ei erau alfabetizați. Cercetarea are în vedere descoperirile din Dacia răsăriteană.

Continuarea publicării și analiza sistematică a materialului lingvistic sperăm să contribuie la îmbogățirea informațiilor despre limba traco-dacică, păstrând poziția în cadrul limbilor indo-europene; o schimbare a opticii în problema stabilirii momentului pătrunderii unor cuvinte grecești atestate în limba română; momentele, amplitudinea, propagarea scrierii latine în spațiul est carpat; o suplimentare a datelor din diverse domenii ale vieții social-politice, religioase și culturale.

¹¹⁴ IDR, I/41, p. 233.

Cât privește lumea imaginilor, o recapitulare a fizionomiei chipurilor înfățișate, a complexelor de locuire și culturale, a animalelor, a obiectelor izolate de contextele în care au fost descoperite ar adăuga puține elemente la cele menționate cu prilejul descrierii pieselor.

Adeseori surprindem însă nu doar imagini – mai elocvente decât cuvintele – ci și cuvintele care le însoțesc care contribuie la clarificarea semnificației imaginilor.

În cele mai multe cazuri nu reușim să stabilim legătura între imaginile ilustrate și rare vocabule. Încercarea de a decoda imaginile bazată doar pe capacitatea de înțelegere, de reconstituire, de racordare la ansambluri credibile, de a estima corect raportul dintre naivitatea expresiei și gravitatea verosimilă a subiectului se soldează uneori cu bune rezultate.

O creștere a procentului interpretărilor apropiate de realitatea acelor vremuri va deveni treptat evidentă prin sporirea numărului pieselor cercetate.

În măsura în care scrierea și imaginile constituiau descoperiri de mare raritate în complexe cetăților și așezărilor getice și daco-carpice obișnuința de a le conferi o valoare sacră se înscria ca o opțiune normală. Când vor fi sute de reprezentări ale unor călăreți, de exemplu, nu toți înfățișați în ipostaze comparabile cu cele ale cunoscutelor divinități ecvestre se va ivi și spațiul de evadare spre alte interpretări. Desigur imaginea Cavalerului este una din numeroasele reprezentări posibil culturale.

Aceeași situație pentru prezența unor însemnări cu antroponime teonime sau cele identice cu numele unor regi care n-ar implica în mod obligatoriu mențiunea faptului că ne-am afla în fața unor obiecte de cult sau a unor măturii de însemnătate istorică.

Necesitatea recuperării integrale a însemnărilor cu vechime milenară e în afara oricăror discuții iar în timp ele se vor înscrie pe scara de valori în prezent relative.

Influențele sunt multiple și atribuirile etnice se impune a fi făcute cu maximă prudență. Trebuie să avem în vedere că în circuitul schimburilor economice, în afara mărfurilor din sfera agro-alimentară întâlnim multe arme, unelte, obiecte de podoabă fără a exclude total și obiecte de îmbrăcăminte. Considerațiile asupra unor atribuiri etnice se impun a fi solid argumentate. În acelaș timp unele inscripții au relevat între altele, diversitatea etniilor atestate în aceste teritorii și sunt cazuri în care imaginile au confirmat această constatare. Scrierea și imaginile se dovedesc a fi adeseori surse complementare.

La Tyras și la Barboși au fost descoperite inscripții votive și reliefuri culturale prin care cunoaștem aspecte esențiale ale vieții religioase din aceste

centre. Graffiti și dipinti inscripții amforice sporesc informațiile despre viața culturală și furnizează numeroase date despre activitatea economică, despre culturalizare în general, gradul de propagare a scrisului – estimarea procentului de alfabetizați.

Acestora li se adaugă imagini din viața cotidiană de la teatru, amfiteatru, circ, cunoaștem chipuri de copii, tineri, maturi rareori și îmbrăcămintea, caracteristicile unei epoci.

Fără a intra în discuție ample descrieri cu sublinierea valorii pieselor selectate ca realizări artistice meritorii ale artei clasice grecești sau romane, aspecte comentate la includerea lor în circuitul științific, au fost indicate doar acele mențiuni utile lectorului interesat să ajungă la sursa primară.

Avem grație acestor însemnări și imagini o viziune mai completă asupra vieții în cetatea greacă, greco-elenistică și romană de la Tyras și cea romană de la Barboși. Limita cronologică superioară a materialelor cercetate este stabilită prin datarea inscripției runice de la Lețcani (jud. Iași). Clasificările din volumul următor vor ține seama în grad sporit de materialele din care au fost confecționate obiectele pe care apar inscripțiile.

În lucrarea *Din istoria culturii și religiei geto-dacice* am acordat un spațiu larg *Tematicii imagisticii*, îndeosebi a celei de pe tezaurele tracice și getice, prezentării semnificațiilor și influențelor. Continuând cercetarea problematicii amintite aceeași preocupare o regăsim și în lucrarea *Imaginar și imagine în Dacia preromană*, a colegilor V. Sîrbu și G. Florea care înfățișează și multe din tezaurele lumii scitice.

Noutatea în lucrarea de față mai ales pentru lumea geto-dacică și dacocarpică o constituie sporirea substanțială a imaginilor. Chipuri necunoscute, asocieri rare, tablouri pe care trebuie să le descriem și să le înțelegem. Modestia unor piese poate stârni scepticismul unor lectori care ar considera că diamantul nu are cea mai potrivită montură. Este un proces în desfășurare, cu dezvăluri succesive de elemente din mitologie, religie și din viața cotidiană.

Iconografia este în esență mărturia cea mai evidentă a imaginarului. Amplificând zestrea imaginarului subliniind că el ilustrează cel puțin o triplă viziune greacă, romană și mai complexă autohtonă cele prezentate în volum vor putea fi utile ilustrării relațiilor dintre fapte, idei și forme pentru o mai completă înțelegere a istoriei spațiului carpato-nistrian pe parcursul unui mileniu.

Anexa 1

VOCABULE CUNOSCUTE PRIN CERCETĂRILE ANTERIOARE Tabel selectiv

Nr. crt.	Vocabula	Bibliografie nota nr.	Apartenența lingvistică probabilă					Denumirea obiectului pe care apare	Locul descoperirii	Materialul din care este confectionat		
			Tr-g	Gr.	Ir.	Lat.	Or.			C	P	M
1	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII
1	Αγαννας	1		○								
2	Αγαριος	2			○							
3	Αγιας	3		○				văscior	Dumbrava	○		
4	Αγοζας	4			○							
5	Αγοτιλας (?)	5		○								
6	Αδυλα	6			○							
7	Αζα	7	○					figurină	Curteni	○		
8	Αζαγιας (?)		○									
9	Αζιας	8			○			figurină	Curteni	○		
10	Αιγο	9	○	○								
11	Αιγοζος	10	○	○								
12	Αιζ	11	○									
13	Αιλιας			○		○						
14	Αυμα-Ζια (?)	12		○								
15	Αιμαζια (?)			○								
16	Αχεζος			○								
17	Αχιγιος (?)			○								
18	Αχιλες	13		○				văscior	Dumbrava	○		
19	Αλδαιν	14	○									
20	Αλυς	15		○								
21	Ανατυς	16			○							
22	Απιος	17		○		○						
23	Απσιδια (?)			○								
24	Αραις	18		○								
25	Αρας	19	○									
26	Αρδος	20	○									
27	Αρεος	21	○									
28	Αρζιο	22	○									
29	Αρζιας	23	○									
30	Αρια	24		○								
31	Αριας			○								
32	Αρις	25		○								
33	Αρισεις	26	○									
34	Αροας	27		○								

Nr. crt.	Vocabula	Bibliografie nota nr.	Apartenența lingvistică probabilă					Denumirea obiectului pe care apare	Locul descoperirii	Materialul din care este confecționat		
			Tr-g	Gr.	Ir.	Lat.	Or.			C	P	M
I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII
35	Αροφες (?)			○			○	vâscior	Dumbrava	○		
36	Αρσαλα	28		○								
37	Ασ-Αζ	29	○									
38	Ασαζα (?)			○								
39	Ασαις	30	○									
40	Ασια	31		○				vâscior	Dumbrava	○		
41	Ασι-δια (?)				○							
42	Ασιδια	32			○							
43	Ασι	33	○	○								
44	Ατα	34		○								
45	Αταις	35		○								
46	Ατιας	36	○		○			vâscior figurină	Bunești-Averești Curteni	○		
47	Ατι		○		○			figurină	Curteni	○		
48	Ατις	37	○		○			vâscior	Dumbrava	○		
49	Ατοζιας	38		○								
50	Αυγας	39			○							
51	Βαας	40	○				○					
52	Βαζιζιχι	41	○					vâscior	Dumbrava	○		
53	Βαριας	42	○									
54	Βασαιπις (?)						○					
55	Βασριας (?)		○									
56	Βασο (?)		○			○		vâscior	Dumbrava	○		
57	Βια	43	○									
58	Βρος (?)		○									
59	Βυτιος	44	○					vâscior	Dumbrava	○		
60	Γα	45		○								
61	Γαεσι	46	○					vâscior	Dumbrava	○		
62	Γαιζας	47	○					vâscior	Dumbrava	○		
63	Γαιχις	48		○								
64	Γηργιου (?)	49		○								
65	Γιγας	50		○				vâscior	Dumbrava	○		
66	Γιλας			○				vâscior	Dumbrava	○		
67	Γισο			○								
68	Γιτα	51		○								
69	Γλισας	52		○								
70	Γοα			○								
71	Γογις	53		○								
72	Γοζιλος			○								
73	Γορις	54			○							

Nr. crt.	Vocabula	Bibliografie nota nr.	Apartenența lingvistică probabilă					Denumirea obiectului pe care apare	Locul descoperirii	Materialul din care este confectionat		
			Tr-g	Gr.	Ir.	Lat.	Or.			C	P	M
I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII
74	Γροτυ			○				vâscior	Dumbrava	○		
75	Γυια			○								
76	Γυλα	55		○				vâscior	Dumbrava	○		
77	Γυλας			○								
78	Γυλε	56		○				vâscior	Dumbrava	○		
79	Δαιριας	57			○							
80	Δαπισ	58	○									
81	Δαρεζιας	59			○							
82	Δασι	60		○								
83	Δαστ	61		○				vâscior	Dumbrava	○		
84	Διαδισ	62	○									
85	Διασας	63		○								
86	Διδινο	64	○	○				vâscior	Dumbrava	○		
87	Διζας	65	○					vâscior	Bunești-Averești	○		
88	Διζιας	66	○					figurină	Curteni	○		
89	Διζις	67	○									
90	Διζος	68	○					vâscior	Dumbrava	○		
91	Διογιζια	69	○									
92	Διοχας (?)			○								
93	Διονυσος			○								
94	Διος	70	○	○				vâscior	Dumbrava	○		
95	Δισο	71	○									
96	Δισταισα			○								
97	Δισ-ταισα (?)			○								
98	Διταις	72	○									
99	Δυτος	73	○									
100	Εγα-μασατας				○							
101	Εγαμασατας				○							
102	Ερις (?)	74		○	○			vâscior	Dumbrava	○		
103	Ερυνες	75		○								
104	Ζαγαος	76			○							
105	Ζαια...		○					figurină	Curteni	○		
106	Ζαις	77	○									
107	Ζαισια		○									
108	Ζαλγας	78	○	○				vâscior	Dumbrava	○		
109	Ζαλγης	79	○	○								
110	Ζαλιος	80		○								
111	Ζαπαραις (?)				○							
112	Ζαρικις (?)			○								

Nr. crt.	Vocabula	Bibliografie nota nr.	Apartenența lingvistică probabilă					Denumirea obiectului pe care apare	Locul descoperirii	Materialul din care este confectionat		
			Tr-g	Gr.	Ir.	Lat.	Or.			C	P	M
I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII
113	Ζασα	81		○								
114	Ζατη	82		○								
115	Ζατυμν	83		○								
116	Ζεχος	84		○								
117	Ζι	85	○					văscior	Dumbrava	○		
118	Ζια	86	○					figurină văscior	Curteni Dumbrava	○		
119	Ζιας		○					văscior	Bunești-Averești	○		
120	Ζιαις	87	○									
121	Ζιχα	88	○					văscior	Dumbrava	○		
122	Ζιαλ			○								
123	Ζιοδιρας	89		○								
124	Ζιολειας (?)			○								
125	Ζοραλας (?)	90	○									
126	Ζο (?)			○								
127	Ζοσεα						○					
128	Ζοσεας						○					
129	Ζοταις	91						văscior	Bunești-Averești	○		
130	Ζοταλις (?)							văscior	Dumbrava	○		
131	Ηζι			○								
132	Ηλιος	92		○								
133	Ιαδος	93		○								
134	Ιαχιζας (?)			○								
135	Ιαλζιας			○				văscior	Dumbrava	○		
136	Ιαος	94		○								
137	Ιαφοπι..ς			○				văscior	Dumbrava	○		
138	Ιδαλι	95		○				văscior	Dumbrava	○		
139	Ιδας	96		○				văscior	Dumbrava	○		
140	Ιζα	97	○									
141	Ιζαιας		○					văscior	Dumbrava	○		
142	Ιζεο (?)		○									
143	Ιζιας (?)	98	○									
144	Ιλασιας (?)			○								
145	Ιλλας (?)			○								
146	Ιλις	99	○	○								
147	Ιογις			○								
148	Ιοζιτις	100		○								
149	Ιολις	101		○		○		văscior	Dumbrava	○		
150	Ιοτιον			○				văscior	Dumbrava	○		
151	Ισαρας	102			○			văscior	Dumbrava	○		

Nr. crt.	Vocabula	Bibliografie nota nr.	Apartenența lingvistică probabilă					Denumirea obiectului pe care apare	Locul descoperirii	Materialul din care este confecționat		
			Tr-g	Gr.	Ir.	Lat.	Or.			C	P	M
I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII
152	Ισταριζα				○							
153	Ιστα	103			○			vâscior	Dumbrava	○		
154	Καχισ	104		○				vâscior	Dumbrava	○		
155	Κιγα (?)			○								
156	Κιζατ (?)			○								
157	Κυος	105		○				vâscior	Dumbrava	○		
158	Λαγιας	106		○								
159	Λαγου	107		○								
160	Λειδισ			○								
161	Λιγο	108	○									
162	Λιξεος	109						vâscior	Dumbrava	○		
163	Λοζους (?)			○								
164	Λους	110		○								
165	Λυγας	111		○				vâscior	Dumbrava	○		
166	Μασατας	112			○							
167	Ναμος	113			○			vâscior	Dumbrava	○		
168	Ναπαμ	114	○									
169	Νεαπας (?)			○								
170	Νεβας	115	○									
171	Νεργιας (?)				○							
172	Νιδας			○								
173	Νιζαος	116			○							
174	Οδια	117		○								
175	Οδισεις	118		○								
176	Ολαβες	119	○									
177	Οπγασας			○								
178	Οριαγας (?)			○				vâscior	Dumbrava	○		
179	Οσαζος	120	○									
180	Οταπας	121			○							
181	Παγασας	122	○									
182	Ραγισ	123		○			○					
183	Ραδιας	124		○								
184	Ραδμογια	125			○							
185	Ραζεγ (?)			○				vâscior	Dumbrava	○		
186	Ραεσι	126			○			vâscior	Dumbrava	○		
187	Ραζνιολας (?)			○								
188	Ραχα	127	○		○							
189	Ραλος			○								
190	Ραριονος	128		○								

Nr. crt.	Vocabula	Bibliografie nota nr.	Apartenența lingvistică probabilă					Denumirea obiectului pe care apare	Locul descoperirii	Materialul din care este confecționat		
			Tr-g	Gr.	Ir.	Lat.	Or.			C	P	M
I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII
191	Ραστολυς	129		○								
192	Ρατις	130		○								
193	Ριαζας			○								
194	Ριας	131		○								
195	Ριατ			○				văscior	Dumbrava	○		
196	Ριγαις		○	○	○							
197	Ριζαος	132		○								
198	Ροδις	133		○				văscior	Dumbrava	○		
199	Ροσις	134		○		○						
200	Σαι	135		○								
201	Σαχετ	136			○			văscior	Dumbrava	○		
202	Σαολι	137	○									
203	Σελας	138	○									
204	Σιγαις	139		○								
205	Σιγαλας	140		○								
206	Σις	141	○									
207	Σοφος	142		○				văscior	Dumbrava	○		
208	Σπιμαις (?)			○								
209	Σριατ (?)			○								
210	Σταεχι	143			○			văscior	Dumbrava	○		
211	Ταζαις	144			○							
212	Ταιγο	145		○								
213	Ταις	146			○							
214	Τανι	147		○								
215	Ταρισας	148	○					văscior	Dumbrava	○		
216	Ταρο	149	○									
217	Τια	150	○									
218	Τιγοις	151			○							
219	Τιζος	152	○									
220	Τιλις	153	○					văscior	Dumbrava	○		
221	Τοιος (?)			○								
222	Τισαρας	154	○									
223	Φιγα			○	○							
224	Φιδα	155		○	○							
225	Φιδας			○	○							

NOTE

- ¹ Pape-Benseler, *Wörterbuch*, p. 7; Fr. Preisigke, *Namenbuch*, p. 6, 'Αγανς.
- ² Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 8 – toponim frecvent întâlnit. F. Justi, *Namenbuch*, p. 6. 'Αγαρος – rege scit, nume popular și nume de fluviu.
- ³ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 11, 'Αγας; Preisigke, *op. cit.*, p. 7.
- ⁴ Cf. V.I. Abaev, *Et.*, I, p. 37, *agoyvze, agubze* – „pahar”; cf. și Fr. Preisigke, *op. cit.*, p. 7, 'Αγουσᾶς.
- ⁵ Fr. Preisigke, *op. cit.*, p. 7, 'Αγονθος.
- ⁶ V.I. Abaev, *op. cit.*, I, p. 30, *adili* – „arșin” (măsură egală cu 0,71 m).
- ⁷ D. Detschew, *Sprachreste*, p. 7.
- ⁸ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 22; L. Zgusta, *KIAPN*, Αζιος , § 20-2, Int. 123, p. 48: Es wird sich kaum um den sekundär gebrauchten Name der Sage 'Ασιος ᾶ. Cităm, doar ca posibilitate, o variantă, nu o certitudine.
- ⁹ Pape-Benseler, *op. cit.*, Αιγος κρήνη.
- ¹⁰ *Dict.gr.-fr.*, „Ai, Helas ah!” – deci lamentare; cf. și Αιγονσα – toponim, Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 31.
- ¹¹ D. Detschew, *op. cit.*, p. 9.
- ¹² Vreo divinitate *aima*?
- ¹³ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 46.
- ¹⁴ L. Zgusta, *Personennamen*, p. 64 § 47, menționează numele Αλδης ca iranian, după o paralelă cu numele feminin osetin *Aldi*, dar la Detschew, *op. cit.*, p. 11, întâlnim antroponimul trac Αλδανς.
- ¹⁵ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 47 – numele unui libert.
- ¹⁶ *Ibidem*, p. 82; pentru zeița echivalată cu Afrodita, F. Justi, *op. cit.*, p. 45, *Anahita*.
- ¹⁷ Este consemnat ca toponim 'Απιος la Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 107; tracismul la D. Detschew, *op. cit.*, p. 19; L. Robert, *Noms indigènes*, p. 506, n. 4.
- ¹⁸ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 113: 'Αραι (toponim), Αραιος, (antroponim); *Dict.gr.-fr.*, p. 140, ἀραιός, α, ον – „mic, fragil, rar” αραιός, α, ον – „blestemat”. Cf. F. Justi, *op. cit.*, p. 20.
- ¹⁹ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 114, 'Αρας; D. Detschew, *op. cit.*, p. 2, Αρατος.
- ²⁰ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 121, 'Αρδους, 'Αρδα; D. Detschew, *op. cit.*, p. 535, Αρζος; V.I. Georgiev, *Namenkunde*, p. 1197, la nume de râuri: *ArDOS* – cf. *Arda, Arzos*.
- ²¹ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 122, 'Αρειος și Αρειος; D. Detschew, *op. cit.*, p. 24; H. Solin, *Personennamen*, I, p. 355 – *Ares*.
- ²² I.I. Russu, *Limba*, p. 91.
- ²³ *Ibidem*, cu mențiunile hidronimului și toponimului *Arzos*; V.I. Georgiev, *op. cit.*, p. 1155, 1164 și p. 1203, *Arzis* – cf. *Arzenos* și *Arizeis* la epitetele *Cavalerului trac* și la *Heros*.
- ²⁴ Din nou o pluralitate de apartenențe la diferite etnii și cu valoare de toponim, antroponim și teonim. Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 125; Justi, *op. cit.*, p. 24; D. Detschew, *op. cit.*, p. 24. *Thracia* – țara lui *Ares*, ἡ Θράκη...εκαλείτο και 'Αρία (d.h. 'Αρεία), în *Steph. Byz.*, 316, 11.
- ²⁵ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 127-128; L. Zgusta, *KIAPN*, § 92 și p. 680, 'Αρις; O. Masson, *op. cit.*, p. 309.

²⁶ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 128, Ἀρσιερα; D. Detschew, *op. cit.*, p. 27, *Arsaius*. Deci, ambele apropiate nu identice cu *Ariseis*.

²⁷ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 141 – toponim și antroponim.

²⁸ *Ibidem*, p. 144.

²⁹ D. Detschew, *op. cit.*, p. 29; *Asy-Asi-Assi* s-a numit și unul din triburile osetine în vechime; V.I. Abaev, *op. cit.*, I, p. 225-226, az este și persoana I-a a pronumelui personal.

³⁰ Termenul apare ca toponim în Grecia și Thracia, cf. Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 155 și D. Detschew, *op. cit.*, p. 30, dar și etnonim, Ἀσαῖτοι, a unui trib de pe Volga (Ptol. 5, 9, 16).

³¹ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 156 – antroponim; epitet al Athenei; toponim; cf. și H. Solin, *Römischen Cognomen*, p. 109; Idem, *Personennamen*, I, p. 599-600, *Asia*.

³² Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 156-157; cf. Ἀσιδατης.

³³ D. Detschew, *op. cit.*, p. 32 și 535.

³⁴ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 168; Zgusta, *KIAPN*, § 119-121; Robert, *op. cit.*, p. 528, 531; M. Mócsy, în *L'Onomastique*, p. 402; Solin, *Personennamen*, II, p. 954, *Attas, Athas*.

³⁵ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 167.

³⁶ Antroponim atestat în lumea greacă și romană – Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 169, dar și în mediu iranian – Justi, *op. cit.*, p. 50, și tracic – Detschew, *op. cit.*, p. 8.

³⁷ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 169; Detschew, *op. cit.*, p. 8; Zgusta, *KIAPN*, p. 105-108; Solin, *Personennamen*, I, p. 372 – *Attis*.

³⁸ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 170.

³⁹ *Ibidem*, p. 174; cf. Ἀυγάσιοι – etnonim.

⁴⁰ Detschew, *op. cit.*, p. 40 și 43; Zgusta, *KIAPN*, p. 113.

⁴¹ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 101; Detschew, *op. cit.*, p. 40, Βαζις; Abaev, *op. cit.*, I, p. 241, *baz* – pernă.

⁴² Detschew, *op. cit.*, p. 47.

⁴³ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 210; Detschew, *op. cit.*, p. 59.

⁴⁴ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 233, forme apropiate; Detschew, *op. cit.*, p. 95; Zgusta, *KIAPN*, p. 125 § 173 și p. 682, pentru formele grecești ale numelui; Russu, *Limba*, p. 95 separat și în compuse; Georgiev, *op. cit.*, p. 1169 – cf. *Bithys – Beithis (Bitos – bita – vithus)*; Solin, *Personennamen*, I, p. 467, *Bito*.

⁴⁵ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 234; Solin, *Personennamen*, I, p. 301, *Ga*.

⁴⁶ Detschew, *op. cit.*, p. 98; Russu, *Limba*, p. 107.

⁴⁷ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 236, oraș în Thracia.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 236, Γατήχος=Γαιαχος – epitet al lui Poseidon.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 246.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 261.

⁵¹ *Ibidem*, p. 250.

⁵² *Ibidem*, p. 253 – poreclă și toponim.

⁵³ *Ibidem*, p. 254.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 258.

⁵⁵ Cf. Γύης, Robert, *op. cit.*, p. 454.

⁵⁶ Cf. Γύλιος – epitet al lui Herakles; Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 261

⁵⁷ *Ibidem*, p. 264.

⁵⁸ Cf. Δαπυξ, Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 272; Detschew, *op. cit.*, p. 117.

⁵⁹ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 273-274; Justi, *op. cit.*, p. 78-79.

⁶⁰ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 274, Δάσιος – antroponim; cf. și Abaev, *op. cit.*, I, p. 347, „a tăia, a sculpta”.

⁵¹ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 275 – toponime.

⁶² Cf. Detschew, *op. cit.*, p. 129 – *Diagisa*; Zgusta, *KIAPN*, p. 683 afirmă însă: „Die Name Διάς, Διής, sind griechisch”.

⁶³ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 296; cf. și Detschew, *op. cit.*, p. 129, *Diagiza*.

⁶⁴ Cf. Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 297, pentru forme apropiate Διδίας și *Didius* în lumea greacă și romană și un număr de antroponime și toponime care încep cu Διδυμ, Διδυς este atestat în antroponimia tracă, Detschew, *op. cit.*, p. 131; Amintim și *didinaeg* – „floare” la Abaev, *op. cit.*, I, p. 362. Solin, *Personennamen*, II, p. 940 – *Didymos*.

⁶⁵ Se înscrie de asemeni între antroponimele identice sau în forme apropiate întâlnite în onomastica greacă – Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 298; iraniană – Justi, *op. cit.*, p. 80, dar cele mai numeroase în onomastica tracică – Detschew, *op. cit.*, p. 133-134.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 134; *CIL*, III, *Dizias*; Mihailov, *Les noms thraces*, p. 348.

⁶⁷ Detschew, *op. cit.*, p. 134.

⁶⁸ În această fază a cercetării, este numele cu cele mai numeroase atestări pe inscripțiile descifrate. Detschew, *op. cit.*, p. 135 *Dizo*, *Dizzo*, *Diso* este amintită și semnificația lui ca al doilea element în toponimie, *dizos* – „dig, cetate, fortificație”, Russu, *Limba*, p. 104; idem, *L'onomastique*, p. 360, 361.

⁶⁹ Detschew, *op. cit.*, p. 140. *Diogysis* sunt și antroponime grecești cu alcătuirii asemănătoare; cf. Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 302. În situația acestor mici epigrafe nu poate fi exclusă și posibilitatea lecturilor Διογ Ζια sau Διο Γιζια.

⁷⁰ În afara cunoscutei semnificații și a prezenței între antroponimele și toponimele grecești, se impun a fi menționate și etnonimele și antroponimele tracice cu *Dio* singur, sau ca parte componentă a unor nume compuse. Solin, *Personennamen*, I, p. 227 – *Dio*, p. 536 – *Dia*, II, p. 561 – *Dius*.

⁷¹ Cf. n. 68. Pentru situațiile în care Δ a putut fi confundat cu A, cf. n. 30.

⁷² Detschew, *op. cit.*, p. 143, Διτας.

⁷³ *Ibidem*, p. 155, 161.

⁷⁴ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 391; Abaev, *op. cit.*, I, p. 413, *erys/eris* – „întrecere”, „sport”.

⁷⁵ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 391; cf. și Abaev, *op. cit.*, I, p. 73, *erun* și *aryn*... lat. „orior”; Solin, *Personennamen*, I, p. 422 – *Eryne*.

⁷⁶ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 436; cf. Ζαγατις (ὁ ποταμός).

⁷⁷ Cf. Ζουραζεις, Zgusta, *Personennamen*, p. 292, pentru al doilea termen al numelui; Detschew, *op. cit.* p. 172 – Ζαυ.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 173, Ζαλζος. Pentru formele Ζαλσιν, Ζαλζος, Δαλσος și compuse sunt unele antroponime asemănătoare atât în onomastica iraniană cât mai ales cea tracică. Cf. Zgusta, *Personennamen*, p. 280-281.

⁷⁹ *Ibidem*, § 561, Ζαλζος.

⁸⁰ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 437 – toponim.

⁸¹ Cf. Ζας, Zgusta, *KIAPN*, § 378-2, Int. 19; Solin, *Römischen Cognomens*, p. 138, *Zosas*.

⁸² Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 439.

⁸³ Cf. Ζοτομα, Zgusta, *Personennamen*, p. 638.

⁸⁴ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 446 – toponim.

⁸⁵ Detschew, *op. cit.*, p. 185. Sunt cunoscute numeroase nume compuse: *Zi-marcos*, *Ziper* etc., în care *Zi* este o formă asibilată de la *Di*, *Dia*, *Dei*.

⁸⁶ Cf. și CIL, VI, 1801 (= ILS, 854); Mihailov, *op. cit.*, p. 348, *Zia f(ilia) Carceni Cardentis*.

⁸⁷ Detschew, *op. cit.*, p. 187.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 187, Ζικι-δεβα. Cf. și Abaev, *op. cit.*, I, p. 399, *zukka* – „mamelon, gurgui, sfârc”.

⁸⁹ Posibil un nume compus din Ζιο Διοας.

⁹⁰ Pentru posibila primă parte a numelui compus *Zorales* și numele *Zora*, *Zorada*, *Zura-zeis*, *Zuraxes* etc.

⁹¹ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 447; cf. Ζοιτευς.

⁹² *Ibidem*, p. 456, Ἡλιος.

⁹³ *Ibidem*, p. 525.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 528; cf. Ἰαονες-Ἰαων.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 534, Ἰδαλίος – antroponim, Ἰδαλιον – toponim.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 534, Ἰδας – antroponim; cf. și Detschew, *op. cit.*, p. 214, Ἰδακος – toponim.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 214, Ἰζαιος, dar sunt amintite și formele iraniene Ἰζάτης, variante menționate și la Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 540, Ἰζαβατης.

⁹⁸ Detschew, *op. cit.*, p. 214, unde sunt menționate și formele iraniene, precum și atestarea particulei Ἰζι ca primă parte, dar și ca sufix, la unele nume proprii tracice. Despărțirea propusă la *Gebeleizis* – Γεβελέ-ἰζις.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 215.

¹⁰⁰ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 554.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 759 – toponim și antroponim.

¹⁰² *Ibidem*, p. 570 – antroponim, hidronim, etnonim; cf. și Abaev, *op. cit.*, I, p. 550, *isaros-is-es* – „bogăție”; Solin, *Personennamen*, I, p. 377 – *Isarus*.

¹⁰³ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 576 – antroponim sarmat.

¹⁰⁴ Detschew, *op. cit.*, p. 222.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 246; Solin, *Personennamen*, I, p. 596 – *Chius*.

¹⁰⁶ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 759, Λᾶγος(ό) – antroponim și toponim; Robert, *op. cit.*, p. 116, 140, 141 – toponim.

¹⁰⁷ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 779.

¹⁰⁸ Detschew, *op. cit.*, p. 276, cf. Λίγγος.

¹⁰⁹ Cf. Λιζισίς, Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 804, localitate în Dacia; Detschew, *op. cit.*, p. 277, Λίσος, Russu, *Limba*, p. 109, nume probabil traco-frigian. Cf. și *lizyis*; *Igd* – „fugar”, Abaev, *op. cit.*, II, p. 44.

¹¹⁰ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 810. Epitet al zeiței Demeter – în Arkadia, Λουσια și antroponim.

¹¹¹ Zgusta, *KIAPN*, § 835, Int. 55, Λυγου.

¹¹² Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 868; cf. Μασαιτική ή – oraș de coastă în Sarmatia asiatică.

¹¹³ Abaev, *op. cit.*, II, p. 155, *namys/namus* – „cinste, nume, slavă”, cf. și *Namo Sabazio!* Solin, *Personennamen*, II, p. 1131 – *Nama*.

¹¹⁴ Cf. Detschew, *op. cit.*, p. 327, *Ναπαρις*, Russu, *Limba*, p. 113, *Napoca*.

¹¹⁵ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 998 și Detschew, *op. cit.*, p. 331, în ambele lucrări exemple de toponime – *Νίβας*.

¹¹⁶ Cf. Abaev, *op. cit.*, II, p. 186, *niz-nez* – „bolnav”.

¹¹⁷ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 1035 – toponim și antroponim; Russu, *Limba*, p. 113, *Οδη* – „incintă”.

¹¹⁸ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 1036-1037 – antroponime și toponime.

¹¹⁹ Toponime grecești *Ολβα, Ολβιος, Ολβια* și epitet al lui Zeus – *Ολβιος*, cf. Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 1047-1048, dar și *Ολας* la Detschew, *op. cit.*, p. 340.

¹²⁰ Sunt la fel de probabile mai multe origini. Cf. Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 1082, *Οσσα* – toponim și *‘Οσσαῖδιοι, τον* – etnonim; Detschew, *op. cit.*, p. 346, *‘Οσσα*.

¹²¹ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 1083 – antroponim.

¹²² *Ibidem*, p. 1101-1102, toponim; adj. epitet al lui Apollo, *Παγασῖος*; Detschew, *op. cit.*, p. 350, *pagissa*, *Παγγαιον* Zgusta, *Personennamen*, § 179, *Παγας* la Panticapaeum, scit sau sarmat; idem, *KIAPN*, § 1186; Abaev, *op. cit.*, p. 236, *paka, baka* – „larg”. Se poate constata, așadar, o multitudine de apartenențe posibile.

¹²³ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 1298 – în toponime.

¹²⁴ *Ibidem*, p. 1299; cf. și Abaev, *op. cit.*, II, p. 339, *rad/radae, radu* – „a atinge țelul”.

¹²⁵ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 1299, *‘Ραδαμσῆδιος* – rege în Bosporus; Zgusta, *Personennamen*, § 186, *Ραδαμασις*.

¹²⁶ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 1299; cf. *Ραισκοῦπορις*.

¹²⁷ *Ibidem*, p. 1300; cf. *Ράκιος(ὸ)* – antroponim; *Ρακαλανοι* – popor în Sarmatia europeană – Ptol., 3, 5, 24.

¹²⁸ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 1301, *Ραριανός*.

¹²⁹ *Ibidem*, p. 1301, *Ραστια* – toponim. O eventuală separare în *Πας* și *τολις* nu poate fi, de asemenea, exclusă. Posibil vreo localitate *Ραστιολις*, în cazul în care *τ* ar fi doar o parte din *π*.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 1304.

¹³¹ *Ibidem*, p. 1307.

¹³² *Ibidem*, p. 1308, cf. *Ριζαι κολπος, Ριζαῖον* – toponim și *Ριζιος* – hidronim.

¹³³ *Ibidem*, p. 1311 – cu semnificații multiple; Zgusta, *KIAPN*, § 1588, n. 290.

¹³⁴ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 1314 – antroponim. Pentru o eventuală lectură *Pasis* în grafie latină, cf. antroponimele citate de Zgusta, *Personennamen*, § 1136; idem, *KIAPN*, § 1294.

¹³⁵ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 1326-1327 – toponim și antroponim.

¹³⁶ Cf. Abaev, *op. cit.*, III, p. 12, *sak* – „creangă”; *sak* – „corn”; p. 32, *saqq* – „curajos”, „voinic”.

¹³⁷ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 1340; Zgusta, *KIAPN*, § 1343-2, Int. 224.

¹³⁸ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 1361.

¹³⁹ Abaev, *op. cit.*, III, p. 107, *sigæc* – *sikata* – „pietriș, prundiș”; p. 186, *sug* – „apă”; p. 11-16, *sag* – „cervus elaphus”.

¹⁴⁰ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 1381 – toponim.

¹⁴¹ Detschew, *op. cit.*, p. 449-450, *Sises, Sisus, Σισος, Σισι, Ζισι, Sissa*. Autorul menționează și numele care au în componența lor aceste silabe în antroponimia persană, celtică și tracică, cunoscute din inscripții.

¹⁴² Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 1431 – epitet al lui Apollo și antroponim.

¹⁴³ Abaev, *op. cit.*, III, p. 143 *staj/aestaj* – „râs”, „linx”.

¹⁴⁴ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 1480, Ταζος – oraș în sarmatia asiatică, Ptol. 5, 9, 2. Oraș în Chersonesul Tauric.

¹⁴⁵ *Ibidem*, p. 1480 – toponim.

¹⁴⁶ Preisigke, *op. cit.*, p. 406, Τάϊς (Θαῖς). Cf. și Abaev, *op. cit.*, III, p. 222-223, *taj* – „țesătură”. Solin, *Personennamen*, I, p. 256 – Thais.

¹⁴⁷ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 1484 – toponim.

¹⁴⁸ Detschew, *op. cit.*, p. 489, Ταρα, Ταρας, Ταρης, Ταυος· cf. și Russu, *Limba*, p. 124, comentarii la *tarabostes*.

¹⁴⁹ Cf. Detschew, *op. cit.*, p. 491-492.

¹⁵⁰ Cf. n. 62 și 77. *Dia*, *Zia* și *Tia* sunt variante ale același vocabule. Solin, *Personennamen*, I, p. 313 – *Thyas*.

¹⁵¹ Cf. Abaev, *op. cit.*, III, p. 340-341, *tig-tegæ* – „creasta (munților)”, „curgan” etc.

¹⁵² Posibil o formă a lui Διζος. Cf. n. 68.

¹⁵³ Cf. Detschew, *op. cit.*, p. 505, Τιλλυβορας n. p. și 525, Τυλις – τοπωνυμ.

¹⁵⁴ Pape-Benseler, *op. cit.*, p. 1533, Τισάρη, binecuvântare în Thracia. Pentru σαριος, *sarius*, cf. Detschew, *op. cit.*, p. 424.

¹⁵⁵ Abaev, *op. cit.*, I, p. 488, *fid/fidae* – „tată, *pita*, *pitar* – gr. πατήρ, lat. *pater*, cf. Πιδος, Φιδας – nume scitice.

Anexa 2

VOCABULE MENȚIONATE PE PIESELE INCLUSE ÎN VOLUM Tabel selectiv

A

Nr. crt.	Cuvintele	Baal	P ₂ Ba	VN C ₂	Baf AV	Baf RV	Mi Cn	P ₁₄ AV	P ₁₄ RV	Sx Crt
1	Αγαζία						x			
2	Αγαις			x						
3	Αγας	x								
4	Αγι	x	x	x						
5	Αγια	x		x						x?
6	Αγιγα							x		
7	Αγιζις	x							x	
8	Αγις	x						x		
9	Αγιτι						x			
10	Αγιττοις (?)			x						
11	Αγο	x		x			x			
12	Αγος	x								
13	Αζ		x	x			x		x	
14	Αζα	x	x	x	x		x		x	x
15	Αζαζι	x					x			x
16	Αζαζις	x					x			
17	Αζαζο	x								
18	Αζαι	x	x			x				
19	Αζαος		x							
20	Αζας							x		x
21	Αζατα				x					
22	Αζε						x			
23	Αζι	x	x	x	x	x	x	x	x	x
24	Αζια					x	x			
25	Αζιαις	x								
26	Αζιας	x	x	x					x	
27	Αζιζ						x			
28	Αζιζα							x		
29	Αζιζια	x			x					
30	Αζιζοις (?)	x								
31	Αζιζος					x				
32	Αζιο			x						
33	Αζιος			x						
34	Αζιρ	x			x					
35	Αζις	x	x	x		x	x	x		
36	Αζισα					x				
37	Αζισι						x			
38	Αζιτ			x						

Nr. crt.	Cuvintele	Baal	P ₂ Ba	VN C ₂	Baf AV	Baf RV	Mi Cn	P ₁₄ AV	P ₁₄ RV	Sx Crt
39	Αζιτο-τι			x						
40	Αζο						x			
41	Αζος			x						
42	Αζτι			x						
43	Αζττυς (?)	x								
44	Αζυ-Τας (?)							x		
45	Αι						x			x
46	Αιζα	x	x	x						
47	Αιζι	x								
48	Αιζια			x						
49	Αιζις			x						
50	Αιζο						x			
51	Αιζοας	x								
52	Αιρα	x								
53	Αις	x	x			x		x		
54	Αιστι			x						
55	Αιτ			x						x
56	Αιτα			x						
57	Αιταρ	x								
58	Αιτι				x					
59	Αιτιας						x			
60	Αιτις			x			x			
61	Αρα	x				x				
62	Αραι								x	
63	Αραις					x				
64	Αρζι				x					
65	Αρι		x		x		x			x
66	Αριας	x								
67	Αριμα						x			
68	Αριος	x	x							
69	Αριρα									x
70	Αρις		x					x		x
71	Αρισα		x							
72	Αρυα						x			
73	ΑΣ						x	x		
74	Ασαιζι	x								
75	Ασαις		x							
76	Ασι	x			x	x				
77	Ασια						x			
78	Ασιαζ (?)	x								
79	Ασιζ					x				
80	Ασιζοατ (?)	x								
81	Ασις				x					
82	Αστα	x								
83	Αστι	x				x	x			x

Nr. crt.	Cuvintele	Baal	P ₂ Ba	VN C ₂	Baf AV	Baf RV	Mi Cn	P ₁₄ AV	P ₁₄ RV	Sx Crt
84	Ατ	x								
85	Ατα	x	x	x	x	x	x	x	x	x
86	Αταζα	x								
87	Αταζατα	x								
88	Αταζι						x			
89	Αταζια	x	x	x	x					
90	Ατα Ζιας								x	
91	Αταιας								x	
92	Αταις	x				x	x			x
93	Ατας							x		
94	Αταις						x			
95	Ατε				x		x			
96	Ατι	x	x	x	x	x	x			x
97	Ατια	x			x					x
98	Ατιας	x					x			x
99	Ατιατι						x			
100	Ατιγ						x			
101	Ατιζα	x					x			
102	Ατιζας	x								
103	Ατιζι	x	x	x	x					x
104	Ατιος				x					
105	Ατις	x					x	x		x
106	Ατισα						x			
107	Ατο	x								
108	Ατριτος (?)	x								
109	Ατται									x

B

Nr. crt.	Cuvintele	Baal	P ₂ Ba	VN C ₂	Baf AV	Baf RV	Mi Cn
1	Βαζι			x			
2	Βαιτις			x			
3	Βια						x
4	Βιας	x					
5	Βιρ						x
6	Ζι Βο			x			

Γ

Nr. crt.	Cuvintele	Baal	P ₂ Ba	VN C ₂	Baf AV	Baf RV	Mi Cn	P ₁₄ AV
1	Γα					x	x	
2	Γαλ						x	
3	Γαος			x				
4	Γατ	x		x				
5	Γεζι						x	

Nr. crt.	Cuvintele	Baal	P ₂ Ba	VN C ₂	Baf AV	Baf RV	Mi Cn	P ₁₄ AV
6	Για ?		x					
7	Γιας					x		
8	Γιγ							x
9	Γιζας	x						
10	Γιζια				x			
11	Γιζιας	x						
12	Γιλιτι			x				
13	Γιος					x		
14	Γιοτις (?)	x						
15	Γιοσαχζα	x						
16	Γις		x					
17	Γιτ	x						
18	Γο						x	
19	Γος							x
20	Γοτι						x	
21	Γριζ		x					
22	Γροσαζι (?)	x						

Δ

Nr. crt.	Cuvintele	Baal	P ₂ Ba	VN C ₂	Baf AV	Baf RV	Mi Cn	P ₁₄ A V	P ₁₄ RV	Sx Crt
1	Δε . ρις	x								
2	Δι						x			
3	Δια	x					x			x
4	Διδας						x			
5	Διζα			x			x			x
6	Διζα Ζα	x								
7	Δι Ζαις	x								
8	Διζαις									x
9	Διζας									x
10	Διζατα									x
11	Διζια	x								
12	Διζις	x			x					
13	Διζι						x			
14	Διζο			x						x
15	Διζος	x		x						
16	Διοι	x								
17	Διος	x				x				
18	Δις									x
19	Δισα						x			
20	Διτα	x								
21	Διτι						x			
22	Δορις	x								
23	Δρι.εζιζι						x			

E

Nr. crt.	Cuvintele	Baal	P ₂ Ba	VN C ₂	Baf AV	Baf RV	Mi Cn	P ₁₄ AV	P ₁₄ RV
1	Εσδϋ	x							

Z

Nr. crt.	Cuvintele	Baal	P ₂ Ba	VN C ₂	Baf AV	Baf RV	Mi Cn	P ₁₄ AV	P ₁₄ RV	Sx Crt
1	Zα	x	x	x	x	x	x	x	x	
2	Zαβ	x								
3	Zαβι						x			
4	Zαη			x						
5	Zαηζι	x								
6	Zαζα	x							x	x
7	Zαζιας			x						
8	Zα Ζιζα								x	
9	Zαζι	x	x	x	x					
10	Zαζιτι	x								
11	Zαζ		x							
12	Zαζο	x		x						
13	Zαζος	x								
14	Zαια	x								
15	Zαιας	x								
16	Zαιζ	x					x			
17	Zαιζα	x								
18	Zαιζι						x			
19	Zαιζος		x							
20	Zαιρις			x						
21	Zαις	x	x	x	x		x	x	x	x
22	Zαιτις	x								
23	Zαιτ			x						
24	Zαος	x		x			x			
25	Zαοτις	x								
26	Zαριτ	x								
27	Zας	x	x		x	x	x	x	x	x
28	Zασα	x								
29	Zασι	x					x			
30	Zασιας	x								
31	Zαστ						x			
32	Zατ	x								
33	Zατα	x	x	x	x					
34	Zατι (?)			x						
35	Zατιας		x							
36	Zατις	x		x						
37	Zατο			x						
38	Zατος	x								
39	Zε (Σιρες)	x								

Nr. crt.	Cuvintele	Baal	P ₂ Ba	VN C ₂	Baf AV	Baf RV	Mi Cn	P ₁₄ AV	P ₁₄ RV	Sx Crt
40	Zι	x	x	x	x	x	x	x		x
41	Zια	x	x	x		x	x	x	x	x
42	Zια Zαο								x	
43	Zιαζας						x			
44	Zιαζι			x						
45	Zιαζια						x			
46	Zιαζοις			x						
47	Zιαι	x								
48	Zιαις	x	x				x	x		
49	Zιαιτι	x								
50	Zιαος		x				x			
51	Zιας	x	x	x	x	x		x		x
52	Zιασο (?)	x								
53	Zιατια			x						
54	Zιατις	x								
55	Zιατ					x				
56	Zιγ					x				
57	Zιζ	x								
58	Zιζα	x	x	x		x	x			
59	Zιζαις	x		x						
60	Zιζας	x								
61	Zιζι			x			x			
62	Zιζιας	x					x			
63	Zιζιος	x								
64	Zιζος		x							
65	Zιο	x								x
66	Zιοζιζο				x					
67	Zιορ						x			
68	Zιος	x	x	x						
69	Zιρ					x				
70	Zιρα	x								
71	Zις	x	x		x	x	x	x		x
72	Zισα	x					x			
73	Zισας	x								
74	Zισο	x								
75	Zισοα					x				
76	Zιτ	x			x					
77	Zιτας		x							
78	Zιτι	x					x			
79	Zιτις	x								
80	Zιτο	x								
81	Zο		x				x			
82	Zοα	x	x	x					x	
83	Zοας	x		x		x	x			
84	Zοασο					x				

Nr. crt.	Cuvintele	Baal	P ₂ Ba	VN C ₂	Baf AV	Baf RV	Mi Cn	P ₁₄ AV	P ₁₄ RV	Sx Crt
85	Ζοατι	x								
86	Ζοδιας			x						
87	Ζοε	x								
88	Ζοζα	x								
89	Ζοζι		x							
90	Ζο Ζιαζος	x								
91	Ζο Ζιζα	x								
92	Ζοζις	x								
93	Ζοη		x							
94	Ζοις	x		x			x			
95	Ζος Ζιζια								x	
96	Ζος	x	x					x		
97	Ζοσα	x								
98	Ζοσπατ...Ζια	x								
99	Ζοταις	x								
100	Ζοτιας								x	
101	Ζοτι Ζι	x								
102	Ζοτις	x						x?		
103	Ζοτος	x								
104	Ζοτι (?)	x								
105	Ζυσιας		x							

Θ

Nr. crt.	Cuvintele	Baal	P ₂ Ba	VN C ₂	Baf AV	Baf RV	Mi Cn	P ₁₄ AV	P ₁₄ RV
1	Θασαος	x							

I

Nr. crt.	Cuvintele	Baal	P ₂ Ba	VN C ₂	Baf AV	Baf RV	Mi Cn	P ₁₄ AV	P ₁₄ RV
1	Ια						x		
2	Ιαζια						x		
3	Ιαζο						x		
4	Ιατα	x							
5	Ιγο						x		
6	Ιζ	x			x	x			
7	Ιζα	x	x	x				x	
8	Ιζαος			x					
9	Ιζαος					x			
10	Ιζι			x					
11	Ιζις	x							
12	Ιζος	x							
13	Ιριο (?)			x					
14	Λ.Ισαις			x					
15	Ισοζος	x							

Nr. crt.	Cuvintele	Baal	P ₂ Ba	VN C ₂	Baf AV	Baf RV	Mi Cn	P ₁₄ AV	P ₁₄ RV
16	Ις		×						
17	Ιστας	×							
18	Ιτ		×			×	×		
19	Ιταιβι...	×							
20	Ιτα			×					
21	Ιτι						×		

K

Nr. crt.	Cuvintele	Baal	P ₂ Ba	VN- C ₂	Baf AV	Baf RV	Mi Cn	P ₁₄ AV	P ₁₄ RV
1	Κατιγας								×
2	Κοζατα								×

M

Nr. crt.	Cuvintele	Baal	P ₂ Ba	VN C ₂	Baf AV	Baf RV	Mi Cn	P ₁₄ AV	P ₁₄ RV	Sx crt
1	Μαζια						×			
2	Μαζωζα									×
3	Μαο			×						
4	Μι (?)		×							
5	Μια						×			
6	Μιας						×			
7	Μιατια						×			
8	Μιζκα (?)									×
9	Μιο						×			
10	Μιρα						×			
11	Μιτ						×			

N

Nr. crt.	Cuvintele	Baal	P ₂ Ba	VN C ₂	Baf AV	Baf RV	Mi Cn	P ₁₄ AV	P ₁₄ RV
1	Νιζα						×		
2	Νιζαι			×					

O

Nr. crt.	Cuvintele	Baal	P ₂ Ba	VN C ₂	Baf AV	Baf RV	Mi Cn	P ₁₄ AV	P ₁₄ RV
1	Ορι	×							
2	Ορις (?)	×							
3	Ος		×						

Π

Nr. crt.	Cuvintele	Baal	P ₂ Ba	VN C ₂	Baf AV	Baf RV	Mi Cn	P ₁₄ AV	P ₁₄ RV
1	Παλ	×							

P

Nr. crt.	Cuvintele	Baal	P ₂ Ba	VN C ₂	Baf AV	Baf RV	Mi Cn	P ₁₄ AV	P ₁₄ RV
1	Ραγα						x		
2	Ραγ.ς			x					
3	Ρας			x					
4	Ρατιας	x							
5	Ρει				x				
6	Ρι	x							
7	Ριαις						x		
8	Ριας	x							
9	Ριατα				x				
10	Ριζα	x							
11	Ριζι						x		
12	Ριζις				x				
13	Ριζος	x							
14	Ριγας (?)							x	
15	Ριος (?)			x					
16	Ρις	x							
17	Ριτα	x							
18	Ριτατ			x					
19	Ροι	x					x		
20	Ροιτι	x							
21	Ρολις (?)			x					
22	Ρος			x			x	x	
23	Ροσοις	x							
24	Ρ.ει	x							

Σ

Nr. crt.	Cuvintele	Baal	P ₂ Ba	VN C ₂	Baf AV	Baf RV	Mi Cn	P ₁₄ AV	P ₁₄ RV
1	Σα	x	x				x	x	x
2	Σαδις						x		
3	Σαεος (?)			x					
4	Σαζα	x				x			
5	Σαζι	x							
6	Σαζια		x						
7	Σαιαζ	x							
8	Σαιζ								x
9	Σαις								x
10	Σαο Ζα			x					
11	Σα Ζοις Ζι			x					
12	Σαοσις	x							
13	Σασιτ								x
14	Σι		x						
15	Σιαζις						x		

Nr. crt.	Cuvintele	Baal	P ₂ Ba	VN C ₂	Baf AV	Baf RV	Mi Cn	P ₁₄ AV	P ₁₄ RV
16	Σιαι	x							
17	Σιας		x						
18	Σιβ	x							
19	Σιζι	x							
20	Σιοα	x							
21	Σιρες	x							
22	Σις	x							
23	Σιτια	x							
24	Σο	x							
25	Σοιζ		x						
26	Σοζ			x					
27	Σος	x							
28	Σρα		x						
29	Στ Ζιας							x	
30	Στιζ	x							
31	Συοζ ζια			x					

T

Nr. crt.	Cuvintele	Baal	P ₂ Ba	VN C ₂	Baf AV	Baf RV	Mi Cn	P ₁₄ AV	P ₁₄ RV
1	Τα	x	x	x			x		
2	Τα αις	x							
3	Ταζ	x							
4	Ταζια					x			
5	Ταζις		x						
6	Ται		x						
7	Ταιζαζι		x						
8	Ταιρα			x					
9	Ταις		x						
10	Ταρα						x		
11	Τασι	x							
12	Τασυζια						x		
13	Τατα		x						
14	Τι			x				x	x
15	Τια	x	x	x					
16	Τιας	x	x			x			
17	Τιατι	x							
18	Τιδχυς (?)	x							
19	Τιζα	x	x						
20	Τιζας	x							
21	Τιζια						x		
22	Τιζ	x							
23	Τιζο				x				
24	Τιζος				x				
25	Τιο	x							

Nr. crt.	Cuvintele	Baal	P ₂ Ba	VN C ₂	Baf AV	Baf RV	Mi Cn	P ₁₄ AV	P ₁₄ RV
26	Τῖρας				x				
27	Τῖρυ						x		
28	Τῖς	x						x	
29	Τῖτα		x						
30	Τοζας	x							
31	Τοι	x							
32	Τος	x							

X

Nr. crt.	Cuvintele	Baal	P ₂ Ba	VN C ₂	Baf AV	Baf RV	Mi Cn	P ₁₄ AV	P ₁₄ RV
1	Χας	x							
2	Χιζιας (?)		x						
3	Χιος	x							
4	Χις	x							
5	Χοαις						x		

WRITING AND IMAGES IN THE CARPATHIANS-DNIESTER AREA (VI B.C – IV A.D.)

At a large extent, it is possible to know a vast period of the history of a certain area by means of researching the achievements in the field of supra-structure, as in the case of Classical Greek and Roman civilizations. Research becomes more toilsome in the Carpathians-Dniester area, where a single Greek colony, Tyras, and just a small piece of land existed, in comparison to the whole explored territory, which was part of the Roman Empire for a longer period of time.

The results are incomplete and a reconstruction attempt would fail in the areas where writing and images had moderate spreading.

Without having as a final goal global reconstructions based exclusively on the two sources mentioned above, this book deals with the problem of writing and imagery in the Carpathians-Dniester area, especially after the number of discoveries in the Geto-Dacian and Daco-Carpian environment grew substantially.

At the same time, we have considered suitable to resurvey lapidary epigraphs, as well as graffiti and dipinti from Tyras and Barboși-Galați, very interesting and diverse writing topics, which show the spread of writing. Writing was omnipresent in the Classical world. We find it in temples, in the agora (forum), at the necropolis, in fix and mobile epigraphs (coins, amphora stamps, jettons etc.)

Besides inscriptions and images from the center of the Greek and Roman world we are publishing discoveries from Geto-Dacian and Daco-Carpian fortresses and settlements with the following structure:

Foreword (pages 7-17). We expose the essential goals of the book, the methods to achieve them, as well as the structure of the book and the criteria to select the materials included in this volume.

Introduction (pages 18-22). After presenting briefly some sequences from the universal history of writing, moments from the beginning of writing in the Carpathians-Dniester area are presented.

Writing has been the object of research of some anthropologists, linguists, historians and specialists in old and modern literature. Such research

chers have dealt with its appearance and spreading, as well as with the relations between writing and oral tradition and the different functions of writing in society. The decisive process in the development of writing was phonetization – the transition from the pictorial symbol to the phonetic symbol. The last consequence of phonetization is the alphabet.

There are important differences between several European territories concerning the moment of adopting writing, the type of alphabet used, the spreading area etc. Therefore, we apply a separate approach to the problem of writing and written records in the Getic area.

In Pre-Roman Gallia there are records written with Etrusc and Iberic writing, but most of them are written with Greek alphabet.

Different inscriptions, performed with signs and symbols whose meanings have been in general decoded and accepted by a large number of specialists, are not totally absent in the researched area, but writing itself had a slower penetration and the beginnings of its use are correlative mainly with the Greek world.

In the area between the Carpathians and the Dniester the impulses for the adoption of writing came from the South, South-East and East and they coagulate and become substantial only after Greek colonization in the Black Sea. Substantial information regarding the Thraco-Getian world we have had through centuries from Greek sources.

Considerations regarding the knowledge and use of writing among the Thracians, in general, or only among the Geto-Dacians are based on notes made by ancient writers and on a certain number of records with Greek and Latin letters on materials discovered by accident or coming from archaeological excavations.

Chapter I. Tyras. Writing and images in the Greek city. Continuity and change in the Roman period (pages 23-42).

Tyras, a Greek colony from the shores of the Dniester river entered into history as a Myslesian foundation from the period of Greek colonization in the Pontos-Euxinus area.

It is worth to mention that lapidary inscriptions were done in a period distant from the moment when the colony was founded and that archaeological discoveries that illustrate the earliest Greek presence refer to diverse materials and not to buildings.

The exceptional geographical position of *Tyras* gave to this city a very important role in the relations with both, steppe populations and populations from the West and the South.

The state-city still had clear commercial relations with many centers of the ancient world since from end of the 5th century to the end of the 4th century it issued its own coins.

In the Carpathians-Dniester area the city of *Tyras* had a gradually growing dependence from Rome, beginning from the third war of the Romans against Mithridates VI Eupator. Then a substantial change took place after the annexation of the Kingdom of Odris (46 A.D), when the Empire organized the whole defense, ten years later (56-57 A.D.) we see at *Tyras* a new year numbering.

Written records discovered in the Carpathians-Dniester area are grouped in categories, in the cases when due to the number and the need to clarify purposes determined a classification: **Tituli sacri; Decreta; Tituli Honorarii; Epistolæ; Tituli sepulcrales**. Minimal comments reveal their value, the utility for the reconstitution of multiple aspects (political, social, economic, military, religious etc.) of the history of their time. As documents they enable the recording of writing spreading and the estimation of its place and role in social life.

We add graffiti and dipinti, whose number is estimated around 500, which are a knowledge source for many fields – from religion to daily life.

The epigraphic material recovered in time is also eloquent as to how spread writing in the *Tyras* was, and justifies the assertion that it could have been a center of cultural irradiation for a vast area of the researched area.

Together sometimes with inscriptions, but most of the time separate, plastic representations of all categories: sculptures in marble and stone, to-reutic products, representations on coins, ceramics statuettes etc., testify the important place that they had in the life of the city.

From a period near of about one thousand years the selection is difficult and should be mentioned the statues and cultural reliefs for *Artemis* (Pl. B/4), *Athenas* (Pl. B/1), the *Thracian Rider* (Pl. B/5), *Demeter*, *Dionysos* (Pl. B/2), *Hygia* (Pl. B/3), *Kybele*, *Moire* etc. the large sized statue of a Roman military commander (Pl. A/3), the statue of an “autochthonous” warrior (Pl. A/4), the beautiful face of a young woman carved in marble (Pl. A/1), the expressive figure of a child known from the head of a ceramics statuette (Pl. A/2). Personages of the Dionysiac cortege are among the most depicted in many different ways.

If we take into consideration as well the ceramics with red figures, the ceramics with black figures imported from Attica and other areas, the roman ceramics of great variety *terra sigillata* and the rushlights with represen-

tations on the disk, it is evident that the figure representation had an important role in the daily life of the city of Tyras.

Chapter II. **Barboși-Galați. Written records and images from the Getic fortress (A), *castrum*, *castellum* and the Roman civil settlement (B)** (pages 43-46).

In order to reconstitute the Geto-Dacian civilization of the centuries II B.C. – I A.D. in the East-Carpathic area we dispose nowadays of the results of archaeological excavations from several important fortified towns and locations. We will present in the following pages the discoveries at Barboși, Bâtca Doamnei – Piatra Neamț and Dumbrava.

From the Getic fortress in Barboși there have been published ceramic materials with inscriptions: a fragment of an amphora of large proportions with an englyphic inscription CCF (Pl. XXV/13); inscriptions with black painting on amphoræ ΛΥ, POY, MO, cursive letters Αvτιγ and Π.

In ceramics that were discovered it has been found inside a cup the inscription MENO/KPYTOY, encircled in a cartouch in shape of *tabula ansata*, as well as an inscription with red painting MO, on the surface of a jug and another one on the bottom of a plate fragment: Βυδοι / Πι / Φι etc.

A. P₁Ba – Ichthyoid object (pages 47-55).

Stone object – Dobrogea green shale, with a contour in shape of fish (length 25 cm, width 5,3-7,3 cm, thickness 1,75-4,15 cm). A stone which, judging by its weight, was probably a weaving loom, or was maybe used to attach a fishing net, proved to be a more complex piece with images and inscriptions on both sides (Pl. XIII and XIV)

One of the edges of the stone is cut straight in shape of pig mouth. On the stone surface is carved a bird head, whose eye is the whole that passes through the stone. The stone, as a whole is ichthyoid and on its surface appear great variety of images, symbols and inscriptions.

On the **observe** can be read a large number of *anthroponims*: Αγας, Αγι, Αζαις, Απισα, Ατι, Ατις, Ατιας, Βαισας, Βαισαις, Βασιον, Δειζοα, Δι, Διζ, Διζοσ (Διζω), Ζαζοδος, Ζαλος, Νασιος, Ταρις etc. *toponyms*: Αραζος, Ασι (?); *hydronims*: Αvi, Αgit, Αrzo.

On the **reverse** we can mention the *anthroponyms*: Αγιζι, Αζας, Ασι, Δαζος, Διζας, Διρα, Ζι, Ζια, Ζιας, Ζιζο, Ζοριας etc; and the *toponyms*: Αιζας, Αιζις, Αισα, Αραζι, Τιρας or Τυρας.

On the ichthyform object appear images and symbols of great variety. A part of them can be found on the cultural reliefs of the *Danube Riders*.

The object was found in an undisturbed Getic level. It would be an excessive simplification to restrain the considerations over all what has been exposed to just three images: *pig, bird, fish*, symbols of the attributes of certain divinities that “exercised” their attributes in three environments (land, air and water) like in Schythian milieu.

In a vast presentation of the Getic banner from the *On the History of the Culture and Religion of the Geto-Dacians*, ed.², pages 106-112, we have noticed that within its components there are elements that can be interpreted as symbols of the divine attributes of the three environments.

Incised or relief images illustrate different moments of development of the cult and maybe cult officiants mentioned in numerous records.

The object is a precious proof, whose value grows when we can illustrate to the reader the numerous images and records of both surfaces.

P₂Ba – Object with aspect of whetstone (pages 56-66).

This stone, which looks like a whetstone was not used to sharpen tool or weapons. On the side surfaces are carved the faces of men and seldom of women, people with different physiognomies.

Most of the portraits are profile faces, separate or maybe part of some janiform figures. The front portraits, like those that show not only the face – bust portraits – are extremely rare. As for complete portraits, they are very unclear, due to the system of composing large figures by putting together small images and sometimes letters.

In this situation, comments about many personages have as their main source the physiognomic characteristics, sometimes the head cover and rarely the faces of people.

Head covers are of big diversity, low conic hats, tiaras, cylindric hats with conic extremity, helmets, kerchiefs, *pileus* etc. As some of these head covers indicate a social position or function, we might mention *basilei*, militaries, ordinary people.

The following animals are illustrated: bucks, oxen, horses, birds and fishes. Besides the usual destinations, some of the objects in certain contexts may have symbolic meanings.

In the huge succession of small records from very different fields predominate the *anthroponyms* (Getic, North-Iranian, Greek). Teonyms and toponyms are recorded as well, while common nouns, words related to everyday life are not missing either.

If we see *Annex 2* we may see words found in other objects, as well as words recorded only in P₂Ba, such as: Ασαις, Ασαος, Γις Γρις, Ζας, Ζοη, Ζος, Ις, Ιτ, Ταζις, Ται etc.

These findings do not offer elements that may allow us to make an exclusive ethnic definitions or complete considerations regarding the use of the object, which was used as a marker.

B. Lapidary and ceramic inscriptions from the Roman period (pages 67-93).

The first Roman lapidary inscription at Barboși comes from the first year of Trajan's reign (112 A.D.). The inscriptions on stone discovered in Barboși-Galați until 1981, from the standpoint of their content, can be classified in three categories: honorary, votive and funerary inscriptions.

Honorary inscriptions are dedicated to the Trajan, Hadrian, Commodus, Lucius Verus and Marcus Aurelius. An epigraph mentioned by chroniclers (Pl. XXVIII/3-6) was dedicated to Septimius Severus. Finally, a small marble fragment has a piece of text that may match in this epigraph category (Pl. XXVIII/4).

Of the content of these records we know the names of two governors of Lower Mœsia: P. Calpurnius Macer Cauius Rufus (112 A.D.) and Cosconius Gentianus (190-193/194 A.D.) and two consuls from 147 A.D., Largus and Messallinus.

Votive inscriptions on two altars are dedicated to *Hercules Victor* (Pl. XXVI/4 and XXVII/4) and to *Mithras* (Pl. XXVIII/5). According to the hypothetic completion, it is possible that one of the honorary inscriptions was dedicated to *Jupiter Optimus Maximus*. The religion of Barboși-Galați and the surrounding area is reconstituted on the bases of cultreliefs specially.

Finally, those 5 **funerary inscriptions**, four in Latin and one in Greek contain helpful informations as for the ethnical composition of the population from the centuries II-III A.D. in Barboși-Galați (Pl. XXVI/1,2,3; XXVII/4).

To the funerary inscriptions we add a fragment, interesting not because of the four signs that it keeps, but because of the images and inscriptions that it has, due to its reuse probably during the migration period (Pl. XXVI/5 and XXVII/2).

We have presented to the scientific community a large number of ceramic inscriptions: amphora stamps in englyphs and relief, on *mortaria* and *lucernæ*, *terra sigillata* vessels, as well as on tiles with the stamps of the *vexillationes* from the Ist *Legio Italica*, the Vth *Legio Macedonica*, the auxiliary troops IInd *cohors Mattiacorum* and the sailors of *classis Flavia Mœsica*, and graffiti (Pl. XXV).

After publishing the book *Roman Civilization* in 1981, we have added an important number of stamps and records in the study of 1996, which we reproduced in this book, including two inedit objects from Barboși-Galați from the II-III century.

We present the discovery of inscriptions on ceramics in the following order: I – *Tituli picti*; II. *Graffiti*; III – *Seals on vessels*; IV – *Tegular stamps*.

Ceramic inscriptions and stamps on vessels, as well the tegular one, that have been presented, contain certain or probable data, which complete the information we have from previous researches.

Disparate images or scenes from daily life in the theater, amphitheater or circus came to us thanks to pieces of ceramics, a mould used to obtain the image of a *gladiator fight* between a Thracian and a Samnit (Pl. D/5) (each fighting with weapons specific to his ethnic group), a comic slave mask from the New Greek Comedy (Pl. D/3) and a medallion that shows a *quadriga* race in the moment when the competitors arrive to the *meta secunda* (Pl. D/4).

Baf₁ – Mould for making buckles (pages 94-105).

It is an amphora fragment (height: 7,3 cm, width: 5,5 and thickness: 0,95 cm) of brick red color, made out of a dense paste with mica in its composition, used to manufacture a mould. It was discovered in Barboși-Galați at a 1 m depth. In the middle of the smooth outer surface of the fragment, two narrow channels were carved after burning. One (width: 0,15 cm; depth: 0,15 cm) delimitates a trapezoidal contour (b_M 0,9 cm; b_m 0,5 cm; height 1,4 cm), the other one (length 1,4 cm; maximal width: 0,6 cm, depth: 0,15), perpendicular on the middle of the small side of the trapeze.

The use of this object as a mould is undoubtful and the category of objects manufactured with it (buckles), directly or indirectly, may not be the only one. On both surfaces of the fragment some images and inscriptions can be observed.

There we can see extremely oriental faces, which so far have not been helpful to establish identities in the case of coins and representations from the same space of origin. The same situation for the european faces. The majority of them are faces of men, beardless, with sharpened or severed beards. Only in two positions of the observe (*a* and *b*) and on one of the reverse (*c*) we can see the images of women; while in an observe (pos. *c*) we can see a child. The hypostases they appear is usually irrelevant. The images of animals are often put next to the faces, in order to create larger compositions.

The large number of animals shown, some of them attributed to certain gods, however, is *not* a source of information that may allow us to nominalize gods with certainty. Among the animals we should mention: *Obs.*: Bovines, horses, ovines, swines, deers, fishes (?), snakes, birds, aquatic birds etc.

The representations on the reverse are different as for image style and grouping. The use of the fragment forms make the set similar to the aspect of the cultural reliefs of frontons. The crossform symbol on the observe (pos. c) and reverse (pos. c), visible specially when the image is enlarged, should be mentioned even if it is not supported by nearby texts. Objects: crowns, vessels, sword (?), throne (?) and others that cannot be nominalized.

The inscriptions add an important group of words not found on other objects: **Obs.** Αζατα, Αζιρα, Αιτι, Ασις, Αταζιζας, Ατε, Ατιος, Ζαρις, Ζατα, Ρει (Ζι), Ριζις, Τιρας (Γυς); **Rev.** Αζιζος, Ζαρια, Ζιγ, Ζιρ, Ταζια. As we may observe, Greek elements are not numerous. Many words are of North Iranian, Thracian origin or that can be found at peoples from the Microasian area.

We may remark certain images present on the cultural reliefs of the *Danubian Riders* just as separate elements. The large number of illustrated faces may be attributed to the existence of a “head cult”, known at other peoples as well. Finally, the crossform symbols may indicate, at least as an interpretation variant, the existence of some Christians, recorded in Barboși-Galați in the II-III centuries A.D. by the existence of objects of clear Christian origin.

It is *not* possible to establish a single origin to all the images.

Baal₁ – An alabaster object (pages 105-143).

It is an object of parallelepipedic shape, manufactured out of mediocre quality alabaster. On the five unequal surfaces with the following dimensions (A – max. length: 8,35 cm; max. width: 5,2 cm, B – 6,1 × 4,8 cm; C – 8,55 × 4,05 cm; D – 7,6 × 3,9 cm; F(B+G) – 8,9 × 4,8 cm continuous measure; max. width: 3,5 cm; G separate – 4,2 × 3,5 cm) we can observe incisions, alveoli and remains of yellow and red paint.

It is evident that this object with strange shape is not the imitation of any sculpture, but this fact does not clarify its function or destination. Relatively few images and inscriptions are visible. The scanning of the only flat surface, where the scanning operation was possible, shows numerous faces, images of animals, objects and inscriptions.

Their description is done separately for each of these five surfaces in all four positions.

During the descriptions we have highlighted sometimes those elements that can offer cues to establish the ethnic affiliation, profession, social position and even the religion of the illustrated figures.

Their physiognomic features can be traced back to the Scythians, Thracians and other ethnic groups of the Circumpontic area. Had covers are of great diversity: hoods (Bc, Cb, Fb etc.); cylindric *caps*, that look like pot-caps, with or without turn-ups (Ca, Da, Ea, etc.); very numerous conic *hats*, present on all described surfaces, Phrygian *bonnets* (Cc).

We often find the images of men, women and more rarely of children (Cb). The *diadems*, which cannot be always distinguished from simple strips, were worn often by men as well. Due to the fact that diadems are usually feminine ornaments (Bb, Bc etc) they can hardly help us to establish or homologate functions. *Crowns* (Ca, Cb, Ea) can be attributed to certain functions (*basilei* or priests).

The common ceramics are represented as simple vessels (e.g. Bc, Cb, Cd), together with fruit-vessels (Ba, Ea) that may have had other functions. Among the most frequent ceramic products we can mention amphoræ (Bb, Cb etc.) and an *askos* (Ec.). Among the represented objects we may find not only those used in household activities, but also those present of cultural reliefs, such as: a *rhyton* (Ea) and a mirror (Ea).

There are also images with where we can see *akinakai* (Fa, Fc), *swords* (Ca, Fb), *arches* (Cb, Cd), a bag with arrows (?) (Cd) and other objects linked to war and hunt.

The illustrated animals are very diverse: *bovines* (Bb, Bd, Ca, Cb, Ea, Fd etc.), *caballines* (Bb, Cd, Da etc.), *dogs* (Bb, Cb, Cd, Ea, Fd etc.), *deers* (Bd, Ca, Da), *wild boars* (Cb), *ovicaprines* (Cd, Da, Eb), *birds* (Bc, Ca, Cd, Da, Fb, Fc), fishes (Cb), maybe *snakes* (Cd), *bears* (Ad, Fc, Fd). Some animals are found among the fauna of the region and on the images of cultural reliefs.

Among the numerous representations, there are some that illustrate moments from the mysteries of *Magna Mater* cults. Thus in *Ba* there are images of *bucrania* and other cult officiants and in *Cd* we can see a man that holds a small tree, i.e. a *dendrophor*. Both scenes are well known from the development of the *taurobolium*.

In the same group of representations appears a figure whose head cover is superposed by a bird, such as it happens in an image of Cybeles.

Phalliform representations (Bc, Cc) can be linked, though not exclusively, to the Dyonisiac cults. We may also add a procession (Ac) and a well known symbol of some uranic gods (Dc).

Finally, a *cross* (Ba), even in surrounding symbols are not very clear, should be mentioned as a possible evidence of the presence of Christians. This object is one more proof, which can be added to earlier Christian discoveries at Barboși-Galați.

The words that could be recovered are mostly Greek, others are North-Iranian and some Thracian. Among them there are proper names (theonyms, anthroponyms, toponyms) such as: Αττα, Αττας, Αττις, Βιας, Διζος, Σαζα, Ζια, Ζοτις, Τισσον etc.

Finally, we consider that this alabaster object is worth of interest due to the colored illustrations on its surfaces: scenes from everyday life and images denoting certain moments of the cult of some divinities.

It is very possible that the object was used to obtain copies, especially on gold foil.

CHAPTER III. Writing and images on objects discovered in Geto-Dacian fortress and settlements and Daco-Carpian settlements (page 143).

1. Bâta Doamnei – Piatra Neamț (pages 144-158).

From Bâta Doamnei come several objects that have been analysed in our research, first of all the so called “tambours”, word used in archaeology to denominate stone cylinders (height: 0,15-0,25 m; diameter: 0,50-0,55 m) considered to be the foundations of wooden pillars at sanctuaries.

In 1980-1982 and 1988 we continued our previous research in a forest area, where eventually the Northern side of the sanctuary was going to be found. Then we found a complete row of seven tambours, undisturbed by feudal dwellings. The new discovery was the base of a reconstruction proposal for the whole sanctuary, which was exposed in the book from 1995 (*On the History of the Culture and Religion of the Geto-Dacians*, pp. 29-33).

A detailed research of the tambours surprisingly revealed the presence on circular surfaces of sculpted images and carved inscriptions.

In this work will be included only descriptions and comments observed on six tambours. After a wide analysis we mentioned the main problems raised by the new discovery.

The presence of some images and inscriptions never seen before create a complex situation and requires the clarification of certain aspects.

1. In what measure can we assume that those tambours were the foundations of pillars, given that those wooden pillar would cover most of the representations and epigraphs sculpted on the tambours?

2. Could the sanctuary be used as a temple only in that part of the year when weather conditions were suitable?

3. After this discovery do we still accept the chronology of Bâta Doamnei sanctuary, admitted until now?

At the same time we cannot put aside a fourth question.

4. Were the sculptures done after the fortified town was conquered and didn't the temple have anymore the same function, without being destroyed? Do we have evidence or an adaptation and revitalization of the temple under someone else's patronage?

It is meaningful that just a third of the tambours (19 and 56) were discovered *in situ* and out of them just a third (6 and 19) were presented.

Out of the 130 words that could be read on the tambours we mention: Αζαζα, Αζιτα, Αζοτα, Αζοτι, Ζασια, Ζαταζ, Ζατι, Ζιγας, Ζιραις, Ζοτα, Ζωτις, Γισος, Διζιτος, Ρισι, Ριπιος, Ταζις, Τασος. The άπαξ λεγόμενα will be thoroughly analyzed.

The theories that supported the Dacian aniconism or iconoclasm do not stand any longer. This discovery can be considered as one more argument against them. Though Dacian temples with tambours are numerous, these are the first ornamented tambours discovered so far.

For all the six ornamented tambours we can assert in different degrees that we are not handling with graffiti accidentally made but with real "pictorial programs", i.e. T₁ and T₂.

As for the traits of the represented people, we may assert that they are not exclusive to a single ethnic group. Besides the autochthonous population there are numerous faces of aliens, first of all: Sarmathians and possibly Romans.

As we remarked before, the ornaments of the tambours (i.e. T₁ and T₂) cannot be equated but just compared to the ornaments of the *Danubian Riders* reliefs. We should add the fact numerous *Danubian Riders* reliefs have a round shape, 12 are metallic and 18 from stone.

The images represented on the tambours reveal the cult of the knight, which resemble the *Danubian Riders* or the *Thracian Rider*, a cult of the leader and of the forefathers.

2. Dumbrava (commune Ciurea, Iași county).

P₁₄ – Silex object (pages 159-163).

From Dumbrava we have selected three objects, one from silex (P₁₄), one from grit stone (P₁) and one from ceramics (Ca). From that location we also present images which have not been commented on ceramics vessels and two pieces of silex, that will be included in a future volume.

The silex object with a nearly elliptic perimeter (height: 3,2 cm, width: 2,9 cm, maximal width: 0,75 cm) found in Dumbrava in S₃/72 at a depth of 0,30 cm (Pl. LXIX).

The white silex have some yellowish stains that probably come from an iron object nearby.

The object looks like a medallion and almost all its surface is covered with inscriptions and images (Pl. LXVII). We may see at the left edge of the contour a profile face of a person wearing a conic helmet.

In the central part of the object we may see the profile face of a man oriented to the left, who probably has on his head a crown. The inscriptions are numerous. The reverse, on whose surface appear complex images, has clear medallion aspect (pl. LXVIII).

At the right half of the medallion a sequence illustrates a person that holds the head of a man by the hair.

Among the words carved on the silex some can be found in other objects: Αγγια, Αζιζα, Αζυ-Ταζ (?), Ατα, while others, Ζιας, Αταιας, Γιγ, Γος Ριχας, are found only in this medallion.

This object, together with the other silex objects (which are only illustrated) and others from different locations prove the existence of real products of Getic-Dacian glyptic with images and inscriptions well kept, even though they do not always present forms known in Greek and Roman glyptic.

P₁Dmb – whetstone (pages 164-171).

Parallelepipedic white-yellowish stone, a compact grit stone (length: 14,5 cm; thickness: 2,7-2,3 cm, width: 2,1-1,7 cm) with rounded marginal brims and beveled edges, piece from grave inventory 1/1972 from the Dacian necropolis in Dumbrava (Pl. LXIV).

On the fourth surfaces of the stone we can see slightly deep and alveolar incisions. Beside them appear small inscriptions that now have a dark-brownish color. At a more careful inspection, we are impressed by the use of each portion and the reduced dimensions of the images and inscriptions.

A similar object was found in a dwelling in the Getic fortified town of Barboși-Galați.

The inscriptions on both pieces found in the so different complexes, *dwelling* (Ba.) and *grave* (Dmb.) are not similar but a group of words, Αζαα, Αζι, Αζις, Αρις, Ατα, Ατι, Ζαζις, Ζαις, Ζαζ Ζι, Ζιας, Ζιζα, Ζος, are common, however. The clearest faces are different from those at Barboși and overall scenes are difficult to reconstitute.

The stone comes from the inventory of an incineration grave without being strongly affected by the presence on the *ustrinum*.

It was a personal object and its owner could have one of the important figures of the community – scribe, healer or priest. The inscriptions contain first of all but not exclusively anthroponyms.

The diversity of physiognomy of those represented prove that the “scribe” was also a good portrait artist. The animals are shown with exactness as well. Each surface has faces and words carved on them. It is worthy to highlight his mastership to draft components of the clothing and the ornament objects, as well as his talent as miniaturist.

Therefore, these pieces are similar but not identical.

Those two edges of the stone have more numerous carved images and inscriptions than the Barboși object, which supports the hypothesis that it was used as a marker.

Dmbca – Fragmentary vessel (pages 172-176).

The miniature vessels and statuettes constituted the basic materials from which departed our research to discover inscriptions and images on the ceramics. Among the results of this continuous research we should mention the fact that a certain number (it is difficult to establish it by now) of middle and large vessels have images and inscriptions. These vessels have smooth surfaces or surfaces ornamented with incised decoration, in relief or by polishing.

A fragmentary vessel, a hand-made pot, with an almost straight profile, ornamented with incised decoration and an alveolar belt (height: 26 cm., mouth width: 23,5-24,00 cm, reconstituted base 21 cm) discovered in the central area of the Dumbrava location (commune Ciurea, Iași county) presented incisions next to the ornaments, faces, and strong evidence of secondary burning, up to the slagging of certain portions. The preserved fragments allow to reconstitute more than half of the vessel. From the eleven better preserved fragments of different sizes, only fragment A has been presented.

Considerations on the destination of this vessel, very probably a cult vessel, will be presented after an analysis of all the fragments of the vessel. At this stage we should mention that most words can be found in other inscriptions, though some are until now singular: Αγαος, Αζαιτα, Ζαρα, Ζαος, Τοα. The figure that, as it is depicted, should be a god, has no divinity name written. There are many interesting faces and it is possible that this Costoboc world, with a large number of Sarmathians, present physical types slightly different from the Getic-Dacian figures, known from sculptural monuments.

The scene of the kiss and of a possible alliance remains through the best on the artistical point of view.

3. Images and inscriptions on the vessel in which the Mircești treasure (Iași county) was discovered (pages 177-195).

Those 918 coins of an important Roman dinars treasure were found in a ceramics vessel, partially recovered. Out of the 31 ceramic fragments discovered together with the treasure, 28 belong to the same vessel. Restored in proportion of approximately 2/3, the vessel is probably a cup worked on a potters wheel, made of a gray, consistent, hard, good quality paste, covered with a black slip (Pl. LXXV). It is a kind a vessel with a long existence in pottery of the Getic-Dacians and other ethnic groups of that period. On both, the bottom and the outer walls of the vessel we may observe inscriptions and images made before and after burning the vessel.

The illustrated images present numerous faces with various traits, autochthonous and alogenous, from the Daco-Carpian location of Mircești, monuments, possibly a funerary ritual, weapons, ornaments and among those power symbols. There are also representations of numerous domestic and wild animals. It is not clear whether some of these could be symbols or divine attributes.

The recovered words alphabetically arranged can be found in other places as well. Most of them are proper names though they do not belong exclusively to this category. The words have several senses.

It is worth to mention some considerations over the Roman dinar treasure from the small vessel. In a synthesis of Roman coin circulation in the Eastern regions, there are mentioned 14 treasures, in which the last coins were issued in times of Septimius Severus. From them we have added the Măgura treasure with 2830 coins, as well as the Mircești one. The 16 treasures are distributed in the following way: 7 in **Bacău** county, 4 in **Neamț** county, 3 in **Vaslui** county and 2 in **Iași** county.

We reassert that these treasures came, first of all but not exclusively, from the *stipendia* given by Rome for peace in *Limes* and the non-participation in hostile activities against the Empire.

Gradually, the Empire did not prevent military confrontation. The list of Emperors that had the title of *Carpicus Maximus* begins with Philip the Arab and ends with Constantin the Great.

The images and inscriptions, as far as we can presently see, add interesting data, concerning not only the treasure. The accumulation of objects belongs to a colectivity, about whose composition and religion we recovered certain data by researching the treasure and specially the vessel in which it was kept.

C₂ – Vânători-Neamț (Neamț county) (pages 196-208).

Fragment (height: 7,5 cm; width: 9,5 cm; thickness: 1 cm) from the upper part of a vessel discovered in the village Vânători-Neamț at the place called Dealul Ninii – Sărățuri in S-IV at a depth of 0,30-0,40 m. The vessel was made of a paste with many micro-gravels and shell fragments in its composition was submitted to a slightly oxidative burning process and has non-uniform external color with nuances from black to reddish brow. In the middle it is almost black.

On the two surfaces of the fragment (called **Av** and **Rv**) and on the edges (**M**) can be observed figures and inscriptions printed on raw paste or incised after burning. Some of them are visible directly from the fragment, but many of them can be seen only from the copies made from it.

On the researched surfaces there have been observed faces with very diverse physiognomic features, as well as inscriptions, weapons and ornamental objects.

Among the inscriptions there are words common to other objects, but also words found only in this fragment, such as: Αζιτ, Αζος, Αιζια, Αιτις, Βαζι, Γιλιτι, Ζαγι, Ζαιρις, Ζοδιας, Ιζαος, Μοο, Νιζαι, Ριτατ, Σοζ and Ταιρα.

On this fragments we can see buildings as well.

Final considerations (pages 209-223).

The precedent chapters were dedicated to the illustration of writing development and images in the Carpathian-Nistriian region.

The centuries in which Greek colonization was stronger coincided in great measure with the period when writing spread in continental and insular Greece, i.e. with an alphabetization action, the proportions of which are hard to appreciate.

For Tyras, the selected evidence and the mention of both, researched objects and objects to be put in circulation, indicate to us in what measure writing was used in this important cultural center in both, the hellenistic and the Roman periods.

At other scale, in the Roman environment of Barboși-Galați or Cartal-Orlovka, writing had an important role. Besides lapidary inscriptions, graffiti and dipinti have given us helpful elements to complete the image of the socio-cultural and cultural-religious life of these centers. Cultural irradiation beyond the Limes can be considered possible also at this stage of research.

In time, by researching objects with inscriptions found in this region, we will be able to retrace the path towards writing and alphabet in Geto-Dacian fortified towns and Daco-Carpian environment and the influences from Greek and them Roman centers and other areas.

The study of words can offer complementary elements regarding the languages spoken in the area, the attempts to adopt the Greek alphabet to transcribe Thracian or Northern-Iranian words.

The inscriptions are made with capital letters in both, the seldom inscriptions, and the monumental inscriptions as well. In the central table words are written as if all of them were proper names. For part of the words, which prove to be very diverse, we have found their interpretation in Greek, Thracian and North-Iranian languages. Some of them have similar or close meanings in two or all the languages mentioned above.

A revision of the words included in alphabetical order in *Annex 2*, without intention of analyzing them all, was helpful in many fields.

From part of the linguistic material collected from inscription deciphering, we may see that the majority of words are proper names, most of them anthroponyms. As we could see there are also theonyms, toponyms and everyday vocabulary.

On most of the objects studied of found during the research, that come from Geto-Dacian fortified towns and locations, as well from Daco-Carpian environment, inscriptions were made with Greek letters. Latin letters are found more rarely, while some objects present groups of letters that might belong to both writing systems (ATI, ZI, ZAI, TA etc.) We should also mention some “Sarmathian symbols”.

Most inscriptions were made with cursive writing, while some small inscriptions were made with a writing that resembles the monumental one. The monograms, symbols, use of letters and contouring of faces and other illustrative elements make the reading difficult. The fact that the graffiti

contained ligatures and monograms demonstrate that those who wrote them had a full command of writing.

Due to its huge stock of known vocabulary, through Greek we have deciphered approximately one half of the inscriptions. We should also take into account that Greek was at that time the *lingua franca* of a vast region.

The words of languages spoken in this region, as we know them from small epigraphs, are in some cases slightly modified because of a writing that did not have always letters for all the phonemes of other tongues.

Some words are known at the migratory peoples – speakers of North-Iranian languages – are usually attributed exclusively to them. As for the “Scythian language”, it is a general term for the languages spoken in the North of the Black Sea in the period VIII B.C. and VII A.D. Russian linguists have demonstrated that, besides Greek and Iranian elements, we should mention “... those before the Greeks and Iranian”. Thracian elements are especially a great importance.

In theory these words could belong to the Thracian-Getic language, as such terms are part of the common Indo-European stock of words and the Thracian language was part of the same sub-family as the North-Iranian (*satem*).

Future discoveries, which will enlarge the know stock of words and will illustrate the deciphered texts, will confirm or reject point of view mentioned above.

It was considered that lapidary inscriptions, as well as those on mobile objects (amphora stamps, coins etc.) participated in the alphabetization process in different ways in the Greek-speaking regions and in other regions where they were a first step towards the knowledge of alphabetical writing.

It is hard to establish the degree of alphabetization. The spread of writing in a “classical” environment can be considered important. The degree of alphabetization, which generated cultural mobility in different places and periods of time, is an important criteria for the appreciation of historians and a man of letters.

As for the situation in Getic-Dacian fortified towns and Dacian-Carpian environment, we may just suppose that Greek, and later Roman, prisoners had a role in education and alphabetization similar to that one of Akornion from Dionisopolis. They could have given the primary impulse. In relations with the Greek-Hellenistic world and then with the Roman one, surely there were alphabetized people of Getic-Dacian origin. To them we should add the royal families, who were guarantors of the loyalty to the Roman Empire.

Thanks to an inscription found in Rome and quoted very often we know an entire Costoboc royal family.

By continuing the publication and systematic analysis of the linguistic material, we hope to contribute to the enlargement of our knowledge about the Thracian-Dacian language and its position in the Indo-European family of languages. This could change the opinions about the moment when certain Greek words, found in Romanian, appeared; as well as about the time and proportions of the spread of Latin writing in the East Carpathian region; and complementary data from diverse fields of social-political, religious and cultural life.

The upper chronological limit of the researched materials is established by dating the runic inscription at Lețcani (Iași county). Classifications from the next volume will take into account the materials out of which were made the objects on which we found the inscriptions.

As for images, a recapitulation of the physiognomy of depicted faces, of dwelling and cultural complexes, animals and objects isolated from the context in which they were found would add few elements to what we mentioned at describing the objects.

In the book *On the History of the Culture and Religion of the Geto-Dacians* I dedicated a lot of space to the *Thematic of Images*, specially to those from the Thracian and Getic treasures, as well as to the presentation of meanings and to influences. Similar studies we find in the book *Imagery and Images in Pre-Roman Dacia*, by my colleagues V. Sîrbu and G. Florea, who present many treasures from the Scythian world.

The novelty in this work, specially as for the Getic-Dacian and Dacian-Carpian world, is the significant enlargement of the number of images. Unknown faces, rare associations, images that we must describe and understand. It is an ongoing process, with successive revelations of mythology, religion and daily life elements.

We often get good results from the attempts to decode images, based on the capacity to understand, reconstitute, link to credible overall images, correctly estimate the relation between expression naivety and the verosimilar gravity of the subject. By enlarging the number of researched objects we will gradually obtain a higher percentage of interpretations close to the reality of that time. To this might contribute the diversity and importance of the objects.

Due to the fact that writing and images were extremely rare discoveries in Getic fortified town complexes and locations, it was customary to attribute to them a sacred value. When we will have hundreds of representations it will be possible to accept other hypotheses.

Iconography is essentially the most evident manifestation of imagery. By enlarging the number of images, underlining that they illustrate at least a threefold vision: Greek, Roman and a more complex autochthonous one, the material presented in the volume will be helpful to illustrate the relations between facts, ideas and shapes, in order to get a better understanding the history of the Carpathian-Nistrian region through one millenium.

Translated
by
Dr. Gustavo Adolfo Loría Rivel

List of Illustrations

- Pl. I **Tyras.** Fragmentary stone monuments: base (1), stela (2) and altars (3, 4) with votive inscriptions to *Sarapis*, *Isis* (1), *Æsculapius* and *Hygia* (2), *Mithras* (3) and *Tempus Bonum* (4). Apud: V.V. Latyschew (1 and 4), T.L. Samojlova (2), P.O. Karyškovskij (3).
- Pl. II **Tyras.** Fragmentary stone inscriptions with any uncertain restoration. Apud: V.V. Latyschew (1, 2); P.O. Karyškovskij (3a, 3b); P. Nicorescu (4a, 4b).
- Pl. III **Tyras.** Fragmentary inscription on the entablature of a building from IInd century A.D. (1); stela with honorary inscription from IVth-IIIrd centuries B.C. (2); honorary inscription from Ist century A.D. (3); votive inscription to *Apollo Iatros* from IIIrd century A.D. (4); honorary inscription from IIIrd century B.C. (5); *epistula* from IIIrd century A.D. (6). Apud: P.O. Karyškovskij (1); P. Nicorescu (2 and 4) ; P.O. Karyškovskij, I.B. Klejman (3 and 5); T.L. Samojlova (6).
- Pl. IV **Tyras.** Dedicatory inscriptions to emperors: M. Ulpius Traianus (1a, 1b); Antoninus Pius și Marcus Aurelius (2). Apud: P. Nicorescu (1a, 1b), N.A. Son (2).
- Pl. V Honorary inscriptions (1, 6), *epistula* (7). *Tegulae* with military stamps (2) from **Tyras** (1, 2, 6, 7), **Orlovka-Cartal** (3) and **Barboși-Galați** (4, 5). Apud: P. Nicorescu (1, 2, 6), R.D. Bondar' (3), S. Sanie (4, 5) and S.B. Ohotnikov (7).
- Pl. VI **Tyras.** Decree for granting the title of citizen of city Tyras to Valens, the son of Philokalos. Apud: Al. Avram.
- Pl. VII **Belen'koe** (r. Belgorod-Dnestrovskij). Stela with sepulchral inscription (1); altar with dedicatory inscription (2) and details (2a, 2b, 2c). Apud: E. A. Simonovič and T.V. Blavatskaja.
- Pl. VIII **Tyras.** Stamps on amphoræ from Thasos, Rhodos, Cnidos and other unidentified centres from centuries: Vth-IVth B.C. (1); IVth B.C. (2, 5, 17); IVth-IIIrd B.C. (6, 7, 10, 12, 13); IIIrd B.C. (3, 4); IInd B.C. (8); IInd-Ist B.C. (11, 15, 18); Ist B.C. – Ist A.D. ? (9); Ist B.C. (14) and stamps on tiles (16, 19, 20-25). Apud Gr. Avakian.
- Pl. IX **Tyras.** Graffiti with various themes. The numbers 72-75, 77, 78 with alphabets and exercises of writing. Apud Gr. Avakian.
- Pl. X **Tyras.** Graffiti. To noticed and an alphabet (80). Apud Gr. Avakian.
- Pl. XI **Tyras.** Stamps amphoræ from Cos. Apud E. Ștaerman.
- Pl. XII **Tyras.** Ceramic with stamps (1); graffiti (2-5) and ram-shaped vessel (6) with the name of the pottery (7). Apud: V. Cojocar (1-5) și I.B. Klejman (6, 7).

- Pl. A **Tyras.** 1 – Stamp with depiction of *Athena* (ceramic); 2 – Bust of *Dionysos* (marble); 3 – *Hygia* – fragmentary statuette (marble); 4 – *Artemis* (marble); 5 – Relief with depiction of Thracian Rider (marble). Apud: S.D. Kryžičkij and I.B. Klejman (1), T.L. Samojlova (2), P.O. Karyškovskij and I.B. Klejman (3), P. Nicorescu (4); N.A. Son (5).
- Pl. B **Tyras.** 1 – Head of young woman (marble); 2 – Child head (ceramical figurine); statue of roman military commander (limestone); 4 – warrior (?) in local garment (marble). Apud: T.L. Samojlova (1, 2, 4), P.O. Karyškovskij and I.B. Klejman (3).
- Pl. XIII **Barboși-Galați.** Stone object with aspect of a fish. A – averse; B – reverse.
- Pl. XIV **Barboși-Galați.** Stone object with aspect of a fish. A – averse; B – reverse; profiles.
- Pl. XV **Barboși-Galați.** Ichthyodical stone. Averse – details.
- Pl. XVI **Barboși-Galați.** Stone object with aspect of a fish. Details on averse.
- Pl. XVII **Barboși-Galați.** Stone object with aspect of a fish. 1 – averse; 2-6 – details of photographic positives.
- Pl. XVIII **Barboși Galați.** Stone object with aspect of a fish. Details of reverse.
- Pl. XIX **Barboși-Galați.** P₂Ba – The four surfaces of the whet-stone (A, B, C, D). Details from the surfaces B(b₁ and b₂) and D(d₁).
- Pl. XX **Barboși-Galați.** P₂Ba – Images and notes on the four surfaces (A, B, C, D) and on the base with marker function (p₁, p₂, p₃, p₄).
- Pl. XXI **Barboși-Galați.** P₂Ba – Images and notes on the four surfaces. A different position with 180° from the Pl. XX.
- Pl. XXII **Barboși-Galați.** P₂Ba – Details on the surfaces A and C.
- Pl. XXIII **Barboși-Galați.** P₂Ba – Details on the surfaces A, B, D.
- Pl. XXIV **Barboși-Galați.** P₂Ba – Details – on surfaces A and B.
- Pl. XXV Stamps of the amphoræ (1-3, 8, 10-13); lamps with stamps (4, 5, 7, 9); *terra sigillata* (6); tiles with stamps of some military troops (14, 16-20) from **Barboși-Galați** (1, 2, 4-20) and **Cucuteni** (county Iași) (3).
- Pl. XXVI Sepulchrales inscriptions (1, 2, 5) dedicatory inscription (4) and inscription on a sarcophagus from **Barboși-Galați** (1-3, 5) and **Șendreni** (4).
- Pl. XXVII Fragmentary inscription possible honorary (1); sepulchrales (2, 3) and dedicatory (4) from **Barboși-Galați** (1-3) and **Șendreni** (4).
- Pl. XXVIII **Barboși-Galați.** Plates and altar with honorary inscriptions (1-4) and altars with inscriptions (5-6).
- Pl. XXIX **Barboși-Galați.** Fragments of amphoræ with *tituli picti*, discovered in dacian fortress (2 and 4), *castrum* and roman settlement (1, 3).
- Pl. XXX **Barboși-Galați.** Fragments of amphoræ with *tituli picti*.
- Pl. XXXI **Barboși-Galați.** Fragments of amphoræ with *tituli picti* (1, 2, 5, 6) and with stamps (3, 4) discovered in roman settlement and a small pot with stamp (7a-b) from dacian fortress.
- Pl. XXXII **Barboși-Galați.** Graffiti on a pot (1) and fragments of amphoræ (2-7).
- Pl. XXXIII **Barboși-Galați.** Graffiti on a pot (1) and fragments on amphoræ (2-8).

- Pl. XXXIV **Barboși-Galați.** Tiles with stamps *legio V Macedonica* (1,3, 5) and *Clas-sis Flavia Mæsica* (2, 4, 6-9).
- Pl. XXXV **Barboși-Galați.** Tiles with stamps *legio V Macedonica* (1, 3); *cohors II Mattiacorum* (2, 4-8).
- Pl. XXXVI **Barboși-Galați.** Fragmentary tile in negative, the stamp NEP (1a) and the positive of stamp (1b).
- Pl. XXXVII **Barboși-Galați.** Map of investigated territory of Barboși with the men-tion of the places where have been discovered the objects.
- Pl. XXXVIII **Barboși-Galați.** *Baf₁* – Mould for making buckles. Averse: positions *a, b, c*.
- Pl. XXXIX **Barboși-Galați.** *Baf₁* – Mould for making buckles. Averse: position *d*. Reverse: position *d*.
- Pl. XL **Barboși-Galați.** *Baf₁* – Mould for making buckles. Reverse: positions *a, b, c*.
- Pl. XLI **Barboși-Galați.** *Baf₁* – Mould for making buckles. Details from averse (1-4, 9, 11-13) and reverse (5-8, 10).
- Pl. XLII **Barboși-Galați.** *Baal₁* – Object of alabaster. The surfaces with images and notes.
- Pl. XLIII **Barboși-Galați.** *Baal₁* – Object of alabaster. The surface A: positions *b, c, d* and the surface B: positions *b, c, d*.
- Pl. XLIV **Barboși-Galați.** *Baal₁* – Object of alabaster.
- Pl. XLV **Barboși-Galați.** *Baal₁* – Object of alabaster.
- Pl. XLVI **Barboși-Galați.** *Baal₁* – Object of alabaster.
- Pl. XLVII **Barboși-Galați.** *Baal₁* – Object of alabaster. Positivated images.
- Pl. XLVIII **Barboși-Galați.** *Baal₁* – Object of alabaster.
- Pl. XLIX **Barboși-Galați.** *Baal₁* – Object of alabaster.
- Pl. L **Barboși-Galați.** *Baal₁* – Object of alabaster. Positivated images.
- Pl. LI **Barboși-Galați.** *Baal₁* – Object of alabaster. General views of any surfaces.
- Pl. LII **Barboși-Galați.** *Baal₁* – Object of alabaster. Negating for point out the incisures .
- Pl. LIII **Barboși-Galați.** *Baal₁* – Object of alabaster. the aspect of the images in a virtual transposition on a golden leaf.
- Pl. C **Barboși-Galați.** 1 – Tile with depiction of bucranium-snake; 2 – cultrelief with *Thracian Rider* (marble); 3 – cultrelief with image of *Danubian Riders* (marble); 4 – cultrelief with image of *Jupiter* in quadriga (marble); 5 – **Fundeni** (com. Lungoci, jud. Galați) – medallion with image of *Thracian Rider* (bronze).
- Pl. D **Barboși-Galați.** Ceramic objects: 1 – medallion with the image of *Sol* in quadriga; 2 – plaquette with the image of man with head of donkey – mould; 3 – comical mask of slave – mould; 4 – fragmentary medallion with depiction of a quadrigae drive; 5 – plaquette with the fights of gla-diators.
- Pl. E **Barboși-Galați.** 1 – Cultural pot with *Dionysos* and *Ariadna*; 2 – head of a statuette of satyr; 3 – medallion on cultural pot of *Pan*, 4 – head of a

figurine with the image of *Mercurius*; 5 – medallion with scene of the sacrifice of a goat; 6 – fragmentary figurine with image of woman (goddess?); 7 – golden fibel with the inscription INNOCENS.

- Pl. F **Barboși-Galați.** 1 – Head of figurine with depiction of *Mercurius*; 2 – fragmentary relief with the image of *Kybele* (gritstone); 3 – cross pendant (nacre); 4 – object in form of a cross (nacre); 5 – cameo – *Medusa* (opal); 6 – amphora with christian inscription; 7 – fragment from a cultural relief with the image of *Hekate Triformis*.
- Pl. LIV **Bâțca Doamnei-Piatra Neamț.** The tambour T_1 in positions *a*, *b*, *c* and *d*, details t_{1c} , t_{2a} , t_{3c} and t_{4b} .
- Pl. LV **Bâțca Doamnei-Piatra Neamț.** The tambour T_1 in positions *a*, *b*, *c* and *d*; details t_{1c} , t_{2a} , t_{3a} , t_{4a} and t_{5b} .
- Pl. LVI **Bâțca Doamnei-Piatra Neamț.** The tambour T_1 in positions *a*, *b*, *c*, *d* and detail t_a . The tambour T_4 in positions *a* and *c*.
- Pl. LVII **Bâțca Doamnei-Piatra Neamț.** The tambour T_2 in positions *a*, *b*, *c* and *d*, details t_{a1} and t_{a2} .
- Pl. LVIII **Bâțca Doamnei-Piatra Neamț.** Notes on the tambour T_2 in positions *a*, *b*, *c*, *d*, detail t_{2d} .
- Pl. LIX **Bâțca Doamnei-Piatra Neamț.** The tambour T_3 negative in positions *a* and *c* and normal positions *a*, *b*, *c* and *d*.
- Pl. LX **Bâțca Doamnei-Piatra Neamț.** The tambour T_3 in position *d* and negative in position *c*; the tambour T_6 in positions *a* and *c*; the tambour T_5 in position *a*, normal and negative.
- Pl. LXI **Dumbrava (Ciurea commune, Iași county).** P_{14} – Piece of silex. Averse.
- Pl. LXII **Dumbrava.** P_{14} – Piece of silex. Reverse.
- Pl. LXIII **Dumbrava.** P_{14} – Piece of silex.
- Pl. LXIV **Dumbrava.** P_1 – Whet-stone.
- Pl. LXV **Dumbrava.** P_1 – Whet-stone. The four surfaces.
- Pl. LXVI **Dumbrava.** P_1 – Whet-stone. The four surfaces and the markers from the two edges.
- Pl. LXVII **Dumbrava.** P_1 – The four surfaces of whet-stone (copies).
- Pl. LXVIII **Dumbrava.** P_1 – Details from the surfaces A and C.
- Pl. LXIX **Dumbrava.** P_1 – Details from the surfaces A and C.
- Pl. LXX **Dumbrava.** *Dmbca* – Images and notes on a fragmentary pot, position *a*.
- Pl. LXXI **Dumbrava.** *Dmbca* – Images and notes on a fragmentary pot, positions *b* and *d*.
- Pl. LXXII **Dumbrava.** *Dmbca* – Images and notes of a fragmentary pot, position *c*.
- Pl. LXXIII **Dumbrava.** *Dmbca* – Images and notes on a fragmentary pot. The position *a* – negatived.
- Pl. LXXIV **Dumbrava.** *Dmbca* – Details on a fragmentary pot.
- Pl. LXXV **Mircești (Iași county).** Fragmentary pot in which was found the treasure.
- Pl. LXXVI **Mircești.** Images and notes on the fragments of pot.
- Pl. LXXVII **Mircești.** Images and notes on the fragments of pot.
- Pl. LXXVIII **Mircești.** Photos of some fragments of pot on which were engraved notes and images.

- Pl. LXXIX **Mircești.** Images and notes on the fragments of the pot. Details and other positions of the fragments.
- Pl. LXXX **Mircești.** Images and notes on the fragments of the pot. Details.
- Pl. LXXXI **Mircești.** Gallery of the faces and notes on the fragments of the pot.
- Pl. LXXXII **Vânători-Neamț.** C₂ – Fragment of pot. Averse.
- Pl. LXXXIII **Vânători-Neamț.** C₂ – Fragment of pot. Reverse.
- Pl. LXXXIV **Vânători-Neamț.** C₂ – Images and notes on the fragment of the pot.
- Pl. LXXXV **Vânători-Neamț.** C₂ – Images and notes on the fragment of the pot, positives, details.
- Pl. LXXXVI **Vânători-Neamț.** Details on averse.
- Pl. LXXXVII **Vânători-Neamț.** C₂ – Details on reverse.
- Pl. LXXXVIII **Dumbrava.** Piece of silex – normal view and negativated (1 and 3); images on a small pot (2 and 4) and on a „funnel”.

Map

Settlements where were discovered objects with notes and images:

1. Pleșești (Vulturești com., Suceava county);
2. Cucorâni (Mihai Eminescu com. Botoșani county);
3. Stâncești (Mihai Eminescu com., Botoșani county);
4. Trușești (Botoșani county);
5. Jijia (Albești com., Botoșani county);
6. Vânători-Neamț (Neamț county);
7. Târpești (Petricani com., Neamț county);
8. Piatra Neamț;
9. Bâta Doamnei-Piatra Neamț;
10. Izvoare (Dumbrava Roșie com., Piatra Neamț, Neamț county);
11. Slobozia (Roznov com., Neamț county);
12. Roznov (Neamț county);
13. Văleni (Botești com., Neamț county);
14. Borniș (Dragomirești com., Neamț county);
15. Homiceni (Bârgăoani com., Neamț county);
16. Vlădiceni (Bârgăoani com., Neamț county);
17. Poiana (Dulcești com., Neamț county);
18. Săbăoani (Neamț county);
19. Tămășești (Neamț county);
20. Hârlău (Iași county);
21. Hârtoape (Vânători com., Iași county);
22. Băiceni (Cucuteni com., Iași county);
23. Mircești (Iași county);
24. Lețcani (county Iași);
25. Lunca Ciurei (Ciurea com., Iași county);
26. Dumbrava (Ciurea com., Iași county);
27. Măgura (Bacău county);
28. Răcățău (Horgești com., county Bacău);
29. Brad (Negri com., Bacău county);
30. Delea (Zăpodeni com., Vaslui county);
31. Murgeni (Vaslui county);
32. Poiana (Galați county);
33. Barboși-Galați;
34. Kartal (Ukraine);
35. Ismail (Ukraine);
36. Tyras (Ukraine);
37. Olănești (Moldavia R.);
38. Butuceni (Moldavia R.);
39. Bubuieci (Moldavia R.).

Indici

I. DENUMIRI GEOGRAFICE

- Akkad, 18
Akkerman, 24
Alba, 18
Alburnus Maior, 221
Aliobrix, 8
Ancyra, 31
Ardeal,
Ardeoani, 194
Arkadia, 233
Asia Anterioară, 19
Asia Mică, 38
Athena, 23
Attica, 42
Avrămești, 194
- Babilon, 19
Bacău, 43, 193-194, 260
Bactria, 211
Barboși, 8, 22, 37, 43-46, 56, 67, 69, 76, 78,
81, 83-84, 87, 89, 91-92, 94, 142-
143, 157, 170-171, 209, 216, 222-
223, 247, 250, 252-253, 259, 262
Bălțătești, 194
Bâtca Doamnei – P.N. 8, 43, 90, 143-144,
156, 250, 256-257
Belen'kogo, 28, 34
Belgorod, 24, 28, 34, 41
Bistrița, 194, 195
Blidaru, 21
Borlești, 194
Bosporus, 234
Brad, 43
Britannia, 190
Bubuieci, 42
Buhuși, 194
- Bulgaria, 218
Bunești-Averești, 225-227
Buridava, 22
- Cappadocia, 190
Carpați, 21, 43, 194
Căpâlna, 21
Cândești, 43
Cetatea Albă, 9, 24, 29-30, 33, 35-36
Chersones, 26, 35, 39, 235
China, 18
Chișinău, 42
Cilicia, 190
Ciobrucii, 29
Ciolpani, 194
Ciurea, 8, 43, 66, 159, 164, 172, 258
Costești, 21
Cursești, 194
Curteni, 224-227
Cyzic, 30
- Dacia, 85-86, 189, 191, 211, 218, 221, 233-
234
Delești, 194
Dinogetia, 86
Dionisopolis, 221
Dumbrava, 8, 43, 66, 143, 157, 159, 164,
172, 224-229, 250, 258
Dumbrăveni, 43
Dunărea, 44, 86, 218
Durostorum, 40
- Egipt, 18-19, 26, 219
- Făurei, 194

- Fitionești, 43
 Fundeni, 92

 Galați, 8-9, 22, 27, 37, 43-44, 56, 67, 69, 81, 86-87, 92-94, 142, 143, 170, 209, 216, 247, 250, 252-253, 259, 262
 Gallia, 20, 248
 Germania, 86
 Ghindăoani, 194
 Grădiștea Muncelului, 22
 Grecia, 7, 20, 209, 212, 231

 Heraclea, 35
 Hârșova, 194
 Heleșteni, 194
 Histria, 32
 Horgești, 43

 Iași, 8, 43, 66, 143, 159, 164, 172, 177, 194, 258, 260, 264
 Istros, 32
 Itești, 194

 Kartal, 8, 22, 43, 209, 262
 Knidos, 35
 Korotnoe, 33
 Kos, 35

 Lețcani, 264
 Lungoci, 92

 Marea Neagră, 21, 26, 30, 191, 220
 Mastacăn, 194
 Maurocastro, 24
 Măgura, 194, 195, 260
 Mănăstirea Cașin, 194
 Mediterana, 1
 Mîrcești, 8, 143, 157, 177, 193-195, 260
 Moesia, 8, 25, 30-31, 33, 36, 67, 82, 84, 86, 92, 191, 252
 Moinești, 43
 Moldova, 45, 67, 88
 Moncastro, 24
 Moscova, 28

 Muncelul de Sus, 195

 Neamț, 8, 43, 143, 194, 260
 Negri, 43
 Nikonion, 32
 Nistru, 7, 21-23, 29-30, 33, 36
 Novæ, 40

 Oboroceni, 194
 Ocnița, 22
 Olănești, 42
 Olbia, 25-26, 29-30
 Ophiusa, 23
 Orientul Apropiat, 19, 191
 Orlovka, 8, 22, 43, 209, 262

 Palonda (Paloda), 87
 Peninsula Iberică, 20
 Piatra Neamț, 8
 Piroboridava, 85-86
 Poiana, 9, 43, 86-87, 90, 143
 Poiana Mărului, 194
 Pontul Euxin, 7, 23, 248
 Pungești, 194
 Puriceni, 194

 Racova-Chetriș, 194
 Răcățau, 43
 Rhodos, 30, 35, 70
 Rogozen, 22, 39
 Roma, 8-9, 24-25, 31, 214, 221, 249, 261, 264

 Sarmatia, 233-235
 Sarmizegetusa, 21
 Săliștea, 18
 Scythia Minor, 55
 Sinope, 35
 Siret, 43-45, 86, 194-195
 Stâncești, 54
 Sumer, 18
 Syria, 39

 Șaba, 33
 Șendreni, 27

- Tărtăria, 18
 Tg. Ocna, 43
 Tel Aviv, 9
 Thasos, 35
 Thracia, 231, 235
 Tiraspol, 33
 Titelca-Tisești, 43
 Trœsmis, 40
 Trotuș, 43
 Tyras, 8-9, 20, 22-42, 67, 143, 209, 217,
 223-223, 247-249, 262
 Uruk, 18
 Vaslui, 194, 260
 Vânători-Neamț, 8-9, 143, 157, 196
 Voinești, 194
 Vrancea, 43

II. AUTORI ANTICI ȘI MODERNI

- V.I. Abaev, 53, 190-192, 211, 213-216,
 220, 230-235
 M. Alexandrescu-Vianu, 93
 M. Amand, 90
 P. Amiet, 19
 R.B. Ahmerov, 69, 72, 80
 J. Annenquin, 18
 A. Aricescu, 81, 83
 Gr. Avakian, 35-36, 38
 Al. Avram, 32, 70
 I.A. Babinov, 72, 79-80
 Al. Barnea, 82
 I. Barnea
 Chr. Bartholomae, 53, 211
 M. Bărbulescu, 27
 Maria Bărbulescu, 86
 Fr. Bechtel, 53
 M. Beltrán Lloris, 20
 J. Beneš, 85
 G.E. Benseler, 70, 230-235
 D. Berciu, 22
 J. Bérnard, 23
 Gh. Bichir, 178
 M. Biro, 197
 T.D. Blavatskaja, 28, 34
 J. Boardman, 23
 A. Bodor, 21
 D. Boiadžiev, 218
 O. Bounegru, 38
 V. Božilova, 38, 40
 M. Brudiu, 81, 84
 Șt. Burda, 54
 F. Canciani, 43
 D. Cantemir, 43
 Cassius Dio, 21, 218
 V. Chirica, 177
 M. Cojocaru, 195
 V. Cojocaru, 9, 29, 37-39
 E. Condurachi, 81
 Cornelius Tacitus, Publius, 28
 Miron Costin, 43
 F. Coulmas, 19
 I.H. Crișan, 21, 178
 C. Daicoviciu, 21
 H. Daicoviciu, 21
 D. Dana, 218-219
 Fr. Desbordes, 19
 D. Detschew (Decev), 40, 53-54, 188-192,
 210-217, 219-220, 230-235
 E. Diehl, 24-25
 D. Dornseiff, 19
 E. Doruțiu-Boilă, 74, 81
 I.T. Dragomir, 45, 82, 86, 89, 92
 A. Dumont, 80
 P.M. Duval, 20
 O. Eissfeld, 19
 A. Falkenstein, 18
 J.G. Février, 19
 R.O. Fink, 85, 87

- G. Florea, 223, 264
 A. Fol, 22
 A.I. Furmanskaja, 23-24, 30
- B. Galsterer, 76
 V. Gardthausen, 71, 74
 Y. Garland, 38
 V.I. Georgiev (Gheorghiev), 213-214, 217, 219-220, 230
 B. Gerov, 194
 I. Glodariu, 21
 N. Gostar, 44-45, 67, 80-81, 86-87, 195
 M. Gramatopol, 35
 V.I. Grosu, 37
 M. Guarducci, 38
 N. Gudea, 94
- J. Harmata, 211
 J. Harnecker, 94
 Herodot, 23, 39
 J. Hind, 22
 Homer, 20
 J. de Hoz, 20
 F. Hultsch, 88
- Iordanes, 192
 Iulius Caesar Caius, 21
- A.P. Jailenko, 37
 H. Jensen, 19
 L. Jurgiewicz, 37
 F. Justi, 230-231
- V.I. Kadeev, 72
 I. Kajanto, 76, 78
 P.O. Karyškovskij, 24, 26-27, 30-31, 40
 F.G. Kenyon, 69
 H. Kiepert, 87
 I.B. Klejman, 24, 37, 40-41
 M.M. Kobylina, 26
 K. Kraft, 85
 H. Krummrey, 76
 V.V. Kropotkin, 37, 80
 S.D. Kryžickij, 24, 40
- Y. Landau, 72
 M. Lang, 71-72, 88
 W. Larfeld, 69
 B. Latyschew, 27, 33, 53
 H.G. Liddel, 188, 210, 212, 214-215
- J. Maringer, 14
 O. Masson, 188
 M. Mayrhofer, 188
 G. Mihailov, 54, 232-233
 V. Mihăilescu-Bîrliba, 193
 V. Miller, 214
 V. Miložčić, 18
 M. Minkova, 218
 M. Mócsy, 231
- B. Nadel, 31
 J. Naveh, 19
 O.Ya. Neverov, 28
 P. Nicorescu, 24-26, 30-32, 35, 40-42
 B. Nikolov, 39
- J. Oldenstein, 94
 M.-A. Ouaknin, 19
 G.A. Owens, 19
- W. Pape, 70, 230-235
 V. Pârvan, 44-45
 C.C. Petolescu, 218
 D.M. Pippidi, 26
 Gh. Poenaru-Bordea, 35
 C. Poghirc, 220
 Pomponius Mela, 24
 J. Poncet, 19
 Fr. Preisigke, 213, 230, 235
 D. Protase, 218
 Ptolemaios, 8, 24, 45, 87
- A. Rădulescu, 86, 88
 S. Reinach, 38
 I.A. Richmond, 85
 L. Robert, 38, 192, 231, 233-234
 A.S. Rusjaeva, 26

- I.I. Russu, 21, 189,191, 211, 213-214, 217-218, 220, 230-231, 233-235
 A. Rustoiu, 94
 O.G. Salnikov, 35-36
 T. Samojlova, 24, 36
 V. Sandu, 70
 S. Sanie, 27,45, 70, 73, 81-82, 84, 86, 87
 89-92, 144, 156-157, 195
 Ş. Sanie, 45, 82, 86-87, 89, 195
 Gh. Săulescu, 43, 89, 91
 C. Schuchhardt, 44
 R. Scott, 188, 210, 212, 214-215
 B. Simeonov, 219-220
 I. Singer, 19
 V. Sîrbu, 223, 264
 H. Solin, 80, 189, 230-235
 E.I. Solomonik, 39, 72, 76-77, 79
 N.A. Son, 24, 40
 S.B. Soročan
 M. Speidel, 85
 E. Stein, 85-86
 E. von Stern, 24
 Strabon, 211
 Al. Suceveanu, 77
 E. Ştaerman, 35, 72, 80
 Gh. Ştefan, 44-45, 82
 M. Tanasachi, 177
 D.Gh. Teodor, 9, 196
 S. Teodor, 9
 E.M. Thompson, 69
 I.I. Tolstoi, 72
 Trogus Pompeius, 211, 218
 D. Tudor, 41
 V. Tzaferis, 72
 C. Ungureanu, 177
 J. Unterman, 20
 N. Ursulescu, 18
 I. Vendelin, 44
 D. Viner, 84
 Ju.A. Vinogradov, 20, 32, 34
 E. Voutiras, 90
 T.N. Vysotskaja, 80
 N.Vlassa, 18
 A. Vulpe, 86
 R. Vulpe, 67, 74
 A. McWhirr, 84
 T.P. Wieseman, 84
 R.D. Woodard, 19
 L. Zgusta, 38, 53, 70, 74, 188-192, 212,
 215-217, 230-234
 T.D. Zlatkovskaja, 23
 A.N. Zograf, 24

III. REGI, ÎMPĂRAȚI, GENERALI

- Alexandru Măcedon, 23
 Antoninus Pius, Titus Ælius Hadrianus, 31,
 33, 194
 Aurelius Antonius, Marcus Caracalla, 27-
 28, 32-33
 Clodius Albinus Decimus, 194
 Commodus Marcus Aurelius Antoninus,
 29, 33, 67, 252
 Constantinus I Flavius Valerius (Constantin
 cel Mare, 28, 195, 261
 Decebal, 21, 67, 85, 218
 Diocletianus Caius Aurelius Valerius, 28
 Domitianus Titus Flavius, 21, 25, 67
 Filip II, 23
 Filip Arabul, Marcus Iulius Philippus, 195,
 261
 Geta Publius Septimius Severus, 27, 28
 Hadrianus Publius Ælius, 30-31, 67, 252
 Licinius II Valerius, 28

- Lucius Verus Ælius Aurelius Commodus, 67, 252
- Marcus Aurelius Ælius Aurelius Antoninus, 31, 67, 252
- Mithridate al VI-lea Eupator, 24, 249
- Nero Lucius Domitius Ænobarbus, 25, 194
- Nerva Marcus Cocceius, 28
- Pericle, 23
- Pescennius Niger Iustus, 28, 194
- Pertinax Publius Helvius, 194
- Plautius Silvanus Ælianus, Tiberius, 25, 67
- Probus Marcus Aurelius, 28
- Septimius Severus Lucius, 27, 33, 67, 194, 252, 260
- Traianus Marcus Ulpius, 28, 30, 67, 87, 194, 252
- Vespasianus Titus Flavius, 34, 194

IV. DIVINITĂȚI

- Achille, 29
- Æsculapius, 26, 29, 89
- Ahriman, 188
- Ahura Mazda, 188
- Anubis, 26
- Aphrodita, 29, 230
- Apollon, 26, 29, 39, 90, 210, 234-235
- Ares, 55, 74
- Ariadna, 90
- Artemis, 29, 37, 39, 41, 249
- Athena, 37, 41, 74, 87, 231, 249
- Atys, 91
- Bacchus, 89,90
- Cavalerul Trac, 29, 41, 89-91, 158, 249, 257
- Cavalerii Danubieni, 51, 54, 89, 92, 157-158, 250, 257
- Ceres, 91
- Cernunnos, 146
- Demeter, 9, 37, 41, 87, 233, 249
- Dionysos, 29, 37, 41, 89-91, 217, 249, 256
- Eris, 74, 87
- Eros, 29, 89, 91
- Fortuna, 89, 91
- Gebeleizis, 234
- Harpocrate, 26
- Hekate, 89, 91
- Hera, 37, 87
- Herakles, 29, 87, 231, 252
- Hercules, 27, 67, 89
- Hygieia, 26, 29, 89, 91, 249
- Isis, 26, 37
- Jupiter, 67, 89-90 , 252
- Kore, 29
- Kybele, 29, 39, 41, 89, 91-92, 142, 249, 255
- Magna Mater Deorum, 91
- Mercurius, 89-90
- Mithras, 27, 67, 89, 252
- Nebo, 19
- Odin, 19
- Pan, 90
- Poseidon, 231
- Serapis, 26
- Seth, 92
- Sol, 89-91

Sol Invictus, 27

Tabiti, 145

Tanit, 120

Thot, 19

Venus, 89, 91

Zeus, 37, 55, 87, 90, 213

TIPARUL EXECUTAT LA
IMPRIMERIA EDITURII UNIVERSITĂȚII
„ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI

700511 Iasi, Pacurari 9, tel./fax 0232 314947

Format: 70×100/16

Coli tipo: 17,5

Apărut: 2004

Comanda: 1



Α Β Γ Δ Η Ο Υ Κ Λ Μ Ν Ξ Ο Π Ρ Σ Τ Υ +

80

32

Historica



Α	Β	Γ	Δ
Ε	Δ	Η	Θ
Υ	Κ	Λ	Μ
Ν	Ξ	Ο	Π
Ρ	Σ	Τ	Υ
Φ	Χ	Ψ	Ω
Ϛ	ϛ	Ϝ	ϝ

1816
186.000